

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

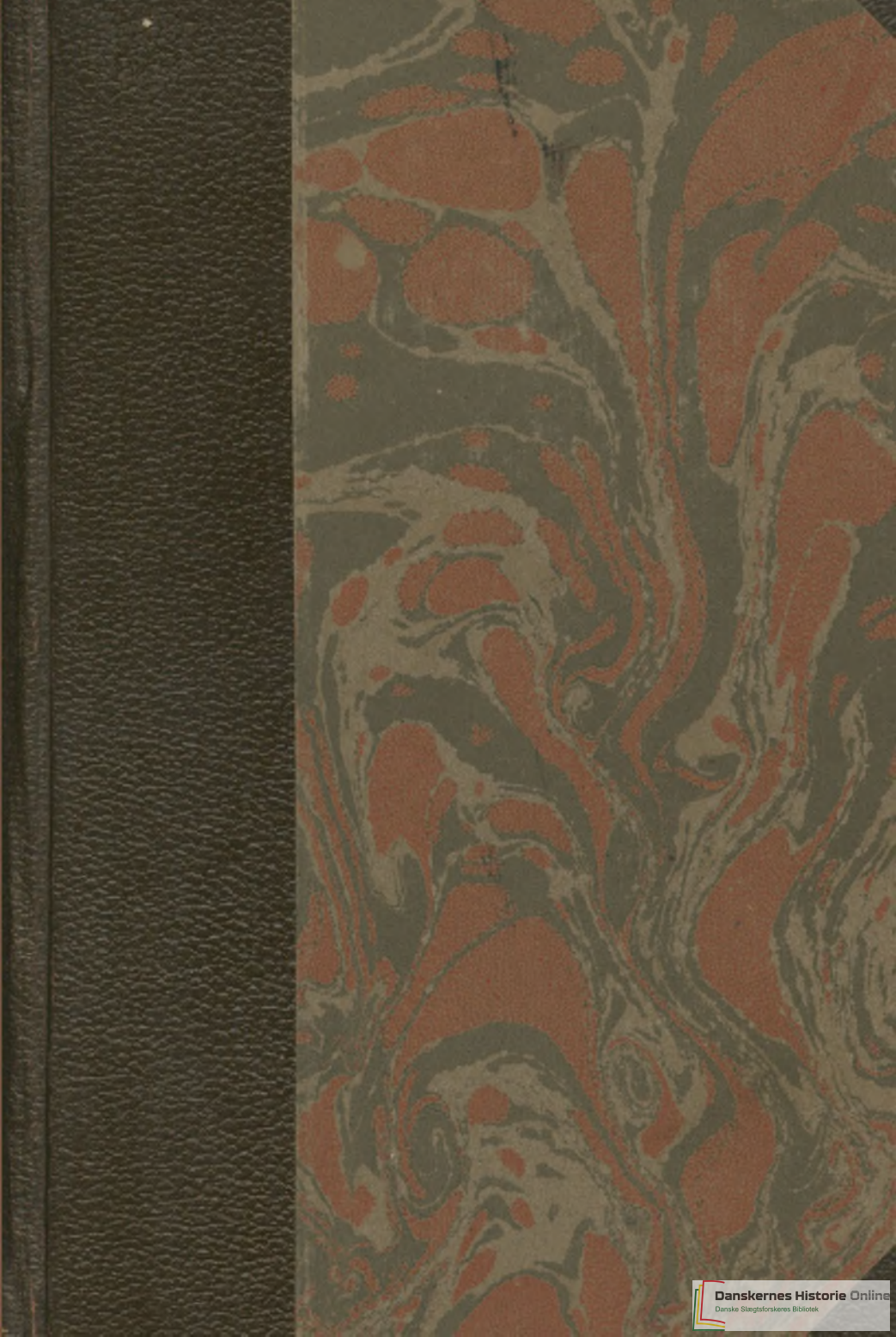
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

P. STAVNSTRUP

D. G.
MONRAD

Politiker og Gejstlig

BERLINGSKE FORLAG

D. G. MONRAD

P. STAVNSTRUP

D. G. MONRAD

Politiker og Gejstlig

København

BERLINGSKE FORLAG

1948

Copyright by Berlingske Forlag
—
Printed in Denmark
Det Berlingske Bogtrykkeri

Indhold

	Side
I Opvækst	7
II Studieaar	18
III Magister	32
IV Journalist	47
V Præst	70
VI Martsminister	74
VII Junigrundloven	86
VIII Mod Reaktionen	101
IX Afskediget	117
X Halls Embedsmand	131
XI Et Mellemspil	146
XII Kongerigets Minister	162
XIII »Højforræder«	176
XIV Ministeriet Monrad	187
XV Dannevirkes Rømning	199
XVI Dybbøl	217
XVII Londonkonferencen	225
XVIII Sammenbruddet	252
XIX Ny Zeeland	273
XX Præst og Politiker	285
XXI Kirkeligt Stade	306
XXII I Døgnets Strid	324
XXIII Biskoppen	356
XXIV De sidste Skuffelser	373
XXV Eftermæle	393

I. OPVÆKST

I Efteraaret 1830 kom en ung Mand som Student til København. Hvad Erindringerne om ham først og fremmest hefter sig ved, er hans tarvelige, afstikkende Paaklædning: den brune, luvslidte Frakke, der var syet om til ham af hans Velgørers gamle, og de snævre Benklæder, der stumpede midt oppe paa Støvlerne. Heller ikke ved sin Optræden syntes han at skulle gøre sig gældende. Han var »en lille, spinkel, svagelig Fyr med skrattende Stemme, graablegt Ansigt, graablaa Øjne, pjusket Haar«. Han trængte sig ikke paa. Han var nærmest kejtet af Væsen. Han færdedes »stille, beskeden og venlig«; han passede sit og lod andre passe deres.

Da denne unge Mand, *Ditlev Gothard Monrad*, et halvt Aarhundrede senere sad som en af Samfundets Dignitarer, en af de Personligheder, der politisk havde grebet dybest ind i Landets Historie og samtidig i sit religiøse Forfatterskab ydet det uforgængelige, lyder Vidnesbyrdene om ham adskilligt anderledes. Kun med Vanskelighed genkender man Ynglingen i Oldingen. En Uven skildrer ham som ret usigneret, fedladen, kendetegnet ved en lidt læspende Tunge og en slæbende Gang, og det antydes utilsløret, at han var Bytte for en ubehagelig Gammelmandserotik og i det hele en temmelig ublufærdig Livsnydelse hengiven. Det var en af den unge Slægt, der havde dannet sig dette Billede af Monrad. En mere jævndrende og mere velvillig Iagttagere har tegnet et Rids af ham fra hans sidste Leveaar: »Ned ad Trappen, støttet til en Arm, steg en velkendt Skikkelse, mægtig ikke blot efter Skuldrenes Bredde, men især ved det store, svært byggede Hoved«. Monrads Ansigt hører til dem, som man, selv om man kun har set det flygtigt og tilfældigt, umuligt kan glemme — »ikke saa meget paa Grund af Trækkene selv som paa Grund af det ejendommelige Mørke, der grov sig ned i alle Furer,

der fyldte den bratte Fordybning over Øjet, og som kontrasterede saa paafaldende imod den kraftige, hvide Haarvækst«. Et Ansigt, stivnet i Grublen og hærgnet af Lidelser, er her gengivet i en plastisk og sympatisk Streg.

Det er betegnende, at man kan træffe to saa vidt forskellige Opfattelser af en Personlighed, der gennem et halvt Aarhundrede fængslede sin Samtid, undertiden beundret og tiljublet, oftest skumlet om eller ligefrem afskyet, altid Genstand for aabenlys eller hemmelig Respekt. Det er netop Kontrasterne, der mærker Monrads Skikkelse. Hans ydre Livsløb er præget af pludselige, dramatiske Omskiftelser, og i hans Følelsesliv finder vi den samme voldsomme Bølgegang: Modsætningen mellem den uhørte Nærtagenhed, der var paa Nippet til at sprænge hans Sind, og det ublu Behag ved Livet, dets fysiske og intellektuelle Nydelser, som han stillede til Skue. Vil det overhovedet være muligt at bringe en Forbindelse til Veje mellem de tilsyneladende helt uforligelige Modsætninger, denne Mands Karakter rummede? Kan man smelte Hanget til Grublerier og Drømmerier sammen med den lysende Realitetssans, der røber sig i hans Administration og saglige Lovgivningsarbejde? Kan man forene Prælaten og Politikeren, den dybt religiøse og den afgjort »dennesidige« Natur? Sjældent har vel et Sind frembudt et saadant Virvar af Splittethed og Spaltethed. I Monrads Væsen løber det robuste og det nervøse, det kyniske og det følsomme, Kampglæden og Mildheden, den jesuitiske Dialektik og Redelighedstrangen, det omhyggeligt beregnende og det spillelystne, Tvivlesygen og Handlekraften, den næsten fjasende Leg med og den indtil Sindssyge grænsende Kummer og Græmmelse over Ansvarer sammen i en uudredelig Knude af Egenskaber og Tilskyndelser. Samtiden stod usikker overfor ham og nærrede Mistillid til ham, skønt den ikke kunde unddrage sig den Fortryllelse, han udøvede paa den. Han havde i sine Manddomsaaar talrige Tilhængere, der mer eller mindre villigt, mer eller mindre knurrende, fulgte ham, og stedse var hans Handlinger og Udtalelser Genstand for Opmærksomhed. Men han havde næppe en eneste Fortrolig. Man fik ikke Rede paa ham, man fandt ikke »Bund i Manden«: man sagde med Hentydning til Stavelserne i hans Navn — det udtaltes med lukket »o« —, at hans *første* betød en Tvivl, men ikke om hans *andet*. Og stort bedre er det ikke gaaet Eftertiden. Ogsaa for Historikeren staar

Monrad som vor begyndende Parlamentarismes paa een Gang mest fængslende og mest tvivlsomme Skikkelse.

Den Monrad'ske Slægt skal oprindeligt stamme fra Ungarn. Til de Mytedannelser, der i Samtiden omgav D. G. Monrads Person med et Skær af det bizarre og fremmedartede, hører en Overlevering om, at hans Stamfader var en ungarsk Møller, der ved en bestemt Lejlighed under Tyrkerkrigene udviste en særlig behjertet Optræden. Da en Afdeling kejserlige Tropper engang stod i Fare for at blive oprevet og nedhugget af Tyrkerne, fik han i Hast samlet en Del Mandskab, ilede de kejserlige til Hjælp og skaffede dem Sejr over Fjenden. Som Løn skal han være blevet adlet, og Kejseren komponerede ham et Vaaben, bestaaende af en Halvmaane (*Mond*), symboliserende Sejren over Muselmændene, og et Møllehjul (*Rad*), der skulde minde Helten om hans tidligere Stand og Stilling! Efter dette Vaaben tog da Familien Navnet Monrad.

I det 16. Aarhundrede, umiddelbart efter den lutherske Reformation, er Slægten indvandret til Danmark, og herfra bredte den sig ogsaa til Norge. Opbrudet fra gamle Bopladser og Valget af nye har, som ogsaa D. G. Monrads Levnedsløb viser, ligget den i Blodet. Den bestod, med et moderne Udtryk, overvejende af Plus-Varianter af et livligt, aktivt Temperament. Monrads Forfædre i lige Linie var Præster og Jurister, delvis i ret fremtrædende Embedsstillinger. Ogsaa om disse danske Forfædre gik der Frasagn, der forlenede Slægtens berømteste Medlem med en vis Nimbus. Den første Monrad i Danmark siges at have været *David Monrad*, der var Præst i Slesvig. Hans Søn, *Johannes Monrad*, blev Præst og Provst paa Als. Det hedder om ham, at »da han 1623 gik heden, efterlod han sig en af ham selv forfattet Husostil, en Del Digte og 11 Børn, hvoraf 4 blev Præster, 6 Præstekoner og 1 Biskop, nemlig *Erik Monrad*, født Kristi Himmelfartsdag den 24. Maj 1607 paa Als«. Til Erik Monrads Udnævnelse som Biskop skal der knytte sig særlig dramatiske Omstændigheder. 1637 blev han Præst i Middelfart, og en Dag i Aaret 1642 traf han her sammen med Hertug *Ernst Günther* af Augustenborg, med hvem han kom i Samtale. Hertugen tillod sig herunder nogle nedsættende Udtalelser om Kongen, Christian IV, og »Præsten, der harmedes dybt over den frække Fyrstes Mund-

kaadhed, tøvede ikke med at række ham en vægtig og velfortjent Ørefigen«. Den iltre Præst blev paa Stedet arresteret og ført som Fange til København. Her fik han Lejlighed til at forklare sig overfor Kongen, der naturligvis blev ham velsindet. Han udnævntes ufortøvet til Præst ved Helliggejst, og knap et Aar efter, 30. August 1643, blev han Biskop i Ribe.

Med D. G. Monrads Fader, *Otto Sommer Monrad*, syntes denne Gren af Slægten at skulle gaa i Forfald. Han var født 1780 i Trondhjem i Norge som Søn af Overauditor, Generalkrigskommissær *Hans Diderich Monrad* (1737—93) og dennes anden Hustru, *Bolette Sommer* (1756—1806), Datter af Apoteker, Hofagent Otto Sommer i Trondhjem. Formodentlig efter Faderens Død kom Otto Sommer Monrad i Huset hos en Slægtning i Rønne paa Bornholm, hvorfra han 1799 blev Student med et Haud. Om hans Studentertid vides intet andet, end at det trak ud, inden han fik sin Eksamen. Først i 1808 blev han cand. jur. med et Laud. Men allerede længe før havde han, »for visse Aarsagers Skyld«, maattet gifte sig. Da Jomfru *Charlotte Frederikke Riis*, født 1781 som Datter af Prokurator *Niels Johansen Riis* i Slangerup, den 7. Juli 1803 ifølge Vielsesbrev og uden forudgaaende Lysning ægtede Otto Sommer Monrad, gik hun ind til en Tilværelse fuld af Lidelser. Da hendes Ægtefælle ingen Stilling havde, maatte hun tage Ophold hos Moderen i Slangerup. Her fødtes den 6. November 1803 det første Barn, *Bolette*. Ogsaa den næstældste Datter, *Lene Sophie*, fødtes i Slangerup. Det ser ud til, at Faderen derefter har skaffet Udvej til at faa Familien flyttet til København. 1810 blev han Kopist og 1812 Fuldmægtig i Rente-kammeret. Han havde da Bolig i St. Pedersstræde Nr. 139, nu Nr. 38, og her fødtes de tre yngste Børn, *Hans Diderich*, født 1807, død som Barn, *Hanna Ottilia*, født 1809, og endelig *Ditlev Gothard*, født den 24. November 1811 og døbt den 17. Januar 1812 i Frue Kirke. Han opkaldtes efter sin Bedstefader paa mødrene Side, den bekendte Præstehistoriker Ditlev Gotthard Zwergius.

Ved Norges Adskillelse fra Danmark 1814 stillede Otto Sommer Monrad overfor Valget mellem at blive i Danmark eller tage Embede i sit Fødeland. Han valgte det sidste, og var nu alt forløbet normalt, vilde D. G. Monrads Skæbne ikke være blevet knyttet til Danmark og Danmarks til hans. 1815 fik Faderen Ansættelse som Foged i

Salten, Nordlandenes Amt (ved Lofoten), og det følgende Aar rejste hans Hustru op til ham med de tre af Børnene, blandt dem ogsaa Ditlev Gothard. Det var en uhyggelig Efterretning, der ventede dem, da de naaede deres Bestemmelsessted: Faderen var blevet sindssyg og havde maattet afstaa sit Embede. I nogle Optegnelser, Monrad gjorde paa Skibet, der i 1865 førte ham og hans Familie til Ny Zeeland, fortæller han om Forældrenes tragiske Møde, da den sindssyge Fader kom ombord til dem: »Det var den første Gang, jeg mindes at have set ham, og jeg undredes over at se den fremmede Mand græde og kysse min Moder, der faldt ham om Halsen. Dette Billede staar saa levende for mig, som om jeg i dette Øjeblik havde det for mine Øjne«.

Moderen, der var af et blidt Gemyt, evnede ikke paa egen Haand at holde Hjemmet oppe, og Familien faldt derfor tilbage paa dens norske Slægtninge, nemlig Generalmajor og Kommandant i Trondhjem *Fr. Chr. Otto Hegermann* — Broder til den danske General-løjtnant *J. H. Hegermann-Lindencrone*, der var Fader til General *Cai Hegermann-Lindencrone*, Monrads strenge Kritiker paa Spørgsmaalet om Krigsførelsen i 1864 — og Otto Sommer Monrads Mormor, *Hanna Sommer*, Enke efter Apoteker og Hofagent Otto Sommer i Trondhjem. Hun ejede Gaarden Ranum ved Trondhjem, og her fik Familien Ophold i Aarene fra 1816 til 1819.

Otto Sommer Monrads Sindssygdom viste sig at være af varig Art. Rligere Perioder vekslede med voldsomme Raserianfald, som navnlig gik ud over Hustruen. Ved en enkelt Lejlighed forsøgte han at tage hendes Liv, og da hendes Nærværelse stadig ophidsede ham og hindrede, at han faldt til Ro, besluttede de at skilles. Med den yngste Søn, Ditlev Gothard, vendte hun tilbage til Danmark. Efter et kortere Ophold hos Broderen, Brygger og Brændevinsbrænder *D. G. Rüs*, der blev Bedstefader til den berømte Dansk-Amerikaner *Jacob A. Rüs*, henlevede hun sine sidste Aar hos nogle Slægtninge i Hertugdømmerne, først i Flensborg, senere i Elmshorn. Her sluttede to Døtre, der i nogen Tid efter Opbruddet var forblevet hos Faderen, sig til hende. Hun døde i Juni 1829. Efter Tidens Skik indeholdt den Dødsannonce, Ditlev Gothard og hans to Søstre indrykkede i »Berlingske Tidende«, en Skildring af hende: »Store var hendes Lidelser og Sorger heneden, des sødere vil Hvilen vorde. Hun var os en god,

øm og trofast Moder, hvis Minde aldrig vil udslættes af vor Erin-
dring«. Da Monrad i 1838 drog paa Studierejse til Paris, lagde han
Vejen om ad Elmshorn for at dvæle ved hendes Grav. Han skriver
herom: »Det staar ret levende for mig, hvorledes min arme Familie
har været adsploftet og omtumlet til alle Kanter. Jeg erindrere ikke
nogen Sinde at have set et Ansigt, i hvilket Livets Smerte og Lidelser
havde mere afpræget sig end i hendes. Jeg ser endnu disse kummer-
fulde Træk og dette ømme, moderlige Smil om hendes Læber«.

Efter Adskillelsen tinges Faderen i Kost hos en Major Tuff, der
boede paa en Ø i Trondhjems Fjord. I 1832 forsøgte han sig som
Landmand, idet han købte en Gaard i Nærheden af Trondhjem.
Forsøget mislykkedes. 1835 vendte ogsaa han tilbage til Danmark,
men kun for at blive indlagt som Patient paa Frederiks Hospital.
I Slutningen af 30erne fik han Ophold paa Sindssygeanstalten i
Slesvig, hvor P. W. Jessen var Overlæge. Da denne i 1845 oprettede
en privat Sindssygeanstalt i Hornsheim ved Kiel, fulgte O. S. Monrad
med ham som hans Patient. Omkring 1850 overflyttedes han til Fal-
ster, hvor Lægen Johan Fr. G. Sparre i Bellinge tog ham i Pleje. Her
døde han den 29. Januar 1863, efterladende sig en Arv paa 7300
Rdl. til Deling mellem sine Børn. P. Vedel oplyser om ham, at hans
Tilstand efterhaanden var blevet roligere, men at »dyb Melankoli og
Mistro til alle, især mod hans nærmeste, forfulgte ham til hans Død«.
Mere retoucheret skildrer »Lolland-Falsters Stiftstidende« ham som
»en venlig gammel Mand, hvis Aandsevner var noget svækkede«,
men som »til Gengæld var saa legemlig kraftig, at han endnu i Fjor
gik de henvendte til Mil fra sin Bopæl her til Nykøbing«. Ved hans Grav
holdt Sønnen, der da var Kultusminister, en stærkt bevæget Tale.

Da Moderen tog til Flensborg, kom Ditlev Gothard i Huset hos
Købmand *Rasmus Kornerup* i Præstø. Kornerup, der var gift med
hans Moster Lene Frederikke, hørte til i den lille Bys »bedre Kredse«.
Han var eligeret Borger, d. v. s. Medlem af det Borgerudvalg, der
sammen med Byfogden administrerede Byens Anliggender. Senere
blev han Forligskommissær. I flere Aar var han Præstø Bys største
Skatteyder, men økonomisk gik det efterhaanden tilbage for ham.
En Krambodsvend var i 1815 blevet dømt til tre Aars Tugthus, fordi
han havde bortsolgt Varer for ca. 10.000 Rdl. fra Kornerups Lager
og selv stukket Pengene i Lommen. Det synes at have givet Kornerup

et økonomisk Knæk, som han aldrig rigtig forvandt. 1829 solgte han til Konsul H. C. Grønvold sin Købmandsgaard paa Adelgade Nr. 35 med Brænderi, Kornmagasin, Maltgørier og Pakhus samt to Tdr. Land paa Præstø Bys Overdrev og Engslet ved Bollesfjord for 1600 Rdl. Sølv. Ejendommen var belastet med en Gæld paa 1232 Rdl.

Medens Monrad opholdt sig hos Onkelen i Præstø, var som bekendt Grundtvig en Overgang Præst der i Byen. Monrad fik imidlertid dengang næppe andet med ham at gøre end at bringe Pakker til hans Køkkendør. Det var nemlig Tanken, at Drengen skulde oplæres ved Handelen. Den lokale Tradition, gengivet af N. V. Nielsen i »Præstø Købstads og Klosters Historie«, ved at fortælle, at han efterhaanden syntes at faa megen Lyst til Handelslivet. Han færdedes daglig bag Krambodens Disk og mellem Forretningens Kunder, og Bestemmelsen var, at han, naar han var blevet konfirmeret, skulde antages som Lærling i Forretningen. Det er da ogsaa nok tænkeligt, at Monrad har fattet Interesse for Handelslivet — saaledes som det i det hele taget var et af hans karakteristiske Anlæg, at hvad han fik med at gøre, gik han op i med Liv og Sjæl. Men det skulde komme anderledes.

For Belysningen af de Indtryk, Monrad tog med sig fra Barndomsaarene, vilde det have været af Værdi, om Kilderne fra Tiden i Præstø havde flydt noget rigeligere. P. Vedel, der vel har sin Viden fra Monrad selv eller fra Familien, beretter, at Monrad »i det hele taget« blev behandlet godt i det Kornerup'ske Hjem, »omend hans store Begavelse og Flid vel kunde give Forældrene Anledning til Skinsyge, naar de sammenlignede ham med deres Søn, der ikke udmærkede sig i saa Henseende«. Talen er vistnok om Sønnen Christian Frederik Kornerup, der efter at være blevet Student fik en Landejendom, som han maatte gaa fra; han endte som Lotterikollektør. En anden af Sønnerne blev Købmand i Næstved og senere Jernbanemand. En tredie Søn, Hans Jacob, blev cand. theol. og Sognepræst. Betegnende nok er der intet Spor af, at Monrad senere i Livet har haft noget med disse Plejebrodre at gøre. Om dette skyldes, at han har haft mindre gode Minder fra deres Hjem og Samværet med dem, faar staa hen.

Sikkert er det, at hans egen Virkestrang og uudslukkelige Kundskabstørst allerede her i Barnealderen gjorde sig gældende. Selve det Kornerup'ske Hjem bød ham ingen aandelig Næring, og der vides heller intet om, hvorvidt Borgereskolen og dens Lærer, Andreas Oppermann Thønnesen, har været ham til nogen særlig Hjælp. N. C. L. Abrahams, der tidligere havde haft Thønnesen som Huslærer, skildrer ham som »en stiv pedantisk Herre, der kyssede min Moder paa Haanden, naar han kom og gik, og fornemmelig indprentede mig latinske Deklinationer og Konjugationer efter Badens Grammatik og læste en Læsebog og, som jeg tror, noget af Eutropius med mig; mere kunde han vel ikke selv«. Adskilligt mere anerkennende lyder de Vidnesbyrd, Biskop Münter gav ham i sine Visitationsindberetninger. Biskoppen var »saare vel tilfreds« med hans Skole, og han »takkede den brave Chordegner Hr. Tønnesen for hans trofaste Arbejde«. Hans Højærværdighed, der selv havde Sans for de slebne Manerer, har næppe været upaavirket af Degners Hyldest. Nogen Lærer af Sind har Thønnesen sikkert ikke været. Det er umuligt andet, end at Monrads enestaaende Evner ogsaa har lagt sig for Dagen i Skolen, men der forlyder intet om, at Thønnesen fik Øje paa dem.

Monrad kastede sig allerede i sine tidlige Drengaar ud i sin Læsning og Kundskabstiegnelse. Karakteristisk for ham er det ogsaa religiøse Grublerier, der optager ham. Hvad der vides herom, tyder paa, at han har haft over sig dette »fortænkte« og »gammelkloge«, der præger Børn med altfor tidlige og altfor voldsomme Erfaringer. Bevaret er et Brev, han den 23. August 1824 skrev til Søsteren Lene i Flensborg. I sin pudsigt-ålvorlige Form giver det sikkert Udtryk for Tvivl, som han selv har syslet med. Søsteren har skrevet til ham om de Tanker, der beskæftigede hende, og bedt ham sige sin Mening om dem. Han svarer: »Kære Lene! Jeg vil opfylde din Bøn! Du bad mig, om jeg vilde skrive noget, og jeg skriver, saa godt jeg kan, en liden Moral, som vi giver Navn af Trøsteren, indeholdende Spørgsmaal. Svare dig skal du selv og tilskrive mig dine Svar. 1) Tror du paa Gud? 2) Tror du, han er vis? 3) Tror du, han er god? 4) Tror du, han vil dig vel? 5) Tror du, han ved at udvælge de bedste Midler?« Han slutter med at spørge hende, hvorfor hun er bedrøvet, naar hun tror paa alt dette, og

han underskriver sig: »Din bestandig hengivne Broder D. G. Monrad«.

Det er ved den samme Tid, i hans tolvte Aar, han faar fat i en dansk Oversættelse af den radikale engelske Deist *Thomas Paines* Bog »The Age of Reason«, hvori den overnaturlige Aabenbaring og Bibelens Troværdighed benægtedes, samtidig med at der forkyndtes en paa »den naturlige Religion« grundet Moral. Paine hævdede, at Aabenbaringen ikke findes i Skriften, men i Skabningen. Kun gennem Naturvidenskaben kunde man komme til Erkendelse af Skaberen. Den saakaldte Teologi repræsenterede kun noget, Mennesket selv havde fundet paa. Disse Betragtninger fremkaldte en Revolution i den spekulative Drengs Sind. Han siger selv i sit latinske Petikum til den teologiske Embedseksamen, at han læste Bogen »hemmeligt med den største Nydelse«, og at »saaledes gik allerede i den umodne Alder Troen og Sindets Ro til Grunde, idet Eftertanken dog var blevet vakt«.

Kender man Monrads senere lidenskabelige Søgen efter faste Standpunkter, maa man slutte, at den »Eftertanke«, han taler om, har kastet ham frem og tilbage mellem Tro og Tvivl. Denne Tilstand blev dog ikke langvarig. Han skriver videre i sit Petikum, at »efter to Aars Forløb forstummede Drengens Tvivl let, da han boede hos en ortodoks og meget kærlig Mand«. I Konfirmationsalderen skete nemlig den afgørende Omvæltning i hans Levnedsløb, der skulde føre ham saa vidt og saa højt. Det var, som nævnt, ikke »den brave Degn«, der opdagede Monrads Evner. Fortjenesten af, at Monrad kom til at studere og saaledes fik sine virkelige Anlæg udviklede, tilkommer Byens daværende Præst, Digteren *Nicolai Bierfreund Søtoft*, der under Konfirmationsforberedelsen fattede Interesse for den opvakte Dreng. Søtoft har ikke som Digter efterladt sig blivende Værker, og som Præst var han, efter Biskop Mynsters Udsagn, heller ikke noget betydeligt. I sine Indberetninger omtaler Biskop Münter ham som »duelig og virksom«, men Efterfølgeren, Biskop Mynster, er skarpt kritisk overfor ham. Han betegner ham som »et mislykket Geni«, og han finder intet Indhold i hans Prædiken: den bestaar af »nogle kristelige Ord, nogle moderne Anskuelser, uden Orden eller Tankegang, uendelig langt, Foredraget ubehageligt og drævende«. Han var i 1823 blevet Sognepræst i

Præstø, og det Rygte, han sendte forud for sig, var ikke smigrende for ham. »Vilde han aflægge sit hovmodige og forvirrede Væsen, kunde han vist blive yndet og gavne som Præst«, hedder det i et Brev fra den Tid.

Det er ikke tænkeligt, at Søtoft religiøst har betydet noget for Monrad, der dog stadig bevarede en vis Veneration for ham. 1847 udgav Monrad et Drama, »Knud den Hellige«, som Søtoft ved sin Død havde efterladt sig. Det var en Slags Afbetaling paa den Taknemmelighedsgæld, han stod i til Digteren. Da Købmand Kornerup aabenbart var ude af Stand til at bekoste Drengens Uddannelse, tog Søtoft Affære og organiserede en Indsamling blandt Præstø Bys Borgere. I den Henvendelse, han rettede til dem, kunde han oplyse, at den femtenaarige Dreng »selv haver alt lært sig saa meget af det tyske Tungemaal, at han temmelig korrekt oversætter endog vanskelige Skrifter«, og at han »i lige Maade selv modigen har begyndt at lære sig det engelske Sprog«. Indsamlingen gav det forønskede Resultat, og Monrad blev da 1826 Discipel i Vordingborg lærde Skole.

Han kom her i Huset hos en af Skolens Lærere, Adjunkt *Lauritz Christian Ditlev Westengaard* (1795—1853), den »ortodokse og meget kærlige Mand«, der hurtigt bragte Drengens Tvivl til at forstumme. Alle Vidnesbyrd om Westengaard bekræfter, at han var en sjældent godhjertet Mand, dybt kristeligt grebet, retskaffen og uegennyttig. Det er ikke umuligt, at Monrad i hans Hjem og under hans Paavirkning oprindeligt har inddrøkket den *Liberalisme*, der skulde blive hans politiske Ledemotiv. Westengaard var, som Dr. Kalkar har skildret ham, en begejstret Ven af Friheden, baade den politiske og den kirkelige. Han tilhørte med sin Tilbøjelighed Oppositionspartiet. Absolutismen var ham imod. I kirkelig Henseende stod han oprindeligt Grundtvigianismen nær, idet han ivrede mod Kancelliregimentet i de kirkelige Anliggender. Om dette kunde han, hedder det, udtale sig »skarpt og djærvt. Men denne Frihedsfølelse var hos ham mildnet ved en inderlig Kærlighed til Personer; han kunde ikke staa i Oppositionsforhold til nogen af sine Foresatte«. Ogsaa som Lærer — hans Fag var Religion og Græsk — omfattedes han med megen Hengivenhed af sine Elever. Undervisningen i Religion var ham en Hjertesag. Han gik til Alters med dem og holdt Søndags-skole. Han var, skrev senere en af hans Elever til sine Børn, »den

bedste Lærer, vi havde, og jeg takker ham i hans Grav for, hvad han har lært mig. Det var Kristendom, han foredrog! og saa barnefromt! Jeg glemmer aldrig ham — eller for at nævne et enkelt Eksempel — hans beaandede Udlægning af Apostlenes Gerninger«. Med sit kristne Livssyn forenede han en fin humanistisk Dannelse. I sine Studenteraar havde han taget livlig Del i Tidens literære Bevægelser. Han var saaledes Medlem af Baggesen-Oehlenschläger Fejdens Tylvt.

Westengaard, der var gift med Else Maria Høyen, en Søster til Kunsthistorikeren *L. N. Høyen*, optog i sit Hjem i Aarenes Løb forskellige Plejesønner, hvis Uddannelse han ledede. Selv havde han som Latinskolediscipel og Student været i Huset hos den senere teologiske Professor Jens Møller, hvis Søn Christian han nu til Gengæld tog sig af. En Søn af Købmand Kornerup i Præstø havde ogsaa en Tid haft Ophold i Westengaards Hjem, hvilket vel har været det naturlige Præcedens for, at ogsaa Monrad kom der. Der opstod straks et Forhold af gensidig hjertelig Hengivenhed mellem Monrad og hans Plejeførelde. I et Brev af 18. April 1826 til Professor Jens Møller omtaler Westengaard »den kostelige Dreng, som vi har erholdt fra Præstø, hvis Hoved og Hjerte er lige herligt«. Det tør sluttes, at Monrad her i de vanskelige Overgangsaaer fandt den Ro og nænsomme Vejledning, der blev grundlæggende for hans senere Udvikling. Hans religiøse Grublerier stilnede af, og han fik sin Virkestrang og Kundskabstørst tilfredsstillet. Han og hans Plejebroedre blev holdt til Arbejdet. Westengaard beretter i et Brev til Jens Møller, at han for det meste selv var hos dem, mens de arbejdede med Lektierne, og han tillod dem ikke at sove længere om Morgenen, end at de kunde være paaklædte og sidde ved Bøgerne Kl. 6 eller endnu tidligere, »saasom jeg gerne halvseks gør min Opvartning ved Hvilestederne med Opmuntring til at ende Søvn«. Med dette Arbejdstempo erobrede Monrad hurtigt Duksepladsen i Skolen.

De unge Mennesker, Westengaard tog til sig i sit Hjem, opfattedes aldrig som almindelige Kostgængere, men for Monrads Vedkommende udviklede Forholdet sig meget snart saaledes, at han for stedse blev en Søn af Huset. Indtil han kunde staa paa egne Ben, blev Westengaards Hjem ham det faste Tilholdssted, og den gensidige Tillid og Hengivenhed mellem ham og Plejeførelde vok-

se sig stærkere og stærkere. Westengaard oplevede at se ham som Martsminister og Biskop. Ved Plejefaderens Baare fik Monrad Lejlighed til at sætte ham det skønneste Minde. Han vidnede om, hedder det, »hvorledes den Hedengangne havde været gennemtrængt af det evige Livs Kraft, som udgaar fra Kristus. Dette viste sig i det store som i det mindste«. Særlig dvælede han ved Plejefaderens Familieliv og ved, hvad han havde været for ham selv.

Da Westengaard i 1828 blev Præst i Pedersborg ved Sorø, tog han Monrad med sig for personlig at forberede ham til Artium. Monrads Flid og Evner skulde have gjort det muligt for ham at komme gennem Stoffet paa kort Tid. Men han var i sine unge Aar svagelig af Helbred. I Virkeligheden havde han allerede 1828 været rede til at indstille sig til Studentereksamen; men et Sygdomsanfald hindrede ham deri. Ogsaa de følgende Aar havde han sin Svagelighed at kæmpe med. En ung Pige, der opholdt sig i Pedersborg Præstegaard, fortæller i et Brev til Moderen, at da man i 1829 fejrede Westengaards Fødselsdag, maatte Monrad tilbringe denne »med at faa ind at brække paa, og han har nu i Dag igen Feberen«.

Først i 1830 kunde Westengaard, som han skriver til Universitetsdirektionen, »have den Glæde at overgive denne haabefulde Yngling til hans højere Dannelse ved Universitetet. Han har fortrinlige Aandsevner, ualmindelig Lyst til Videnskaberne og ufortrøden Flid i deres Dyrkelse; men han begyndte først at studere efter sin Konfirmation og har i sit sidste Forberedelsesaar lidt flere Maaneder af en heftig Nervefeber, saa det alene kan tilskrives disse Omstændigheder, hvis Udfaldet af hans Eksamen bliver mindre heldigt«. Udover de almindelige Lærefag som Religion, Historie, Geografi og Matematik opgav han omfattende Pensa af Virgil, Horats, Livius, Cæsar, Cicero, Homer, Herodot og Plato m. fl. I Hebraisk opgav han Genesis, og endelig havde han læst Tysk og Fransk. Han bestod med Lethed.

II. STUDIEAAR

I Frederik VI's København, den »lille Storby indenfor Voldene«, mødte Monrad Danmarkshistoriens rigest bevægede og mest forfinede Aandsliv. Det var i Julirevolutionens Aar. Uwe Jens Lornsens oprørske Skrift om Hertugdømmernes Forfatningsforhold havde jaget

Kongen en Skræk i Blodet, saa han besluttede sig til at opfylde det Løfte, han havde givet Holsten om en stændersk Forfatning, hvilket da førte med sig, at ogsaa det øvrige Monarki, Kongeriget og Slesvig, skulde have raadgivende Andel i Statsstyrelsen. Indtil videre var dog alt dette kun paa Forberedelsernes Stadium. Der gik Aar og Dag, før denne forfatningspolitiske Nydannelse indenfor Enevældens Rammer kunde føres ud i Livet. De politiske Bevægelser, som Omvæltningerne ude i Europa førte til, havde saaledes nok gjort deres Indtryk i det danske Statsraad, men de var ikke naaet ud i det brede Folk. Hvad der fandtes af Politik, da Monrad kom til København, bestod udelukkende af rent videnskabeligt-økonomiske Drøftelser af Landets Erhvervsforhold — samt i en Forherligelse af Kongens Person. Frederik VI er med sine menneskelige Egenskaber maaske Verdenshistoriens mærkværdigste Enevoldskonge. Hin rare gamle Konge i Slobrok og Tøfler, som H. C. Andersen i sine Eventyr kaster et let Enfoldighedens Skær over, men altid skildrer som jævn, venlig og medlidende, hele denne Skikkelse, der nu om Dage virker ved Pudsighedens Charme, var intet Foster af Digterens Fantasi: den stod for ham som en lyslevende Virkelighed. Saaledes var Frederik VI. Et helt Tidsafsnits Historie er sammenfattet i Indskriften paa hans Statues Sokkel: »Her var han lykkelig i sit elskede Folks Midte«.

Men som et Modstykke til denne politiske Idyl stod de heftige, for ikke at sige lidenskabelige Brydninger paa Aandslivets Omraade. Det var de skønne Kunster, den tyske Filosofis Problemer og de religiøse Bevægelser, der optog Sindene. En Tragedie af Oehlen-schläger, en Digtsamling af Chr. Winther, en Artikel af Tidens store Smagsdespot J. L. Heiberg beskæftigede den dannede Verden i langt højere Grad end de politiske Strømninger ude og hjemme. Monrad kastede sig med Liv og Lyst ud i det altsammen, og han havde det Held straks at vinde Indpas i formaaende Kredse og interessere baade ældre og jævnaldrende ved sit Særpræg.

Da Westengaard, der var blevet forflyttet til Odense, ikke havde Raad til at bekoste Monrads Studier, var den nybagte Student henvist til at ernære sig ved Informationer og Stipendier. Da han i Efteraaret 1831 havde taget den saakaldte »Anden Eksamen« med Udmærkelse, fik han Kommunitetet og kort efter Regensen. Det var

Professor Jens Møller, der havde udvirket dette. Westengaard takkede ham i et Brev for hans »Godhed mod min kære Ditlev«. Han er overbevist om, at Monrad nok skal gøre Fyldest for de Velgeringer, der vises ham: »Han er, Gud være lovet, et ligesaa sædeligt og elskværdigt som efter sand Videnskabelighed stræbende ungt Menneske«, skriver Plejefaderen.

Det var overvejende ogsaa gennem Westengaards Forbindelser i Hovedstaden, Monrad fik Foden indenfor i de toneangivende Kredse. Som nævnt var Westengaard besvogret med Kunsthistorikeren *Høyen*, i hvis Hjem Monrad fik sin Gang. Ved at følge Høyens Forelæsninger fik han vakt den Kunstsans, der siden udmærkede ham. I det Mindeord om Lehmann, han 1870 skrev i »Berlingske Tidende«, indflettede han nogle Bemærkninger om Høyen, hvis Veltalenhed, siger han, stod paa Højde med Lehmanns og Tschernings: »Hvad han saa, magtede han at udtrykke i Ord. Kunstværkerne Aand spejlede sig i hans glødende Tale, og for hans undrende Tilhøreres Fantasi hævede sig Bygninger, Statuer, Malerier. Skade, at der ikke var Stenografer paa Høyens Forelæsninger.«

Paa Regensen sluttede han et livsvarigt Venskab med Historikeren *C. F. Allen*, der i halvtredie Aar var hans Kontubernal. Ogsaa ham har han sat et smukt Minde: »Jeg var altid sikker paa hans kærlige Deltagelse saavel i Sorg som i Glæde. Naar han traadte ind i mit Hjem, var Glæden almindelig saavel for gamle som unge, og min afdøde Hustrus Ansigt straaled aldrig klarere ved noget andet Besøg. Allens Karakter udmærkede sig ved en sjælden Renhed . . . Der var ikke Spor af Misundelse hos ham; han klagede aldrig over Forbi-gaaelse eller Tilsidesættelse; thi hver Tanke var helt optaget af hans Studium . . . Hvad Allen havde at kæmpe med, var et Tungsind, der var begrundet i Sygelighed, og som hverken Glæden over Hjemmet eller Videnskaben formaaede helt at fortrænge. Hvor var ikke denne Sjælekamp undertiden haard. Jeg har ofte beundret den Kraft i Viljen, hvorved han ene bevirkede, at Tungsindet ej antog en betænkelig Karakter.« De to Venner har her i deres sjælelige Konstitution haft et Berøringspunkt, som har knyttet dem nær til hinanden. Under Krigen 1864 havde Allen næsten daglige Samtaler med Monrad, der holdt ham underrettet om Begivenhedernes Forløb. Allen gjorde

om disse Samtaler nogle Optegnelser, som C. Th. Sørensen senere benyttede til sit Værk om Krigen. De er nu desværre tilintetgjorte.

Med Adkomst i den tidligere omtalte Familieforbundelse blev Monrad jævnlig Gæst i den senere General *Cai Hegermann-Lindencrones* Hjem. Man undrede sig her over, hvor lynsnart han kunde gaa fra den ene Sindsstemning til den anden: fra den dybeste Alvor, forenet med Værdighed, til »munter Spøg og dristig Satire i populær Stil«. Det er det samme Træk, *Vilh. Birkedal* hefter sig ved. Snart var, skriver han, Monrad »overstadig lystig og talende, skønt ofte saaledes, at man følte gennem hans Spøg og Lystighed en dunkel Baggrund af Smerte, snart var han tavs og tilbagetrukket i sig selv, naar han sad i sin Krog som drømmende, mens han saa stundom pludselig sprang op, svang sit Punchglas og stødte det mod en andens, idet han med løftet Stemme raabte: »Kamp og Sejr, du!«

Afgørende for ham blev det, at han, efter at han var blevet Regensalunne, kom ind i den »Tylvt« af unge Mænd, der siden skulde komme til at spille en saa fremtrædende Rolle i Landets Historie. Kredsen talte Mænd som Præsterne *Vilhelm Birkedal* og *Victor Bloch*, Historikeren *Frederik Barfod*, Professor *Martin Hammerich*, Grev *F. M. Knuth*, der blev Martsministeriets Udenrigsminister, Lægen *C. E. Fenger*, den senere Finansminister, gennem alle Omskiftelser Monrads tro Ven, samt *C. C. Hall*. Monrad indførtes i Kredsen af *Peter Dorph*, som var hans Kammerat fra Vordingborg lærde Skole. Her traf han ogsaa sammen med *Georg Aagaard*, der var Søn af Assessor *Holger Halling Aagaard* paa Iselinge ved Vordingborg. Aagaard blev senere Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling og Folketingsmand, men døde allerede 1857. Kredsen samledes hver Mandag Aften hos Victor Blochs Broder, Silke- og Klædehandler *Georg Bloch*, der selv havde udprægede kulturelle og religiøse Interesser. I Sommerferierne tog *Georg Aagaard* Kammeraterne med hjem til Iselinge, hvor de indførtes i et af Tidens kendte og højest skattede Kulturhjem.

Assessor Aagaard, der var juridisk Kandidat, havde haft til Hensigt at blive Professor i Historie, men maatte i Stedet vie sig Godssets Drift. Fra sine Studieaar bevarede han Forbindelsen med adskillige af Tidens store Navne indenfor Videnskab og Kunst, bl. a. Brødrene Ørsted, Professor Sibbern, Professor Engelstoft, Kunstnerne

Skovgaard, Constantin Hansen, Roed, Bissen, Carl Bloch og Michael Wiehe. Ogsaa Chr. Winther var en hyppig Gæst paa Iselinge. Assessor Aagaard var gift med *Marie Koes*, en Plejesøster til Chr. Winther og Poul Møller. Hendes Søster blev gift med Arkæologen Professor P. O. Brøndsted. Hun døde 1818 og efterlod sig tre Børn, som Aagaard og hans Hustru tog til sig, da Faderen meget af Tiden befandt sig paa Studierejser i Syden. En af dem var *Marie Brøndsted*, der siden, da hun var blevet Halls Hustru, baade chokerede og indtog det nationalliberale København med sin ligefremme, ukunstlede Tale og Færd. Sønnen, Oluf Hall, fortæller, at »da Vognen første Gang førte Vennerne op ad Gaarden, og de unge Piger forventningsfuldt kiggede ud efter dem, udbrød Marie Brøndsted: »Ham der med den høje Pande og det krøllede Haar vælger jeg.«

Ogsaa Monrad troede at have mødt sin Skæbne i Hjemmet paa Iselinge. Han havde faaet en hjertelig Modtagelse af Familien, og han vandt straks dens Interesse og Hengivenhed. I Sommeren 1831 tabte han da sit Hjerte til Datteren *Anna Mathea*, der imidlertid ikke gengældte hans Kærlighed. De bevarede Breve viser, at det for ham blev en alvorlig og ret langvarig Affære. I ulige Konkurrence med Chr. Winther, der ogsaa paa sin chevaleresque og platoniske Maade gjorde Kur til de unge Damer paa Iselinge, skrev han Vers til *Anna Mathea*:

Skønt hun er vant til Winthers Mandelkage,
Lidt simpelt Smørrebrød kan ogsaa smage.

I Aarevis kæmper han med sin Skuffelse. I et Brev fra August 1835 beder han hende om at maatte beholde hendes Venskab. Hun skal »aldrig ved nok saa stor Venlighed og Tillid opvække noget utidigt Haab« hos ham, og han beder hende tilgive, hvis hans Opførsel »endnu i nogen Tid skulde røbe noget mere end Venskab«. Han tror ogsaa, han skal komme gennem sin Smerte, og han tilføjer — noget selvmedlidende —, at han nok stadig i højere Grad »skal lære ej at leve for mit jordiske Livs Lykke«.

Anna Mathea har aabenbart ikke uden videre afvist ham. I hvert Fald synes han at have opfattet Forholdet saaledes, at hun stadig betænkte sig. Men i 1837 lod hun ham vide, at hun ikke kunde gifte sig med ham. Han skrev til *Martin Hammerich*, der kort efter

blev forlovet med Anna Mathea, at nu var hans Vaar og hans Vaars Drømme forbi, men alligevel følte han en dyb Ro i sit Hjerte. Han satte sin Lid til, at var hans Aand end svag og ringe, saa var dog hans »Grundvæsen i Enhed med den store og mægtige Aand, der bliver, naar jeg ej er mere«. Vilde det ikke lykkes for ham at opretholde et Venskabsforhold til Pigen, maatte han give Afkald paa det ogsaa. »Jeg er for god til at taales, og jeg har opnaaet stort Mesterskab i at resignere.« Med et melankolsk-lystigt Skuldertræk kaster han Skuffelsen fra sig: »Ørsted poetiserer, Clausen politiserer, Poul Møller udødeligerer i Maanedsskriftet, Sibbern kaldes af den Hellig Aand til at skrive i alle Bladene og udles. Annamathea føler sig lykkelig ved sit Hjertes Frihed. Livet er fuldt af Besværligheder«. Da Martin Hammerichs og Anna Matheas Forlovelse bekendtgjordes, bragte han dem en varm Lykønskning: »Hvad min Person angaar,« skrev han, »da er min Glæde og min fuldkomne Fred og Tilfredshed uafhængig af Livets Tilfældigheder, og jeg hverken trænger til eller ønsker noget Menneskes Medlidenhed. Men oprigtigt Venskab, se dette kunde jeg nok ønske, og hvis sand Hengivenhed kan gøre værdig til det, da er jeg ikke uværdig«. Hans Ønske gik i Opfyldelse. Familierne Monrad og Hammerich vedligeholdt gennem Aarene et nært Venskab.

Det er formentlig gennem Iselinge-Kredsen, Monrad er kommet i Forbindelse med Brødrene *Ørsted*, og ved Mødet med dem modtog hans religiøse Opfattelse og Livsanskuelse i det hele et Indslag af varig Karakter. I H. C. Ørsteds Hjem omgikkes han Hovedstadens socialt og intellektuelt fornemste Kredse: A. S. Ørsted, Oehlen-schläger, Biskop Mynster, den senere Biskop Martensen, Professorerne Sibbern, H. N. Clausen, Scharling og Engelstoft. Men Samværet med H. C. Ørsted selv fik den største Betydning for ham. I Westengaards Hjem havde han modtaget en stærk kristelig, vel noget grundtvigsk betonet Paavirkning, og det var denne, der oprindelig bestemte ham for det teologiske Studium. Da han kom til København som Student, var han levende optaget af de kristelige Idealer og kristelig Tankegang. Men den Form for Kristendom, der mødte ham paa Universitetet — den var endnu paa dette Tidspunkt helt eller halvt rationalistisk —, fandt ingen Sangbund hos ham. Den maa

have forekommet ham farveløs og træt. Fantasierne og Tilskyndelserne kogte i det unge Sind. Han var indtil Vaande fyldt af Længsel efter at udrette noget og gøre sig gældende, faa noget mellem Hænderne, virkeliggøre Idealer og storme Himle. Men det var ikke under H. N. Clausens og Hohlenbergs Lærestole, han skulde faa disse Længsler forløst. Det viser sig da ogsaa, at han ikke var nogen meget flittig Tilhører ved de teologiske Professorers Forelæsninger.

Gennem de Kilder, der er levnet os, vil det ikke være muligt at paavise Gangen og Elementerne i den Gæringsproces, der en Overgang i de unge Aar førte Monrad bort fra den ortodokse Kristendom og nærmede ham til en mere panteistisk, naturfilosofisk Livsopfattelse. Asger Nyholm, der er trængt dybest ind i Problemet, kan ikke tidsfæste de Brydninger og Omvæltninger, der har fundet Sted; men han fremdrager fra Kammeraternes Udsagn og Monrads poetiske Forsøg i disse første Studenteraar, da han troede, han var Digter, en Række Vidnesbyrd om, hvad det var, han droges med. Sandsynligvis drejer det sig her, som saa ofte senere, om en Kortslutning mellem hans Jordbundethed, hans Sans for en strengt realistisk Vurdering af Fænomenerne, og hans ubændige Fantasi. En overordentlig stor Betydning for ham fik i hvert Fald Samværet og Samtalerne i det Ørsted'ske Hjem, hvor Studenten med den graadige Intelligens og de uartikulerede Følelsesudsving pludselig og uanet blev stillet overfor et glimrende, harmonisk verdensligt-humanistisk Dannelsesideal. »I ædlere Skikkelse er Sansen for Sandhed, den rene Sandhed og den fulde Sandhed, ikke nogen Sinde kommet mig i Møde end her«, skriver H. N. Clausen om H. C. Ørsted. Sædvanligvis en Gang om Ugen sad Monrad her saa at sige for Gamaliels Fødder. Endnu som Olding mindes han med Bevægelse, hvorledes Brødrene Ørsted, »disse to store Mænd, drøftede med den Unge, som kunde han være deres Ligemand, allehaande Spørgsmaal«. Ørsted var ingenlunde Ateist. Men i Naturlovene fandt han Guds Væsen og Virke udtrykt. Gud var at finde i de Naturlove, han selv havde indstiftet, og som han ikke gjorde Brud paa ved tilfældige Indgreb hverken i den almindelige Verdensorden eller i det enkelte Menneskes Skæbnegang.

Denne Paavirkning gjorde det stærkeste Indtryk paa Monrad. Naturfilosofien aabnede ham helt nye og lokkende Perspektiver. Man

kan tænke sig, at han her — i langt højere Grad end indenfor den ortodokst kristelige Lærebygning stivere og snævrere Rammer — kunde skaffe sin Appetit paa Tilværelsen og dens Problemer frit Løb. Men dermed kom han ind i en voldsom sjælelig Konflikt mellem »dennesidige« Instinkter og det rige og dybe religiøse Anlæg, der var en uadskillelig Bestanddel af hans Væsen. Sikkert har ogsaa Tanken paa hans Slægtsskæbne næret Konflikten. Det lader sig maa-ske ikke afgøre, i hvilken Grad hans Afstamning objektivt har betydet noget for hans Sindstilstand. Men den har utvivlsomt baade her i de unge Aar og senere haft en skæbnesvanger subjektiv Betydning for ham. Faderens Skæbne har hvilet som en Skygge over hans egen. Skulde han opgive Troen paa en personlig, god og kærlig Gud, der greb ind i hans Liv, ledede hans Fjed og beskyttede ham mod Ulykke, brast alt for ham. Han kom ind i en alvorlig, religiøs Krise. Vilh. Birkedal fortæller, at han en Dag — vistnok i Forsommeren 1832 — kom kørende hjem til København fra en Udflugt til Iselinge, og da han paa Vesterbro mødte Monrad, lod han Kusken holde og fulgte Vennen ud paa Frederiksberg. Bedst som de gik, udbrød Monrad: »Du skal vide, at jeg har opgivet Kristendommen«. Han var, som han ved en anden Lejlighed betroede Birkedal, faldet i Tvivl om, hvorvidt der virkelig fandtes »en kærlig Styrelse i Verden.« Det syntes ham, »som om Skæbnens Vogn gik hen over Jorden og knuste alt under sine Hjul, ubekymret om alle Hjerters Kval og Pine.«

I en Anmeldelse af Paludan-Müllers »Danserinden«, trykt i Heibergs »Flyvende Post« 19. Januar 1834, har Monrad selv skildret de Anfægtelser, han var Genstand for. Naar den unge Sjæl, siger han, »med al sin inderlige Kærlighed har omklamret det evige, uendelige, ideelle og har villet realisere det og saa at sige binde det til ethvert Forhold i Livet«, saa viser det sig, at Verden dog gaar »sin sædvanlige, rolige Gang«, upaavirket af det unge Hjertes Ønsker. Ogsaa forsvinder Ungdomsdrømmene, »de himmelske, de kære, de tomme.« Man gribes af »den uendelige, navnløse Smerte«, og »pludselig forandrer alle Anskuelser af Livet sig«. Sjælens hele Bitterhed vender sig mod den kolde, upoetiske Verden, som saa dybt har skuffet vore Forventninger, og »den bliver Genstand for vor Haan og Foragt, eller den vækker Ironiens Smil og aftvinger Sjælen en Vittighed, under hvis Spøg og Latter den bitre Følelse, den inderlige Smerte

ej skjuler sig for den skarpe Iagttager«. Man genkender ogsaa i disse Vendinger den modne Monrads Reaktion overfor Skuffelser og Lidelser. Det var med Ironiens Vaaben, han bekæmpede Mismodet, afviste al Fortrolighed og værgede sin Personligheds Integritet.

Sin sjælelige Konflikt søgte han at skrive sig ud af i de Digte og Dramaer, som Asger Nyholm har fremdraget og analyseret. Det er sine egne Livserfaringer og Anfægtelser, han prøver at befri sig for ved at smelte dem om i digteriske Visioner. Hans Emnevalg er betegnende: et gammeltestamentligt Stof, mættet med Drama og tungt af Skæbne. Det er »Guds Stedbørn paa Jorden«, Kong Saul og Jephthas Datter, han udsaa sig. Den Stil, i hvilken Monrad senere bevægede sig saa fuldkomment, bestod i en plastisk Blanding af Patos og Ironi; han blev, som Hørup sagde om ham, »en Mester i de Overgange mellem Alvor og Skælmeri, som det danske Folk har saa let ved at følge«. I disse Ungdomsarbejder havde han endnu ikke fundet denne Stil. Der er visse ophøjede Passager i dem; men som Helhed er de patetisk anstrengte, umodne Efterligninger af den Oehlschläger'ske Tragedie, uden virkelig dramatisk Nerve. Mange Aar efter, da Monrad tilfældigt igen fik dem for sig, erkendte han, at han her var kommet ind i en Blindgyde. »Jeg kunde ikke udholde at læse dem til Ende«, sagde han.

I Dramaet om Jephthas Datter, som han karakteristisk nok gav Titlen »Tvivlen«, behandler han det Problem, hans Afstamning havde givet ham at tumle med, og som martrede ham saa ulideligt: om det var en blind Skæbne eller en personlig Gud, der styrede Verdens Gang og det enkelte Menneskes Livsløb. Som Asger Nyholm udlægger Stykket, sporer Monrad allerede her hos sig selv den Tivlesyge, han siden bestandig havde at kæmpe med. Han skildrer, hvorledes »Tvivlen lammer Viljen baade til at følge de gode og de onde Magter. Men hvor Viljen lammes, mister man Troen paa Viljen, og Troen paa Skæbnen træder i Stedet«. Det er en Selvransagelse, en Afklaring af Drifterne i hans eget Sind, han forsøger.

Det stemmer vel overens med Tidens Smag, at Vennerne var henrykte. Under en Udflugt til Frederiksdal Kro læste Monrad Stykket op for Kredsen, og hans Sukces var enorm. Den eneste Mislyd indtraf, da Tjeneren pludselig bankede paa Vinduet — Døren var laaset! — for at faa en Besked. »Monrad, som just var paa et gri-

bende Sted i sin Tragedie, blev synlig og hørlig saare ilde stemt over denne prosaiske Afbrydelse af Poesiens ublandede Herredømme,« erindrer Birkedal sig. Ogsaa paa Iselinge læste han Dramaet op for ligeledes her at høste Bifald. Han maa imidlertid ikke have haft fuld Tillid til Vennernes Skøn. Han sendte Manuskriptet til Pastor Søtoft, der svarede med at underkaste Stykket en temmelig hvas Kritik. Han savnede hos Monrad den fornødne skikkelsesdannende Evne. Den forudsatte, hævdede han, en videre og dybere Livserfaring, og han opfordrede derfor Monrad til at give sig god Tid, inden han traadte offentlig frem som Forfatter. »Hvad gruelig Hast har det dog?« spurgte han. »Den, som pløjer med Stude, kommer jo nok med«. Monrad besluttede herefter at æske den højeste Autoritets Dom. Paa hans Opfordring gik Birkedal til Oehlenschläger med Stykket. Den store Mands Bedømmelse formede sig i venlige, tildels smigrende Ord; men Meningen kunde ikke misforstaas: som Helhed var Dramaet forfejlet, og efter Oehlenschlägers Skøn var Monrad ikke Digter.

Den anden Tragedie, »Kong Saul«, gaar direkte ind paa Monrads eget, rent menneskelige Problem. Det kan ikke paavises, hvornaar det er skrevet; men efter de Oplysninger, Birkedal og P. Vedel meddeler, maa det være paabegyndt i Foraaret 1832 og først fuldendt et Par Aar senere. Det var — stadig ifølge Birkedal og Vedel — under Udarbejdelsen af dette Drama, Monrad paadrog sig sit meget omtalte Anfald af Nervefeber. Han havde straks som Student budt sin Konstitution den sværeste Belastning. Med sin sydende Ærgerrighed forstod han, at skulde han brillere i de Kredse, han var kommet ind i, maatte han anspænde Flid og Evner til det yderste. Regensaarene brugte han derfor til vedholdende Arbejde, og Studentermentaliteten var dengang ikke anderledes beskaffen end nu: denne dydige Flid irriterede hans Kammerater. Frederik Barfod fortæller, at de dannede et »Forstyrrekompani«: en for en skulde de gaa op til Monrad paa hans Værelse og afbryde ham i hans Læsning. Han opdagede imidlertid hurtigt Hensigten med disse smigrende Besøg og laaste sin Dør af. Til denne Anspændelse kom de sjælelige Strabadser, som religiøse Skrupler og Ængstelsen for hans egen Skæbne lod ham udstaa.

Han skildrer i Dramaet Sauls splittede Sind og de Drifter, der fører ham til Vanvid og Selvmord. Datteren Mikael, Davids Elskede,

bliver ham det egentlige Udtryk for, hvad der bevæger ham selv: hendes Skæbne bestemmes af den Forbandelse, hun tror hviler over Slægten. Under hans intense Fordybelse i dette Stof brød han sammen. P. Vedel, der vel ogsaa her har en Familietradition at bygge paa, forklarer Tilfældet saaledes: »Han saa den ulykkelige Konge for sig, saaledes som han i sin Barndom havde set sin egen stakkels Fader, han fulgte ham i hans Vekslen fra Had til Ømhed, fra Trods til Anger, fra Fortvivlelse til Raseri, for til sidst at ende i Selvmordet. Han rystedes ved Jehovas Ubarmhertighed, der udstrækker sin Forbandelse til de uskyldige Børn, og hvem ved, om ikke Monrad selv paa Bunden af sin Sjæl nærede en ubevidst Frygt for, at Faderens Sygdom kunde gaa i Arv til ham selv, og om ikke den Familieulykke, som havde ødelagt hans Barndom, saaledes vedblev at kaste Skygge over hans Liv«.

Den 27. Juni 1832 blev han indlagt som Patient paa Frederiks Hospital. Den opbevarede Journal giver ikke den moderne psykiatriske Sagkundskab noget sikkert Holdepunkt for en nærmere Bedømmelse af Sygdommens Oprindelse og Art. Selv har han følt, at det var Intellektet, der svigtede. Frederik Barfod, der med sine mange gode Egenskaber forenede en fuldkommen monstrøs Taktløshed, besøgte ham en Dag, og under Samtalen sad han og stirrede vedholdende paa Tavlen over Hovedgærdet. »Du behøver ikke at stirre paa den Tavle; der staar slet ikke andet, end at jeg er en Smule gal,« bemærkede Monrad. *Leviter delirat*, stod der.

Hospitalsopholdet kom kun til at vare en tre Ugers Tid. Han blev udskrevet den 20. Juli, og han rejste straks derefter til Odense for at tilbringe sin Rekonvalescens i Plejefaderens Hjem. Her genvandt han sin Sindsro. Allerede i August sendte han H. C. Ørsted et Brev, der i sin Klarhed og Aandssmidighed viser, at der kun havde været Tale om en Krusning paa Overfladen. Hans Hensigt med at følge Ørsteds Forelæsninger var, skriver han, den, at han vilde kunne føle Naturlovene som »en levende Kilde, hvoraf religiøse Følelser udsprang.« Han vilde kunne føle sig »hjemme i Naturen og ret levende gennemtrænges af den Overbevisning, at Gud er den, hvori alle Ting lever, er og rører sig.« Det var hans Plan at tage den teologiske Attestats saa hurtigt som muligt, saa at han under et fortsat teologisk Studium med Kraft kunde sætte sig ind i Naurvidenskabten. »For

Øjeblikket er imidlertid denne Plan bleven kuldkastet ved en Nervefeber, der tog sig den Frihed saaledes at hjem søge mig i Juli Maaned, at Sjælens fulde Kræfter vel ikke for det første vil faa i Sinde at revertere«. Han tager sig dog ikke dette synderlig nær, »thi et kraftigt aandeligt Liv grunder sig dog i Sandhed ej alene paa en Læren af Systemer, og det kan, hvad jeg ved af Erfaring, suge Næring saavel af Sygdom som Sundhed«. Ørsteds venlige og velvillige Svar lader ingen Tvivl tilbage om, at han har forstaaet Grunden til Monrads Nervesammenbrud: »Deres Anlæg er af den Natur«, skriver han, »at De ikke behøver at anstrenge Dem paa det yderste for dog at bringe det vidt«. Han raader ham desuden til at bringe nogen Afveksling ind i sit Studium: »Naar jeg føler mig trættet af Studium i et Fag, skifter jeg Genstand, om det end er den blotte Morskabs-læsning eller et Fag, som for mig maa være det, og jeg vender ikke tilbage til de forrige Studier, førend jeg føler mig ganske forfrisket«.

Det fremgaar af denne Brevveksling med Ørsted baade, at Monrad har været ved at opgive Teologien til Fordel for Naturvidenskaben, og at han nu — i Efteraaret 1832 — paany staar i Begreb med at vende tilbage til Teologien og kvittere Naturvidenskaben. Naturfilosofien har ikke budt ham nogen Løsning paa hans personlige Problem: om det er den blinde Skæbne eller en personlig Gud, der raader og styrer.

Han havde været langt inde i sine Tvivl. I sit Eksamenspetitum siger han, at det var Studiet af det gamle Testamente, der nedbrød hans Tro paa de messianske Forjættelser, saa at han følte sig tilskyndet til at opgive Teologien for i Stedet at kaste sig over Studiet af de semitiske Sprog. Alle Tvivlene fra Drengesaarene brød frem igen, skriver han, og i et Brev fra August 1835 til Anna Mathea Aagaard hedder det: »Tvivlen har heftigt bevæget mig, min Tro paa Gud og Udødelighed har været knust; mægtigt lokkede Verdens Forførelser mig«. Men det religiøse Drag i hans Væsen fornægtede sig ikke, og det lod ham ingen Fred, før han havde fundet frem til en Livsbetragtning, i hvilken der ogsaa var Plads for en personlig Gud. I den ovenfor citerede Anmeldelse af »Dandserinden« siger han, at selvom Tvivl og Uro griber Hjertet, og selvom Troen paa det Uendelige næsten ganske tilintetgøres, »saa kan dog Mindet om denne

Tro ikke forsvinde, og omendskønt dens Toner mere og mere hendø og til sidst ganske ophører, saa bliver de dog ved at lyde for Sjælen i stille Øjeblikke, ligesom Efterklngen af en Musik, der rører og bevæger os, selv længe efter at Musikken selv er forstummet«.

Det var Studiet af *Hegel* og *Schleiermacher*, der gav Monrad et Grundlag, hvorpaa han igen kunde bygge en kristelig Livsanskuelse, og det er betegnende for det eklektiske i hans Natur, at han kunde drage sig begge disse Mænds indbyrdes uforligelige Læresystemer til Nytte.

Hegel, Tidens store Modefilosof, i en kort, men glimrende Periode det tyske, tildels ogsaa det danske Aandslivs Formynder, Heibergs Lærefader og Martensens Inspirator, blev ogsaa den, der hjalp Monrad paa Gled. Det er kun i sit Eksamenspetitum han nævner, hvad han skylder »denne, ikke Filosof, men Vismand«. Men gennem hele hans Virke spores Paavirkningen — baade medens han til at begynde med bevægede sig mere i filosofiske Vendinger, og siden, da hans Tale og Tankegang fik en kristelig Drejning. Fra Hegel havde han sin Sans for Statsbegrebet og Statsautoriteten, der paa saa karakteristisk Maade begrænsede hans liberalistiske og demokratiske Samfundsopfattelse. Han overtog ligeledes Hegels Historieopfattelse, for hvilken *Tanken* var den ledende Faktor i Menneskehedens Væren og Virken. Verdensudviklingen fandt Sted, mente Hegel, gennem en Sætten og Ophævelse af Modsigelser — med Monrads Udtryk gennem »store Verdensamtaler«. Den bestod i en dialektisk Bevægelse, hvorigennem modstridende Ideer Trin for Trin gik op i en højere Enhed, og hvorved Tilværelsen saaledes antog stadig mere rationelle Former. Mennesket stod med andre Ord under Fornuftens Herredømme. Hvad der imidlertid fik den særlige Betydning for Monrad i hans daværende Situation, var Hegels Syn paa det religiøse. Hegel anvendte ogsaa sin Metode paa Religionen, paa Gudsiden, der saaledes ganske simpelt hævdedes fra at være en Trossag til at blive et Spørgsmaal om Viden. Kristendommen stod for Hegel som den højeste Form for Religion, fordi ogsaa den var fremgaaet af den dialektiske Bevægelse, der beherskede Verdensudviklingen.

Studiet af Hegel overbeviste da Monrad om, at Tilværelsen ikke beroede paa et kaotisk Spil af Tilfældigheder, men at Verden var underkastet en fornuftig Styrelse. Verdenshistorien havde Maal og

Med. Fra Hegels Skrifter straaede der ham Trøst, Ro og sikker Forvisning i Møde. Vismanden havde skænket »den rystede Sjøl Tro.« Der blev, som Svend Hauge udtrykker det, »atter Plads for Gud i Monrads Tilværelse«. Hauge tror at kunne tidsfæste Omslaget til Eftersommeren 1832. Det skulde altsaa være indtruffet samtidig med, at han kom sig af sin Sygdom. Til Birkedal sagde han — efter Birkedals Opgivelser ganske vist langt senere —, at han igen havde »taget ved Troen«. »Jeg ved, det vil glæde dig«, føjede han til. Birkedal tvivlede ikke om, at det var Alvor for Monrad; men han bemærker, at Monrad ikke var saa *varm* i sin Kristendom som før. En datidig Forfatter skelner mellem tre Kategorier af Grundtvigianere, Luftaander, Vandaander og Ildaander, og i Henhold til denne Inddeling regner han Birkedal til Ildaanderne. Birkedal krævede, at man kristeligt set altid skulde gaa med Hjertet paa Læben. Han gjorde det selv. Men hans Iagttagelse af, at Monrad paa dette Tidspunkt havde et køligere Forhold til Statskirken Kristendom, er rigtig nok. Monrad var under Paavirkning af Schleiermacher og hans Tilhængere naaet til en særegen, mindre dogmebestemt Opfattelse af Kristendommen.

Havde Hegel givet Monrad en Gud for Forstanden, gav *Schleiermacher* ham en Gud for Følelsen, siger Svend Hauge. Det beroede paa et vist Valgslægtskab, at Monrad droges mod Schleiermachers friere, romantisk-panteistiske Kristendomssyn. Schleiermachers Intellect var — som Monrads — en Blanding af pietistisk (herrnhutisk) Fromhed og skarp kritisk Sans. Det var hans Opfattelse, at i *Følelsen* leves Menneskets inderste Liv, og kun gennem den kommer den Enkelte i Forhold til Gud. Selv om Dogmerne om den personlige Gud og personlig Udødelighed ikke skulde kunne gælde som den objektive Sandhed, mistede de ikke derfor deres religiøse Værdi. De var at betragte som *Symboler* for de Erfaringer, Mennesket gjorde i sit Følelsesliv, et Slags Vehikel for Menneskets Religionsøvelse. Religionens Betydning for Aandslivet bestaar — som Høffding refererer Schleiermachers Tanker — i, at den vil virke inderliggørende, uendeliggørende og harmoniserende, men han dømmer ikke Aandslivet efter dets Forhold til Religionen som højeste Norm. Erkendelse og Moral har ikke noget direkte med Religionen at gøre.

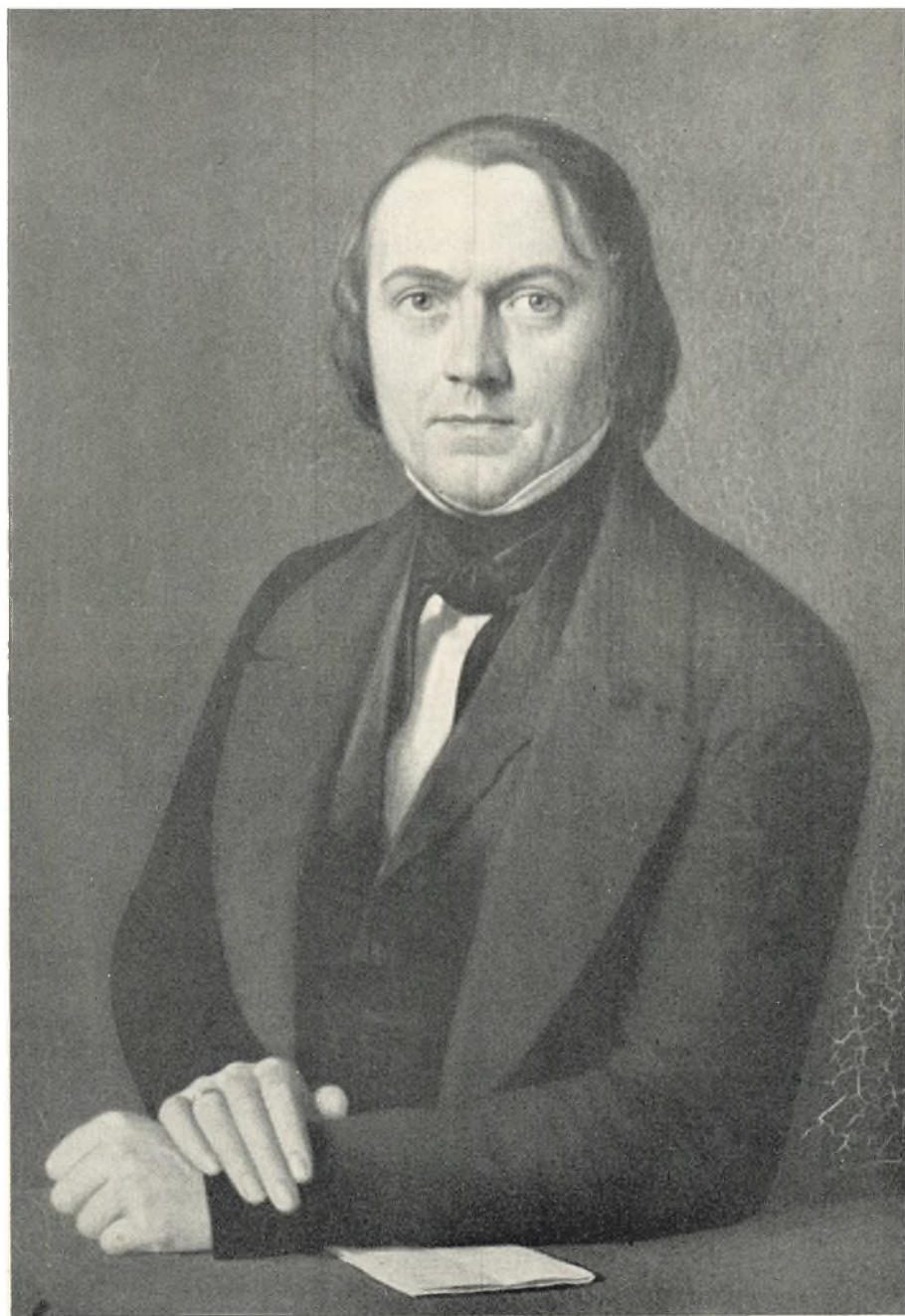
De Schleiermacher'ske »fromme Gemytstilstande« var, hvad Mon-

rad havde Brug for til Supplement af sin videnskabelige Sans, og han var derfor stærkt optaget af den store Religionsfilosofs Tanker. Da Schleiermacher i September 1833, kort før sin Død, var paa Besøg i København, afholdt man til hans Ære en Fest paa Skydebanen, hvor næsten alt, hvad der havde Navn i dansk Aandsliv, var til Stede: Oehlenschläger, Ørsted, Mynster, Sibbern o. a., og af de unge Teologer deltog ogsaa Monrad og Martensen. Monrad havde til Festen skrevet en »poetisk Hilsen«, der forelaa baade i dansk og tysk Tekst. Med Rette paapeger Biskop N. M. Plum, at det, naar man ser nærmere efter, ikke er Ortodoksien, der præger Monrads Sang. Der »hersker stor Usikkerhed i Anslaget«. Monrad taler til at begynde med ikke om Kristendom, men kun om Religion: »Sangen aander stor Beundring for den fremmede Gæst og dyb Trang til Religion, men om sin Forfatters Forhold til Kristendommen siger den i Grunden intet andet, end at han har Blikket rettet i Ærbødighed mod den — maaske dog saaledes, at Kristendommens væsentlige Værdi er at frembringe Religiositet«.

Det er dog umiskendeligt, at Monrad efter Gennembruddet i Efteraaret 1832 havde overvundet sine Tvivl saa vidt, at de ikke længere, som P. Vedel siger, »ramte, hvad han ansaa for Kernen i Kristendommen«. Hans Sværmeri for Schleiermacher blev ham et Gennemgangsled til Ortodoksien, og han bestemte sig da til — samtidig med, at han fortsatte sine orientalske Sprogstudier — trods alt at tage den teologiske Embedseksamen. Det var ganske vist endnu ikke hans Tanke at blive Præst; men det vilde altid, som han forklærede Birkedal, give ham Relief at have Stempel som Kandidat.

III. MAGISTER

Det skyldtes Paavirkningen fra Hegel, at Monrad i de følgende Aar — ved Siden af det gamle Testamente — særlig helligede sig Sanskrit og Arabisk. Det var blevet ham mere og mere indlysende, at Kristendommen kun lod sig ret forstaa, naar den opfattedes »som det sidste Led i Menneskeslægtens religiøse Udvikling«. For at komme til Klarhed over denne Udvikling, maatte han kende Fortidens Reli-

FREDERIK BARFOD
Efter Litografi

VILHELM BIRKEDAL
Efter Litografi

ISELINGEN
Tegning af F. C. Richardt

gioner, og Forudsætningen herfor var igen den, at han beherskede de orientalske Sprog. Studiet af disse optog ham — sædvanligt lidenskabeligt — baade Nat og Dag. »I Nat kunde jeg ikke sove for en Tands Oprør, som pinte mig«, skriver han til Birkedal. »Det syntes mig hele Natten, at denne Tand var et uregelmæssigt Verbum i *Hofal*, som jeg ikke kunde faa Bugt med«.

Men for disse Studier forsømte han ikke Tidens aandelige Bevægelser. I Januar 1835 blev han Medlem af det Heiberg'ske Diskussionselskab »Lycæum«, der havde til Formaal at opøve Studenternes Talefærdighed i Latin — det Sprog, der benyttedes ved Eksamenbordet og de offentlige Disputatser. Andre Medlemmer af »Tylvten« fulgte hans Eksempel. Omtrent samtidig med Monrad blev C. E. Fenger Medlem af Selskabet, og senere paa Aaret kom Martin Hammerich og C. C. Hall til. Klubben bestod som Regel af ti—tolv Medlemmer. De havde Mødepligt, og der blev optaget en Protokol over Forhandlingerne. Monrad tog livligt Del i Diskussionerne, baade som Præses og Opponent. Møderne afholdtes paa Borchs Kollegium, hvor Monrad i April 1835 optoges som Alumne.

Emnerne var vel som Regel literære og filosofiske. Men Stænderforfatningen havde ikke for intet Aaret i Forvejen faaet sin Stadfæstelse. Man har i »Lycæum«s Protokol det første Vidnesbyrd om Monrads vaagnende politiske Interesse. Den 11. November 1835 optraadte han som Præses i en Diskussion om det Spørgsmaal, der havde beskæftiget ham saa levende: Skæbnen som Verdens Styrrer. I December samme Aar maatte han paa Grund af sin Eksamenlæsning for en Tid sige Selskabet Farvel. Men den 30. November 1836 satte han politiske Spørgsmaal under Debat. Han indbød til Diskussion om, hvorvidt den russiske Statskunst var at foretrække, og han forsvarede derefter — som den Hegelianer han var — følgende Sætning: »Politisk Sandhed begynder hverken med systematisk Absolutisme, som der siges, eller med Liberalisme, men med Kamp mellem begge«. Den 19. April 1837 drog han til Felts mod Bogcensuren, som han hævdede altid var af det onde. Og den 21. Februar 1838 kommer han igen tilbage til Kernepunktet i det, der optog de unge Sind: om det absolute Monarki gav den mest fuldkomne Stat. Det hedder i Protokollen, at der herom udspandt sig en god Diskussion.

raab for Monrad. Man bar ham i Guldstol og festede for ham paa Borchs Kollegium. Engelstoft havde med sin Reaktion paa Monrads ungdommelige Hovmod kun opnaaet at øge den Glans, der i Studenterverdenen stod om Monrads Navn. Otte og tyve Aar senere optog Monrad ham i sit Ministerium som Kultusminister.

Af den lidt forsagte Student fra 1830 var der snart intet tilbage. Saavel Livet paa Studenterkollegierne som Samværet i den snævrere Vennekreds og den Selskabelighed, han deltog i, udviklede hans Selvsikkerhed. Paa Regensen var han — ved Siden af Kontubernalen Allen — samtidig med bl. a. Carl Ploug og P. L. Møller, paa Borchs Kollegium med den senere saa kendte grundtvigske Præst Peter Rørdam. Iøvrigt kom han i Byens literære og videnskabelige Kredse. Henrik Hertz noterer i sin Dagbog for 8. Oktober 1836, at han den Dag gjorde en Udflugt til Dyrehaven sammen med bl. a. P. V. Jacobsen og Monrad. Hvad H. L. Martensen angaar, var han og Monrad en Slags Rivaler i deres Bejlen til Berømmelsens Genius. Allerede her i Ungdomsaarene synes Spiren at være lagt til det kølige Forhold, der udviklede sig mellem de to Mænd. Martensen kunde, hedder det, ikke i deres Diskussioner staa sig mod Monrads hvasse Satire. P. E. Lind oplyser i sin Dagbog, at han oftere havde truffet Martensen og »fundet ham arrogant«. Den 5. September 1837 var han, Monrad og cand. jur. Dahlstrøm, der var Medlem af »Lycæum«, i Selskab med Martensen hos H. C. Ørsted. De »blev alle tre forbitret paa ham«.

Allerede som Student blev Monrad — med Hørups Ord — »en Verdensmand med en sikker Gang iblandt Menneskene«. Engang i 50erne har Andr. Fr. Krieger i sin Dagbog foretaget en Afstikker tilbage til Ungdomsaarene, idet han sammenligner den Figur, Hall og Monrad gjorde i Selskabslivet. De kom begge, siger han, fra en »indskrænket, snæver Kreds«: Hall var som bekendt Søn af en Bødder paa Christianshavn, og han »led under en trykkende Forlegenhed i andres Selskab«. Hans Venner fandt ham oprindelig »stolt og frastødende muggen«; først efterhaanden vaagnede hans »frie og frejdige Natur«. Med Monrad gik det anderledes. I Kraft af sin »storslaaede Natur« befriede han sig fra sin indskrænkede Fortid i et Spring, han »blev Verdensmand ved en voldsom Viljesakt«. Krie-

gioner, og Forudsætningen herfor var igen den, at han beherskede de orientalske Sprog. Studiet af disse optog ham — sædvanligt lidenskabeligt — baade Nat og Dag. »I Nat kunde jeg ikke sove for en Tands Oprør, som pinte mig«, skriver han til Birkedal. »Det syntes mig hele Natten, at denne Tand var et uregelmæssigt Verbum i *Hofal*, som jeg ikke kunde faa Bugt med«.

Men for disse Studier forsømte han ikke Tidens aandelige Bevægelser. I Januar 1835 blev han Medlem af det Heiberg'ske Diskussionselskab »Lycæum«, der havde til Formaal at opøve Studenternes Talefærdighed i Latin — det Sprog, der benyttedes ved Eksamensbordet og de offentlige Disputatser. Andre Medlemmer af »Tylvten« fulgte hans Eksempel. Omtrent samtidig med Monrad blev C. E. Fenger Medlem af Selskabet, og senere paa Aaret kom Martin Hammerich og C. C. Hall til. Klubben bestod som Regel af ti—tolv Medlemmer. De havde Mødepligt, og der blev optaget en Protokol over Forhandlingerne. Monrad tog livligt Del i Diskussionerne, baade som Præses og Opponent. Møderne afholdtes paa Borchs Kollegium, hvor Monrad i April 1835 optoges som Alumne.

Emnerne var vel som Regel literære og filosofiske. Men Stænderforfatningen havde ikke for intet Aaret i Forvejen faaet sin Stadfæstelse. Man har i »Lycæum«s Protokol det første Vidnesbyrd om Monrads vaagnende politiske Interesse. Den 11. November 1835 optraadte han som Præses i en Diskussion om det Spørgsmaal, der havde beskæftiget ham saa levende: Skæbnen som Verdens Styrrer. I December samme Aar maatte han paa Grund af sin Eksamenslæsning for en Tid sige Selskabet Farvel. Men den 30. November 1836 satte han politiske Spørgsmaal under Debat. Han indbød til Diskussion om, hvorvidt den russiske Statskunst var at foretrække, og han forsvarede derefter — som den Hegelianer han var — følgende Sætning: »Politisk Sandhed begynder hverken med systematisk Absolutisme, som der siges, eller med Liberalisme, men med Kamp mellem begge«. Den 19. April 1837 drog han til Felts mod Bogcensuren, som han hævdede altid var af det onde. Og den 21. Februar 1838 kommer han igen tilbage til Kernepunktet i det, der optog de unge Sind: om det absolute Monarki gav den mest fuldkomne Stat. Det hedder i Protokollen, at der herom udspandt sig en god Diskussion.

Jævnligt optraadte han ogsaa som Respondens eller Opponent ex auditorio ved de teologiske Disputater paa Universitetet. Den senere Biskop P. Chr. Kierkegaard noterer i sin Dagbog for 2. April 1835, at Victor Bloch, der skulde disputere for Licentiatgraden, kom til ham og vilde øves i at tale Latin. Kierkegaard tog da to ugentlige Timer med ham. »Hans Respondens, der tager Del i dem, er Monrad, Student tilligemed Søren, Teolog og Orientalist«. Disputatsen fandt Sted den 11. Juli 1835, og den varede fra Kl. 10 til 15 og derefter fra Kl. 16½ til 21! Bloch og Monrad maatte i disse ni stive Klokketimer forsvare sig overfor Professorerne Clausen og Scharling ex officio og bl. a. Professor Engelstoft og cand. theol Ludv. Chr. Müller ex auditorio.

Da P. Chr. Kierkegaard selv den 29. Januar 1836 disputerede med Scharling og Engelstoft som officielle Opponent, meldte Monrad sig ex auditorio. Det var faa Maaneder, før han indstillede sig til teologisk Embedseksamen. Hans Indgriben ved denne Lejlighed var, som Frederik Barfod antyder, et Udslag af hans kritiske Indstilling overfor Fakultetet og hans Lyst til at drille Professorerne. Han takkede Kierkegaard for Afhandlingen, der »vilde blive en Ære for vort Universitet«, og gendrev forskellige af Professorens Indvendinger.

Hans Arrogance har umiskendeligt ærgret Fakultetet. Men den har moret hans jævnaldrende. Historien om, hvordan han, den 13. Juli 1836, fik sin teologiske Embedseksamen og hjemførte et *Egregie* efter at have snertet og fornærmet den ene af Eksaminatorerne, Professor Engelstoft, paa det frejdigste, har da ogsaa prentet sig dybt i Vennernes Erindring. Dagen før han skulde op, gik han efter gammel Skik rundt til Professorerne for at hilse paa dem. Engelstoft var gnaven: »De gør vel ikke Regning paa mere end første Karakter«, sagde han. »Faar jeg den«, svarede Monrad, »er jeg tilfreds; men jeg har heller ikke noget imod at faa mere«. »Ja, men De indbyder rigtig nok ikke til mere«, erklærede Engelstoft. Han skal have tilføjet: »Deres Teologi er jo aldeles druknet i Filosofi«.

Efter denne Forpostfægtning kom selve Slaget. En af Monrads Venner, den senere Pastor I. Hansen, gav et Par Dage efter i et Brev til P. Chr. Kierkegaard en Skildring af det. Han fortæller, at Monrad formelig disputerede med Clausen og Engelstoft, der »be-

handlede ham skammelig« og aabenbart havde lagt an paa at ødelægge ham. Til Professorernes Forbløffelse havde han opgivet hele det gamle Testamente paa Grundsproget, arabiske, syriske og samaritanske Tekster samt Schleiermachers og Hegelianeren Marheinekes Dogmatiker. »Clausen eksaminerede ham om Forholdet mellem Kirken og Skriften, og her gav han Svar, som Clausen flere Gange skiftede Farve ved«, hedder det i Hansens Brev. »Clausen havde ondt ved at skjule sin Harme. Hans Hensigt var nemlig at faa Monrad til selv at gendrive sit skriftlige *Specimen*, som handlede herom og var af den Beskaffenhed, at det ikke kunde goutere Clausen«. Engels-toft eksaminerede »ham som en, der skulde være Professor i Kirkehistorie og teologisk Literaturhistorie, hvilket jo var meget lumskt, da enhver ved, at det var i den filosofiske Teologi og Orientalia, at Monrad udmærkede sig. Det skulde da lade, som man vilde give ham god Anledning til at vise sin Dygtighed, men at han ikke kunde fyldestgøre en saadan Prøve«. Ikke desto mindre tog han, efter hvad Barfod fortæller, ikke i Betænkning at udæske Engelstoft. Han blev spurgt om nogle ældgamle kirkelige Forfattere og deres forlængst forvitrede Skrifter. Han svarede med at give en almindelig Skildring af de kirkelige Forhold i det paagældende Aarhundrede og nævne dettes førende Teologer. »Det er ikke det, jeg har spurgt om«, bemærkede Engelstoft. »Det ved jeg nok«, svarede Monrad, »men saadan tager jeg nu Spørgsmaalet for at faa lidt Aand ind i det«.

Censuren trak ud syv lange og syv brede. »Studiegaarden var fyldt til Trængsel med Folk, som længtes efter at høre Resultatet, og i Haven udenfor Konsistoriets Vinduer stod Professor Bornemanns Familie, der igennem Vinduerne kunde opfatte Forhandlingerne. Alfred Bornemann havde nemlig tre Maaneder tidligere hjembragt et *Ad modum laudabilis*, og mere maatte nødig nogen anden faa. Det blev en haard Kamp. Clausen, Engelstoft (og Præsten Gad?) stemte for *Laud*, alle de andre, støttede af Protokollen, stemte for *Egregie*, men dette kan kun gives, hvor der er fuld Enstemmighed: et eneste Nej er nok til at kuldkaste det. Endelig erklærede Clausen: »Jeg frafalder mit Nej«. Lidt efter gjorde hans Svoger Gad det samme; kun Engelstoft stred imod endnu. Trængt fra alle Sider maatte han dog ogsaa til sidst give efter«. Studenterne i Gaarden modtog Efterretningen om Resultatet med kraftige Leve-

raab for Monrad. Man bar ham i Guldstol og festede for ham paa Borchs Kollegium. Engelstoft havde med sin Reaktion paa Monrads ungdommelige Hovmod kun opnaaet at øge den Glans, der i Studenterverdenen stod om Monrads Navn. Otte og tyve Aar senere optog Monrad ham i sit Ministerium som Kultusminister.

Af den lidt forsagte Student fra 1830 var der snart intet tilbage. Saavel Livet paa Studenterkollegierne som Samværet i den snævrere Vennekreds og den Selskabelighed, han deltog i, udviklede hans Selvsikkerhed. Paa Regensen var han — ved Siden af Kontubernalen Allen — samtidig med bl. a. Carl Ploug og P. L. Møller, paa Borchs Kollegium med den senere saa kendte grundtvigske Præst Peter Rørdam. Iøvrigt kom han i Byens literære og videnskabelige Kredse, Henrik Hertz noterer i sin Dagbog for 8. Oktober 1836, at han den Dag gjorde en Udflugt til Dyrehaven sammen med bl. a. P. V. Jacobsen og Monrad. Hvad H. L. Martensen angaar, var han og Monrad en Slags Rivaler i deres Bejlen til Berømmelsens Genius. Allerede her i Ungdomsaarene synes Spiren at være lagt til det kølige Forhold, der udviklede sig mellem de to Mænd. Martensen kunde, hedder det, ikke i deres Diskussioner staa sig mod Monrads hvasse Satire. P. E. Lind oplyser i sin Dagbog, at han oftere havde truffet Martensen og »fundet ham arrogant«. Den 5. September 1837 var han, Monrad og cand. jur. Dahlstrøm, der var Medlem af »Lycæum«, i Selskab med Martensen hos H. C. Ørsted. De »blev alle tre forbitret paa ham«.

Allerede som Student blev Monrad — med Hørups Ord — »en Verdensmand med en sikker Gang iblandt Menneskene«. Engang i 50erne har Andr. Fr. Krieger i sin Dagbog foretaget en Afstikker tilbage til Ungdomsaarene, idet han sammenligner den Figur, Hall og Monrad gjorde i Selskabslivet. De kom begge, siger han, fra en »indskrænket, snæver Kreds«: Hall var som bekendt Søn af en Bøddker paa Christianshavn, og han »led under en trykkende Forlegenhed i andres Selskab«. Hans Venner fandt ham oprindelig »stolt og frastødende muggen«; først efterhaanden vaagnede hans »frie og frejdige Natur«. Med Monrad gik det anderledes. I Kraft af sin »storslaaede Natur« befriede han sig fra sin indskrænkede Fortid i et Spring, han »blev Verdensmand ved en voldsom Viljesakt«. Krie-

ger husker, at »naar han gik op og ned ad Gulvet med Chapeaubas under Armen«, vakte det i Begyndelsen Undren og Smil. Men efterhaanden fandt man ogsaa denne gentile Opførsel naturlig for ham. Han optraadte med en vis Arrogance og tilegnede sig den fuldstændige Utvungethed i selskabeligt Samvær. Det er interessant at se, at Dagbogs- og Memoireforfatterne fra disse de patriarkalske Sæders og Omgangsformers Dage stejler over hans Dristighed i Retning af at møde ældre, ansete Lærde med Modsigelse, undertiden endog sarkastisk Modsigelse. Det har øjensynligt baade imponeret og forskrækket hans jævnaldrende. Ogsaa i kvindeligt Selskab færdedes han uden Hæmninger. Han var en stor Beundrer af kvindelig Skønhed, naar den var forenet med »Aand og Sjælsadel«, som den jo i de Dage burde være. Han havde, siger General Hegermann-Lindencrone, »Smag for meget andet end gamle Foliaanter alene, saa meget han end beskæftigede sig med dem«. Men Birkedal garanterer for hans Moral: han levede et helt igennem »sædeligt og rent Liv«.

Som hans økonomiske Forhold var, nødtes han til selv at tjene til Opholdet. Manuduktionen forekom ham at være »det kedeligste i Verden«, hvis han ikke kunde faa den indrettet efter sit eget Hoved. I September 1836 overvejede han at tage en Adjunkt- eller Informatorstilling. I Februar 1837 skriver han til Martin Hammerich: »Jeg haaber paa en Adjunktplads i Sorø; eller jeg i Aar vil slaa mig igennem i København, næste Aar søge at komme til at rejse udenlands og, hvis det slaar fejl, søge gejstlig Ansættelse«.

Af afgørende Betydning for hans økonomiske Forhold — og for hele hans Løbebane — blev det imidlertid, at han ved Midten af 30erne kom ind i den *Lütthans'ske* Familiekrede.

I Sommeren 1835 udspandt der sig i »Kjøbenhavnsposten« en heftig literær Fejde mellem Chr. Wilster og Poul Møller. Wilster havde givet en nylig udkommen Digtsamling af Chr. Winther en noget ublid Kritik, der bragte Winther helt fra Koncepterne. Hans Stedbroder Poul Møller rykkede da ud til Forsvar for ham, og efterhaanden som Striden udviklede sig, blev den mer og mer bitter. Pludselig dukkede den da 24aarige Student D. G. Monrad frem med et Indlæg paa Winthers Side. Det er velopbygget, skarpt ironisk og dialektisk behændigt. Det røber i det hele den kommende pole-

miske Virtuos. Wilster tog intet Hensyn til ham, men hans Opræden paa Kamppladsen fik alligevel Betydning for ham. Den bragte ham i nærmere Forbindelse med Chr. Winther, hvem han vel iøvrigt paa Forhaand har kendt fra Iselinge. Der fulgte ikke blot et Venskab, som varede Livet ud, men ogsaa et Svogerskab.

Krieger oplyser, at det var gennem Præsten *Chr. Werliin*, Monrad oprindelig indførtes i det Lütthans'ske Hjem. Det var de orientalske Sprogstudier, der havde ført de to Mænd sammen. Werliin, der var Elev af Rasmus Kr. Rask, havde studeret videre i Bonn, Heidelberg og Paris og var derefter vendt hjem for at manuducere teologiske Studenter i Hebraisk. I sin Skoletid hos Rektor Simon Meisling i Helsingør havde han taget sig venligt af H. C. Andersen og sørget for, at Andersen blev taget ud af Skolen og privat forberedt til Artium. Hans Eftermæle led en Tid under de Frasagn, der gik om hans Ægteskabstragedie; men han har været baade en habil Videnskabsmand og — skønt kolerisk, indesluttet, oftest menneskesky — paa Bunden en godhjertet Karakter. Mellem ham og Monrad maa der oprindelig have bestaaet et Venskab: da Werliin i April 1838 disputerede for den teologiske Licentiatgrad, var Monrad hans Respondens. Werliin var i 1834 blevet gift med Lütthans' næstældste Datter, *Julie Constance*, og sammen med ham blev nu Monrad en stadig Gæst hos Lütthans'erne. Han kom her til at spille Rollen som en Slags Trediemand i en af vor Literaturhistories celebreste Skandaler — en Bivirkning af, at han selv blev Medlem af Familiekredden.

Murermester *Johann Heinrich Lütthans*, Oberstløjtnant i Brandkorpsset, Kurator for Petri Kirke og Ridder af Dannebrog, var i Aarhundredets Begyndelse kommet til København fra Lütjenburg i Holsten, hvor han var født den 17. April 1783. Han giftede sig i København — uanselig af Ekstraktion som han selv var — med »en Kvinde af Folket«, *Louise Dorothea Borger* (1783—1840). Efterhaanden arbejdede han sig op til at blive en meget rig og anset Mand. Familien førte et stort Hus, om Vinteren i hans Ejendom Bredgade Nr. 194 (nu Nr. 25). Hjemmet var elegant udstyret, og der hørte dengang en stor Have til Huset. Om Sommeren opholdt Familien sig paa det Landsted i Skodsborg, som Frederik VII senere købte af hans Bo for at skænke det til Grevinde Danner. Selv nærde

hverken han eller hans Hustru dybere Interesser. Han var helt igennem det praktiske Livs Mand med Sans for de haandgribelige og kontante Værdier. Men hans fire smukke Døtre, der havde nydt en god Opdragelse og Uddannelse i Jomfru Karen Achtonia Zeuthens ansete Institut, sværmede for Kunst og Literatur, og da de desuden var, om ikke »løse paa Traaden«, saa dog udstyrede med let antændelige Hjerter, svirrede det i Huset med Tilbedere og Skønaander. Efter hvad Arthur Abrahams oplyser, protegerede Moderen mærkeligt nok disse *Liaisons*, der maaske ikke helt har været gamle Lütthans til Behag. Kunstnere, Forfattere, Skuespillere, Modeherrer og italienske Sangere færdedes, hedder det i Holger Petersens Slægtbog, i broget Blanding i det gæstfri og muntre Hjem. Saaledes nævnes ogsaa Thorvaldsen blandt Husets Gæster.

Julie Werliin var sikkert den lettest fængelige af Døtrene. Hendes og Winthers Kærlighedshistorie tyder derpaa, og det var næppe heller helt moderlige Følelser, hun siden i sin modne Alder nærrede for Carl Snoilsky. Den ældste Datter, Laura Henriette, blev gift med Overlærer ved Metropolitanskolen Bernth Fr. Jensen, der siden udnævntes til titulær Professor. Den yngste, Thora Elvina, ægtede Carl Ludvig Petersen, der ligeledes blev Overlærer ved Metropolitanskolen. 1860 udnævntes ogsaa han til titulær Professor, og da han her sprang sin Kollega, den udmærkede Lærer Carl Berg, forbi, satte man Udnævnelsen i Forbindelse med, at hans Svoger Monrad paa det Tidspunkt var Kultusminister.

Den tredieældste Datter, *Emilie Nathalie*, født den 21. Juli 1815, blev Monrads Hustru. Forlovelsen fandt Sted i Februar 1838 — ikke længe efter at Anna Mathea Aagaard var kommet i Havn hos Martin Hammerich. Emilie Nathalie Lütthans var ligesom Søstrene omsværmet af Bejlere; men til almindelig Overraskelse — og Misundelse — kastede hun sin Kærlighed paa den fattige teologiske Kandidat. Der er Vidnesbyrd nok om, at Monrad var overstadig lykkelig. Han havde vundet en rig Arving, der med Tiden skulde gøre ham økonomisk nogenlunde uafhængig. Ægteskabet anbefalede sig saaledes fra den substantielle Side. Men af hans Breve til Kæresten ses det, at han var en henrykt Elsker, hvem det praktiske ved Partiet aabenbart har ligget mindre paa Sinde.

I Aarenes Løb fik Monrad adskilligt med Chr. Winthers forskellige

erotiske og økonomiske Forviklinger at gøre. Winthers og Julie Werliins Kærlighedsforhold — som det satte sig sin poetiske Frugt i Digtsamlingen »Til Een« — maatte ende i en Skandale. Da Pastor Werliin, som da havde faaet Embede i Hasle ved Aarhus, opdagede Konens hede Korrespondance med Winther og som Følge heraf pryglede hende med en Stok, var det Monrad, der paa den gamle Lütthans' Anmodning rejste til Hasle for at hente Fru Julie og Børnene hjem til København. Lige saa oprivende Sindsbevægelser ramte Familiekrederen, da Chr. Winther i Januar 1851, efter at være blevet gift med Fru Julie, plaget af Kreditorer, hvis Eksistens han ikke turde røbe for Svigerfaderen og Konen, pludselig flygtede fra Hjemmet. Man frygtede i første Øjeblik, at han havde taget Livet af sig, og en tidlig Morgenstund blev Carl Ploug i sit Soveværelse bag »Fædrelandet«s Kontor paa Købmagergade banket op af Monrad, der opfordrede ham til at skaffe sig en Hest og afsøge Dyrehaven, medens Monrad selv vilde gaa til Frederiksberg Have og Søndermarken. Men et Par Timer efter indfandt Monrad sig igen paa »Fædrelandet«s Kontor. Situationen havde nu forandret sig, fortalte han leende. Winther sad i god Behold nede i Køge, hvorfra han havde skikket et Brev hjem om Aarsagerne til sin Flugt. Skandalen beskæftigede en Tid Byen paa det livligste, og antagelig skyldtes det ikke mindst Monrads Evner som Mægler, at Fru Julie til sidst indvilgede i at kalde den undvegne hjem og forsone sig med ham. »I den Winther'ske Familie var Monrad ofte en klog og sund Raadgiver«, siger Winthers Biograf Nicolaj Bøgh. Winther beundrede Monrad, som Dovenskab og verdensfjern Upraktiskhed beundrer Flid og Snille. De to Svogre faldt altid i livlig Samtale med hinanden, men deres Forhold var dog »mere venskabeligt end intimt«. I Reglen var det kun ved festlige Lejligheder, de to Familier kom sammen.

Hertil bidrog vel ogsaa, at de to Fruer, Søstrene Julie og Emilie, var meget forskellige af Sind. De var begge ganske velbegavede. Men Fru Monrad havde i højere Grad end Søsteren arvet den gamle Lütthans' Sathed og Regelrethed. Julie Winthers Nevø, Morten Bredsdorff, der som Student var i Huset hos Winthers, skriver om Fru Julie, at der var noget naturligt, frit og umiddelbart over hende. »Hendes Søster, Fru Monrad, var i mange Henseender en Modsætning til hende; hendes hele Færd gjorde Indtryk af at være gennem-

reflekteret behersket. Og hun var ikke sparsom med Formaninger mod mig. Skønt jeg satte hende højt — og naturligvis, personlig talt, sætter hende himmelhøjt over Tante Julie — saa var der, æstetisk talt, noget mere tiltalende yndefuldt over denne sidstes hele Væsen«. Det er to af Søren Kierkegaards »Stadier«, der møder os i dette Søsterpar. Fru Monrad dyrkede baade som Præstekone, Gehejme-raadinde og Bispinde livlige literære Interesser, uden at dog de Breve, der er opbevaret efter hende, tyder paa noget oprindeligt eller særpræget hos hende. Men hun var en dyb *etisk* Begavelse. Der er næppe noget synligt Spor af, at hun paa det politiske eller kirkelige Omraade har raadet sin Mand og skaffet sig Indflydelse paa hans Beslutninger. Men middelbart fik hun sin store Betydning for ham og blev ham den Hustru, han trængte til. Frederik Barfod omtaler hende som »venlig og elskelig«. Hun interesserede sig levende for sin Mands Virksomhed i Statens og Kirkens Tjeneste, og hun tog Del i den, hvor hun kunde. Hun skabte ham *et Hjem*, og hun fulgte ham uden Spørgsmaal gennem alle hans Livs bratte Omskiftelser. I Digtet »Hvor fandt du Lykken?«, som han skrev i Oldingealderen og efterlod ved sin Død, mindes han hende: .

Af Kærlighed jeg Spor fandt mange Steder,
Thi den er Livet selv, om Liv den freder.
Hos Dig jeg fandt den, Du min Sjæls Veninde!
Min ømme Ungdomsbrud, Du ædle Kvinde!
Du lille Fugl, der ofte maatte bygge
Din Rede om, men der var Fred og Hygge
Bag Markens Tue og paa Klippens Tinde;
Velsignet være Du, Dit dyre Minde!

Det kan ikke altid have været lige let for hende, den tidligere saa forvante og omsværmede, at føje sig under den ensomme Sjæls Tungvind og Kulde, og om hun egentlig fik eller havde Evne til at modtage sin Mands dybeste Fortrolighed, faar staa hen. Men hun vil leve i Eftermælet som en moralsk modig, højsindet Personlighed, sin Mands gode Støtte.

Frugten af de orientalske Sprogstudier blev en Afhandling om de hvilende Former i de semitiske Sprog: *De formis quiescentibus lin-*

guarum semiticarum. Lørdag den 15. September 1838 forsvarede han den for Magistergraden med cand. theol. A. F. Beck som Respondens og Professor Hohlenberg og Dr. Johannsen som Opponenten ex officio. Der meldte sig ingen ex auditorio. Afhandlingen vidnede efter Universitetsdirektionens Erklæring om »en alvorlig videnskabelig Stræben og om grundige Kundskaber i flere orientalske Sprog«.

Afhandlingen indbragte ham — foruden Titlen af Magister — et toaarigt Rejsestipendium paa 600 Rbd. rede Sølv fra Fondet *Ad usus publicos*. I Slutningen af September 1838 drog han af til Kiel, hvor han med Introduktion af Finansminister Møsting raadførte sig med Professor Olshausen. Det havde været hans Hensigt at gøre et Ophold i Kiel og studere Zend hos Olshausen, der havde udgivet en Tekst i dette Sprog. Men Olshausen maatte tilstaa, at han ikke kendte det, og efter hvad Monrad senere erfarede i Paris, havde den kielske Professor i saa Henseende ikke haft en for beskeden Mening om sig selv. Monrad rejste da videre til Paris. Her opholdt han sig til September 1839, fulgte Forelæsningerne i Arabisk og Persisk, granskede i Bibliotekerne og studerede ogsaa lidt Sanskrit sammen med den senere Professor L. N. Westergaard, der ligeledes var paa Studierejse i Paris.

Af andre unge Danske traf han sin senere trofaste personlige — og politiske — Ven, Lægen C. E. Fenger, hvem han i et Brev til Emilie Lütthans, med Henblik paa sin egen Psyke, gør til Genstand for en interessant sammenlignende Karakterstudie. Han fandt hos Fenger noget »overordentlig sundt og roligt«: »Han er aldrig melankolsk og finder med Grækerne, at Melankoli er Afsindighed. Men det er en naturlig Følge deraf, at der ikke i hans Gemyt findes den Dybde, hvor Verdens store Disharmonier kæmper mod hinanden. Han kan derfor heller ikke forstaa, hvorledes man kan finde Fornøjelse i at læse Byron. Hans Liv er uden Dissonanser, men derfor besidder han heller ikke den Harmoni, der følger af deres Opløsning«.

Denne »Harmoni« skildrer han i et andet Brev, som P. Vedel, men aabenbart ikke Asger Nyholm, tillægger megen Betydning for Forstaaelsen af Monrads Væsen og Handlinger. Monrad mener, at han kan modtage Budskaber og Tilskyndelser fra en højere Aandeverden, og at beslægtede Aander uanset Adskillelse ved Tid og Rum

var forenede ved usynlige Baand og kunde sætte sig i Forbindelse med hinanden. Han fortæller, hvorledes han en Dag pludselig blev opfyldt af »et usigeligt Velvære; en stille, dyb Glæde, der har et Element af Længsel og altsaa af Sorg i sig, strømmede ind i Sjælen«. Denne Stemning »staar i Modsætning til en besynderlig Uro, til en ængstelig Bespændthed, der undertiden knuger Sjælen, men den har dog det til fælles med den, at den griber Sjælen uden nogen udvortes Anledning, uden at være fremkaldt ved Tanken paa noget, det er som en fremmed, ukendt Magt, der drager ind i Aanden«. Han har kendt dette fra sin tidligste Ungdom, og skønt ellers alt, hvad han har ment og troet, er styrtet sammen for ham, saa er dog de Forestillinger, han har gjort sig om disse Stemninger, blevet staaende. Han prøver paa at forklare dem: »Mennesket fremtræder som Person, han er skarpt afgrænset til alle Sider, og intet kommer til ham uden at være gaaet gennem hans Jeg, hans Selvbevidsthed. Men over alle Aanderne er Uraanden, Verdensenheden, hvori alt lever, rører sig, er. I denne kan Menneskets Aand opløse sig, idet den opgiver den skarpe Personlighed. Et saadant Middel er maaske den magnetiske Søvn, thi i den bliver Aanden i en vis Henseende altskuende, alvidende. Det er Olshausens Mening, at Kristus forrettede sine Mirakler, fordi hans Aand var gaaet op i Verdensaanden«. Monrad henviser til det Instinkt, der f. Eks. leder Trækfuglens Flugt: »Det er en dunkel Drift, der med uimodstaaelig Magt faar Individet til at gøre det, der staar i Harmoni med dets Væsen, og hvoraf kommer vel denne besynderlige Kraft uden deraf, at Individet, Dyret, ikke staar løst og frankt i denne Verden, men dets inderste Væsen er sammenknyttet med en Enhed, en Sjæl, der omfatter alt, og det er denne, der virker og driver og fører det enkelte Individ saaledes, at det staar i Harmoni med alt andet i Verden«. Paa samme Maade er Mennesket »knyttet til en Verdensaand, hvormed dets inderste Livskilde er sammenknyttet«.

P. Vedel finder det overraskende at træffe disse Forestillinger hos en Mand, der ellers udmærkede sig ved saa stor Klarhed og analytisk Skarpsindighed, og han mener, at denne »Mysticisme«, denne Tillid til Instinktet og Indskydelserne »vistnok har indvirket paa hans religiøse Anskuelse og ogsaa har spillet en Rolle i hans verdslige Liv«. Det lader sig næppe afgøre, i hvilken Udstrækning

denne Opfattelse holder Stik. Det Fænomen, at »Underbevidstheden« pludselig som »en fremmed, ukendt Magt« bryder ind i Selvbevidstheden, er ogsaa kendt fra andre Aander med et unormalt eller over-normalt Sjæleliv, Rousseau f. Eks. I Brevet til Emilie Lütthans har vel Monrad søgt at klare sig, hvad der sker. I hvert Fald tog han i sin Oldingealder skarp Afstand fra al saadan Mysticisme. Præsten Johannes Fibiger, den fine Tænkter, fortæller i sine Erindringer, hvorledes ogsaa han var optaget af »mystiske Tildragelser«, der ytrede sig i, at »Sjælelivet i visse Tilstande har et større Omfang end i de normale«. Hos Høffding fandt han Forstaaelse for dette, men de Præster, han talte med derom, betegnede det som Djævelskab: »Endog Monrad var af saadan Mening. Man skulde dog synes, at denne »Occultisme« maatte ligge en Kristen nær. Men derom vilde Monrad intet høre. Da jeg engang talte til ham derom, sagde han strengt afvisende: »Dette er jeg aldeles udenfor«. Saa fik jeg da tale om andre Ting«.

Brevene til Kæresten vidner iøvrigt om, hvilken gennemgribende Omvæltning, Forlovelsen havde fremkaldt i hans Sind. Hun er blevet Midtpunktet i hans Tilværelse, og næppe nogen Sinde har han været Lyrikerens Evne til at finde det fine, fortættede Udtryk for en Stemning saa nær som i de Prosadigte, hvori han skildrer sin Kærlighed til hende. Det er ikke Ynglingens stormende Forsikringer, men den modne Mands bundne Varme, hans skønne Hyldest til den, han elsker. Grublerierne om, hvorvidt den Enkelte kun omtumles af en blind Skæbne, er nu fuldstændig forstummede. Det er hans faste Overbevisning, at Gud ikke blot styrer de store Verdensbegivenheder, men ogsaa de smaa og ubetydelige, hvorpaa det enkelte Menneskes Lykke beror: »Du er den, kære Emilie, som har skænket mig en fornyet fast Tillid i denne Henseende, thi at jeg fandt dig, at du blev min, er i mit Liv det største Bevis paa Forsynets uendelige Godhed imod mig og dets Styrelse af mine Veje. Ja, jeg takker tit min Gud af mit inderste Hjerte, fordi han gav mig dig, og derfor vil jeg nu ogsaa med Tillid overlade til ham, hvorvidt det tidligere eller senere skal blive min Lod altid at have dig hos mig«. Paa Henrejsen til Paris aflagde han et Besøg i Slesvig Domkirke. Han skriver herom: »Et venligt Aftenlys faldt ind igennem de høje Hvælvinger. Alt var roligt og stille; og paa dette Sted ind-

viede og helligede jeg mig til de alvorlige Bestræbelser, hvoraf Beslutningen til at rejse er udgaaet, og her takkede jeg Gud, fordi han har skænket mig dig, du min egen Velsignelse!«

Hensynet til hende bliver da ogsaa afgørende for hans Fremtidsplaner. Det afspejler sig i Brevene, hvorledes han paa en mærkelig selvmodsigende Maade vakler frem og tilbage i Henseende til, om han skal vælge en gejstlig eller en videnskabelig Løbebane. Der er Breve, som minder Læseren om Søren Kierkegaards Fredrik, der maa skaffe sig et Levebrød, for at han kan komme sammen med Juliane. Paa et vist Tidspunkt var han ved at blive træt af Sprogstudierne, og da traadte Tanken om »en stille, rolig Præstegaard« frem for ham »i et saadant fortryllende, magisk Lys«, at han »kunde have Lyst til at opofre alt andet«. Ved en anden Lejlighed skildrer han, hvorledes hans Sjæl dog altid har været draget til Religionen, og der kunde saaledes ikke være noget i Vejen for, at han blev Præst. Men det er dog tydeligt nok Samlivet med Emilie, der lokker: »Det forekommer mig, at jeg i en præstelig Stilling blev aldeles et med dig, du Elskede. Thi ogsaa en Præsts Hustru har sin Del af Embedet. Hun skal hjælpe til at trøste, forbedre og gøre lykkelig«.

Men saa slaar han pludselig igen om. Han kan nu sige »med Bestemthed«, at han ikke vil være Præst: han kan ikke antage Kirkens Lærdomme, og han vil ikke hykle en Overbevisning, han ikke har. Det er, skriver han, ikke noget ubetydeligt Offer, han saaledes bringer sin Selvstændighed og Frihed, thi han føler, at han kun vil være fuldstændig lykkelig, naar hans Virksomhed falder indenfor den religiøse Sfære, og hans timelige Vilkaar vilde føje sig langt mere smilende, hvis han valgte den gejstlige Løbebane. »Dog dette har ingen stor Betydning for mig, thi jeg forlanger ingen anden jordisk Lykke end den, at du vil tilhøre mig, og at du vil være glad over at være min egen«. Han siger, at der er kommet en betydelig Ro i hans Sjæl, efter at han har truffet denne Beslutning.

Nu skulde det altsaa være Alvor med de orientalske Sprog. Han vilde stile mod et Professorat og fuldstændiggøre sine Studier ved en Rejse til Orienten. I et Brev til Rethistorikeren Professor Kolde-rup-Rosenvinge skildrer han mere udførligt Formaålet med en saadan Rejse. Ikke blot vilde han lære at kende det arabiske Folk, dets Tænke- og Handlemaade, dets Regering og Religion, »dets Sand

og Palmer, Kameler og Løver etc. etc.«, samle Manuskripter og knytte Forbindelser. Men »hvis Forholdene skulde være heldige for mig, da haaber jeg at komme til Egne i Arabien, som endnu ikke er besøgte, og i meget forfængelige og forvovne Øjeblikke smigrer jeg mig med, at min Rejse kunde blive et Supplement til Niebuhrs, og at den danske Regering ved at komme mig til Hjælp kun vil komme til at fortsætte et begyndt hæderfuldt Foretagende«. Til Udførelse af Planen behøver han — han tør næsten ikke skrive det! — mindst 1000 Rbd.: »Jeg haaber, at Deres Højvelbaarenhed ikke vil finde denne Sum for højt anslaaet, naar De betænker, at det ingenlunde vilde være behageligt for mig, der er forlovet i København, at blive siddende i en Sandørk inde i Arabien af Mangel paa Penge«. Han nævner derefter forskellige Kilder, hvorfra Summen maaske kunde samles sammen. Bl. a. har Assessor Collin givet ham Haab om 400 Rbd. fra Fonden *Ad usus publicos*. Men alt dette vil han overlade til Brevets Adressat: »Jeg er ukyndig i disse Farvande, hvis Havn er Gratialer; naar jeg var i Forlegenhed, skraaede jeg kun nogle Skridt over Kannikestræde og rettede mig efter Deres Raad, og da jeg altid har befundet mig vel herved, saa er De selv Skyld deri, Deres Højvelbaarenhed, at jeg nu atter tyr til Deres Vejledning og Indflydelse«.

Der blev intet af denne Rejse. Hans Længsel efter Emilie fik Overhaand over alle ærgerrige Drømme om en Løbebane som Opdagelsesrejsende og Professor. En Overgang havde han fundet ud af, at der var nogle Manuskripter paa det kongelige Bibliotek i København, han burde studere. Han kunde da tage en Afstikker hjem for atter at vende tilbage til Paris — men ganske vist først efter at han havde giftet sig, saa han kunde tage Emilie med. Herom vilde imidlertid den gamle Lütthans ikke høre Tale. Der skulde være Orden i al Ting, og et Ægteskab kunde ikke grundes paa et Rejsestipendium. Men da Monrad fremfor alt stundede mod Ægteskab, opgav han Orientreisen og faldt tilbage paa Tanken om at blive Præst. Emilie maatte, skriver han til hende, ikke le ad ham, hvis han nu alligevel bestemte sig for den gejstlige Karrière. Han kunde ikke tænke sig at spilde et Aar af sit og, han turde vel sige, ogsaa hendes Liv ved at være borte fra hende: »Du finder det vist meget ubestandigt af mig, at jeg nu anser den gejstlige Stand som noget

muligt, men det gaar ofte saaledes, at man bliver draget stærkt hen til det, hvorfra man har besluttet at rive sig aldeles løs«. Og saa beslutter han da at vende hjem. Westengaard har raadet ham fra det, men han ler ad Plejefaderens Grunde. Ingen ved, skriver han til Kæresten, »hvormeget jeg elsker dig, og derfor skal de heller ikke have den rette Grund at vide, men derimod andre, som jeg haaber, de vil finde gode, gyldige«. Han skyder sig bl. a. ind under sit Helbred, der ikke taaler, at han arbejder saa meget, som han skulde. Men det er i Virkeligheden hende, der drager ham: »Jeg havde aldeles ej noget imod, min kære Emilie, at jeg stødte den ganske Verden for Hovedet ved at komme hjem til dig, ja det vilde endogsaa være mig ret kærkomment, thi derved vilde jeg faa Lejlighed til at vise dig, at jeg for at være fuldkommen lykkelig ej trænger til andet end din Kærlighed, og at jeg særdeles godt kan undvære alle andres Agtelse, Velvilje, Venskab«.

I Begyndelsen af September 1839 vendte da Monrad hjem over Kiel og Vordingborg. Han tog i København Ophold hos sin Svoger, Kgl. Lods I. M. Werlich, der var gift med hans Søster Hanna Ottilia og boede i Borgergade Nr. 23.

Det var under dette Ophold, en Orientalist gik til Spilde, og en Politiker fødtes.

IV. JOURNALIST

Ved alle de idelige Omsindelser, disse overraskende »Kast« frem og tilbage, der afmærker Monrads Løbebane, har det da ogsaa tilsyneladende beroet paa en ubetydelig Tilfældighed, at han blev Politiker.

Den 3. December 1839 om Aftenen, som Kong Frederik VI om Formiddagen var afgaaet ved Døden, kom Monrad gaaende paa Hauserplads. Han havde været henne at besøge sin Kæreste og skulde nu hjem for at arbejde videre paa den Oversættelse af »Tusind og een Nat«, han syslede med. Paa det andet Fortov kom ham i Møde en Flok ivrigt diskuterende Studenter, og en af dem, Frederik Barfod, skilte sig ud fra Gruppen, skraaede over Gaden til Monrad og

opfordrede ham til at gaa med til Mødet. »Hvilket Møde?« spurgte Monrad. Barfod, der paa dette Tidspunkt var en lige saa trofast Absolutist, som han senere blev en begejstret Demokrat og Bondeven og endnu senere en uforsonlig Provisorist, forklarede Monrad, at *Orla Lehmann* i Hast havde sammenkaldt til et Studentermøde paa Hotel d'Angleterre, og det var Tanken, at der her skulde vedtages en Resolution, i hvilken den nye Konge opfordredes til at skænke sit Folk en fri Forfatning. Dette maatte efter Barfods Mening forhindres. Monrad søgte først at undslaa sig: han havde hverken Tid eller Lyst til at deltage i Mødet. Men Barfod tog ham under Armen og trak ham med.

Skæbnen havde her Barfod til bedste; thi medens han selv paa Mødet fraraadede Resolutionen, tog Monrad helt uforberedt Ordet og — anbefalede den! Der er delte Meninger om hans Indgriben ved denne Lejlighed. Den daværende teologiske Student *Sofus Høgsbro*, der var til Stede i Forsamlingen, siger, at Monrads Tale »næsten gjorde et ubehageligt Indtryk paa mig ved den kolde Ro og noget skrattende Stemme, hvormed den blev holdt, i Sammenligning med Lehmanns ildfulde Veltalenhed og klangfulde Stemme«, og P. Chr. Kierkegaard taler om »en iskold Vind, der for gennem Salen«. Lehmann, der her traf Monrad for første Gang, og som overfor sig havde bl. a. en saa farlig Modstander som Professor Madvig, var dog taknemmelig for Monrads Hjælp, og den almindelige Mening er, at det var Monrads Tale, der paa et kritisk Tidspunkt bidrog til at vende Stemningen og skaffe Resolutionen vedtaget.

Mødet fik ingen Betydning for sit særlige Formaal. Monrad blev Medlem af den Deputation, der den følgende Dag forebragte Resolutionen for Christian VIII — og fik den afvist. Men der kom det ud af Mødet, at Monrad droges ind paa en politisk Løbebane, som han ikke senere forlod. Herved skete det, at Danmarks Historie i Løbet af de følgende 25 Aar styrtede ind i et nyt Leje.

Det er fejlagtigt, hvad man har ment, at Monrad før Mødet den 3. December 1839 overhovedet ikke har beskæftiget sig med politiske Spørgsmaal. Vi har nævnt, at han allerede ved Midten af 30erne kastede lidt politisk Sprængstof ind i »Lycæum«s iøvrigt eksklusivt literære og filosofiske Idéverden. Men det var vistnok først under

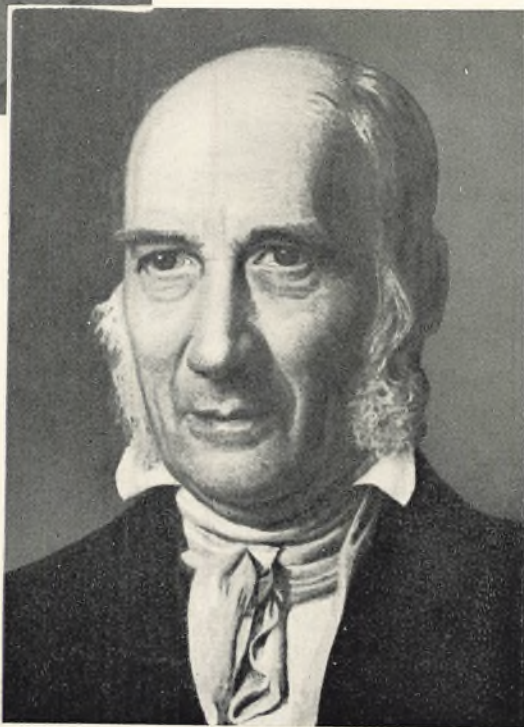
BISPINDE EMILIE MONRAD
f. LYTTANS

Malet af Constantin Hansen

CHR. WINTHER
Malet af Vilh. Marstrand

N. F. S. GRUNDTVIG
Malet af Constantin Hansen
(Rigsdagen)

Pariseropholdet, hans politiske Interesse for Alvor blev vakt. Her kom han den franske republikanske Liberalisme paa nærmere Hold, og den optog ham stærkt. Han nøjedes ikke med at studere Orientalia. Han læste baade i Paris og senere Værker af franske Politikere og Historikere som Lamennais, Thiers, Guizot, Lamartine og Louis Blanc. Det er et Spørgsmaal, om han straks har truffet et afgjort Valg mellem det absolute og det konstitutionelle Monarki. I Maj 1839 sendte han H. C. Ørsted et Brev, hvori han i Tilknytning til et Skrift af Lamennais — og iøvrigt sin egen Natur tro — drøfter Fordele og Mangler ved det konstitutionelle Monarki. Brevet bringer dertil en skarp og modent set Skildring af de daværende franske politiske Forhold. Han fastslaar, at Folket just ikke var »synderlig entusiastisk« i sine Følelser for det restaurerede Monarki; »det var, som min ægyptiserende franske Kontubernal sagde: *morne*«. Strømningerne i Befolkningen gaar vel i venstre Retning; men »disse mulig revolutionære Elementer paralyseres derved, at man er ked af den evige Teoretiseren om Statens Lykke; man vil nu selv for sin egen Person være lykkelig, man vil være rig, vil have Raad til at gifte sig; man vilde vel grumme gerne have, at Rhinen var Frankrigs Grænse, men føler sig dog meget vel tilfreds, naar man kan holde sig en Ridehest og en Grisette«. Balzac har ikke truffet det bedre.

Monrad har selv siden sagt, at han idémæssigt stod i Gæld til Julirevolutionen, hvad maaske allerede i Paris blev ham bevidst. P. E. Lind oplyser i sin Dagbog for 17. September 1839, at Monrad efter at være kommet hjem fra sin Rejse denne Dag havde besøgt ham. Han viste sig at være »aldeles revolutionær«, føjer Lind til. Forsamlingen paa Angleterre maa have faaet det samme Indtryk. Monrad tilspidsede sit Indlæg med nogle flotte Vendinger om Kongen og lidt Ironi i Anledning af, at P. Chr. Kierkegaard havde opfordret Studenterne til at skaane Dronningen i hendes Sorg. Men det skulde ved denne Lejlighed — som altid senere — vise sig, at hans udæskende Form dækkede over et maadeholdent Standpunkt.

Det politiske Dødvande var henimod Slutningen af Frederik VI's Regeringstid blevet afløst af en Uro og Gæring, som fik Næring fra de politiske Bevægelser ude i Europa, og som under Christian VIII skulde antage endnu kraftigere Former. Nationalitetsidéens

Frembrud og det Krav om Tysklands Enhed, som dermed stod i Forbindelse, truede med at løse den dansk-tyske Helstat i sine Fuger. Holsten og Lauenborg stod tilsluttet det tyske Forbund, og det skulde ikke, set fra et dansk Synspunkt, gøre Situationen mindre indviklet, at man paa tysk Side betragtede Hertugdømmerne som uadskillelige, og at Sydslesvigs tysktalende og tysksindede Befolkning ogsaa droges mod de nationale Bevægelser i Tyskland. Men hermed var den danske Sen-Enevældes Problem langt fra udtømt. Det skærpedes i overordentlig Grad af det politiske Frihedsrøre, der ogsaa virkede som en Sprængladning under Monarkiets Enhed: »Den tysknationale Rejsning i Slesvig-Holsten tog det gamle Regimente i Struben, medens den dansk-nationale og liberale Rejsning i København tog det i Nakken«. (Hørup). Det var ikke blot Spørgsmaalene om Trykkefrihed, Skattebevillingsret og besluttende Myndighed for Folkets Repræsentanter, man trængte det gamle Regime med. Tiden affødte ogsaa et socialt Røre, idet Arbejdet for Bondestandens Rejsning i 40erne begyndte at tage Fart.

Med sin Afvisning af Studentermødets Resolution skaffede Christian VIII den liberale Bevægelse, der hidtil havde fløjet lavt og tungt, Luft under Vingerne. Men samtidig opbød ogsaa Absolutismen sine Reserver. »Intelligensen« stod endnu overvejende paa det gamle Styres Side. Det gjaldt Embedsstanden i dens Helhed. Det gjaldt Aandslivets Stormænd: Hertz giver i sine »Stemninger og Tilstande« en drastisk Skildring af den Foragt og Afsky, der i ledende literære og videnskabelige Cirkler næredes for »det konstitutionelle Uvæsen«. Det gjaldt endelig ogsaa vide Kredse indenfor selve Bondestanden, hvor man ikke havde glemmt, at det var Enevælden, der gennemførte Landboreformerne. Typisk er det ligeledes, at Grundtvig og hans Venner endnu paa dette Tidspunkt ansaa Stænderforfatningen — »Kongehaand og Folkestemme, begge stærke, begge fri« — for at være deres Ideal.

Brydningerne blev svære. Monrad kastede sig ud i dem med Sind og Sjæl. Men som den Lærling af Hegel, han var, tilstræbte han ikke, heller ikke forfatningspolitisk, det store og afgørende Brud med Fortiden. Han ønskede en stærk Stat. Han fandt med Hegel, at Staten er »grundvæsentlig for den menneskelige Natur«. Den var et Udtryk for den menneskelige Fornuft, og i Kraft af »Udviklin-

gens Dialektik« maatte de Skridt henimod stadig større Fuldkommenhed, den tog, være saaledes beskafne, at Sammenhængen med det nedarvede bevarede. Man har her et Hovedtræk i Monrads datidige og hele senere Virke. Ethvert Fremskridt skulde folde sig lempeligt ud af det bestaaende. Efter alt, hvad der rørte sig i Tiden, maatte det næste Trin i Udviklingen blive en fri Forfatning, og han traadte klart og skarpt — med et hidsende og æggende Ordvalg — ind for denne Reform. Men paa dette det første Stade af hans politiske Virksomhed var de Valgretskrav, han stillede, stærkt begrænsede.

Allerede tre Uger efter Mødet paa Hotel d'Angleterre udsendte han det første af fem »Flyvende politiske Blade«, der udkom tvangsfrit i Løbet af de følgende to Aar. Den østerlandske Filolog afslørede sig i disse Skrifter pludselig som politisk helbefaren. Man har her straks i fuldt Flor hans Blanding af stiv Konsekvens og opportunistisk Bøjelighed, af abstrakt Skrivebord og ram realpolitisk Muld. I det første slaar han Tonen an. Det er ikke især Regeringen, men *Folket*, han henvender sig til og søger at raabe op. Han spotter Æstetikens Enehæderdømme i Aandslivet og opfordrer Folket til at blive et *politisk* Folk: »Bør en Nation, der som den danske lever i skønne Følelser og store Tanker; bør den bekymre sig om Penge? Finanser! Hvad er Finanser andet end den rent materielle Side i en Stat, og er det ej krænkende, ja oprørende for det dybe danske Kæmpesind at se det ganske Folk blive betaget af en finansiell Hovedsvimmel?« spotter han. Han drager — endnu noget forsigtigt og med en taktisk bestemt dyb Reverens for Kongemagten — til Felts mod Censuren, og han tager paa Hegel'sk Vis kraftigt til Orde mod den Opdeling af Monarkiet, som de fire Stænderforsamlinger repræsenterer. Det er Statens Enhed, han tilstræber. Af de politiske Traditioner, han forefandt, overtog han den helstatslige. Helstaten var lige til den Dag, da den for bestandigt gik under, til Tider ganske vist med visse opportunistiske Udsving hans egentlige Ideal.

Berømtest af disse »Flyvende politiske Blade« er Nr. 2, i hvilket Monrad aabent og uforbeholdent undsiger Absolutismen. Han skildrer det danske Folk som saaledes dysset ned af sin Regering, at Døsigthed og Dorskhed har udbredt sig over det ganske Land, og at Folket kun har sat sin Tro til Bestallinger, sin Kærlighed til Gra-

tialer og sit Haab til Pensioner! Det eneste Middel til at raade Bod paa Statens Brøst er, siger han, *en Konstitution*. Stænderinstitutionen er »en Barnerangle, som en skræmmede Konge giver et taabeligt Folk«, og Censur er Tanketrældom. Han ved vel, at »der bliver mumlet i de høje Sale: Tro for Guds Skyld ikke, at Danmark ønsker en Konstitution, det er kun nogle usle Døgnblade, det er kun nogle elendige, højrøstede Skrigere, det er kun nogle ubesindige, larmende Dreng, som ved højtravende Talemaader forleder Landets tro Børn til at underskrive det, de hverken har tænkt eller følt; men jeg ved ogsaa, at de, der taler saa, er Daarer, som med al deres Statskløgt og al deres Visdom endnu ikke har lært, at de Ord, som ej finder Genklang hos Folket, henvejres som Avner for Vinden, og at de Ord, som i et tusindfoldigt Ekko genlyder i Landet, ej er nogen Enkelts, men hele Folkets Tale«. Han udvikler derefter, hvorledes en Konstitution vil have heldbringende Virkninger baade for Statens Finanser og for Monarkiets indre og ydre Forhold. I denne Udvikling demonstrerer han for første Gang det Skrivebordsstandpunkt, paa hvilket han byggede sine Helstatssympatier. Det maa have været mærkeligt for ham senere at se tilbage paa, hvorledes han tog fejl af de nationale Modsætninger indenfor Monarkiet: »Mægtig er Provinceskilleligheden, mægtig er Folkeejendommeligheden, men mægtigere end alt er Friheden. Den vil forvandle de splittede Provinser til eet Rige, de spredte Menneskehobe til eet Folk«. Han troede, at Holstenerne, naar de fik Friheden, vilde vende Sindet mod Nord.

Der var to Ting, man ifølge Presselovgivningen ikke maatte. Man maatte ikke »skumle med Bitterhed over Regeringen«, og man maatte ikke vise »uforsvarlig Tilsidesættelse af pligtskyldig Opmærksomhed«. Monrads Skrift blev beslaglagt og han selv sat under Tiltale. I Overensstemmelse med Sædvane krævede Anklagen ham straffet paa Livet, hvad dog i Praksis betød mindre drastiske Forholdsregler. Hans Fjender og Misundere tog allerede under den store Opsigt, Sagen vakte, Forskud paa Glæden over, at han vilde ende som Statsfange paa Christiansø, hvor Frederik VI i sin Tid havde anbragt Dr. Dampe. Umiddelbart affødte Skriftet en skarp Polemik mellem Monrad og hans gamle Velynder, Professor Sibbern, der beklagede, at Monrad vilde »træde i Klasse med de mange, som fusker i det politiske Skriveri«. Monrad gav raat for usødet, idet han navnlig

bebredede Sibbern, at han nedlod sig til at angribe et Skrift, der var taget under Beslag, hvilket jo betød, at Monrad, som han skrev, var »berøvet Friheden til at citere mine egne Ord« og saaledes stod »vaabenløs mod Prof. Sibberns Fordrejninger og falske Fortolkninger«. Imens gik Sagen sin Gang for Hof- og Stadsretten. Dommen faldt den 5. September 1840, og den lød paa, at »tiltalte Magister artium Ditlev Gothard Monrad bør til Københavns Fattigvæsens Hovedkasse bøde 200 Rbd. Sølv samt være den i Frdn. af 27. September 1799 Prgr. 20 hjemlede Censur undergiven i et Aar«. Hans Svigerinde, Fru Julie Werliin, morede sig med en Dag, hun paa Gaden mødte en af de fremtrædende Konservative, at udbryde saa højt, at han kunde høre det: »Saa kom Monrad da ikke den Gang til Christiansø!«

Men hvorledes tænkte Monrad sig paa dette Tidspunkt sin Konstitution udformet? Her fjerner han sig fra Hegel, der jo forkyndte den korporative Stat. Han vil kun have een Valgklasse, og hans Anskuelser om, hvilken Udstrækning Valgretten skal have, er endnu yderst moderate. De kom til Orde i »Flyvende politiske Blade« Nr. 3, der formede sig som en Kritik af et Forfatningsforslag, P. A. Tutein havde fremsat. Monrad tror ikke paa, at der kan skabes en Forfatning, der afbalancerer de forskellige Klasse- og Standsinteresser i Befolkningen, og den politiske Magt vil han forbeholde, hvad han kalder »Folkets Kerne«, Befolkningens »intellektuelle Bestanddel«, de oplyste og selvstændige Borgere. Han var altsaa endnu — i 1842 — Tilhænger af den Teori, Orla Lehmann udviklede sidst i 50erne, og som gik ud paa, at Junigrundloven var betroet de Rige, de Begavede og de Dannede til Forvaltning paa Almuens Vegne og til dens Bedste. Monrad vilde ikke i Enkeltheder drøfte de Kriterier, hvorefter et saadant Vælgerkorps vilde kunne afgrænses. Men de direkte Skatter eller Huslejen maatte være et af dem, mente han. Her maatte man imidlertid søge at undgaa en »dobbelt Yderlighed«. Valgte man en for høj Skattecensus, vilde en stor, maaske den største Del af Nationens Kerne — han tænkte her paa Embedsmændene — være udelukket fra Valgretten, og enkelte Rigmænd vilde komme i Besiddelse af Magten. Dette vilde let føre til en »overdreven Lyst til at bevare det bestaaende, en altfor stor Frygt for Forandringer«, hvorved der skabtes en Kløft mellem Folkerepresentationen og den

offentlige Mening. Gjorde man derimod Skattecensussen for lav, »saa kan man let synke ned til den raa, uoplyste Masse, hvis Liv udelukkende er ofret en Kamp for Livets første Fornødenheder, og hvis Aand ej faar Hvile til at beskæftige sig med Fædrelandets Anliggender«. Disse to Yderligheder havde efter Monrads Mening Stænderinstitutionen ikke undgaaet: »Der har i vore Provinsialstænder været Elementer, der har afsluttet sig i sig selv, modsat sig saa godt som enhver Fremadskriden og unddraget sig enhver Paavirkning af Tiden uden at kunne raade Bod paa disse Mangler ved betydeligt Talent eller en stor Aandsudvikling. Og der har paa den anden Side været Elementer, der stod paa et saadant Kulturtrin, at de næppe kan siges at repræsentere Nationens politiske Oplysning, og som paa Grund af en ringe aandelig Udvikling havde en saa liden Selvstændighed, at de var givet til Pris for tilfældige Indflydelser«.

Monrad var ingenlunde blind for, at Fremskridtsbevægelser maa reguleres. Oppositionen skal vogte sig for at forcere dem: »den stærkt drevne Plante bærer ej Frugt«. Meget taler efter hans Opfattelse for et kongevalgt Element i den lovgivende Forsamling. Men paa den anden Side bør Regeringen heller ikke, hvis der indtræder en Standsning eller en Reaktion i Folkebevægelserne, forskanse sig i sin Urørlighed: »Oven paa Ebbe følger Flod. Gør Regeringen ej Indrømmelser, medens den har ubundne Hænder, saa udsætter den sig for at blive den atter fremadskridende Bevægelses Tjener, uagtet den stedse skulde være Herre«. Historien om Christian VIII.s Regeringstid er sammenfattet i disse faa Linier. Det er ubegribeligt, at Kongen og hans Kancelli ikke handlede af med en Mand, der kunde faas for saa godt Køb.

Monrad stod nu i første Linie i den liberale Bevægelse. Hans Skrifter faldt i den liberale Opinion som Regn i en Ørken. Fra sit tvungne Eksil skrev Tscherning hjem, at »den Monrad« aabenbart var »paa fortræffeligste Veje«. Med den smigrende Opsigt, Monrads publicistiske Virksomhed i det hele vakte, var nu hans Løbebane afstukket. Professoratet i de semitiske Sprog, han havde forjættet sig, tabte sin Interesse, og med den Afsnuppethed og Konsekvens, der udmærkede hans Beslutninger, gik han ind i en helt ny Tilværelse.

Den 1. Maj 1840 giftede han sig med Emilie Lütthans, der i Medgift bragte ham en Ejendom i Toldbodgade, det nuværende Nr. 10. Den forældreløse Dreng fra Præstø var rykket op i Grundejernes privilegerede Samfundsklasse. Hvad mere var: Ægteskabet og Hjemmet blev vistnok Tilværelsens eneste virkelig lykkelige Gave til ham. Den Uro og de bratte Stemningsomslag, der havde præget hans Ungdom, afdæmpedes. Han fandt en Balance, han ikke før havde kendt, hvad ogsaa blev mærkbart for hans Venner. Emil Aarestrup skrev i et Brev fra 1842 om det Monrad'ske Hus, at det forekom ham at være et Aladdins Palads, bygget af Aanden og smykket af en Fé! Med dette Hjem som Basis tog han sin politiske Gerning op.

Den første Forpostfægtning fandt Sted i Studentersamfundet, en dansk — altsaa en meget afbleget — Udgave af en Jakobinerklub, som stiftedes i Februar 1840 paa Initiativ af Monrad, Krieger, Ploug o. a. Den optog ikke blot Studenter, men alle akademiske Borgere, og Monrad betragtede det derfor som et Overgreb, da Konsistorium krævede Indseende med Samfundets Virksomhed og udbad sig »betimeligen« Indberetninger om, naar Generalforsamlinger skulde afholdes, hvad der agtedes forhandlet, og hvad der blev besluttet. Bestyrelsen var skikkelig nok til at gaa ind paa dette Forlangende, der aabenbart heller ikke i Medlemskredsen til at begynde med vakte nogen større Opstandelse. »Blæse være med den Meddelelse; lad os blot gemme vore Kræfter, til Konsistorium engang vil prøve paa at indskrænke Talefriheden«, skrev Martin Hammerich til Broderen Frederik. Men Monrad vilde det anderledes. Man tør tillægge ham Forfatterskabet til en ondsksfuld Travesti paa Konsistoriums Skrivelse, der fremkom i »Fædrelandet«. Skomagermesterlavet, hed det her, havde forlangt af Skomagersvendene, at de skulde give betimelig Indberetning om deres Møder, thi »naar man først begynder at tale om Sko, kan man let gaa over til at tale om Halvstøvler, om Helstøvler, om Ridestøvler; men Overgangen fra at tale om Ridestøvler til politiske Foretagender er ingenlunde saa usandsynlig. Hvor let kan man ikke falde paa den Tanke at gøre Støvlerne saa høje, at man kan undvære Bukser, men gjorde man det, blev man jo til Sansculotter, det vil sige til de arrigste Republikanere«. Privat maa Monrad have udtalt sig meget skarpt. Den 13. Marts noterede P. E. Lind i sin Dagbog: »Vidste Kongen, hvad jeg ved, blev Monrad

landsforvist«. Der skete i hvert Fald dette, at Monrad fik Spørgsmaalet forelagt en Generalforsamling, som underkendte Bestyrelsens Standpunkt. Konsistorium truede nu med Opløsning af Foreningen, men paa en ny Generalforsamling fik Monrad, ganske vist med en kneben Majoritet, sat igennem, at man fortsat vægrede sig ved at gaa ind under Konsistoriums Formynderskab. Det blev en Pyrrhussejr, for saa vidt som Konsistorium nu med Politidirektørens Bistand erklærede Foreningen for opløst. En Klage til Kancelliet forblev uden Resultat. Man rettede derefter til de Roskildske Stænder en Henvendelse, som Tage Algreen-Ussing lovede at tage sig af. Hans Defensorat formede sig imidlertid nærmest som et Aktorat, og Henvendelsen blev derfor afvist. Tilfældet er typisk for den Kamp paa Knappenaale, som Sen-Enevælden og den liberale Opposition førte med hinanden.

For Monrads Vedkommende fortsattes denne Kamp i Pressen. Fra 1. April 1840 traadte han ind i Redaktionen af »Fædrelandet«. Omkring dette Blad havde i Frederik VI.s Tid samlet sig en liberalt anløben Kreds med C. N. David og Algreen-Ussing i Spidsen. Der skulde nu skarpere Lud til, eftersom man fandt, at Hovederne var blevet mere skurvede. David og Algreen-Ussing trængtes til Side — de endte senere i den konservative Helstatspolitik —, og det yngre Frisind, anført af Monrad og Lehmann, traadte til med det Program, at der straks skulde rejses en Folkebevægelse for Skattebevillingsret og en fri Forfatning.

»Fædrelandet« blev baade i den Monrad-Lehmann'ske Periode og navnlig ogsaa senere, da *Carl Ploug*, bistaet af *J. F. Giødwad*, havde overtaget Redaktionen, Samlingsmærket for den liberale Opposition og visse intellektuelle Kredse. I Bladets to beskedne Kontorer paa Købmagergade mødtes Førerne til Raadslagninger, og herfra udgik Parolerne. Her kom Balthazar Christensen, den senere Bondevennefører, med sine Artikler, skrevne i hans mærkelige opstyltede Sprog, der dengang vistnok havde sine Velyndere. Her kom Tscherning, gestikulerende og inciterende, sprudlende af Idéer og svanger med overraskende Synspunkter, klar med en færdigsyet Mening om et hvilket som helst Spørgsmaal, ladet med den eksplosive Dynamik, der gjorde ham til den danske Bondestands politiske Vækker og Ildner. Her søgte ogsaa den nordsløvigske Danskheds Førere Raad i

deres Kamp mod Augustenborgeren og de tysksindede. P. Hiort Lorenzens første Gang gik til Købmagergade, naar han var i København. Her mødtes Professor Flor og Bonden Laurids Skau, de to uadskillige, der havde fordelt Rollerne saaledes imellem sig, at Flor skrev Talerne, medens Skau holdt dem og vandt sit eksempellose Ry paa dem. Den skandinaviske Bevægelses Mænd var bl. a. repræsenteret ved den svenskfødte Dr. Sturzenbecker (Orvar Odd), i hvis ellers urolige Sind Skandinavismen var baade Fyrtaarn og Grundfjeld. Her dryssede ogsaa Chr. Winther ind paa sin daglige Spadsere-tur, og her aflagde endelig Søren Kierkegaard en Overgang hyppige Besøg: i Vinteren 1843 blev det meste af Korrekturen paa »Enten — Eller« læst paa »Fædrelandet«s Kontor. Hele Strømmen af Tidens aandelige, politiske og nationale Bevægelser gik gennem dette Kontor.

Monrad debuterede straks den 1. April med en ledende Artikel, hvori Programmet — som i de flyvende Blade Nr. 2 — blev lagt aabent frem. I Slutningen raaber han Folket op med en Patos, der vil forekomme en Nutidslæser overlæst: »Christian den Ottende vil ikke tage Initiativet, han tror endnu ikke, at der er udgaaet guddommelig Befaling til ham, at han skal udføre Folket fra Ægyptens Land. Dog, hvem ved det, maaske har han set den brændende Tjørnebusk, maaske har han hørt en Stemme sige: »Gak hen! Udfør dit Folk til Friheden«, og maaske har han svaret: »Herre, mit Folks Hjerter er forhærdet, det har Øjne og ser ikke, det har Øren og hører ikke. Giv mig et Tegn, saa at jeg kan vide, at det vil forstaa mig;« — Danske Folk, dig er det, som skal give din Konge et Tegn; thi Jehova gør ej længere Mirakler. Moses henkastede sin Stav, og se! Staven opfyldtes med Liv og Sjæl, den forvandlede til et levende Væsen. Fuldbyrd ogsaa du det samme Jærtegn, omskab ved dit Ord det døde til levende! Dødt og dorskt og døsig er det Folk, som er umælende, som ej opløfter sin Røst og taler. Saa hæve ogsaa du din Stemme, henvend dig til Stænderne og bed igennem dem din Konge om Friheden. Sandelig, det Folk er Friheden uværdigt, som ej har Kraft nok til at bede om den. Vis dig værdig, giv din Fyrste det Jærtegn, hvorpaa han maaske ene venter. Blandt de Mænd, som du har kaaret, er der uden Tvivl mange, som vakler, som er svage. Fra Tronen vil der i denne Henseende ej udgaa noget Kraftens Ord, der kan styrke dem; det er dig, der skal gøre de for-

sagte modige og de tvivlende bestemte; dig er det, som skal tale og ved din Tale lægge for Dagen, at du længes svarlig efter at drage ud af Ægyptens Land«.

Paa Slotsholmen reagerede man omgaaende. Den følgende Dag udstedtes en kongelig Kancelliforordning, hvorved »Fædrelandet«s Redaktør beordredes tiltalt for Overtrædelse af Trykkefrihedsloven. Anklagen gik ud paa, at Bladet havde »lastet den monarkiske Regeringsform i Almindelighed og den danske i Særdeleshed samt forsøgt at udbrede Had og Misnøje med Forfatningen«. Dommen faldt den 24. Oktober 1840. Den lød paa Frifindelse, dog at Bladet skulde betale Omkostningerne.

Det blev ikke »Fædrelandet«s sidste Pressesag. Det redaktionelle Arbejdes daglige Spænding og Sindsbevægelse gjaldt Christian VIII's Censur, personificeret i Politiretssassessor, Justitsraad *Chr. Reiersen*, hvis Navn ned gennem Aarhundredet kom til at staa som et Synonym for Magthavervilkaarlighed overfor Ytringsfriheden. »Hvad skal Reiersen ha'«, spurgte Monrad sin lille Pige, og: »Da-da«, svarede det velinstruerede Barn. I Virkeligheden var Reiersen en forknyt og nervøs lille Mand, der i Ængstelse for de Reprimander, han kunde paadrage sig fra oven, undertiden gik langt videre, end Kongen ønskede. Selv naar der ses bort fra den uhyre historiske Nedgang, Europa i det 20. Aarhundrede har oplevet paa Ytringsfrihedens Omraade, vil en nutidig Iagttagelse ikke finde de Reiersen'ske Chikanerier særlig ondartede. De Beklagelser, der larmer en i Møde fra de gamle Blade, er, som Harald Jørgensen har paavist det, ret overdrevne, og de har vel ogsaa haft deres agitatoriske Hensigt. Højesteret demonstrerede ofte sin Uafhængighed af Kancelliet og frifandt den tiltalte eller dikterede ham en ubetydelig Bødestraf. Men naturligvis var det irriterende med disse Beslaglæggelser, der betød, at Oplaget blev kørt hen paa »Politiloftet«, saa at Abonnenterne den Dag skulde undvære deres Blad. Saa vidt muligt maatte dette undgaas. Lehmann, Monrad og Ploug maatte saa ofte de satte Pen til Papiret, have Censuren i Tankerne, og Reiersen opdrog da her, uden selv at vide det, tre fremragende politiske Journalister. Han sleb og tildannede deres Penne. Angrebene paa Regeringen maatte holdes i en smidigt underfundig Tone, hvorved det kunde lykkes at overliste Censuren eller dog — for saa vidt Reiersen gennemskuede Finterne —

opnaa, at disse ikke juridisk kunde rammes. Det blev til en daglig Duel paa Intelligens og Skarpsindighed mellem Censur og Journalistik, og den fulgtes af Studenterne og det liberale Borgerskab med levende Opmærksomhed. Monrad var den, der i saa Henseende udmærkede sig mest. Han forstod efterhaanden at skrive for en folkelig Læsekreds. Han afstrøg det filosofiske og patetiske og lærte sig det Maadehold i Udtrykket, den Beherskethed, den elegante Ironi og bundne Harme — den »godmodige Ondskab«, som Krieger udtrykker det —, der siden kendetegnede hans politiske Journalistik. Han blev, som man har sagt, »Fyrrernes Hørup«.

Hans Periode ved »Fædrelandet« blev imidlertid ikke af lang Varighed. I Juli 1841 traadte han ud af Bladets Redaktion, idet han gav som Grund, at hans Deltagelse i Dagbladsjournalistik ikke levnede ham tilstrækkelig Tid til fortsatte Studier og literære Arbejder af større Omfang. Det faktiske Forhold var dog nok, at han, saaledes som Kongen og Regeringen stillede sig, mistvivlede om, at en Konstitution var paa Trapperne, og en Agitation paa længere Sigt laa ikke for ham. Han vilde have med noget at gøre, der kunde give øjeblikkelige og haandgribelige Resultater.

I Mellemtiden havde der da ogsaa aabnet sig et helt nyt Virkefelt for ham. Efter den nylig gennemførte Reform af Hovedstadens Forfatning var han som Grundejer valgbar til Borgerrepræsentationen, og den 17. Marts 1841 fik han Sæde i denne. Straks skimtede han et nyt Maal for sin Stræben. Alt Arbejde — helst saadant, som paa Forhaand var ham mest fremmed, og som han derfor maatte tage op fra Grunden — kastede han sig ubændigt energisk over. I Borgerrepræsentationen blev det især Skolespørgsmaalene, der fængslede ham. Han indvalgtes i Københavns Skoledirektion, og Byens Skolevæsen stod netop da overfor en Omordning. For at indsamle Materiale foretog han i Vinteren 1842 en Rejse gennem Nordtyskland, Holland og England, hvis Skolevæsen hvilede paa det samme protestantiske Grundlag som vort. Den almindelige Politik er paa dette Tidspunkt som blæst ud af hans Hjerne. I de Breve, han fra Rejsen sender Hustruen, er Skolespørgsmaal det første og det sidste, og hjemkommen fra Rejsen planlagde — og tildels udførte — han et helt Værk om Folkeskolen og dens Ordning: det var hans Tanke, at han vilde være Skoledirektør i København.

Men det glippede. I Vinteren 1843—44 holdt han en Række Forelæsninger — ialt fjorten — om Danmarks og Europas nyere Historie, set fra det forfatningspolitiske Synspunkt. Hovedsummen af dem er, at Landet maa have en Konstitution. Den konstitutionelle Tanke er den »store mægtige Urtanke, der bryder og gærer, der forbereder og baner sig sin Vej i Verdenshistorien«. Danmark har gennemløbet den »kongelig konstitutionelle Verdensretning«. Det næste Trin maa blive den »folkelig konstitutionelle Verdensretning«. Den maa gro organisk ud af Enevælden, og den er allerede paa Vej. Han dydede sig ikke for her at bruge skarpe og hvasse Udtryk. Der var Tegn til, sagde han, at den enevældige Regeringsform nærmede sig sin Opløsning. Regentens Beslutninger røbede Ubestemthed og Lamhed, og de afveg fra deres tidligere Konsekvens. Vilde en Nation ikke vælge det rette, da blev den som et Aadsel, hvorom Ørnene samlede sig.

Monrads Manuskripter til disse Forelæsninger, der var vel besøgte — det første opgives overværet af 200 Tilhørere —, er kun delvis bevarede. Men i Politidirektørens Arkiv findes et Referat, der paa-faldende nok er affattet paa Svensk: Politiet har haft en Spion af svensk Nationalitet til Stede! Han har maaske ogsaa mundtligt meddelt Politidirektøren det Indtryk, Tilhørerne maatte faa af Foredragene, og som Frederik Barfod mange Aar senere skildrede saaledes: »Det var Talleyrands Mening, at Talen blev givet Menneskene til at skjule deres Tanker; Monrads Kunst i hine Foredrag var det at aabenbare enhver af sine Tanker, dels ved ligefrem at udtale dem, dels, og maaske endnu mere, ved ikke at udtale dem, men ved at sætte en Tankestreg eller en ejendommelig Betoning i Ordets Sted«.

Hvorom alting er: Kongen var blevet underrettet om Foredragene og deres Indhold. I en Audiens, Monrad havde, bebrejdede Kongen ham hans Udtalelser. Monrad troede ikke at have overskredet Loyaltetets Grænser; men det hjalp ham ikke. Til Kongens Misstemning kom, at Dronning *Caroline Amalie*, der hyldede Grundtvig og med Forkærlighed bevægede sig i hans Tankeverden, ikke vilde have Monrad, fordi hun frygtede, at Kristendomsundervisningen under hans Ledelse vilde blive vanrøgtet. Resultatet blev da, at ikke Monrad, men V. A. Borgen, den senere Kultusminister i Rotwitts Ministerium, en jævnt dygtig Mand, blev Skoledirektør i København.

Monrad faldt derefter tilbage paa sin Virksomhed som Taler og Skribent. I Maj 1843 overtog han Redaktionen af Trykkefrihedsselskabets Ugeskrift »Dansk Folkeblad«, som han ledede til Udgangen af 1846. Bladet var ved hans Tiltræden i Tilbagegang, men han bragte det hurtigt paa Fode igen. Efter et Aars Forløb kunde det udsendes i større Format, og hans Gage var fra da af 600 Rbd. om Aaret.

I sin Programartikel erklærede han, at Bladet under hans Ledelse ikke vilde gøre Paastand paa at være Organ for den offentlige Mening. Han vilde ikke ophøje det dertil, han vilde ikke lade sin egen Mening »fremtræde i Pomp og Pragt«, som om den var et Udtryk for den offentlige Mening. Man han vilde heller ikke nedværdige det dertil, fordi han ikke vilde gøre sig selv til et blindt Redskab: »Mine Sejl vil jeg stille efter min egen Overbevisning og ligesaa lidt efter Luftningerne i Samfundets højeste Egne som efter den offentlige Menings Kulinger«.

I Overensstemmelse med de forfatningspolitiske Tanker, han dengang gjorde sig, skrev han Bladet for det Samfundslag, han ansaa for at være Folkets Kerne, de oplyste, selvstændige Borgere, først og fremmest den akademiske Verden. Røret i Bondestanden, der i de Aar begyndte at tage Fart, holdt Monrad sig i Modsætning til Lehmann udenfor. Han saa paa den Agitation, der tog Sigte paa en Bedring af Bondens Retsforhold, som en halvrevolutionær Bevægelse, der kunde frygtes at ville »bortskylle Rettens og Retfærdighedens Grænse«. Det var *Middelstanden*, han vilde bygge Folkefriheden paa, og det var den, han søgte at kalde frem til politisk Aktivitet, da han i »Dansk Folkeblad« fra Nummer til Nummer beskæftigede sig med Dagens aktuelle Stridsspørgsmaal: Regeringens Politik i Forholdet til Hertugdømmerne, dens Stilling til den skandinaviske Bevægelse og til Konstitutionskravet. Og naar han saaledes særlig havde udset sig Middelstanden som Basis for de Forfatningstilstande, han tilstræbte, hænger det sammen med en Opfattelse, der for bestandigt vedblev at være Ledemotivet for ham i hans politiske Virksomhed: den, at der i Politik ikke blot spørges om, hvad der i og for sig maa anses for at være godt og gavnligt, men ligesaa meget om, hvad et bestemt Folk i en bestemt Tid og under bestemte Forhold selv kan tage imod og finde godt og gavnligt. Enhver Reform maa være rod-

fæstet i Folkets egen Overbevisning. I en konstitutionel Stat vil det altid være et stort og trælst Arbejde at bibringe Folket Forstaaelsen af en Reforms Nødvendighed. Derfor, ræsonnerede han, vilde den konstitutionelle Stat te sig som alt andet end fremfusende. Den vilde tværtimod være moderat. Men den havde den Fordel fremfor det absolute Monarki, at Loven ikke byggede paa en enkelt Mands, men paa hele Folkets Mening om, hvad der var ret og rigtigt: »Det absolute Monarki stiller mig under Loven, men det konstitutionelle Monarki stiller mig under en Lov, der er begrundet i Folkets og altsaa ogsaa fornuftigvis i min Vilje«.

Lemlæstelsen af Monarkiet i 1814 havde i vide Kredse fremkaldt en »Undergangs frygt«, en Erkendelse af, at Danmark var reduceret til en Smaastat, som kunde være prisgivet mægtigere Naboer. Tegn til, at man navnlig Syd paa godt kunde tænke sig en anden statslig Indordning, en Deling mellem Naboerne af dette af Sunde og Fjorde sønderrevne Land, savnedes da heller ikke. Nationalt bestemtes »Dansk Folkeblad«s Virke heraf. Under den slesvigske Stændersamling 1840 havde Monrad aflagt et Besøg i Slesvig By og her modtaget et forstemmende Indtryk af Situationen. Han mødte, skriver han, en saa fjendsk Stemning, at han fortvivlede om den danske Sags Fremme. Umiddelbart derefter opsøgte han i Haderslev Hiort Lorenzen, hvem han vistnok har hjulpet med at udarbejde den Mindretalsindstilling i Sprogsagen, som Nis Lorenzen afgav i Stænderne. I den nærmest følgende Tid stod han i Brevveksling med Hiort Lorenzen, hvem han bragte den hjerteligste Hyldest: »Andre Mennesker opbygges enten ved Prædikener eller Salmer eller Betragtning af Naturen, men hvad der opbygger mig mest af alt, det er at se en Mands faste, urokkelige Mod, hvormed han kæmper kækt under Stormen«. Hertil synes imidlertid ogsaa hans direkte Indgriben i den slesvigske Sprogstrid at have indskrænket sig. Men i »Dansk Folkeblad« beskæftigede han sig livligt med Brydningerne i Hertugdømmerne. Han traadte skarpt op mod Sprogskriptet af 29. Marts 1844, ifølge hvilket kun de Stænderdeputerede maatte tale Dansk, som erklærede, at de ikke beherskede Tysken. Under Indvirkning af de Forviklinger, som Forholdet til de tyske Hertugdømmer i Christian VIII's Regeringstid frembød, modificerede han sit Helstatsideal noget. Gennemførtes Tysklands Enhed, maatte Forholdet til Holsten

og Lauenborg løsnes, maaske helt ophæves eller blive til en løs Union. Indblanding fra det tyske Forbunds Side vilde være skæbnesvanger for Statens Bestaaen. Blev det danske Sprog i Slesvig undertrykt, bristede dette Dannevirke, »da brister den danske Stat, og da er Raden til Jyderne at værne om det danske Sprog«. Opløstes derimod det tyske Forbund, kunde man indlemme Holsten, som det skete i 1806. I Øjeblikket kunde ingen vide, til hvad Side det vilde gaa, og Monrad foreslog derfor, at man indtil videre i selve Regeringen gennemførte en fælles Administration for Kongeriget og Hertugdømmerne.

Det var først og fremmest Vanskelighederne med Tyskerne, der herhjemme kaldte de skandinaviske Stemninger til Live. I September 1843 stiftedes *Det skandinaviske Selskab* med en Række prominente Mænd som Medlemmer, bl. a. Bankdirektør Hvidt, Raadmand H. P. Hansen, Brygger I. C. Jacobsen, Stiftsprovst Tryde, Professorerne F. C. Bornemann, H. N. Clausen, C. T. Engelstoft, J. L. Heiberg, L. N. Høyen, Madvig og Schouw, Auditør C. Hall, Magister Monrad, Digteren H. P. Holst m. fl. Selskabet stiftedes som Protest mod, at Kancelliet havde forbudt Deltagerne i Studentertoget til Uppsala 1843 at danne et »skandinavisk Samfund«. De mange høje og ansete Herrer i Det skandinaviske Selskab turde Kancelliet ikke lægge sig ud med, skønt deres Formaal var væsentligst det samme som Studenternes, nemlig at fremelske en »nærmere Forbindelse i literær og social Henseende mellem de tre skandinaviske Riger«. Kancelliet repræsenteret ved Stemann og Ørsted, anmodede dog Politidirektøren om udtrykkelig at tilkendegive Selskabet, at »saafremt det gik udenfor dets, Hr. Etatsraaden nu forelagte Lovbestemmelser og lagde nogen som helst politisk Tendens for Dagen, maatte det vente straks at vorde opløst«.

Monrad blev Medlem af Selskabets Bestyrelse. Det er dog tydeligt, at han endnu havde valgt at omgaas den *politiske* Skandinavisme noget platonisk. Han vilde, som han udtrykte det, ikke *tilstræbe*, men *haabe* paa politiske Følger af en kulturel og folkelig Forstaaelse og Samling mellem de nordiske Lande. I en Tale i Selskabet ytrede han: »Hvis det nu saa skulde føje sig, at een Hersker kom til at forene de tre nordiske Kroner paa sit Hoved uden Forræderi og uden Folke-Forbrydelser, som de, der elsker Folkene, maa afsky, vilde

saa Folkene, naar de har ført et sundt og kraftigt Samliv med hverandre, have noget derimod at erindre?» Han deltog selvfølgelig i det store, historisk berømte nordiske Studenterstævne i København 1845, da Orla Lehmann holdt sin oratorisk glimrende Ridehustale, i hvilken han, »baaret af Øjeblikkets Stemning«, eller mere nøgternt udtrykt: paa ungdommeligt uovervejete Maade, tog de nordiske Studenter i Ed paa, at de vilde være med til at forsvare Danmarks Sydgrænse. Monrad holdt ogsaa ved Festen en Tale — for Kvinden! Man har undret sig over, at han, den fremtrædende Politiker, fik tildelt denne gamle Traver af et Emne. Forholdet er vistnok, at han selv udpegte sig Emnet — af den Grund, at det i hvert Fald var politisk uskadeligt. Det synes i det hele, som hans Deltagelse i Det skandinaviske Selskabs Virksomhed fortrinsvis har haft et indrepolitisk Sigte. Paa et Møde i Selskabet den 14. November 1845 udbragte han en Skaal for Associationsfriheden. Han motiverede den med en meget kraftig Kritik af det nylig udkomne berygtede »Bondecirkulære«, der foreskrev, at Bønderne ikke maatte samles til Drøftelse af deres Retsforhold uden den stedlige Politimesters Tilladelse, og at udensogns Folk ikke maatte deltage i saadanne Møder. Monrad iagttog, som nævnt, egentlig en noget kølig Holdning overfor Bondebevægelsen; men Forsamlings- og Ytringsfriheden var hans Hjertebarn, som han da ogsaa med Bondecirkulæret som Baggrund mente at maatte slaa et Slag for. Kancelliet tog ham det unaadigt op. Den 20. November fik Selskabet en Advarsel i Anledning af Monrads Optræden: en af Politiets Angivere havde igen været paa Færde. Bestyrelsen sendte Kancelliet et skarpt Svar. Den mente ikke, at en Kritik af et Kancelli-Cirkulære vilde kunne bringes ind under noget som helst Begreb af Politik, og den paatalte, at »politisk Spioneri er optaget blandt de endog notoriske Politimidler«.

Overhovedet havde Monrad som Redaktør af »Dansk Folkeblad« idelige Konflikter med Censuren og Kancelliet, der jo betragtede den liberale Presse som »de uædle Lidenskabers Værktøj«. Tilladelsen til at bringe politiske Nyheder var forbeholdt de i saa Henseende privilegerede Blade. Mod denne Bestemmelse stødte Monrad af og til an. Da han engang havde faaet to Numre, der fulgte tæt paa hinanden, beslaglagt, oplyste han, at den Nyhed, der var omtalt i det første af disse Numre, var seks Maaneder gammel, medens Ny-

heden i det sidst beslaglagte Nummer var fire Aar gammel. Han regnede nu ud, at hvis Kancelliet vedblev at gaa tilbage i det samme Tempo, vilde det i Løbet af et Aar være forbudt at omtale 81 Aar gamle Nyheder, og paa ti Aar vilde vi »komme tilbage til Anno Tusinde, omtrent til Knud den Stores Regering, og den Tid kunde vel saaledes komme, da det blev betragtet som en politisk Nyhed at omtale Verdens Skabelse, hvilken da ogsaa unægtelig var en Begivenhed af stor politisk Betydning«.

I Forstaaelse med Trykkefrihedsselskabets Komité, i hvilken Mænd som L. N. Hvidt, H. N. Clausen og den fremragende Retslærde Professor J. E. Larsen havde Sæde, holdt Monrad sin Kurs. En virksomhedsfuld Ripost til Reiersen var det, at han samlede nogle af de Afhandlinger, som Censuren havde forbudt — bl. a. en Oversættelse af Tocquevilles Værk »Om Demokratiet i Amerika« — i et Bind paa over 24 Ark: Bøger af dette Omfang kunde nemlig udgaa uden Censur. Vittigt gav han Bindet Titlen »Gengangere«.

Der er ingen Tvivl om, at denne ufortrødne Kamp fra Monrads Side bidrog meget til de Lempelser i Censuren, som Regeringen i Christian VIII.s sidste Aar indsaa Nødvendigheden af. Selv kom han til at staa som en af Tidens fejrede Forgrundsskikkelser. I en af sine Epistler »Hinsidan Sundet« skildrer Dr. Sturzenbecker Monrad som Journalist. Monrad har, skriver han, sin Styrke i Ironien; men han er ikke en af de frivole Ironikere, der blot har deres Tilfredsstillelse af at persiflere i Flæng, og gælder det at udrede et Spørgsmaal, udvikler han ved Siden af denne sin *vis ironica* en dialektisk Skarpsindighed, som i Forening med en eksempelløs overbevisende Ro, sjældent forfejler sin Virkning. Sturzenbecker fortsætter: »Han förstår att med de mildaste ord säga vederbörande de grofvaste saker midt i ansigtet och att under de oskyldigaste attityder måtta stynget åt godtycklighetens, våldets och intrigens svage sidor. Det är ofta något hemskt och nästen otäckt, att läsa glatta, artiga och belevade ord, under hvilka man tydligen ser hur en underkufvad, men gallsprängd harm kokar och sjuder. Likaså är det med hans föredrag som talare; med en läspande och ljuflig organ, med en isande köld och rolighet, står han der och borrar sin mördande ironis stål in i motståndarens innersta, och om man bringes till skratt vid hans sarkasmer, vid dessa städiga repetitioner, hvilke äro honom så egna

och af en så sällsam verkning, är det dock alltid med en viss inre olust man ler dett löja. Endast någon gång kastar han ironien åsido och liksom reser sig i innerlig och oförställd vrede; hans stämman får da kraft, hans hela hållning någonting determinerad, och man varsnar att denna kämpe, som hittills nödgats för det mesta hålla sig vid hvad man kallar det lilla kriget, dock är man till att, om han vill, en gång bjuda fienden en afgörande batalj på öppna fältet«.

Pludselig, som det var hans Vane, lod Monrad atter sit Fartøj gaa over Stag, afbrød hele den politiske og journalistiske Virksomhed og blev Præst.

Ingen af de Forskere, der har beskæftiget sig med den religiøse Side af Monrads Personlighed, hverken Svend Hauge eller Asger Nyholm, har ud fra det bevarede Kildemateriale kunnet paavise, naar og under hvilke Omstændigheder, Monrad er kommet saa vidt, at han kunde betragte sine »Differenser med Kirkens Lære« for fjernede. Det visse er kun, at skønt han saa levende gik op i Tidens politiske Bevægelser, var det religiøse stadig Grundtonen i hans Sind. Der er ikke blot noget kuriøst i, hvad *C. G. Andræ* — den senere Konsejlspræsident og Finansminister, der baade i Politik og Livsanskuelse var Monrads absolute Modsætning — ved at fortælle om Monrads Tilbøjelighed til at føre religiøse Emner paa Bane. Andræ beboede først i 40erne en Lejlighed i den Ejendom i Toldbodgade, som Monrad ejede. Naar Monrad om Aftenen kom hjem, faldt han af og til ind hos Andræ for at sludre. Det forbløffede, halvt ærgrede, halvt morede Andræ, naar han pludselig i Samtalens Løb fik et teologisk Spørgsmaal »holdt hen foran sig som en ladt Pistol«: »Hvad er Deres Mening om Sjælens Udødelighed?« eller: »Hvad er Deres Opfattelse af Synd og Tilgivelse?« Andræ kunde prøve paa at slaa Spørgsmaalene hen i Spøg eller svare, at de Ting havde han virkelig ingen Mening om. Monrad trængte paa. Han nægtede at tro, at Andræ ikke skulde have gjort sig sit Standpunkt op til disse afgørende Spørgsmaal.

Da Birkedal erfarede, at Monrad vilde være Præst, spurgte han ham: »Har du Troen?« Monrad svarede: »Hvad kommer det dig ved?« Monrad har ikke villet ind i en Diskussion med Birkedal om, hvad der stadig gærede i ham. Svend Hauge paapeger, at hans

Dimisprædiken indeholder Reminiscenser af Schleiermacher, men at den iøvrigt ogsaa er et Vidnesbyrd om, at »han ikke længer følte sig i Modstrid med Kirkelæren. Baade med Hensyn til Treenigheds- og Forsoningslæren udtaler han sig i Overensstemmelse med Kirkens Tro«. Ud fra Monrads hele »Lægning« kan man antage, at det er ved en *Viljesakt*, han har sluttet sig til Ortodoksien. Det var i al Almindelighed — ogsaa politisk — Monrads Opfattelse, at man skulde indrette sig efter Milieuet, som det var, og tage Folk, hvor de stod. I Danmark var den evangelisk-lutherske Kirke Rammen om det religiøse Liv. Vilde man styrke dette, maatte man gaa ind i Kirken. Efterhaanden har da hans egne religiøse Erfaringer gjort Kirkens Lærdomme til en dyb, personlig Sandhed for ham.

Men ogsaa mere jordbundne Hensyn gjorde, at Monrad blev Præst. P. Vedel mener, at det først og fremmest var af politisk-taktiske Grunde. Monrad fandt, at han nu havde haft Held til at purre Regeringen ud af dens »passive Ro«, og det kunde da »være en Hindring for dens Energi, naar den kunde faa Udseende af at handle under Pressens Tryk«. Ikke mindre sandsynligt lyder det, naar Vedel fortsætter: »Men det kan heller ikke nægtes, at Monrad ligesom de andre liberale Førere ikke var fri for til sine Tider at betages af en vis Modløshed«. Tiden var lutter Uro. Opløsningen aad sig her som ude i Europa ind i alle politiske, nationale og sociale Forhold. Det kunde blive til en Omvæltning i frisindet Retning, men det kunde ogsaa blive til Reaktion, ingen kunde se en Haand frem for sig. Men Monrad var i hvert Fald ikke for optimistisk: saa sent som i December 1847, tre Maaneder før Omslaget herhjemme kom, skrev han fra sin Præstegaard til Hother Hage: »Jeg har vel ikke store øjeblikkelige Forventninger, men er dog sikker paa, at inden 50 Aar vil vi have en Konstitution«. Det er da utvivlsomt en Følelse af det ørkesløse i Kampen, der har grebet ham.

Endelig maatte, hvad Vedel ogsaa fremhæver, Monrad til at tænke paa sin Familie og skaffe sig et sikrere Levebrød. Hans Hustru havde født ham tre Børn, og det er sandsynligt, at hans Virksomhed som Publicist ikke har indbragt ham saa meget, at han kunde holde Brødet i Skabet. Gamle Lütthans har rimeligvis maattet spæde til — paa samme Maade som han senere til sin store Ærgrelse maatte betale den Del af Chr. Winthers Gæld, som Digteren vovede at

aabenbare for ham. De to, hver paa sin Vis vidtløftige Svigersønner har vel i det hele voldt den gamle nogle Sindsbevægelser. Han var maaske ikke ufølsom overfor den Virak, der i visse akademiske Kredse omgav Monrad; men som inkarneret Bedsteborger, Indehaver af offentlige Tillidshverv og karakteriseret Oberstløjtnant var han naturligvis Kongens og Regimets Mand, og han var derfor ikke »ret tilfreds« med Monrads oppositionelle Virksomhed. Hertil kom, at Journalistik dengang var et let foragtet Erhverv. Journalister betragtedes som det dannede Selskabs Bundfald. Det er, bemærker Hother Ploug i sin Bog om Faderen, karakteristisk, at Mænd som Professorerne Schouw og Clausen, begge liberale Stænderdeputerede, der i Martsdagene 1848 kom til at spille en ledende Rolle paa national-liberal Side, ikke 40erne igennem nogen Sinde satte deres Ben paa »Fædrelandet«s Kontor, skønt Bladet, saa ofte Lejlighed gaves, nævnede dem med Udmærkelse. Den, der ikke vilde kompromittere Navn og Ry, maatte besøge en Bladredaktion som en Nikodemus om Natten. Grunden var, at den konservative Presse — den, alle agtværdige Samfundsstøtter var henvist til at læse — betegnede det fuldstændige Lavmaal af Talent og Indsigt, »Berlingske Tidende« undtaget. Den spredte i en Tid, da Baggesen havde forfinet de polemiske Metoder og da J. L. Heiberg dikterede Smagen, en almindelig Despekt for »Journalitteraturen« om sig, hvilket vel ogsaa til syvende og sidst var Aarsagen til, at Regeringen kunde behandle hele Pressen *en canaille*.

Der var saaledes flere Grunde til, at Lütthans helst saa Monrad vel af Vejen i en fast og agtet Embedsstilling, og Monrads egen Situation var nu saadan, at han gerne holdt Fred med Svigerfaderen. »Det er os det samme, hvad Alverden siger, naar bare de roser os, med hvem vi spiser til Middag«, plejede han at sige.

Nok er det: i August 1846 aflagde han den homiletiske og kateketiske Prøve, begge med Karakteren *Laudabilis et quidem egregie*, og den 23. September samme Aar kaldedes han til Sognepræst for Vester Ulslev Menighed paa Lolland. Ungdomsvennen og Tylvtbroderen Grev *Knuth* havde Kaldsret til dette Embede, og det var ham, der havde bevæget Monrad til at tage det.

Den 30. Oktober blev han præsteviet i Maribo Domkirke af Biskop P. Chr. Stenersen Gad, hvorefter han prædikede over Skriftstedet: »Jeg skammer mig ikke ved Kristi Evangelium, for det er en Guds

Kraft til Frelse for hver den, som tror«. Det er, som om han i sin Udlægning af denne Tekst direkte afsværges alt det, der tidligere havde optaget ham. Han priste den barnlige Tro paa Gud og det evige Liv, hvorover vi ikke skammer os for os selv, men vel for Menneskene, og han indskærpede sine Tilhørere, at det maatte komme til en Afgørelse for hver enkelt, enten han saa vilde gribe Troen eller forkaste den. Især advarede han alle for den Tomhed, som den blotte Verdenskløgt efterlader.

Det udpræget kirketro Stade, hvortil han var naaet, kom maaske endnu tydeligere til Orde i Tiltrædelsesprædikenen og dennes Indledningsbøn. Han beder Gud velsigne hans Gerning: »Herre! jeg beder dig derom for min egen Skyld, for min Sjæls Frelses Skyld; thi hvis du ej løfter dit Aasyn paa mig, hvis du ej lader dit Ansigt lyse paa min Gerning, da vil det Kald, der er mig betroet, blive til min Fordærvelse, og jeg vil fortabes ved det, hvorved jeg skulde styrkes i Troen«. Han slutter: »Fra min tidligste Barndom er jeg færdedes vidt omkring i Verden; se! nu er jeg kommet til denne Menighed og har opslaaet mit Bo i dens Midte, og jeg har bragt med mig dem, som er mig de dyrebareste her paa Jorden: jeg har betroet min Lykke og Tilfredshed til denne Menighed. Du lade mig ej forspilde den, men lade os føre tilsammen et opvakt og fredeligt Liv, et Liv, som giver dig Æren!« Der er noget villet, næsten noget krampagtigt over dette, at han saaledes, ganske mod Sædvane, lægger sine personlige Følelser blot og ligesom *forskriver* sig til den Gerning, han er gaaet ind til.

Den 7. November tog han Afsked med sine Venner i Hovedstaden ved en Middag paa Skydebanen. Der var halvandet Hundrede Mennesker til Stede, og Hvidt, der førte Forsædet, holdt Festtalen for Monrad. Han takkede ham særlig for hans Virksomhed i Borgerrepræsentationen og sluttede med at udtale Ønsket om, at Københavns Borgere nu ved de forestaaende Valg til Stænderne vilde udpege ham som en af deres Repræsentanter. Fire Timer varede Sammenkomsten, og megen Hyldest beredtes den bortdragende. Chr. Winther bidrog med en Sang, og Magister Hammerich tolkede Vennernes Tak.

Dagen efter rejste Monrad til Vester Ulslev for at overtage sit Embede.

V. P R Æ S T

S amtiden fandt det paafaldende, tildels endog forargeligt, at Monrad gik ind i gejstlig Virksomhed. En Tid, hvis Ideal af en Kirkens Mand var Biskop Mynsters Blanding af gejstlig Salvelse og sleben Verdensmandsvæsen, forstod ikke, at en Mand kunde gaa lige fra den politiske Talerstol til Alteret. Ofte stødte Monrad Tidens kirkelige Smag med friskfyragtige eller pietetsløse Bemærkninger.

Og skønt han tog Præstegerningen op med Alvor og Energi, var det paa ingen Maade hans Mening, at han vilde slippe Politiken. Der gik en Historie om, at en Kollega ved Ordinationsmiddagen sagde til ham: »Lad os nu faa en rigtig politisk Tale — saadan en af dem, der kan kradse«. Monrad skal have svaret: »Det gamle er forbigangent — se, alt er blevet nyt«. Det var den Maade, hvorpaa han afviste Opfordringer, det ikke passede ham at efterkomme. I Virkeligheden var Skuffelsen over Politiken og de tilsyneladende magre Resultater, hans Virksomhed paa det Felt havde bragt, ikke større, end at han et Par Maaneder efter sin Indsættelse — i Overensstemmelse med det Ønske, Hvidt havde fremsat ved Afskedsmiddagen — lod sig vælge i København til Østifternes Stænderforsamling. Han havde, inden han modtog Præsteembedet, sagt til Grev Knuth, at han ikke vilde være forpligtet til at afslaa et eventuelt Valg, og af et Brev til Professor Høyen fremgaar det, at han Dagen efter Valget daarligt kan styre sin Utaalmodighed, til Posten bringer ham Besked om, hvorvidt han er valgt eller ej. Valget opgjordes endeligt den 23. December. Af 653 Stemmer faldt 530 paa Monrad. Imidlertid kom Omstændighederne til at bevirke, at Valget ikke for hans Vedkommende fik nogen praktisk Betydning. Skæbnen havde reserveret ham en mere fremtrædende Rolle.

Kongen, der sikkert havde sympatiseret hjerteligt med Lütthans i Ønsket om at faa Monrad vel af Vejen, blev ærgerlig over, at han alligevel stadig skulde have den opsætsige at trækkes med, og han satte derfor Biskop Gad ud paa Monrad. Det hedder herom i et Brev fra Monrad til Krieger: »Da Gad var oppe hos ham, var han meget misfornøjet med og ond over, at jeg var blevet valgt til Deputeret; han paalagde Gad at bruge sin Anseelse som Biskop til at

bevirke, at jeg ikke modtog Valget, og ytrede, at »jeg skuffede ham, dersom jeg modtog Valget«, og det uagtet jeg ikke har talt et Ord med ham, førend min Udnævnelse var sket. Saa stor Finansmand forekommer det mig dog, at Kongen maa være, at han kunde indse, at jeg ikke for et afsides Landsbypræstekald vilde sælge min Samvittighed. At han overhovedet skulde tro, at der kan være et usælgeligt Menneske, det forlanger jeg ikke«. Men Monrad følger forsigtigt til: »Tal iøvrigt ikke om dette«.

Det var for Monrad og hans Hustru som at komme ind i en helt anden Verden, da de forlod Hovedstadens intellektuelle Kredse for fremtidig at færdes mellem Bønder — og selv tildels leve Bønders Liv.

Præstegaardens Drift synes at have interesseret Monrad stærkt. Saavel Boligen som Landbruget lod meget tilbage at ønske, da Monrad kom derned. Stuehuset var uanseligt og forfaldent. Rotterne leverede hverandre store Bataljer paa Loftet, fortæller han i sine Breve, og Taget var saa utæt, at det regnede ned i Soveværelserne. Men baade han og Hustruen tog kraftigt fat for at faa Tingene bragt i Orden. Der blev bygget til og istandsat. Monrad fulgte desuden selv Gaardens Drift i Enkeltheder, handlede med Køer og fik Besætningen bragt paa Fode. Han undrede sig over, hvor lidt Tid der blev til Læsning; men alligevel ser det ud til, at han overkom adskilligt i den Retning. Han fik sendt Bøger fra København, studerede Historie og politiske Spørgsmaal, navnlig Landboforhold ude og hjemme, og læste den nyudkomne Skønlitteratur. Men især faldt han tilbage paa Kant og Luther: »Der er godt Forslag i de Karle«, skrev han. Høyen havde i Opdrag at købe Raderinger til ham paa Kunstauktionerne: betegnende nok foretrak han Rembrandts med deres karakteristiske Fordeling af Lys og Skygge. Midt i sin indendørs Virksomhed havde han ogsaa Blik for et indtagende Naturbillede. Det hedder i et Brev til Krieger: »Det, jeg i Grunden finder mest interessant herovre, er to Føl, som mine Hopper har faaet. Det ene er en Hingst, det andet en Hoppe. Førstnævnte er dristig paatrængende; den sidste er sky, tilbageholdende. De skulde se dem, naar de farer hen over Marken, eller hvor yndigt de bøjer Hovedet for at die. Det er mine daglige Omgangsvener.«

Ogsaa i Sognets aandelige og sociale Forhold var der meget, han som Præst maatte søge at ophjælpe. Det er indlysende, at han her, hvor han fik Bondestandens Kaar ind paa Livet, modtog Indtryk, der blev bestemmende for hans senere politiske og sociale Indstilling. Fattigdommen og Arbejdsløsheden hærgede Hjemmene: »Der er en Mængde Mennesker, der maa føre en fast fortvivlet Kamp for Brødet. Aftenerne er mange Steder mørke, fordi de ikke har Raad til at have Lys. Tiggeriet anses her paa Lolland for et nødvendigt Supplement til Fattigforsørgelsen . . . det er en trist, kummerfuld og fortrykt Tilværelse, som en Mængde Mennesker fører«. Det gør ham undertiden melankolsk at se alt dette. Men da Melankoli ikke nytter noget, er han, siger han, i Reglen i godt Humør, og han føjer til: »I Grunden trykker det mig noget at have det saa godt, som jeg har det; men uagtet det undertiden trykker mig noget, saa vil jeg dog vedblive at have det, som jeg har det, og saa forekommer det mig, at der er noget Hykleri i det hele«.

Skønt han gik stærkt op i sine Embedspligter — navnlig skal han have lagt Vind paa Konfirmationsforberedelsen —, bestod hans Præstegerning aabenbart mere i Filantropi end i »Religiøsitetens Udbredelse«. Selv tvivlede han om, hvad han fik ud af det: »Med Rotterne fører jeg en alvorlig Kamp; jeg sætter Gift, Fælder, og min Virksomhed i denne Retning er ikke aldeles frugtesløs. Hvad den ellers er, kan jeg ikke vide«. Medens Berøringen med Bondestanden endnu havde Nyhedens Interesse for ham, følte han sig oplivet af Forholdene. »Det er saa langt fra, at Bondestanden har tabt i mine Øjne ved mit nærmere Bekendtskab med den, at den tværtimod staar langt højere hos mig«, skriver han til Krieger. »Der er noget afrundet, noget klassisk i en saadan Bondefamilie. Der er endnu ikke indtraadt denne Adskillelse mellem den egentlige Familie og Tyendet . . . Naturligvis er Egoismen ligesaa vel der som andet Steds; hvad man er fri for, er Affektationen, som for en stor Del opraadner de saakaldte dannede Stænder.« Men efterhaanden kom han til at se Forholdene i et andet Lys. Han fandt i Sognet »en forfærdelig aandelig Død«. En Mængde af hans Sognebørn stod paa det Trin, at det ikke kunde falde ham ind at tale med dem om andet end om, hvordan Hveden staar, eller »om de røde Orme med de smaa sorte Hoveder, der i Aar angriber Vaarsæden«. »Skal jeg«, hed-

der det i et Brev til Krieger, »fortælle om, at Sidsels Mand er løbet fra hende, hvorved hun er kommet i stor Forlegenhed? Eller at Karen i Fattighuset hverken kan komme af med det ene eller det andet, og den Virkning min Kones amerikanske Olie har gjort?» »Naar jeg til ovenanførte tilføjer«, fortsætter han, »at vi har ondt ved at faa Byggen i Jordan paa Grund af det urolige Vejr; at Birthe Mikkels har gjort mig den Sorg at gøre Barsel i Fattighuset — og en gift Mand, der ikke er hendes egen, er Aarsag dertil —, at jeg endelig har faaet den dovne Justitsraad Ibsen i Rødby til at tage sig af et vagabonderende Almisselem; at jeg fremdeles morer mig med Luther og Kant, og at iøvrigt alt er som sædvanligt, saa har De et fuldstændigt Billede af mine Glæder og Sorger«.

Ogsaa Fru Emilie Monrad var virksom. Hun fik sat Skik paa den forfaldne Præstegaard, sørgede for Kirkens Udsmykning, tog sig af forsømte Børn, gik paa Sygebesøg hos Bønderkonerne i Sognet og var lige ved at skaffe sig Ry som klog Kone, da hun med Held behandlede en Haandværker, der var kommet til Skade. Hun var altsaa efter Recepten fra Paris med til at »trøste, forbedre og gøre lykkelig«. Det maa have været en Overgang for den forvante københavnske Dame at gaa ind i saadanne Sysler. Sognebørnenes Hjerter vandt hun, og ogsaa blandt Stands- og Klassefæller paa Egnen opfattedes Omgangen med den fine og berømte Familie, der modtog Besøg af H. C. Andersen, Baronesse Stampe, Emil Aarestrup, Professor Krieger o. a., som noget udmærkende. P. Vedel anfører som et Kuriosum, at man særlig heftede sig ved, at Fru Monrad sagde »Statue« og ikke »Staty«, samt at hun gik med hvide Morgenkjoler, hvilket ansaas for at være Højdepunktet af Fornemhed.

Som nævnt laa heller ikke Politikereren i Dvale. Monrad skrev af og til en politisk Artikel i Bladene, og gennem hyppige Brevvekslinger med Vennerne i Hovedstaden holdt han sig underrettet om, hvad der gik for sig bag Kulisserne. Trods alle Bestræbelser for at holde det hemmeligt var det sivet ud i liberale Kredse, at Christian VIII var betænkt paa at ændre Forfatningen i frisindet Retning, og at han havde givet *P. G. Bang* Paalæg om at udarbejde en Betænkning herom. Kongen var kommet til den Opfattelse, at kun gennem en friere forfatningspolitisk Udvikling vilde Statsenheden kunne opret-

holdes, og han tiltroede iøvrigt heller ikke sin Søn, Kronprins Frederik (VII), Karakterstyrke nok til at tage en enevældig Fyrstes Gerning op.

Gennem *Andr. Fr. Krieger*, der dengang stod Monrad meget nær og hørte til hans ubetingede Beundrere, og som forøvrigt ogsaa trods senere lejlighedsvise Modsætninger vedblev at være en af de Mænd fra Ungdomsaarene, som Monrad vedligeholdte Forbindelsen med, gik der Bud til Vester Ulslev Præstegaard om, hvad der var i Gære. Krieger opfordrede Monrad til at udarbejde et statsretligt Arbejde om Slesvig. Han var overbevist om, at Monrads Behandling af dette Emne — saa meget det end laa udenfor hans daglige Syssel — »vilde blive alle andres overlegent«. I det mindste vidste han ingen af de Liberale, der kunde gøre det bedre. Men især opfordrede Krieger Monrad til at holde sig rede med et detailleret konstitutionelt Program. Krieger var af den Opfattelse, at Tiden kunde være inde, »hurtigere end vi aner det«, og han havde paa Fornemmelsen, at det, man arbejdede med i Kancelliet, ikke vilde være tilfredsstillende, set fra et liberalt Synspunkt. Men hvad der skulde ske, maatte ske i en Haandevending: »Gør Deres Grundtanker om Forfatnings-spørgsmaalet op; stil dem op saa skarpt, udfordrende, truende, kort og fyndigt, som De vil, men gaa løs paa Knuderne, hug dem over eller tilstaa, at det, vi for Øjeblikket trænger til, er et Diktatorat«.

Monrad efterkom ikke Opfordringen. Han tvivlede om, at man for Alvor tænkte paa en Konstitution, og han havde ingen Lyst til at spekulere over, hvordan den burde være: »For at kunne gøre det med rigtig Fornøjelse, maatte man have hele den udførende og forberedende Magt«, skrev han.

Men med Tronskiftet i Januar 1848 tog Begivenhederne Fart.

VI. MARTSMINISTER

Martsdagens Historie kan sammenfattes i en enkelt symbolsk Episode:

Den historiske Morgen, Tirsdag den 21. Marts 1848, indfandt Københavns Overpræsident Michael Lange, en indgroet Konservativ,

A. S. Ørsteds Omgangsven, sig paa Slottet hos Gehejmerraad Bardenfleth for at forhøre sig om, hvordan han skulde forholde sig overfor den optrækkende Folkebevægelse. Der blev anvist ham en Ventetid i Forværelset, da der var en anden inde hos Ministeren. Denne anden havde ladet sine Galocher blive staaende ved Døren, og da Overpræsidenten i dem læste Magister Monrads Navn, listede han stille hjem igen uden at have faaet talt med Bardenfleth. Han forstod, hvad Klokkeren var slaaet. Hans Tilfælde illustrerer hele Stillingen i de bevægede Martsdage: de Konservative indsaa, at de ingen Chancer havde overfor den sejrende nationalliberale Folkestemning. Alene Monrads Galocher var mægtige nok til at jage de gamle Magthavere hjem.

I Kraft af sit Instinkt for en politisk Situations praktiske Muligheder blev Monrad uden Sammenligning Martsdagens ledende Personlighed. Han nød i de Dage en Folkegunst som hverken før eller siden. Goldschmidt, der i »Nord og Syd« sætter sig for at skrive en politisk Kritik af Monrad, gaar til Opgaven som den, der »ligesaa godt kan springe i det som krybe i det«. »De glatteste, silkeblødeste Ord til Indledning vilde ikke formilde dem, hvem den blotte Tanke om en Kritik over Ditlev Gothard Monrad er en Blasfemi, en unaturlig Ting: hvo *tør*, hvo *kan* finde Fejl hos Monrad? . . . Som de ti Neger i Victor Hugos Fortælling forlangte at blive skudt i Stedet for Bug-Jargal, den store Neger, vilde de Folk, vi tænker paa, naar de saa en ugudelig Pen blive dyppet mod Ditlev Gothard Monrad, forlange at blive kritiseret i Stedet for ham. Og det ikke fordi de tror, at noget kan skade ham, nej! Men blot for at undgaa det ubehagelige Syn«. Det er ikke udelukkende i sarkastisk Hensigt, Goldschmidt placerer Monrad saa højt. Senere i Artiklen oplyser han, at da han redigerede »Corsaren«, maatte han gemme det meste af, hvad han tænkte alvorligt, hos sig selv: »Af hele Oppositionen var Monrad den eneste, vi ikke angreb. Det havde været let at chikanere ham med en lille Charivari-Artikel eller med en Tegning; men man stikker ikke den Mand med en Knappenaal, som man føler bør angribes med en Lanse«.

I de Dage løftedes Monrad ikke blot paa Skjold af sine Venner. Ogsaa hans Modstandere saa hen til ham som den, der ene kunde redde Situationen.

Christian VIII døde den 20. Januar 1848. Om Morgenen den følgende Dag udsendte Regeringen i *Frederik VII.s* Navn en Trontiltrædelseserklæring, et »aabent Brev«, hvori det hed, at den nye Konge vilde følge Faderens Eksempel, forene Mildhed med Retfærdighed og tilendebringe den »paatænkte Ordning af Statens offentlige Forhold«. Erklæringen var holdt i svævende Vendinger, der fremkaldte det Indtryk, at Frederik VII vilde følge Faderens Linie og ikke foretage noget afgørende Brud med de hidtidige Tilstande.

Dette Indtryk bekræftede sig otte Dage senere, da *Forfatningsreskriptet af 28. Januar* udkom. Dette Reskript tilsagde fælles Stænder for Kongeriget og Hertugdømmerne, og der tillagdes denne Stænderforsamling »besluttende Medvirkning ved Forandring i Skatterne og ved Finansbestyrelsen saavel som ved Udgivelse af Love, der angaar Kongerigets og Hertugdømmernes *fælles* Anliggender«. Der var altsaa taget visse betydningsfulde Forbehold, og hertil kom det for den nationalliberale Opinion anstødelige, at der ingen Forandring skulde ske i den bestaaende Forbindelse mellem Slesvig og Holsten. Udkastet vilde være at forelægge en Forsamling af »erfarne Mænd« til Overvejelse.

Skønt man i de liberale Kredse var enige om at forkaste Reskriptet, var man indbyrdes uenige om, hvad der skulde sættes i Stedet. Standpunkterne strakte sig fra *H. N. Clausens* og *7. Fr. Schouws* temmelig udprægede Maadehold til en ligesaa udpræget Radikalisme, repræsenteret af *7. A. Hansens* Bondevenner og af »Kjøbenhavnsposten« med dens Tilhold af københavnske Haandværkere o. lign., »Hippodromedarerne«, saaledes benævnt efter deres Samlingssted, Hippodromen paa Nørregade.

I denne brogede Situation, der yderligere kompliceredes ved den ulmende Rejsning i Hertugdømmerne, indfandt Monrad sig i Hovedstaden, tilkaldt af Vennerne. »Uagtet De er et stridigt Menneske, savner vi Dem alle meget i Dag«, skrev Krieger til ham den 21. Januar, og fra anden Side lod man ham vide, at »hans Nærværelse snart kunde blive nødvendig«. Monrad vilde imidlertid endnu ikke binde sig til et bestemt Program eller en bestemt Taktik. Dagen efter Reskriptets Udstedelse, Lørdag den 29. Januar, mødtes de liberale Førere hos Professor Schouw i hans Embedsbolig i Botanisk Have, der dengang laa ved Nyhavn bag Charlottenborg. Til Stede var for-

uden Schouw Professorerne Clausen, Flor, Madvig og Krieger samt Borgerrepræsentationens Formand, Bankdirektør L. N. Hvidt, Redaktør Ploug og Monrad. Stemningen var mørk, og noget Resultat kom der ikke ud af Forhandlingerne, skønt Monrad med Rette gjorde gældende, at skulde Misfornøjelsen med Reskriptet faa nogen praktisk Betydning, maatte man lægge en ordentlig Plan og organisere et Parti. Betegnende er hans egen Holdning i dette Øjeblik. »Jeg maatte være den moderate, og jeg søgte at formaa dem til at se lidt paa Forslaget, før man tog nogen Beslutning«, skrev han hjem til Hustruen. Selv vilde han, føjede han til, »se Tiden lidt an«, inden han endelig bestemte sig for, hvordan han vilde stille sig. Derefter rejste han hjem.

Det gærede ude i Landene. Februarrevolutionen kostede Louis Philippe hans Trone, og ogsaa i Berlin gik man til Barrikaden. Der strøg en Luftning af politisk Liberalisme hen over Europa. Den bevirkede ikke blot den slesvigholstenske Rejsning, men den bidrog ogsaa i høj Grad til, at Frihedsrørelserne i Kongeriget tog en saa radikal Retning. Det var under Indvirkning af den, Monrads Overvejelser hjemme i Præstegaarden fandt Sted. Han forstod, at det nu uafvendeligt bar mod politisk Frihed, og han besluttede sig derfor til at stille sig i Spidsen for Bevægelsen. Men han indsaa ogsaa, at skulde det lykkes ham at holde sammen paa Kræfterne og overvinde det gamle Regimes Modstand — eller rettere: vinde dets Tillid —, maatte han gaa behersket til Værks. Det foreløbige Resultat af hans Overvejelser blev tre Artikler, som han sidst i Februar offentliggjorde i »Fædrelandet«, og i hvilke han drog skarpt til Felts mod Januarreskriptet, de saakaldte »Bombardéartikler«.

Det er værd at mærke, at Artiklerne efter Monrads egen Bestemmelse skulde have været indrykket anonymt, og i et Brev til Grev Knuth beklagede han sig over, at dette ikke skete. Han havde sendt Manuskriptet til Krieger, men uden at signere det eller angive, at Artiklerne burde indføres uden Navn. Imidlertid vilde — efter Kriegers Ræsonnement — alle og enhver kunne genkende Forfatteren, og da Ploug helst saa, at Artiklerne signeredes, tillod Krieger paa egen Haand dette. Spørgsmaalet er, om Monrad vilde have udtrykt sig saa skarpt, som han gjorde, hvis han havde forudset, at han skulde træde frem i fuldt Dagslys. Meget taler for, at han var be-

være: nemlig at Mynster havde konkurreret med A. S. Ørsted om Pladsen som Præsident i Videnskabernes Selskab — og var faldet igennem! Han vilde nu berede Ørsted en Ærgrelse. Valget af de »erfarne Mænd« fik imidlertid ingen Betydning. Om Mandagen derefter var der ikke et Menneske, der huskede dette Valg eller overhovedet skænkede Regeringens Forfatningsplan en Tanke. Strømmen rev ikke blot de »erfarne Mænd«, men ogsaa Stænderne, de gamle Ministre og Enevælden med sig i sit Løb.

Denne Mandag kom Efterretningen om Rendsborg-Mødet, der blev Signalet til den slesvigholstenske Rejsning, til København, og derefter fulgte Slag i Slag de kendte Begivenheder: Borgerrepræsentationsmødet og Kasinomødet samme Aften, hvor man vedtog Adressen til Kongen med de navnkundige Lehmann'ske Slutningsord om »Fortvivlelsens Selvhjælp«, Folketoget til Kongen Tirsdag Formiddag, Ministerskiftet og det afvisende Svar til den slesvigholstenske Deputation, der indledede Treaarskrigen.

Monrad spillede den afgørende Rolle i disse Begivenheder, og han forstod, hjulpet af Heldet, at manøvrere saa behændigt, at han stedse holdt den liberale Bevægelse fast i sin Haand, samtidig med at han bevarede de gamle Kredses Tillid som den mest medgørlige af de liberale Ledere. Paa Kasinomødet Mandag Aften var han en af Hovedtalerne. Etatsraad *Francke*, der var Medlem af den gamle Regering, optraadte paa Mødet for at gyde slesvigholstensk Olie paa Bølgerne. Der havde været Uenighed mellem Hertugdømmernes »erfarne Mænd«, sagde han; men nu var der vedtaget en Petition til Kongen, og den burde man afvente. Monrad tog ham i pinligt Forhør. Han, Monrad, vilde ogsaa nødtigt opgive at kalde hele den danske Stat sit Fædreland, og hvis Fredens Ord lød fra Hertugdømmerne, vilde han ikke have Strid, sagde han. Kunde da *Francke* bestemt og uforbeholdent oplyse, hvori den paastaaede Uenighed i Rendsborg havde bestaaet, og hvad Petitionen gik ud paa? Paa disse Spørgsmaal kunde *Francke* ikke give noget fyldestgørende Svar. Literaten Peder Hjort, der var Monrad uvillig stemt, skriver, at Monrad »med en halvt skærende, halvt pibende Stemme, der i Haanlighed overgik, hvad jeg nogen Sinde har hørt, mælede ned til Publikum: Og den Herre giver sig ud for at vide Besked, som ikke engang ved

uden Schouw Professorerne Clausen, Flor, Madvig og Krieger samt Borgerrepræsentationens Formand, Bankdirektør L. N. Hvidt, Redaktør Ploug og Monrad. Stemningen var mørk, og noget Resultat kom der ikke ud af Forhandlingerne, skønt Monrad med Rette gjorde gældende, at skulde Misfornøjelsen med Reskriptet faa nogen praktisk Betydning, maatte man lægge en ordentlig Plan og organisere et Parti. Betegnende er hans egen Holdning i dette Øjeblik. »Jeg maatte være den moderate, og jeg søgte at formaa dem til at se lidt paa Forslaget, før man tog nogen Beslutning«, skrev han hjem til Hustruen. Selv vilde han, føjede han til, »se Tiden lidt an«, inden han endelig bestemte sig for, hvordan han vilde stille sig. Derefter rejste han hjem.

Det gærede ude i Landene. Februarrevolutionen kostede Louis Philippe hans Trone, og ogsaa i Berlin gik man til Barrikaden. Der strøg en Luftning af politisk Liberalisme hen over Europa. Den bevirkede ikke blot den slesvigholstenske Rejsning, men den bidrog ogsaa i høj Grad til, at Frihedsrørelserne i Kongeriget tog en saa radikal Retning. Det var under Indvirkning af den, Monrads Overvejelser hjemme i Præstegaarden fandt Sted. Han forstod, at det nu uafvendeligt bar mod politisk Frihed, og han besluttede sig derfor til at stille sig i Spidsen for Bevægelsen. Men han indsaa ogsaa, at skulde det lykkes ham at holde sammen paa Kræfterne og overvinde det gamle Regimes Modstand — eller rettere: vinde dets Tillid —, maatte han gaa behersket til Værks. Det foreløbige Resultat af hans Overvejelser blev tre Artikler, som han sidst i Februar offentliggjorde i »Fædrelandet«, og i hvilke han drog skarpt til Felts mod Januarreskriptet, de saakaldte »Bombardérartikler«.

Det er værd at mærke, at Artiklerne efter Monrads egen Bestemmelse skulde have været indrykket anonymt, og i et Brev til Grev Knuth beklagede han sig over, at dette ikke skete. Han havde sendt Manuskriptet til Krieger, men uden at signere det eller angive, at Artiklerne burde indføres uden Navn. Imidlertid vilde — efter Kriegers Ræsonnement — alle og enhver kunne genkende Forfatteren, og da Ploug helst saa, at Artiklerne signeredes, tillod Krieger paa egen Haand dette. Spørgsmaalet er, om Monrad vilde have udtrykt sig saa skarpt, som han gjorde, hvis han havde forudset, at han skulde træde frem i fuldt Dagslys. Meget taler for, at han var be-

tænkelig ved endnu at udæske Hoffet og de gamle Magthavere for stærkt.

Han fremsatte ikke selv i disse Artikler noget positivt Forfatningsprogram. Han nøjedes med at underkaste Januarreskriptet en fuldkommen sønderlemmende Kritik. Dansk politisk Literatur ejer faa Sidestykker til et Dokument, der i en saa uadelig og indsmigrende Form blotter saa megen kritisk Grumhed. »Fintskærende« kalder H. N. Clausen Artiklerne. Med sikker Sporsans paapegte Monrad de skjulte Fælder i Reskriptets Ordlyd. Det er selvfølgelig rigtigt, at Frederik VII allerede med dette Reskript fraskrev sig sin enevældige Magt. Men den frie Forfatning, han stillede i Udsigt, fremtraadte i en saa forkrøblet og forpint Skikkelse, at den efter Monrads Mening maatte afvises. Særlig Opmærksomhed vakte det dog, at Monrad søgte at drive en Kile ind mellem Kongen og hans Raadgivere. Det var almindelig kendt, at Frederik VII allerede som Kronprins havde søgt at bevæge Faderen til at udstede en fri Forfatning. Men nu havde, skrev Monrad, de gamle Ministre benyttet sig af Dødsnattens oprivende Sindsbevægelser til at aftvinge ham det aabne Brev, ved hvilket han forpligtede sig paa noget, man udgav for ham som Faderens Vilje: »Hvo ved ikke at fortælle om, hvorledes Sønnen overvældedes af Smerte ved Faderens Dødskamp, saa at han stundom kun ved at fjerne sig kunde skjule dens voldsomme Udbrud for den døende«, hedder det. »Hvo har ej hørt om den Sjælekamp, hvori Majestætens Bekymring for Kronens Byrder blandede sig med Sønnens dybe Sorg! Det var under saadanne Omstændigheder, det var langt ud paa Natten efter Sjælsbevægelser, der maatte have udmattet den stærkeste og sundeste paa Sjæl og Legeme, at det aabne Brev forelagdes Sønnen som den afdøde, højtelkede Faders sidste Vilje, og han underskrev det, — hvilken Søn vilde ej have underskrevet det i Allerhøjstsammes Sted?« Monrad tager derefter Rækken af Kongens Raadgivere for sig og undersøger, hvem det særlige Ansvar for Januarreskriptet kan tillægges. Han frikender Stemann og tildels A. S. Ørsted, og han standser til sidst ved *P. G. Bang* og navnlig *Carl Moltke* som de egentlig skyldige. Den myndige, karakterfulde og maalbevidste loyale Slesvigholstener Carl Moltke vides ikke at have følt sig generet af Anklagen. Den mere moderate Helstatskonservative Bang derimod følte sig i en pudsig Grad truffet. Han ned-

kaldte Offentlighedens Latter over sig ved at bebrejde Monrad, at Angrebet maaske vilde udsætte ham »for Mængdens Voldsomhed i et Øjeblik, i hvilket min Kone er meget svag«. Paa den konservative Opinions Vegne reagerede Goldschmidt. Han priste — selv en Pennens Mand — det »skønne Sprog«, Monrads Angreb var ikklædt; men han hævdede — ikke med Urette —, at saa længe Kongen var enevældig, maatte man holde sig til ham, ikke til hans Raadgivere, ligesaa vel som man i en konstitutionel Stat maatte holde sig til Raadgiverne, ikke til Kongen.

Monrads Artikler, som Reiersen kun med stor Betænkelighed havde ladet passere, vakte en uhyre Opsigt, og de bidrog deres til, at der pustedes Liv i den københavnske liberale Bevægelse. Lørdag den 11. Marts afholdtes det første Kasinomøde, hvor det kom til Brydninger om, hvilket Led i Situationen man skulde lægge mest Vægt paa: Danskhedens Stilling i Hertugdømmerne eller politisk Frihed med almindelig Valgret. Dagen efter holdt Hippodromedarerne Møde, og her kom det tydeligt til Udtryk, at man tillagde den nationale Sag en underordnet Betydning. Dansk eller Tysk var lige fedt, mente en Taler. Lehmann maatte — vistnok til Fortrydelse hos nogle af hans egne — love Forsamlingen, at man i nationalliberale Kredse vilde træde ind for den almindelige Valgret. Det var Betingelsen for, at han kunde faa den radikale Bevægelses Støtte i den nationale Sag.

Da Monrad havde faaet Underretning om disse to Møder, brød han op fra Vester Ulslev. Det er tvivlsomt, om han endnu paa dette Tidspunkt havde sine forfatningspolitiske Hensigter helt paa det rene. Men sikkert er det, at da han gik ind i Karetten for at køre til København, var han besluttet paa at tage den Førerplads, der tilkom ham. Fjorten Dage efter at han var traadt ind i Regeringen, sagde han til Fru Tscherning, at fra den Stund, den franske Revolution udbrød, havde han tænkt sig det som noget rimeligt og naturligt, at han maatte blive Minister. Mod dette Maal stiledede han altsaa. Fredag den 17. Marts valgtes han af Roskilde Stænder ind i det Raad af »erfarne Mænd«, der skulde drøfte Regeringens Forfatningsudkast. Krieger morer sig over, at selve Biskop Mynster — en af den gamle Tids mest staalsatte — vilde stemme paa Monrad; han gør sig sine Tanker om, hvad Aarsagen til denne forbavsende Vending kunde

være: nemlig at Mynster havde konkurreret med A. S. Ørsted om Pladsen som Præsident i Videnskabernes Selskab — og var faldet igennem! Han vilde nu berede Ørsted en Ærgrelse. Valget af de »erfarne Mænd« fik imidlertid ingen Betydning. Om Mandagen derefter var der ikke et Menneske, der huskede dette Valg eller overhovedet skænkede Regeringens Forfatningsplan en Tanke. Strømmen rev ikke blot de »erfarne Mænd«, men ogsaa Stænderne, de gamle Ministre og Enevælden med sig i sit Løb.

Denne Mandag kom Efterretningen om Rendsborg-Mødet, der blev Signalet til den slesvigholstenske Rejsning, til København, og derefter fulgte Slag i Slag de kendte Begivenheder: Borgerrepræsentationsmødet og Kasinomødet samme Aften, hvor man vedtog Adressen til Kongen med de navnkundige Lehmann'ske Slutningsord om »Fortvivlelsens Selvhjælp«, Folketoget til Kongen Tirsdag Formiddag, Ministerskiftet og det afvisende Svar til den slesvigholstenske Deputation, der indledede Treaarskrigen.

Monrad spillede den afgørende Rolle i disse Begivenheder, og han forstod, hjulpet af Heldet, at manøvrere saa behændigt, at han stedse holdt den liberale Bevægelse fast i sin Haand, samtidig med at han bevarede de gamle Kredses Tillid som den mest medgørlige af de liberale Ledere. Paa Kasinomødet Mandag Aften var han en af Hovedtalerne. Etatsraad *Francke*, der var Medlem af den gamle Regering, optraadte paa Mødet for at gyde slesvigholstensk Olie paa Bølgerne. Der havde været Uenighed mellem Hertugdømmernes »erfarne Mænd«, sagde han; men nu var der vedtaget en Petition til Kongen, og den burde man afvente. Monrad tog ham i pinligt Forhør. Han, Monrad, vilde ogsaa nødigt opgive at kalde hele den danske Stat sit Fædreland, og hvis Fredens Ord lød fra Hertugdømmerne, vilde han ikke have Strid, sagde han. Kunde da *Francke* bestemt og uforbeholdent oplyse, hvori den paastaaede Uenighed i Rendsborg havde bestaaet, og hvad Petitionen gik ud paa? Paa disse Spørgsmaal kunde *Francke* ikke give noget fyldestgørende Svar. Litteraten Peder Hjort, der var Monrad uvillig stemt, skriver, at Monrad »med en halvt skærende, halvt pibende Stemme, der i Haanlighed overgik, hvad jeg nogen Sinde har hørt, mælede ned til Publikum: Og den Herre giver sig ud for at vide Besked, som ikke engang ved

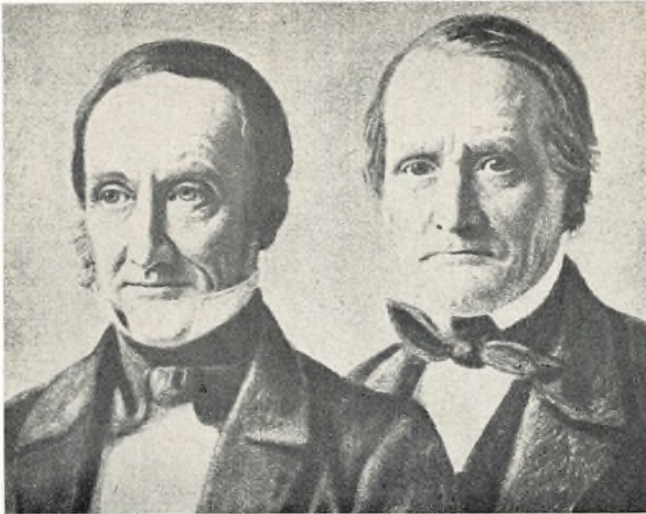
C. C. G. ANDRÆ

Efter Fotograf

A. F. KRIEGER

Studie af Constantin Hansen

BALTHAZAR CHRISTENSEN I. A. HANSEN
Malet af Constantin Hansen
(Rigsdagen)

C. C. HALL
Malet af J. V. Gertner
(Frederiksborg Museet)

det«. En Munterhed, som Peder Hjort »skammede sig ved«, hilste Monrads Angreb paa Francke.

Senere i Debatten fik Monrad Lejlighed til et nyt klogt Træk. Stiftsprovst Tryde havde taget Ordet for at raade til Varsomhed: man behøvede ikke at gaa til et fuldstændigt Ministerskifte, man kunde godt beholde nogle af de gamle Ministre. Monrad greb straks Stiftsprovstens Ord og sluttede sig til dem: »Ung Vin kan ikke komme paa gamle Læderflasker, og saaledes kan de nye Principper ikke gaa ind i de gamle Ministre. Men er Ministeriet først sprængt, saa kan godt nogle Stumper deraf bruges i et andet«. Tilmed antydede han i det nationale Spørgsmaal en opportunistisk Holdning. Han drog ikke nogen skarp Skillelinie mellem Danmark-Slesvig paa den ene Side og Holsten-Lauenborg paa den anden. Han vilde give Slesvig en saadan Stilling i Monarkiet, at det kunde danne et Bindeled mellem Kongeriget og de tyske Forbundslande. Skal Knippelsbro kunne forbinde København og Amager, maa den hvile paa begges Grund, lød hans Billedtale.

Med disse Udtalelser havde Monrad lagt det gamle Regime en gylden Bro ud, og den blev endnu i Dagbrækningen den følgende Morgen betraadt.

Allerede om Natten efter Kasinomødet havde Kongen med sin Ungdomsven, den tidligere Stiftamtmand i Odense *C. E. Bardenfleth*, der nu traadte frem i første Række, aftalt det Ministerskifte, der Tirsdag Formiddag skulde finde Sted. Bardenfleth paatog sig at danne det nye Ministerium, og han sendte straks om Morgenen Bud efter enkelte af den gamle Tids Mænd samt Monrad. Det var her, Mødet mellem Overpræsident Lange og Monrads Galocher kom i Stand. Baade Kongen og Bardenfleth havde tænkt sig, at det vilde være en tilstrækkelig Indrømmelse til den liberale Bevægelse, om Monrad alene optoges i Ministeriet. Men her forregnede de sig. Ene Mand vilde Monrad selvfølgelig ikke gaa ind som liberal Garant for det nye Styre. Hans Indtræden uden Følgeskab vilde ikke betyde nogen Opfyldelse af Kasinomødets Krav om et Systemskifte; snarere vilde den tage sig ud som et Forræderi fra hans Side. Han erklærede derfor overfor Bardenfleth, at han maatte have en eller flere af sine Meningsfæller med ind i Ministeriet, hvad Bardenfleth nægtede at gaa ind paa. Monrad skal da ifølge Bardenfleths Beretning have

foreslaaet, at han fik »Ansættelse som Medhjælper, Departementschef eller i en anden lignende Stilling hos en af Ministrene«. Sikkert har denne kloge Beskedenhed gjort det gunstige Indtryk paa Kongen og Bardenfleth, som det var Tanken, den skulde gøre.

Efter Samraad med sine politiske Venner havde Monrad under de videre Forhandlinger Hvidt ved sin Side. Hele Natten mellem Tirsdag og Onsdag hengik med forgæves Forsøg paa at faa et Ministerium stillet paa Benene. Forhandlingerne fik et stormfuldt Forløb, efter at P. G. Bang og den holstensk-sjællandske Godsejer Baron *Carl Scheel-Plessen*, der siden skulde blive en af de førende i den slesvig-holstenske Politik, var blevet inddraget i dem. Scheel-Plessen indtog den Nat, som ogsaa til Tider senere, et mærkeligt tvetydigt Standpunkt. Han var villig til at gaa ind i et Ministerium med det Program, at Monarkiet »tredeltes«, d. v. s. at der oprettedes særlige Landdage for Kongeriget, Slesvig og Holsten-Lauenborg. Men han opstillede et Vilkaar, som han paa Forhaand var sikker paa, vilde blive afvist: han ønskede Advokat Claussen, en af Rendsborg-Mødets Mænd og Medlem af den Deputation, der ventedes til København, medoptaget. Hans Tanke har rimeligvis været den, at han ved personlig at indtage en forsonlig Holdning, men samtidig forlange noget, der maatte være en Brand i Næsen paa de Liberale, kunde sprænge den danske Front og navnlig faa Monrad og Hvidt fjernet fra Forhandlingerne. Det kom til et voldsomt Sammenstød mellem ham og dem. I heftige Vendinger bebrejdede han dem, at de havde styrtet det gamle Ministerium uden at være i Stand til at skaffe et nyt til Veje. Monrad og Hvidt hævdede, at dertil havde de ikke nogen Forpligtelse; men det synes ikke, at hverken Bang eller Bardenfleth har støttet dem i denne Ordstrid med Holsteneren.

Forhandlingerne endte resultatløst. Kl. 6 om Morgenen maatte Bardenfleth meddele Kongen, at han gav op. Han og Kongen var paa dette Tidspunkt lige raadvillede og fortvivlede. Kongen erklærede, at han vilde abdicere, og han opførte en saadan Scene, at Bardenfleth begyndte at tro, det var hans Alvor. I sine Erindringer gaar Bardenfleth diskret uden om dette; men da han kom tilbage fra Kongen, havde han tydeligt nok mistet al Besindelse. Han vidste nu ikke andet Raad, end at man lod det gamle Ministerium vende tilbage! I deres Stridsskrift om Begivenhederne paastaar de slesvig-

holstenske Forfattere Droysen og Samwer, at Monrad i denne Situation skal have udbrudt: »Det er det samme, saa udfolder vi Republikens Fane!« Bardenfleth drøfter i sine Erindringer Muligheden af, at Monrad har udtalt sig saaledes. Han benægter at have hørt Udtalelsen. Han tror ganske vist ikke, at Monrad med nogen større Sorg vilde have set Udviklingen gaa i republikansk Retning. Ytringer, som Monrad senere har fremsat overfor ham, kunde tyde derpaa; men Bardenfleth tager dog i saa Henseende det karakteristiske Forbehold, at »Monrads egentlige Mening som oftest bliver et uudgrundeligt Dyb«, og at hans Ytringer »ligesaa vel kan være henkastet for at sondere andres Mening som for at udtale hans egen«. Bardenfleth kommer da alt i alt til den Slutning, at det slesvigholstenske Referat ikke kan være rigtigt. Monrads »store Klogskab« vilde have afholdt ham fra at lade et saadant Udraab slippe over Tændernes Gærde.

Der er derimod større Grund til at fæste Lid til en anden Kilde, ifølge hvilken Monrad skal have udtalt, at dersom hans Parti skulde overtage Regeringen, maatte denne have en »ultrademokratisk Farve«. Men ogsaa her maa der være Tale om en løsrevet Ytring, faldet i Diskussionens Hede. I Virkeligheden var Monrad og Hvidt i Forhandlingernes Løb trængt op i en Krog. De kunde maaske med den sjældent dybe og kraftige Folkestemning i Ryggen have paa tvunget Kongen et rent nationalliberalt Ministerium. Men de turde ikke helt uforberede og paa egen Haand gaa ind i Administrationen, og især stod det dem klart, at et Ministerium paa det rene Kasino-program om Slesvigs »Løsrivelse« fra Holsten og konstitutionelle Tilknnytning til Kongeriget betød Krig. Da Monrad ikke var nogen liden-skabeligt troende Ejderpolitiker, veg han tilbage fra Ansvar for saaledes at stille Tingene paa Spidsen; men paa den anden Side kunde han heller ikke fravige Kasinoprogrammet uden at miste sit Tilhold i Folkebevægelsen. Scheel-Plessen havde saaledes i den Nats Tovtrækning fat i den lange Ende, og i første Omgang lykkedes det ham ogsaa at lægge saa megen Kraft i sit Ryk, at Monrad og Hvidt mistede Fodfæstet.

Frederik VII var efterhaanden paa det Standpunkt, at han bifaldt alt, hvad man foreslog ham. Da Bardenfleth havde givet op, henstillede Kabinetssekretær Tillisch til Kongen, at der blev gjort endnu et Forsøg paa at bevæge *A. W. Moltke*, det gamle Ministeriums

Finansminister, til at tage Tøjlerne. Kongen gav sit Samtykke til, at dette Forsøg blev gjort, og det førte ogsaa til den endelige Løsning, men forinden var der i de forhandlende Politikeres Kreds dukket en ny Plan op. P. G. Bang udkastede den Tanke, at han selv, Scheel-Plessen og Bardenfleth skulde danne en foreløbig Regeringskommission, der kunde føre Forretningerne videre og forhandle med den slesvigholstenske Deputation paa Grundlag af Tredelingen. Kongen bifaldt ogsaa denne Plan, men da den jo betød en svær Læmlæstelse af Kasinoprogrammet, var det nødvendigt, at den fik de liberale Lederes Tilslutning, for at man dermed kunde berolige Folkestemningen. Bang forlangte herom en Erklæring, undertegnet af den Kreds af liberale Førere, som holdt til hos Schouw i Botanisk Have.

Saa haabløs som Situationen var, fandt Monrad og Hvidt ikke, der var andet at gøre end at søge denne Erklæring fremskaffet. De forlod derpaa Slottet — Monrad for at gaa ud i Byen og hente den sædvanlige Kreds af Mænd til Konference hos Schouw. Det var ved 7-8-Tiden, han, som H. N. Clausen fortæller, »udvaaget og udtømt« kørte rundt i Droske efter dem. Hans Beretning om Nattens Forhandlinger og deres Resultat gjorde et meget nedslaaende Indtryk paa de forsamlede. De diskuterede frem og tilbage, om de skulde underskrive eller ikke, da Bang ved 9-Tiden pludselig indfandt sig for at hente Erklæringen. Paa Slottet havde i Mellemtiden Ophidselsen naaet et Højdepunkt. Kongen havde under Indtrykket af Nattens Begivenheder glemt den *Glæde*, hvormed han den foregaaende Dag skilte sig af med sin Faders Ministre: han vilde nu pludselig have dem tilbage igen. Da man forestillede ham, at dette kunde give Anledning til en Folkerejsning i København, sagde han, at han ikke vilde tillade Soldaterne at skyde paa Folket; han vilde tværtimod stille sig og sin Regering under Folkets Beskyttelse, og fik han ikke den, vilde han frasige sig Tronen. Det var dette, Bang fortalte de liberale Førere. Han maatte, sagde han, have Erklæringen med sig, inden han gik, ellers vilde alle Forhandlinger med de Liberale blive afbrudt og Kongen falde tilbage paa det gamle System. Tschering erklærede sig da som den første rede til at skrive under. Monrad og Schouw fulgte hans Eksempel — og derefter de øvrige med Undertagelse af Lehmann. Om Bang ikke kunde nøjes med de Underskrifter, han havde faaet, spurgte Lehmann. Bang svarede, at fik

han ikke Lehmanns Underskrift, vilde der dermed være konstateret en Splittelse mellem Folkeførererne, og saa vilde det hele være omsonst. Under Pres heraf skrev da ogsaa Lehmann under — med hans eget Udtryk »som Monrads og Schouws Slave«. Bang drog af med Erklæringen. Holsteneren havde vundet Spillet!

Ikke en Time derefter havde han tabt det igen. Dampskibet »Skirner« var ankommet fra Kiel, medbringende den slesvigholstenske Deputation og — et Brev til Kongen fra *Prinsen af Noer*. Denne Augustenborger, Enkedronning Caroline Amalies Broder, kom for dansk Bevidsthed til at staa som Rejsningens Legemliggørelse, og helt ned gennem Aarhundredet var herhjemme hans Navn en anden Betegnelse for lumpen Utaknemmelighed og lumskt Bagholdsanfald. Men det var ham, der, da han kastede sit Brev ind i den forvirrede Situation i København, pludselig skabte den danske Samling. Han skrev til Kongen, at dersom ikke inden Fredag de slesvigholstenske Fordringer til Punkt og Prikke blev opfyldt, vilde han sætte sig i Spidsen for Rejsningen og tage Kommandoen over Insurgenttropperne. Frederik VII blev rasende, raadvild, beslutsom, frygtsom — alt paa een Gang. Da Bang kom tilbage med de Liberales Underskrifter, erklærede Kongen, at han nu vilde tilbage til det gamle System og have et Ministerium af Helstatsmænd. Bang maatte meget energisk foreholde ham, at det vilde betyde et Oprør i København, og først efter en ophidset Diskussion herom samtykkede Kongen i, at de liberale Førere blev tilkaldt. Bang gik da atter Vejen til Botanisk Have. Da han kom derhen, var endnu alle Førere forsamlede, beskæftigede med at udarbejde en Erklæring, hvori det skulde gøres Folket begribeligt, at det Program, man lod det tiljuble paa Kasino-mødet, nu to Døgn efter maatte forlades. Til Stede var ogsaa Hippodromedarerne Brygger I. C. Jacobsen og Jernstøber P. F. Lunde, der var kommet for at meddele, at Rygtet om den Bang'ske Rege-ringskommission havde bredt sig i Byen og foruroliget Folkestemningen i den Grad, at de ikke vilde svare for Følgerne. Nu blev der lykkeligvis ikke Brug hverken for Lehmanns Stilkunst eller Monrads Dialektik. Man kunde begive sig til Slottet, og til Beroligelse af Folkestemningen blev der paa Gadehjørnerne opslaaet Plakater, der meddelte, at Monrad, Lehmann, Hvidt, Clausen og Tscherning i dette Øjeblik var kaldt til Kongen. Efter et Par Timers Forhandling var

Ministeriet dannet som et konservativt-nationalliberalt Blandingsministerium. A. W. Moltke gav det Navn. Monrad blev Kultusminister, Tscherning Krigsminister og Lehmann og Hvidt Ministre uden Portefølje.

Forhandlingerne var foregaaet under Pres af, at Deputationen fra Kiel skulde have et Svar. Ved et nyt Tilfælde af den Forvirring og Usikkerhed, der bag Kulisserne prægede Martsdagene, blev det Lehmann, som førte Svaret i Pennen. Det fik en ren og pur ejderpolitisk Karakter, og ingen af de andre Ministre, heller ikke Monrad, gjorde Indsigelse derimod.

VII. JUNIGRUNDLOVEN

Da Baron C. Zeuthen, der holdt til i den grundlovgivende Rigsforsamlings yderste Højre, indtog sin Plads i Salen, konstaterede han til sin Tilfredshed, at Monrad var en af de Ministre, der ved Ministerbordet vendte Ryggen til Forsamlingen. Baron Zeuthen var, skriver han i sin Dagbog, som Følge heraf fritaget for bestandig at have Monrads »frække og lumske Fysiognomi« for Øje. Baronen paa Tølløse tolkede her paa vistnok fuldgyldig Maade den Stemning, der ved Rigsforsamlingens Sammentræden den 23. Oktober 1848, slog Monrad i Møde i de godsejerlige, konservative Kredse. Man opfattede fortrinsvis ham som Ophavsmanden til alt dette nye, der nu truede Godsejernes Magtstilling. Baron Zeuthen og hans Standsfæller tog, som vi skal se, grundigt fejl, naar de betragtede Monrad som deres Avindsmand. Ikke desto mindre blev det dog ham, der — det er et af Paradokserne i hans Levnedsløb og Eftermæle — kom til at staa som den nye Tids Fødselshjælper, »den største Liberale, vort Land har frembragt«. Skønt Monrads Navn ikke staaer paa Junigrundloven, og skønt han ikke i Rigsforsamlingen kom til at deltage i Forhandlingerne om den, er den dog hans Værk. Han og Lehmann støbte den i de malmlfulde Sætninger, der altid vil blive staaende som et Monument i dansk Sprog, og i sine Hovedtræk vedtoges den i den Skikkelse, de havde givet den.

I Provisoricaarene knyttede der sig for Venstres Mænd megen agitatorisk Interesse til dette, at de kunde tage Monrad, Junigrundlovens Fader, til Indtægt for deres Forfatningspolitik. Hans Vidnesbyrd om, hvordan Grundloven skulde forstaaes, blev ikke blot et venstrepolitisk Argument i Døgnets Strid. De blev ogsaa Hovedtemaet i det Eftermæle, som den venstre-radikale Historieskrivning skabte Monrad. Han holdt sit Indtog i videnskabelige Publikationer og historiske Lærebøger som en staalsæt og ubestikkelig Demokrat, Murbrækkeren overfor den Fordom og de lyssky Magthaverinteresser, han forefandt. Historikeren *Povl Bagge* har taget denne Opfattelse af Monrad op til Revision paa grundig og overbevisende Maade. Monrad var, da han skrev Junigrundloven, vel en Forkæmper for Folkefrihed, men ikke mere løssluppen i sin Kamp for dette Gode, end at han stadig var en tro Ætling af Frederik VI.s Danmark.

Det kan i 1848 se ud, som om en Tyfon har haft fat i det forfatningspolitiske Maadehold, som i 40erne udmærkede de liberale Ledere, og hvirvlet det til Side. Revolutionsbevægelserne ude i Europa sendte kraftige Dønninger ind over vore Grænser. Man oplevede, som Hall udtrykte det, Dage, der havde Aartiens Betydning og Indhold. Under Indvirkning heraf forstod Monrad, at han maatte lade sit Forfatningsprogram fra 1842 falde, men han søgte at fastholde Konservatismen i det. Det lykkedes ham ogsaa i Teorien, men ikke i Praksis. Ligesaa lidt som sine Meningsfæller i den nationalliberale Lejr havde han tilstrækkelig folkepsykologisk Erfaring til, at han kunde forudse det Forløb, en demokratisk Bevægelse altid vilde faa.

Junigrundloven er efter sin Bogstav en »konservativ« Grundlov, der paa væsentlige Punkter stræbte at knytte Forbindelsen bagud til Enevældens Traditioner. Nutidens Opfattelse af den er bestemt af den Udhuling, dens Bogstav i Tidens Løb er undergaaet. Bortset fra Bestemmelserne om Valgene til Rigsdagen bestaar den i alt væsentligt den Dag i Dag. Men den er ikke desto mindre grundforskellig fra, hvad den var i 1849. »Den stille Magt«, Monrads »fjerde Statsmagt«, har udhulet dens Bestemmelser, undermineret visse af dem saaledes, at de er styrtet sammen i Ruiner, og derefter opbygget noget helt nyt paa Ruinerne. Junigrundloven tilsikrede Kronen det meget bastante Prærogativ, at den frit kunde vælge sine Ministre, hvad dengang

ikke var tænkt og heller ikke praktiseret som den Formalitet, det siden er blevet. Bortset fra, at Finansloven først skulde forelægges Folketinget, gav den Landstinget en Stilling af fuldkommen Ligeberettigelse med Folketinget. »Parlamentarismen«, der vel nu er vor Statskikkis mest mur- og nagelfaste Element, laa helt udenfor Grundlovsfædrenes Idékreds. Ogsaa i andre Henseender har Junigrundloven ændret sig eller er blevet faktisk ophævet. Statsmagten interesserer sig i Dag ikke det mindste for, om Folkekirkens Forkyndelse er evangelisk-luthersk eller ej, og det er et stort Spørgsmaal, om den grundlovsbeskyttede private Ejendomsret eksisterer længere end til det Punkt, hvor et Rigsdagsflertal finder den generende.

Paa intet af disse Omraader kan Monrads politiske Opfattelse identificeres med den moderne demokratiske. Monrads Ideal af en Stat var i 1849 og fremefter til Provisorietiden den indskrænket monarkiske, i hvilken der bestod en opportunistisk, gensidigt hensynstagende Samvirken mellem Statsfaktorerne. Han var ingen Principrytter: havde han Valget mellem forskellige Forslag, der gik i Retning af, hvad han ønskede, valgte han det, der paa det givne Tidspunkt lod sig gennemføre. Og han krævede lige Indflydelse for den udøvende og lovgivende Magt. Gentagne Gange hævdede han i forekommende politiske Situationer den Anskuelse, at Kongen selv maatte bestemme, hvem han vilde have til Ministre: det var noget, Rigsdagen ikke kunde blande sig i. Den konstitutionelle Følge heraf var da, at Kongen frit kunde føre den Politik, han ønskede ført, forudsat han kunde skaffe sig Ministre, der vilde tage Ansvar for den og søge Samarbejde med Rigsdagen om den. I udenrigspolitiske Spørgsmaal hævdede han Regeringens Suverænitet.

I god Overensstemmelse med, hvad han havde indsuget hos Hegel, ønskede Monrad en stærk Statsmagt. Regeringen skulde have Myndighed og den videst mulige Bevægelsesfrihed. Det var Rigsdagens Sag at give Love, dog vel at mærke i Forening med Regeringen. Men det var udelukkende Regeringens Sag at regere. Dette Syn paa Sagen stemte nøje overens med hans Virke- og Hersketrang. Han havde intet imod, at Rigsdagen gjorde ham Knuder i selve Lovgivningsarbejdet. Tværtimod: jo stridigere Viljerne var, i des højere Grad nød Monrad det parlamentariske Liv, des livligere tog alle hans politiske Instinkter til at spille. Han boltrede sig som Fisken i sit Ele-

ment i en indenrigspolitisk Situation, der truede med at opløse sig i ørkesløse Stridigheder. Aldrig kom hans virile Egenskaber kraftigere til Udfoldelse, end naar han i smidig Opportunisme, med skiftende Madding søgte at drage snart den ene Rigsdagsmand, snart den anden, snart den ene Gruppe, snart den anden ind under sin Indflydelse — for da til sidst i det store og hele at faa det, som han vilde have det. Vort Folkestyres første udflydende Partiforhold passede ham derfor over al Maade. I parlamentariske Tilstande, hvor Overbevisningerne stivner indenfor skarpt tilskaarne Partirammer, følte han sig ikke hjemme, saaledes som det ogsaa viste sig i hans sidste Rigsdagsperiode. Han mente sig kaldet til at lede de enkelte Rigsdagsmænd. Som Erstatning for den enevældige Landsfader vilde han være den parlamentariske Landsfader.

Hermed hang det ogsaa sammen, at han paa det administrative Omraade frabad sig Rigsdagens Indblanding og krævede en nærmest eneraadig Myndighed for Ministeren. Han bekæmpede den Opfattelse, at Domstolene skulde kunne afgøre, om en Lov var grundlovsstridig eller ej; dette tilkom det efter hans Mening Rigsdagen selv at afgøre. Men han vilde end ikke have Administrationens Beslutninger underkastet Domstolenes Skøn. Naar Ministeriet havde truffet en Afgørelse, maatte det derved have sit Forblivende. Det vilde føre til »sørgelige Tilstande«, hvis alle Ministeriets og Øvrighedens Resolutioner skulde kunne indankes for Domstolene. Magtfaktorerne i Staten vilde dermed ikke være sidestillede. Den dømmende Magt vilde, om den kunde omstøde en Lov som grundlovsstridig og ogsaa underkende Administrationens Afgørelse, være den faktiske Indehaver af Statsmagten, og han vilde ikke have Ministeriet konstitueret som en Slags Underret i Forhold til den øverste Domstol. Medens den konstitutionelle Praksis nu har udviklet sig derhen, at Folketinget i vid Udstrækning griber ind i Administrationen og undertiden endog delegerer Repræsentanter ind i de administrative Organer, var Monrad med Hundrede Procent Regeringsmagts Mand, for saa vidt som han hævdede dens Uafhængighed af og Ligeberettigelse med de øvrige Statsfaktorer. Den Smag for Magtudøvelse, han fik som Medlem af Martsministeriet, har naturligvis tjent til at befæste disse Anskuelser hos ham, og han forfægtede dem undertiden med den kotte Selvironi, der var et Træk i hans Veltalenhed. En Lov var

selvfølgelig altid ubehagelig, fordi den beskar en Ministers Bevægelsesfrihed, kunde han sige, og hvad han maatte bekæmpe som Minister, kunde han set fra sit Stade som Folketingsmand meget vel ønske fremmet, ytrede han ved en anden Lejlighed.

Han var da som Minister og forøvrigt ogsaa som oftest i sin Egenkab af Folketingsmand paa Vagt overfor Folketinget. Han stræbte stadig at holde dette Tings Kompetence indenfor de Grænser, han ønskede afstukket. Hertil hørte ogsaa, at han hævdede Landstingets Ligeberettigelse i Lovgivningsarbejdet. Landstinget skulde være en effektiv Regulator i Udviklingen. 1842 var han stemt for et kongevalgt Landsting med ubegrænset Medlemsantal, og endnu i 1847 stod han paa et lignende Standpunkt. I Marts 1849 erklærede han i en Avisartikel, at han i og for sig havde Sympati for et kongevalgt Landsting bestaaende af Embedsmænd eller af Embedsmænd og Aristokrater, ogsaa dette i Forbindelse med Pairscupsystemet. Men han føjede til, at det i Øjeblikket vilde være umuligt at gennemføre et saadant Førstekammer, fordi det vilde have Stemningen imod sig. Han søgte da paa anden Maade at skabe et stærkt Førstekammer. Det Forhold, som faktisk indtraadte: at Godsejerne i Aarene mellem Krigene som Helhed trak sig tilbage fra Deltagelse i det offentlige Liv, har Monrad ikke ønsket fremkaldt. Han hævdede Betydningen af, at Mænd af økonomisk Uafhængighed og høj social Rang fik Indflydelse paa Statsstyrelsen. Det er aabenbart ogsaa her det engelske Forbillede, der har foresvævet ham. Han forstod Værdien af en Samfundsautoritet, grundet paa Gentlemansbegrebet. Der maatte skabes en Modvægt mod den jævne Mands ofte trange og smaatskaarne Syn paa Tingene, og navnlig værdsatte han ogsaa de højere Stænders administrative og selskabelige Kvaliteter. For at skabe dette Element en Plads i det politiske Liv indførte Monrad i Udkastet til Junigrundloven en i Virkeligheden meget rigoristisk Valgbarhedscensus for Valg til Landstinget: Kandidaterne skulde alle have Bopæl i Amtet, og Landstingets Medlemmer skulde ingen Diæter have udbetalt. Bestemmelserne blev ikke gennemført. Der opstilledes i Stedet en Alders- og Skattescensus. Men de vidner tilstrækkelig tydeligt om, at Monrad har tilstræbt et virkeligt »overvejende og regulerende« Ting, i hvilket Godsejerstanden blev et betydende Element.

Monrad var altsaa konservativ langt ud over, hvad moderne Kon-

servative tør eller vil vedkende sig. Han ønskede en stærk Stat, en uafhængig, myndig Regering og et effektivt Landsting. Han kunde ikke have valgt et mere forbløffende Paradoks, end da han for at tilvejebringe hele denne Sum af Konservatisme og Troskab mod Enevældens Traditioner vilde betjene sig af — den almindelige Valgret som Middel! Paradokset understreges yderligere derigennem, at han inderst inde nærde Mistillid til den almindelige Valgret. Men han gik ud fra den øjeblikkeligt bestaaende politiske og sociale Situation. Ved Hjælp af den almindelige Valgret vilde han snappe den politiske Magt bort for Næsen af Bondestanden, der var den talrigste Stand i Landet! Han turde ikke betro Bondestanden Ledelsen. Men naar man ikke kunde komme udenom at give den Valgret, »hvorfor da ikke gaa dybt ned«, hvorfor da ikke medtage Husmænd og Landarbejdere og i det hele alle, der betalte Skat? spurgte han i et Statsraad den 3. April, hvor man drøftede Valgbetingelserne til den grundlovgivende Rigsforsamling. I disse underste Lag traf man, sagde han, den samme Mangel paa Oplysning som i Bondestanden, den samme Raahed, den samme Egoisme, men ogsaa de samme gode Sider, den samme Sundhed i Omdømme og Simpeltid i Sæder. Fremfor en Gaardmandsrepræsentation eller en Anti-Godsejer-Rigsdag foretrak han et Styre, grundet paa hele Folket. Gik man nu til det yderste og tog alle med, »hvilket han under de nuværende Forhold ansaa for nødvendigt, skønt ikke i og for sig for et Gode«, vilde han vælge ethvert brugtbart regulerende Middel, saasom at Kongen udnævnte en Del af Rigsforsamlingens Medlemmer.

Hans Betragtning var altsaa den, at gjorde man ikke Valgretten almindelig, saa de laveste Lag kom med, vilde Bønderne, som han kendte dem fra Vester Ulselv, faa Herredømmet i Staten. De laveste Lag, mente han, vilde lettere lade sig bevæge til at stemme konservativt. Deres Afhængighed af eller maaske personlige Hengivenhed for Godsejeren eller Arbejdsgiveren vilde bevirke dette. Bondevennernes Talsmænd var ikke i Tvivl om disse Monrads virkelige, udemokratiske Bevæggrunde. »Man fortalte«, siger Sofus Høgsbro, »at da Tscherning vilde have Valgretten indskrænket til en lav Hartkornsgrense, krævede Monrad, at den skulde være almindelig, fordi han vilde, at Herremanden skulde kunne møde med sine Husmænd og saaledes faa større Indflydelse end den, hans ene Stemme vilde give

ham«. Paa samme Maade klagede J. A. Hansens Stabschef Gert Winther senere over Monrads Godsejervenlighed: han talte og virkede bestandig for, at de »større Besiddere i Landet skal have en unaturlig Overvægt«. Den almindelige Valgret var fra Monrads Side tænkt som en dobbeltvirkende Mekanisme: den skulde holde Bondestanden nede og samtidig hæve Godsejerne og Byernes Borger- og Embedsstand til at blive de ledende Elementer i Landets politiske Liv. Han vilde smelte Enevældens Traditioner sammen med den Nytid, der udefra stod som en Springflod ind over Landet. Hans Problem var Krakas, da hun skulde møde klædt og dog nøgen, havende spist og dog fastende. Det var derfor, han — med Dr. Bagges træffende Udtryk — troede at kunne »benytte det revolutionære Middel, som den almindelige Valgret var, i Konservatismens Tjeneste«.

Men overfor Virkelighedens Verden havde Monrad ikke den samme Sukces som Kraka overfor Regnar Lodbrog. Tilbøjeligheden for det spekulative og abstraherende delte Monrad med Tiden selv. Den kendte store Digtere, store Filosofer, store Retslærde og store Gejstlige, men ingen store Praktikere, ingen Foregangsmænd paa det erhvervsøkonomiske Omraade, ingen organisatoriske Genier og — indenfor den nationalliberale Kreds — ingen praktisk trænede politiske Begavelser. Tidsaanden kunde ikke afgive en mere gunstig Baggrund for en »pønsende Aand« som Monrad. Des voldsommere blev da ogsaa, set fra de nationalliberale Interessers Synspunkt, Tilbageslaget. Ved det første Valg efter Junigrundloven holdt Monrads Beregninger Stik. Men derefter gjorde Bondestanden sig i stigende Grad gældende. Under *Tschernings* og *J. A. Hansens* maalbevidste Ledelse, kraftigt tilskyndet dertil ogsaa af *Grundtvig* og hans stadig voksende Kreds af Lærlinge, afkastede den det nationalliberale Formynderskab og valgte mere og mere sine Repræsentanter ud af sin egen Midte. Skuffelsen og Harmen herover bemægtigede sig de Nationalliberale. I Bybefolkningen skærpedes indtil det utrolige den stupide Arrogance, hvormed man saa ned paa Bondebefolkningen. C. St. A. Billes Artikler i »Dagbladet« om Bønderne og deres Rigsdagsmænd betegner dansk politisk Journalistik Højdepunkt i Retning af saarende Ringagt og personlige Smæderier. For Monrads Vedkommende var det ikke Forestillingerne om Bøndernes menneskelige Mindreværd, men Erfaringerne om deres politiske Umodenhed, der gjorde Udslaget.

Indtil 70erne og 80erne, da han paany kom i nærere Berøring med Bønderne og kunde iagttage den Forandring, der havde fundet Sted, var den politiske Udvikling ogsaa ham en Skuffelse. Men det faldt godt i Traad med hans hele forfatningspolitiske Tankegang, naar han ikke desto mindre ikke vilde have rørt ved den almindelige Valgret til Folketinget, men derimod under Forfatningsændringerne i 50erne og 60erne arbejdede for et mere konservativt Landsting.

Forberedelsen af Forfatningsværket blev Monrads væsentligste Indsats som Martsminister. Men ogsaa administrativt tog han Initiativer og tumlede med store Planer. Til Grundtvigianernes uhyre Forbitrelse kvalte han Grundtvigs berømte Tanke om »Højskolen i Soer« i Fødselen. Under Dronning Caroline Amalies Auspicier var der mod Slutningen af Christian VIII.s Regeringstid truffet Forberedelser til denne Tankes Virkeliggørelse. Monrad standsede Arbejdet og udkastede i Stedet Planen om en Bondeskole i hvert Amt med Undervisning i Fag, som særlig tog Sigte paa Bondestandens politiske Oplysning. Heller ikke denne Plan kom der noget ud af. Men i hvert Fald gjorde han, som Fred. Nørgaard med Rette bemærker, Grundtvigs Højskoletanker en Tjeneste ved at ombringe Soer-Projektet — selvom det ikke netop var det, han havde tilsigtet.

Levende Bevægelse vakte ogsaa hans Forsøg paa at forberede en Kirkeforfatning. Det havde været at vente, at man i Monrads Kirkepolitik kunde være kommet paa Sporet af Sammenhængen mellem det religiøse og politiske i hans Natur. Var Kirken for ham det primære og den profane Politik dens Tjener, et Middel til »Religiøsitetens Udbredelse«? Spørgsmaalet maa besvares benægtende. Monrads Kirkepolitik er ligesom hans politiske Indstilling iøvrigt afledt af den Tidsaand, der bevægede sig i Hegel'ske og liberale Tankegange. Ligesom Staten trods alle de politiske, sociale og nationale Modsætninger, den rummede, skulde sammensvejses til en Enhed, saaledes skulde ogsaa Kirken uanset de Brydninger, der fandt Sted indenfor dens Rammer, fremtræde som en Enhed. Men nu, da Frihedsprincippet var gennemført i Staten, maatte ogsaa Kirken frigøres, hvad dens egne særlige Funktioner angik. Ikke blot skulde Staten verdsliggøres i den Forstand, at Øvrighedens Sværd ikke længere skulde kunne bringes i Anvendelse overfor Sekterere. Allerede i de »Flyvende politiske

Blade« havde han skarpt kritiseret den Trostvang, der udøvedes overfor de hist og her opdukkende pietistiske Lægmandsbevægelser. Kirkens og Statens Veje maatte efter hans Opfattelse skilles, for saa vidt som Kirken burde være sin egen Herre i sine egne indre Anliggender. I et af sine Skrifter fra de senere Aar paapeger han det mærkelige i, at Rigsdagen »uden at komme til at le ad sig selv« kan sidde og agere Synode. Men paa den anden Side hævdede han, at i Spørgsmaalet om den rent praktiske Ordning af Kirkens Forhold til Staten, maatte Staten have det sidste Ord.

Allerede den 7. April meddelte Monrad i et Ministermøde, at det var hans Agt at give Kirken en Synodalforfatning og herom indhente Gejstlighedens Erklæring. Den 9. Maj udsendte han til Biskopperne og Amsraadene et Cirkulære, hvori han skitserede sine Planer og udbad sig disse Myndigheders Betænkning over dem. Her findes den Kirkepolitik og det Syn paa Statens og Kirkens forskelligartede og dog indbyrdes harmoniske Opgaver, han siden konsekvent fastholdt, saa at sige sammenfattet. Det hedder indledende i Cirkulæret, at det maa blive Regeringens Opgave i Kirken at gennemføre de samme Grundsætninger, der er i Begreb med at gøre sig gældende i Staten, og derefter fortsætter han: »Jeg behøver saaledes næppe at bemærke, at det ikke kan være min Agt at gøre noget Forsøg paa fortrinsvis at understøtte den ene eller den anden teologiske eller religiøse Retning i Kirken, men at mine Bestræbelser tværtimod ene vil gaa ud paa at frigøre og organisere de Kræfter, som findes i selve Kirken, for at denne under en uheldet indre Udvikling kan bestaa Tidens haarde Kamp, kan lade fremtræde og forsonne sine egne Modsætninger, kan ved egen Kraft raade Bod paa egne Brøst og saaledes fremme Guds Ære og ved ene at forfølge sit eget ophøjede Formaal, der stedse bliver det samme, medvirke til Statens Vel«. I hans senere Skrifter kommer de samme Synspunkter igen og igen: Staten er interesseret i Kirkens Virksomhed, fordi Folkets moralske Standard herved underbygges. Men derudover har Kirken »sit eget ophøjede Formaal«, den rent religiøse Opbyggelse, som den kun kan varetage i fuld Frihed.

Tscherning, der ingen kirkelige Interesser nærede, og som bekæmpede alle Forsøg paa at udbygge de offentlige Apparater og Organer, modsatte sig Monrads Planer, og det maa være i den Anledning,

Monrad en Dag, da Fru Tscherning kom for at gøre Visit hos Fru Monrad, opfordrede hende til at stemme sin Mand mere medgørlig. Han var, mente Monrad, »et rædsomt Menneske«, der saa hele Verden gennem militære Briller og nu endog troede, han kunde befale over Kirken. Tschernings Modstand — men vel ogsaa den almindelige LigeGYldighed, hvormed man i politiske Kredse omfattede Sagen — bevirkede, at Monrad maatte fare med Lempe. Hans Initiativ havde under disse Omstændigheder vakt en langt livligere Tilslutning i Præstestanden, end han egentlig kunde sætte Pris paa. Præsterne vilde have Synoden indkaldt straks, saa den kunde komme til at udtale sig om Kirkens Forhold, endnu før den grundlovgivende Rigsforsamling traadte sammen. Monrad maatte paa dette Punkt bremse deres Iver. Da Københavns Konvent havde indsendt et Andragende om, at Kirken maatte blive hørt, før de politiske Instanser tog deres Stilling til Sagen, udviklede Monrad i en Koncept til Svaret nogle Betragtninger, som han ganske vist klogeligt undlod at medtage i det endelige Svar, men som altsaa maa antages at have dækket hans virkelige Anskuelse. Stat og Kirke er ikke sideordnede, skrev han. »Staten er den bestemmende og Kirken for saa vidt kun en Korporation under den almindelige bestemmende Myndighed: Rigsforsamlingen«.

Tiden gik hen med Forhandlinger frem og tilbage mellem Ministeriet og Gejstligheden, og der naedes intet Resultat, før Monrad gik af som Minister. I sin Afhandling om Monrads kirkelige Administration og Politik i 1848 bemærker Paul Holt, at det egentlig kun var Gejstligheden, der var optaget af Sagen. Naar der ikke kom noget ud af Monrads Bestræbelser, skyldtes det, siger Holt, »den Omstændighed, at hans Forslag ikke var noget Folkekrav, at der ikke fandtes en vaagen Menighed med nogen kirkelig og politisk Modenhed«. Men dermed var ogsaa Mulighederne for nogen Sinde at faa en Kirkeforfatning i Stand forpassede. Monrad slap ingen Sinde Tanken. Han tog til Orde for den, saa ofte Lejlighed gaves. Men efterhaanden som den grundtvigske Bevægelse skaffede sig en større og større politisk Indflydelse, svandt Udsigterne for en synodal Ledelse af Kirkens indre Anliggender mere og mere hen. Skæbnen vilde i sin ironiske Leg med Udviklingen, at selve det Frihedsbegreb, Monrad gik ud fra, tog Grunden bort under hans Kirkepolitik.

Ved Indgriben af Rusland, England og Sverige-Norge afsluttedes i August 1848 Felittoget med en Vaabenstilstand paa syv Maaneder, og Lord Palmerston stillede sit Mæglingsforslag om Slesvigs Deling efter Nationalitetsgrænsen: en Linie fra Syd for Flensborg til Okholm ud for Føhr. Allerede i Juni var der dukket Rygter op om, at man overvejede denne Udvej, og at den havde Talsmænd i Ministeriet. Saa overraskende dette kunde lyde, var det rigtigt. Under Indtryk af den hele europæiske Situation og Stormagternes Uvilje mod Ejderprogrammet havde Ministeriets nationalliberale Fløj med Monrad og Lehmann i Spidsen opgivet Kasinomødets Krav og indstillet sig paa Delingen. Omslaget motiveredes i en Artikel, der fremkom i »Fædrelandet« under Mærket A. B., men i hvilken J. A. Hansen — utvivlsomt ikke med Urette — tror at kunne genkende Monrad paa Stilen. Det udvikledes her, at man havde Valget mellem to Ting: enten at bevare hele Slesvig — men i saa Fald vilde Tyskland faa Ret til at kontrollere de Vilkaar, hvorunder Slesvig blev stillet — eller at rykke Grænsen mod Nord. Valget kunde ikke være svært. Man var stillet som den Mand, der skulde vælge mellem »straks at miste en Finger og beholde Haanden karsk tilbage eller en Tid lang at beholde Fingeren under idelige Smertes og med Udsigt til at Skaden skulde forplante sig til hele Haanden, som han da tidligt eller sent maatte miste«.

Sikkert er denne Vending for Monrads Vedkommende ikke gaaet for sig uden Veer. En Dag, mens han kivedes med Præsterne om Synoden, mødte han paa Gaden den senere kirkehistoriske Professor Fr. Hammerich. Han var i en ilter Stemning, fortæller Hammerich: »Vilde Vorherre nu laane mig en Lynstraale, slog jeg baade til England og Rusland og Sverige og jer Præster med«, sagde han. Han troede imidlertid ikke at kunne skille sin Sag ud fra Kollegernes, og han var aabenbart ogsaa overbevist om, at han med den Position, han besad, vilde være i Stand til at sætte Delingen igennem. Den senere Indenrigsminister Rosenørn oplyser, at da Monrad og Bardenfleth en Dag fulgtes fra Ministeriet, udviklede Monrad, at man maatte gaa ind paa Palmerstons Forslag. Det kom Bardenfleth ganske overraskende, og han spurgte Monrad, om han troede, han kunde faa den nationale Presse med. »*C'est mon affaire*«, svarede Monrad.

Men her paatog han sig mere, end han kunde svare til. Folkestem-

D. G. MONRAD - A. F. TSCHERNING - GREVE F. M. KNUTH
KOMMANDØR C. C. ZAHRTMANN - ORLA LEHMANN - CARL PLOUG

Udsnit af Constantin Hansens Maleri Den grundlovgivende Rigsforsamling
(Frederiksborg Museet)

D. G. MONRAD
Studie af Constantin Hansen
(Rigsdagen)

ningen gik haardt imod Delingen, og ved en Tropperevue paa Lerbæk Mark ved Vejle fik man Kongen til at binde sig med sit berømte »Det skal ej ske!« Da nu Instruksen for vor Forhandlingsdelegation skulde udfærdiges, foreslog Ministeriet, at man i første Række fastholdt Slesvigs Selvstændighed, men at man subsidiært gik med til at forhandle paa Grundlag af Slesvigs Deling. Kongen nægtede at tiltræde dette sidste Punkt, hvorefter Ministeriet indgav sin Afskedsbegæring, der den 15. November bevilgedes. Monrad var, oplyser H. N. Clausen, ikke utilbøjelig til at blive siddende; men han stillede den Betingelse, at Grev Knuth blev sendt til London som Underhandler. Indenfor Ministeriets konservative Fløj forlangte man da, at en Helstatsmand skulde være Leder af Delegationen. Herpaa vilde Grev Knuth ikke gaa ind, og de liberale Medlemmer besluttede herefter at udtræde af Ministeriet. Det er typisk for Tidens udflydende politiske Forhold, at de i det nye Ministerium, der atter bar A. W. Moltkes Navn, erstattedes af to andre Nationalliberale: Madvig som Kultusminister og H. N. Clausen som Minister uden Portefølje. Som Helhed fik Ministeriet en tydelig Drejning i konservativ Retning.

Da ved Novemberministeriets Dannelse et Mandat indenfor den grundlovgivende Rigsforsamlings Gruppe af Kongevalgte blev ledigt, gaves det til Tscherning, ikke til Monrad. Maaske kan man her spore Modehandlerindens Finger: Jfr. Rasmussen holdt baade den gang og senere som Grevinde Danner til venstre Side.

Længe varede det imidlertid ikke, før Monrad atter fik noget mellem Hænderne. Den 13. Februar 1849 udnævntes han til Biskop over Lolland-Falsters Stift. Det var ikke gaaet af uden Rivninger i Ministeriet. P. G. Bang og de to militære Ministre, Hansen og Zahrtmann modsatte sig Udnævnelsen. De gjorde gældende, at Monrads Karakter »knap nød almindelig Agtelse«, og at han i sin politiske Journalistik havde lagt »en anstødelig Dobbeltthed og Bitterhed« for Dagen, hvilke Karakteregenskaber de fandt uforenelige med Bisperegningen. Forholdet var imidlertid dette, at Monrad i Tilfælde af sin Afgang som Minister paa Forhaand havde sikret sig A. W. Moltkes Løfte om »et passende Embede«, hvorved der vel var tænkt paa en Bispestol. Embedet som Biskop over Fyns Stift var netop blevet

ledigt, og Monrad havde inden sin Fratræden truffet Forberedelser til dets Besættelse. Han mente derfor ikke, at han nu selv kunde optræde som Ansøger til det, og i et Brev til Madvig anbefalede han da denne at give det til Biskop Gad i Nykøbing F., der havde ønsket at faa det. Hvad ham selv angik, tilføjede han, at det vilde være ham »kært inden ikke alt for lang Tids Forløb at modtage en eller anden gejstlig Ansættelse«. Han ønskede med andre Ord at faa den Bispestol, der blev ryddet ved Gads Forflyttelse til Odense, og Madvig, der mente at burde tage Hensyn til Moltkes Løfte, foretog Udnævnelsen. Han havde ellers, som han siger i sine Erindringer, ønsket, »at den begavede Mand havde oppebiet en anden Lejlighed«.

Udnævnelsen blev da ogsaa i Almindelighed modtaget med blandede Følelser. Det var vor Parlamentarismes første, mere opsigtsvækkende »politiske Udnævnelse«, et uhørt forargende Avancement, der især slog Tidens Gejstlighed med Forfærdelse. Den kendte Præst P. A. Fenger rettede i »Dansk Kirketidende« et hvast Angreb paa Ministeriet og Monrad. »Ak, i hvilken fortrykt, ja fornødret Tilstand maa ikke Kirken befindes iblandt os, naar det er kommet saa vidt, at dens højeste Embede bliver en Slags Pensions-Anstalt eller gives hen som Løn for aftrædende Stats-Tjenere?!« klager han. »O, at dog Herren vil gøre sig rede og forbarme sig over sin Kirke! o, at Herrens Tjenere havde Behagelighed til dens Stene og forbarmede sig over dens Grus! da vilde bedre Tider nok oprinde«. Det konservative »Flyveposten« rettede et ganske vist mindre højstemt, men i Realiteten ligesaa skarpt Angreb paa Monrad: »Er det blandt Redaktører af Døgnblade, blandt Talere i Folkemøder, at man herfter vil vælge de Personligheder, i hvis Hænder Folkets vigtigste aandelige Anliggender skal nedlægges, hvis Varetægt den danske Kirke skal betros i bevægede Tider som de nærværende?« Bladet mener at kunne fastslaa, at den Tillid til det liberale Partis Duelighed, Uegennyttighed og Redelighed, som var næret af alle, der tog Fraser og Ord i Gerningers Sted, alt længe havde været i Aftagende. Den sidste Rest vilde forsvinde, naar man nu saa, hvordan Partiets Ledere tilvendte sig Fordele og Embeder, som de ikke havde gjort sig fortjent til.

Som vi skal se, viste det sig inden længe at være en af de politiske Udnævnelser, der var sagligt rigtige. Den øjeblikkelige Mistemning

hidrørte sikkert for en stor Del fra, at Monrad, skønt sat udenfor, ikke afbrød sin politiske Virksomhed og ikke slap Junigrundloven og dens Skæbne af Syne. Novemberministeriet havde vel gjort Martsministeriets Udkast til sit, men dets Hengivenhed for det var tydeligt nok behersket, og i de Nationalliberales Begejstring for den almindelige Valgret begyndte der at gaa Svamp. Under disse Omstændigheder greb Monrad ind — dels med en Artikelserie i »Fædrelandet«, hvor han ud fra sine særlige Synspunkter tog den almindelige Valgret i Forsvar, dels ved at optræde som en hyppig Gæst i de Aftenermøder, som Rigsdagsmændene afholdt paa Hotel d'Angleterre for at snakke sammen om Tingene.

Fyrgt overtalende og snildt argumenterende forfægtede han sin Sag. Han brugte her overfor Offentligheden et andet Sæt Grunde end dem, han under Statsraadets Forhandlinger om Grundlovsudkastet havde anført, og det er rimeligvis dette, der har givet de konservative Ministre Anledning til at tale om hans »Dobbelthed«. I Statsraadet betegnede han, som vi saa, Bønderne og de lavere Klasser som uoplyste, egoistiske og raa. I »Fædrelandet« hævdede han, at ligesom Menigmand formaaede at fatte de højeste, de religiøse Sandheder, saaledes vilde han ogsaa kunne fatte de Sandheder, hvorpaa Samfundet hviler, »naturligvis ikke i deres lærde, men i deres simple, folkelige Form«. Den højere Indsigt, mente han var abstraherende, medens Menigmands-Indsigten lettere greb de konkrete, særegne Forhold, »de Omstændigheder, der betinger en Forholdsregels Gavnlighed for Samfundet«. Han fremhævede særlig ogsaa den jævne Mands Sans for Ejendomsretten. Gik man ind til en Indsidder eller en jordløs Husmand, vilde man tilsyneladende kun finde Elendighed og Armod. I Virkeligheden vilde man være »omgivet af Skatte«, Frugterne af opsparat Arbejde. »Og hvilken Pris sættes der dog ikke paa disse Ejendele! Lad der komme Ildløs i en saadan, du vilde sige det, ussel Rønne, og du vil se, at ingen vil udsætte sit Liv for større Fare for at redde de største Kostbarheder end Husmanden for at redde en Dyne eller et gammelt Skab«. Menigmand var derfor konservativ. Middelstanden var det letbevægelige Lag i Samfundet. Den levede saa at sige i »en europæisk Luft«. Nye Tanker og Anskuelser fik lettere Indpas hos den. De højere Stænder havde naaet et vist Maal af Velvære, Magt og Indflydelse, og de ønskede derfor ikke, at der

skulde ske Forandringer i det nedarvede. Det samme gjaldt, hævdede han, Menigmand. Han »lever i det bestaaende, det overleverede, han har stor Sky for det nye, det uvante, og der udfordres ikke lidet til at forandre hans Tankegang«. Menigmands Indflydelse vilde derfor »i Reglen være af en konservativ Beskaffenhed; der er mere Grund til at vente en for langsom end en for hurtig Udvikling«.

Hvor abstrakte og taktisk bestemte disse Betragtninger end er, behøver de ikke at have været personlig Usandhed for Monrad, og nøjere beset er der, som Dr. Nyholm med Rette bemærker, ingen Modsætning mellem Udtalelserne i Statsraadet og Artiklerne i »Fædrelandet«. Hvad han skrev i »Fædrelandet«, vilde intet Indtryk have gjort i Statsraadet, og hvad han sagde her, kunde »kun i tillempet Form« føres frem for en større Læsekreds. For saa vidt var der Taktik i hans offentlige Optræden. Ikke desto mindre kan, siger Dr. Nyholm, hans Argumentation i »Fædrelandet« meget vel »have haft sin Betydning for ham, selv om han kun sagde noget af det i Statsraadet og kun skrev noget af det i »Fædrelandet«. Han kan i denne Sag have fulgt sin egen Leveregel: aldrig at sige andet, end hvad han mener, men ikke altid sige alt, hvad han mener«.

Der er Enighed om, at den Paavirkning, han udøvede baade gennem sine Artikler og gennem sine Indlæg i Rigsdagsmændenes Aftener, fik afgørende Betydning for Beslutningerne i Rigsforsamlingen. I sin Skildring af denne betegner Frederik Barfod Monrad som »Professorernes Generalfeltmarskalk«. I de Perioder, hvor han var fraværende fra København, maatte, siger Barfod, Professorpartiet »hjælpe sig selv, uden altid i en snæver Vending at kunne modtage Parolen af ham«. Da de Nationalliberale stod overfor at skulle vælge mellem Grundlovsudkastets Bestemmelser om Landstingets Sammensætning og det Bruun-Jespersen'ske Mæglingsforslag, hvilket sidste vilde kunne samle et stort Flertal om sig, paaberaabte de sig Monrads Autoritet. I Underhaandsagitationen for Kompromis'et glemte de, ifølge Barfod, ikke »at lade forlyde: *tel est notre plaisir*, det er udlagt: Biskop Monrad vil det saa; han har selv opgivet Grundlovsudkastet«!

Ikke desto mindre blev Martsministeriets Skæbne ogsaa i nogen Grad Monrads. Fra Marts til November slog Stemningen totalt om.

Man bebrejdede Ministeriet, at det havde været »fejg i sin Krigsførelse og kejtet i sine Underhandlinger«. Martsministeriet fødtes med saa megen Lykke i Vuggegave, at Guderne blev misundelige. Det samme hændte Monrad. Han havde i sin Ministertid røbet ikke blot sine Fordele, men ogsaa sine Mangler som politisk Fører. Han savnede Halls Bredde og Vennesælhed. Hans Blanding af Tilknappethed og indladende Aabenhed eller, som hans Fjender sagde, hans »vammelsøde Politur« stødte selv Vennerne fra ham. Han demonstrerede, hed det om ham, at han var imponeret af sin egen Magtfuldkommenhed. I grundtvigske Kredse vidste man at fortælle, at han havde behandlet en Supplikant af Præstestanden utaaelig fornemt, og Historier af den Art udløste i liberale Kredse Uvilje eller, hvad der var værre, Spot. Hertil kom hans bratte Svingninger i den nationale Politik — fra Helstatssympatierne over Ejderpolitiken til Slesvigs Deling. Ud af disse Svingninger spirede hele den senere Tids Utryghed overfor hans uberegnelige eksperimentelle Politik. Han stod stadig midt i Tidens Strøm som en af dem, det kom an paa. Hans saglige Viden lod sig ikke afdisputere, og hans Taler vakte det æstetiske Behag, der altid er et Plus i en parlamentarisk Debat og særlig da var det dengang. Men man tog sine Forbehold. Beundringen var blandet med lidt Skepsis og Kritik.

VIII. MOD REAKTIONEN

I det Hyrdebrev, Monrad sendte Stiftets Gejstlighed samtidig med, at han tiltraadte Bispeembedet, beder han Præsterne om deres Tillid og Velvilje, saa hans Samarbejde med dem kan bære Frugter, der er Gud velbehagelige. Han siger i denne Forbindelse: »Det er rige og store Opgaver, som Tiden medfører ogsaa i vort Fædreland; jo mere de verdslige Baand, der hidtil har omsluttet Kirken, løsnes, jo nødvendigere er det, at Nidkærhed erstatter Lovens Tvang«.

Selv efterlevede han denne Formaning — og det paa en saadan Maade, at hans Tilsynsgerning, uvant som hans Arbejdsform og Arbejdstempo var indenfor Bispens Kreds, vakte Opsigt Landet over. Monrad blev baade i sin første kortere og i sin senere mere

langvarige Bispeperiode en af den danske Kirkes virksomste og mest interesserede Superintendentere. Han var tidligt og sent paa Færde i sit Stift. Han revsede, opmuntrede, snertede og vejledede Præsterne, drev dem frem til livligere Foretagsomhed, opbyggede ogsaa jævnligt selv Menighederne med en Prædiken eller en Tiltale, sørgede for, at det kirkelige Arbejde i Stiftet fik de bedst mulige ydre Kaar og sendte i det hele en frisk og kraftig Strøm ind i et kirkeligt Vand, der var tilgroet med Andemad. Det var en organiserende og tilskynende Virksomhed, der ret laa for hans Tilbøjelighed, og den tog hurtigt hans Interesse fangen i den Grad, at den efterhaanden stillede Politiken i Skygge.

Stiftets Præster og Lærere, der havde været vant til Forgængerens, Biskop Gads mere tempererede Iver, fik uopholdelig Forandringen at mærke. I en enkelt Maaned i Efteraaret 1849 visiterede Monrad 20 Pastorater og 45 Skoler. Dr. Hauge, der har gennemgaaet hans Visitatsbøger, skildrer paa Grundlag heraf, hvordan det gik til, naar Biskoppen kom for at se paa Tingene. Forud for en Kirkevisitats udbad han sig Underretning om, hvilken Tekst Præsten agtede at prædike over, og hvad han særlig havde tænkt sig at dvæle ved. Det har da formodentlig været i pædagogisk Øjemed, ikke just for at brillere, Monrad selv prædikede over den samme Tekst, blot med et andet Tema. Men Sammenligningen meldte sig jo af sig selv, og den kan ikke altid have været lige smigrende for Præsten. Katekisationen med de unge lagde Monrad stor Vægt paa, oplyser Dr. Hauge. Det var i de Tider, da Biskoppen kunde stævne de nærmest foregaaende Aargange af Konfirmander for sig paa Kirkegulvet og lade dem tage deres Skudsmaalsbøger med, saa han kunde se, hvorvidt og hvor ofte Indehaveren havde været til Alters. Han lod dem læse et Stykke af det nye Testamente, fordi han vilde prøve deres Læsefærdighed, og den viste sig langt fra altid at være tilfredsstillende. I en Indberetning til Ministeriet oplyser han, at omtrent en Fjerdedel havde bevaret Læsefærdigheden, medens den næsten aldeles var gaaet tabt for de tre Fjerdedele! Med den kristelige Oplysning stod det forskelligt til fra Sted til Sted. Undertiden kunde han rose Præsten, undertiden indskærpe ham, at han maatte stille strengere Fordringer ved Konfirmationsforberedelsen. For Folkeskolens Vedkommende var det ikke blot Religionsundervisningen, men ogsaa de almindelige

Skolefag, der havde hans Interesse. For at stimulere baade Lærerne og den tilsynsførende Gejstlighed indledede han et Samarbejde med Provsterne saaledes, at han meddelte dem en Afskrift af sine egne Iagttagelser og bad dem meddele ham deres. »Lærerne mærkede snart«, skriver Dr. Hauge, »at de i Monrad havde en Tilsynsmand, som interesserede sig baade for deres Gerning og for dem selv. Traf han en dygtig Lærer, gjorde han hvad han kunde for at beholde ham i Stiftet. Skønt det paa den Tid ikke var ualmindeligt, at Teologer søgte ind i Lærergerningen, kunde han godt i Anledning af Ledighed i stort Lærerembede udtale, at det vilde virke nedtrykkende paa Lærerstanden, hvis en teologisk Kandidat blev kaldet til et af de bedste Lærerembeder i Stiftet, hvorfor han havde Betænkelighed ved at udnævne en Præst, som ellers var paa Tale dertil«.

Med Liv og Sjæl gik Monrad op i denne Visitatsvirksomhed. I et Brev til Krieger af 8. November 1849 skildrer han de Tilsynsrejser, han har gjort: »Det er da nu igen et aldeles ejendommeligt Liv at gøre saadanne Rundrejser og komme i en saa stor Mængde personlig Berøring, og forekommer det mig at være i høj Grad belærende og uddannende«. De bevarede Udkast til hans Prædikener og Taler fra disse Aar viser, at hans Virksomhed var helt og holdent religiøst indstillet. Der var ikke Gran af Politik i den. »Det var en gejstlig Mand og ikke en Politiker, man mødte i Bispekaaben, det var Evangeliets og ikke Fædrelandets Sag, han talte, det var til de enkelte Sjæle og ikke til Landets Borgere, han rettede sin Forkyndelse«. (Nyholm). I et samtidigt Vidnesbyrd, som Dr. Hauge refererer, hedder det, at som Monrad talte, taler kun faa, ja i Virkeligheden ingen: »Vi tør nok sige, at de allerfleste gik opbyggede og berigede hjem, medens vist flere blev saaledes grebne, at de vanskelig siden glemte Bispens Greb, thi det Guds Ord paa hans Tunge, saa enfoldigt og simpelt det end var, trængte sig sandelig mangan Gang ind til Marv og Ben, ind i det menneskelige Hjertes Lønkroge og aabenbarede Hjerternes skjulte Raad og Idrætter«.

Monrad var blevet saa optaget af sin Bispegerning, at han kun paa særlige Betingelser indvilgede i at stille sig i Nykøbing F.-Kredsen ved de første ordinære Valg til Folketinget den 3. December 1849. Han vilde ingen Modkandidat have og ingen Valgkamp føre.

Hvis der ikke kunde blive noget nær Enstemmighed om hans Kandidatur, vilde han ikke stille sig. Navnlig maatte han afslaa Valg, hvis Bondevennerne besluttede sig til at modarbejde ham.

Hans Stilling til dette Parti er meget oplysende. Bondevennerne var, skrev han til Tscherning, i den Grad forhadte »af enhver kjoleklædt Mand« paa Øen, at han hverken i politisk Henseende eller af Hensyn til sin Embedsgerning kunde være tjent med at blive identificeret med dem: »Jeg vil gerne være i en føderativ Forfatning med jer; men jeg vil ikke inkorporeres. En Inkorporation vilde tilintetgøre mig uden at gavne jer«. Forud for Valget dadlede han da ogsaa overfor Tscherning, at Bondevennerne viste Fremfusenhed i Retning af at faa deres egne valgte: det var jo netop Tendenser i den Retning, han havde villet bremse ved at træde ind for den almindelige Valgret. Hvis Bondevennerne viste lidt mere Maadehold, vilde pæne Folk ikke blive saa forskrækkede for dem og Forfatningen have lettere ved at slaa Rod. Deres Forkastelse af »flere fremragende Personligheder« havde i den offentlige Mening gjort Demokratiet ubodelig Skade, mente han. Tscherning troede paa sin Side at kunne modsige, at Bondevennerne havde været fremfusende i deres Kandidatopstillinger, og sikkert er det, at de i hvert Fald gerne saa Monrad valgt. Det var ham, man i Almindelighed ansaa for at være Grundlovens Fader, og faldt han, vilde det ved Hove og i mere demokratisk lunkne eller uvillige Kredse blive udlagt saaledes, at Folket ikke agtede paa »Kong Frederiks Gave«. Monrad fik derfor Bondevennernes Støtte, uden at han til Gengæld forpligtede sig overfor dem. Han forpligtede sig i det hele taget ikke overfor sine Vælgere. Han forlangte af dem, at de skulde tage ham, som han var, og finde sig i, hvad han muligt kunde blive. End ikke i Spørgsmaalet om Slesvigs Deling vilde han binde sig, skønt der blandt Vælgerne blev knurret lidt over den Stilling, han i Martsministeriet havde taget til Sagen. Om de Reformer, der laa ham paa Sinde, udtalte han sig i sin Valgtale i største Almindelighed. Han gik i det hele til Valg paa det Program, at Vælgerne skulde være besjælede af Velvilje overfor ham og Tillid til ham, og paa det Program kaaredes han praktisk talt enstemmigt af Borgere og Bønder. Han blev politisk Enhedsmærke og Mentor for Vælgere af alle Samfundsklasser.

Der var ikke i de første Samlinger gode Vilkaar for det alminde-

lige politiske Arbejde, og meget blev der ikke udrettet. Monrad valgtes straks til Formand for Finansudvalget; men selv om han bidrog sit til at fastlægge den Tradition, at Finansloven er Folketingets og dets alene, satte hans Arbejde i Finansudvalget fra 1850 til 1859 sig ikke de samme dybe Spor som Tschernings og Fengers.

Hvor voldsomt et Tag det nedarvede har i Sindene, ses af den Bevægelse, der i den første Samling rejste sig omkring det Spandet'ske Trosfrihedsforslag. Grundtvigianeren Overretsassessor Spandets Forslag, som i al Skikkelighed gik ud paa borgerlig Vielse og borgerlig Navnegivning for Børn, der ikke ønskedes indlemmede i noget Trossamfund, stod ligefrem i Begreb med at vælte hele Forfatningsværket. Sjældent har en Forargelsens Bølge fraadet saa vildt og vedholdende. Forslaget rørte bl. a. ved de Forestillinger om døde, udøbte Børns grufulde Skæbne i Evigheden, der ifølge vore Folkemindesamlere havde saa dybe Rødder i den jævne Befolkning: saadanne Børn maatte flakke hvileløse og hjemløse om, udelukkede fra baade Himmel og Helvede. Skønt Grundtvig, der dog i Aartier havde været en Lærer for sit Folk, lidenskabeligt forsvarede Forslaget, rasede Stormen mod det videre gennem Blade og paa Møder. Man saa Gudløshed og moralsk Opløsning vælte ind over Landet i Junigrundlovens Spor. Den inderligt troende, fredsommelige og stilfærdige Spandet, Rigsdagens elskeligste Skikkelse, kom efterhaanden til at staa for den folkelige Bevidsthed som Antikrist selv. Og Forfatningens Fjender saa skadefro til: Der kunde man se, hvad der kom ud af 1849-Aarets politiske Tøjlesløshed! Havde Monrad ikke taget Sagen i sine parlamentarisk snilde Hænder, er det ikke godt at vide, hvad der kunde være sket. Han fik Forslaget ændret saaledes, at der til sidst ikke var meget af det oprindelige Spandet'ske tilbage i det. Borgerligt Ægteskab blev tilladt udenfor de anerkendte Trossamfund og mellem Medlemmer af forskellige Trossamfund. Medlemmer af Folkekirken skulde ikke kunne indgaa Ægteskab for den borgerlige Øvrighed. Monrad hævdede altsaa paa een Gang Trosfrihedens Princip og Folkekirkens Interesser; men den Skifting, han saaledes lagde ned i Grundtvigianernes Vugge, skulde naturligvis ikke øge hans Popularitet paa Kirkepolitikens venstre Fløj.

Den Sag, der vel ved Siden af Kirkeforfatningen var Monrads indenrigspolitiske Mærkesag, Fæsteafløsningen, rejste han i Rigsd-

gens anden Samling. Han skulde siden som Minister føre den til en saa glansfuld Løsning. I første Omgang kom der intet ud af hans Bestræbelser. Regeringen modsatte sig haardnakket hans Løsning, og der skete ydermere det overraskende, at det nedsatte Udvalg med den konservative Professor J. E. Larsen som Ordfører ændrede Forslaget saa stærkt til Gunst for Fæsterne, at Monrad maatte modsætte sig det. Monrads Initiativ havde opbragt Godsejerne; men det viste sig, at de havde overvurderet hans Radikalisme eller rettere: undervurderet hans Konservatisme. J. E. Larsens og Udvalgsflertallets Opfattelse var, at Fæstegodset egentlig tilhørte Bondestanden og burde udleveres Bønderne mod en vis nedsat Betaling. Monrad hævdede i Modsætning hertil, at der ved Fæsteafløsningen ikke skulde kunne gøres noget Fradrag i Ejendommens Handelsværdi. Det er typisk for hans Liberalisme, at han stod saa urokkelig fast paa den private Ejendomsret. Fæsteafløsningen maatte efter hans Opfattelse foregaa uden Tab for Godsejerne, »thi Uretfærdighed og Velsignelse kan ej være sammen i een Bestemmelse«.

En Dag i Efteraaret 1852 stod Monrad, Lehmann og Tscherning sammen i en Vinduesfordybning i Folketingssalen paa Christiansborg. Udenfor trak Garden op med fuld Musik, og der udspandt sig da mellem de tre Mænd en Samtale, som J. C. H. Fischer, Estrups Kultusminister, der begyndte sin Løbebane som Bondeven eller noget derhen ad, optegnede i sin Dagbog:

Ved Synet af Soldaterne bemærkede *Lehmann*: »Se, der gaar de nu saa pænt, hvem ved, om de nu ikke en smuk Dag kunde gøre en Svingning herind ad for at rydde Rigsdagssalen«. *Monrad*: »Aa, ja«. *Lehmann*: »Og de gjorde det min Sjæl, naar de fik Ordre dertil«. *Monrad*: »Det kunde vel være«. *Lehmann*: »Jeg har en Anelse om, at jeg saa blev siddende«. *Monrad*: »Og jeg har en Anelse om, at jeg saa tog min Hat og gik«. *Lehmann*: »Og hvad gjorde De, Tscherning?« *Tscherning*: »Aa, jeg ved ikke ret, men jeg tror, jeg fulgte med Monrad«.

Den Situation, ud af hvilken Monrad saaledes vilde have været tilfreds med i paakommende Tilfælde at redde sin Hat, afspejler nøje Udviklingen i de nærmeste Aar efter 1849. Under Indvirkning af Strømningerne ude i Europa indtraadte der ogsaa herhjemme en

stadig kraftigere Reaktion, der paa sit Højdepunkt var lige ved at føre Landet tilbage til Enevælden igen. Naar den havde saa forholdsvis let ved at slaa igennem, var Aarsagen den, at Treaarskrigen ikke havde bragt nogen endelig Løsning af vort Mellemværende med Slesvigholstenerne og det tyske Forbund. Freden var sluttet paa det Vilkaar, at vi skulde have Europas Samtykke til de Foranstaltninger, der i saa Henseende skulde træffes. Spørgsmaalet omfattede ikke blot de nationalpolitiske Modsætninger mellem Monarkiets danske og tyske Bestanddele. Det kompliceredes yderligere derved, at der — da Frederik VII efter Ægteskabet med Grevinde Danner i hvert Fald ikke vilde efterlade sig legitime Arvinger — maatte skaffes Enighed til Veje om en ny Tronfølge.

Og her traf det sig for den nationalliberale Politik saa uheldigt, at det i særlig Grad var den russiske Czar Nikolaus I, det kom an paa. Som Overhoved for den ældre gottorpske Linie havde han Arvekrav paa visse Dele af Holsten, naar Frederik III's Mandsstamme uddøde. Den nye Tronfølge kunde altsaa ikke ordnes udenom ham, og det blev i Virkeligheden ham, der satte Christian IX paa Tronen. Han betragtede sig i disse Aar som en Slags Formynder for Danmark, og det var langt fra, han følte sig tilfreds med den Optræden, Myndlingen udviste. Han, der nægtede at kalde Napoleon III *mon frère*, men nøjedes med *mon ami*, fordi de Franskes Kejser kun var Fyrste af Folkets Gunst, ikke af Guds Naade, afskyede naturligvis den Liberalisme, der havde sejret i Danmark i 1849. Han benyttede da sine Arvekrav til en ofte uforskammet Indblanding i Danmarks indre Forhold, og heri støttedes han af England, der gerne saa dette besværlige og eksplosionsfarlige dansk-tyske Spørgsmaal bragt ud af Verden. Af hele denne Situation udsprang da Slagordet om »den europæiske Nødvendighed«, som Ministerierne *Bluhme* og *Ørsted* saa ihærdigt opererede med.

Da Udenrigsminister *Reedtz* i Maj 1851 rejste til Warschau for der at træffe Czaren og forhandle med ham om Monarkiets Ordning og Arvefølgen, medbragte han en af Indenrigsminister *Rosenørn* udarbejdet Redegørelse for de politiske Forhold i Danmark. Det var Meningen, at Redegørelsen skulde vises den russiske Selvhersker, som derved maaske kunde bringes til at se med mildere Øjne paa det, han kaldte »den nationale Revolution« i Danmark. *Rosenørn*

søgte her at læse alt det, der var Czaren vederstyggeligt, over paa Bondevennerne, fordi der jo under alle Omstændigheder ikke kunde blive Tale om et Ministerium dannet af dem. Tscherning var, skrev han, en Mand med »højest farlige Egenskaber«, med »meget uklare Retsbegreber«. Paa denne dystre Baggrund fremtraadte det national-liberale Parti, som Czaren særlig havde i Kikkerten, end mere lysende. Det talte, hed det, »mange agtværdige, fædrelandskærlige, til dels indsigtfulde og enkelte begavede Mænd«, og om Partiets Fører, Monrad, faldt den virkelig træffende Bemærkning, at han var »vel ingenlunde nogen i enhver Henseende ufarlig politisk Karakter«, men han var »dog gennemtrængt af en stærk Overbevisning om nogle af Betingelserne for en Stats Tilværelse, navnlig om Autoritetens Nødvendighed«, og saa føjes der behændigt til, at han »havde en fremherskende Tilbøjelighed til at modsætte sig Tscherning«.

Reedtz kom overens med Czaren om den ny Arvegang i Danmark. Czaren gav Afkald paa sine Rettigheder til Dele af Holsten til Fordel for Prins *Christian* af Glyksborg og hans Afkom. Men med Ordningen af Monarkiets Forhold gik det ikke saa glat. Rosenørns Redegørelse blødgjorde ikke Czaren mere, end at Reedtz vendte hjem til København med en Besked om, at Clausen og Madvig, de to »nationale« Ministre, maatte fjernes. Ministeriet maatte »debarrassere sig fra de demokratisk-revolutionære Medlemmer i dets Midte«. Det førte straks til Clausens Afgang, hvilken imidlertid ogsaa bevirkede, at Ministeriet paa afgørende Maade tabte Terræn i dansk offentlig Mening. Reedtz — »der alte, schlaue Fuchs«, som Tyskerne kaldte ham — indsaa, at han ingen Vegne kunde komme, og i Oktober 1851 overtog da *C. A. Bluhme* Udenrigsministeriet. I ham fandt Helstatspartiet en Fører, der i parlamentarisk Forslagenhed kunde hamle op med de nationalliberale Storheder, og ogsaa overfor Stormagsregeringerne lagde han en saadan Snildhed og Smidighed for Dagen, at han vandt deres Bifald for sin Politik. Han havde ikke siddet fire Maaneder i Udenrigsministeriet, før Ejderpolitikken var totalt kuld-kastet og Helstaten fastslaaet som det Maal, der nu skulde tilstræbes. Han gennemførte de navnkundige Aftaler af 1851—52, ved hvilke Stormagterne — ogsaa Prøjsen og Østrig, men ikke det tyske Forbund — anerkendte Prins *Christians* Arveret samtidig med, at der fastlagdes visse Retningslinier for Ordningen af Monarkiets Forhold.

Vigtigst var Bestemmelsen om, at Danmark ikke maatte inkorporere Slesvig eller foretage sig noget, der havde dette til Formaal: Danmarks forhadte demokratiske System maatte ikke udstrækkes over Kongerigets Grænser.

I en kongelig Kundgørelse af 28. Januar 1852 fastsloges disse Principper. Kundgørelsen betød ikke blot en Revolte i Regeringens Politik. Den betød ogsaa et faktisk Grundlovsbrud, fordi den indskrænkede Junigrundloven til at gælde Kongeriget alene og endog udtog af den baade Udenrigs-, Finans- og Hærvæsen for at henlægge disse Forvaltningsomraader til den Fællesforfatning for det samlede Monarki, som skulde komme. Kundgørelsen vakte derfor det nationalliberale Partis Harmen. Man vilde have tænkt sig, at Monrad, Junigrundlovens Forfatter, her gik i Spidsen. Det gjorde han ikke! Det var i Pressen og i Vælgerbefolkningen, i de Borgerhjem, paa de Embedskontorer og i de Præstegaarde Landet over, hvor der politiseredes nationalliberalt og ejderdansk, — det var der, Vreden over Omslaget udløste sig. Førerne paa Rigsdagen turde ikke gaa mod Kundgørelsens Realitet. Det gjaldt saavel Hall og Lehmann som Monrad. De indsaa, at et samlet Europa vilde det være umuligt at komme op imod. Under en europæisk Koncert, hvor Tonerne fra Berlin, Wien, London, Paris, St. Petersborg og Stockholm harmonisk flettede sig ind i hinanden, kunde det ikke nytte at søge Ørenlyd for Ejderpolitik. Hertil kom yderligere det indenrigspolitiske Moment, at Bondevennerne under Tschernings Ledelse stod i Begreb med at svinge over til Helstaten: kunde de blot bevare Junigrundloven ubeskaaret for Kongerigets Vedkommende, ansaa de sig for velforvarede. De liberale Førere gjorde da op, at de maatte skifte Signaler. De turde ikke løbe Risikoen af at skulle overtage Regeringen for derefter at maatte føre nøjagtig den samme Politik som Bluhme. De bøjede sig for »den europæiske Nødvendighed«.

For Monrad voldte Frontforandringen ingen Vanskelighed. Han havde ikke noget imod at komme tilbage til Helstatspolitikken, og han mente ikke — som Lehmann —, at det skulde være et Eksperiment, hvorved man godtgjorde Helstatens Umulighed. Han hævdede tværtimod, at man skulde gaa ærligt og redeligt ind i den nye Politik og ikke blot forsøge paa »at kaste Europa Sand i Øjnene«. Januarkundgørelsen var vel reelt, men ikke formelt et Grundlovsbrud. Og saa

længe blot det formelle var reddet, saa længe Ministeriet ikke aabenlyst var gaaet udenfor Loven, troede han endnu gennem de kommende Forhandlinger at kunne føre Udviklingen tilbage paa forfatningsmæssig Grund. Dr. Bagge mener, sikkert med Rette, at Monrad endog haabede at kunne skaffe Helstaten en Forfatning med Juni-grundlovens Præg! Han synes atter paa dette Tidspunkt at være optaget af Idéen om Friheden som den mægtigste Kraft af alle — den, der skulde føre de to Nationaliteter ind i et fordrageligt og frugtbart Samliv.

Ud fra disse Synspunkter opererede Monrad. Han stod i disse sidste Maaneder af Samlingen 1851—52 som et Slags Enhedsmærke i Rigsdagslivet — som den, hvis Standpunkter der først og fremmest spurgtes efter, og hvis Indlæg fulgtes med levende Opmærksomhed. Man skumlede ligefrem om, at Folketinget havde givet sig ind under »den lollandske Krumstav«. Han befandt sig i de Dage paa et af sin parlamentariske Løbebanes Højdepunkter — i en Situation, hvor hans Evne til at spille paa modstridende Motiver og faa dem til at klinge som en harmonisk Enhed kom til fuld Udfoldelse. De Taler, i hvilke han paa een Gang dækkede sit Partis ejderpolitiske Retræte og hovmestererede Regeringen paa dens nye Veje, udgør den Dag i Dag en fængslende Læsning. »Hans hele oratoriske Taktik var et Mønster paa Sikkerhed i Anlægget og paa Kraft og Elegance i Udførelsen«, bemærker N. Neergaard.

Den 3. Februar 1852 stillede Monrad en Forespørgsel, hvis Hensigt var at tilskynde Regeringen til at forelægge den bebudede Fællesforfatning allerede i den indeværende Samling. Skønt han stod som Ordfører for et slagent Parti og en falleret Politik lod han med en fint udciseleret Arrogance Bluhme vide, at det egentlig kun var af Naade og Barmhjertighed, Folketinget ikke gik til Mistillidsvotum, Budgetnægtelse eller Rigsretsanklage, og til syvende og sidst havde, indskærpede han, Folketinget fat i den lange Ende, idet det simpelt hen kunde kvæle hele den nye Politik ved blot at sige Nej til det Forslag, Regeringen til sin Tid vilde forelægge. Talen gjorde en meget betydelig Virkning, og selv Bluhme kunde i sin Replik ikke nægte den Beundring. Vi anfører et Eksempel paa Monrads berømte *Gentagelser*, den Energi, hvormed han hamrer et Ledemotiv igennem, ligesom graver sig længere og længere ind i Stoffet, ælter

det og presser det for dets sidste retoriske og polemiske Muligheder. Efter at have udviklet, at Regeringens Planer kunde strande blot paa et Nej fra Folketingets Side, fortsætter han :

»Derfor maa det være klart og indlysende for enhver fornuftig Regering, at det, den er betænkt paa, dertil maa den kunne vente Rigsdagens Samtykke, og at den begaar en Daarlighed ved at gaa ind paa en saadan Ordning af Forholdene, hvortil den ikke kan vente Rigsdagens Indvilligelse. Det vilde være daarligt og taabeligt af en Regering at tænke paa noget saadant, thi den vilde, om den gjorde det, kun have Valget imellem enten en *Umulighed* eller en *Ulykke*. En *Umulighed* kalder jeg det nemlig at forbigaa den os ved Grundloven hjemlede Indflydelse, en *Umulighed* kalder jeg det, at Kongen skulde bryde Grundloven, en *Umulighed*, at nogen Mand skulde tilraade Kongen at gøre et saadant Brud, en *Umulighed* siger jeg og en *Fordærvelse*, thi det vilde være en *Fordærvelse*, om Retsbegrebet skulde omstyrtes i vort Fædreland. Kast Blikket over Europa og betragt Revolutionerne og Antirevolutionerne og de Strømme af Blod, der er flydt, fordi man har brudt Retten, fordi Magt er blevet Ret. Den, der vilde begaa nogen Krænkelser af Grundloven, vilde sætte Rettens Stempel paa tilkommende Revolutioner, thi med den samme Ret var da, naar Tidens Hjul atter omvæltedes, Revolutionen ej blot til Stede, men retfærdiggjort. Derfor siger jeg, at det er en *Umulighed*, en *Taabelighed*, en *Ufornuft* og en *Fordærvelse*, om Regeringen skulde tænke paa en Ordning af Forholdene, hvorved Grundloven krænkedes, og hvortil den ikke fik Rigsdagens Samtykke«. Paa een Gang bevæger han sig i en knivskarp Balance paa Grænsen af Else Skolemesters-Stilen og — er milevidt fjernet fra den !

Han fik et afvisende Svar paa denne Forespørgsel. Bluhme vilde ikke binde sig til noget Tidspunkt for Fællesforfatningsforslagets Forelæggelse. Men derefter stillede Monrad den 13. Februar en ny Forespørgsel, ved hvilken han afæskede Bluhme et Løfte om, at Fællesforfatningen kun skulde blive gennemført i Overensstemmelse med Reglerne i Grundlovens Paragraf 100: Rigsdagens Tilslutning efter Opløsning, Nyvalg m. m. Bluhme afgav dette Løfte, og dermed erklærede Monrad sig tilfreds.

Folketingets Venstre var imidlertid langt fra tilfredsstillet alene ved Bluhmes Løfte, og Dele af det nationalliberale Parti indtog og-

saa en mere kritisk Holdning end Monrad og Hall. Den 6. Marts debatterede Folketinget Forslag til en Mistillidsadresse til Regeringen, indbragt med Tilslutning af bl. a. de to gamle Modstandere Grundtvig og H. N. Clausen. Det var under denne Debat, Monrad fremsatte sin ofte citerede sammenlignende Karakteristik af Grundtvig og Tscherning: »Tinget vil vist være enig med mig i, at det er de to eneste Medlemmer, som vi vil tillægge Benævnelsen af geniale«, sagde han. »Det er mig i det mindste altid en Fornøjelse, hvad enten de taler for eller imod en Sag, at høre disse to ærede Rigsdagsmænd udtale sig. Det er da for mig, som om jeg betragtede et skønt Naturfænomen, som om jeg saa ildsprudende Bjerge. Ofte kommer der lysende Flammer frem fra dem, ofte vel ogsaa Aske og Lava. Disse to ærede Rigsdagsmænd betegner hver fra sin Side de yderste Punkter. De staar som to Fyrtaarne, der betegner, at dertil, hvor de staar, skal Rigsdagen ikke komme. Undertiden vandrer de Haand i Haand med hinanden, undertiden staar de lige overfor hinanden. Grundtvig har haft Mistillid til alle de Ministerier, vi har haft, og jeg tvivler paa, at vi nogen Sinde vil faa et Ministerium, hvortil han kan have Tillid. Tscherning derimod har haft Tillid til alle de Ministerier, vi har haft — den eneste Undtagelse skulde da være, at til sig selv har han ikke bestandig haft Tillid, men iøvrigt tvivler jeg om, at der kan komme noget Ministerium, hvortil han ikke vilde have Tillid, eller hvis Forholdsregler han ikke vilde tilraade«. Grundtvig riposterede ved at betegne Monrad som en Lygtemand.

Under den fortsatte Behandling af Adressen bortfaldt denne. Monrads Taktik, der gik ud paa, at man foreløbig skulde tage Januar-kundgørelsen til Efterretning og derefter se paa Regeringens Forfatningsforslag, naar det til sin Tid fremkom, vandt Stemningen for sig.

Der skete ved det ordinære Folketingsvalg den 4. August 1852 det bemærkelsesværdige, at ikke mindre end 43 Pladser skiftede Indehavere. Det var især Tingets Embedsmænd, der opgav at stille sig. Endnu havde Forestillingen om, at Statens Embedsmænd ikke burde kunne opponere mod den siddende Regering, en betydelig Magt over Sindene, og af det ensartet konservative og fast optrædende Ministerium Bluhme kunde nationalliberale Embedsmænd vente sig alt. De af dem, der foretrak deres Embedsgerning for Politiken, frygtede

en Afskedigelse og traadte derfor ud af Rækkerne. Det gjorde f. Eks. Andræ.

Monrad var betænkt paa det samme. Allerede i April 1851 skrev han til Lehmann, at han var aldeles upolitisk, naar han betraadte Falsters Grund — endog i den Grad, at han ikke uden stor Overvindelse læste Aviserne. Samtidig hedder det i et Brev til Krieger: »Jeg lever nu i gejstlige Forretninger, jeg ordinerede i Fredags, skal prædike paa Mandag, og tiltaler denne Virksomhed mig saa meget, at jeg er tilbøjelig til at betragte eet Aar som Maksimum for min aktive politiske Tjeneste«. Endnu ved Nytaarstid 1852 var han, siger han i et Brev til Hother Hage, i den Grad træt af Rigsdagen, at han ikke agtede »at komme der oftere«. Han kunde ikke anvende Halvdelen af Aaret paa politisk Virksomhed, uden at det gik ud over hans Embedsgerning samtidig med, at han blev revet helt bort fra Studierne: »Jeg er derfor nødt til at trække mig tilbage og glæder mig ret til at føre et mere uforstyrret Liv«. Han havde nu ogsaa faaet Bluhmes Løfte om, at Rigsdagen skulde medvirke ved Forfatningsændringen, og han ansaa derfor Junigrundlovens Princip for at være velforvaret.

Det hører med til Billedet af hans bratte Omslag i Stemninger og Beslutninger, at han alligevel — ganske vist først efter indtrængende Opfordringer — stillede sig i 1852. Det kan ikke oplyses, hvad der har bevæget ham dertil; men sikkert nok har det politiske Liv haft et kraftigere Tag i ham, end han maaske selv har været klar over. Han valgtes — som ved alle senere Valg undtagen Grundlovvalget i 1865 — ved Kaaring.

Sammenfaldende med Striden om Monarkiets Nyordning foregik i Samlingen 1852—53 Behandlingen af Tronfølgeloven. Umiddelbart efter Rigsdagens Sammentræden forelagde Bluhme det kongelige Budskab om Arvefølgen. Det ophævede Kongelovens Regel om, at baade Agnater og Kognater i givet Fald havde Adkomst til Tronen, og fastslog i Stedet den agnatiske Arvefølge. Fra yderliggaaende grundtvigsk og nationalliberal Side skildrede man Farerne herved i de grelleste Farver, idet man fremhævede, at Kongelovens Arvegang var det eneste Baand mellem Danmark og Slesvig. Monrad og Hall stillede sig mæglende. De ønskede helst Kongelovens Arvefølge bibeholdt, men de tillagde Spørgsmaalet netop den ringe Vægt, det faktisk havde, og de søgte derfor at holde igen paa de mere yderlig-

gaaende Partifæller. Men det lykkedes dem ikke at dæmpe Modsætningerne. Politisk-taktisk var Arvefølgesagen knyttet sammen med et Regeringsforslag om Toldgrænsens Flytning til Elben, og da dette Forslag den 12. Januar 1853 forkastedes, opløste Regeringen Folketinget og udskrev nye Valg til den 26. Februar.

Monrad stillede sig ved dette Valg, og om sit Standpunkt til Arvefølgesagen forklarede han sine Vælgere, at det desværre nok var en »europæisk Nødvendighed« at gaa bort fra Kongelovens Arvefølge, men at han dog for at kunne tiltræde Regeringens Forslag herom maatte kræve sikre Garantier for en varig Forbindelse mellem Kongeriget og Slesvig. Da Rigsdagen i Marts igen traadte sammen, stillede han i Fællesskab med Madvig, Hall, Knuth o. a. et Mæglingsforslag i den Retning. Madvig var Ordfører for Forslaget, men ogsaa Monrad anbefalede det — om end med ikke saa lidt mere afdæmpet Lidenskab end Madvig: han erklærede, at under hvilken Form Sagen end kom for, vilde han give den sit Ja, da han ansaa Sagen selv for vigtigere end Formen. Bag hans Standpunkt laa nemlig Frygten for, at Tinget ved sin Opposition skulde nøde Regeringen til at tage Sagen i sin egen Haand og gaa til et Grundlovsbrud. Ved Forslagets 3. Behandling nægtede han sig da ikke Fornøjelsen af at nævne Tingen ved dens rette Navn og give sine nationalliberale Venner Ladningen langskibs. Spørgsmaalet, der skulde stemmes om, var, sagde han, i Virkeligheden »højest ubetydeligt«, ja »egentlig temmelig ligegyldigt«. Paa tirrende ironisk Maade arbejdede han dette Tema igennem, indtil Tingets Grundtvigianere og Nationalliberale kogte af Ophidselse. Det var, erklærede senere i Debatten Grundtvig, ikke en Mand af Ære, en Mand af Holdning, en Mand af Oprigtighed, der havde talt. Maaske var det i personlig Irritation over, at Parti og Presse i denne Sag unddrog sig hans Førerskab, Monrad saaledes slog sig løs; baade Hall og han bekendte i private Samtaler, at deres Indflydelse i Partiet i disse Dage ikke var stor. I hvert Fald bidrog Monrads Udæskning til at skærpe Modsætningerne. Da man den 18. April gik til Afstemning, lykkedes det ikke at samle den fornødne kvalificerede Majoritet for Forslaget. Monrad og Hall stemte for Budskabet mod Madvig, Clausen, Grundtvig o. a.

Afstemningsresultatet kom Monrad som en meget ubehagelig Overraskelse. Man frygtede almindeligt, at Regeringen nu atter vilde op-

løse Tinget, og en ny Opløsning troede Monrad ikke, Forfatningen taalte. Tscherning gav Monrads skiftende Holdning og inkonsekvente Mæglingsforsøg Skylden for, hvad der var sket; men Monrad mente dog ikke, at Forslagets Fald gjorde noget, »naar bare Regeringen er fornuftig«. Det var Regeringen imidlertid ikke: den følgende Dag opløste den saavel Folketing som Landsting, og til Understregning af, at Kampen nu skulde tages op for Alvor, foretoges en meget opsigtvækkende Rokade i Ministeriets Sammensætning. De eneste to Ministre med en Smule liberalt Anstrøg, Bang og Simony, traadte ud, og A. S. Ørsted afløste Bluhme som Premierminister. Hermed havde Reaktionen efter 1849 naaet sit Højdepunkt. Ørsted havde vel aldrig været og var nu i sin Oldingealder mindre end nogen Sinde en »stærk« Politiker. Dertil var han i altfor høj Grad den omhyggeligt afvejende Lærde. Men med sit blotte Navn manede han hele den gamle Tid op af Graven, og Udvekslingen af ham og Bluhme betød, at Ministeriet ikke længere var bundet til Løftet om, at Forfatningsændringen skulde ske i Henhold til Junigrundlovens Regler, altsaa ved Rigsdagens Medvirken.

Denne Udgang af Konflikten besejlede Monrads Nederlag. Ikke mindst i hans egne Kredse var han udsat for Angreb. I de kritiske Dage skrev Redaktør Bille, der iøvrigt hverken den Gang eller nogen Sinde senere var Monrad god, i »Dagbladet« en Artikel, hvori Samtidens usikre Opfattelse af Monrads Personlighed fandt sig et træffende Udtryk. »Naar denne Rigsdagens mest begavede Taler og mest skarpsindige Kritiker rejser sig for at tage Ordet i en Debat«, hedder det, »da giver hele hans politiske Standpunkt os intet Fingerpeg i Forvejen angaaende den Retning, hvori hans Tale vil gaa; vi indrømmer vel, at han de ni Gange af ti vil vide tilstrækkelig at motivere sin Stemmegivning; vi er vel forud sikre paa det *æstetiske* Velbehag, som hans Foredrag vil forskaffe os; men om det tillige vil meddele os en *politisk* Tilfredsstillelse, bliver et ganske andet Spørgsmaal«. Det udvikles derpaa, hvorledes Monrad altid vil »gaa i Spidsen«, og gør Omstændighederne dette umuligt, saa skaber han sig, »hvad han selv med en Yndlingstalemaade kalder sin »ejendommelige Stilling« til den eller den Sag«. Herpaa opregner Bille forskellige Eksempler, og han slutter derefter: »Det er muligt, at Monrad er os saa fin, at vi ikke kan gennemskue hans Politik; det er

muligt, at han endog er *for* fin. Vi nægter ikke, at der har været Tilfælde, hvor denne Politikers Mening har været saa sammenfiltret af Ironi, at vi ikke har kunnet finde Rede i den eller kunnet naa ind til hans egentlige Overbevisning; men i saa Fald ligger Skylden mere hos ham, der har sat Finesse over Aabenhed, end hos os, der enfoldelig har bestræbt os for at finde Traaden i den vildsomme Labyrint«.

Skuffelserne bevirkede, at Monrad nu gjorde Alvor af at opgive sit Sæde paa Rigsdagen. Hans Virksomhed i den foregaaende Samling havde været aldeles betydningsløs, skrev han til Martin Hammerich, og da han mente, at dette ogsaa fremtidig vilde blive Tilfældet, »saalænge national Lidenskab og ministeriel Halsstarrighed kæmper mod hinanden, saa har jeg ej kunnet overse, at andre Pligter trængte sig frem i Forgrunden«. Den 2. Maj bekendtgjorde han i den lokale Avis, at han, omend man fremdeles maatte ønske at se ham paa Rigsdagen, ikke for Tiden vilde se sig i Stand til at imødekomme et saadant Ønske. Forgæves rettedes der fra et senere afholdt Møde af Vælgere en indtrængende Opfordring til ham om at fravige sin Beslutning, og forgæves spurgte »Lolland-Falsters Stiftstidende« ham, hvordan han vilde »forsvare dette Skridt for sine Vælgere og Venner, for sit Fædreland og for sig selv«. Monrad fastholdt sin Vægring. Han lod Redaktør J. Chr. Jørgensen, Nykøbing, vælge i sit Sted, og han deltog saaledes ikke i Sommersamlingen 1853, da Modstanden mod Tronfølgeloven — saaledes som han havde forudset, og saaledes som uundgaaeligt var — endeligt brød sammen.

Men ved Slutningen af denne Samling indtraf en Begivenhed, som atter kaldte Monrad frem. En Fællesforfatning for Monarkiet maatte naturligt medføre, at Junigrundloven indskrænkedes til kun at gælde Kongerigets særlige Anliggender. Men fra liberal Side var det ikke blot, som nævnt, Forudsætningen, at Rigsdagen skulde medvirke ved Fællesforfatningens Udformning, men ogsaa, at man maatte kende Regeringens Planer i den Retning, inden Rigsdagen gav sin Myndighed i Henhold til Junigrundloven fra sig. Nu forelagde imidlertid Ørsted et Forslag, der gik ud paa, at Rigsdagen først afklædte sig sin Medbestemmelsesret over de fælles Anliggender, og naar det var sket, vilde Kongen *af egen Magtfuldkommenhed* give en Fællesforfatning. Forslaget begrænsede sig end ikke hertil. Det udtog ikke blot af Junigrundloven de Anliggender, der maatte

være fælles for Monarkiet, men ogsaa bl. a. Paragrafferne om Trykkefriheden, den almindelige Værnepligt og Valgene til Rigsdagen, hvilke sidste skulde kunne ordnes ved almindelig Lov!

Det var altsaa et utilsløret Attentat paa Forfatningspolitikken fra 1849, der her forsøgtes. Regeringen fandt aabenbart Øjeblikket belejligt. Majvalget tydede paa, at Befolkningen var ved at tabe Interessen for det rigsdagspolitiske Spil. Gennem de indløbende yderst lave Stemmetal kunde man ligesom høre Vælgerne gabe Kæberne af Led i konstitutionel og parlamentarisk Kedsomhed og Ligepladhed. Der maatte gribes energisk ind, hvis ikke Monrads politiske Arbejde skulde blive vejret hen som et ligegyldigt Intermezzo, og under disse Omstændigheder blev Redaktør Jørgensen, der havde varmet Monrads Sæde Sommeren igennem, atter sendt hjem til sin Avis. Der udskreves Suppleringsvalg i Nykøbingkredsen til den 11. Oktober. Monrad valgtes, og Dagen efter, den 12. Oktober, tog han Ordet i Debatten om det Ørsted'ske Forslag.

»Velkommen, kære Monrad! til Modstand; thi det kan jeg da begribe, om De end ikke havde sagt det, at De ikke gaar ind for at sige Ja«, skrev Krieger til Vennen.

IX. AFSKEDIGET

Gensynet mellem Monrad og Ørsted fandt Sted under Forhold, der maa have været ejendommelige for dem begge. Det var ingen Gentagelse af Ungdomsaarenes hjertelige og tillidsfulde Samvær i H. C. Ørsteds Hjem. Nu gjaldt det Monrads eller Ørsteds Skalp, og Kampen blev ikke ført med Blødsødenhed fra nogen af Siderne. Det maa dog tilføjes, at havde det staaet til Ørsted selv, vilde den ikke have antaget saa bitre Former. Det blev hans Skæbne, at han skulde tørne voldsomt sammen med en Nytid, som han ikke forstod, men som han dog gerne vilde have haft en mindelig Overenskomst med. Det fik han ikke, fordi han havde stærkere Viljer bag sig, og fordi han næppe havde Anelse skabt om Politik som Massepsykologi og Taktik. Da engang Christian VIII's Statsraad drøftede Spørgsmaalet om at undertrykke den liberale Presse, søgte, hedder

det, Ørsted i et langt og lærd Foredrag at godtgøre det forsvarlige i et saadant Skridt, men han blev afbrudt af Stemmann med de Ord: »Saadanne Ting gør man, men man forsvarer dem ikke«. Denne politiske Vandreanekdote, anvendt paa Ørsted, afslører som i et Glimt, hvorfor denne kyndige Statsmand og fine Karakter kom til kort overfor sin Alderdoms Folkebevægelser.

Der var i Regeringen paa ingen Maade Enighed om Kursen. Absolutister af ren og lydefri Støbning var Greverne Carl Moltke og Reventlow-Criminil samt Krigsminister Hansen. Til den anden Fløj indenfor Ministeriet hørte først og fremmest Bluhme. Efter hvad Fru Tscherning optegner fra en Samtale, som en Dag i Foraaret 1853 førtes ved Frokosten i Tschernings Hjem mellem Bluhme, General Oxholm og Tscherning, har Bluhme vel ikke været helt fremmed for den Tanke, at det kunde blive nødvendigt en Overgang at tage Enevælden tilbage, »men hvad ham angik, da kunde han ikke bekvemme sig til at levere Absolutismen over i Hænderne paa Jomfru Rasmussen og Hr. Berling«.

Men Uoverensstemmelserne i Regeringen var intet imod dem, der herskede paa Rigsdagen. Over samtlige Partier bredte der sig et Virvar af krydsende Linier. Paa hver sit Yderpunkt stod Monrad og Tscherning, der hele Samlingen igennem kæmpede med hinanden om Magten over Folketinget og hver ud fra sit Synspunkt søgte at skaffe Orden i Kaos, og paa et Slags Mellemandspunkt stod Hall, der søgte at manøvrere det moderate Centrum ind som Situationens Behersker. Formelt var det Monrad, der sejrede i denne Kamp — men reelt Hall! Tscherning blev slaet helt ud: han mistede endog Føringen over Bondevennerne.

Tscherning tilstræbte en føderativ Stat — »Samstaten«, som han kaldte den —, i hvilken saa meget som muligt blev overladt til de enkelte Landsdeles lovgivende Forsamlinger. Ved at holde paa en saadan Løsning opnaaede han ogsaa, at Junigrundloven i videst mulig Udstrækning bevaredes for Kongeriget, og det var for ham en Hovedsag. Ud fra denne Betragtning arbejdede han sig i Samlingens Løb længere og længere ind i den paradoksale Situation, at han, Lighedens og Demokratiets lidenskabeligste Forkæmper, stod som det reaktionære Ministeriums mest trofaste Støtte. Ligemeget hvad Ministeriet foretog sig, søgte Tscherning at undskylde det og lægge ind

deri, hvad der passede hans Hensigter bedst. Maaske blev han ogsaa ægget dertil af Monrad. Personlig kunde han rent ud sagt ikke lide Monrad, og med Henblik paa den øjeblikkelige Situation sagde han en Dag til Fischer, at Samvirken med Monrad var ham en Umulighed: begge vidste godt, at den ene maatte foragte sig selv, hvis han vilde gaa sammen med den anden.

En ligesaa stor Betydning fik Kampen mellem Monrad og Hall. Monrad ønskede en virkelig Helstat, en saa vidt muligt homogen og centraliseret Fællesstat, i hvilken alle betydende Funktioner var lagt hen under Fællesregeringen. Den skulde finde Daleren i Mandens Lomme, og den skulde kunne finde Manden selv, sagde han: den skulde med andre Ord kunne udskrive baade Skat og Soldater. Og denne Stat ønskede han i saa høj Grad som muligt bygget paa Juni-grundloven. Som Forholdene laa, troede han ikke at kunne naa dette Maal paa anden Maade end ved at løbe den heftigste Storm mod Ministeriet Ørsted. Hans Taktik blev da den, at han i hvert Fald vilde *kende* Regeringens Planer med Hensyn til en Fællesforfatning, inden han gik med til afgørende Ændringer i Junigrundloven. Med dette Krav som Basis anbragte han sig som den centrale Skikkelse i nogle af de mest dramatiske Begivenheder i vor parlamentariske Historie. Hans Optræden i denne Samling kunde tjene som Eksempel paa en virksomhedsfuld Opposition. Under Masken af en vis Beherskethed og Retsindighed gjorde han sit Offer til Genstand for en vedholdende, skaanselsløs Forfølgelse. Hele sit Rustkammer af baade Tohaands-sværd og smækre Klinger tog han i Brug. Han appellerede politisk-demagogisk til de demokratiske Instinkter, han opløste alle Tvivl med sin ætsende Spot, han vidste skarpsindigt at ramme Modstanderens saarbare Steder. Inden længe havde han ved disse Midler sat Tscherning ud af Spillet og draget Bondevennerne med J. A. Hansen og Balthazar Christensen i Spidsen ind under sin Ledelse. Det maa nu ogsaa siges, at dertil hjalp Regeringen ham virksomt. Ministrene optraadte i det hele »koldt, fornemt og spottende«, og ikke paa nogen Maade lettede de Tscherning hans oprigtige Bestræbelser for at tilvejebringe et Forlig.

Det blev under disse Omstændigheder Monrad og Hall, der kom til at udfægte Hovedslaget med hinanden. Disse to Mænds gensidige Rivaliseren, der skulde blive saa skæbnsvanger for den senere politi-

ske Udvikling, slog ved denne Lejlighed, vistnok for første Gang, ud i lys Lue. Hall var i Henseende til Monarkiets Ordning egentlig af samme Mening som Monrad. Men han vilde sin Natur tro gaa lempeligere til Værks overfor Ministeriet. Han ønskede dette rekonstrueret med et Element af moderate Nationalliberale — blandt andre vel ham selv —, og Ledelsen vilde han fremdeles lægge i Hænderne paa Ørsted, hvem han, med Rette, ansaa for tilbøjelig til Forlig. Paa denne Meningsforskel om Fremgangsmaaden udviklede der sig et Forhold af dyb gensidig Uvilje mellem Monrad og Hall. Der er baade offentlige og private Vidnesbyrd derom. Navnlig har det interesseret Fischer at betro sin Dagbog forskellige Optegnelser, som røber Halls bitre Stemninger. Hall mente, skriver Fischer, at Monrad ligesom J. A. Hansen slog paa »Følelsernes Tromme«, og ved en Lejlighed, da Monrad havde talt med særlig Virkning, skumlede Hall om, at saadan noget kunde maaske indbringe Monrad Ros i »Dagbladet« og »Fædrelandet«, men ellers var det ikke meget værd.

Ogsaa de Mæglingsforsøg, Hall gjorde, fik Monrad afværget. Hall maatte endog lide den Tort, at visse af de Ændringsforslag, han stillede, kun fik Følgeskab af nogle enkelte Konservative og Bondevenner. Til sidst sejrede Monrad over hele Linien. Regeringen maatte lade alle de Ændringer falde, som en Fællesforfatning ikke gjorde strengt nødvendige, og derefter stillede Monrad den 9. Marts 1854 den Forespørgsel, der kom til at danne Udgangspunkt for de følgende Begivenheder. Den formede sig som en meget nærgaaende Inkquisition. Monrad spurgte, om Regeringen fastholdt Bluhmes Erklæring af 13. Februar 1852, hvorved man forpligtede sig til at lade Rigsdagen medvirke ved Fællesforfatningens Tilblivelse. Ørsted svarede, at Regeringens Anskuelser herom fremgik af det forelagte Udkast til Ændringer i Junigrundloven, og at man ikke fandt sig foranlediget til nogen yderligere Udtalelse. Herefter udspandt der sig et Ordskifte, der i sammentrængt Form kan gengives saaledes:

Monrad: »Turde jeg udbede mig af den ærede Premierminister et Ja eller et Nej, blot et simpelt Ja eller Nej?« *Ørsted:* »Hvorpaa?« *Monrad:* »Paa det Spørgsmaal, om Regeringen fastholder Bluhmes Erklæring«. *Ørsted:* »Svaret er jo allerede givet, og det behøver ingen nærmere Forklaring«. *Monrad:* »Jeg udbeder mig et Ja eller et Nej«.

Ørsted: »Jeg har allerede sagt, at jeg ikke finder mig foranlediget til nogen yderligere Forklaring«. *Monrad*: »Jeg haaber, at *redelige* Folk ikke i et Tilfælde som dette vil nægte et bestemt og klart Svar, naar de spørges bestemt og klart«. *Ørsted*: »Jeg tror, at Folketinget meget godt har opfattet Sagens Stilling«. *Monrad*: »Jeg henvender mig til den ærede Minister personlig, som Mand lige overfor Mand, og jeg spørger ham, om det er Regeringens Hensigt at oktroyere Fællesforfatningen«. *Ørsted*: »Naar man stod her Mand imod Mand, saa vilde jeg aldeles ikke være forlegen med, hvorledes jeg skulde svare; men Interpellationen er stillet til Statsraadet, og paa Statsraadets Vegne kan jeg ikke indlade mig paa videre Forklaring«. *Monrad*: »Ministeriet udtalte ved Sagens 2. Behandling, at Kongen havde juridisk Ret til at oktroyere Fællesforfatningen, hvis der ikke blev tilvejebragt Overenskomst med Rigsdagen derom. Er dette *Regeringens* Anskuelse?« *Ørsted*: »Det undrer mig, at den ærede Taler ikke den Gang udbad sig Regeringens Erklæring derom, thi da havde Lejligheden været langt mere passende end nu«. Paa dette Tidspunkt gav *Monrad* op. Han sluttede Ordskiftet med at erklære, at efter »Statsraadets omgaaende og undvigende Svar« maatte Rigsdagen nu tage Situationen op til Overvejelse.

Det var klart for enhver, at Regeringen havde i Sinde at oktroyere Fællesforfatningen, og at der i det hele taget var overhængende Fare paa Færde for det konstitutionelle Liv. Endnu samme Aften sammenkaldte *Monrad* begge Tingenes Medlemmer til et Møde i Folketingsalen for at foreslaa Indbringelsen af et Mistillidsvotum. *Hall* fandt *Monrads* Udkast for skarpt, men selv i den Udformning, som Adressen derefter ved Medvirken af *Hall* og *J. A. Hansen* fik, blev der ikke taget med Fløjlshandsker paa Ministeriet.

Det siger en Del om den bestaaende parlamentariske Tilstand, at *Hall* vel vilde være med til at affatte Adressen, men ikke staa som Forslagsstiller, og at *Monrad* i Landstinget kun kunde finde et tredje eller fjerde Rangs Navn som Proprietær *Boserup* til der at indbringe Adressen. Vedtagelsen af Mistillidsvota var endnu ikke dengang, fem Aar efter Enevældens Fald, blevet den normale parlamentariske Funktion, det senere blev. Det betragtedes fremdeles i vide Kredse som lidt uvornt og upassende, for ikke at sige anmassende at udtale en Fordømmelse over et af Hs. Majestæt udnævnt Ministerium.

Ved ene Mand at stille sig i Spidsen for en saadan Aktion og tvinge Rigsdagen til at følge sig udæskede Monrad dansk Taal-somhed og Sindighed. Der er noget om, hvad Tscherning senere i en Samtale med Kongen ytrede, at Monrads Stilling derved var blevet svækket i en saadan Grad, »at den ikke mere kunde hjælpes paa Fode«. Men Hall, der iagttog en forsigtig Tilbageholdenhed, styrkede sin Stilling. Ved Hoffet og i parlamentariske Kredse vandt han Fodfæste som en Mand, der i al Fald ikke forivrede sig.

Indtrykket heraf fæstnede sig under Adressedebatten, der røbede en tydelig og karakteristisk Modsætning mellem de to Mænd. Maalt med en moderne Alen var Monrads Holdning paa ingen Maade udæskende. Han gjorde ikke Krav paa en »folketingsparlamentarisk« Regering. I Overensstemmelse med den Opfattelse, han hævdede lige til sine seneste Aar, udtalte han, at den Statsskik, hvorefter en Regering skal besidde Folketingsflertallets Tillid, er en Frugt af »Forfatningens Frihedstræ«, og denne Frugt kunde kun »modnes efter lang Tids Forløb, under Storm og Regn og Solskin«. Han føjede til, at »mange unge Forfatninger har lidt Skibbrud derved, at de straks havde villet plukke« Frugten. Men Ørsted vilde han have fjernet, og med et Opbud af hele sin polemiske Evne tog han Ministeriet som saadant under Kritik. Her aabnede sig den Kløft, der skilte ham og Hall. Tilsyneladende skulde den være let overstigelig; men i Virkeligheden var den en Afgrund. Begge ønskede Ministeriet rekonstrueret; men medens Monrad vilde styrte Ørsted og have Bluhme — med Løftet fra Februar 1852 — tilbage, manøvrerede Hall mere varsomt. Han fremhævede i demonstrativ Modsætning til Monrad Statsraadets Præsident som den, af hvis Haand man vilde kunne vente den lykkelige Løsning.

Denne Spaltning mellem de liberale Førere bidrog til, at Adressen, skønt den vedtoges i begge Ting, ingen Virkning fik. Kongen gav — med Ørsted ved sin Side — et saadant Svar paa Adressen, at det nærmest maatte opfattes som en haanlig Afvisning. Monrads voldsomme Fremstød var blevet et Slag i Luften. Derimod stod nu Hall, der snildt havde undgaaet enhver Aggression og dog hævdede en paalidelig konstitutionel Holdning, som den, der mere og mere samlede Opmærksomheden om sin Person.

Ministeriet Ørsted besluttede sig nu til at udnytte sin Magtstilling til det yderste. Det gav Kongen helstatslige og konservative Tommel-skruer paa. Den 7. April rejste Krigsminister Hansen til Frederiksborg for at faa Kongens Underskrift paa et Dekret, hvorved *Hall* afskedigedes som Generalauditør og *Andræ* som Lærer ved den militære Højskole. Kongen nægtede at underskrive, og det kom til nogle oprivende Scener mellem ham og Ministrene. Men han maatte bøje sig. I et Statsraad den 15. April underskrev han Dekreterne.

Da Arveprins Ferdinand kørte hjem fra Statsraadet, fortalte han sin Adjutant, at ogsaa Monrad vilde faa sin Afsked. Rygtet herom fandt i de følgende Dage Vej til Bladene, og den 25. April kunde Krieger skrive til Monrad: »Øksen ligger ved Roden: det er udlagt: Forestillingen om Deres Afsked er skrevet«. I Statsraadet den følgende Dag, den 26. April 1854, underskrev Kongen, vistnok uden videre Indsigelse, Dokumentet. Det hed i dette: »For ikke at tale om Biskop Monrads hele øvrige Færd saavel paa den sidste Rigsdag som paa den foregaaende, skal jeg blot allerunderdanigst holde mig til, at han er den, som baade ved en forudgaaende Interpellation til Ministeriet som og ved et umiddelbart Forslag har givet Anledning til bemeldte Adresse og dertil har gjort Udkast, samt at han ved allehaande fordrejende Forestillinger, der ingenlunde har været fri for Underfundighed, har skaffet Sagen Indgang for Folketinget. Han er saaledes første Ophav til det hele Foretagende«.

Afskedigelsen af de tre fremtrædende Politikere vakte en Storm af Harme i de liberale Kredse. Monrads eget Organ, »Lolland-Falsters Stiftstidende«, gav Udtryk for den Overraskelse, hvormed Stiftet maatte »se sig berøvet den Mand, den Biskop, det Medlem af Stiftsøvrigheden, som besidder alle fornuftige og brave Mænds Højagtelse og Anerkendelse, saare manges Hengivenhed og Kærlighed, og kun deres Misgunst, som i politisk Henseende staar paa Parti med det af hele det danske Folk forkastede Ministerium, og hvis Antal da kun er meget lille«. »Dagbladet« skrev skarpt om den Forskelsbehandling, der blev danske og tidligere oprørske slesvigholstenske Embedsmænd til Del. *Zu den Waffen*-Fischer — saaledes kaldet, fordi han under Krigen havde tjent den provisoriske Regering og udstedt en Proklamation, der begyndte med Udraabet: »*Zu den Waffen!*« — sad fremdeles som Kontorchef i det slesvigske Mini-

sterium. Amtmanden i Tønder, Grev Arthur Reventlow, der ligeledes havde kaldt Hertugdømmernes Befolkning til Vaaben mod Kongen, var ikke des mindre efter Krigen blevet udnævnt som kgl. Kommissarius ved de slesvigske Stænder; men, fremhævede »Dagbladet«, »den danske Mand, der i 1848 hjalp Kongen med at besejre Oprøret, da de nuværende Ministre bævende tabte Roret, han anses for uværdig til at beklæde sit Embede og jages bort«. Ogsaa Ploug lod sit polemiske Temperament virke for fuld Udblæsning i denne Affære.

I kirkelige Kredse var det, paafaldende nok, især Grundtvigianerne, der gik i Leding. Vilh. Birkedal skrev fra sin Præstegaard i Jylland til »Fædrelandet«, at ingen gejstlig Mand burde kunne sætte sig paa den Bispestol, Monrad forlod, og C. J. Brandt opfriskede i »Dansk Kirketidende«, hvorledes Monrad ikke i sin Tid var blevet hilst velkommen af alle, men efter faa Aars Virksomhed havde han »vundet det enstemmige Lov, at han var baade en nidkær og dygtig Tilsynsmand, som vandt alle dem, der kom i Embedsforhold til ham«. Brandt paapegede, at der ingen Grunde var givet for Afskedigelsen. Monrad var ikke beskyldt for at have ført falsk Lære eller for forargeligt Levned. Det var af *politiske* Grunde, han var afsat fra sit *kirkelige* Embede, og heri øjnede Brandt en alvorlig Fare for Folkekirkens Fremtid.

Maaske var den Smerte, der i selve Lolland-Falsters Stift offentligt blev lagt for Dagen, noget politisk opblandet. Men der er ogsaa umiskendeligt ægte Vidnesbyrd om den Hengivenhed, Monrad havde vundet sig. Han havde selv ønsket at samles med den kirkeligt interesserede Befolkning for at tage Afsked med den som dens Biskop. Den 31. Maj afholdtes i Nykøbing Kirke en Gudstjeneste, ved hvilken han prædikede. Han talte ud fra Teksten i Joh. Ev. 16, 16—22, der indledes med Jesu Ord: »Om en liden Stund skulle I ikke se mig; og atter om en liden Stund skulle I se mig«. Da han udsaa sig denne Tekst, kunde han ikke godt have stødt kraftigere an mod religiøs Pietet og Takt: det er vistnok det mest bekendte Eksempel paa, at hans Følelse for Stil og Tone undertiden kunde svigte. Landet over var der i kirkelige Kredse Forargelse over hans Tekstvalg, og selv har han haft en Fornemmelse af, at det kunde give Anledning til Misforstaaelse, siden han begyndte sin Prædiken med at forklare, at det havde været hans Hensigt at prædike tredie Søndag efter

Paaske, hvortil denne Tekst var henlagt, men at han var blevet forhindret deri, fordi han den paagældende Søndag var rejst ud for at søge et nyt Hjem til sig og sine.

Det var imidlertid ikke politisk Opsætning, naar han derefter i sin Prædiken beklagede sig stærkt over Afskedigelsen. Han havde haabet, sagde han, at han her i Stiftet havde kunnet lægge sin Livsgerning, og han havde ventet inden længe at have kunnet undgaa de lange Fravær, som skyldtes hans Deltagelse i Fædrelandets Anliggender. Ved forceret Arbejde havde han søgt at røgte baade Embedet og det politiske Mandat, men i Længden vilde han ikke kunne svare til disse Anstrengelser, og han havde derfor haft i Sinde snart at trække sig ud af Politikken: »Dog Menneskers Tanker er ikke Guds Tanker. Jeg rives bort fra det, som jeg troede snart udelt at kunne hengive mig til, og jeg kaldes langt mere udelukkende til, hvad jeg inden føje Tid agtede at opgive«. Det religiøse i hans Sind fandt et fuldttonende og overbevisende Udtryk i Prædikenen, da han til Slut udtalte sin Glæde over at kunne aflægge et kristeligt Vidnesbyrd for de mange, der var til Stede — ogsaa for de af dem, der »mere var knyttet til ham ved den borgerlige Tillid end ved Kirkens Baand«. Især til dem vilde han sige: »Jeg har i Sandhed fornummet, at der ej er Frelse i nogen anden end i Jesus fra Nazareth«.

Præsterne i Stiftet gav en Afskedsmiddag for ham. Da Værten i Hotellet »Stad Nykøbing« ikke havde ønsket at huse Festen — de stedlige højere Embedsmænd, Stiftamtmanden, Stiftsprovsten m. fl. havde allerede besluttet sig til at holde sig paa ærbar Afstand fra Monrad —, blev Middagen holdt hos hans gode Ven, Pastor Sidenius i Nykøbing. Der blev talt varmt og venligt til ham, og der blev af-sunget en Sang, som maaske ikke kan hævde en Plads indenfor den højere Poesi, men som gav Udtryk for en virkelig Hengivenhed for ham. I Juli Maaned underskrev Medlemmerne af de lollandske Borgerrepræsentationer og Sogneforstanderskaber en Takadresse til ham. Den var holdt i de varmeste Vendinger. Men den formede sig udelukkende som en politisk Demonstration med hvasse Angreb paa Regeringen for dens Afskedigelser. Adressen med Monrads Svar of-fentliggjordes i November — netop saa belejligt, at den kunde tjene til at understøtte den Hofkabale, der da stod i Begreb med at underminere Ministeriet Ørsted.

Ved at afskedige Monrad opnaaede Ministeriet kun at tvinge ham ind paa den politiske Løbebane. For at være Begivenhederne saa nær som muligt, købte han den 8. Maj for 29.725 Rdl. Gaarden Hummeltofte ved Lyngby: gamle Lütthans var død i 1852, og han efterlod sig Arveportioner, der bl. a. satte Fru Julie Winther i Stand til at forsørge sin Mand og gjorde det muligt for Monrad at blive Proprietær. Her paa Hummeltofte fik Familien sit Hjem indtil Landflygtigheden, idet dog Vinteren tilbragtes i Byen, Brogade Nr. 5 paa Christianshavn. Tilliggendet til Hummeltofte var paa ca. 150 Tdr. Land. Monrad forpagtede Landbruget ud, men det var ham dog, skriver han til en Ven i Nykøbing, en stor Rekreation, at han en Gang om Ugen kunde »agere Bonde i Virum«. »Lyrikeren i ham elskede den uberørte Natur langs Aaens Bredder, i de tyste Skove og ved de store Søer, som med Datidens Befordringsmidler laa langt mere afsondret og fjernt end i vore Dage«, skriver Eiler Nystrøm. Fru Emilie Monrads Evne til at skabe Skønhed og Tryghed om sig fornægtede sig stadig ikke. »Der var saa dejligt *roligt* ude hos Dem, baade i dansk og svensk, altsaa i skandinavisk Betydning«, skrev Chr. Winther til hende efter et Besøg.

Medens Vennerne ufortrødent arbejdede paa at skaffe Monrad Oprejsning — i Januar 1855 umiddelbart efter Ministeriet Ørstedes Afskedigelse samledes i Stiftet 1849 Underskrifter paa en Adresse, der krævede ham genindsat —, demonstrerede Fjender og Misundere privat og offentlig deres Skadefryd. A. de Saint-Aubain (Carl Bernhard) citerede i et Brev til en Veninde Smædeverset:

Tvivl er hans Første,
Som Enhver er *nødt* at dele,
Men *Ingen* tvivler om,
Hans *Andet* er hans Hele.

I Goldschmidts Tidsskrift »Nord og Syd« fremkom et Par Aar senere et anonymt, pamfletagtigt »politisk Livsbillede« af Monrad, i hvilket det med Henblik paa, at han efter Afskedigelsen holdt nogle enkelte Prædikener i Helliggejst, insinueredes, at han havde villet samle en stor Menighed om sig for derved at »imponere Regeringen og gøre den tilbøjelig til at tilbagegive ham det tabte Embede«. Fischer skrev i sin Dagbog om Monrads Rigsdagsvirksomhed i disse

Maaneder, at han »overgaar sig selv i Had og Bitterhed, siden hans Bispestol er blevet besat«. Ingen af disse Insinuationer havde noget med Virkeligheden at gøre. Monrads Efterfølger, Biskop Lautrup, takkede ham i et Brev af 31. Januar 1855 ikke blot, fordi han personlig havde modtaget ham saa vel, men ogsaa for den Maade, hvorpaa han havde introduceret ham hos Stiftets Gejstlige: »Unægteligen har De Deres Part i den Velvilje, der siden min Ankomst er blevet mig ydet i Stiftet«.

Fischers Dagbogsnotits hentyder til den forbitrede Kamp, Monrad i Junigrundlovens Interesse optog med Ministeriet Ørsted, der nu i denne Sommer foretog sit afgørende Træk. Den 26. Juli 1854 udstedtes den Forordning om Monarkiets Fællesanliggender, hvorved Statskuppet fuldbyrdes og Enevælden faktisk indførtes for Fællesanliggendernes Vedkommende. Desuden udæskede Ministeriet Rigsdagen ved under Krimkrigen at gennemføre visse militære Foranstaltninger og tage Pengene dertil uden Bevilling. Ørsted og hans Mænd traadte i det hele fast og sikkert i Gulvet, og de troede at kunne gøre det, fordi Rigsdagsoppositionen stod dybt splittet paa Spørgsmaalet om Valg af Maal og Midler. Monrad og J. A. Hansen trængte paa for at faa de skarpest mulige Vaaben bragt i Anvendelse, medens Hall vilde lempe sig frem. Han valgte sig Udvalgsværelser og Vinduesnicher til Operationsfelt, og som Udviklingen formede sig, viste det sig, at han havde valgt ret.

Monrad ønskede gennemført en Rigsretsanklage mod Ministeriet, medens Hall, hvem »dette Aktionsvæsen« ikke huede, vilde nøjes med en Mistillidsadresse. Resultatet blev, at man efter svære Veer enedes om begge Dele. I et Foredrag, der var særlig angrebslystent præget, manede Monrad Tinget til Kamp til det yderste mod Ministeriet, hvis det vedblev at stræbe Friheden efter Livet og sikre det absolutistiske, bureaukratiske og aristokratiske Væsen. Ørsted følte sig ilde berørt af dette Foredrag, som han fandt spækket med »hædfulde Insinuationer«. Formanden, Rotwitt, bemærkede, at til en saadan Ytring fra Ministerens Side havde Foredraget næppe givet Anledning, hvortil Ørsted svarede, at dette vilde han ganske henstille. Baade Adressen og Rigsretsanklagen tiltraadtes af Tinget med overvældende Flertal. Mod Adressen stemte saaledes Grundtvig ene Mand. Han fandt den for slatten.

Kongens Svar kom i Form af en Opløsning af Tinget. Det aabne Brev, hvorved Opløsningen dekreteredes, formede sig som en sand Straffetale til Folketinget, der havde udvist »det fjendtligste Sindelag« mod Ministeriet. »Man har«, hed det, utvivlsomt med særlig Adresse til Monrad, »ikke mindre ved de Valg, der er foregaaet i Tinget, end ved den mod god Orden stridende Maade, hvorpaa Forhandlingerne er ført, fornemmelig naar Vore Ministre har taget Ordet, givet umiskendelige Tegn paa det samme Sindelag«. Folketinget havde efter Kongens Mening »tilsidesat den Agtelse, man skylder de Mænd«, han havde valgt til sine nærmeste Raadgivere, og han kunde derfor ikke se nogen Mulighed for et heldbringende Samvirke mellem Ministrene og det siddende Folketing.

Monrad udsendte umiddelbart derefter en Pjece, »Svar paa Ministeriets Tiltale«, i hvilken han afviste Ørsteds Beskyldninger mod Folketinget og navnlig anraabte Vælgerne om at ville forstaa, at vel stod den folkekære Frederik VII's Navn under det aabne Brev, men det var Ørsted, der havde skrevet det, og det var hans Røst, der talte igennem det. Den oppositionelle Presse arbejdede ligeledes energisk for at jage Stemningen op. Men det mislykkedes. Valgbævægelsen var i det hele træg og slap. Ganske vist formede Valget sig som en Slags Udryddelseskrig mod Ørsteds og Tschernings Tilhængere. Men det var i mindre Grad Frihedsvenernes Indignation end Valgtaalerne mellem de Nationalliberale og Bondevennerne, der bragte dette Resultat. Valgdagens Stemmetal afspejlede tydeligt Folkets Uinteresserethed.

Alligevel kom Systemskiftet i liberal Retning: Grevinde *Danner* greb ind!

I November 1854 foretog Kongen, ledsaget af Grevinden og nogle af Ministrene, en Rejse til Hertugdømmerne. Rejsens betydningsfuldeste Begivenhed blev Besøget hos Landdrosten i Pinneberg, den tidligere slesvigske Regeringspræsident *L. N. v. Scheele*. Med ham svor Grevinden sig sammen. Det lykkedes dem at gøre Kongen begribeligt, at med Ørsted og den absolutistiske Helstat var der ingen Vej frem, og paa Grevindens Tilskyndelse fik man lagt den Kabale, der hidførte Ministeriet Ørsteds Fald og drog Scheele frem som den, der skulde lede Forhandlingerne om Dannelsen af det nye Ministerium. Den 3. December, to Dage efter Valget, var Scheele paa

Frederiksborg. Der skulde den Dag afholdes Gehejmestatsraad paa Slottet, og i Forstaaelse med Grevinden tilskyndede Scheele til, at Afgørelsen nu faldt. Kongen gav efter. Da han havde aabnet Statsraadet, trak han op af Lommen et Stykke Papir, hvorpaa stod opskrevet den Besked, det »Scheele-Grevinde Danner'ske Komplot« havde givet ham med. Den bestod deri, at han skulde stille Ørsted og hans Kolleger to Spørgsmaal: om de blankt vilde frafalde deres hidtidige Politik og gaa over til Monrads og Halls konstitutionelle Helstat! Som maaske forstaaeligt er, for Ørsted straks hidsigt op mod Kongen. Han teede sig, hedder det, »som et vildt Dyr« og kastede Papirerne paa Bordet med den Erklæring, at efter en saadan Behandling vilde han ikke tjene Kongen længere. Den paafølgende stormende Debat endte med, at samtlige Ministre indgav deres Afskedsbegæring. Frederik VII tog det med Humør. »Jeg haaber dog, at d'Herrer bliver og spiser Suppen med mig til Middag«, sagde han.

Monrad har nu, hedder det i Kriegers Optegnelser, troet, at hans Tid igen var inde. Han har villet være med i det nye Ministerium. Efter Ørsteds Fald henvendte han sig til Hall og foreslog ham, at de i Forening dannede et Ministerium. Hall svarede svævende, at han alt to Gange havde afslaaet at blive Minister, og at han fremdeles ikke havde stor Lyst dertil. Nu efter Ørsteds Afskedigelse laa Sagen naturligvis lidt anderledes. Men skulde han gaa med, maatte det — i Overensstemmelse med, hvad han hele Tiden havde tilstræbt — være under den Forudsætning, at det gamle Ministerium rekonstrueredes. Det var jo netop, hvad Monrad ikke vilde. Hans Politik havde siden Juliforordningens Udstedelse været, at det gamle Ministerium helt og holdent skulde fjernes. Han opfordrede da Hall til at arbejde i den Retning, og han henviste til Scheele som den, med hvem man kunde danne et nyt Ministerium. Det var en Plan, Monrad allerede længe havde haft. Gehejmeraadinde Andræ gengiver i sine politiske Dagbøger en Ytring af Hall, hvorefter Monrad straks, da Afskedigelserne i Foraaret havde fundet Sted, kom til Hall og foreslog ham, at de skulde arbejde paa at komme sammen i et Ministerium, idet han mente, at de ved Scheeles Hjælp kunde faa det gamle styrtet. Hall afviste Tanken: han vilde ikke have med Scheele at gøre. »Ja, saa bliver du ikke vred over, at vi hver gaar sine Veje«, sagde Monrad, og dette vil Hall ganske have sam-

tykket i. Da nu Spørgsmaalet efter Ørsteds Fald blev aktuelt, fastholdt Hall i sin Samtale med Monrad, at han ikke vilde gaa i Ministerium med Scheele, og paa denne Meningsforskel afbrødes Forhandlingerne mellem ham og Monrad.

Det kan ikke ses, hvornaar denne Samtale mellem dem har fundet Sted. Har det været efter den 6. December, maa det siges, at Hall har spillet et særligt fordægtigt Spil overfor Monrad. Thi han var allerede da langt inde i Forhandlingerne med Scheele. Det blev da ogsaa sagt aabent paa Rigsdagen, at Hall i denne Situation »intrigerede« for at holde Monrad ude. Iøvrigt er det tydeligt nok, at ingen af dem, det kom an paa, vilde have Monrad med. Kongen mente, at Monrad saavel som Lehmann og Tscherning havde været for langt fremme i 1848 til, at man endnu kunde byde Slesvigholsternerne nogen af dem, og den samme Opfattelse har Scheele utvivlsomt næret. Det ser ud, som Monrad efter at være blevet afvist af Hall selv gik til Scheele for at tilbyde sig, men ogsaa denne Henvendelse har været forgæves. Andræ, hvem Hall havde krævet medoptaget, vilde ligesaa lidt som Hall vide af Monrad at sige, og i ingen af de Kombinationer, der forhandlede, var derfor Monrads Navn med.

Hall og Andræ vilde imidlertid heller ikke demonstrere Grevindens Indflydelse og kompromittere sig overfor den nationalliberale Opinion ved at lade Scheele overtage Ledelsen. Man faldt da tilbage paa *P. G. Bang*, af hvem de politisk betydende Medlemmer af det nye Ministerium — Hall, der blev Kultusminister, Andræ, der fik Finansministeriet, og Scheele, der overtog Udenrigsministeriet — kunde vente, at han vilde være Premierminister mere af Navn end af Gavn. Det slog ogsaa til.

Denne Udgang af Ministerkrisen skuffede Monrad stærkt. Han maatte, som Krieger bemærker, have Taalmodighed fem Aar endnu.

X. HALLS EMBEDSMAND

De to Partier, Nationalliberale og Bondevenner, havde ved Valget i Fællesskab rendt deres Stormbuk mod en Port, der af sig selv aabnede sig for dem netop i det Øjeblik, da de naaede den: de havde faaet en saadan Fart paa, at de var lige ved at tumle over Ende, d. v. s. de maatte paany orientere sig efter deres gamle indbyrdes Nag og se at finde ud af, hvad de hver for sig skulde bruge Sejren til. En af de nye Mænd fra Decembervalget, den senere Professor i Filosofi, Hans Brøchner, Georg Brandes' fejrede Lærer, skrev i et Brev til sin Ven Molbech i Kiel, at der var »fulgt en vis Mathed ovenpaa den animerede Stemning, der gik forud«, og Partiliniernes var udviskede som næppe før: man »forholder sig oppebiende, iagttagende«. Navnlig gjaldt dette Monrad: »Der er ikke noget stort Antal betydelige Personligheder i Folketinget, men dog adskillige, det nok lønner sig at studere, saaledes Hs. Hellighed, Eks-Bispen af Lolland, der denne Gang holder sig temmelig passiv og helst agerer gennem andre«, bemærker Brøchner.

Monrad traadte ganske rigtigt ikke i Samlingen 1854—55 stærkt personlig frem. Rigsretsanklagen i Anledning af Juliforordningen lod han falde, og Indskrænkningen af Junigrundlovens Omraade, om hvilken Grundtvig, der i Aarene efter 1848 var blevet en fnysende Demokrat, sagde, at den var pint og plaget ud af Folketinget af et frihedsfjendsk Ministerium, tiltraadte Monrad. Han forsvarede disse Svingninger frem og tilbage mellem hidsigt Principrytteri og saare medgørlig Opportunisme med Hensynet til »Danmarks unge Frihed«. Nu, da den reaktionære Fare var drevet over, kunde det være skadeligt at gaa for haardt paa. Tiden var ikke længere inde til teoretisk Konsekvensmageri.

Kultusminister Hall havde paa Finansloven søgt en Bevilling til Oprettelse af et Embede som Departementschef og Overdirektør for Borger- og Almueskolevæsenet. Det var Monrad, man tænkte at oprette et saadant Embede til. Grunden var, siger Fru Andræ i sine Dagbøger, at han var dygtig, og »maaske tildels«, at han var forurettet. Nu havde Hall og Andræ faaet Oprensning for Afskedigelsen, og Ministeriet kunde vel daarligt have den tredie afskedigede gaaende

som en legemliggjort Forurettelse. Desuden interesserede Hall sig ikke videre for Almueskolevæsenet. Der var han villig til at overlade Monrad Initiativet.

Det gik ikke helt nemt at faa Bevillingen ført frelst igennem. Grundtvig modsatte sig den, idet han hævdede, at Monrad ikke havde »Øje for Folkeliv, Folkeoplysning og Folkedannelse«. Ogsaa Tscherning bekæmpede Bevillingen, saaledes som han overalt modsatte sig Oprettelsen af nye Embeder, og han frygtede tilmed, sagde han, at Almueskolen under Monrads Styre skulde blive udsat for Ensretning. Bevillingen blev kun vedtaget med en kneben Majoritet af 50 Stemmer mod 45. Den 1. April 1855 konstitueredes Monrad som Overdirektør for Borger- og Almueskolevæsenet i Danmark samt som Chef for Kultusministeriets 3. Departement. Den 1. December 1855 blev han fast ansat i dette Embede.

Pædagogisk eller skolepolitisk Nyskaber kan Monrad vel næppe kaldes. Men vist er det, at i Tidsrummet fra Enevældens epokegørende Skolereform af 1814 til J. C. Christensens Skolelove af 1903 har ingen enkelt Mand betydet saa meget for den danske Folkeskole som Monrad. Den Skole, han overtog, byggede paa Ordningen af 1814, men denne Ordning gode Hensigter var endnu ved Aarhundredets Midte ikke fuldtud virkeliggjorte. Statsbankerotten og Landbrugets økonomiske Sammenbrud havde hindret en rationel Gennemførelse. Det er omtalt, at Monrad som Borgerrepræsentant var med til at udforme den københavnske Skolereform af 1844. Først dermed var Københavns Almueskole bragt over paa 1814-Princippernes Grund: man regnede, at endnu i 30erne drev flere Hundrede københavnske Børn om paa Gaderne uden at faa nogen Undervisning. Værre var Forholdene i Købstæderne og endnu langt værre paa Landet. Det ydre Apparat var primitivt, Skolerne for faa i Antal, Lokaler og Hjælpebidler mangelfulde og Lærerlønningerne elendige. Undervisningen blev derefter. Man havde forelsket sig i den gensidige Undervisning, hvorved der sparedes Lærerkrafter: til een Lærer svarede undertiden Hundreder af Børn. Man lagde særlig Vægt paa Elementærfærdighederne og Religionen. Men med Hensyn til denne sidste var der kun Tale om en aandløs Kateketik. Børnene lærte at plapre Skriftsteder og Trossætninger af, uden at der blev gjort Forsøg paa at bibringe dem nogen virkelig Forstaaelse af det lærte. Det var især

som en Reaktion heroverfor, den Grundtvig-Kold'ske Friskole rejste sig i 50erne og senere. Men med alle sine Mangler betegnede dog Skolen efter 1814 et overordentligt Fremskridt i Sammenligning med det foregaaende Aarhundredes Skole. Den Slægt, der voksede op ved det 19. Aarhundredes Midte, skrev og regnede nødtørftigst, og navnlig havde den faaet Sansen vakt for Nyttens af boglige Kundskaber og Færdigheder.

Det var paa denne Grund, Monrad tog sit Arbejde op. Parallelt med sin »Stokhøjkirkelighed« paa det religiøse Omraade var han af pædagogisk Opfattelse »nationalliberal«, d. v. s. han troede paa Uddannelsen; Skolens Opgave var, mente han, at bibringe Ungdommen et solidt Fond af Kundskaber. Han laa derfor ogsaa skolepolitisk i bestandig Fejde med Grundtvigianerne. Han var »ikke fri for at drive en Tyskers Afguderier med Skolekundskab«, sagde man. »Hvordan kan du, som har et aabent Øje for vort Kirke- og Skolevæsens Brøst, finde det urigtigt at kaste Handsken til Monrad, der kun vil lappe paa det og yderligere beskytte dets kalkede Grave?« skrev Sofus Høgsbro til Grundtvigs Søn Johan, der i Opposition til Faderen var stærkt nationalliberalt sindet. Men selv Høgsbro var for svag i Troen. I Anledning af hans Lunkenhed overfor »Folkeanden«, der efter grundtvigsk Overbevisning alene var i Stand til at »opvarme og oplyse« Ungdommen, giver Jakob Knudsens myndige Fader, Jens Lassen Knudsen, ham følgende Overhaling: »Bæst! Det er Skidt! Det er ynkeligt! Er det Tvivlesygen, vore Ynglinge trænger til at faa forstærket, saa er jo netop Monrad (den visne Pind!) med samt hans Realskole de rette Evangelister!« Ildhuen i disse grundtvigske Kredse overvældede det roligere Omdømme. Monrad forlangte ganske rigtigt ikke noget religiøst Tilnit af Undervisningen. Men han forlangte, at »det religiøse Sind skal som en skjult Varme være til Stede, og at det aandelige Livs uvilkaarlige Ytringer skal pege hen paa vor Frelser«.

Monrad tog særlig Sigte paa at skabe Folkeskolen de bedst mulige ydre Rammer, og han var ikke mange Uger gammel i sit Embede, før han havde Planerne i saa Henseende parate. I Juli 1855 udsendte han til Biskopper, Amtmænd og Skoledirektioner Udkast til »Lov om nogle forandrede Bestemmelser for Borger- og Almueskolevæsenet i Købstæderne og paa Landet«. Ikke blot disse Myndigheder fik

Lejlighed til at erklære sig om Forslaget. Der udspandt sig ogsaa en offentlig Drøftelse af det, og det vandt i det store og hele Bifald. Angrebene kom væsentligst fra grundtvigsk Side, hvilket politisk set nærmest var uskadeligt, eftersom Monrad i sin Skolepolitik ogsaa fik de J. A. Hansen'ske og Tscherning'ske Bondevenner med sig.

Forslaget behandledes i Samlingen 1855—56 og udkom som Skoleloven af 8. Maj 1856. Der blev ved denne Lov fastsat Regler for Skolelokalernes Størrelse, samtidig med at Staten paa forskellig Maade lettede Kommunerne deres Udgifter til Skolevæsenet. De betydeligste Forbedringer i den hidtidige Tilstand bestod dog i, at Lærerne blev bedre aflagte, og at Sogneraad og Byraad fik Indstillingsret, Skole-direktionerne Kaldsret til Lærereboderne. Denne stedlige Indflydelse paa Valget af Lærer højnede, som tilsigtet var, hurtigt Befolkningens Interesse for Skolens Arbejde, og den neutraliserede ogsaa tildels Fri-skolefolkernes Angreb. Selve Undervisningen indlod Monrad sig ikke paa at reformere. Han mente, at Lovparagraffer i saa Henseende ikke vilde gøre det: det var Læreren Personlighed — »det Sind, hvormed Gerningen forrettes« —, det ene kom an paa, og et saadant Sind kunde ikke lovgives ind i Skolen. Plapreskolen vedblev endnu en Aarrække at bestaa, indtil grundtvigsk Spot og nyere pædagogiske Metoder klemte Livet af den. Personligt søgte dog Monrad under den Tilsynsvirksomhed, der fulgte med Embedet, at ansøre Lærerne og vejlede dem til en mindre mekanisk og skematisk Undervisningsform.

Læreruddannelsen laa ham især paa Sinde. Allerede i Samlingen 1855—56 forelagde han Forslag om en ændret Seminarielovgivning. Meningerne om disse Spørgsmaal viste sig imidlertid at være saa delte, at Monrad — tro mod sit Princip om, at havde han Valget mellem det helt gode, som ikke kunde gennemføres, og det knap saa gode, som *kunde* gennemføres, tog han dette sidste — i den følgende Samling forelagde et nyt, omarbejdet Forslag, som det lykkedes ham at faa ophøjet til Lov. Der blev ogsaa her skaffet Seminarilærerne bedre Lønninger. Seminaristernes Uddannelsestid forlængedes fra to til tre Aar, og Seminarierne blev bedre udstyrede med Undervisningsmateriel. Endelig bestemtes det — som en Indrømmelse til grundtvigsk Side —, at man ikke behøvede at gennemgaa et Statsseminarium for at blive Lærer. Man kunde lade sig

undervise privat og derefter fremstille sig ved en særlig Eksamen i København. Denne Bestemmelse gav i Aarenes Løb Stødet til Oprettelsen af en Række Privatseminarier, blandt hvilke vel P. Bojsens i Gedved blev det navnkundigste.

En Nydannelse var de saakaldte Monradske Kursus til videre Uddannelse af Lærere i Folkeskolen. Det var en ret omfattende og langvarig Undervisning, disse »Monradister« fik, og deres Antal var derfor ogsaa begrænset. Større Tilslutning fik hans Feriekursus for Lærere. Her drejede det sig kun om Undervisning i et enkelt Fag. Udgiften var overkommelig, og det var i Sommerferien, Kursuset faldt. Disse Kursus udviklede sig efterhaanden til at blive en grundlæggende Institution i Folkeskolens Liv: Statens Lærerhøjskole skriver sig sin Afstamning direkte ned fra dem.

Endelig er det ogsaa Monrads Initiativ, at Kvinderne inddroges i Skolens Arbejde. Hidtil havde den offentlige Skole kun kendt Lærere. Monrad fik, da han i 1859 selv overtog Kultusministeriet, indrettet en Eksamen for Lærerinder, hvilket blev Anledningen til Oprettelsen af Nathalie Zahles og N. Femmers Kvindeseminarier.

Ikke overalt mødtes denne ivrige Reformvirksomhed med udelte Tilfredshed. Fru Andræ beklager i sin Dagbog, at ogsaa Hall var kommet til at nære Interesse for Monrads Skolereformer ude paa Landet. »Disse gaar især ud paa at gøre Monrad folkelig ved at øse Penge ud«, bemærker hun. Ikke blot var Andræ i sin Egenskab af Finansminister øm over Statskassens Interesser. Men var der noget Sted i Verden, hvor man afskyede Monrad, alle hans Gerninger og alt hans Væsen, var det i Hjemmet Østerbro Nr. 7.

Med Udformningen af den konstitutionelle Helstatsforfatning, Oktoberforfatningen af 1855, fik Monrad intet direkte at gøre. Den var hovedsagelig Andræs Værk. Men i Konsekvens af sin helstatslige og konstitutionelle Opfattelse sluttede han sig straks varmt til den. Ved en af Andræs berømte Torsdagsmiddage kunde Hall oplyse, at han havde givet Monrad en Beretning om Udkastet, og at det havde gjort et godt Indtryk paa ham. »Census'en syntes ham meget fornuftig og Valgmaaden og hele Aanden i Udkastet fortræffelig«. Dette Synspunkt fastholdt han, efter at Udkastet var forelagt, og Bondevennerne havde rejst den heftigste Modstand imod det. Til sin Ven

C. E. Fenger ytrede han sig med den største Anerkendelse om Andræs Arbejde. Han vilde anse Tingene for vanvittige, om de ikke stemte Ja: »Jeg finder den (Forfatningen) saadan, at om intet andet Menneske stemte for den, saa vilde jeg«. Bondevenerne, som han under de foregaaende Kampe havde været saa intimt forbundet med, og til hvis Hovedkvarter han stadig gerne vilde holde i hvert Fald en Lønsti passabel, betragtede ham som en Frafalden. De styrtede ham som Tingets Viceformand og lod forlyde, at Hall havde givet ham Skoledirektørembedet for at sikre sig hans Bistand i Forfatningspolitikken. Den nærmeste Fremtid skulde vise, hvor taabelig denne Paastand var.

I Marts 1856 traadte da Oktoberforfatningens Rigsraad, sammensat af baade Danske og Tyske, sammen til sin første Session. Det viste sig nogenlunde med det samme, hvor umuligt det var at skabe et samstemt og arbejdsdygtigt Fællesorgan for et Danmark, der var de andre Landsdele overlegent i Folketal, et Holsten-Lauenborg, der var knyttet til et fremmed Statsforbund, og et dansk-tysk Slesvig, i hvilket der fra begge Sider blev revet og sledet. Striden brød løs igen, da Holstenernes Fører, Baron *Carl Scheel-Plessen*, den 18. Marts paa elleve Medlemmers Vegne anmeldte et Forslag til Beslutning, hvorefter Oktoberforfatningen blev forelagt Slesvigs og Holstens Stænder samt Lauenborgs Ridder- og Landskab til Betænkning. Tyskerne erkendte ikke, at Regeringen ved sin Fremgangsmaade havde holdt sig Aftalerne fra 1851—52 efterrettelig.

Debatten om Holstenernes Forslag antog hurtigt en ondartet Karakter. For Monrad maatte denne tyske Opposition komme som en bitter Skuffelse. Den betød for ham nærmest et Sammenbrud af hans Teori om Friheden, der tværs over de nationale Skel vilde være mægtig nok til at holde Monarkiet sammen, og han maatte falde i Tvivl om, hvorvidt det — set ud fra Helstatens Synspunkt — havde været rigtigt af ham at bekæmpe Ørsted. Langt senere, i 1880—81, da han nedskrev Redegørelsen for sin Deltagelse i Begivenhederne i 1864, erkendte han, at Ørsteds Politik »i og for sig« havde været rigtig. Problemet kunde i Virkeligheden ikke løses paa anden Maade end gennem en raadgivende Fællesforsamling. Men, trøstede han sig med, »det, der i og for sig er rigtigt, bliver i politisk Henseende urigtigt, naar det ej lader sig gennemføre«. Han troede stadig ikke

den Gang, at det danske Folk vilde have fundet sig i en Ordning, der beskar Junigrundlovens Garantier og genindførte Absolutismen for Fællesanliggendernes Vedkommende.

Som Sagen nu, i 1856, stod for ham, mente han at maatte gøre et sidste fortvivlet Forsøg paa at føre sin Helstatspolitik paa konstitutionel Grund igennem, og med dette Formaal for Øje foretog han pludselig en af sine overraskende Manøvrer. Han, der faa Maaneder i Forvejen ene Mand, om saa skulde være, vilde have stemt for Oktoberforfatningen, indbragte et Forslag, der gik ud paa intet mindre end en Revision af det nylig tilendebragte Forfatningsværk! For at undgaa en yderligere Uddybning af Modsætningerne mellem Dansk og Holstensk foreslog han tilmed den usædvanlige Fremgangsmaade, at man straks, uden nogen forudgaaende 1. Behandling, sendte Forslaget i Udvalg. Han regnede med, at naar en snævrere Kreds af fornuftige Mænd straks satte sig til at drøfte Tingene, vilde de kunne tale sig til rette. Der er al Grund til at tro, at Monrad med dette Forslag forberedte en vidtrækkende politisk Aktion, der skulde bringe nye Mænd — bl. a. ham selv — til Magten og føre til en dansk-holstensk Forstaaelse paa ny Basis. Som det vil fremgaa af det følgende, havde Monrad da ogsaa forud ført Forhandlinger med Scheel-Plessen og troet at have vundet ham for sine Planer.

Monrad kan ikke have været i Tvivl om, at han med dette Forslag helt ødelagde sit Forhold til Ministeriet, hvis stærkeste Personligheder, Andræ og Scheele, ikke under nogen Omstændigheder vilde have rørt ved Oktoberforfatningen. Monrad havde ellers i dette Foraar haft gode Chancer for at blive Minister: Hall var pludselig blevet interesseret i at faa ham med! Spørgsmaalet om hans Indtræden har jævnlige ved Torsdagsmiddagene i det Andræ'ske Hjem været Genstand for smaa Opgør, og man skønner, hvad der har ligget bag Halls Ønske: han har i Ministeriet villet have en Modvægt mod Andræ, hvis overlegne Karakterstyrke og selvsikre, affejende Optræden han har følt som et psykisk Tryk. Forøvrigt har han haft det paa lignende Maade overfor Krieger. Forholdet mellem ham og Monrad synes derimod under Samarbejdet i Kultusministeriet momentant at være blevet bedre, og Hall arbejdede da paa at faa Monrad ind som Indenrigsminister. Det var det eneste Ministerium, som det var vigtigt at faa besat, og dertil var, sagde han, »kun een dygtig«.

Andræ satte sig derimod med Hænder og Fødder, og da man kan tage Fru Andræ's Betragtninger som Udtryk for Mandens Mening, har Bølgerne undertiden gaaet højt i Vennekredsen. »Hall begynder mere og mere at interessere sig for Monrad«, skriver hun i December 1855. »Jeg tog mig den Frihed at sige ham, at Monrad vilde eklipsere ham, dersom han kom ind i Ministeriet. Monrad har nemlig et stort Parti, som alle vilde skraale, det ene Medlem højere end det andet, paa hans Ros; alt, hvad der blev gjort, vilde være Monrads Værk«. Hall modsagde hende paa det kraftigste, idet han mente, at Monrad vilde vise sig behagelig at have med at gøre. Sidst i Februar 1856 er Sagerne paa det Standpunkt, at Hall, som Fru Andræ klager, ikke stod »saa varmt paa Andræ's Parti som tidligere«. Han har aabenbart reageret overfor det Tryk, Andræ lagde paa ham. Monrad »har indtaget den første Plads i Halls Hjerte som Ven og Raadgiver; han er insinuant og intrigant og som Følge deraf meget farlig ved Siden af enhver«, men især da ved Siden af Hall, mener hun. Hun var vis paa, at Monrad ikke vilde helme, før han havde faaet Hall og Andræ sat op mod hinanden. De to Herrer havde slaaget en Latter op, og Hall havde bemærket, at ingen af dem dog var Børn længere. Men nu har Monrad, sluttede den bekymrede Hustru sin Optegnelse, »blot som Direktør allerede begyndt godt, og det skulde meget undre mig, om det ikke til sidst lykkes ham at gøre Andræ og Hall til politiske Uvenner«.

Men efter Monrads Indgriben i Striden med Holstenerne troede Andræ at kunne triumfere. Under et Aftenmøde i Rigsraadet faldt Bang og Andræ i Samtale om Monrad og hans Aktion. Andræ undrede sig over den, da jo Monrad bevisligt gerne vilde være Minister, og hans Fremstød mod Oktoberforfatningen i hvert Fald ikke var Vejen dertil. Men Bang mente, at Monrad nok vidste, hvad han gjorde: det var, troede Bang, Monrads Plan at danne et Ministerium sammen med Fenger, Lehmann, Rotwitt og Scheele. Andræ fik af Samtalen det Indtryk, at man ved Hoffet, hvor Rotwitt som Amtmand over Frederiksborg Amt havde sin Gang, overvejede Kombinationer i den Retning. Efter at Monrads Forslag var faldet i Rigsraadet, fortalte Scheele, der utvivlsomt paa Aktionens senere Stadier har spillet et Dobbeltspil, til de andre Ministre, at han var vis paa, Monrad havde en indirekte Forbindelse med Grevinden. Hun havde

nemlig i den senere Tid talt flere Gange med Scheele om Monrad og beklaget den Misstemning, der bestod mellem Regeringen og Monrad. Den kunde efter hendes Mening let hæves, thi hun vidste, at Monrad meget gerne vilde have et godt Forhold til Scheele, og naar Hall og Andræ gik af, saa maatte Kombinationen Scheele-Monrad-Rotwitt være den, der frembød sig. »Rimeligvis skriver dette sig fra Rotwitt, som tit har Konferencer med Grevinden og saa fortæller hende, hvad for en Stormagt Monrad er«, funderer Fru Andræ.

Den 7. Maj kom Forslaget til Behandling i Rigsraadet. Monrads Motivering vidner om, at han var klog paa de parlamentariske Virkemidler, der paa vildsomme Omraader bekvemtest fører til Maalet. Han sagde, at efter at de forskellige Følelser og Lidenskaber, Vrede og Uvilje nylig havde faaet Afløb, ønskede han den roligere Stemning, der sædvanlig derefter indtræder i Menneskesjælen, benyttet saaledes, at Mænd med de forskellige Anskuelser, fra de forskellige Sider i Forsamlingen, traadte sammen i et Udvalg for at overveje med hverandre, om de dog ikke kunde mødes. Der var, indskærpede han, stor Forskel paa, om man tog en offentlig Forhandling, hvor Præsidenten sad paa sin Plads, og hvor Stenografer og Publikum var til Stede, eller man sad samlet i en snæver og fortrolig Kreds og aabenhjertigt overvejede med hverandre, hvad der bedst kunde fremme Fædrelandets Vel. Imidlertid afviste Præsidenten, Madvig, den Tanke, at man kunde gaa direkte til Udvalgsbehandling. Man stemte først herom, og det forkastedes med 37 Stemmer mod 26. Med Monrad stemte bl. a. Balthazar Christensen, J. A. Hansen, Grundtvigianeren Lindberg, Rotwitt, Tscherning og Gert Winther — et Følgeskab, der nok kunde tyde paa, at det drejede sig om en politisk Aktion mod Ministeriet. Ligesaa oplysende er det, at Ministrene Hall, Andræ og Scheele stemte imod.

Helt afgørende for Aktionens Udfald var det imidlertid, at ogsaa de oppositionelle Holstenere med Scheel-Plessen i Spidsen gik mod Monrad. Hvad man i den ministerielle Kreds med særlig Interesse mente at have iagttaget, var, at Monrad blev ubehageligt overrasket over Scheel-Plessens Nej, og at »han i Øjeblikkets Varme udtalte sig om det højst uventede deri«. Det var i al Fald denne Stemmeafgivning, der foranledigede ham til uden videre at tage sit Hovedforslag tilbage, idet han spottende udtalte sin Glæde over, at et Fler-

tal af Forsamlingen havde vist sig tilfreds med Forfatningen. Hans Spot havde Adresse til Scheel-Plessen, der oprindelig havde været inde paa at støtte Monrads Aktion. Ved et Aftenselskab nogle Dage senere hos Kongen fortalte Tillisch, at han om Morgen den Dag, Afstemningen fandt Sted, havde søgt Scheel-Plessen og advaret ham mod Monrad, der, som Tillisch sagde, ikke var til at stole paa. Scheel-Plessen havde hertil svaret, at det ikke kunde falde ham ind at indlade sig med Monrad.

Monrads Planer stod og faldt med, hvordan de revolterende Holstenere stemte. Var de gaaet ind paa fortrolige Forhandlinger om Forfatningen, vilde der have været gode Udsigter for en Regeringskombination af Bondevenner og Monrad'ske Nationalliberale, og Monrad har vel ventet, at han i Kraft af sit Forhandlingssnille skulde kunne skaffe sig den Triumf at have udjævnet de holstensk-kongerigske Modsætninger.

Forholdet mellem Scheele og hans Kolleger i Ministeriet blev — væsentligst som Følge af Scheeles Maskepi med Grevinden — stadig slettere. I Oktober 1856 var Rivningerne kommet til det Punkt, hvor Andræ nægtede at fortsætte. Men da Kongen holdt fast paa Scheele, naaede man omsider til en Ordning, hvorefter *Andræ*, der antoges at være stærk nok til at tumle Scheele, afløste Bang som Konsejlspræsident, medens nogle Nybesættelser, der betød en yderligere Forskydning i nationalliberal Retning, fandt Sted.

Krisen havde været meget langvarig, og talrige Udveje var forsøgt og forladt. Monrad og de Kredse, han fra Foraaret havde Føling med, synes ogsaa at have været paa Tale. En Dag først i Oktober mødte Hall hos Andræ i daarligt Humør. »Han saa alt *en noir*« og mente, at der nok kunde være Mulighed for et Ministerium, hvori Monrad sammen med Scheele og Rotwitt havde Sæde. Andræ spurgte Hall, om han troede, Monrad havde faaet en Henvendelse. Monrad havde nemlig om Formiddagen været inde hos Andræ i Landstinget »og set saa straalende ud«. Netop i de samme Dage havde det bondevenlige Blad »Morgenposten« taget til Orde for et Ministerium Rotwitt—Monrad. Bladet var ikke ubetinget begejstret for Monrad, men det mindede dog om, at han i ethvert vigtigt Øjeblik havde staaet forrest blandt dem, der søgte at standse Reaktionens stride

Strøm, og han maatte anses for at være »om ikke det fuldkomne Udtryk af Folkerepræsentationens Flertals Vilje, saa dog en Personlighed, der kan antages at dele og at ville kunne samarbejde med denne Folkevilje«. Bladets Artikler alarmerede de Nationalliberale og inspirerede »Dagbladet« til en vittig Persiflage. Har der været Bestræbelser i Gang ad de Kanaler, der over Balthazar Christensen og Grevinden førte til Kongen, kom der imidlertid intet ud af dem.

Samarbejdet mellem Scheele og de nationalliberale Ministre bedredes ikke, efter at Andræ havde overtaget Ledelsen. Under en Samtale med Kongen bemærkede den slesvigske Minister Wolfhagen, at der sjældent var et Ministermøde, »hvor Scheele ikke sagde noget, som i Tyskland vilde have en Duel eller anden *éclat* til Følge«. Den 4. April 1857 kom Eksplosionen. Inde fra Ministerværelset paa Christiansborg hørtes ophidsede Stemmer som af Mænd i højroset Skænderi. Scheele havde vistnok stukket de andre Ministre en lille Nødløgn ud vedrørende nogle Sundtoddokumenter, der skulde forelægges Rigsraadet, og det kom i den Anledning til et voldsomt personligt Sammenstød mellem ham og Andræ. De Behageligheder, der udveksledes, var af den Karakter, at de to Herrer ikke længere kunde sidde i Ministerium sammen, og de følgende seks Uger optoges da af en Ministerkrise, som fik et usædvanligt og, fra Trin til Trin, uforudseeligt Forløb.

Usikkerheden laa i, hvad Kongen kunde finde paa. Det svirrede de følgende Dage med Navne og Rygter. Bluhme, Tillisch, Sponneck, Bardenfleth, David, Ussing, Reventlow-Criminil o. a. figurerede i forskellige Kombinationer, og oven i Købet erklærede Kongen en Dag overfor Krieger, at det var hans Agt nu igen at være »absolut«. I Huset Østerbro Nr. 7 vogtede man aarvaagent paa ethvert Tidernes Tegn: hvem der spadserede paa Gaden med hvem, hvem der spiste sin Middag med hvem, og hvem der »gik ud og ind« hos hvem. Halls skiftende Stemninger antegnedes: de bevægede sig frem og tilbage mellem Opstemthed og Nedslaaethed. Det vidstes med Sikkerhed, at Kongen nødigt tog Andræ tilbage. Men Hall, Andræ og Krieger holdt ubrødeligt sammen, og stillet overfor en Folkestemning, der efterhaanden havde vokset sig mere og mere national-liberal, skandinavisk og ejderpolitisk, var det Kongen umuligt at komme udenom dem. Dog selv efter at han den 17. April havde

overdraget *Hall* at danne Ministeriet, og Scheele samme Dag definitivt entledigedes, var Situationen uvis. Da Gesandten ved Forbunds-dagen i Frankfurt Bernhard Bülow havde faaet sig Udenrigsministerposten tilbudt og i den Anledning var i Audiens, raadede Kongen ham fra at tage den. Han skulde hellere gaa ind i et Ministerium Scheele, som Kongen haabede at faa dannet. De nuværende Ministre var, sagde Kongen, ret »nogle forbandede Æsler«, som han ikke mere vilde se for sine Øjne.

Monrads Stilling under Krisen er noget uklar. Det ser ud til, at han har haft flere Jern i Ilden. Han har via Tscherning haft Forbindelse med Scheele, der ganske vist før i Dage havde bedyret sine nationalliberale Kolleger, at han intet vilde have med Monrad at gøre, men som nu maaske var kommet paa andre Tanker. Monrad paa sin Side har troet at kunne vinde Hoffet gennem Scheele, og han har ikke anset Scheeles Rolle for at være udspillet, saa fast denne Mand sad i Kongens og Grevindens Gunst. Efter hvad Fru Andræ ved, dolerede han i Dagene efter Scheeles Fald over, at man havde ladet »den første Mand i Ministeriet, den fremragende Personlighed« forsvinde »uden tilstrækkelig Grund«, og Krieger fik det Indtryk, at Monrad saa »det meste i Scheele'sk Lys«. Imidlertid var nu Andræ, Hall og Krieger enige om at holde Monrad ude. Andræ var i saa Henseende den drivende Kraft, men ogsaa Krieger, der endnu under Ministerkrisen det foregaaende Aar til Fru Andræs Fortrydelse var »fanatisk begejstret« for Monrad, havde nu »begyndt at faa Øjnene op for Monrads Intriger«. Det var Scheeles og Grevindens Skygger, der tegnede sig paa Væggen for Hall, Andræ og Krieger. De var alle tre enige om, at Monrad gerne kunde finde paa at alliere sig med Scheele, overfor hvem han bestandig gjorde smaa Tilmærmelser.

Det er naturligvis udenfor al Tvivl, at Monrad har ønsket en Portefølje. Men det er ligesaa utvivlsomt, at hans Bevæggrunde ikke blot har været af personlig, men ogsaa af politisk-saglig Art. Det var stadig en Revision af Oktoberfatningen — for en uvildig Betragtning den eneste realpolitiske Udvej —, han syslede med. Han søgte paany Forbindelse med Scheel-Plessen, og gennem sine Samtaler med ham troede han igen at have fundet et Grundlag, paa hvilket Ministeriet og Holstenerne kunde naa til Forstaelse. I et Brev af 20. April fore-

slog han Andræ, at man foretog Skridt i den Retning. Men for at de tre Venner ikke skulde have Indtrykket af, at han trængte sig paa, føjede han til: »Skønt jeg er inderlig overbevist om, at denne Fremgangsmaade er den rigtige, vil den muligvis kunne skade, dersom Regeringen forfølger en anden Plan. Skulde jeg ikke faa noget Svar paa disse Linier, tør jeg vel anse det som et Tegn paa, at De ønsker, at jeg ikke for Tiden skal gøre noget yderligere Skridt for at fremme Overenskomsten, og jeg hengiver mig da til det Haab, at vi, naar vi atter mødes, vil se de tyske Forviklinger lykkeligt løste«. Hans Holdning var altsaa fuldt loyal og aaben overfor Ministeriet. Poul Andræ antager, at Andræ har foretrukket ved sin Tavshed at tilkendegive, at han ikke ønskede, Monrad skulde gøre yderligere Skridt overfor Plessen.

Krisen endte med, at Triumviratet førte sin Krig igennem: Monrad blev holdt ude. Den 13. Maj 1857 udnævntes Ministeriet Hall—Andræ—Krieger med *Hall* som Konsejlspræsident.

Monrad fortsatte i de følgende to Aar sine Bestræbelser for at hidføre en Revision af Fællesforfatningen. Han var overtydet om, at han, om han fik Lov at komme til, vilde kunne klare Skærene. Men han var, hvad Enkelthederne i den Revision, han tilstræbte, angik, hverken klar eller konsekvent. Som det saa jævnlige skete under hans politiske Grublerier og Skaktræk, grupperede Grunde og Modgrunde sig stadig om for ham. De tog skiftende Form i de skiftende Situationer. Eet Øjeblik var han villig til at stemme for, at Rigsraadet reduceredes til at være en blot raadgivende Forsamling. For ham var Hovedsagen, at Helstaten blev opretholdt. Overfor Lehmann, der straks vilde have haft Ejderstaten proklameret, hævdede han, at det vilde være Eventyrpolitik at udskille Holsten og slaa sig paa Skandinavismen, og paa Grundlag af denne helstatslige, antiskandinaviske og, tildels, absolutistiske Politik har han, efter hvad Krieger oplyser, søgt en Forstaaelse med de konservative Helstatsmænd, hvad dog glippede for ham. Han forlod derefter atter Tanken om et Rigsraad med blot raadgivende Myndighed, og overfor de samme Politikere, hvem han to Uger i Forvejen havde indprentet det eventyrlige i Holstens Udskillelse, erklærede han nu, at hvis man fra tysk Side krævede det konstitutionelle Grundlag opgivet, vilde Ejderstaten være

at foretrække. Tanken om, at man paa en eller anden Maade maatte kunne tilfredsstille Holstenerne, spøgede dog stadig i hans Hjerne. Hans Plan i saa Henseende var at dele Rigsraadet i to Kamre, og han antydede, at man som en ufravigelig sidste Indrømmelse til Holstenerne burde kunne sammensætte det ene Kammer af en ligelig Repræsentation for de fire Landsdele.

Hans skiftende Forsøg paa at finde en Udvej fik ingen praktisk Betydning. Hall fulgte sine egne Veje. Stadig trængt af Holstenerne og det tyske Forbund besluttede han sig omsider til ved Kundgørelsen af 6. November 1858 at sætte Oktoberforfatningen ud af Kraft, for saa vidt angik Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg, og genindføre Enevælden i disse to Hertugdømmer i de Anliggender, der hidtil havde sorteret under Fællesforfatningen. Hermed opgav han faktisk ethvert Forsøg paa at holde Helstaten sammen. Fra nu af gik Kursen atter i ejderpolitisk Retning. Den første Følge var, at *Andræ* traadte ud af Ministeriet.

Hermed blev Spøragsmaalet om Monrads Indtræden atter aktuelt. Skønt hans Særstandpunkter ingen praktisk Virkning fik, affødte de dog adskillig Uro og Usikkerhed paa Rigsdagen og i Befolkningen. »Fædrelandet« afsvor ham som Meningsfælle, hvor meget Bladet end beklagede at skulle »skilles fra en gammel Ven«. Under vidtløftige Komplimenter til Monrad for hans fremragende Talent og udprægede Originalitet tog ogsaa »Dagbladet« Afstand fra ham: Monrad har vist, at »han af alle vore politiske Kapaciteter besidder de største Resourcer og er rigest paa Tanker, ikke luftige, løse Fantasier, der futter af med en blændende Glans for i næste Øjeblik sporløst at forsvinde, men paa sunde, praktiske Tanker, der »ligger og gror« for engang at vokse op og give Høst«. Men Bladet fandt, at den Revision af Fællesforfatningen, som Monrad tilsigtede, enten var en Umulighed eller »et saa overordentlig farligt Eksperiment, at man paa det bestemteste maa modsætte sig det«.

Personlig røbede Hall ikke nogen Betænkelighed ved Monrads Særstandpunkt, og han ansaa det ikke for at være en Hindring for hans Optagelse i Ministeriet. Antagelig har Hall indset Nødvendigheden af at sikre sig paalidelig Støtte hos den Gruppe af Nationalliberale, der svor til Monrad. Illustrerende den Vane hos Hall, at han med sit iøvrigt saa smukke og klare Organ altid udstødte en lille Bilyd

gennem Næsen, gengiver Hother Ploug denne Ytring af ham: »Det er fuldkommen rigtigt, at Monrad er en Vanskelighed i Ministeriet, hm, hm; men han er, hm, hm, pinedød en større Vanskelighed udenfor Ministeriet«. Nok er det: Hall stod efter Andræs Udtræden i den Situation at skulle skaffe sig Erstatning, og som han sagde til Krieger, det kunde ikke nytte at komme med en Ubetydelighed: det vilde være »for mat« en Erstatning. Afgørende var det desuden, at Fenger bestemt krævede Monrads Indtræden.

Den 31. August 1858 var Monrad blevet udnævnt som Direktør for det samlede Kirke- og Undervisningsministerium, en Stilling, der noget nær gav ham en Ministers Myndighed. »Hall gør det i og for sig ikke gerne, uagtet Sagerne vistnok haardt kan trænge dertil«, skriver Krieger, »men han ser den politiske Nødvendighed«. Selv havde han i de udenrigspolitiske Spørgsmaal tilstrækkeligt om Ørene.

Efter Andræs Udtræden bar Situationen mere og mere hen imod, at Monrad maatte optages i Ministeriet. Der havde i Direktørperioden været nogle Rivninger mellem Hall og Monrad. Krieger troede ikke, at Monrad havde holdt længe ud i denne underordnede Stilling, da Hall adskillige Gange havde »narret ham« for den Indflydelse, der tilkom ham. Hall skal ogsaa have lovet ham, at han, da han overtog Departementschefembedet, skulde blive Kommandør af Dannebrog, hvilket Hall dog benægtede at have givet Løfte om, da Ministrene ikke selv den Gang »var noget«. Kommandør blev Monrad imidlertid den 1. Januar 1859 — Ridder og Dannebrogsmænd var han i Forvejen —, og den 6. Maj 1859 traadte han ind i Ministeriet som Kultusminister. Samtidig blev hans Ven og haandgangne Mand C. E. Fenger Finansminister, medens Krieger overtog Indenrigsministeriet.

I det Andræs'ske Hjem herskede der en bitter Stemning. Hall har maattet opgive »det kære Præste- og Teatervæsen«, skrev Andræ i et Brev til Svogeren Egede Schack, og med Henblik paa Krigen mellem Frankrig og Østrig, der nylig var brudt ud, og overfor hvilken det vilde være »hestedumt« af os at opgive Neutraliteten, føjede han til: »Imidlertid kan man ingenting vide, thi nu, da *det store Lys* er kommet til Roret her, vil jo de genialeste Ting kunne ventes, og *du sublime au ridicule* er der, som bekendt, ikke langt«.

XI. ET MELLEMSPIIL

Den Dag, Monrad havde været i Tiltrædelsesaudiens hos Kongen og i fuld Højtidsdragt kom gaaende hjem til sin Bolig i Byen, mødte han Fru *Heiberg*. Ved dette Møde modnedes hos ham en særlig god Idé.

Fru Heiberg havde Aaret i Forvejen i Fortørnelse taget sin Afsked fra Det kgl. Teater. Heibergs Ledelse af Teatret var brudt sammen i indre Strid og Spektakel. Høedt, Wiehe o. a. var udvandret og havde i Hofteatret paa Christiansborg etableret en Scene, der med Held tog Konkurrencen op med Det kgl. Teater. De protegeredes oven i Købet af Grevinden, hvis Motiv var, at hun paa Hofteatret turde vise sig i den kongelige Loge, hvad hun paa Nationalteatret maatte afstaa fra. Kongen favoriserede følgelig ogsaa Oprørernes Scene fremfor Nationalscenen, og Heibergs Stilling blev derfor efterhaanden uholdbar. I Juni 1856 trak han sig tilbage, og Hall ansatte i hans Sted først Professor Dorph og siden Professor Carsten Hauch med Sekretær i Kultusministeriet *H. Christensen* som den egentlige Leder. Fru Heiberg gjorde hurtigt fælles Sag med sin Mand. I Marts 1858 tog hun sin Afsked. Ifølge hendes lidenskabeligt procederende Erindringer er hun og hendes Mand uden egen Skyld faldet for en Kombination af Grevindens Træskhed, Halls Vankelmod og Høedts Ondsind. Saa enkel er Forklaringen næppe. Det sikre er imidlertid, at Striden paa Kongens Nytorv greb den lille Verden indenfor Voldene som en Besættelse. Fru Heibergs Afgang vakte, som Robert Neiiendam udtrykker det, »i Publikum, Presse og Ministerium en Bevægelse, som om Sagen havde storpolitisk Betydning«.

Monrad satte sig nu for at reparere denne Nationalulykke. Det vilde være en Triumf for ham, om han kunde hele, hvad Hall havde søndret, og skaffe Publikum dets forgudede Primadonna tilbage. Monrad tilhørte ikke, som Hall, den Kreds af begunstigede, der kunde regne sig blandt det Heiberg'ske Huses Omgangsvener. Han var den Gang Fru Heiberg saa godt som personlig ubekendt. Men det var for Monrad ingen Hindring, og det var heller ikke hans Vane at tøve, naar han havde fattet et Forsæt. Endnu samme Eftermiddag, som Fru Heiberg sad i sin Dagligstue, kom Tjeneren ind og meldte Minister Monrad. »Jeg ansaa det for et heldigt Varsel, at jeg i Dag,

straks efter min Audiens hos Kongen som Kultusminister, skulde møde Dem!» indledede han. Efter Fru Heibergs Fremstilling fortsatte han med at bede hende opstille de Betingelser, under hvilke hun vilde være villig til at vende tilbage. De kunde aabenbart ikke blive saa vidtgaende, at han ikke vilde acceptere dem. Han var rede til at afskedige Hauch og Christensen, og Høedt, der igen var knyttet til Teatret som Sceneinstruktør, skulde ogsaa blive fjernet, dersom Fru Heiberg ønskede det, og var det Penge, det kom an paa, kunde hun blot nævne sine Lønkrav. Hun forlangte Betænkningstid.

Det ser ud, som Monrad har bedt Krieger assistere sig under Belejringen af Fru Heiberg, men at Krieger har afslaaet dette, fordi han frygtede at støde Hall. Krieger har senere hørt, at Monrad ved Overtagelsen af Ministeriet skulde have lovet Hall ikke paa egen Haand at foretage nogen Forandring i Teatrets Ledelse. »Naturligvis holdt Monrad ikke et Øjeblik det Løfte«, tilføjer Krieger. Sagen ligger noget uklar. I sin Bog om Striden betegner Sekretær Christensen det som sikkert, at Hall bestemt havde anbefalet Monrad ikke at røre ved den trufne Ordning, hvilket Monrad erklærede sig »ganske villig til at gaa ind paa«. Poul Andræ mener imidlertid paa Grundlag af et Brev fra Faderen til H. E. Schack at kunne slaa fast, at Monrad *ikke* kan have givet Hall et saadant Løfte. Det havde været Halls Tanke at optage Høedt i Direktionen ved Siden af Hauch og Christensen, hvad ogsaa Overskou nævner i »Den danske Skueplads«. Men allerede før sin Udnævnelse til Minister har Monrad tilkendegivet Hall, at han ikke billigede denne Plan, der jo vilde udelukke Fru Heibergs Tilbagevenden. Hvordan det nu end forholder sig hermed, saa har det efter Kriegers Opfattelse været Monrads Formaal at stille sig selv i Relief i Modsætning til Hall, og det er i denne Forbindelse, Krieger udstøder sit Hjertesuk: »Hvis det var en Mulighed at tilvejebringe et fuldstændigt godt Forhold mellem Hall og Monrad, var det værd at arbejde derpaa, men jeg tror ikke, det lader sig gøre; jeg kan i det mindste ikke«. Hele Aktionen foregik bag Halls Ryg. Overfor Krieger foregav Monrad, at han havde lovet Fru Heiberg Tavshed; men Krieger, der sikkert ogsaa har været taget med paa Raad i Søkvæsthuset, hævder, at det var Monrad selv, der havde ønsket Tavshed. Hvis der ikke

kom noget ud deraf, ønskede han sin Henvendelse bevaret som en Hemmelighed.

Imidlertid stillede Fru Heiberg sine Betingelser. Hun krævede Christensen og Hauch afskedigede, og hvad den ny Direktør angik, vilde hun godkende ham og dertil forlange, at han blev udrustet med den absolutte Myndighed i Teatrets Anliggender: det maatte ikke ske — som det, efter hvad hun paastod, skete under Hall —, at misfornøjede Skuespillere gik til Ministeren med deres Klager og fik ham til at blande sig i Sagerne til Skade for Roen og Ordenen i Teatrets Arbejde. Monrad gjorde ingen Indvendinger, og han gik derefter paa Jagt efter en ny Direktør. Han standsede ved den tidligere Minister, Gehejmeraad *Tillisch*, hvem Fru Heiberg kunde bifalde. Det lykkedes Monrad at bevæge Tillisch til at tage Posten, og han afskedigede derefter den 17. Juni Hauch og Christensen. Samme Dag skrev Fru Andræ i sin Dagbog, at Hall, der spiste sin Middag hos Andræ, optraadte sædvanlig elskværdigt, skønt han var »i meget daarligt Humør«. Fru Andræ, der afskyede Monrad og bar Nag til Fru Heiberg — af den gode Grund, at den store Skuespillerinde var Andræs lønlige Kærlighed —, føjer til, at havde Hall gjort Monrad hans Ret, satte han ham øjeblikkelig ud af Ministeriet.

Paa et hængende Haar nær var alligevel Monrads Arrangement strandet. Heiberg blev i Maj livsfarligt syg, og Fru Heiberg nægtede derfor haardnakket at afgive noget endeligt Løfte, skønt Tillisch havde overtaget Ledelsen, og skønt Monrad trængte ind paa hende for at faa Lov til at offentliggøre hendes Tilsagn. Monrad var i disse Uger i en pinlig Situation. Glippede det for ham, vilde det være Halls Tur til at triumfere. Rolig var han derfor ikke, før Heibergs Sygdom havde taget en gunstig Vending, og han havde faaet Fru Heibergs endelige Ja. Iøvrigt fik, som bekendt, Monrad ingen stor og langvarig Tilfredsstillelse af at have ført hende tilbage. Hendes gode Tid var forbi.

I sine Erindringer er hun meget venlig stemt overfor Monrad. Hun skriver, at flere af Skuespillerne stod i privat venskabeligt Forhold til ham, og at de derfor paa Forhaand ventede sig meget af hans Udnævnelse som Minister. Men hurtigt blev Bedømmelsen af ham en anden. Det viste sig, at kom de til ham med deres Beklagelser, hørte han uinteresseret paa dem for sluttelig at henvise dem

til deres Chef. Naar Fru Heiberg hørte dem skumle indbyrdes herover, udrød hun, skriver hun, stille for sig selv: »Bravo, Monrad, du holder dit Løfte!«

Der kan vistnok ikke være Tvivl om, at der i denne Affære er handlet overilet fra Monrads Side og maaske ogsaa ubilligt overfor Hall og Christensen. I Marts 1872 havde Christensen i anden Anledning en Brevveksling med Monrad, der her ydede ham sin Anerkendelse for hans Forretningsdygtighed: »Jeg handlede efter bedste Overbevisning, da jeg fjernede Dem fra en Stilling, som De havde faaet kær«, skrev Monrad. »Jeg maa imidlertid indrømme, at efter vore Forhold var min Behandling af Dem noget haard, og naar jeg har tænkt paa hine gamle Dage, har jeg i Forholdet til Dem staaet som den, hvem der var noget at tilgive«. Sandheden er utvivlsomt, at Heiberg baade økonomisk og kunstnerisk var kørt fast i sin Administration, og at det var nødvendigt for Hall at omordne Forholdene ved Teatret. I al Fald tjente Episoden til yderligere at uddybe Kløften mellem Hall og Monrad. Det har smertet Hall dybt, at han mistede Fru Heibergs Venskab, og at det var hans politiske Rival, der havde Held til at skabe hende de tilfredsstillende Arbejdsvilkår, som Hall ikke mente at kunne byde hende.

Men helt gratis fik Monrad ikke sin Triumf. Det skete var langt fra efter Grevindens Hovede, og Tilfældet vilde, at en politisk Krise, i hvilken Monrad havde Brug for og ihærdigt søgte Grevindens Tilid, netop samtidig brød løs.

Ogsaa i disse Aar levede han det mærkelige Dobbeltliv, hvori saa at sige Politikeren og Præsten færdedes Side om Side uden at ænse hinanden.

Efter at han havde taget Bopæl paa Hummeltofte, genoptog han Bekendtskabet fra Ungdomsaarene paa Borchs Kollegium med *Peter Rørdam*, den ejendommeligt friske og djærve grundtvigske Præst, der omtrent paa samme Tid ved Enkedronning Caroline Amalies Mellemkomst var blevet kaldet til Lyngby. Rørdam synes ikke paa Forhaand at have været sympatisk indstillet overfor Monrad. I et Brev fra 1855 til Hustruen fortæller han, at han har spist Middag hos Baron Henrik Stampe paa Christinelund, og at Talen her var faldet paa »Fædrelandspartiets uforlignelige Trekløver i Religion, Politik

og Kunst, Kierkegaard, Monrad og Høyen. »Det er morsomt nok«, skriver han, »at det Parti har tre Orakler; thi vi (Grundtvigianerne) har kun eet Hoved«. Men blandt de Nationalliberale bliver den lyst i Band, der ikke tror paa Høyen eller tvivler om Kierkegaards Rettroenhed og Monrads Statsmandsdygtighed, og de bliver »ganske iltre, naar nogen af Trekløveret behandles som et andet skrøbeligt Menneske«.

Forholdet mellem de to Mænd blev hurtigt venskabeligt. Rørdam var naturligvis ængstelig for, at Monrad efter at være blevet Minister ikke vilde unde Præsteskabet den samme Frihed, som Hall, der var »en fredelig og frisindet Mand«, havde tilstaaet det. Men personligt kom de godt ud af det med hinanden. Om et Selskab, Rørdam gav for en Kreds af Venner, deriblandt Monrads, siger han i et Brev til Søsteren, at det var forløbet paa bedste Maade: »Vi sang og var glade. Monrads er fornøjelige Folk«. Gennem Rørdam introduceredes Monrad i den Kreds af literære og kirkelige Personligheder, som Enkedronningen en Gang om Ugen samlede hos sig paa Sorgenfri. Her kom bl. a. Grundtvig, Professorerne Rasmus Nielsen og Sibbern, Digteren C. Hauch, Billedhuggeren Jerichau og Kirkehistorikeren Fr. Hammerich.

Enkelte Gange prædikede Monrad i Lyngby Kirke. Da han i 1857 havde gjort det anden Gang, skete det kort efter, at Muren omkring Kirken faldt sammen. Enkedronningen, der endnu paa dette Tidspunkt nærrede nogen Mistillid til Monrad, bemærkede i den Anledning spøgefuldt til Rørdam, at det var, fordi Monrad havde prædiket i Kirken. Rørdam refererede denne Ytring i et Brev til Søsteren, men føjede til: »Han præker ellers godt«.

Vi møder i disse Lyngby-Prædikener den samme udpræget »psykologiske« Prædikeform, den samme indtrængende Opfordring til *Selvransagelse*, som ogsaa siden er et Hovedtræk i hans Prædikener og opbyggelige Skrifter. Mennesket maa holde Justits i sin egen Sjæl, mærke sig sine egne Ord og Handlinger, efterspore Bevæggrundene til dem og vogte sine lønlige Tanker — dem, der stiger op fra Sjælens skjulte Dybder, og som kun kendes af den Enkelte selv og af den Alvidende: »En enkelt Tanke, en enkelt Følelse, der farer gennem Sjælen, kan kaste Lys over Sjælens dybe Svælg, som Lynet, der farer hen over Himlen, kan oplyse Nattens Mørke«. Hvad han

med denne Selvransagelse, denne Kontrol med Sjælelivets Ytringer, vil opnaa, er, at den Enkelte ikke lader Dagliglivets Sysler og Bekymringer opfylde sig i den Grad, at de overvælder Sjælen og — ligesom Ormene ødelægger Markens Afgrøde — afgnaver hver Spire til det evige Liv.

Det er i disse Prædikener hans eget personlige Problem, han tumler med. Ingen, der læser dem, vil være i Tvivl om Oprigtigheden af dem; men ganske vist vil heller ingen falde paa den Tanke, at de er holdt af en Mand, der samtidig snor sig hjemmevant paa den politiske Taktiks Stier. Prædikanten og den politiske Taktiker havde tilsyneladende intet med hinanden at gøre. Hvis Dr. Jekyll og Mr. Hyde den Gang havde holdt deres Indtog i Literaturen, vilde Monrads Fjender i ham have fundet denne Dobbeltskikkelse personificeret.

Ved sin Optræden i almindelige »verdslige« Omgivelser gjorde han ikke noget for at afkræfte Indtrykket heraf. Han værdsatte en vis verdensmandsmæssig Fordomsfriheds Betydning i Politiken, og i det politiske og selskabelige Liv stræbte han at føre sig frit og uhæmmet af de Hensyn, hans Stilling som Gejstlig vilde paalægge ham. Den forældrelose Dreng fra Præstø husede sikkert stadig noget af et Underlødighedskompleks i Forholdet til de sociale Cirkler, hans Begavelse havde ført ham ind i, og hans Optræden i Selskabslivet blev derfor mindre naturligt, mere forceret, end Salonviddet vilde lade passere uantastet. Han udleverede sig troskyldigt til det. Ogsaa i fysisk Henseende havde nemlig hans Appetit paa Tilværelsens Herligheder antaget gængse menneskelige Former. Den spinkle Yngling fra 30erne var blevet tæt og før af Skikkelse. I Johs. Helms populære Vise om hin landlige Rigsdagsmand, der havde været til Middagsmad oppe hos Kongen paa Slottet, gjorde det særlig Lykke, at den digre Monrad sammenstilledes med den radmagre P. C. Zahle:

Monrad fik Bugt med en hel Postej
med et Par Ænder til Fyding;
Zahle, som sad ved Siden af mig,
fik kun en halvvoksen Kylling . . .

Alt, hvad Monrad saaledes forsaa sig mod Konventionen — især ogsaa, hvis det kunde hænde, at han fik et Glas Vin mere end

strengt passende — blev nøje bemærket og rapporteret videre fra Middagsselskab til Middagsselskab. Det var den Slags Historier, der mere end noget andet var egnet til at svale den politiske Misundelse, han stadig opgaves af.

Intet Under da, at man med særlig Graadighed kastede sig over de Historier, der gik om hans Forsøg paa at faa Indpas ved Hoffet. Monrad deltog nemlig ikke i den almindelige Forargelse over Kongens Ægteskab. Medens det nationalliberale Selskab ene havde Sans for Dekorum: det forbitredes over, at Danmarks Krone skulde repræsenteres af en Trekant, bestaaende af Monarken selv, hans morganatiske Hustru, der som Figurantinde ved Teatret var gaaet fra Haand til Haand, og den i de »bedre« Kredse oversete Bogtrykker, havde Monrad Sans for, hvad der var politisk praktisk. Selve det moralske Moment lod han ude af Betragtning. For Moralen havde jo Biskop Mynster, der foretog Vielsen, kautioneret, og forøvrigt misbilligede Monrad de Forsøg, der blev gjort paa at faa Grevinden fjernet fra Hoffet: man burde, mente han, ikke stræbe efter at faa en Mand til at skille sig fra sin Hustru. Det var tværtimod hans Opfattelse, at man skulde anerkende Tilstanden, som den nu engang var, og tage Konsekvensen deraf. Han var ikke ufølsom for det Behag, der følger med at faa Adgang til aristokratiske Kredse: »Det kan ej andet end tiltale at blive bekendt med deres lette, yndefulde Væsen«, skriver han i sin »Redegørelse«. Men særlig mente han, at det kunde have politisk Betydning, om Ministrene færdedes i det fornemme Selskab. Med sin Sans for Antiteser hævdede han, at dersom vi her i Landet var mere *demokratiske*, vilde vi give Ministrene passende, vel udstyrede Embedsboliger og aflægge dem saaledes, at ydre, tarvelige Kaar ikke hindrede dem i at hævde Stillingens Værdighed.

Monrad lagde selv ikke Skjul paa, at det var hans Bestræbelse at skaffe sig et fortroligt Forhold til Kongen og Hoffet, og paa dette Punkt kom det til et Modsætningsforhold mellem ham og de øvrige Ministre, særlig Lehmann og Krieger. Lehmann har efterladt sig en af Hall og Fenger kommenteret — og tildels korrigeret — Redegørelse for de Begivenheder, der i Juleugen 1863 førte til Dannelsen af Ministeriet Monrad. Han spotter her Monrad for hans Forsøg paa at komme i Kontakt med Kongen og Grevinden. Han havde,

skriver han, alt som Amtmand i Vejle hørt om Fiskerscener paa Frederiksborg Søer, hvori ved Siden af Kongen og Grevinden ogsaa Monrad figurerede. Imidlertid vilde nok »Fiskene ikke rigtig bide paa«, og Lehmann hørte derefter Rygter om, at Monrad gjorde Tilnærmelser til Prins Christian »og især til Prinsesse Louise, hvilke skulde have medført et intimere Forhold«. Men noget afgjort Held havde Monrad ikke med sig: »Hvis jeg skal dømme efter, hvad jeg selv har set«, slutter Lehmann, »lykkedes dette næppe noget af Stederne, ligesom jeg aldrig har kunnet overtyde mig om, at Saloncourtoisiet klædte ham, eller at Hoflivet hørte til hans mange Fag«. Fenger erkender, at Monrad gjorde ivrige Forsøg paa at komme i Forbindelse baade med Frederik VII.s og Tronfølgerens Hoffer. Han har hørt »et meget stort Antal« Historier herom. Men Monrads Bevæggrund var, hævder Fenger, ikke den, at han vilde skaffe sig en Særstilling paa de andre Ministres Bekostning. Monrad mente tværtimod, at de andre Ministre begik en Fejl ved at omgaa Kongen saa lidt og ved paa en Maade at lade sig udelukke fra den fornemme Verdens Kredse, hvori de ifølge deres Stilling burde indtage en bestemt Plads, og han søgte for sit eget Vedkommende at bøde paa denne Mangel og at formaa sine Kolleger til at gøre det samme. »Dette slog fejl for ham, dels fordi hverken Kongen eller den fornemme Verden havde nogen særlig Tilbøjelighed til at indlade sig med ham, dels fordi vi andre ikke vilde sekundere ham i disse Bestræbelser, og han undgik derfor ikke en Del Spot i denne Anledning«. Men Fenger fastslaaer kategorisk, at Monrad ikke handlede bag sine Kollegers Ryg eller foretog sig noget, »hvorover vi andre kunde blive skinsyge.«

Det er indlysende, at megen politisk Fortræd vilde være undgaaet, dersom ikke bornert og smaalig Tænkemaade havde hindret en Tilknytning mellem Ministeriet og Hoffet. Det kom nu tværtimod til ustandselige indbyrdes Trakasserier, som pinte Kongen og vanskeliggjorde Forholdet. *Krieger* var den af Ministrene, der næsten saa det som sin Livsopgave at stække Grevindens Indflydelse og modarbejde hendes Aspirationer, og »denne forbandede vindøjede Krieger« havde derfor i særlig Grad Kongens Unaade. »Stangrotten« skal have været Kongens Øgenavn til ham, fordi Krieger havde den Vane, naar han talte med Kongen, at staa i en respektløs Stilling med Tommel-

fingerne hægtet op i Ærmegabene og fikser Kongen over Brillglas-sene. Det var især ogsaa dette Spørgsmaal om Grevinden, der gav Anledning til det køligere Forhold mellem Monrad og Krieger.

I Maj 1859 var en ægyptisk Prins i Besøg ved Hoffet, og til Ære for ham afholdtes et Gallataffel paa Christiansborg. Grevinden havde faaet sat igennem, at hun skulde kunne indfinde sig *en cortège* med Kongen og Prinserne. Tilfældigvis havde Krieger faaet Nys herom, og i Ministermøderne om Sagen havde han forlangt, at man skulde modsætte sig Grevindens Nærværelse i Riddersalen overhovedet. Men saa vidt vilde Hall ikke gaa. Han vilde kun være med til at forbyde hendes Indtræden i Kongens og Prinsernes Følge. Monrad erklærede »med Ostentation«, at naar Grevinden blot ikke blandede sig i de politiske Anliggender, Embedsbesættelser o. lign., burde Ministeriet ikke bekymre sig om saadan noget, som at hun optraadte i Kongens Følge. Man skulde snarere, mente han, udarbejde et udtrykkeligt Regulativ for hendes Stilling, samtidig med at man skaffede hende »kvindeligt Selskab«, d. v. s. skaffede hende den Anerkendelse hos Kongehusets og Ministeriets Damer, som hun ønskede. For denne Tanke var der imidlertid ingen Jordbund. Det blev ved den paagældende Lejlighed — til Kongens indædte Forbitrelse — ordnet saaledes, at Grevinden indfandt sig i Riddersalen ad en Sidedør.

I Forsommeren 1858 havde Hall fra den svenske Regering modtaget en højst overraskende Note. Det oplystes i denne, at Kammerherre *Berling* sammen med Forfatteren til et af de mest omtalte Skrifter om Grevinden havde udspremt Rygter om, at man i svenske Hof- og Regeringskredse forberedte et Smædeskrift om Kongen og Grevinden. Rygterne var kommet den daværende Kronprinsregent, den senere *Carl XV*, for Øre. Han lod foranstalte en Undersøgelse, der viste, at Rygterne var grundløse, hvorefter han ad diplomatisk Vej beklagede sig over dem. Faktisk stod ved den Lejlighed Frederik VII.s eneste fyrstelige Venskab i Fare. *Berling* blev hed om Ørene. Da derfor den Tanke blev udkastet, at man skulde sende Generaladjutanten, Generalmajor Hegermann-Lindenchrone til Stockholm for at søge Misstemningen fjernet, støttede han den af al Magt, og han gav Generalen det Løfte, at han vilde træde tilbage paa et hvilket som helst Tidspunkt, Generalen maatte bestemme, om blot Missionen

kom i Stand. Det gjorde den da, og den lykkedes. Men paa Kongens Bud blev Berling siddende i sine Stillinger. Kongen gjorde ham endog ved Nytaarstid 1859 til Storkors af Dannebrog.

Da der stadig ingen Forandringer indtraadte i Berlings Forhold til Hoffet, bevægede Krieger Hegermann til at henvende sig til Berling og opfordre ham til at indfri Løftet fra Aaret forud, og samtidig udvirkede Krieger, at Ministeriet rørte paa sig. I et Ministermøde i August 1859 vedtog man, at Hall overfor Kongen skulde indskærpe, at han maatte »anse Berlings Fjernelse for i enhver Henseende tilraadelig«, og navnlig kunde han »ikke andet end anse Ministeriets Stilling for uholdbar«, dersom Kongen beholdt Berling og lod Hegermann gaa. Monrad billigede ikke denne Beslutning, men han modsatte sig den heller ikke, efter at Hall, tvunget af Krieger, erklærede, at han ikke kunde fravige den. Den viste jo ogsaa i sin Udformning tydelige Mærker af at være et Kompromis.

Opirret af Scheele og Grevinden trodsede Kongen Ministeriet. Efter at Berling havde indgivet sin Afskedsbegæring, og, som det kunde forudses, faaet den afvist, afskedigede Kongen under en Troperevue ved Flensborg Hegermann som Chef for Adjutantstaben. Denne Afskedigelse fandt Sted udenom Krigsminister Lundbye, der som Følge heraf indgav sin Demission.

Saa lidet tilbøjelig Hall var til at tage en Konflikt, vilde det hele maaske stille have jævnet sig, hvis der ikke var indtruffet en Episode, der gav Sagen en helt ny Vending. Til Troppeksamlingen havde Kongen inviteret nogle svenske Officerer, der under Besøget vedligeholdte en stadig telegrafisk Forbindelse med Stockholm. Den 21. September indfandt Berling sig paa Telegrafstationen i Glyksborg, og idet han erklærede at ville undersøge, om Hofffunktionærerne misbrugte Telegrafen til private Meddelelser, fik han i Forstanderens Fraværelse den unge Assistent til at forevise sig en Bunke Telegrammer. Der var her imellem nogle, som var indleveret af svenske Officerer, og som han beskyldtes for at have læst.

Nu var — med et af den Tids bevingede Ord — Fanden løs i Laksegade. Krieger satte igennem, at Hall Lørdag den 8. Oktober rejste til Glyksborg for at gøre Kongen Situationens Alvor begribelig. Monrad havde fraraadet denne Rejse. »Lad det køle sig af«, sagde han. Der kom heller ikke noget ud af Halls Mission. De Forestillin-

ger, han gjorde Kongen, var saa uldent indpakkede, at Kongen uden videre afviste dem. Kongen var atter her ude i en af de politiske Storme omkring hans huslige Liv, der forbitrede ham hans Regeringstid. Det hed, at han under Opholdet paa Glyksborg var »perialiseret tre Gange om Dagen«, og at han var »til ren Skandale«.

Begivenhedernes videre Forløb følger Krieger i sin Dagbog fra Dag til Dag, lejlighedsvis fra Time til Time — formentlig i Erkendelse af, at denne Krise var hans aandelige Ejendom fremfor nogen andens. Hans Tilførsler er naturligvis præget af hans eget Syn paa Tingene: han er irriteret af Halls »Slaphed«, og ad Monrad snerrer og snapper han ustandseligt. Han har dog ikke kunnet betro Dagbogen noget, der kaster et misligt Skær over de to Mænd. Hall har ikke lagt Skjul paa, at han helst vilde have Konflikten bilagt — sikkert ligemeget paa hvilken Maade. Men han har ikke overfor Krieger og Stemningen i de nationalliberale Kredse haft den samme Fashed som Monrad. Da det viste sig, at en Ministerkrise var uundgaaelig, arbejdede Monrad paa en saadan Rekonstruktion af Ministeriet og Udgang af Konflikten, at Kongen og Grevinden ikke kunde føle sig gaaet for nær — samtidig med at det nationalliberale Parti bevarede sin Magtstilling. Men Krieger maa — trods al sin Uvilje — tydeligt nok vidne, at Monrad handlede i Aabenhed overfor Hall og fra Trin til Trin holdt denne underrettet om, hvad han foretog sig.

Monrad førte Forhandlinger til forskellig Side — bl. a. med Grevindens politiske Mentor, Balthazar Christensen —, og han tumlede fra Dag til Dag med nye Planer og Kombinationer. Efter at Krieger for at fremkalde Afgørelsen den 2. November havde forlangt sin Afsked, tog Forhandlingerne Fart. Monrads Situation var den, at han ikke vilde og ikke kunde sælge sig med Hud og Haar til Bondevennerne, Grevinden og Berling. Som Stemningen i de toneangivende Kredse var, maatte det Ministerium, han dannede eller stod Fadder til, rumme den solidest tænkelige nationalliberale Garanti: han maatte have Hall med. Men Hall havde paa Trods af sin inderste Hjertens Mening stillet sig paa Kriegers Standpunkt i Spørgsmaalet om Berling, og dermed var ogsaa Monrad bundet i saa Henseende. Til Hall sagde han, at han havde stillet sig, som han gjorde, for at der kunde være »et Tilknøyningspunkt«, dersom det skulde forme sig saaledes, at Hall kom til at indgive sin Demission. »Men hvis Kongen henvæn-

der sig til mig, haaber jeg jo, at du vil vedblive at være Konsejlspræsident og Udenrigsminister«, føjede han til. Krieger mener, at denne Erklæring gjorde noget Indtryk paa Hall.

Monrad fortsatte nu sine Avancer overfor de bondevenlige Politikere, der havde Grevindens Øre. Men han kom herved til Klarhed over, at Hall ikke vilde blive accepteret paa nogen ledende Plads i Ministeriet. Grevinden kunde tænke sig et Ministerium Monrad — dog kun som det mindre Onde. Hun og hendes politiske Venner ansaa nu Øjeblikket inde for et sejrrikt Fremstød, og Monrad vilde de kun indlade sig med, hvis alt andet glippede. Monrad forsøgte derfor en ny Udvej. Han foreslog Hall, at han selv overtog Konsejlspræsidiets og Udenrigsministeriets for at afgive det igen efter nogle Maaneders Forløb. Hall afviste dette: »For ser du, naar nogle Maaneder var gaaet, saa vilde Kongen finde, at der ingen Grund var til Forandring, og du vilde selv finde det samme«. I sin bitre Sindsstemning føjede Hall til: »Desuden kan du ikke danne et Ministerium, for der er ingen, der tror dig«. Det er ogsaa dette, Krieger trøster sig med, da han hører om de Besværligheder, Monrad har under sine Forhandlinger med Bondevennerne: »Det stadfæster sig her atter, at Monrad iblandt de mange rige Gaver, der er forlenede ham, ikke har faaet den at indgyde Tillid«. Hans Venner i Ministeriet har nu næppe heller søgt at underbygge det nationalliberale Selskabs Tillid til ham. Ude i Byen fortaltes det, som det fremgaar af et af de Saint Aubains Breve, at han arbejdede paa at »vippe Hall« og slaa sig paa »Gemalinden og Berling«.

Kongen har selv helst villet have det til at gaa i den gamle Gænge. Men kunde det ikke lade sig gøre, foretrak han vistnok et Ministerium Monrad for et bondevenligt Ministerium. Lørdag den 5. November modtog Monrad fra Kongen et Brev, der lagde Situationen i hans Hænder. Kongen har efter de Meddelelser, han fik om Monrads Holdning, troet alt i Orden. »Berling har sejret«, sagde han til Balthazar Christensen. »Monrad danner et nyt Ministerium«.

Kongens Henvendelse satte Monrad i en pinlig Forlegenhed, fordi han, som Sagerne laa, ikke kunde opfylde Kongens Forventninger. Lørdag den 12. November tog han til Jægerspris. Under Samtalerne med Kongen og Grevinden udfoldede han alle sine Virkemidler. Bl. a. blev det fortalt, at han spurgte, om Grevinden havde faaet Skøde

paa Slottet, og da dette benægtedes, tilraadede han at bringe denne Sag i Orden. Men paa Hovedpunktet blev hans Besøg en Skuffelse. Han maatte erklære, at han ikke selvstændigt saa sig i Stand til at danne et Ministerium, og at han maatte gøre fælles Sag med det øvrige Ministerium, saafremt ikke Hall blev siddende som Konsejlspræsident og Udenrigsminister, hvilket igen forudsatte, at Berling straks blev fjernet, eller at han suspenderedes, og Undersøgelsen mod ham indleddedes. »Monrad har taget fejl af mig, og jeg har taget fejl af Monrad«, sagde Kongen.

Ved sit Mæglingsforsøg opnaaede Monrad kun at blive alle Parters Syndebuk. I Ministeriet og den nationalliberale Inderkreds herskede der ikke mindre end paa Jægerspris Forbitrelse mod ham. Navnlig overfusede Krieger ham: »Det er Dem, der har fremkaldt den hele Konfusion. De burde have holdt Deres Opposition indenfor Ministeriet og ikke overfor Uvedkommende have udtalt Dem om Deres afvigende Meninger. Selvfølgelig maatte det gaa videre til Kongen, at De var uenig med os andre, og han fik derved det Indtryk, at han ikke behøvede at tage Hensyn til Halls Forestillinger«. Monrad svarede, som sandt var, at det var Krieger, der havde fremkaldt Konfusionen: »De kan ikke forlange, at jeg skal følge Dem i alle Deres Luner — ogsaa udenfor Deres eget Ministeriums Omraade«.

Den 22. November fik Ministeriet Hall sin Afsked, og Andendagen derefter opfordrede Kongen den bondevenlige Amtmand *Rotwitt* til at danne et nyt Ministerium. Desuden foretog Kongen denne Dag endnu et Skridt, der taktisk snildt, som det var, afstedkom nogen Forvirring i det nationalliberale Hovedkvarter. Han reskriberede Finansministeren, at Telegrafaffæren skulde »paa det strengeste undersøges og derefter paadømmes for den Domstol, der er Sagens rette Forum«. Monrad blev, siger Krieger, »næsten ustyrlig«. Nu da Ministeriets Betingelse var opfyldt, vilde han straks have været af Sted til Jægerspris. Hall holdt ham imidlertid tilbage, og derved fik Krisen den af Scheele og Grevinden planlagte Udgang. Den 3. December udnævntes vort »første Venstreministerium« med Rotwitt som Konsejlspræsident og Baron Blixen-Finecke som Udenrigsminister.

Skuffelsen ramte Monrad haardt. Efter kun et halvt Aars Forløb mistede han den Ministerstilling, han i ti Aar havde arbejdet paa at

opnaa og lovet sig saa meget af, og hans Forsøg paa at redde Situationen for de Nationalliberale havde kun øget Misstemningen imod ham. Fru Monrad, der vel har ment at burde restaurere hans Rygte i det nationalliberale Selskab, fortalte Venner og Bekendte, at hendes Mand ansaa Ministeriet Rotwitt for at være en utaalelig Skandale, og at han ligefrem ikke kunde udholde at se de nye Ministre for sine Øjne.

Men paa sin ejendommelige Maade rystede Monrad Nederlaget af sig. Var noget mislykket for ham, brød han brat af og kastede alt forbigangent bag sin Ryg. Som i den senere, langt dybere og frygteligere personlige Krise søgte han denne Gang Lise i — at rejse bort. Han besluttede at rejse til Paris med Familien for at tage Ophold der i nogen Tid. Beslutningen blev efter hans Sædvane truffet uophødelig. En Time efter, at Ministeriet Rotwitt var en Kendsgerning, traf Lehmann ham med den franske Grammatik i Haanden!

Efter Tschernings Raad drog han dog ikke af Lande uden at bringe sig i Erindring ved Hove. Han søgte en Afskedsaudiens og blev tilsagt til Taffel den 7. December. Her skal det være gaet livligt til. Kongen drak et Glas med Monrad, men drillede ham med, fortæller Tscherning, at han ikke mente noget med det, siden han ikke drak ud. Monrad tømte da i en Hast forskellige Glas, der stod foran hans Kuvert, og udbragte »meget smukt og hjerteligt« Kongens Skaal, idet han, hedder det, indflettede nogle »Helstatstirader« om Riget »fra Skagen til Elben, fra Øresund til Vesterhav« og samtidig forsikrede Kongen, at hans Pariserrejse ikke skulde forhindre ham i at følge Kongens Kald, saafremt et saadant maatte udgaa til ham. Efter Bordet havde han »en *querelle*« med Scheele. Monrad henvendte sig til ham og sagde: »*Vous êtes le seul responsable*«, hvortil Scheele bemærkede afsides til de omkringstaaende: »*Er ist besoffen*«. Saaledes fortæller i det mindste Krieger.

Pariserrejsen blev ikke af lang Varighed. Den 13. Februar 1860 blev der telegraferet efter Monrad fra København.

Om Morgen den 9. Februar spredtes i Byen til almindelig Bestyrtelse det Budskab, at, som J. A. Hansen skriver, »den Almægtige i sin uudgrundelige Visdom havde bortkaldt Rotwitt fra hans højtbetroede Virksomhed«. Rotwitt havde den foregaaende Aften været

til Taffel hos Kongen og fulgtes ved 10½-Tiden med Blixen-Finecke og Finansminister Westenholz til sin Bolig i Hotel »Royal«, »Nationaltidende«s nuværende Bladhus. Da han gik op ad Trappen, ramtes han af et apoplektisk Anfald og døde, faa Minutter efter at Westenholz og en Tjener havde baaret ham ind paa en Sofa.

Hvor svagt befæstet »Grevindepolitiken« i Virkeligheden var, ses deraf, at den, skønt Ministeriet Rotwitt havde Folketingets Flertal med sig, hin Nat brød redningsløst sammen: det var ikke muligt at finde en Mand af Navn og fornøden politisk Evne til at føre den videre. Det hjalp ikke, at Bondevennernes Ledelse trængte ind paa Blixen for at faa ham til at sætte sig i Spidsen for Ministeriet — Balthazar Christensen faldt endog ved en bestemt Lejlighed paa Knæ for ham og bønfuldt ham derom. I Stedet lod Blixen telegraferer til Monrad, der svarede: »Jeg skal søge at efterkomme Hans Majestæts Befaling og begiver mig nu til København«.

Den 16. Februar var han hjemme igen. Han ilede straks fra Bane-gaarden til Kongen og søgte derefter Hall og Fenger. Han har, som rimeligt er, ventet at komme i Spidsen for Ministeriet; men han havde aldrig saa snart ført sine første Samtaler, før Skuffelserne styr-tede ind over ham. Hos Kongen fik han det Indtryk, at Kongen egentlig helst saa ham forulykke i sine Forsøg, og endnu ubehageligere for ham var den Holdning, som Hall og Fenger indtog.

Den Dag, der blev telegraferet efter Monrad, sad Hall i Lands-tingets Formandsværelse i Samtale med forskellige ledende Politikere. Landstingets Formand, M. P. Bruun, beretter i sine Dagbøger, at Hall ved den Lejlighed ytrede sig med den største Bitterhed om Monrad. Han mente, at nu vilde Monrad uden videre danne et eller andet Ministerium og opkaste sig til Leder og Styrer. Under Hall selv vilde han ikke tjene. Han havde længe haft den Orm at ville være Udenrigsminister, og det var derfor, han var taget til Paris. Denne gensidige Skinsyge mellem Hall og Monrad bevirkede den følgende Uges besværlige Forhandlinger og afgjorde Ministeriets Sammensætning.

Det ser ud, som Hall under Indvirkning af Monrads Forestillinger i første Øjeblik har vaklet noget i sin afvisende Holdning. Samme Aften, som Monrad var kommet hjem om Morgenen, var Krieger, Hall og Fru Hall til Middag hos Andræ. Man fik her det Indtryk,

at »alt var arrangeret« mellem Hall og Monrad. Hall vilde under ingen Omstændigheder være Udenrigsminister under Monrad; men han syntes villig til at træde ind som Kultusminister — endog om Ministeriet skulde komme til at tælle Blixen-Finecke, der, som Fru Hall bemærkede, under en dygtig Chef som Monrad kunde gøre megen Nytte. Krieger og Andræ — Fru Andræ ikke at tale om — gjorde deres bedste for at stive Hall af overfor Monrad: det var under Halls Værdighed, mente de, at gaa ind i et Ministerium uden som Konsejlspræsident og Udenrigsminister. Uden Virkning paa Hall var disse Forestillinger ikke, men navnlig stimulerede det ham, at Fenger krævede Udenrigsministerposten overdraget Hall; ellers vilde han ikke være med. Hall fik derved Haand i Hanke, og især blev det muligt for ham at spænde Blixen ud.

For at imødekomme Kongen og Grevinden har Monrad vistnok gerne villet have Blixen med. Efter at Hall for sit Vedkommende nægtede at tage Udenrigsministeriet under Monrads Præsidium, forhandlede Monrad med Blixen — men med det Resultat, at Hall nu blev fuldendt knibsk. Han vilde ikke love overhovedet at træde ind. Hans Fortrydelse over i December at være blevet fældet var saa levende, at han nu ønskede sig udelt Oprejsning overfor Kongen. Han har villet vise Kongen, at selvom Monrad havde faaet sig Ministeriets Dannelse overdraget, saa var han, Hall, ikke til at komme udenom, og han drev endog sin Sabotage saa vidt, at da Monrad, der jo for enhver Pris maatte have ham med, tilbød ham baade Konsejlspræsidiat og Udenrigsministeriet, afviste han til at begynde med Tilbudet. Monrad henviser bl. a. til dette Tilbud der, hvor han i sin »Redegørelse« forsvare sig mod Beskyldningerne for at have villet trænge sig frem. Han siger, at da det var ham, der skulde danne Ministeriet, vilde Konsejlspræsidiat efter Skik og Brug være tilfaldet ham, men han gav Afkald paa Værdigheden for at faa Hall til Udenrigsminister. Det er dog udenfor al Tvivl, at han gjorde det nødtvungen, og at Halls Holdning oprørte ham voldsomt. Der blev gjort endnu et Forsøg paa at komme udenom Hall; men derved blev det kun yderligere understreget, at Hall var Situationens Mand. Den 24. Februar dannedes Ministeriet. Hall overtog Konsejlspræsidiat og Udenrigsministeriet. Monrad blev Kultusminister og Indenrigsminister ad interim, og Fenger fik Finansministeriet.

Om de lidt barnagtige Gnaverier mellem Kongen og Ministrene og mellem disse indbyrdes taler følgende Episode: Hall og Fenger vilde, at den officielle Udnævnelse skulde vente til den 25. Februar, der var Halls Fødselsdag. Men Monrad skyndede paa: »I Dag skal I lystre mig, fra i Morgen af skal jeg lystre«, sagde han. Hall krævede da, at han som Konsejlspræsident formelt tilkaldtes af Kongen. Monrad mente, at alle de nye Ministre samlede burde forestilles for Kongen. Men herimod protesterede Hall. Monrad, der gerne vilde spare Kongen for en altfor demonstrativ Ydmygelse, antydede da, at han og Hall kunde følges ad. Men heller ikke det hjalp: »Jeg vil ikke have dig med«, erklærede Hall. Saa maatte da Monrad gaa til Kongen og bede ham tilkalde Hall. Kongen bad, om han ikke kunde slippe, men der var ingen Vej udenom. Audiensen forløb dog i god Forstaaelse. Kongen havde ventet, at Hall vilde opstille Betingelser med Hensyn til Grevinden. Men det gjorde han ikke. Han sagde blot, at han ikke vilde være Minister, dersom Forholdet mellem ham og Hoffet skulde være af samme Karakter som sidst. Kongen og Grevinden maatte vogte sig for, at det kom dertil.

Efter vel overstaaede Anstrengelser tog Monrad atter i Paasken en Tur til Paris. Han blev her »huldsaligt modtaget« af Kejser Napoleon. I København noterede man sig med Tilfredshed, at det dog ikke var en Privataudiens: der var andre Herrer til Stede samtidig. Et Vidnesbyrd om, i hvilken Grad den københavnske Sladder beskæftigede sig med hans maaske lidt naive Selvoptagethed, er det, at Fru Andræ omtaler de Overvejelser, det voldte ham, om han paa sit franske Visitkort skulde skrive sig *M^r* eller *Monseigneur*.

XII. KONGERIGETS MINISTER

Ogsaa Magten har sin Sødme, jeg indrømmer det. Der er noget tilfredsstillende ved at gennemføre Love, der har en blivende Betydning; Dagens Timer bliver indholdsrige og vægtige ved de mange Afgørelser, hvoraf andres Ve og Vel er afhængig. Man vokser i Anseelse; der lyttes med større Opmærksomhed til ens Ytringer; man er blevet en vigtig Mand, og dersom man ikke har lært ej at

lægge Tonefaldet paa Stillingen, men paa Personen, kan man let blive vigtig«.

Det er Magtudøvelsens Vellyst, Monrad her som Olding genkalder sig i Erindringen. Den er, mindes han, ganske vist ogsaa tilsat Elementer af Trivialitet og Ubehag. Den ministerielle Administration »er fyldt med en Mængde tørre, ubetydelige Smaasager, der kan matte selv den mest ufortrødne Arbejder«, og hertil kommer alskens »Rigsdags-Ærgrelser og Blad-Ubehageligheder«. Disse mindre fornøjelige Sider ved Magtudøvelsen var Monrad ingenlunde ufølsom overfor. De tirrede ham jævnlige stærkt. Sofus Høgsbro, der for saa vidt var økonomisk afhængig af Monrad, som hans Højskole i Rødding nødvendigvis maatte have Statstilskud, fortæller, at da han en Dag rejste sig for at tage Ordet under Behandlingen af en kulturel Sag, traadte Monrad lige hen foran ham og sagde temmelig vredt: »Lad mig nu se, De ikke irriterer mig«. Advarslen hjalp ikke, og Monrad beklagede sig bagefter derover. Det var dog sjældent, han paa denne Maade røbede sig. Han havde en velafrettet Parlamentarikers Evne til at skjule sine Sindsoprør, og Irritationerne var ham til Tider som smaa bitre Stænk i Nydelsernes Bæger. Han havde ogsaa et veludviklet Blik for Parlamentarismens Psykologi. Han skriver i en af sine »Politiske Afhandlinger«: »Hænder det ikke ofte, at en Tale i en lovgivende Forsamling bliver akkompagneret af en sagte Mumlen, der bølger hen gennem Forsamlingen? Ja, denne Mumlen spiller endogsaa en saadan Rolle i lovgivende Forsamlingers Forhandlinger, at det er et Hovedkapitel i den parlamentære Kunst at forstaa sig paa den, saa at man uddanner sit Øre til at opfatte alle denne Mumlens Nuancer, der ligger mellem den næsten fuldstændige Lydløshed og den halvhøje Tale. Denne Mumlens Svaghed eller Styrke er nemlig en aldeles paalidelig Maalestok for, hvad der gør Indtryk paa Forsamlingen eller lader den uberørt, og altsaa for det, der maa besvares eller kan lades ubesvaret. Den fortrinligste Tale, der er akkompagneret af en almindelig halvhøj Mumlen, kan lades ubesvaret, hvorimod det allerusleste Ruskomsnusk maa, dersom det høres i Lydløshed, besvares med den allerstørste Omhyggelighed«.

Han elskede Magten, og paa de Omraader, hvor han havde Forudsætninger for at kunne udøve den, fik han det ypperlige ud af den. »Giv mig Magten; Ansvarer tynger ikke mig!« er en af hans

ofte anførte Ytringer, der er blevet taget som et Vidnesbyrd om, at han var Magten og Magtudøvelsen ligefrem lastefuldt hengiven. Vist er det, at han følte sig i sin Myndighed. I Modsætning til Hall havde han den for en Administrator uvurderlige og uundværlige Evne at kunne sige Nej, og det var ham sikkert ikke en mindre Tilfredsstillelse at afvise end at indvilge.

Undertiden var det en rent tilfældig Indskydelse, der fik ham til at demonstrere sin Magtstilling og indlægge sig Taknemmelighed. Mødet udenfor Porten til Brogade Nr. 5, der førte til, at Fru Heiberg fik Hævn over sine Fjender, er et saadant Tilfælde. Monrads anden store Samtidige, *H. C. Andersen*, fortæller om et lignende. De havde som Studenter boet i Hus sammen, og mens Monrad var Præst i V. Ulslev, havde Andersen tilbragt »et Par smukke, oplivende Dage« i hans Præstegaard. Siden var de kommet hinanden paa Afstand. Da Monrad i 1859 var blevet Minister, hændte det en Dag, at han og Andersen mødtes paa en Spadseretur udenfor Byen. Forløbet af dette Møde er lige karakteristisk for dem begge. Monrad standsede Andersen og sagde ham, at hans Statsunderstøttelse, 600 Rdl., var altfor lille. Han burde have 1000 Rdl. ligesom Hertz, Chr. Winther og Paludan-Müller. Andersen blev, siger han, »glad overrasket og dog forlegen«. Han trykkede Monrads Haand og sagde ham sin inderligste Tak, men bad ham dog om ikke at misforstaa det, naar han føjede til, at han aldrig vilde minde Monrad om Løftet: »Jeg kan det ikke«, sagde han. Han behøvede det heller ikke. Monrad gennemførte Forhøjelsen.

Endelig fik Monrad sin Trang til at sætte i Værk, arrangere Overenskomster, ordne, lede eller befale, fuldt tilfredsstillet ogsaa paa det politiske Omraade. Rigsdagssessionen 1860—61 betegner det faktiske Højdepunkt paa hans politiske Løbebane. Som Finansudvalgets mangeaarige Formand havde han allerede haft en Fod indenfor i Administrationen. Da en Snes Aar senere Kampen mellem Folketinget og Ministeriet Estrup brød løs, bidrog den Magtstilling, som Folketingets Finansudvalg havde erobret sig, sit til at komplicere Forholdet for Ministeriet. Finansudvalget var en af Venstre besat Stilling inde paa Ministeriets Terræn. Det var, som en Højrejournalist skrev, en »Institution i et Lokale, der var halvt Naadesekretariat, halvt Spækhøkerbod, hvor Medlemmerne stod med det ene Ben i Folkerepræsenta-

tionen, med det andet ovre i Kancellibygningen«. Den paagældende Skribent giver Monrad Hovedskylden for, at det havde udviklet sig saaledes. Forholdet er, at Monrad kun modstræbende var slaaet ind paa disse Veje: det var, som før nævnt, Tscherning og Fenger, der her havde ført an. Men i visse Henseender benyttede han sin Kompetence som Finansudvalgets Formand til at faa ryddet op i gammel Slendrian, og dette Arbejde fortsatte han i forstærket Grad som Minister. Navnlig interesserede han sig for at faa Præcision og Klarhed skaffet til Veje i de forskellige Forvaltningsgrenes Regnskabsvæsen. »En Sløsen uden Lige fandt Sted indenfor Administrationen, der samtidig hovent og overlegent affærdigede den nærgaaende Statsrevision. Først da Monrad fik Regnskabsvæsenet i sin Haand, blev det bureaukratiske Hovmod for Alvor stækket. Administration og parlamentarisk Revision kom paa Talefod, og der skete store regnskabsmæssige Fremskridt«. (Albert Olsen).

Som Kultus- og Indenrigsminister havde Monrad alle Kongerigets særlige Anliggender med Undtagelse af Retsvæsenet under sin Ledelse, og han benyttede sig i rigt Maal deraf. Han følte det, som var han sluppet ud af Halls Hyttefad og nu havde hele Oceanet til Raadighed. Havde han som Finansudvalgets Formand faaet en Forsmæg paa Magtens Sødme, saa svælgede og fraadsede han nu i den. Med en rent ud eksplosiv Energi gik han til Værks. Aarene siden 1849 havde ikke bragt mange, navnlig ikke mange indgribende Reforme. Tid og Kræfter var ofret paa de opslidende Kampe om Monarkiets Forfatningsforhold. Det var Monrads Opfattelse, at skulde den fri Forfatning faa sikker Grund at hvile paa, saa maatte den *bruges*: der maatte ved dens Hjælp gennemføres saadanne sociale og økonomiske Reforme, som Befolkningen vilde sætte Pris paa.

Ogsaa paa det økonomiske Omraade lededes Monrad af Tidens liberalistiske Tankegang, men ganske vist ligeledes her, som paa det politiske, med visse Begrænsninger. Det viste sig især under Behandlingen af Tidsrummets eneste virkelig gennemgribende Reform, Næringsloven af 1857. Ved denne Lov, der, efter at den var traadt i Kraft, næsten med eet Slag bragte de største Omvæltninger i det sociale og erhvervsøkonomiske Liv, blev det gamle Lavssamfunds Rammer og Skranker sønderbrudte og Vejen banet for almindelig Næringsfrihed. Mens Behandlingen stod paa i Rigsdagen, rejste der

sig i Haandværkerkredse Landet over en voldsom Storm mod Forslaget, og dette udnyttedes politisk af de Konservative. Ikke blot Haandværksmestre, men ogsaa Svendene var imod et saa afgjort Brud med Lavsvæsenet. Kritiken paa Rigsdagen repræsenteredes særlig af J. A. Hansen, der ved den Lejlighed faldt ud af Rollen som Bondeven og mindedes sin Skomagerkælder i Rudkøbing. Monrad støttede ham delvis. Medens Indenrigsminister Kriegers Forslag betegnede et dristigt Spring i Udviklingen, tilstræbte Monrad her som ellers de blide og bløde Overgange. J. A. Hansen og han stillede derfor en Række Ændringer, der vilde gøre Tillempningen til de nye Forhold bekvemmere for Næringslivet. De liberalistiske Tidsstrømninger var imidlertid enhver modererende Indflydelse for kraftige. Loven vedtoges i det store og hele, som Krieger vilde have den. Tiden skulde vise, at man havde gjort klogere i at vælge et sindigere Tempo.

Den økonomiske Liberalisme var Monrads Ledestjerne, men han stirrede sig ikke blind paa den. Han var Adam Smiths Discipel, og han havde indsuget Tidsaanden. Men det hører til det overraskende og modsætningsrige i hans Karakter, at han med sine pludselige Frontforandringer og til Tider skarpe Standpunkter ikke lod sig binde af en Teori. Han var fuldblods Opportunist, og ingen Sinde havde han haardere Brug for sin opportunistiske Forhandlingsevne end nu i sin indenrigsministerielle Periode.

At det lykkedes Monrad at gennemføre saa mange, tildels betydelige Reforme, er saa meget mere beundringsværdigt, som de parlamentariske Betingelser derfor ikke var gode. Hadet mellem de Nationalliberale og Bondevennerne var efter Episoden Rotwitt blusset ud i lys Lue, og det kom til en langvarig Pennefejde, i hvilken man fra begge Sider, dog særlig den nationalliberale, betjente sig af de groveste Kampmidler. Folkeligt virkede denne Strid uhyggeligt spaltende, og meget af de følgende Aartiers sociale Had kan føres tilbage til den. Den vilde ogsaa have umuliggjort ethvert frugtbarere Arbejde paa Rigsdagen, hvis ikke netop Monrad havde haft den parlamentariske Ledelse. Uden Støtte fra Bondevennerne lod ingen Reform sig gennemføre, og Monrad for sit Vedkommende fandt ikke, at det vilde krænke hans Værdighed, naar han nægtede at tage Del i den almindelige nationalliberale Smæden af Bønderne og deres Førere, men tværtimod aabenlyst mængede sig med dem for at vinde dem

for sin Politik. I denne Henseende, men tildels ogsaa politisk, indtog han en Særstilling i Ministeriet Hall. Han lagde selv Vægt paa at faa markeret, at han udgjorde »en Stat i Staten«, et Ministerium i Ministeriet. Han regnede ikke med Partier og Partipolitik. Han skelnede, sagde han, ikke mellem politiske Venner og politiske Uvenner. De, der stemte for hans Forslag, betragtede han som sine politiske Venner, og gik de samme Rigsdagsmænd en anden Gang imod ham, regnede han dem for det Tilfælde for sine politiske Uvenner. Det var Sag og Standpunkt, ikke Person og Parti, det for ham kom an paa. Ved saaledes at lægge aabent Vand mellem sig og det øvrige Ministerium skabte han sig en Position, der gjorde det muligt for ham at holde Kontakten med Bondevennerne vedlige. Maaske nød han just i den Lejr en Tillid, der ikke overalt skænkedes ham af hans egne. Sofus Høgsbro, der ingen personlig Grund havde til at lide Monrad, da Tilskudet til Rødding Højskole var blevet halveret, giver ham ikke des mindre det Vidnesbyrd, at han, ligesom Tscherning, »drives af noget højere end sin egen Person«.

Hans Arbejdsevne i Sommerens Løb, da han forberedte Lovgivningsarbejdet, saavel som under selve Rigsdagssessionen berømmes som enestaaende i dansk parlamentarisk Historie. Han kastede sig over de forskelligste Opgaver, og selv i dem, der skulde synes at ligge hans personlige Interessesfære fjernest, beherskede han Stoffet indtil den mindste Enkelthed. Jo tungere og træsere Detaillerne var, des ubændigere trængte han til Bunds i dem. Ingen Arbejdsydelse syntes at trætte ham. »Han er en mageløs Arbejdshest, der i Stedet for at trættes bliver livligere og muntre ved det Arbejde, der vilde overvælde andre. Der er næppe nogen, der kan nægte ham sin Beundring for det Læs, han i denne Tid trækker med saa stor Lethed«. Jo pinagtigere de Forhandlinger, der maatte føres, jo mere haardnakket den Modstand, der skulde overvindes — des mere oplagt var Monrad. Af sine Embedsmænd som af sig selv fordrede han, at Nat blev gjort til Dag. Der var en ekstatiske Trang til Arbejde og Arbejdsudbytte over ham, og han elektriserede ogsaa derigennem Rigsdagens Tempo. Sager, der under andre Forhold kunde ligge og drive fra Samling til Samling, blev behandlet færdige, før man knap vidste af det. Al Udvalgstræghed og Partimødesindighed var som blæst bort, og der blev afholdt Møder i Salen ofte baade Eftermiddag og Aften.

Monrads egne Bidrag til Debatteerne i denne Samling tæller ikke mindre end 766 længere og kortere Foredrag. Han var uden Sammenligning Rigsdagens centrale Skikkelse, den Mærkesmand, om hvem Partierne flokkede sig, og selv Tscherning fattede Beundring for ham. Da Monrad engang ud paa Aftenen havde forladt Finansudvalget for at gaa til et andet Udvalgsmøde, udbrod Tscherning: »Det kan ikke nægtes, at der er godt Tømmer i den Mand; Skade kun, at han er gejstlig«. Heri kunde Høgsbro ikke samstemme. Monrads Ulykke var, mente denne Grundtvigianer, at »han var for lidt gejstlig i den sande Betydning«. Men de øvrige tilstedeværende syntes at være af Tschernings Mening.

Resultatet blev en omfattende Lovgivning. Ingen tidligere Samling havde bragt en saa stor Lovhøst, og visse af de Love, Monrad ved sit Opbud af Energi og Mæglersnille fik ført igennem, har knyttet hans Navn til Hovedpunkter i dansk erhvervsøkonomisk og social Udvikling. Det gælder saaledes Fæstesagen. Fra Monrads første til hans sidste politiske Optræden var Spørgsmaalet om at faa Fæsteforholdet afløst af Selveje en af hans Mærkesager. Det var ikke blot hans liberalistiske Samfundssyn, der — med Slagordet: »Fri Mand paa fri Jord« — drev ham. Han vilde ogsaa gennem Fæsteafløsningen skabe et politisk bedre Forhold mellem to af Samfundslivets væsentligste Faktorer, Godsejerne og Bønderne. Da derfor J. A. Hansen efter Ministeriet Bangs Tiltræden indbragte et Forslag om Tvangsafløsning af Fæstegodset, sluttede Monrad sig til det, idet han dog krævede et Par betydeligt modererende Ændringer. Forslaget blev ikke ført igennem, da Tvangsafløsningen ikke samlede Stemningen om sig. Monrad forlod derfor dette Princip. Da Spørgsmaalet atter rejstes i Samlingen 1858—59, ytrede han, vendt mod J. A. Hansen: »Den ærede Rigsdagsmand og jeg ønsker dette Forhold ordnet, vi er indtagne i det, det staar for os, som om vi kunde befri en Prinsesse, der sad fangen i et Slot; den ærede Rigsdagsmand holder sig til Hovedindgangen og stormer løs paa den, han har brugt Petarder og alle de Midler, der staar til hans Raadighed; han vil fremdeles at vi skal forsøge paa at komme ind ad den velbefæstede Hovedindgang. Jeg siger, det kan ikke nytte noget; denne Indgang er saa vel forsvaret, at man ikke kan komme ind ad den; men lad os se, om der ikke skulde være en Laage eller et Vindue, hvorigennem man kunde

komme ind ; ja, skulde man maaske ikke kunne komme ind ad Skorstenen ; skulde det ikke være muligt ved forskellige andre Lovforslag at fremme det samme Formaal, saa at vi fik et praktisk Udbytte«.

Det var just en saadan Laage, Monrad nu som Indenrigsminister trængte ind ad. Sidst paa Samlingen 1860—61 gennemførte han den saakaldte »Monrad'ske Fæstelov«, der i Aarens Løb satte sig saa dybe Spor, at da det i 1919 endelig lykkedes at gennemføre en Tvangsafløsning, var der kun Rester af det gamle udbredte Fæsteforhold tilbage. Loven indeholdt en Del Bestemmelser, der paa forskellig Maade betryggede Fæsternes og deres Arvingers Stilling. Bl. a. skulde en Fæsters Enke ikke fortabe sin Fæsteret, selv om hun giftede sig uden Godsejerens Samtykke, og Tilbygninger eller andre Forbedringer, der forøgede Gaardens Handelsværdi skulde kunne indbringe Fæsteren Erstatning fra Godsejeren. Den væsentligste Bestemmelse — og den, der siden saa kraftigt stimulerede Fæsteforholdets Afvikling — gik ud paa, at Godsejeren fik Ret til for hver niende Gaard, han afhændede til Selveje eller Arvefæste, at udtage ved Fæsteledighed eller med Brugerens Samtykke saa meget Hartkorn af det øvrige Bøndergods, som svarede til en Niendedel af det bortsolgte. Denne Ordning betød i Bøndernes Øjne et saa betydeligt Fremskridt, at skønt Tvangsafløsningsprincippet for Bondevennerne var deres Dages Tanke og deres Nætters Drøm, Grundlaget for deres Politik og deres bedste Agitationsmiddel, gik J. A. Hansen med til Loven. Ved sin Forhandlingskunst havde Monrad Held til at samle baade Godsejere og Bønder om Loven, og der var til sidst kun idel Glæde over baade ham og den.

En anden Sag af vital Betydning for Udviklingen var det jydsk-fynske Jernbaneprojekt. Landet havde i 1860 endnu kun een Jernbane, den fra København til Korsør ; men under Bygning var desuden den jydsk Tværbane fra Aarhus over Viborg til Struer. Gennem flere Aar var der tvistet om den videre Udbygning af Nettet ; men hele Sagen truede med at bryde sammen i Strid om finansielle, militære og lokalpolitiske Interesser, da Monrad tog den i sin Haand. Maaske fejrede her Monrads Evne til at forlige ellers uforligelige Modsætninger sine største Triumfer. Han var personlig Tilhænger af en jydsk Længdebane ad de østjydske Købstæder ; men Stemningen i Folketinget gik snarere i Retning af en Bane inde i Landet,

f. Eks. fra Vamdrup over Jelling til Viborg. Indenrigsministeren i Ministeriet Rotwitt, Kammerherre *Jessen*, havde forelagt et Forslag der vel holdt Spørgsmaalet om Linieføringen aabent, men dog nærmest forudsatte en Midtbane. Monrad gjorde nu det »fine Træk« at genoptage *Jessens* Forslag, idet han gav Rigsdagen tre Retningslinier at vælge imellem: den østlige, som han selv foretrak, en vestlig og en midt derimellem. For alle disse tre Retningsliniers Vedkommende var der truffet Overenskomst med den engelske Entreprenør Sir Morton Peto. Vidt og bredt var der forhandlet med ham, hver Detaille var endevendt, da Monrad forelagde sit Forslag. Monrads parlamentariske Ledelse kunde nu danne Mønster paa, hvordan et stort politisk Talent bøjer en Rigsdagsstemning ind under sin Vilje. Den første Afstemning i Tinget gik ham haardt imod; men det ansporede ham kun. Utrætteligt var han paa Færde, i Sal og Udvalg, i Ministerværelse og Vinduesnicher. Hans Taler vidnede om en saa indtrængende Viden og levende Optagethed af Emnet, at man skulde tro, Baneanlæg og Banedrift var hans egentlige Livsinteresse. Ved enhver taktisk Terrænvinding bed han sig fast for at udnytte den til det yderste. Overfor en Tornado af den Styrke kapitulerede Rigsdagen til sidst. Fra Afstemning til Afstemning rykkede den længere mod Øst, og sluttelig stod den paa den Købstadslinie gennem Fredericia—Vejle—Horsens, som Monrad havde tilstræbt.

Ingen Sinde, næppe engang i Martsdagene 1848, nød Monrad det Ry, og var hans politiske Stilling saa befæstet, som ved Slutningen af denne Samling. Et af hans Forslag gjaldt en Bevilling paa 20.000 Rdl. til Udsmykning af Universitetets Festsal. Bondevennerne stemte det blankt ned ved 2. Behandling, men Monrad genoptog det til 3. Behandling og bad om, at Bevillingen maatte blive givet som en Gunst til ham personlig. »Der er visse Foretagender, der ligesom er Duften af hele Stillingen, som er Fornøjelsen ved det hele . . . det er noget, der hjælper til at bære mangfoldige andre Besværligheder«, sagde han. Underet skete: selv Tscherning, der var udtømmelig i sin Foragt for »det lærde Lav«, og som forfulgte alle Finanslovens Kulturbevillinger med sit Lugejern — dog ikke altid med Held —, gik med til Bevillingen. Ogsaa J. A. Hansen tiltraadte den. Begge erklærede, at det var Monrad personlig, ikke Universitetet, de ønskede at vise en Honnør.

Ved Slutningen af denne ualmindelig frugtbare Rigsdagssamling, den 26. Januar, afholdtes paa Hotel d'Angleterre en Fest, hvor Politikerne ønskede hverandre til Lykke med Resultaterne. Langt de fleste Rigsdagsmænd havde givet Møde. Ved Siden af mere officielle Taler af H. N. Clausen, Blixen-Finecke og Ploug tog Monrad Ordet for en Tale, der indbragte ham stormende Hyldest. Han skildrede Samlingens Arbejde og hævdede, at det havde »styrket Friheden i vort Land«. Det havde bidraget til, at Forfatningen kunde slaa Rod. Ligesom Agerdyrkningen forbedrer Jorden ved hvert Aar at tilføre den et ganske tyndt Lag Muldjord, saaledes skulde Rigsdagen hvert Aar tilføje et lille Lag »Frihedsmuld«, og det havde den ogsaa gjort i Aar. Monrads Skaal blev udbragt af J. A. Hansen, der varmt og hjerteligt takkede ham for hans enestaaende Indsats. Det siger adskilligt om den Position, Monrad havde skabt sig, at Bondevennernes Fører tværs over den Afgrund, der ellers skilte Nationalliberale og Bondevenner, kunde lovsynge Monrad for hans utrolige og utrættelige Flid, hans Upartiskhed, Venlighed og Paa-lidelighed. Blev en Tanke fremsat, spurgte Monrad aldrig om, hvem den kom fra, men hvordan den var, sagde J. A. Hansen, og han sluttede med et ligefremt og oprigtigt: »Tak, Monrad!«

Kortvarig blev imidlertid denne Monrads politiske Højkonjunktur. Det var det usalige Spørgsmaal om Monarkiets Ordning og hans Helstatssympatier, der igen bragte ham i Miskredit.

Efter Novemberkundgørelsen yppede Baron Carl Scheel-Plessen Strid om den sydslesvigske Tyskheds Kaar. De bekendte Regensburg'ske Sprogreskripter betød en bevidst Daniseringsbestræbelse overfor de blandede Distrikter i Angel og Midtlandet, og fra tysk Side opfattedes de som et Forsøg paa overhovedet at fortrænge den slesvigske Tyskhed. Om dette »historisk-grammatikalsk-teologisk-bureaukratisk-filantropiske Kunstregimente«, som Tscherning kaldte det, stod i de følgende Aar Striden. Efter engelsk Pres lempede Hall i Januar 1861 Bestemmelserne vedrørende Konfirmationen og Privatskoleundervisningen i Slesvig, men det tilfredsstillede ikke det tyske Forbund, som den 7. Februar vedtog en Beslutning, hvorved der truedes med Eksekution, d. v. s. militær Besættelse af de tyske Her-tugdømmer. Beslutningen vakte herhjemme en saa levende national

og skandinavisk Bevægelse, at Krigen vilde være kommet allerede i 1861, hvis ikke Prøjsen paa det Tidspunkt var vejet tilbage for at tage den.

Indenfor Ministeriet kom det til svære Brydninger — væsentligst paa Grund af den helstatsbetonede Særstilling, Monrad indtog. Lige siden Ministeriets Dannelse havde Monrad og Hall staaet *en garde* overfor hinanden, og ved visse Lejligheder var Misstemningen mellem dem brudt aabent ud. I November 1860, kort efter at Monrad havde paabegyndt sin glørværdige Rigsdagssamling, har Hall, efter hvad Sofus Høgsbro mente at vide, forberedt Kongen paa, at han vilde blive nødt til at andrage paa Monrads Afsked, og Spaltningen indenfor Ministeriet synes i det hele at have været et almindeligt Samtaleemne paa Rigsdagen. Forbundsbeslutningen af 7. Februar fremkaldte en alvorlig Konflikt mellem de to Mænd. Monrad har ønsket, at man skulde gaa videre i Indrømmelserne til Tyskland — baade i Henseende til Holstens Stilling i Monarkiet og til det danske Styre i Slesvig. Til Hans Andersen Krüger, den senere nordslesvigske Repræsentant i Berlin — han var før Krigen slesvigsk Medlem af Rigsraadet —, ytrede Monrad, at de Bestemmelser i Sprogreskriptionerne, der var blevet lempede i Januar, var »tyranniske, ja barbariske«. Udtalelsen vakte i politiske Kredse megen Forargelse, og ikke mindre harmede det, at Monrad, som altid i spændte politiske Situationer, udkastede de forskelligste, overfor den daværende politiske Mentalitet mest anstødelige Muligheder. I Januar Maaned lod han sig forlyde med, at man for at afvende den truende Forbundseksekution burde vende tilbage til Absolutismen i de fælles Anliggender og gøre Rigsraadet raadgivende.

Den 7. Februar havde Hall, Monrad og Fenger en foreløbig Konference om Situationen. Krieger mener, at Monrad ved Begyndelsen af denne Konference var »meget vild«. Han angav en Række Udveje, der alle havde det fælles, at de under den raadende Folkestemning vilde være uigennemførlige. Han forbeholdt sig i Statsraadet at fremsætte sine afvigende Meninger, og ligeledes var det hans Agt at underrette Scheel-Plessen om, at han ikke var enig med de øvrige Ministre. Hall bemærkede hertil, at den Form, Monrads Erklæring i Statsraadet fik, jo kunde blive afgørende for hans Forbliven i Ministeriet. Ifølge Kriegers Referat, der vel stammer fra Hall og bærer

Mærke heraf, har Monrad først og fremmest ønsket Freden bevaret: han vilde have sine Jernbaner og øvrige Foretagender ført igennem.

Monrad har, som det synes, ogsaa i disse Dage omgaaedes med Planer om et nyt Ministerium og plejet Raad med Tscherning herom. Den 12. Februar havde han talt med Chr. Winther og sagt ham, at han kom nok til at træde ud af Ministeriet; alle de andre var imod ham. Kom det dertil, vilde han gaa ud af Politik og trække sig tilbage til Hummeltofte. Men Dagen efter kom han i et forrygende Snevejrs kørende i Slæde til Ørholm, hvor Tscherning dengang boede. Af Tschernings egne Optegnelser fremgaar ikke andet, end at de har drøftet de aktuelle Stridsspørgsmaal med hinanden og søgt at klare sig, om det vilde være muligt at tilvejebringe en holdbar Helstatsordning, eller man skulde tilstræbe Holstens Udsondring. Fru Tscherning, der dog ikke synes at være blevet udtømmende indviet i deres Samtale, mente imidlertid at kunne mærke paa Tscherning, at han nu var tilbøjelig til at træde ind i et Ministerium, om det skulde blive forlangt af ham. I de følgende Dage har han to Gange søgt Monrad i Byen, men begge Gange forgæves. Han tilskrev da den 1. Marts Monrad et udførligt Brev om den Politik, han mente der burde følges. Men det kom for sent. Situationen havde da afklaret sig indenfor Ministeriet. Hall havde sejret!

Monrad har indset, at den herskende Folkestemning ikke var til at komme op imod. Med den i Ryggen lod Hall sig ikke rokke. Ovre i Vejle Amtmandsbolig, fjernt fra Begivenhedernes Centrum, sad Orla Lehmann og fik gennem »Fædrelandet«s Angreb paa Monrad og Hall det Indtryk, at den sidste havde bøjet sig for den første. Han sendte i den Anledning Hall et Brev, hvori han teatralisk køligt udbad sig Besked. Hall svarede, at han ikke paa noget væsentligt Punkt havde fraveget sin ejderpolitiske Linie: »Monrads ubegribelige og beklagelige Optræden har kostet mig en Del bitre Øjeblikke og mange Timers besværlige Anstrengelser; men den har kun ført til, at han til sidst *fuldstændigen* har sluttet sig til den af mig *ubetinget fastholdte* Plan for vor Fremgangsmaade«. Lehmann sendte Brevet til Ploug for dermed at overbevise ham om, at Hall stod fast, og at det nu gjaldt at støtte og stive ham: »Bliver det nødvendigt, saa maa vi selv opgive og eventualiter bekæmpe Monrad, saa tungt det end vil falde os«.

Monrads Forsøg paa i Februar 1861 at sætte en helstatsbetonet Politik igennem betød atter et brat Skifte i hans Position. Han har vel tænkt sig, at den Kredit, han indenrigspolitisk havde skaffet sig, ogsaa kunde bære ham gennem et rigs- og nationalpolitisk Eksperiment. Men her forregnede han sig. Gennem disse Uger tabte han det Terræn, han under Rigsdagssamlingen havde vundet. Den 26. Januar stod han paa Tinden. En Maaned senere blev han angrebet fra alle Sider. Meget vilde have set anderledes ud, om man havde fulgt ham og navnlig indstillet Tvangsdaniseringen og Naalestikspolitiken i Slesvig. Men Folkstemningen behagede sig livligt i den og var paa Vagt overfor enhver Svækkelse af den. Selv Bondevennerne var i denne Periode rabiater Ejdermænd — maaske endda dem, der førte det voldsomste Sprog i den Retning. J. A. Hansen, der ved Rigsdagsfesten paa Hotel d'Angleterre havde bragt Monrad saa varm en Hyldest, lod nu sit Blad latterliggøre ham, og paa den modsatte Fløj stod »Dagbladet« og klappede ham lidt nedladende paa Skulderen. Muligt var det, skrev Bladet, at Monrad, endnu beruset af den sidste Rigsdagssamlings Bedrifter, troede sig i Stand til at tumle Slesvigholstenerne ligesaa let som Bondevennerne, og Bladet havde ogsaa »med en vis Bekymring imødeset det Øjeblik, da Monrads umaadelige Appetit ikke længere kunde finde Næring i Stempellove, Kirkesyn, Jernbaner, Menighedsraad eller lignende indenlandske Frembringelser og derfor kastede sig over Helstatsagerne«. Men Monrad maatte forstaa, at den Politik, han anbefalede, ikke kunde opstilles som Program for et dansk Ministerium, »der regnede paa den allermindste Understøttelse hos Nationen«.

Hall havde pludselig faaet Overtaget, og Monrad havde ham endog mistænkt for, at han stod bag Angrebene i Pressen. Da Monrad en Dag beklagede sig til Hall over den »Mishandling«, han var Genstand for i Bladene, og forlangte, at Hall skulde fralægge sig al Andel deri, veg Hall ud. I Stedet for at faa Medhold mødte Monrad kun nye Bebrejdelser. Hvorfor kunde han ikke holde sig i Ro? spurgte Hall. Hvorfor gik han stadig til Prins Christian og endog til Diplomaterne for at forhandle med dem? Selv den gamle Helstatsmand Marineminister Bille misbilligede hans Foretagender i den Retning, og Wolfhagen forekastede ham, at han ifølge Rygtet havde talt med Bluhme om en ny Regeringskombination, i hvilken han selv

skulde være Konsejlspræsident. Dette sidste afviste Monrad eftertrykkeligt, men fra alle Sider i Ministeriet faldt man over ham. »Hall er«, skriver Krieger, »bleven i den Grad overlegen, at Monrad indtil videre finder sig i alt. Naar Hall siger, at det maa saa være, er Sagen afgjort«.

Overfor den tyske Eksekutionstrusel veg Hall endnu et Skridt, hvad Folkestemningen tog ham meget fortrydeligt op. For at berolige denne foretog Hall sig en meget virksomhedsfuld Manøvre: han fravristede Monrad Indenrigsministerens Portefølje og gav den til *Orla Lehmann*, hvis Navn jo betød en særlig ejderdansk Garanti. Den officielle Udnævnelse dateredes 15. September 1861. Forud for Udnævnelsen var gaaet en Korrespondance, ved hvilken Lehmann betingede sig og fik Halls Tilslutning til, at Helstatseksperimenterne skulde opgives og Ejderkursen anslaaes.

Hos Monrad fremkaldte dette Skifte de bitreste Stemninger. Han havde nu kun Kultusministeriet tilbage; men det var i Indenrigsministeriet, han fortrinsvis havde vundet sine Laurbær, og denne Resort var derfor blevet ham særlig kær. Lehmann, hvis Helbred allerede var temmelig stærkt nedbrudt, havde heller ikke videre Mod paa at træde ind som hans Efterfølger. Han vilde helst have haft Justitsministeriet. At han fik Indenrigsministeriet maa vel tilskrives Hall, der gerne saa, at der blev lagt en Dæmper paa Monrads Foretagsomhed og politiske Fremdrift. Ogsaa rigspolitisk betød Lehmanns Optagelse i Ministeriet en Tilsidesættelse af Monrad, og det er vel en af Grundene til, at Monrad, skønt han blev siddende i Ministeriet, fortsatte med at pirke ved Spørgsmaalene paa en dissentierende, for Hall og Ministeriets Flertal ubehagelig Maade. »Lehmann er Ministeriets Nordpol, Monrad dets Sydpol og Hall Magnetnaalen, som svæver mellem begge Poler«, skrev Ploug. Men det lykkedes ikke Monrad at trænge igennem med sine Synspunkter, og efterhaanden følte han sig mere og mere isoleret. I det indenrigske Reformarbejde tog han i de følgende Samlinger ingen mere betydende Initiativer. Han syntes helt at have mistet Interessen derfor. I Oktober 1862 sagde han til Gud og Hvermand, skriver Krieger, at han ikke havde noget at gøre i det nuværende Ministerium.

I Efteraaret 1862 tog den udenrigspolitiske Situation en for Dan-

mark særlig ulykkelig Vending derved, at Englands Udenrigsminister, den liberale Lord *John Russel*, med sin »Gotha-Depesche« ret uforbeholdent tiltraadte det tyske Standpunkt i Striden om Slesvig. Presset frem af Folkestemningen i England havde Ministeriet Palmerston hidtil støttet os. Omslaget følte herhjemme som et helt ødelæggende Slag for vor Politik, og det var under Indtrykket heraf, Monrad fandt sammen med Lehmann — og tildels ogsaa med Hall — i vor nyere Histories mest forbavsende Eksperiment.

XIII. »H Ø J F O R R Æ D E R«

Det er sjældent, at en henved trekvart Aarhundrede forsinket Sensation er i Stand til at fange Opmærksomheden. Men det var Tilfældet med den, Professor Aage Friis ved Københavns Universitets Aarsfest 1933 kunde berede sine Tilhørere. Datidens Bladredaktører, i hvert Fald Ploug, har kendt den. Den har ikke des mindre i disse 70 Aar ligget forvaret i en privat Brevsamling. Den gik ud paa, at Ministeriet Halls ledende Medlemmer, Hall, Monrad og Lehmann, der tillige med Fenger udgjorde Ministeriets »engere Udskud«, som Lehmann kaldte det, i Januar og Februar 1863 har henvendt sig til den herværende svenske Gesandt, Grev *Henning Hamilton*, for hos ham at sondere den svenske Regerings Stemning overfor en Plan om, at Danmark købte sig Sverige-Norges Hjælp i Striden med Tyskland mod at betale med alt, hvad Landet ejede og var, dets Krone, dets Frihed og Selvstændighed!

Det var Monrad, der først søgte Grev Hamilton. Planen var for hans Vedkommende ikke nyopdukket. Den var en af de mange Udveje, han i Aarenes Løb havde syslet med. Under Indtryk af de storpolitiske og hjemlige Begivenheder havde han i Januar 1856 erklæret overfor Ministrene, at nu var Tiden inde til at »sætte det skandinaviske Rige igennem«. Vel var Arvefølgen ordnet ved en Protokol, sagde han, men hvad der kunde ordnes ved en Protokol, kunde omordnes ved en anden. Senere vendte han tilbage til den samme Tanke. Ved Nytaarstaflet 1862, hvor Kongen, da Grevinden ikke var til Stede, drak tæt, gentog sig Scenen fra Monrads Afskedsaudiens i

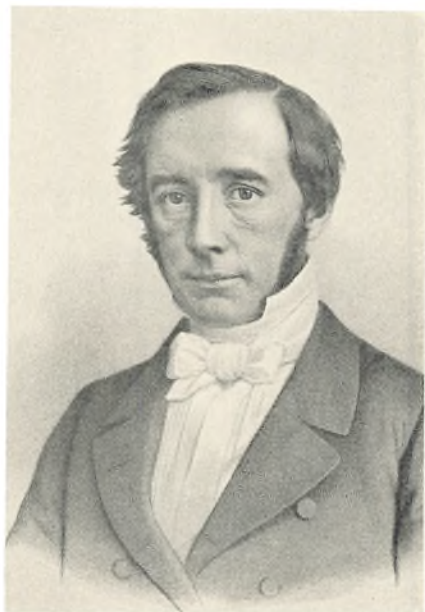
FREDERIK VII OG GREVINDE DANNER

Efter Fotografi

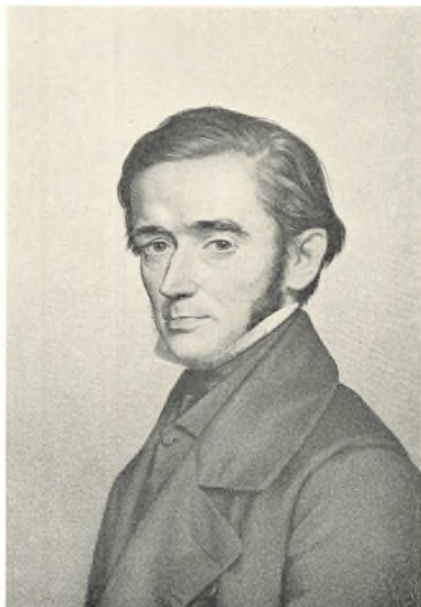

ANDERS SANDØE ØRSTED

Malet af Johannes Jensen
(Frederiksborg Museet)

Lægen C. E. FENGER
Litografi efter Daguerreotypi

Biskop, Dr. theol. H. M. ANDERSEN
Tegning af J. V. Gertner

1859. Da Kongens Skaal blev udbragt, drak Monrad ikke ud. Kongen beklagede sig herover, hvorefter Monrad tømte alle sine Glas, det ene efter det andet. Krieger vil antyde, at det var dette Forbrug af Vin, der frigjorde Monrad for alle Hemninger. Efter Taflet henvendte han sig til Hamilton og sagde til ham: »Lad os købslaa; hvad vil Sverige have for Alliancen?« Hamilton fik dog efterhaanden ved Samtaler med de danske Ministre et Indtryk af, at det ikke var en slet og ret spirituøst opstaaet Flyvegrille, der her var Tale om. Da Kong *Carl XV.s* Besøg i København i Sommeren 1862 forestod, indfandt Monrad — »den slugaste« af de danske Ministre, hedder det om ham i de svenske Diplomaters indbyrdes Korrespondance — sig hos Hamilton. Monrad indledte en Samtale om Skandinavismen med at ytre: »Min Mening om Skandinavismen er, at man for denne bør gøre saa *meget*, men tale derom saa *lidet* som muligt«. Hertil bemærkede Hamilton tørt, at hvis saa var, gjorde de naturligvis klogest i ikke at fortsætte med dette Samtaleemne. Han var dengang endnu reserveret overfor de danske Ministre og deres Bestræbelser. Han frygtede, som han skrev til Udenrigsminister Grev *Manderström*, at det var Monrads Hensigt »att innästla sig« hos Kong Carl, og *Manderström* var paa sin Side heller ikke rolig i saa Henseende. Han svarede Hamilton, at han mere end een Gang havde forestillet Kongen, »hvor liden Tillid Bispen fortjente«, eftersom det jo var en bekendt og velbevidnet Sag, at Monrad var en »ful Fisk«.

Der forlyder intet om, at Monrad fik Kong Carl i Tale under Københavnsbesøget. Men ved Nytaarstid 1863, da Danmarks Situation, som nævnt, var saa truet som nogen Sinde, foretog han sit afgørende skandinaviske Fremstød. Nytaarsdag 1863 afholdtes paa Fredensborg Slot den sædvanlige store Kur, og i det paafølgende Taffel Kl. 16 deltog baade Ministrene og de fremmede Gesandter. Som Aaret i Forvejen søgte ogsaa Monrad her en Samtale med Grev Hamilton, overfor hvem han nu udtalte sig overordentlig aabenhjertigt. Han sagde — efter Hamiltons Referat til *Manderström* —, at Danmark inden to Maaneder maatte have et Forbund med Sverige og siden forsvare sig til det yderste. Eller ogsaa maatte man opgive enhver Tanke paa en skandinavisk Politik og Selvstændighed samt uden Strid slutte sig til Tyskland og underkaste sig dets Fordringer.

I de følgende Dage blev Hamilton bestormet baade af Lehmann

og Monrad. Fredag den 2. Januar kom Lehmann til ham. I December havde Hamilton, som saa ofte før, været Gæst hos Lehmanns Svigerfader, den gamle Grosserer Puggaard paa dennes Landsted i Ordrup. Puggaard havde her udviklet Nødvendigheden af et skandinavisk Forsvarsforbund, og Hamilton havde været nødt til at »tærskede dette Spørgsmaal med ham en Timestid« for at gøre ham de Betæneligheder begribelig, som den svenske Regering maatte nære. Nu kom Lehmann for at genoptage denne Samtale for egen Regning, men ogsaa overfor ham var Hamilton reserveret.

Lørdag den 10. Januar fik Hamilton et Brev fra Monrad, der bad ham om en ny Samtale. »Sagen har gjort et Skridt fremad, men jeg tør ikke gaa videre, førend jeg kan gøre Regning paa Deres *personlige* Understøttelse som Menneske«, skrev han. Samtalen fandt Sted Dagen efter, og den varede fulde tre Timer.

Monrad indledede med at bede om, at hans Udtalelser maatte blive betragtet som fortrolige, og derefter udviklede han ganske uforbeholdent, ringeagtende ethvert Hensyn til, at det var en Slags Højforræderi, han stod i Begreb med at begaa, sine Planer. Han oplæste for Hamilton et Udkast til en skandinavisk Føderativstat, hvilende paa fælles Civilliste, Diplomati, Hær, Flaade, Told-, Post- og Telegrafvæsen samt en fælles Repræsentation paa to Kamre, det ene valgt efter Folkemængde, det andet med lige mange Repræsentanter for hvert Rige. I denne Repræsentation skulde der træffes Beslutninger i Fællesanliggender og bevilges Penge til Fællesudgifterne. Pengene skulde tages af Fællesindtægterne, Told m. m., og hvis de ikke slog til, skulde Resten lignedes paa Landene efter Folkemængde.

Hvor meget end Hamilton senere gjorde sin egen Politik identisk med den danske Regerings: *denne* Plan afviste han straks. Da han bad Monrad forklare, hvad Meningen egentlig var med alt dette, gik Monrad over til en udførlig Skildring af Danmarks politiske Situation. Han sluttede med at erklære, at man maatte skaffe sig Prøjsens Samtykke til Dannelsen af en skandinavisk Føderativstat derved, at Danmark gav Afkald paa Holsten mod at faa Ret til at inkorporere Slesvig. Han var, sagde han, efter de Drøftelser, han havde ført med flere indflydelsesrige Personer, forvisset om, at hvis Sverige var villigt, kunde han herhjemme i Løbet af to Maanedere skaffe en til Enstemmighed grænsende. Opinionsytring om Sagen.

Hamilton satte straks Fingeren paa det ømme Punkt. Han kunde ikke vide, hvordan man i Sverige vilde opfatte et saadant Forslag, men det mødte, forekom det ham, allerede en uoverstigelig Hindring i den danske Tronfølgelov. Han var fuldt overtydet om, at man i Sverige hverken hemmeligt eller aabenlyst vilde foretage sig noget, der havde en Omstyrtning af den danske Tronfølgeorden til Formaal. Ganske vist kunde man tænke sig det Tilfælde, at der indtraadte en saadan Tilstand i Danmark, at Sverige i den lovlige Ordens og i sin egen Interesse maatte blande sig i Danmarks indre Anliggender. Men en saadan Tilstand var ikke nu for Haanden, og det vilde dog være den danske Regerings Pligt at forebygge den, hvis den truede.

Monrad forklarede nu vidtløftigt den Stilling, som Tronfølgeren, Prins *Christian*, indtog. Han var tysk født og kunde ikke blive andet end tysk. Prinsen var ganske klar over, at Danmark var et demokratiseret Land, der ikke kunde styres efter tyske Grundsætninger, og i sin egen og sin Families Interesse burde han tage, hvad der blev tilbudt ham i Erstatning for »en Krone, til hvilken han kun havde Protokolret«. Om ikke andet kunde man tilbyde ham hans Families Optagelse som skandinaviske Prinser med Arveret til Kronen efter det nuværende svenske Dynasti. Hermed maatte han i Nødsfald lade sig nøje.

Under den videre Drøftelse veg Hamilton behændigt udenom, idet han indstændigt raadede den danske Regering til at søge Russells Støtte. Herom talte de en Tid frem og tilbage. Men pludselig udbrød Monrad »temligen lifligt«: »Det er nu for sent at tale om alt dette. Enten lægger jeg Armene over Kors, besætter mine ledige Præsteembeder m. m. og lader alt gaa til sin Opløsning, eller ogsaa maa jeg tage et Skridt, som kan redde os. Jeg spørger Dem saaledes, ikke som svensk *Minister*, men som svensk og som Menneske: »Hvad vil De gøre for en politisk Forbindelse mellem de tre skandinaviske Riger?« Hamilton svarede »ganske kort og ærligt«, at for Danmarks Optagelse i den svensk-norske Union, saaledes som den nu var, vilde han *aldeles intet* gøre, han vilde tværtimod gøre alt for at hindre det, fordi han mente, at en tredie Stats Tiltrædelse vilde gøre Unionen umulig. For en føderativ Stat vilde han ligeledes under de nuværende Omstændigheder *intet* gøre, men han vilde i Tilfælde af, at en Omvæltning i Danmark gjorde en saadan til et europæisk

Ønske, *overveje* Muligheden af og Formen for dens Dannelse. For en fuldstændig Sammensmeltning af de tre skandinaviske Riger til eet vilde de nødvendige Vilkaar ikke indtræffe i hans og Monrads Levetid, men havde han levet paa en Tid, da der kunde have været Tale derom, vilde han have anset det for at være et Maal, som var en Richelieu værdigt.

Efter denne Udtalelse rejste Monrad sig, og uden at Hamilton fik noget Indtryk af, hvorledes han optog Svaret, sagde han Farvel og gik.

Det Løfte om Fortrolighed, som Hamilton havde givet Monrad, blev ikke holdt, og andet kunde vel i Betragtning af Henvendelsens Karakter heller ikke ventes. Blandt Statsmændene i Stockholm vakte Hamiltons Referat simpelthen Opstandelse. At en dansk Minister overfor en fremmed Magts Gesandt kom med Forslag, »som man under sædvanlige Forhold vilde betragte som Landsforræderi«, var, skrev Manderström til Hamilton, »noget saa bagvendt, at man ikke ret vidste, hvorledes man skulde tage det«. Forundring og Bekymring var ikke de eneste Følelser, der fyldte Manderström. Han var i endnu højere Grad besjælet af, »hvad Engelskmanden betegner med Ordet *disgust*«. Men han glædede sig over den Klogskab, Forsigtighed og Bestemthed, hvormed Hamilton havde svaret »den lede Frister, thi dette var vel Monrads rette Karakter«, men »Krogen var ogsaa for grov til, at selv den, for hvem den vel egentlig var beregnet, skulde bide paa den«. Hermed sigtede Manderström til Kong Carl, hos hvem der dog, haabede Manderström, vilde være tilstrækkelig Moral tilbage, saa han »vilde væmmes ved Anretningen«. Manderström forelagde straks Hamiltons Brev for Statsminister *Louis de Geer*, der naturligvis var ganske enig med ham i hans Betragtninger og ligesom han billigede Hamiltons Svar til Monrad. De to Herrer overvejede nu, om de turde indvi Kong Carl i Sagen. De var ikke sikre paa, om han ikke vilde lade sig rive med ved det Perspektiv, der aabnede sig for hans Dynasti, og navnlig turde de ikke stole paa hans Diskretion. Hans Omgivelser udenfor Ministeriet var, som han selv, stærkt skandinavisk sindede, og en af hans personlige Venner, Ritmester Tornérhjelm, var ligefrem en Slags Mellemand og Budbringer mellem ham og de skandinaviske Kredse i København. Ad den Vej kunde Efterretningen om Monrads Henvendelse komme tilbage til

København og der bevirke, at Monrad maatte forlade sin Stilling eller risikere det, der var værre: i Virkeligheden var, hvad han havde foretaget sig, tilstrækkeligt til, at Tugthusets Porte lukkede sig bag ham. Alligevel mente Manderström og de Geer at maatte gøre Kongen bekendt med Sagen. Sveriges Interesser krævede det, og især frygtede de, at Kong Carl — hvis han holdtes i Uvidenhed om, hvad man pønsede paa i København — skulde af sine skandinaviske Omgivelser lade sig drive saa langt ud, at han til sidst stod uhjælpeligt kompromitteret. Manderström gik da til Kongen og fandt ham til sin Beroligelse »fuldt fornuftig og aaben for alle paa god Tro byggede og fremførte Grunde«. Kongen bifaldt ganske alt, hvad Hamilton havde sagt, og mente, at »ingen Tillid kunde eller burde vises Monrad«. Manderström bad derefter Kongen bevare fuld Tavshed om det skete, idet han snildt anbragte, at Monrad jo kunde finde paa at nægte alt, hvad han saaledes havde sagt uden Vidner, og Følgen vilde i saa Fald kun blive Spektakler og Ubehageligheder. Der er da heller ikke Tegn til andet, end at Kong Carl har holdt Tand for Tunge.

Hvilke Bevæggrunde kan Monrad have haft?

I sine Breve til Manderström drøfter Hamilton vidt og bredt dette Spørgsmaal, og han meddeler her mangen kløgtig Iagttagelse vedrørende danske politiske Forhold og danske politiske Personligheder. Siden han i Sommeren 1861 var blevet akkrediteret det danske Hof, havde han vundet sig en Position som næppe nogen anden fremmed Gesandt hverken før eller siden. Han nød de ledende Kredses Tillid og havde deres Fortrolighed i en saadan Grad, at han maaske bedre end de enkelte danske Politikere hver for sig havde et Overblik over, hvad der i en given Situation gjorde sig gældende af Strømninger og Bevæggrunde. De rent personlige Grunde, som kunde lede Monrad til at ønske Prins Christian sat ud af Spillet, tror han ogsaa at kende. Der havde, saa vidt han vidste, tidligere bestaaet et særdeles fortroligt Forhold mellem Monrad og Tronfølgerparret; Monrad havde — hældende til den Helstatspolitik, som ogsaa hyldedes i Det gule Palæ — været inde i alle Prins Christians og Prinsesse Louises Ønsker, Hensigter og Planer. Hvorvidt Monrad havde misbrugt denne Fortrolighed, vidste Hamilton ikke. Maaske var Forholdet

dette, at Prinsen og hans Hustru var vrede paa Monrad, fordi han var gaaet over til Halls Politik, og de nu frygtede den Skade, han kunde gøre paa Grund af den Fortrolighed, de tidligere havde vist ham. Sikkert var det, skrev Hamilton, at ingen af Parterne nu skaa-nede hinanden. Prinsesse Louise, som ellers var klog og forsigtig, havde i Hamiltons Nærværelse sagt haarde Ord om Monrad. Monrad paa sin Side var ikke mindre forbitret, og skønt Hamilton ikke vilde eller burde sige det som noget afgjort sikkert, saa havde han det Indtryk, at Hævnlyst kunde være en af Monrads Drivfjedre. Monrad vilde triumfere over Prins Christian og Hall, og han var maaske paa det Punkt, at han hellere bukkede under i en Strid end undlod at forsøge paa at kæmpe.

Monrads Motiver har nu nok været mere blandede end som saa. Ingen ledende Politiker, heller ikke Monrad, kan sige sig fri for, at Impulser af personlig Art, Ærgerrighed eller Skinskyge, bevidst eller ubevidst har slynget sig ind i deres Overvejelser og været med til at bestemme deres Holdning. Monrad har sikkert ikke haft noget imod, om han kunde overbyde Hall i den nationalliberal-skandinaviske Politik og en skøn Dag møde paa Skuepladsen med en fuldt færdig skandinavisk Unions- eller Alliancetraktat i Dokumentmappen. Her-paa tyder det, at han gjorde sit første Forsøg udenom Hall, men i Forstaaelse med visse »indflydelsesrige Personligheder«. Det vides ikke med Sikkerhed, hvem han her hentyder til. Men utvivlsomt har han foruden Lehmann ogsaa haft Ploug med sig, og navnlig har han sikret sig Støtte hos Blixen-Finecke, der, samtidig med at han havde betydelig Indflydelse paa Bondevennernes Politik, gik ud og ind ved Hoffet. Med saadanne Forbundsfæller i Ryggen vilde Monrad nok kunne holde sig klar af Statsfængselet, selvom Hamilton og Kong Carl svigtede Fortroligheden. Prins Christians Position i Offentligheden var iøvrigt ikke en saadan, at der til Bedste for hans Interesser vilde kunne rejses en Højforræderisag mod Monrad.

Det er dog umiskendeligt, at Monrad har haft Grunde, som han selv har maattet anse for fuldtud saglige og hæderlige. Landets for-tvivlede Situation og hans egen Lyst til at eksperimentere har drevet ham til det Skridt, han tog. Som Stillingen var, syntes der ikke lev-net den danske Regering anden Mulighed end at gaa desperat til Værks. Indadtil stod den paa svage Fødder. Udadtil rykkede Farerne

tættere sammen om Landet. De tyske Magter truede med Eksekution, Holstenerne var mere paagaende end nogen Sinde, og alle de neutrale Magter iagttog en kølig eller uvillig Holdning. Hall syntes at være kørt helt fast, og der maatte et særlig dristigt Træk til, om det skulde lykkes at rette det altsammen op igen. Grev Manderström, der, som vi har set, iøvrigt ingen Tillid havde til Monrad, bedømte dog i Frastand hans Henvendelse rigtigere end Hamilton, naar han, indtil det modsatte var bevist, vilde forudsætte det som en Mulighed, at Monrads Mening var fuldt ærlig; maaske var det Monrads faste Overbevisning, skrev Manderström, at »hans Fædreland kun kunde reddes ved et Kejsersnit«. Men ved denne Operation vilde Sverige ikke lægge Krop til. I Praksis vilde Monrads Forslag kun betyde, at Sverige-Norge gratis skulde danne et Reservekorps i Danmarks Krig med Tyskland og være den Part, som skulde »bära tungen och betala fiolerna«, medens de Fordele, som i lykkeligste Fald kunde tilkæmpes, udelukkende kom Danmark tilgode.

Et og andet tyder paa, at Hamilton ikke har udtalt sig nær saa kategorisk til Monrad, som han overfor sin Chef i Stockholm har givet det Udseende af. I hvert Fald har hans Erklæringer ikke standset de danske Ministre i deres Bestræbelser. Monrad har aflagt Beretning til Lehmann om sin Samtale med Hamilton, og det vides fra M. P. Bruuns Dagbøger, at Lehmann en Uges Tid derefter har givet en helt anden Skildring af Sveriges Stilling end den, Hamilton mener at have givet Monrad. Den 16. Januar har Lehmann i Rigsraadets Formandsværelse udviklet, at »Sverige ikke vilde tage mod en Union som den med Norge, men kun slutte sig til os, naar der i Stedet for Rigsraadet traadte en fælles Repræsentation i Stockholm; den dynastiske Forening maatte tilvejebringes ved et Familiearrangement i Dynastierne«. Monrad og Lehmann har altsaa stadig troet, at der var en Vej frem, og den 25. Februar havde Lehmann selv en Samtale med Hamilton om Sagen. Hamilton beretter, at Lehmann i sine Udtalelser nærmede sig Monrad, men at han dog holdt sig »indenfor lovlige og anstændige Grænser«. Heller ikke Lehmann fik det Indtryk, at Sagen var haabløs, omend det maaske kunde ligge lidt haardt at faa den ført igennem. Han foranledigede derfor nu, at Hall blev sat i Bevægelse.

Som nævnt var Hall hidtil holdt i Uvidenhed om, at Monrad og

Lehmann havde forhandlet med Hamilton. Men i Begyndelsen af Februar fremkaldte Lehmann i Ministeriets »engere Udskud« en Drøftelse af Spørgsmaalet. Aage Friis kan efter P. Vedels Optegnelser belyse Forløbet af denne Drøftelse. Lehmann indledede med en udførligere Redegørelse for Danmarks Situation skandinavisk set og sluttede med at sige, at af en dynastisk Forbindelse, hvorunder Danmark indtog den samme statsretlige Stilling som Norge, vilde Sverige ingen Fordel have. Man maatte altsaa gaa videre. Man maatte gaa til en virkelig Føderation. Man maatte tilvejebringe en Forfatning, der gav Repræsentation efter Folketal for de tre Riger, og denne Repræsentation skulde have Kompetence i de fælles Anliggender, der til at begynde med maatte være temmelig begrænsede, men dog straks skulde omfatte hele Krigsvæsenet. Den dynastiske Forbindelse kunde forberedes, navnlig ved et Arvefordrag og Prins Frederiks Formæling med Prinsesse Louise, Carl XV.s eneste Barn. Lehmann foreslog, at Hall paa dette Grundlag rettede en konfidentiel Henvendelse til Hamilton.

Medens Fenger blev »aldeles forskrækket« over denne Plan, sluttede Monrad sig »meget ivrigt« til den. Hall selv blev »noget overrasket ved dette stærke Initiativ«, og han gjorde forskellige Betæneligheder gældende. Han var bange for, at en konfidentiel Henvendelse til Hamilton via Kong Carl hurtigt vilde finde Vej til Blixen-Finecke, og saa stod han, Hall, »noget nær som en Landsforræder«.

Resultatet blev imidlertid, at Hall indvilgede i at gaa til Hamilton. Hverken Lehmann eller Monrad indviede ham i, at de havde været der før ham, og det var ham derfor en stor Overraskelse at erfare dette, da han den 13. Februar havde sin Samtale med Hamilton. Skønt han efter Hamiltons Referat var »vida försigtigare« end Monrad og Lehmann, stod han dem »ganska nära«. Han udviklede indtrængende overfor Hamilton, at Danmark nu havde Valget mellem at give sig ind under Tysklands Indflydelse eller søge Broderfolkernes Støtte. Ved Slutningen af Samtalen gjorde han Indtryk paa Hamilton af at være »meget bevæget«, og Hamilton tvivlede ikke om hans Oprigtighed. Men heller ikke hans Henvendelse førte til noget Resultat. Da P. Vedel havde læst Manderströms Svar paa Hamiltons Indberetning, bemærkede han i sin Redegørelse, at »vor egentlige Avance« var blevet afvist.

Medens Lehmann trods alt vedblev at tro paa og arbejde for en nøjere Tilknytning til Sverige-Norge, har Monrad straks opgivet Planerne i den Retning. Han fortsatte med indenfor Ministeriet at bringe de forskellige, ofte indbyrdes modstridende Eksperimenter paa Bane: Lehmann kom undertiden ikke til Stede ved disse Drøftelser »for ikke at skændes med Monrad«. Men det blev for Monrads Vedkommende til rent akademiske Drøftelser. Noget energisk Initiativ tog han ikke, og efterhaanden gik han over til mer eller mindre aktivt at støtte den Politik, som Hall i de følgende Maaneder fulgte.

Det gjaldt baade Martskundgørelsen 1863 og den Forfatningspolitik, der omsider fuldbyrdes i den saakaldte Novemberforfatning, og ved hvilken Holsten-Lauenborg udskiltes af Fællesskabet og Slesvig faktisk inkorporeredes. »Under Ministeriets tidligere Samvirken havde jeg vel ofte tidligere gjort Modstand mod den valgte Fremgangsmaade og tilraadet større Eftergivenhed; men da denne Sag laa for, sluttede jeg mig uden Modsigelse til, hvad der blev foreslaaet«, skriver Monrad i sin »Redegørelse«. Da Martskundgørelsen forhandlede i Statsraadet, vægrede Monrad sig først ved at udtale sig, men da Kongen og Hall opfordrede ham dertil, gjorde han den i og for sig vægtige Indvending gældende, at de holstenske Stænders Samtykke ikke var indhentet. Men han føjede til, at den politiske Situation forekom ham at være af den Beskaffenhed, at det foreslaaede Skridt var nødvendigt, og at Kongen ikke godt kunde undlade at gøre det. Hall, Lehmann og Kongen imødegik Monrads Betæneligheder med Hensyn til de holstenske Stænder, og Monrad gjorde derefter ikke yderligere Bemærkninger.

De Nationalliberale og Bondevennerne forlangte nu, at der øjeblikkelig skulde forelægges et Forfatningsforslag, bygget paa Martskundgørelsens Principper. Der blev indbragt en Adresse med Krav herom, og det politisk bemærkelsesværdige ved den var, at den intet indeholdt om Tillid til Ministeriet, hvis Tøven man misbilligede. Hall beklagede sig herover, og Monrad sluttede sig i stærkt udæskende Vendinger til Hall. Mellem Rigsraadets Sessioner levede Regeringen under en daglig Overdængen af de stærkeste Angreb og Misforstaaelser, sagde han. Man blev ked af det Ja, der var et halvt Nej, af det Nej, der var et halvt Ja, af denne Puffen og Støden, denne Holden igen, naar man skal til at falde, af denne Gnavenhed, som mener

at maatte udsætte paa alt, medens man dog mangler Mod til at sige: »Lad mig gøre det, jeg kan gøre det meget bedre«. Dette, der hverken er Tillid eller Mistillid, denne besynderlige Sammenhoben af trevne og gnavne Følelser er virkelig kedelig at leve i, fastslog han. Udtalelsen viser, hvilket Pres Ministeriet var udsat for. Befolkningen kunde ikke faa Ejderpolitiken gennemført hurtigt nok.

Der er intet Spor af, at Monrad tog nogen fremtrædende Del i de Begivenheder — Allianceforhandlingerne med Sverige, Novemberforfatningens Vedtagelse, Afvisningen af de tyske Protester o. s. fr. —, der gennem Sommeren og Efteraaret førte lige op til de kritiske Decemberdage 1863. Men han støttede Hall Trin for Trin. Han havde i disse Maaneder helt »stemt sit Instrument efter Halls«. Under Rigsraadsdebatten om Novemberforfatningen hævdede han sofistisk, at Danmark til Ejderen ikke var det samme som Slesvigs Inkorporation. Naar Tyskland strakte sin mægtige Arm ind i vore indre Anliggender og vilde bestemme, hvordan Slesvig skulde administreres, saa var det nødvendigt for os at trække os tilbage til Ejderen som et politisk Als, sagde han. Hans Mening var, at man igen, naar Lejlighed gaves, kunde gøre et Fremstød i Helstatsretning.

Monrad stod ogsaa helt og fuldt paa Halls Side i det afgørende Øjeblik, da Ministeriet efter Frederik VII.s Død den 15. November 1863 saa at sige pressede *Christian IX* til at underskrive Novemberforfatningen. Den nye Konge vilde gerne have hørt de fremmede Kabineters Mening, inden han underskrev; men med Tilslutning fra Monrad og Lehmann afviste Hall dette Ønske. Onsdag den 18. November — den Dag Afgørelsen faldt og Kongen lod sig bevæge til at skrive under — bragte »Dagbladet« en Artikel, som efter hvad Poul Andræ mener at vide, var skrevet af Monrad, og i hvilken Kongen indstændigt anraabtes om ikke at »tvivle eller tøve«, men at underskrive »i Dag endnu, thi i Morgen kan det maaske være for silde«.

Efter at Allianceforhandlingerne med den svenske Regering definitivt var bristede, og den tyske Forbundsdag den 7. December havde vedtaget at iværksætte Eksekution i Lauenborg og Holsten, har Monrad »haft nogle Fantasier« i Retning af Forfatningens Suspension, men opgivet dem igen, da P. Vedel forestillede ham, at dermed vilde Eksekutionen ikke være undgaet. Han og Hall holdt derfor endnu

officielt fast paa Forfatningen. I et Statsraad den 17. December havde Kongen rejst Spørgsmaalet om, hvorvidt det kunde nytte noget at prorogere Forfatningen. Hall afviste Tanken, og Monrad sluttede sig til ham. »Et saadant Skridt vilde paa hele Opinionen udøve en højst skadelig og fordærvelig Indflydelse, og det kunde i al Fald ikke gøres, uden at der forelaa Sikkerhed for en endelig Afgørelse af det hele Stridsspørgsmaal«, sagde han. Kronprins Frederik bemærkede hertil i en ophidset Tone, at saa maatte Ministrene selv bære Ansvarret for Følgerne.

Følgerne lod ikke vente paa sig.

XIV. MINISTERIET MONRAD

Lørdag den 19. December 1863 fandt Kong Frederik VII.s Bisættelse Sted. Den engelske, den russiske og den franske Regering havde ladet sig repræsentere ved særlige Udsendinge, der tillige havde faaet overdraget en politisk Mission: den at presse den danske Regering til at tage Novemberforfatningen tilbage. Den ledende i denne Episode, der historisk har faaet Betegnelsen »Pressionen«, var Englænderen Lord *Wodehouse*. Han havde paa Rejsen hertil gjort en Afstikker til Berlin for at tale med *Bismarck* og skaffe sig Underretning om, paa hvilke Vilkaar Danmark kunde faa Fred. *Bismarck* forlangte Forfatningen taget tilbage inden 1. Januar 1864, hvorefter han vilde afvente den danske Regerings Forslag om, hvorledes den saa havde tænkt sig at ordne Monarkiets Forhold.

Dagen efter Bisættelsen indlededes Pressionen. Englænderen Lord *Wodehouse*, Russeren, Statsraad *Ewers* og Franskmanden, General *Fleury* opfordrede Hall til at føje *Bismarck*. Hall afviste dem. Han erklærede, at selvom man kunde faa Rigsraadet til at ophæve Forfatningen, vilde Danmark være lige vidt.

Den følgende Dag, Mandag den 21. December, afholdtes et Statsraad. Ministeriet havde besluttet sig til at sende Rigsraadet hjem. Kongen henstillede, at der først blev givet Rigsraadet en Redegørelse for, hvad de fremmede Udsendinge havde sagt, men Hall nægtede

at gaa med hertil. Monrad gav atter her Hall sin ubetingede Tilslutning, og Kongen maatte samtykke i Raadets Hjemsendelse.

Det var imidlertid altsammen kun Façade. Da Hall og Monrad efter Statsraadet kom over i Rigsraadssalen, mødte de *Andræ*. »Naa, Hall, vil De saa tage Forfatningen tilbage?« spurgte *Andræ*. Han fik et helt andet Svar, end det, han ventede: »Ja, det var maaske det retteste; men De maa dog ikke forlange, at det skal være mig, der gør det; det maa blive en anden«. *Andræ* fik Indtrykket af, at der endnu indenfor Ministeriet herskede Usikkerhed med Hensyn til, om man skulde sende Rigsraadet hjem eller ej. Han foreholdt da energisk Hall, at der straks burde forelægges Raadet et Forslag om Novemberforfatningens Tilbagetagelse. Men Hall turde, da det kom til Stykket, ikke forandre Kurs. Mødet sluttede med, at Rigsraadet blev opløst, uden at der var givet det Meddelelse om Sagernes Stilling.

Men under Mødet havde Monrad henvendt sig til *Andræ* og bedt ham om en privat Samtale. Den fandt Sted i Kultusministeriet. Monrad indrømmede her overfor *Andræ* Ønskeligheden af, at der igen blev slaet ind paa en Helstatspolitik, og han opfordrede *Andræ* til at danne et Ministerium paa det Grundlag. Man var nu kommet ind i en umulig og afsindig Situation: »Vil De tage det hele paa Dem og kaste Forfatningen og alt andet siden 1858 over Bord? Det er den eneste Redning«. *Andræ* afslog: »Hvor har jeg Garantien for, at jeg ikke vilde blive sønderrevet under et saadant Forsøg? Har De nogen, jeg kan støtte mig til for at opretholde Ordenen i Landet?« Monrad var heller ikke sikker paa, at det kunde lade sig gøre: »Kun saa meget kan jeg sige Dem, at jeg vil gøre mig til Deres Slave i et og alt«. Ja, selvom Ministeriet blev absolutistisk, vilde han følge *Andræ*. Det hjalp altsammen ikke. *Andræ* fastholdt, at det siddende Ministerium skulde tvinges til at gøre det fornødne.

Kongen, der anede den kommende Ulykke, besluttede sig til at gøre endnu et alvorligt Forsøg paa at faa Forfatningen kastet. Onsdag Aften havde han en Samtale med *Andræ*, der energisk hævdede, at de siddende Ministre ikke burde have Lov til »at smutte bort«: de var de eneste, der kunde gennemføre et Kursskifte og faa Befolkningens Tilslutning til det. Da umiddelbart efter Wodehouse indfandt sig hos Kongen med et Telegram fra Russell om, at den engel-

ske Regering var villig til at foreslaa de andre Magter en Konference om Konflikten, tilkaldte Kongen endnu samme Aften Hall og forlangte af ham, at Rigsraadet blev genindkaldt til Mandag den 28. December. Ministrene samledes da til et natligt Møde hos Lehmann, der var syg og sengeliggende, for at tage Stilling til dette Forlangende.

Da Hall kom til Mødet, bar, siger Lehmann i sin efterladte Beretning, »endog hans Ansigt Refleksen af den bedrøvelige Forfatning, hvori han havde fundet Kongen«. Ikke blot kunde Hall meddele, at Kongen var rystet; »han var selv rystet«, mener Fenger. Hans Sindsstemning har næppe undergaaet nogen Bedring ved Mødet. Det varede tre Timer. Diskussionen har vistnok været meget bevæget og Meningerne stærkt delte og skiftende. Den Opfattelse, at man burde indkalde Rigsraadet og foreslaa Oktoberforfatningen forlænget for et Aar, havde, oplyser Fenger, en Tid lang Overvægten i Debatten, og som et Kuriosum tilføjer Hall i sine Bemærkninger til Lehmanns Referat, at Monrad foreslog, at Halvdelen af Ministeriets Medlemmer ved Lodtrækning skulde dømmes til vedblivende at være Mini-stre og indkalde Rigsraadet. Det fremgaar tydeligt nok af de Bemærkninger, Lehmann og Fenger veksler om Mødets Forløb, at Hall og med ham Flertallet af Ministrene helst vilde have føjet Kongen, men at Lehmann satte sin Obstruktionstaktik igennem. Resultatet blev, at man enedes om at indgive Ministeriets Afskedsbegæring, idet dog Hall skulde erklære sig villig til at kontrasignere en Genindkaldelse af Rigsraadet til den 28. December. Denne sidste Beslutning blev taget »uden synderlig Forhandling ud paa Natten«, og Lehmann fandt den »ikke velovervejet«. Maaske er det da ham, der igen har sat sig i Bevægelse for at faa den omstødt.

Den følgende Formiddag, Torsdag den 24., gik Hall til Kongen for at meddele ham den trufne Beslutning. Derefter kom han op i Finansministeriet til Fenger og traf der Krieger, som meget heftigt fraraadede, at Ministeriet paatog sig Ansvar for Rigsraadets Genindkaldelse. Kriegers Argumentation var, at der jo ikke fra Rigsraadets Side var givet Kongen nogen Anledning til at skifte Ministerium; havde Kongen ikke desto mindre Lyst til at gøre det, saa maatte han forud have bragt paa det rene, om han *kunde* følge denne Lyst. Han skulde ikke kunne kaste det gamle Ministerium bort uden

paa Forhaand at have et nyt parat. Desuden mente Krieger ikke, at der var Tid til Eksperimenter. Efter at man uden videre havde sendt Rigsraadet hjem, vilde et Statskup være det eneste mulige, hævdede han, og det var der ingen, der vilde indlade sig paa, heller ikke Kongen. Det lykkedes ikke Krieger at overbevise hverken Hall eller Fenger, men han opgav ikke derfor sine Bestræbelser. Han gik til Monrad, og hos ham havde han Held med sig. Monrad kom kort efter over til Hall og Fenger og sagde, at han ved Kriegers Forestillinger havde faaet Betæneligheder og nu var af den Anskuelse, at det maatte være det nye Ministerium, som indkaldte Rigsraadet. Det kom nu til en fornyet Drøftelse mellem Hall, Monrad og Fenger, og Enden paa det blev, at Hall atter gik til Kongen for at meddele ham, at Ministeriet alligevel ikke vilde indkalde Rigsraadet. Samtidig indgav han formelt sin Demission.

Efter hvad Hall oplyser, viste Kongen sig paa ingen Maade ubehageligt overrasket over at faa denne Meddelelse, idet han allerede troede at have en Mand, der var villig til at tage det forfatningsmæssige Ansvar for Rigsraadets Genindkaldelse — nemlig Overhofmarskal *Oxholm!* I Tanken herom skal han være blevet bestyrket af Monrad, hvem han gennem Hall lod tilkalde for at minde ham om hans Ytringer, da Samtykket til Rigsraadets Hjemsendelse blev givet. Det synes ved den Lejlighed at være kommet til et skarpt Sammenstød mellem Kongen og Monrad. Krieger ved at fortælle, at Monrad den følgende Dag blev kaldt til Palæet »for at modtage en Undskyldning i Anledning af Kongens Uartighed imod ham«. I hvert Fald fik Kongen ikke den Dag Monrad til at føje sig. Monrad svarede Kongen, at *Ministeriet* ikke havde noget at sige Rigsraadet, men Kongen kunde jo lade *Oxholm* eller *Hegermann-Lindenchrone* kontrasignere Indkaldelsen. *Oxholm* skal have været mere end villig dertil, og Planerne i den Retning ventileredes endnu Fredag den 25., 1. Juledag. Om Formiddagen kom *Hegermann* til Krieger — aabenbart for at føle sig for med Hensyn til, om Krieger kunde tænkes villig til at træde ind i et Hofembedsmandsministerium, i hvilket *Hegermann* selv overtog begge de militære Ministerier. *Hegermann* forsikrede under Samtalen Krieger, at han havde styrket Kongen i den Beslutning ikke at tillade *Oxholm* at kontrasignere Indkaldelsen, og Kongen havde derefter helt afstaaet fra Tanken.

Samme Dag fra Kl. 12 til 15 var Hall hos Kongen for, dels alene, dels sammen med Oxholm og Hegermann, at drøfte Stillingen med ham. Under denne Drøftelse har Hall henkastet en Bemærkning om, at en Forhandling direkte mellem Kongen og de ledende Politikere maaske kunde være nyttig. Tanken blev grebet af Kongen og sat i Værk. Lørdag den 26. December, 2. Juledag, afholdtes i Det gule Palæ den Forhandling, der er gaaet over i Historien under Betegnelsen »det lille Rigsraadmøde«.

Der var paa dette Tidspunkt allerede ved at gaa Opløsning i Ministeriet. Skønt Monrad, som Lehmann siger, havde en med Rette meget paaagtet Stemme baade i Ministerraadet og i det »engere Udskud«, maatte han dog flere Gange beklage sig over, at Forholdsregler og Forslag, som han interesserede sig livligt for, ikke blev taget til Følge, og baade han og flere af de andre Ministre havde Anledning til at besvære sig over, at Sager, som det altid før havde været Skik at behandle i Ministermøder, nu afgjordes af den paagældende Minister alene eller i Samraad med Konsejlspræsidenten. Endelig var flere af Ministrene utilfredse med, at Hall ikke altid viste fornøden Fasthed overfor Kongen og hans Omgivelser. Kort før Mødet den 26. December havde Fenger derom en Samtale med Hall. Han lod Hall forstaa, at det nu var galt med Sammenholdet i Ministeriet, og at det næppe vilde lykkes Hall at samle dets Medlemmer til en Enighed som den, der før havde bestaaet mellem dem. Disse indre-ministerielle Opløsningstegn kom frem under »det lille Rigsraadmøde« og prægede dets Forløb.

Om Forhandlingernes Tilrettelæggelse raadførte Kongen sig med sin Ven, Nationalbankdirektør *C. N. David*, der fik Paalæg om at udarbejde et Eksposé, en Tale, som Kongen kunde holde til Indledning. Han gik »noget uvillig« til Værket; »thi den hele Idé hovede mig ikke«, bekender han. Da han var færdig, sendte han Manuskriptet, »meget tydeligt renskrivet af min Søn Ludvig«, til Kongen, idet han henstillede til ham at oplæse Talen, der var for lang til, at den vilde kunne memoreres. Da David kom til Palæet kort før Mødet, sagde Kongen til ham, at han ikke vilde oplæse Talen; han kunde godt huske det hele.

Til Stede ved Mødet, der begyndte Kl. 18½ i Det gule Palæ og

varede henved fire Timer, var Ministrene Hall, Monrad og Fenger. Iøvrigt var dets S sammensætning stærkt konservativt-helstatsligt præget. Af Nationalliberale var kun Madvig og Krieger og af Venstrepolitikere kun Tscherning tilkaldt. De øvrige Deltagere var Bluhme, Algreen-Ussing, David, Kranold, Fonnesbech og Andræ, der alle støttede Kongen.

Kongen indledede med at foredrage Davids Eksposé, men — som David havde frygtet — inden længe tabte han Traaden »og begyndte at stamme«. Indholdet af hans Tale var, at Danmark umuligt kunde staa sig mod Fjenden, og at man derfor maatte slaa ind paa en fredeligere Politik. Han opfordrede de tilstedeværende til at overveje, hvordan et nyt Ministerium til Gennemførelsen af en saadan fredeligere Politik kunde komme i Stand. Efter at han havde anmodet Madvig om at overtage Mødets Ledelse, forlod han Værelset.

Hall indledede Forhandlingerne. Han havde allerede i Statsraadets Møder den 17. og den 21. December antydet, at der muligt kunde naas noget ved et Ministerskifte. De nuværende Ministre var »slidt op« ligeoverfor Tyskland, og et nyt Ministerium vilde derfor maaske kunne bringe en heldig Forandring i Forholdet til Tyskland. Monrad havde i Statsraadet den 21. kraftigt understreget disse Ytringer. Han kunde ikke nægte, sagde han, at Ministeriet stod med et vist Ejderpræg, og at et andet Ministerium med et mere helstatsligt Præg maaske vilde kunne opnaa mere, navnlig overfor Østrig. Hall genoptog nu Tanken. Han sagde, at efter at Kongen havde frafaldet Planen om Rigsraadets Genindkaldelse, drejede det sig om at slaa ind paa »en fredeligere Politik«, og til Gennemførelse af en saadan behøvedes andre Mænd, der nød større Tillid i Udlandet.

For disse Synspunkter fandt Hall kun Støtte hos *Tscherning*, der erklærede, at han var »saa lykkelig at dele Konsejlspræsidentens Mening« — væsentligst af de Grunde, Hall havde fremført. Monrad har ogsaa delt denne Opfattelse, men han tog, saa vidt det kan ses, ikke videre Del i den almindelige Debat. De fleste andre afviste Tanken om et Ministerskifte. Andræ hævdede, at Ministrene burde »nagles til Taburetterne«: Ministeriet burde blive siddende, »indtil dets Elenighed blev vitterlig for alle« — det var, hvad Krieger fik ud af Andræs Bemærkninger. *Bluhme*, paa hvem det særlig kom an, om der kunde dannes et Ministerium med Helstatspræg, begrundede sit

CHRISTIAN IX

Föt. Elfelt

H. A. F. KAUFMANN
Efter Litografi

CHR. JULIUS DE MEZA
Efter Litografi

Lensgreve C. E. FRIJS
Malet af Hans Chr. Jensen
(Frederiksborg Museet)

Generalmajor G. J. QUAADE
Efter Litografi

Standpunkt med, at Ministeriet Hall ene raadede over den Styrke indadtil, uden hvilken der ikke kunde udrettes noget udadtil.

Denne Udgang af Forhandlingerne skulde jo egentlig være en Triumf for Hall. Han har ogsaa foregivet, at han saa saaledes paa det. Overfor Plageaanden Lehmann, der vel har misbilliget, at Hall tilbød at trække sig tilbage, forklarede han, at det for Kongen maatte »bringes til den haandgribelige Evidens«, at han, Kongen, intet Valg havde, og at han maatte vænne sig af med at forfølge en personlig Politik. Dette skulde altsaa være naaet derved, at selv de Konservative tilraadte Ministeriets Forbliven. Der er dog næppe Tvivl om, at Hall inderst inde helst vilde bort, og saaledes blev det.

Men Maaden, hvorpaa han slap bort, huede ham langt fra. Mødets Betydning kom til at ligge i en enkelt lille Episode, som David fremkaldte. Han foreslog en Omdannelse af Ministeriet, hvorved navnlig Hall og Lehmann blev skudt ud: det var, som han selv siger, hans Plan at faa Bluhme manøvreret ind paa den ledende Plads. Dette Forslag ophidsede Hall. Han erklærede, at Ministeriet var en Helhed, det stod og faldt samlet. »Næppe havde Hall udtalt disse Ord«, fortæller David, »før Monrad, der sad ved min Side, sagde halvt højt, saa jeg tydeligt kunde høre det: »Til at give en saadan Erklæring er Konsejlspræsidenten ikke bemyndiget.« David mærkede sig denne Udtalelse og underrettede efter Mødet Kongen om den. Den blev Udgangspunktet for de følgende Begivenheder.

Da Hall den følgende Dag indfandt sig i Palæet, viste det sig, at Kongen ikke ønskede at følge de vise Mænds Raad og beholde Ministeriet uforandret. Han vilde af med Lehmann, til hvem han havde det skarpest mulige personlige og politiske Modsætningsforhold, og Wolfhagen, der havde det formelle Ansvar for det omstridte danske Styre i Slesvig. Han vilde ogsaa have en anden Udenrigsminister end Hall, men det ser ud, som han ikke vilde have noget imod, at Hall dannede Ministeriet.

Ministrene samledes umiddelbart efter ved Lehmanns Sygeseng for at høre Halls Beretning. Da Hall havde oplyst, at Kongen ønskede Lehmann og Wolfhagen fjernede, blev han afbrudt af Lehmann, der indigneret erklærede, at han vel var villig til at træde tilbage af per-

sonlige Grunde, f. Eks. af Helbredshensyn, men han vilde ikke kastes af politiske Grunde, naar dog den hidtidige Politik skulde opretholdes. Meningen hermed var, at han ikke vilde sættes ud, fordi Kongen ikke kunde lide ham. Desuden var han rasende over, at Wolfhagen ogsaa stod paa Proskriptionslisten. Fenger støttede Lehmann. Han mente, at man ikke skulde gaa ind paa de Personskifter, som Kongen ønskede. Men Monrad tilraadede det. Han ansaa det for at være en stor Fejl, om man ved denne Lejlighed vilde »drive Kongen til det yderste«. Hall selv var maaske nok nærmest enig med Monrad, men da Lehmann trængte paa, og han selv helst vilde ud af Vanskelighederne, tog han til sidst den Beslutning at ville meddele Kongen, at han kun ønskede at genindtræde i Følge med samtlige sine hidtidige Kolleger, ellers ikke. Monrad erklærede aabent og klart, at han ikke billigede denne Beslutning.

Endnu samme Aften blev Monrad kaldt til Kongen. Senere paa Aftenen mødtes Ministrene atter hos Lehmann, og her oplyste Monrad, at han havde paataget sig eventuelt at danne det nye Ministerium. Han havde principalt tilraadet Kongen at beholde Ministeriet uforandret eller, hvis Kongen ikke vilde det, lade Hall sammensætte et nyt; men han havde føjet til, at han »i Nødstilfælde« selv vilde paatage sig Hvervet. Han motiverede det med, hvad han ogsaa i Mødet tidligere paa Dagen havde gjort gældende. Han havde fundet Kongen saa bestemt paa at faa sin Vilje, at han ikke mente det forsvarligt at stille Sagen paa Spidsen — saaledes som man gjorde det i 1859, hvilket jo kun havde ført til, at man fik Ministeriet Rotwitt. Monrad havde af Kongens Udtalelser faaet det Indtryk, at Kongen under alle Omstændigheder havde et Ministerium i Baghaanden. Han var, troede Monrad at have forstaaet, »bundet ved et Tilsagn enten i sine Omgivelser eller til Fremmede« for det Tilfælde, at hverken Hall eller Monrad vilde træde til.

Denne Monrads Meddelelse ændrede intet i Halls Beslutning. Den følgende Morgen, Mandag den 28. December, sagde han til Kongen, at han ikke vilde paatage sig Ministeriets Omdannelse, men kun genindtræde med samtlige sine Kolleger; en anden Sag var, at ved senere Lejlighed en og anden kunde fjernes. Kongen overdrog derefter Ministeriets Dannelse til Monrad.

I det sidste Ministermøde Søndag Aften fo'r Lehmann saa sygeligt ubehersket op mod Monrad, at selv Krieger har følt det pinlige deri. Monrads Beslutning om eventuelt at ville danne Ministerium kan ikke, som Lehmann paastaar, være kommet ham og de andre Ministre som en Overraskelse. Monrad havde ikke handlet bag de andre Ministres Ryg, men tydeligt nok ladet forstaa, hvor han holdt. Men ganske vist betød Monrads Indgriben, at Lehmanns hele skandinaviske, anti-glyksborgske Kabale laa totalt splittet. Lehmann har ikke haft noget imod, at Kongen begik det politiske Misgreb at tage et »Ministerium Rotwitt«. Men nu havde Monrad »bygget Kongen en Bro«, som Lehmann udtrykker det. I sin efterladte Beretning udøser han sin Spots fulde Skaaler over Monrads Hoved. Han mener, at Monrad med hele sin Politikk kun har stræbt efter at trænge sig frem og insinuere sig ved Hoffet.

Det er imidlertid udenfor al Tvivl, at det ikke har været Christian IX ubetinget behageligt at se Monrad som sin Konsejlspræsident. Grev Hamiltons Iagttagelse af, at det var kommet til et spændt Forhold mellem Monrad og Kongen, efter at Monrad hele 1863 igennem havde støttet den skandinavisk-ejderpolitiske Kurs, er rigtig. Desuden havde Monrad ogsaa i nogen Grad impliceret sig i det personlige Mellemværende mellem Kongen og Lehmann. Det stammede fra de Forhandlinger, der i April 1863 blev ført om Prins Vilhelms Kaldelse til den græske Trone. Kong Christian, den Gang Tronfølger, havde været i London for at overvære Prinsesse Alexandras Bryllup, men i Stedet for, straks da Tronkandidaturen var rejst, at tage direkte hjem, begav han sig til Ballenstedt i Anhalt-Bernburg for at besøge sin Søster og sin Moder. Hjemkommen stillede han en Række ret vidtgaaende Betingelser for, at Prins Wilhelm modtog denne »Schmutzkrone«, som den gamle Landgrev Wilhelm, Dronning Louises Fader, kaldte den. Herom kom det i det første Statsraad efter Hjemkomsten til et voldsomt Sammenstød mellem Tronfølgeren og Lehmann. Lehmann haanede Prins Christian, fordi han i Stedet for at skynde sig til København i den vigtige Sags Anledning, var draget paa Familiebesøg. Ikke blot ved Ord, men ogsaa ved Miner og Gestus saaredé Lehmann Prinsen. Han angreb ham paa det Punkt, hvor han, siger C. N. David, var »lettest at saare, i hans Pietet mod Moderen«, og Prins Christian glemte aldrig den For-

haanelse: han lod sig syv Aar senere ikke repræsentere ved Lehmanns Begravelse.

Monrad traadte ved denne Lejlighed ogsaa op mod Prinsen — omend i mindre udæskende Form. Han beklagede, at Regeringen var blevet stillet i »et falskt Lys« ved Prinsens vidtgaende, tildels urimelige Betingelser, som det ikke i et og alt var Regeringen muligt at støtte. Misstemningen mellem Monrad og Prinsen var følgelig paa det højeste. »Jeg skal ikke glemme, hvorledes De har opført Dem mod mig«, har Prinsen sagt til Monrad. Da Monrad nogle Maaneder senere havde søgt en Samtale med Prinsen og paa et bestemt Klokkeslet brød af, idet han bad undskylde, at han nu maatte gaa, fordi han havde en Aftale med Hall, bemærkede Prinsen — »temmelig brutalt«, siger Krieger —, at han ikke skulde genere sig, han kunde gerne være gaaet før.

Kong Christian var trofast baade i sin Hengivenhed og sin Modvilje, og Forholdet mellem ham og Monrad var derfor i Juleugen 1863 fremdeles køligt. Monrad har paa sin Side nok stræbt efter at faa det rettet op. Lehmann omtaler et Forhold, som Krieger ogsaa har holdt sig op over: at Monrad — uden forøvrigt selv at lægge Skjul derpaa — straks efter Tronskiftet »banede sig Adgang til den ny Konge«, idet han personlig foredrog ham alle Kultusministeriets Sager. Lehmann tvivler ikke paa, at det for Kongen har været en meget nyttig Indvielse i den højere Statskunst at blive oplyst om vakante Præstekalds Tiende og Smaaredsel eller konkurrerende Kandidaters Anciennitet og Eksamenskarakterer, men han er til Gengæld ikke sikker paa, at det derved lykkedes »vor Richelieu« at faa nogen virkelig Magt over Kongens Tanke og Vilje.

I Lehmanns Beretning, der oprindelig var bestemt for Offentliggørelse, men som af en eller anden Grund blev liggende i hans Gemmer, er de anførte Bemærkninger overstreget. De er altsaa snarest at opfatte som et Udbrud af den Skuffelse og Harme, der i Øjeblikket besjælede ham. En lignende Ophidselse spruder ud af Kriegers Optegnelser. Kun *Fenger* tager Monrad i Forsvar, men da ogsaa fast og varmt. »Han har stedse været en fuldkommen loyal og trofast Kollega, og jeg har aldrig set det mindste, som kunde tyde paa, at han havde særegne Hensigter«. Det røber en adskilligt klogere menneskelig Bedømmelse end den, Lehmann og Krieger anlægger, naar

Fenger derefter fortsætter: »At han har haft sin Ærgerrighed, og at det har tiltalt ham at være den første, vil jeg ikke nægte. Jeg tror, at han i 1860 kun ugerne opgav Tanken om at blive Konsejlspræsident. Men Nydelsen af Magten er ikke nogen daarlig Kur for denne Sygdom, og jeg har fundet de tydeligste Vidnesbyrd om, at den i de sidste Aar er taget mærkeligt af hos ham. Jeg er navnlig overbevist om, at den kun har spillet en ringe Rolle ved Ministerskiftet i 1863, om den overhovedet har spillet nogen«.

Hall tav. Saa vidt vides, er ingen Kommentar fra hans Mund bragt videre til Eftertiden. Han lod særdeles tilfreds med at være sluppet ud af Forviklingerne.

Monrad gik den Dag, han paatog sig Ministeriets Dannelse, ind til seks Maaneders overvældende Vanskeligheder og en uafbrudt Række af tragiske Skuffelser.

Den første var, at det viste sig umuligt for ham at faa sammensat et »stærkt«, tillidindgydende Ministerium. Det var ham naturligvis i første Række magtpaaliggende at faa nogle af det aftraadte Ministeriums politisk betydende Navne med; men det mislykkedes totalt. Hall nægtede pure at træde ind under Monrad, og hvad der maatte berøre Monrad endnu pinligere: Fenger, der hidtil havde været hans særlig trofaste Støtte, gjorde fælles Sag med Hall. Han stillede som Betingelse for sin Indtræden, at ogsaa Hall gik med. Han frygtede, at Monrad skulde vise sig for eftergivende overfor Kongen, og han mente, at kun Hall vilde kunne neutralisere Tilbøjelighederne i den Retning.

Ligeledes glippede det for Monrad at faa Krieger med. Krieger var yderlig ophidset over den Maade, hvorpaa Monrad »havde bidraget til at sprænge Ministeriet«. Men han var dog, da Monrad henvendte sig til ham, villig til at gaa med, hvis han kunde faa Udenrigsministeriet. Kongen ønskede imidlertid at besætte denne Taburet med den danske Gesandt i Berlin, Kammerherre *G. J. Quaade*, der var ret vel anskreven hos Bismarck, og som desuden ogsaa nød de neutrale Magters Tillid. Monrad mente heller ikke, at man kunde byde de tyske Magter den Mand, der havde staaet som Rigsraadsflertallets Ordfører, da Novemberforfatningen vedtoges. Han gik derfor ind paa at kalde Quaade hjem, hvorefter Krieger forbitret meldte

sig fra, afslog Indenrigsministeriet og rettede de heftigste Bebrejdelser mod Monrad. Under Forhold, da alt stod paa Spil, fortabte man sig i unyttig Snak om smaa ministerielle Omdannelser, sagde han. Ulykken var, at Hall og Monrad ikke kunde glemme gammel Mistillid: »I æder hverandre op. Jeg vil ikke og kan ikke træde ind under en eftergivende Konsejlspræsident, der har vist saa liden personlig Skønsomhed«. Kriegers Dagbog flyder i de følgende Dage over af Spot. Tirsdag Aften den 29. — efter de første forgæves Anstrelser — indfandt Monrad sig hos Kongen. »Det gik ham omtrent som Tordenskjold, der kun havde een Mand, og han græd«, hedder det hos Krieger. Monrad »havde dog to Mænd; de græd vel ikke, siden det var to Krigsministre«. Paa Kongens Anmodning fortsatte imidlertid Monrad sine Forhandlinger, og overfor sine Venner erklærede han, at han vilde føre Sagen igennem, om han saa skulde tage alle Porteføljerne selv.

Resultatet blev kummerligt. Han fik kun to af det tidligere Ministeriums Medlemmer med sig, nemlig Krigsminister Lundbye og Justitsminister Casse. De øvrige Ministerier maatte han besætte med Embedsmænd uden politisk Betydning. Orlogskaptajn O. H. Lütken blev Marineminister, Biskop C. T. Engelstoft Kultusminister, C. L. V. R. Nutzhorn Indenrigsminister og Amtmand C. G. W. Johannsen i Husum Minister for Slesvig. Quaade omgikkes de første Dage efter sin Hjemkomst med svære Betænkeligheder, og kun paa Kongens indstændige Anmodning indvilgede han i at overtage Udenrigsministeriet. Den 31. December 1863 fik Ministeriet sin Udnævnelse.

Dets politiske Betydning knyttede sig alene til Monrads Navn, hvilket ogsaa afspejlede sig i den Modtagelse, det fik i Offentligheden. Bondevennerne var ret vel tilfredse, og særlig nærrede de konservative Helstatsmænd Forventninger til det. De regnede med, at et Ministerium Monrad—Quaade lettere end Ministeriet Hall vilde kunne naa frem til en Forstaaelse med de tyske Magter.

Men i den eksklusive nationalliberale Salon rasede man. »Millionministeriet« kaldte man Ministeriet Monrad, fordi det bestod af et Ettal, efterfulgt af seks Nuller. Den 2. Januar 1864 skrev Fru Heiberg i et Brev til sin Ven Krieger: »Det er ikke altid de ædle Kræfter — desværre —, der i saadanne Tider er de brugeligste; Underfundighed, Troløshed og Snuhed sætter undertiden det igennem, som

Sandhed og Ærlighed ikke formaar, gid altsaa de onde Kræfter hos Monrad maa blive, om ikke ham til Gode, saa Fædrelandet. En Djævel maa det vistnok være, som frelser os fra dette skamløse Tyskland, en Engels Røst formaar vist intet over det«.

Dette gammeltestamentlige, fra Madam Pätges' Værtshus paavirkede Anathema kan maaske tages som et Udtryk for, hvad man i Vennekredsen omkring den anti-monradske Trekant Hall—Andræ—Krieger gjorde sig af Tanker.

XV. DANNEVIRKES RØMNING

Man har bebrejdet Monrad, at han, da han traadte til, ikke havde nogen fast og klar Forestilling om, hvilken Politik han vilde følge. Det kunde imidlertid daarligt forlanges af ham, at han skulde have det, eftersom Situationen var fuldstændig uoversigtlig. Statsmænd med et sikrere udenrigspolitisk Instinkt end Monrad tog fejl af den.

Juleaftensdag 1863 var sachsiske og hannoveranske Tropper rykket ind i Holsten, samtidig med at de danske Tropper trak sig tilbage bag Ejderen uden at gøre Modstand. Allerede umiddelbart efter Frederik VII.s Død havde Augustenborgeren Prins *Friedrich* »bestegget Tronen« som Hertug af Slesvig og Holsten, og det var det tyske Forbunds Hensigt ogsaa at tage Slesvig i Besiddelse for ham. Hvis man tilfulde vil forstaa den danske Regerings — og Monrads — Stilling paa dette kritiske Tidspunkt omkring Aarsskiftet, maa man erindre sig, at der mellem de to tyske Stormagter, Prøjsen og Østrig, og Forbundet saavel som mellem Stormagterne indbyrdes herskede stærkt modstridende Meninger om Augustenborgerens Tronkandidatur og om Aktionen mod Danmark overhovedet. *Bismarck* vilde ikke vide af en slesvig-holstensk »Kleinstaat« at sige, og han var i Konflikt med det liberale prøjsiske Deputeretkammer, der nægtede ham Penge til Krigen. Meget tydede paa, at hans Politik vilde hidføre ulægelige indre Modsætninger i Tyskland, maaske Borgerkrig. Det var dette, Napoleon III spillede paa, og det fremkaldte ogsaa herhjemme Forestillinger om, at vi kunde gaa dristigt til Værks.

Den 31. December fremsatte da Lord *Russell* Forslag om en Konference paa Grundlag af *status quo*, d. v. s. Holstens Besættelse af tyske Tropper og Novemberforfatningens Opretholdelse, til Stridsspørgsmaalene var ordnede. Monrad greb straks til, og i de første Januardage, endnu inden Quaade officielt var indtraadt i Regeringen, førte han selv Forhandlingerne med Diplomaterne, dog delvis i Quaades Nærværelse. Det er Krieger en særlig Husvalse at kunne nedskrive, at Monrads Fransk var slet: han »talte et Sprog, saa Gud maatte sig forbarme. Det var næsten ikke muligt at forstaa ham; Quaade havde den største Møje med at holde sig fra at le«.

Ogsaa mod de diplomatiske Former havde han det Uheld at støde an. I sine første Samtaler med den franske Gesandt *Dotezac* oplyste han intet om, at han allerede havde besluttet sig til at acceptere Russells Forslag. Kejser Napoleon, der ikke interesserede sig for den danske Sag paa anden Maade, end at den kunde bruges som Middel til at sætte Splid i Tyskland, mente at kunne benytte det engelske Forslag i denne Politik's Tjeneste. Han vilde for sit Vedkommende ikke tage Stilling til Konferenceforslaget, før han — for at indynde sig hos det tyske Forbund — havde forespurgt, hvordan det saa paa Sagen. *Dotezac* meddelte altsaa Monrad, at Kejseren først vilde undersøge Nyttens af en Konference, før han gav sit Tilsagn. Da *Dotezac* et Par Dage efter fik at vide, at den danske Regering allerede var i Færd med at udstede Indbydelserne, kom han »rasende op til Vedel«. Det var ingen hensynsfuld Optræden overfor Kejserens Regering, skændte han; man handlede, »som om Frankrig ikke eksisterede«. Men Sagen var, vedblev han, at Monrad ikke forstod et Ord af de Erklæringer, der var oplæst for ham, endog *Dotezac* havde læst »ganske langsomt«. Meget havde *Dotezac* oplevet her, men aldrig noget saadant. Monrad, der — ifølge Krieger — blev »meget betuttet«, undskyldte sig med sin diplomatiske Uerfarenhed. *Dotezacs* Indberetning til Paris har den franske Udenrigsminister *Drouyn de Lhuys*, hvis Sympati for Danmark vistnok var mere oprigtig end Kejserens, givet følgende Blyantspaategning: »Hr. *Dotezac* bør noget beroliges. Man maa bære over med Danmark«. Men Resultatet af Episoden blev, at Monrad nu formelt optog Quaade som Udenrigsminister og lod ham føre Forhandlingerne. Forholdet mellem de to Mænd blev dog aldrig godt.

Der kom intet ud af Konferenceforslaget, og imens gik Bismarcks Politik sin støtte Gang. Da han i Midten af Januar havde puffet Forbundet til Side, selv i Forbindelse med Østrig overtaget Aktionerne mod Danmark og ultimativt forlangt Novemberforfatningen taget tilbage i Løbet af 48 Timer, afviste Monrad dette Forlangende, fordi det med den givne Frist ikke kunde efterkommes paa lovlige Maade; men et Par Dage senere, den 21. Januar, meddelte han, presset dertil af den engelske Gesandt Sir *Augustus Paget*, de neutrale Magter, at han var villig til at sammenkalde Rigsraadet og foreslaa det Forfatningens Ophævelse. Men Bismarck havde — stillet overfor sine indre Vanskeligheder og Truslerne udefra — besluttet sig til at sætte alt paa eet Kort. Han vilde ikke høre flere Forslag.

Heller ikke vilde Folkestemningen i Danmark tolerere yderligere Forhandlinger. Det var ikke mindst den, der baade nu og senere besværliggjorde Monrad hans Bestræbelser for at faa Konflikten bilagt. Adskilligt tyder paa, at Sagen endnu i Januar Maaned kunde have været ordnet paa Grundlag af Slesvigs Deling, saafremt der fra dansk Side var sat energisk ind for en saadan Løsning. Det var med Bagtanker i den Retning, Monrad den 26. Januar henvendte sig til den østrigske Gesandt Baron *v. Brenner*. »Hvad skal vi«, sagde han efter Dotezacs Referat til Paris, »med Kongres, Konference eller Mægling? Kan vi ikke finde en direkte Ordning? Hvis De og Prøjsen sender os Underhandlere, vil vi inden seks Uger have ordnet vort Mellemværende. Jeg indrømmer, at Forfatningen af 18. November ikke svarer til Ordningerne af 1851—52, men denne Forfatning er ikke uforanderlig, og jeg er fuldtud villig til at tilfredsstille det tyske Element i Hertugdømmerne, saa at det kan leve under den samme Forfatning som det danske«. En saadan fortrolig Tilnærmelse og aabenhjertig Tale havde ofte i indrepolitiske Forhandlinger skaffet Monrad en Triumf. Her forfejlede den sin Virkning — antagelig fordi den kom for sent. Baron *v. Brenner* spurgte, om Danmark da vilde gaa med til en Ordning, baseret paa Slesvigs og Holstens Forening. Monrad afbrød herefter straks Samtalen. Han forstod, sagde han, at de tyske Magter ikke alvorligt ønskede en Ordning, siden *v. Brenner* kunde foreslaa en Løsning, som ingen dansk Regering nogen Sinde vilde gaa ind paa.

Under en Adressedebat den følgende Dag i Landstinget maatte da

Monrad, trængt af Folkestemningen, erklære, at ikke blot en Personalunion med det samlede Slesvig-Holsten, ikke blot et selvstændigt Slesvig, men ogsaa Slesvigs Deling var Løsninger, som hans Regering aldrig kunde tænkes at ville træde i Forhandling om.

Dermed var da alle Muligheder for en fredelig Bilæggelse udtømte.

Søndag Aften den 31. Januar gav Monrad i sit Hjem i Brogade paa Christianshavn en politisk Middag for Sofus Høgsbro, Balthazar Christensen og andre Rigsdagsmænd af Bondevennernes Parti. Stemningen var præget af Øjeblikkets Alvor. Under Maaltidet blev der bragt Konsejlspræsidenten et Telegram, hvorefter han straks brød op for at gaa til Kongen.

Samme Dags Formiddag var der sket dette, at to prøjsiske Officerer havde indfundet sig i den danske Armés Hovedkvarter foran Dannevirke med Generalfeltmarskal *v. Wrangels* Opfordring til General *de Meza* om at rømme Slesvig. Meza, der modtog de prøjsiske Herrer i sin sædvanlige, lidet militære Paaklædning, den strikkede Hue med nedhængende Puld og Gummislag over Slobroken, skal være blevet højlig forvirret og have forsøgt at skjule sin Forvirring ved at holde Dokumentet op foran Ansigtet.

Man var, med andre Ord, hverken i politiske eller militære Kredse herhjemme forberedt paa, at Bismarcks Udspil vilde falde saa hurtigt og energisk. Men Meza havde i Henhold til den Instruks, Regeringen havde forsynet ham med, intet andet Valg end kort og godt at erklære, at han stod beredt til at møde enhver Voldshandling med Vaaben. Denne Instruks, for hvilken Monrad har et Medansvar, blev — ved Begivenhedernes Udvikling — et af vore grundigst granskede og ihærdigst fortolkede historiske Dokumenter. Det hedder i den, at det vil være umuligt forud at bestemme, hvor vidt Forsvaret i Dannevirkestillingen skal drives, »og det maa i hvert enkelt Tilfælde blive den kommanderende Generals Sag at fatte Beslutning herom i Overensstemmelse med Begivenhedernes Gang. Til Vejledning i denne Henseende skal Ministeriet gøre opmærksom paa, at saa stor Interesse det end maa have at bevare Landet mod fremmed Vold og derved kun vige tilbage efter en afgørende Kamp, saa er det dog under de forhaandenværende politiske Forhold af endnu større Betydning, at det kommende Foraar finder os i Besiddelse af en dygtig og slag-

færdig Hær. Kampen i Dannevirkestillingen tør altsaa ikke føres saa vidt, at Hærens Tilværelse som Hær kompromitteres«.

Endnu Søndag Aften tog Kongen — med Monrad i sit Følge — Toget til Korsør for derfra med Dampskib at rejse videre til Krigsskuepladsen. Mandag Kl. 13½ lagde Skibet til i Flensborg Havn, og et Tog stod rede til straks at føre Kongen og hans Følge til Slesvig. Th. Graae har reproduceret et Øjebliksbillede fra Flensborg Banegaard, da Kongen og Monrad stod sammen i Vinduet i den kongelige Salonvogn, Monrad indhyllet i en Bjørneskindspels, med Armene selvsikkert over Kors, Kongen i en Rytterkappe oven over Generalsuniformen, spinkel ved Siden af den kraftige Bisp, svøbende sig i Kappen, som om han frøs. Flensborgs dansksindede, plattysktalende Borgere betroede ved det Syn hinanden, at man Gott verdamme skulde tro, den Monrad var Kongen og Kongen hans Adjutant.

I Slesvig tog Kongen med Monrad og to af Adjutanterne Ophold paa Gottorp Slot, medens Resten af Følget vendte tilbage til Flensborg. Straks efter Ankomsten var *Meza* og Stabschefen, Oberst *H. A. T. Kauffmann*, i Audiens og blev tilsagt til Taffels. I sin Skræk for al Selskabelighed, »Begravelse, Dinéer, Fêter og Ceremonier« — end ikke ved sin Hustrus Begravelse var han til Stede — bad *Meza* sig fri. Efter Taflet havde Kongen en Samtale med Generalløjtnant *Hegermann-Lindenchrone*. Monrad, hvis Hensigt med Rejsen var at overvaage, at der ikke blev givet Hærledelsen »ukonstitutionelle Befalinger«, lyttede afsides i Gemakket til Samtalen, men forstod kun, at det var Chancerne for at holde Dannevirkestillingen, der drøftedes. I Overensstemmelse med det Standpunkt, *Hegermann* senere i Krigsraadet indtog, maa det formodes, at han har gjort Kongen Nødvendigheden af et Tilbagegik klar.

Næste Dag, Tirsdag den 2. Februar, forsøgte det 1. prøjsiske Armékorps under Prins *Friedrich Carl* at gaa over Slien ved Mysunde, men blev slaet tilbage af de danske Styrker. Efterretningen om Kampen modtoges med Jubel Landet over, saa vidt den blev kendt, og den hævede for nogle faa Timer den dystre Stemning blandt Hærens Officerer. I Madam Esselbachs Beværtning i Slesvig, hvor Officerer af alle Grader samledes, gik det den Aften livligt til. Men den følgende Dag, Onsdag, kom Tilbageslaget.

Kl. 14 indledede Østrigerne under General Gondrecourt et Angreb

paa vore Forposter Syd for Stillingens Centrum. Tildels som Følge af iltre, men planløse og spredte Modstød fra dansk Side og navnlig som Følge af, at Stabschefen — saaledes som Militærhistorikeren, Kaptajn Rockstroh gennem sine nyere indgaaende Undersøgelser har godtgjort det — ignorerede indløbne Meldinger og undlod at sende Forstærkninger frem, kastedes vore Forposter i Uorden tilbage i Skanserne. Dette gjorde baade blandt Befalingsmænd og Menige et nedslaaende Indtryk. I nogle af de indledende Kampe havde Monrads ældste Søn, *Viggo Monrad*, der gjorde Tjeneste som Løjtnant, taget Del. Rygtet sagde, fejlagtigt, om ham, at han havde faaet begge Hænder skudt bort, og Monrad skaffede sig derfor en Hest og red ind i Stillingen for at se til ham. Da han fandt Sønnen i bedste Velgaaende, vendte han tilbage til Gottorp. Kongen, der havde været i Mysunde for at takke Tropperne dèr for Gaarsdagens Bedrift, kom tilbage til Gottorp Kl. 16 og iagttog fra Slottets Vinduer Fægtningen. For at komme den nærmere besluttede han at gaa ind i Stillingen. *Times'* Korrespondent, Antonio Gallenga, der under Felttoget fulgte den danske Hær, mødte ham paa Vejen. »Jeg saa ham kun fra Siden og kun et Øjeblik«, hedder det i Gallengas Brev til Bladet. »Det er en midaldrende Mand, lidt over Middelstørrelse, med brunt Haar, lyst Skæg, et magert, noget skarpt, men dog velvilligt, distingveret Ansigt. Han havde tre eller fire Adjutanter med sig, en Hofmarskal, og bagefter traskede Hans Ekscellence, Biskop Monrad, Konsejlspræsidenten, temmelig tungt af Sted; han var den eneste, som var civilklædt«, iført Galoscher og forsynet med Paraply. Ude i Skanserne overværede Kongen og hans Følge Kampens sidste Optrin, da vore Tropper blev fordrevet fra det vigtige Punkt Kongshøj, knap halvanden Kilometer Syd for Stillingen. Meza selv tillagde ikke straks Udfaldet nogen Betydning. »Det har intet at betyde; det er kun Løjer«, ytrede han til den Officer, der bragte ham Meldingen. Han havde større Ting i Hovedet. Kauffmann fortæller, at da han den Dag mødte til Referat hos Meza, var denne i Færd med at komponere: han »vendte sig halvt mod mig og sagde: »Hør nu efter. Folk taler saa meget om Beethoven. Dette er ligesaa kønt som *hans Musik*«.«

Men om Aftenen, da Fjenden tændte sine Vagtblus i en Halvkreds omkring, og uhyggeligt nær, den østlige Del af Centrum, begyndte

man i Staben at indse Situationens Alvor. Man ventede, at Østrigerne i Nattens Løb eller i Dagbrækningen vilde fortsætte, som de havde begyndt, og gaa over til et Hovedangreb paa selve Skanserne, og der blev derfor givet Ordre til, at Tropperne skulde blive staaende Nat-ten over i Kampstillingerne. Dette skete under de mest uheldige Forhold. Vejret var slaaet om til Tø og Jorden forvandlet til et saa bundløst Ælte, at det ikke var muligt for Soldaterne at finde Hvile i sid-dende eller liggende Stilling. Der herskede blandt Stabsofficererne — omend ikke hos Meza selv, thi han var gaaet i Seng — en nervøs deprimeret Stemning.

Monrad var — stærkt foruroliget af Dagens Oplevelser : de havde, siger han, givet ham et Indtryk af noget »mørkt og uheldsvangert« — gaaet tidligt til Ro. Ved Midnatstid blev han vækket af en Lakaj, der meddelte ham, at Generaladjutanten for Landetaten, Oberstløjtnant *Dahl*, ønskede at tale med ham. Monrad klædte sig straks paa og modtog Dahl, der stærkt oprevet skildrede ham den faretruende mili-tære Situation og opfordrede ham til at kontrasignere en kongelig Befaling til Meza om at rømme Stillingen. Monrad vægrede sig na-turligvis herved. Han har sikkert allerede da forudset, at Stillingen vilde blive rømmet, og han har maaske ogsaa forstaaet Nødvendig-heden deraf. Men han vilde ikke selv tage Ansvar, og han fastholdt, at heller ikke Kongen maatte bebyrdes med et saadant.

Efter Samtalen med Dahl begav Monrad sig — lidt over Kl. 1 — hen i Hovedkvarteret for at træffe Meza, der imidlertid, som nævnt, var gaaet i Seng. Han søgte derefter Stabschefen, der opholdt sig i Bureauet, paaklædt og vaagen. Samtalen, der førtes mellem de to Mænd, belyser skarpt den Mangel paa Kontakt eller den rent ud uvillige Indstilling, som i disse skæbnsvangre Dage bestod mellem Statens ledende politiske og militære Funktioner. Dersom den Tanke kunde komme til Monrad, at hans Nærværelse ved Hæren var en Misforstaaelse og en Overflødighed, at de militære Herrer »saa tværs igennem ham«, negligerede ham og hans Anskuelse, maatte det være sket ved denne Lejlighed. Men Monrad fulgte sin Sædvane og talte aabent, for aabent ud om, hvad der bevægede ham. Tscherning bemærkede senere i Folketinget, at »Konsejlspræsidenten var altfor tilbøjelig til at indlade sig paa saadanne Samtaler, som man gerne kunde kalde Snak«. Bemærkningen passer ikke helt ueffent paa Sam-

talen hin Nat. Den blev til en Duel mellem politisk-lyrisk Uforbeholdenhed og militærisk Bryskhed og Tilknappethed. Kauffmann bidrog ikke mere til den, end den nødtørfdigste Høflighed fordrede.

Paa Monrads Spørgsmaal om, hvorvidt Overkommandoen fandt Instruksen tilstrækkelig klar, svarede Kauffmann kort bejaende uden at inklade sig paa en nærmere Drøftelse. Heller ikke paa Spørgsmaalet om, hvorlænge Stillingen vilde kunne holdes, gik han ind. Samtalen førtes jo fra hans Side under den Forudsætning, at der hvert Øjeblik kunde ventes et østrigsk Angreb. Han erklærede derfor, at vi »burde slaas«, vi burde »modtage et Stød«, inden Tilbagetoget fandt Sted. Monrad fremsatte da den Udtalelse, som han under Begivenhedernes senere Udvikling slæbte efter sig som en Lænke om Benet: at Ministeriet havde fuld Tillid til Overkommandoen og var forvisset om, at »den vilde handle efter Øjeblikkets sande Tarv«; han føjede til: »Stol paa os i Lykke og Ulykke; vi skal være trofaste«. Og endvidere blottede han sig ved en Udtalelse, der siden i den politiske Polemik klæbde uløseligt til hans Navn — Kaptajn Roving taler i sit Skrift »De tre Vonner« om »den blodtørstige Bisp« —: der burde, sagde han, i hvert Fald kun ofres en Trediedel af Hæren i Skanserne. Kauffmann bemærkede kort hertil, at et saa uhyre Tab snarere vilde være ensbetydende med et Sammenbrud.

Sluttelig rejste Kauffmann selv — til Monrads store Tilfredshed — Spørgsmaalet om Kongens Tilstedeværelse ved Hæren. Han fandt det ønskeligt, at Kongen forlod Slesvig, for at man under den forestaaende Kamp kunde have frie Hænder og ikke være bebyrdet med Omsorgen for hans Person. Det var netop en Tilkendegivelse af den Art, Monrad var kommet efter. Regeringen som saadan maatte være helt udenfor, naar, som det kunde forudses, det politiske Uvejr i Anledning af Rømningen brød løs. Kongen og han selv maatte være langt borte i det Øjeblik, Beslutningen blev taget. Derfor: da Monrad kom tilbage til Gottorp — Klokkeren har da været halv tre —, søgte han straks Foretræde for Kongen. Interiør og Forløb af denne Audiens er ejendommeligt gribende. Kongen laa paa en Feltseng, belyst af Lampens dæmpede Skær, og paa Natbordet ved Siden havde han Ny Testamente liggende. Hans tøvende, stilfærdige Bemærkninger overvældedes hurtigt af Politikerens ivrige Argumentation. Han var meget utilbøjelig til at bryde op paa en saa flugtliggende

Maade. Han vilde i det hele taget nødig forlade Hæren, men for Overkommandoens Synspunkter — der kunde jo være Mulighed for, at han blev taget til Fange — maatte han bøje sig: »De har Ret«, sagde han, »Overkommandoen maa tage en fri Beslutning«.

I den raakolde Vinternat, antagelig ved 5-Tiden, drog da Kongen med Følge fra Gottorp. Kongen selv var til Hest forrest i Toget, der efter tre Timers Ridt, ved Dagens Frembrud, naaede Flensborg. Monrads Sekretær, *Just Holten*, der, telegrafisk tilkaldt, samtidig var paa Vej fra Flensborg til Slesvig, fortæller, at han, da han var kommet saa langt, at han kunde se »en Række lysende Punkter, der maa have været Vagtblussene paa Dannevirke«, mødte et Tog af ridende og kørende. Han bøjede sig ud ad Vognvinduet og spurgte en af de ridende Herrer, hvem det var, men fik intet Svar. En Kusk bag i Toget oplyste ham om, at det var Kongen og Konsejlspræsidenten, der drog til Flensborg. »Saa vendte vi naturligvis om og kørte bag-efter til Flensborg, hvor vi tillige med det øvrige Følge blev indkvarteret paa Rasch's Hotel. At den ridende Herre, hvem jeg først havde adspurgt paa Vejen om Natten, var selve Kongen, fik jeg at vide efter Taflet den næste Dag af ingen ringere end Hans Majestæt selv«.

Kongen vilde have taget Ophold paa Glyksborg Slot; men Monrad insisterede paa, at Rejsen skulde fortsættes til Sønderborg, og heri understøttedes han af Hofmarskallen og Adjutanterne. Der udviklede sig et heftigt Ordskifte, som endte med, at Konsejlspræsidenten fik sin Vilje.

Det ventede natlige Angreb udeblev, og den 4. Februar om Aftenen afholdtes da i Mezas Kvarter det historiske Krigsraad, der med de politiske og psykologiske Virkninger, dets Beslutning affødte, blev bestemmende for Krigens senere Gang. Man har fra politiske og militære Synspunkter dialektiseret dette Krigsraad igennem paa Kryds og tværs. Men det skyldes vel vort Folks Ulyst ved 64-Aarets Minder, at hidtil ikke den kunstneriske Fantasi, som Rockstroh efterlyser, har grebet denne Sammenkomsts menneskelige Indhold, Billedet af disse karakterfulde Mænd, der et kort Øjeblik havde Landets Skæbnetraade i deres Hænder: Meza selv, knap og klar i sin indledende Fremstilling, men derefter næsten tavs og initiativløs, Kauffmann heftig og opfarende, stadig talende, Hegermann fast og maalbevidst,

Steinmann tvivlraadig, de øvrige Deltagere sikre i deres Forvisning om, hvad de burde. Sjældent har danske Mænd i samme Grad maattet gøre Vold paa egne Instinkter eller med velberaad Hu udsætte sig for en mere ydmygende Miskendelse. Ansvarer for, at Dannevirkestillingen maatte rømmes uden Kamp, falder paa General de Meza eller paa den Myndighed, der betroede ham Overkommandoen. Han var en svag Olding, afsindigt hypokonder, en Særling af Væsen: han frygtede en Tordenskyll eller en Trækvind mere end en Salve fjendtlige Granatkardætsker. Hans Fejl var, siger Militærhistorikeren, Oberstløjtnant Jens Johansen, i Generalstabens Værk om Hæren ved Dannevirke, »ingenlunde Beslutningen om Tilbage- tog, men hans fuldkomne Mangel paa Initiativ og hans Unladelse af at udnytte Dannevirkestillingen til ihærdig, offensiv Kamp i Forterrænet«. Som Overgeneral burde han ikke have undervurderet den psykologiske og politiske Virkning hjemme og i Udlandet af en energisk Kamp, inden Tilbage- toget fandt Sted.

Krigsraadets Beslutning om Tilbage- tog blev holdt hemmelig, til Officerer og Mandskab den følgende Dag, 5. Februar, af de Forberedelser, der blev truffet, kunde skønne, hvad der forestod. Natten til den 6. tiltraadte da Arméen i Snetykningen ad de islagte Veje det Tilbage- tog, der med dets knugende Stemning, dets Anspændelser og Lidelser, har fæstnet sig saa dybt i vort Folks Erindring.

Jul. Schovelin har fortalt, at det første bevidste Indtryk, han som fireaars Purk modtog, var hans voksne Paarørendes Graad og dumpe Fortvivlelse, da Nyheden den 6. om Morgenen blev kendt i København. Overhovedet behøver man kun at beskæftige sig løseligt med Erindringerne fra den Tid for at se, hvor voldsom og ødelæggende Rystelsen var. Det er nu »enhver varmtfølende dansk Mand og Kvinde, som om der med en Tang var revet et Stykke ud af deres Hjerte«, skrev Ploug. »Danmarks hele Fremtid laa paa en Knivsod, og dette Lod har tynget Vægtskaalen dybt ned til Ulykkens Side. Krigen er i Virkeligheden forbi«, skrev Bille. Han modificerede rigtignok nogle Dage senere denne Dom — men for sent.

Medvirkende til at fremkalde Bevægelsen var ogsaa den lidet heldige, nærmest arrogante Maade, hvorpaa Overkommandoen underrettede Krigsministeriet. Først 24 Timer efter at Beslutningen var taget, Kl. 21½ den 5. Februar, sendtes der et lakonisk affattet Tele-

gram om Rømningen til Kongen, der sammen med Monrad opholdt sig i Sønderborg, og til Krigsministeriet. Telegrafapparatet blev umiddelbart derefter taget ned, naturligvis fordi man ikke vilde risikere, at Ministeren skulde faa i Sinde i kontramandere Beslutningen.

Det viste sig at være en betimelig Forholdsregel. Krigsminister *Lundbye* var endnu paa dette Tidspunkt Dannevirkestillingens overbeviste Tilhænger, og det samme gjaldt Krigsministeriets egentlige Leder, Major *Stephan Ankjær*, Direktøren for Kommandoen. Ankjær var ligesom sin Chef Politiker og Medlem af Folketinget. Da Meza saa demonstrativt havde vist, at han brød sig fejl om Ministeriet og dets Mening, følte Ankjær sig krænkede i sin politiske og departementale Magtfulde, og han drev derfor Lundbye frem til en Protest. Kl. 1.10 afsendtes til Meza, der om Aftenen var ankommet til Flensborg, taget ind paa Rasch's Hotel og efter at have spillet et Par Sonater paa Klaveret gaet til Ro, følgende Telegram: »Jeg anerkender ikke, at Arméens øverstkommanderende General har holdt sig Instruktionen efterrettelig, og forbeholder mig altsaa Undersøgelse i saa Henseende. Det er endnu min Mening, at Dannevirke burde forsvares. C. C. Lundbye«. Et ligelydende Telegram sendtes til Kongen i Sønderborg.

Det er den Dag i Dag et aabent Spørgsmaal, *hvor* meget Kongen og Monrad har vidst om, hvad der vilde ske, og hvorvidt de paa Forhaand har billiget Beslutningen. Da den *var* udført, har Kongen i et Telegram til Meza utvetydigt udtalt sin Tilslutning. Rockstroh antyder den Opfattelse, der vel ikke kan dokumenteres, men maa forekomme sandsynligst, at Monrad, da han forlod Slesvig, anede Overkommandoens Planer og i hvert Fald har gjort sig fortrolig med dem. W. Kauffmann meddeler i sit Skrift om Tilbagetogets »hemmelige Historie«, at Slesvigs Borgmester, Rigsraad Jørgensen, endnu før Tilbagetoget var tiltraadt, forsvandt Nord paa, og at denne Forsvinden skulde være »foranlediget ved Konsejlpræsidentens Raad eller endog Befaling«. Det behøver ikke at være andet end et af de mange Rygter, der svirrede. Men der er ingen Tvivl om, at Monrad forudsaa et snarligt Tilbagetog og ingen Indvendinger i saa Henseende har gjort. Han har dog maaske ikke vidst eller tænkt sig, at det vilde blive iværksat saa ufortøvet.

I Sønderborg var Kongen indkvarteret hos Borgmester Finsen, me-

dens Monrad og hans Sekretær, Just Holten, boede hos Købmand Reinhold Buntzen, hvor de sov i samme Værelse. Om det, der forefaldt Natten til den 6., fortæller Holten: »Midt om Natten blev der banket paa Døren. Jeg stod op og spurgte, hvem det var. »Et Telegram fra Hans Majestæt Kongen til Konsejlspræsidenten«. Lakajen blev lukket ind og overleverede et Telegram. Monrad læste det og bad Lakajen melde Kongen, at han om et Øjeblik vilde komme til Hans Majestæt. Da Lakajen var gaaet, sagde Monrad blot de tre Ord til mig: »Dannevirke er rømmet«. — »Efter Kamp?« spurgte jeg. — »Uden Kamp«, svarede han«.

I Anledning af Krigsministerens Protesttelegram aftalte Monrad med Kongen, at han skulde tage til Flensborg for, om nødvendigt, at berolige Meza og Kauffmann. Holten blev sendt til Havnen for at finde et Skib, der kunde sejle til Flensborg, og imens gik Monrad til Telegrafstationen for at føre den meget omdisputerede Telegramsamtale med Ankjær, som oprindelig kun var delvis kendt gennem Monrads Meddelelser til den anden slesvigske Krigs Historiker, Kaptajn C. Th. Sørensen, men hvis hele Ordlyd Holten ved et mærkeligt Tilfælde er sat i Stand til at oplyse: han fandt seks Aar senere, i Juni 1870, Koncepter og Telegramblanketter i en af Konsejlspræsidiets Papirkurve!

Monrads første Telegram til Ankjær — ifølge Krieger modtaget Kl. 2½ — former sig som et veltalende Forsvar for Overkommandoen. Han fastslaar til at begynde med, at »hverken Kongen eller jeg har udøvet Skygge af Indflydelse paa Krigsraadets Beslutning«. Han fortsætter derefter med at referere sine Bemærkninger til Kauffmann og at skildre Troppernes daarlige Tilstand: »Jeg maa antage, at deres Kræfter nu var saa aldeles udtømte, at det vilde være forgæves eller i al Fald kompromitterende for den militære Ære at byde dem at kæmpe. Hvis dette nu forholder sig saa, da var der ikke noget kraftigt Forsvar at vente. Fjenden er i Dag trængt frem mere og mere paa vor Forpoststilling. Dersom han var trængt igennem Stillingen, er det højst usikkert, hvor meget af Arméen der vilde være blevet reddet. Meza, Kauffmann, Rosen er kolde, rolige Mænd, fulde af Lyst til at kæmpe. Det er min Overbevisning, at de kun har veget for Nødvendigheden. Det er umuligt i København at have nogen Mening om, hvad der burde gøres. Jeg beklager derfor, at Depêchen til Meza

er afsendt. Han behøver hele sin Kraft for at samle Arméen. Hvorfor svække den i et saadant Øjeblik? Undersøgelse kunde jo godt forbeholdes. Jeg frygter for, at Depêchen skal udøve en skadelig Virkning paa denne noget sære Mand. Kan der ikke gøres noget for at svække denne Virkning?»

Dette glimrende Defensorat lader ingen Tvivl tilbage om, hvad Monrad inderst inde mente om Sagen. Men Telegrammet rammer rigtignok i næsten hver eneste af sine Sætninger et Stød ud til de Standpunkter, han senere nødtes til at indtage. Allerede med sit andet Telegram til Ankjær bøjer han lidt af. Da Ankjær — Kl. 3½ — svarer, at Meza har forholdt Ministeriet enhver Underretning om sin Beslutning, og at Overkommandoen efter hans, Ankjærs, Mening »har trættet Tropperne mere end nødvendigt, og det ikke blot nu, men under hele den forudgaaende Koncentration«, indleder Monrad sit sidste Telegram — Kl. 3.49 — med at sige: »Jeg finder sandsynligt, at Deres Bemærkninger er rigtige«. Han slutter med at bede Ankjær indkalde Ministrene til Ministerraad den følgende Dag, Søndag den 7. Februar Kl. 10.

Rejsen til Flensborg foregik med Damperen »Gejser«. I den tidlige Morgenstund, da Skibet stod ind ad Flensborg Fjord, kom, fortæller Holten, Monrad op paa Dækket »med en Mine som en Mand, der havde nydt en kvægende Nattehvile«. Han dikterede derefter Holten Udkastet til den ulykkeligt navnkundige Proklamation fra Kongen til Hæren. Proklamationen, der med sine højstemte lyriske Vendinger røber Bølgegangen i Monrads Sind, takker Soldaterne for deres Udholdenhed, forklarer dem Nødvendigheden af at gaa tilbage og udtaler fortsat Tillid til deres Mod og Kamplyst. De kriminelle Sætninger i Udkastet — dem, Kongen senere paa Dagen strøg eller afsvækkede — var disse: »I Fjendens Vold er de Kanoner, der skulde have tæmmet hans Hovmod« . . . »Aabent ligger Landet for Fjenden« . . . »Den almægtige Gud give, at Hævnens Time snart maa slaa for al den Vold og Uret, der tilføjes mig og mit Folk«. Proklamationen sparede i det hele ikke paa de dystre Farver.

Da »Gejser« kom til Flensborg, lagde Skibet til med Bovsrydet ind over Bolværket, og en Matros entrede ud paa det for at springe ned paa Kajen og gøre Fortøjningerne fast. Monrad, der trippede for hurtigst muligt at komme op i Byen, vilde have fulgt efter, hvis ikke

Kaptajnen havde forestillet ham, at Genveje, der passede for en Matros, maaske ikke vilde vise sig saa bekvemme for en Biskop. Medens de fjendtlige Kanoner tordnede ude fra Sankelmark, opsøgte Monrad Overgeneralen paa Rasch's Hotel. Han fandt ham — som han sagde i sin Tale i Rigsdagen den følgende Dag — »aldeles rolig og fattet; han var iført den samme gamle Slobrok og havde den samme lille Kalot paa Hovedet, som han bar i Slesvig; han havde det samme faste Haandtryk og samme rolige og klare Blik, som da jeg sidst saa ham der«. Meza var, med andre Ord, fuldkommen ligeglad med Lundbye-Ankjærs Protest: Kongen og Monrad havde gjort sig unødige Bekymringer. End ikke Proklamationsudkastet, som Monrad derefter trak op af Lommen, ønskede Meza at gøre Bemærkninger til. Monrad gik da til Telegrafstationen og telegraferede Udkastet til Krigsministeren, forespørgende, om Ministeren vilde have noget imod, at Kongen udstedte en saadan Proklamation til Hæren. Om Eftermiddagen sejlede han tilbage til Sønderborg, hvor han forelagde Udkastet for Kongen. Det blev redigeret om paa de ovenfor anførte Punkter og derefter, uden Monrads Kontrasignatur, kundgjort for Hæren.

Med Damperen »Slesvig« afsejlede Monrad og Holten samme Aften til Korsør, hvortil de ankom Søndag Morgen Kl. 4.

I København havde ret ondartede Optøjer fundet Sted. Krigsministeriet var ikke i Stand til at meddele nærmere Enkeltheder om Tilbagetoget. Det udsendte blot ved Middagstid gennem »Berlingske Tidende« en kort Meddelelse, om hvilken det blev sagt, at den var lakonisk uden dog at gøre Indtryk af at stamme fra en Spartaner. Under disse Omstændigheder var der Rum for alskens Rygter og Formodninger. Bedre blev det derfor ikke, da Krigsministeriet hen paa Eftermiddagen kastede det Monrad'ske Proklamationsudkast i Gabet paa den utaalmodige Offentlighed. Lundbye havde misforstaaet Monrads Telegram, troede, at Udkastet var godkendt af Kongen, og offentliggjorde det med Kongens Underskrift og Monrads Kontrasignatur. Udkastets hele mismodige Tone vakte en rasende Forbitrelse, der vendte sig ikke blot mod Monrad, men ogsaa mod Kongehuset. I sin Artikel samme Aften i »Fædrelandet« opbød Ploug hele det Talent for Vrede, han raadede over, og han samlede Folke-

stemningen i en enkelt Sætning, hvorved Brodden blev vendt direkte mod Kongen: »Det tror vi at turde tilføje«, skrev han, »at under Kong Frederik den Syvendes Regering vilde Tilbagetog af den Art været umuligt«. Krieger opfattede Tilbagetog som »en politisk Demonstration« fra Generalernes Side mod Regeringen, og han ansaa det for utænkeligt, at Kongen ikke skulde have været med i den. Man raabte paa, at der var Forræderi med i Spillet. Man udpønsede den Forklaring, at Tilbagetog var aftalt Spil mellem Bismarck og Kongen: den prøjsiske Regering skulde, om Dannevirke blev forladt, have tilsikret Kongen en dynastisk tilfredsstillende Ordning af Hertugdømmernes Forhold. Om Aftenen kom det da til en Række voldsomt tumultuariske Optrin foran Det gule Palæ. Store Skarer af »Sjovere« — den Tids konventionelle Betegnelse for Arbejdere — og Borgere af de »dannede Stænder« drog ned i Amaliegade og demonstrerede mod Kongen og Monrad, for Hall og Lehmann. Politiet maatte trække Stavene, men formaaede intet overfor de ophidsede Masser. Det hjalp først, da Hestgarden satte ind med et Chok, hvorved adskillige Demonstranter blev redet ned og kvæstet. Ikke før Kl. 4 var der skaffet Ro i Gaderne.

Om alt dette hørte Monrad, da han samme Morgen steg i Land i Korsør. Han erfor da ogsaa til sin Ærgrelse Krigsministerens Misforstaaelse med Hensyn til Proklamationen. Men Monrad kunde kun ærgre sig faa Øjeblikke ad Gangen: »Nu skal jeg ind til København og beherske Stemningen«, sagde han og gned sig i Hænderne. Da han i København steg ned ad Banegaardstrappen, hørte Holten, der gik et Par Skridt bagefter, en »Sjover« udbryde: »Det kan man da se med et halvt Øje, at han holder med Tyskerne«.

Det var ikke Monrad, der kom til at beherske Stemningen. Det modsatte blev Tilfældet. I Ministermødet Kl. 10 kom det til et heftigt Sammenstød mellem ham og Lundbye. Monrad begyndte med at forsvare Krigsraadets Beslutning, hvorefter Lundbye bad om sin Demission og afstod fra sit Ønske om at faa Meza og Kauffmann kaldt til København for at afgive Forklaring, idet han gik ud fra, at Kongen vilde blive kompromitteret, om en nærmere Undersøgelse blev indledet. Til Ministrenes Overraskelse gik imidlertid Monrad villigt ind paa at lade Overgeneralen og Stabschefen tilkalde, og dermed var foreløbig den Storm redet af.

Rigsdagens to Afdelinger sammenkaldtes til Møder samme Dag Kl. 16, og Monrad afgav her Erklæringer af ensartet Indhold. Medlemmerne var fuldtalligt til Stede og Tilhørerpladserne overfyldte. De mange Mennesker i den lampeoplyste Sal udgjorde som eet Væsen i stum, spændt Forventning, da Monrad rejste sig ved Ministerbordet for at tale. Han skal til at begynde med have gjort et nedslaaet Indtryk og famlet lidt efter Ordene. Men han talte sig hurtigt op til, som Sofus Høgsbro vidner, »med stor Kraft og overbevisende Virkning« at redegøre for sin Stilling. I Modstrid med, hvad han havde hævdet i sit Telegram til Ankjær og i Proklamationen, erklærede han, at han ikke anede, hvorfor Stillingen var forladt: »Det er mig uforklarligt, og jeg ser mig ikke i Stand til derom at meddele nogen Oplysning . . . Denne Efterretning kom som et Tordenslag ikke mindre paa Als end i København«. Han udtalte sin Billigelse af, at Krigsministeren havde besluttet at tilkalde Overgeneralen, og han beklagede, at Meza havde handlet uden om Ministeren og Kongen. Tilhørerne, der af og til havde reageret livligt og derved bidraget til, at Monrad kom i Aande, hilste disse Udtalelser med Bifald. Men dette Bifald forvandlede sig til rasende Protester, da Monrad derefter opfordrede til ikke at dømme Generalerne overilet og uden Undersøgelse. Han »gjorde et Skridt frem«, idet han »med glimrende oratorisk Virkning« vendte sig mod de protesterende: »Ja, vil De, mine Herrer, letsindigt gøre det, bliver det Deres Sag, jeg vil det ikke«. Selv har han siden betragtet denne Tale som en af sine bedste, og den bidrog da ogsaa omgaaende til at berolige Stemningen paa Rigsdagen og i Pressen.

Endnu var der dog denne Søndag Tilløb til Tumulter. Da Dronning Louise med sine Døtre, Prinsesserne Dagmar og Thyra, om Formiddagen kørte fra Gudstjenesten i Frue Kirke, blev de overfaldet med Skældsord fra den sammenstimlede Mængde, og en Student, senere Præst i Nordsjælland, spyttede ind ad det aabne Vognvindue og ramte Prinsesse Dagmar. Om Aftenen demonstrerede store Pøbelhobe foran Monrads Bopæl paa Christianshavn. »Ned med Forræderen!« »Hvad fik du for at lade Kanonerne fornagle!« »Til Helvede med din sorte Sjel!« blev der raabt. Demonstrationen gjorde, som det senere viste sig, et pinligt Indtryk paa Monrad. Men han søgte at reflektere sig til en gunstig Opfattelse af den: den aabenba-

rede, sagde han, en Sum af moralsk Følelse, som der kunde regnes med i Arbejdet paa Landets Frelse. Sent paa Aftenen fik han Besøg af Peter Rørdam, der i en Samtale, som varede til Kl. 3, »gik ham svært paa Klingen«. Medens den stod paa, vandrede Monrad, hedder det, rundt om et Marmorbord, der stod midt i Stuen, støttende sig til det. Undertiden greb Fru Monrad ind i Samtalen, idet hun ytrede: »Jeg er enig med Rørdam«. Den heftigt oprørte Præst sluttede med at sige: »Jeg ved ikke, om du kender Hyrden, der satte sit Liv til for Faarene; for jeg kender nu Lejesvenden, der flyede og lod Ulven røve Hjorden«.

Om Mandagen kom Meza og Kauffmann, suspendede og telegrafisk tilkaldt, til København, og om Onsdagen indtraf Kongen. Den 15. afgav Meza sin Redegørelse for Grundene til Tilbagetoget, og der fulgte nu en Række Forhandlinger frem og tilbage, idet Kongen energisk vægrede sig ved at afskedige Meza. Da Tovtrækningen forekom Meza at have varet tilstrækkelig længe, tabte han Taalmodigheden — og Besindigheden. Han tilskrev den 20. Ministeren et Brev, hvori han forlangte at blive sendt tilbage til Hæren, da han ellers vilde forbeholde sig »som Ærespligt og i Sandhedens Interesse« at offentliggøre de mellem Ministeren og ham veklede Skrivelser. Derefter slog Lundbye til.

Efter at nu Statsraadsprotokollerne fra de Dage er kendte, forstaaes det klarere, hvad der har bevæget Monrad til at fornægte sin bedre Overbevisning. I et Statsraad den 26. Februar behandledes Lundbyes Indstilling til Kongen om, at Meza fjernedes fra Overkommandoen. Kongen forsvarede haardnakket Mezas Sag. Han gav Lundbye Ret i, at Meza havde henvendt sig til Ministeren paa »en urigtig, baade taktløs og umilitærisk Maade«, men han »kunde dog aldrig anse de paagældende Ytringer af Generalen for at være af den Betydenhed, at han derfor bør have sin Afsked fra Overkommandoen«. Kongen vilde blot have ham meddelt en Tilrettevisning.

Men for Lundbye og de øvrige Ministre blev Mezas Insubordination det springende Punkt. I deres ængstelige Omsorg for det konstitutionelle Princip fandt de det nødvendigt at slaa et Hovedslag mod Systemet fra Frederik VI.s Tid, da Militæret udgjorde en Slags Stat i Staten, og Generalerne modtog deres Befalinger fra Majestæten selv. Spørgsmaalet om Dannevirkes Rømning var pludselig gledet i

Baggrunden. I militære Kredse var man efterhaanden kommet til den Opfattelse, at det var sagligt rigtigt at rømme Stillingen. Selv Lundbye erklærede, at han paa det Punkt var »meget nærmere ved at være af samme Mening som Generalen end at være hans absolute Modstander«. Men han maatte holde paa den »konstitutionelle Form«, han vilde ikke have »Ministeriet elimineret«.

De øvrige Ministre stod paa Rad og Række op og sluttede sig til ham. Betingelsen for, at de kunde fortsætte, var, at de fik den fulde Magt. Men bag det altsammen laa uden Tvivl, at allerhelst vilde ingen af dem fortsætte. Det var dette, der var Krisens egentlige Indhold. Disse Ministre var alle i større eller mindre Grad tvangsindlagte, og de higede aabenbart kun efter at slippe bort fra det, Monrad havde faaet dem rodet ind i. Særlig oplysende er det, at selv Udenrigsminister *Quaade*, Kongens Meningsfælle og udenrigspolitiske Tillidsmand, stillede sig paa Monrads og Lundbyes Side. Naar Krigsministeren gjorde Sagen til et Kabinetsspørgsmaal, maatte han, ytrede *Quaade*, »være kompetent dertil. Fører den Beslutning, der tages, til, at Krigsministeren træder ud af Ministeriet, bliver det en Selvfølge, at *Ministeriet ganske opløser sig*, og Udenrigsministeren vilde ønske, at Hans Majestæt tager Hensyn til det mislige i, at Krigsministeren fratræder«.

Det løst sammenhængende Ministerium stod i Begreb med at opløse sig. Monrad havde ikke formaaet at holde Ministeriet sammen paa anden Maade end ved at bøje sig for Lundbye. Dette afgjorde hans Stilling. Han synes desuden — at dømme efter hans Udtalelser i Statsraadet — at være kommet til den rigtige Opfattelse, at Meza ikke længere havde sine fremragende Førerevner fra Trearskrigen i Behold. Alt, hvad der var sagt til Forsvar for Stillingens Opgivelse, kunde, hævdede han, ligesaa godt være sagt den Gang, Meza overtog Kommandoen. Mezas Fejl var ikke, udviklede han videre, den, at han opgav Stillingen, men at han med det Kendskab, han havde eller burde have haft til den, ikke des mindre gik ind i den og lod, som om det var hans alvorlige Hensigt at modtage et Angreb paa den — for saa med eet at forandre Beslutning. Alt dette havde Monrad imidlertid villet lade passere, hvis det ikke for ham var kommet an paa det »konstitutionelle System« og Ministeriets Sammenhold.

Kongen stod i Virkeligheden i den samme Tvangssituation som

Monrad. Heller ikke han turde her i Krigens første Dage lade det komme til et politisk Kaos, og da han havde Valget mellem Ministeriet og Meza, bøjede ogsaa han sig og valgte Ministeriet. Den 28. Februar resolverede han paa Krigsministeriets Forestilling, at da det Forhold, der — uafhængigt af Spørgsmaalet om Dannevirkes Rømning — havde udviklet sig mellem Ministeren og Generalen, »gør det umuligt for Dig som konstitutionel ansvarlig Minister fremdeles at betro ham Posten som den aktive Armés kommanderende General, ville Vi — i Betragtning af, at Vor Konsejlspræsident har gjort sin Forbliven i Ministeriet til et Kabinetsspørgsmaal for sit Vedkommende — herved meddele Vort Samtykke til, at General-løjtnant de Meza definitivt fratræder Overkommandoen over den aktive Hær«.

XVI. DYBBØL

Et af Krigsaarets ulykkeligste Træk er, at Kongen og Monrad hverken politisk eller personligt fik Føling med hinanden. Allerede under Opholdet i Slesvig stødte de to saa væsensforskellige Temperamenter sammen. »Da Kongen kom tilbage«, fortæller C. N. David, »fandt jeg ham dybt bevæget, men fattet; sin Harme mod Monrad gav han Luft ved at fortælle om Konsejlspræsidentens Ekscentricitet, der undertiden gik til Spor af Galskab, saa Kongen var angst for at køre med ham i lukket Vogn«. Meza-Episoden gjorde Forholdet mellem dem uopretteligt.

Det er givet, at Monrad var fuldt oprigtig, naar han overfor Dotezac udviklede, at hans Politik gik ud paa at beskytte Kongen og det nye, langtfra rodfæstede Dynasti mod Folkestemningen. En voldsommere Kontrast end den, der bestod mellem Tankegangen ved Hoffet og Forestillingerne i Folket, kan næppe tænkes. Kongen følte sig forpligtet overfor den Protokol, i Kraft af hvilken han var udset til Tronfølger. Hans Bestræbelser gik ud paa at holde Monarkiet sammen, og hvad derfor Krigsbegivenhederne angik, ønskede han ikke Modsætningsforholdet til Tyskland skærpet mere end strengt nødvendigt. Politisk tilstræbte han en Ordning, hvorefter Slesvig

deltes nogenlunde efter Nationalitetsgrænsen, saa at den nordlige Del indlemmedes i Kongeriget, medens den sydlige Del sammen med Holsten og Lauenborg knyttedes i Personalunion til Danmark. Han havde ventet — maaske ikke uden Føje —, at Monrad vilde sætte sin Indflydelse ind paa Gennemførelsen af denne Politik.

Det er ikke utænkeligt, at Monrad godt *vilde*, hvis han blot havde *kunnet*. Men han kunde ikke. I Offentligheden var man overtødet om, at det var Ønsket om en stor Civilliste og i det hele et tyskvenligt, anti-skandinavisk Sindelag, der dikterede Kongen hans Holdning. Kongehuset var derfor ikke blot Genstand for en overordentlig energisk Hviskekampagne; bl. a. hedder det, at den iltre Fru Hall skrev »anonyme Trusler og Skænderier til Kongen og Dronningen«: man mente ved Hoffet at kende hendes Haand. Men ogsaa offentlig kom Uviljen mod Kongehuset til Udtryk — baade i spidse Insinuationer og barske Angreb. Hall vilde muligvis have kunnet gaa op mod disse Stemninger og lægge Roret om. Monrad, der paa Forhaand var skadet i sin politiske Kredit, formaaede det ikke. Det laa da egentlig ogsaa til hans Temperament at dramatisere Situationen. Han vilde ikke uden videre, som Kongen, gribe den første den bedste Lejlighed til at faa Krigen standset. Der foresvævede ham straks de Tanker om Kamp til det yderste, som han siden fastholdt. Overfor Dotezac udtalte han sidst i Februar, at Regeringen var besluttet paa at staa imod, hvad der end skete. Blev Jylland okkuperet, Dybbøl og Als erobrede og Fyn oversvømmet, vilde Landets Mod ikke derved være slaaet ned. Først under Københavns Volde vilde Danmark bøje sig for Krigens Lov. Frederik III var den af Danmarks Konger, hvem Christian IX burde tage til Forbillede. »Under Samtalen var Hr. Monrad rolig og smilende«, skriver Dotezac til Drouyn de Lhuys, »og jeg betragtede med en Blanding af Beundring og Vemod denne gejstlige Person, som fandt Behag i at oprulle for mig Billedet af Invasionen og forestille sig selv til Hest ved sin Konges Side under Københavns Mure — velsagtens i Erindring om Ærkebiskop Absalon, Danmarks Kardinal de Richelieu«.

Hvorvidt Monrad virkelig, som han foregav overfor Paget, har troet paa, at det vilde komme til en Revolution i Tyskland, eller at en almindelig europæisk Krig vilde bryde ud i Foraaret, faar staa hen. Hans Udtalelser til Paget og Dotezac kan jo have haft til For-

maal at tilskynde Vestmagterne til at tage Affære. Men som Stemningen var her i Landet, nødtes han foreløbig til at vælge den krigerske Linie. Det mest talende Vidnesbyrd om, hvordan Regeringen var stillet, er, at Quaade, der inderst inde delte Kongens Synspunkter, ogsaa troede at burde bøje sig for den offentlige Mening. Lunkent og uvilligt fulgte han Monrad; men han saa ingen anden Udvej.

Under disse Omstændigheder blegnede da Monrads Stjerne fuldstændig ved Hoffet. Paa en Spadseretur en Dag først i Marts traf Kongen Dotezac, hvem han bad slaa Følge, og i Samtalens Løb gjorde han mærkeligt nok denne fremmede, ham uvenligt sindede Diplomat til sin Fortrolige. Han beklagede sig over, at han var blevet tvunget til at afskedige Meza, og om Monrad sagde han, at han hverken havde udført, hvad man havde ventet af ham, eller holdt, hvad han havde lovet. Dotezac beretter videre, at de Udtalelser, der faldt i Kongens politiske Omgivelser, endnu tydeligere viste, i hvilken Grad Monrad havde skuffet Hoffet. Tidligere rostes Monrad til Skyerne, fordi man troede, han var i Besiddelse af den Vilje og Styrke, som var nødvendigt for at faa Landet til at gaa ind paa enhver Ordning, der førte til Overenskomst med Tyskland og sikrede Christian IX.s Krone; men nu bagtalte og angreb man ham, fordi han forkastede Personalunionen og af den Grund forkyndte Nødvendigheden af at gøre Modstand.

Saa farvet denne Opfattelse af Stillingen er, dækker den dog over noget væsentligt.

Allerede før Meza-Affæren var afsluttet, kom det til en ny Meningsforskel mellem Kongen og Monrad. Den 23. Februar tilstillede Lord *Russell* Magterne et Forslag om Konference uden Vaabenstilstand og uden forud fastlagt Forhandlingsbasis. Prøjsen og Østrig gik ind paa Forslaget, og de neutrale Magter erklærede sig rede til at deltage. Den eneste Regering, der afslog uden videre at tiltræde det engelske Initiativ, var — den danske!

Kongen havde grebet til med begge Hænder, og Quaade ligeledes. Monrad var egentlig ogsaa tilbøjelig til at acceptere Forslaget, men han turde ikke for Folkestemningen. I Forvejen verserede allehaande Rygter om, hvad der laa bag Dannevirkes Rømning af Rænker og Forræderi. Det vilde blive følt som en ny, utaaelig Udæskning, hvis

Regeringen nu, mens Saaret fremdeles var friskt, gjorde Mine til at afslutte Krigen. I en Samtale med Dotezac skildrede Monrad sin Situation: »Kongen er den nationale Mening mistænkelig«, sagde han. »Man mistænker ham for at føre hemmelige Forhandlinger med Tyskland, og man er ikke langt fra at mistænke Regeringen for det samme. Hvis man gik ind paa en Konference, medens vor Hær til Trods for sine Tab endnu er intakt, og medens Landet kræver Krigen fortsat med al Kraft, vilde man udsætte Kronen for Konsekvenser, som jeg ikke vilde kunne tage Ansvar for«.

Indenfor Ministeriet gjorde Justitsminister Casse og Indenrigsminister Nutzhorn fælles Sag med Folkestemningen. De erklærede at ville demissionere, hvis man gik ind paa det engelske Forslag. Underhaanden fraraadede Paget, at Forslaget antoges, fordi han ventede sig noget af det parlamentariske Stormløb, Toryerne havde sat ind mod den Palmerston-Russell'ske Regering. Monrad troede derfor at kunne tøve. Han bad om at maatte udsætte sit Svar i fjorten Dage, idet han lod Paget vide, at dersom Svaret skulde falde straks, vilde det blive Afslag. Kongen lod sig modstræbende trække med til dette Standpunkt.

»Monrad skifter idelig Sind«, beretter Krieger fra disse Dage. Den inderste og stærkeste Tilskyndelse hos ham var, at man burde antage Russells Forslag og tilmed gaa ind paa det Ønske om en Vaabenstilstand paa Grundlag af den militære *status quo*, som Bismarck havde knyttet til Forslaget. Men han svækkede sine Bestræbelser i den Retning ved lejlighedsvis at udtale sig modsat. Til syvende og sidst bøjede han sig for den Betragtning, at vi nu, da Sommeren stundede til, ikke burde give Afkald paa vort bedste Vaaben, Blokaden af de tyske Havne. Det danske Svar til England, der vedtoges uden Statsraad og afgaves den 19. Marts, kom da til at gaa ud paa, at man tiltraadte Konferenceforslaget, men afviste Vaabenstilstanden.

Det er sandsynligt, at denne Beslutning betegner Krigsaarets mest skæbnesvangre Vendepunkt. Det var af Hensyn til baade de neutrale Magter og de spændte indre Forhold i Tyskland, Bismarck havde ment at maatte demonstrere et fredsvenligt Sindelag ved at foreslaa Vaabenstilstand. Men han gjorde det kun i Angst og Bæven. De prøjsiske Vaaben havde endnu ikke fejret nogen Triumf, og hele hans

Politik kunde bryde sammen, hvis det lykkedes de neutrale Magter at fremtvinge Fred og Overenskomst med Danmark. Han havde taget Pengene til Krigen mod Deputeretkammerets Protest, han laa i aaben Konflikt med det tyske Forbund, og Østrig var ham kun en lunken Forbundsfælle. Hans Politik balancerede paa en Knivsægg. Den engelske Ambassadør i Berlin, Sir Andrew Buchanan, skrev til Paget, at Bismarck kun havde ytret sig for Vaabenstilstanden, fordi han ventede, at Danmark vilde forkaste den. Nu modtog han »med stor Tilfredshed« Efterretningen om Danmarks Afslag: »Den modsatte Beslutning vilde have voldt ham store Vanskeligheder og maaske bevirket, at han maatte trække sig tilbage«.

Bismarck stræbte nu af al Evne at trække Tiden ud, saa at ogsaa Dybbøls Erobring kunde foreligge som en Kendsgerning, før Konferencen aabnedes. Hertil havde han et Middel, hvorved han oven i Købet kunde slaa to Fluer med et Smæk. Det var ham om at gøre at faa det tyske Forbund med paa Konferencen, saa det ogsaa blev bundet til de Afgørelser, der maatte blive truffet. Og til alt Held havde nu Forbundet en meget langsom Forretningssang, der ikke tilod det at fatte sin Beslutning fra Dag til anden. Forskellige Manipulationer blev iværksat. Tiden gik, og Konferencens Aabning blev udskudt fra Uge til Uge. Sluttelig skulde den have været aabnet den 12. April, og vore Udsendinge, *Quaade* og *Krieger*, var allerede da indtruffet i London. Men først den 14. April erklærede det tyske Forbund sig rede til at deltage. Russell fastsatte derefter definitivt Aabningen til den 20. April; men to Dage forinden, den 18. April, havde Prøjerne under Friedrich Carl erobret Dybbøl og kastet vor Armé tilbage til Als.

Kampen om Dybbølstillingen var under disse Omstændigheder blevet til et politisk-militært Kapløb mellem Bismarck og Monrad, og Monrad overtog paa det kritiske Tidspunkt et personligt Ansvar for, at man holdt ud til Enden.

Dybbøl blev — just fordi Hæren holdt ud til Enden og »sejrede i Nederlaget« — under Fremmedherredømmet det *Navn*, hvori dansk Nationalitetskamp førtes. Om *Blodet, der binder*, skrev Redaktør Jessen en af sine mest helstøbte Artikler. Men det er indlysende, at det i Samtiden maatte komme til en Strid om, hvorvidt ikke Stil-

lingen burde være rømmet inden Stormen og det store Offer undgaaet.

I sidste Halvdel af Marts afgav Prøjerne 2—300 Skud pr. Dag. Men fra den 2. April blev Stillingen daglig bekastet med gennemsnitlig 3000 og fra 13. til den 18. April med over 7000 Projektiler. Endnu den 9. April skrev General *Gerlach*, der havde afløst Meza som Overgeneral, til Krigsministeriet, at Stillingens Modstandsevne ikke kunde »anses for væsentlig svækket«. Men den 14. telegraferede Overkommandoen, at det paa Grund af den voldsomme Beskydning »ikke var muligt længere at holde Værkerne i forsvarsdygtig Stand«, og at man derfor »ansaa det for ubetinget tilraadeligt at forberede Tilbagegangen«. Samme Dag førtes der mellem Krigsminister Lundbye og Stabschefen — General Gerlach var sygemeldt efter et Rideuheld — en Telegramsamtale, hvori Ministeren søgte Underretning om Situationen. Samtalen endte med følgende Repliker:

Stabschefen: »Overkommandoen maa have aldeles frie Hænder i det nærværende Øjeblik«. — *Ministeren*: »Overkommandoen har frie Hænder. Regeringen stoler paa den saavel i militær som i politisk Henseende«.

Men om Aftenen modtog Overkommandoen følgende Telegram fra Lundbye: »Efter min Samtale med Stabschefen i Formiddags forelagde jeg Regeringen de gjorte Meddelelser. Den fastholder sin tidligere udtalte Anskuelse om Vigtigheden af at holde Stillingen, selvom heraf skulde resultere forholdsvis betydelige Tab«. Det var Monrad, der havde grebet ind.

P. Vedel skrev om Aftenen den 18. April i et Brev til Krieger i London: »I Ministeriet er man paa ingen Maade »crestfallen«, men jeg fik et virkelig godt Blik paa Monrad ved i Dag at se ham gaa rolig og sindig omkring, ventende paa Telegrammerne og frygtende for sin Søn. Ikke et Øjeblik saa jeg ham distræt, om end jeg nødtes til at referere ham Chinamissioner o. desl.« Det vil ses, at Monrad mente at kunne bære det Ansvar, han havde taget paa sig, og overfor de Bebrejdelser, der senere rettedes mod ham, henviste han ogsaa til, at han selv havde sin ældste Søn med i Kampen. Men Katastrofen den 18. April er ikke desto mindre en Følge af gensidige Misforstaaelser og omsvøbsagtige Erklæringer mellem Monrad og Lundbye og mellem Lundbye og Overkommandoen.

Monrad ansaa det for at være af den største Betydning, at vi endnu ved Londonkonferencens Aabning havde Foden paa Slesvigs Fastland. Som han selv siger, gjorde han Krigsministeren »de varmeste og mest indtrængende Forestillinger« om det ønskelige i, at Stillingen blev forsvaret; men selve Afgørelsen overlod han til Krigsministeren og Overkommandoen. Han betragtede de egentlig militære Anliggender som noget, han ikke burde blande sig i. Efter hvad han paastaar, er han ikke blevet oplyst om den sande Situation paa Dybbøl, og han har heller ikke ladet sig oplyse derom. I et Ministerraad den 15. April — altsaa Dagen efter at han havde modtaget de alarmerende Efterretninger fra Hovedkvarteret paa Als! — erklærede Lundbye Stillingen for meget god, og Antydninger i anden Retning vakte hans Fortørnelse: den vilde kunne holdes »de første fjorten Dage, ja maaske en Maaned«. Monrad lod sig nøje hermed.

Som det vil ses af Lundbyes Telegram til Overkommandoen, tog heller ikke han noget direkte Ansvar. Han ekspederede blot Monrads Opfattelse til Hovedkvarteret; han lod den brændende Tallerken gaa videre til Gerlach, der modtog den og — omend under Ansigtsvridninger — beholdt den i sine Hænder. Den 16. henvendte General *du Plat* sig til ham og opfordrede ham til paa Grund af sin Sygdom at afgive Kommandoen, hvorefter *du Plat* som ældste Divisionsgeneral vilde tage Ansvaret for at føre Hæren tilbage til Als. Gerlach afviste Forslaget. Han opfattede Lundbyes Telegram som en Ordre til at modtage en Storm. Meza-Affæren drog sin Skygge efter sig. Overgeneralen frygtede for at lægge sig ud med Ministeriet, og indenfor dette turde man heller ikke efter Fejlvurderingen i Dannevirkedagene tage et klart Standpunkt.

I Offentligheden bredte den Opfattelse sig, at det var Monrad, der havde beordret Modstand til den bitre Ende. I London paastod Prinsesse *Alexandra* overfor Krieger, at Regeringen havde nedlagt Forbud mod Rømningen, og da Krieger bad om hendes Hjemmel, angav hun »den allerhøjeste, Faders eller Moders«. Sikkert nok havde ogsaa Monrad et reelt Ansvar. Som han selv saa paa Lundbye, burde han ikke blankt have overladt de militære Anliggender til ham. Alle-rede tidligt udtalte han sig i Inderkredsen kritisk om ham: Lundbye var træt og uden Tillid, sagde han; der var ingen Kommando, ingen »Ministerdjævel« i ham. Den 4. Maj skrev han til Krieger i London

om Lundbye, at »han er et rent Stemningsmenneske, der bringer mig i Fortvivelse ved i faa Timers Mellemrum at udtale aldeles modsatte Meninger«. Det hører til Monrads Fejlgreb, at han saa længe kunde tolerere et »Stemningsmenneske« paa Krigsministerens Post. Under alle Omstændigheder burde han have sikret sig Indseende med den Form, hvorunder hans Forestillinger blev bragt videre til General Gerlach.

I Samraad med danske Skandinaver, særlig Fuldmægtig i Kultusministeriet Carl Rosenberg, udarbejdede den finskfødte Svensker *Emil von Quanten*, der nylig havde faaet Ansættelse som Kong Carl XV.s private Bibliotekar, et Unionsforslag, der i Dagene omkring Londonkonferencens Aabning voldte de to Landes Fyrster og ledende Ministre adskillige Sindsbevægelser. Forslaget gik i Hovedtrækkene ud paa, at begge Dynastier indtil videre skulde regere i det samlede Norden, men at der skulde indgaaes en Familiepagt, hvorved til sidst de tre Kroner samledes paa eet Hoved. Forbundsparlamentet skulde bestaa af et Overhus med lige mange Medlemmer fra hvert Land og et Underhus, hvis Medlemstal bestemtes efter Folkemængden i hvert af Rigerne. Forsvar og Udenrigspolitik skulde være fælles, Sverige-Norge skulde hjælpe Danmark til at bevare den danske Del af Slesvig, og hele Sagen skulde bringes frem paa Londonkonferencen, saa den kunde faa Magternes Velsignelse.

Dette Forslag, om hvilket den svenske Statsminister *Louis de Geer* med al mulig Føje siger, at det var »foster af en omogen politisk dilettantism«, blev af Carl XV grebet med Begejstring. Uden at hans Ministre anede noget derom, tilskrev han baade Kong Christian og Monrad et Brev om Sagen og bad dem tage Initiativet til en Forhandling. I danske saavel som i svenske Regeringskredse var man paa det rene med, at Projektet hurtigst og lempeligst muligt maatte aflives, og fra begge Sider kom det da til en fint og behændigt affattet Brevveksling om det. de Geer bemærker i sine »Minnen«, at, efter hvad han mente at forstaa, Kong Christian og Monrad kun udtrykte deres Sympati for Sagen »af undseende för kung Karl och af farhåga att väcka hans ovilja under den pågående Londonkonferencen«, men at de »alldeles icke däraf förväntat något resultat«. Dette er for Monrads Vedkommende maaske ikke helt sikkert. Upaatvivleligt har Pro-

jektet tiltalt Monrads Fantasi. »De kan tro«, skrev P. Vedel til Krieger, »at Fingrene har kløet paa Monrad efter at »underhandle personligt«, og han har skrevet det ene Udkast efter det andet, som jeg imidlertid haaber at faa kasserede«. Ved Vedels Indflydelse endte da Overvejelserne med, at Monrad svarede Kong Carl med et Brev, hvori han — efter paa den høfligste og belevneste Maade at have kritiseret Planen sønder og sammen — bad om, at den svenske Regering ad officiel Vej satte sig i Forbindelse med den danske om Sagen. Kong Carl maatte da henvende sig til sine Ministre. De blev rasende. de Geer lod uforbeholdent Kongen vide, hvad han mente om Planen, og han satte sig derefter for, som han siger, at »skrive Sagen ihjæk«. Ved en Skrivelse, hvori han ligesaa snildt og smidigt som Monrad ydede Kong Carls Indfald sin Reverens, spillede han paany Initiativets Sorteper over paa dansk Haand, og dermed forsvandt dette meget omtalte v. Quanten'ske Projekt ud af Sagaen.

XVII. LONDONKONFERENCEN

Monrads Ledelse af de Begivenheder, der knytter sig til Londonkonferencen, er et typisk Eksempel paa, i hvilken Grad den følsomme, rastløse, allestedsnærværende Intelligens bryder sammen overfor en Situation, der flimrer af de vidtforskelligste Muligheder og kræver de mest modstridende Hensyn taget i Agt. En jævner, mere regelret og støt Intelligens som Hall vilde instinktmæssigt have fundet Vej gennem Vildnisset. Det kan ogsaa tydeligt efterspores, at Monrad gennem alle Faser umiddelbart har haft paa Følelsen, hvad der var det klogeste. Men hans Tilbøjelighed var nu engang Dialektiken. Han hengav sig til Illusioner og fortabte sig i Grublerier. Han har selv adskillige Steder i sine Skrifter givet et levende Indtryk af den uhyggeligt udtrættende Proces — som naar han taler om to Tankehære, der staar overfor hinanden i en Kamp paa Liv og Død, eller hvor han udmaler Nødvendigheden af at vælge mellem to onde Alternativer: »Man har raadført sig med andre, man har atter og atter overvejet Sagen i sit stille Sind, man har lagt Grunde og Modgrunde paa den fineste Vægtskaal, man har set nøje til og fundet,

at der var en lille Overvægt paa den ene Side, og saa har man taget den afgørende Beslutning og valgt det ene Alternativ. Men efter at Valget har fundet Sted, kommer man ofte til at se paa Sagerne med andre Øjne. De to Alternativer har nu faaet ganske forskellige Kaar, det ene hører til Drømmeverdenen, det andet til Virkeligheden. Den gøglende Fantasi udstyrer det forskudte Alternativ med de dejligste Farver, hvert Haab tænkes opfyldt, hvert Haab forvandles til en Virkelighed . . .« Og saa prøver man forfra! Ingen Sinde har Monrad maattet stride sig gennem saa svære indre Kampe som i de to Maaneder, Londonkonferencen stod paa. Ham var det, der i sin gejstlige Kappe maatte opfange den Sværm af Pile, der fra alle Sider, fra Hoffet som fra Offentligheden, blev sluppet løs. Han er ogsaa den, Eftertiden fortrinsvis har ladet hefte for Samtidens Fejlsyn og Fejlgreb. Hans væsentligste Fejl var, at han lagde mere ind i Bladenes og Folkemødernes krigerske Proklamationer, end Folkestemningen, da det kom til Stykket, svarede til, og at han i sin Politik udadtil — tildels villedt af Krieger og Paget — hældede sig til Englands Hjælp som til et knækket Rør.

Ved Bedømmelsen af Monrads Holdning maa den almindelige europæiske Situation, ikke mindst den truende indre Opløsning i Tyskland, tages i Betragtning. De to tyske Stormagters Formaal med Krigen var hinanden ulægeligt modsatte. Bismarck tilstræbte fra første Færd en præjsisk Anneksion af Hertugdømmerne, og det var den, Østrig frygtede og af al Evne bekæmpede. Det samme gjorde Mellem- og Smaastaterne, der ønskede den augustenborgske Tronprætendent indsat som Hertug i Slesvig-Holsten. Men de Chancer, der kunde ligge for Danmark i denne indre tyske Splid, forspildtes af Napoleon III. For at puste til Ilden i Tyskland spillede han i Ugerne efter Dybbøls Fald et underfundigt Spil *mod* Danmark. Han opfordrede ligefrem Bismarck til at gaa løs paa Danmark, og han haabede da til Gengæld at faa den præjsiske Førsteminters Støtte for sine egne Planer, der først og fremmest tog Sigte paa Rhingrænsen. Bismarck følte ikke Spor af Trang til at hjælpe Napoleon til noget som helst; men han drog af Kejsereisens Tilnærmelser den Slutning, at der, hvad hans Anneksionsplaner angik, ikke fra Frankrigs Side vilde blive lagt ham et Halmstraa i Vejen. Aaret i Forvejen havde han desuden ved sin Holdning under den polske Opstand sikret sig Ruslands Venskab,

og Rusland, der hadede de skandinaviske Enhedsbestræbelser, og som var blevet yderligere opskræmt af det v. Quanten'ske Projekt, førte ogsaa i disse Maaneder en tvetydig Politik i det danske Spørgsmaal. Bismarck følte sig alt i alt forvisset om, at han trygt kunde følge sin Kurs.

Monrad var ikke — og kunde ikke være — opmærksom paa Napoleons falske Politik. I Statsraadet den 11. Februar, hvor man drøftede den politiske Stilling efter Dannevirkes Rømning, udtalte han sig yderst optimistisk. Man burde ikke indlade sig paa Fredsunderhandlinger, sagde han, men fortsætte Kampen af al Kraft: »Man maa haabe paa, at det til Foraaret bryder løs i Italien. Hele den afventende Holdning, som Frankrig indtager, gør det ikke usandsynligt, at Kejseren vil, naar Foraaret kommer, gribe ind i Begivenhederne«. End ikke Skuffelserne fra de bristede skandinaviske Allianceforhandlinger havde kunnet nedslaa ham: »Stemningen i Sverige og Norge giver Udsigt til, at man ikke vil lade os staa uden Hjælp derfra«. Han indstillede derfor til Kongen at resolve, at »Regeringen bør opbyde Nationens hele Kraft for at forsvare Landet og drive Fjenden ud af Slesvig«. Kongen bemærkede tørt hertil, at til dette vilde Landets Kræfter næppe strække til, men han fandt det naturligt, at man opbød alt for at forsøge det.

Formelt var Udenrigsminister *Quaade* det ledende Medlem af Danmarks Delegation paa Londonkonferencen. Det vilde have været heldigere, om han ogsaa havde været det reelt, om, med andre Ord, Monrad havde lyttet mere efter hans Raad end efter Kriegers. Af Hensyn til den nationalliberale Folkestemning havde Monrad ment at maatte give *Quaade* en nationalliberal Hovmester med, og hans Valg faldt paa Krieger. Dette Valg blev afgørende for Konferencens Forløb. Ingen raadede over en saadan Indsigt i Danmarks historiske og aktuelle Mellemværende med Slesvigholstenerne som Krieger. Men med sin fine Dannelse og sit juridiske Skarpsind forenede han et Aandshovmod og en politisk Bornethed, der maaske kunde være paa sin Plads i hine Dages danske Rigsdag, men ikke i et internationalt Milieu, der først og fremmest krævede Takt og Smidighed. En Selvfølelse, der ogsaa lyste ud af hans ydre Fremtræden, gjorde ham ilde lidt paa Konferencen. Han skjulte næppe sin Modvilje mod Russell,

hvem han i sine Breve hjem betegnede som et Fæ, ved en enkelt Lejlighed endog som »en Frø«! Efter hvad han selv mente, afgang det Palmerston'ske Kabinets Skæbne af hans Vink. Denne enorme Tiltro til egen Magtstilling — og en Tillid til Danmarks militære Muligheder, der kun kan forklares som Reminiscenser af Treaarskrigens Sejrsstemninger — lod ham indtage Standpunkter, der førte til Konferencens Forlis.

Hans personlige Politik paa Konferencen bevirkede til at begynde med, at Regeringen indtog en vaklende Holdning overfor Spørgsmaalet om Vaabenhvilen. Russell havde rejst dette Spørgsmaal, og de tyske Magter havde indvilget i, at Fjendtlighederne standsedes, men paa Betingelse af, at Danmark hævede Blokaden af de tyske Havne. Quaade var stemt for uden videre at antage denne Betingelse, men i et privat Brev til Monrad, skrevet paa Dybbøldagen den 18. April, raadede Krieger meget energisk fra. Konferencen var, skrev han, »et parlamentarisk Skjold for det engelske Ministerium«. Gik vi først ind paa en Vaabenstilstand, vilde der ikke være den ringeste Spore for England til at gøre noget for os, medens der derimod, saa længe Krigen stod paa, vilde være »en Uro, et Ansvar, en Mulighed«. Monrad havde paa Forhaand været tilbøjelig til at gaa ind paa en Vaabenhvile, saafremt Dybbøl kunde være i vore Hænder, medens Forhandlingerne førtes. Men efter Dybbøls Fald tog Sagen sig anderledes ud for ham. Modtog vi oven paa dette Nederlag en Vaabenhvile, vilde det, udtalte han i Statsraadet den 19. April, baade i Indland og Udland tage sig ud, »som om vor Modstandskraft nu var udtømt, som om vi nu følte os tilintetgjorte«. Kriegers Betragtninger bekræftede ham yderligere i hans Syn paa Sagen. Men som det var at forudse, lod Standpunktet sig ikke opretholde. De neutrale Magter lagde et overordentligt stærkt Pres paa den danske Regering for at faa den til at give efter. Spørgsmaalet tilspidsede sig saaledes, at Konferencen vilde være blevet sprængt, dersom vi vægrede os ved at gaa ind paa Vaabenhvilen, og for denne Trusel gav baade Krieger og Monrad efter. I Konferencens Møde den 9. Maj afsluttedes Vaabenhvilen paa den Betingelse, at hver af de krigsførende Parter beholdt de Positioner, de havde inde, samtidig med at Blokaden hævedes. Vaabenhvilen skulde træde i Kraft den 12. Maj og vare en Maaned.

I den nationalliberale offentlige Mening modtoges Afgørelsen med Forbitrelse. Blokaden var vort eneste virkningsfulde Vaaben overfor Tyskland. Den generede ogsaa de neutrale Magter og skulde saaledes være dem en Spore til at hidføre en snarlig Fred. Endvidere ræsonnerede man i de nationalliberale Dagbladsredaktioner — paa Forhaand ikke usandsynligt — som saa, at dersom man, mens Krigshandlingerne endnu stod paa og stadig vedligeholdte Uroen om Sagen, kom ind paa Realitetsforhandlingerne om Monarkiets fremtidige Ordning, vilde den tyske Politik eksplodere i Atomer. Endelig var den pro-danske Stemning i England i umiskendelig Tiltagen. Den 6. Maj havde *Robert Cecil*, den senere Lord Salisbury, holdt en Tale i Parlamentet, i hvilken han under demonstrativt Bifald erklærede, at det engelske Folks Repræsentanter paa faa Undtagelser nær sympatiserede med Danmarks Sag. Efterretningen om den danske Sejr ved Helgoland den 9. Maj hilstes i Underhuset — ganske usædvanligt — med høje Bifaldsraab. Krieger troede ogsaa, at vi ved at afslaa Vaabenhvilen kunde have kastet Ministeriet Palmerston—Russell ud; men han var dog nu kommet til den Opfattelse, at man ikke burde give efter for Fristelsen: det var bedre at bruge dette Magtmiddel, naar man kom til Realitetsspørgsmaalene. Alt i alt var der Momenter nok, der kunde tilskynde den danske Regering til at tage en Chance. Men bag det altsammen lurede en meget berettiget Tvivl om, hvorvidt de engelske Toryer, naar det kom til Stykket, vilde lade England træde ind i Krigen paa Danmarks Side. Man haabede det, men sikker paa det kunde man ikke være. Det var derfor klogest at fare varsomt med det skøre Porcelæn. »Jeg tilstaar«, skrev Monrad til Krieger, »at jeg tog min Beslutning mere efter Instinkt end efter Grunde, som jeg vilde have været i Stand til at udvikle og forsvare for andre«.

Stemningen i de nationalliberale Kredse bevirkede imidlertid, at Indenrigsminister Nutzhorn og Justitsminister Casse indgav deres Afskedsbegæring. Casse fastholdt den dog ikke. Han havde ventet sig, skrev P. Vedel til Krieger, at han vilde komme til at staa som den ubøjelige Cato, men da han begyndte at frygte for, at ingen vilde sætte Pris paa hans Fasthed, tog han sin Demission tilbage. Nutzhorn derimod traadte definitivt ud. Det var Monrad en særlig Tilfredsstillelse, at han kunde erstatte ham med Stamhusbesidder *H. R. Carl-*

sen, Gl. Køgegaard, der som Grundtvigs Svoger paa dette Tidspunkt havde Forbindelser til grundtvigsk og bondevenlig Side. Grev C. E. Frijs, den senere Konsejlspræsident, med hvem Carlsen ogsaa var besvogret, fortalte siden som et Kuriosum, at Carlsen, forinden han samtykkede i at gaa ind i Ministeriet, gik til Grundtvig og spurgte, »om Danmark skulde gaa under, eller om det havde en Fremtid, og da Grundtvig havde forsikret den sidste, følte han sig beroliget herved«.

Nogle Dage senere skiftede Monrad Krigsminister Lundbye ud og erstattede ham med Oberstløjtnant *Chr. E. Reich*. Samarbejdet med Lundbye var efterhaanden blevet umuligt. I Statsraadet den 3. Maj erklærede han, at Als vilde kunne holdes, men i et Ministermøde to Timer efter havde han den modsatte Opfattelse. I det Andræ'ske Hus mente man, at Monrad havde spillet en lille fin Intrige for at faa Lundbye fjernet. Umiddelbart efter Dybbøls Fald henvendte Monrad sig til Andræ for igen at opfordre ham til at overtage Styret. Andræ afslog, som det var at vente, men han benyttede Lejligheden til at rette en skarp Kritik mod Lundbye og Ankjær, der saa skæbnsvangert havde grebet ind i Krigsførelsen. Paa Monrads Foranledning kaldte derefter Lundbye Reich til København og tilbød ham Stillingen som Stabschef hos Hegermann-Lindencrone, der ledede Operationerne i Nørrejylland. Reich vægrede sig ved at overtage denne Post. Men han var næppe kommet til København, før Monrad, støttet af Andræ, begyndte at bearbejde ham for at faa ham til at overtage Krigsministeriet. Samtidig indledede Monrad en Konflikt med Lundbye. Stridspunktet var i sig selv underordnet, men det var valgt ikke uden Malice: Lundbye havde bevilget Personalet i Krigsministeriet Felttillæg — endog fra 1. December, skønt Armeen først fik det fra 1. Februar. Paa denne Vindskibelighed faldt Lundbye og Ankjær, og Reich indvilgede — meget modstræbende — i at træde i Lundbyes Sted.

Det var, som nævnt, ikke uden Grund, den danske Regering og dens Befuldmægtigede haabede paa et indre tysk Sammenbrud, naar man skulde til at behandle Realiteterne vedrørende Monarkiets fremtidige Ordning. Men dette Sammenbrud kom ikke, dels fordi vi selv — ved de Standpunkter, vi indtog — hjalp til at afværge det, dels

fordi Bismarck sjældent klarsynet og behændigt vidste at udnytte vore Træk i sine Anneksionsplaners Tjeneste.

Det var først og fremmest Monarkiets Integritet, der gav Sagen storpolitisk Interesse. Den var garanteret ved Londonaftalerne af 1851—52; men dem sagde Bismarck sig nu uden videre løs fra, og de neutrale Magter viste dem heller ikke længere nogen Interesse. Havde Monrad fastholdt sit Ønske om, at de skulde danne Forhandlingsgrundlaget, var der ingen Konference blevet af. Russell presede ham derfor til at erklære, at Danmark var villig til at forhandle paa andet Grundlag end dem, og i Konferencens Møde den 12. Maj blev de endeligt aflivede. Men selv om saaledes Princippet om Monarkiets Integritet opgaves, var der endnu levnet os en Mulighed for at fastholde Europas Interesse i Sagen — nemlig den, der rummedes i Kong Christians Personalunionsplaner. Den hjemlige nationalliberale Opinion afviste dem betingelsesløst — og med Rette, hvad deres Realitet angik. En Personalunion vilde have givet Anledning til fortsat tysk Indblanding i danske Anliggender, og det tør jo ogsaa siges at være hævet over enhver Tvivl, at den, om den var kommet i Stand, kun havde faaet et stakket Løb. Men accepteret fra dansk Side som et Udgangspunkt for Forhandlingerne vilde den maaske have sprængt Sammenholdet mellem Østrig og Prøjsen eller i hvert Fald have beredt Bismarck svære Vanskeligheder. Vore Befuldmægtigede kunde have brugt den som en Handelsvare, naar man kom til Spørgsmaalet om, hvor Grænsen i Slesvig skulde drages. Monrad har sikkert nok været paa det rene med, at der her forelaa en Mulighed; men intet tyder paa, at den paa noget Tidspunkt har spillet en Rolle i hans Overvejelser. Han turde ikke gaa op mod en lidenskabelig Folkestemning, der nu var træt indtil Lede og Fortvivlelse af Forviklingerne med Holstenerne og det tyske Forbund, og som i Christian IX.s Personalunionspolitik kun saa personlige og dynastiske Ambitioner. Den nationalliberale Presse gjorde i saa Henseende ingen Røverkule af sit Hjerte. Den førte Foraaret og Sommeren igennem et stærkt udæskende Sprog mod Kongen og Kongehuset.

Ingen gav saa flittigt Agt paa disse københavnske Stemninger som Bismarck. Med dem som Baggrund foretog han i denne sidste Halvdel af Maj Maaned et Par Træk, ført af Mesterhaand. Medens man

i København skulde have brugt Personalunionspolitikken til at drive en Kile ind mellem Østrig og Prøjsen, benyttede Bismarck den til at skærpe Modsætningen mellem Christian IX og hans Ministerium — samtidig med, at han knyttede Østrig og det tyske Forbund fastere til sig i det prøjsiske Ledebaand. Han tiltraadte pludselig Personalunionspolitikken! Han lod i Konferencens Møde den 17. Maj stille et Forslag i den Retning. Det var yderst vagt i Omridsene, men i sin Tendens dog tydeligt nok til, at Østrig lod sig berolige med Hensyn til de prøjsiske Anneksionsplaner, og med en Bestemmelse om, at Spørgsmaalet om Arvefølgen i Hertugdømmerne skulde staa aabent og til sin Tid afgøres af Forbundsdagen i Frankfurt, vandt han Forbundet for sig. Det er indlysende, at man fra dansk Side ikke kunde gaa ind paa Forslaget, som det forelaa. Det forudsatte *hele* Slesvigs Tilknytning til Holsten, og Arvefølgen i Slesvig havde Forbundet ingen Ret til at blande sig i. Men Begivenhederne vilde have faaet et andet Forløb, hvis de danske Befuldmægtigede havde erklæret sig rede til at forhandle paa Grundlag af Forslagets Princip. Atmosfæren paa Mødet var ikke til at mistyde. Den er senere yderligere belyst gennem tyske Memoirer og Breve, men det fremgik klart nok af Dagens Forhandlinger, at medens Prøjseren, Grev *Bernstorff*, var et Bytte for den yderste Nervøsitet af Frygt for, at Danskerne skulde gaa ind i en Forhandling om Forslaget, udfoldede Østrigeren *v. Biegeleben* de mest fortvivlede Anstrengelser for at faa Forslaget fremmet. Saa aabent, som han kunde det, uden at røbe Modsætningsforholdet mellem sig og Prøjseren, tryglede han de danske Forhandlere til at tiltræde Forslagets Princip eller i det mindste at tage det *ad referendum*. Men Krieger, der søgte at spænde Ben for Christian IX.s Indflydelse, hvor han kunde, gjorde sig baade blind og døv for, hvad der laa i Luften, og han kujonerede Quaaede til at følge sig. De danske Forhandlere nægtede at tage Forslaget *ad referendum* og afviste det paa egen Haand som ganske uantageligt, *selv om* Christian IX til sin Tid maatte blive anerkendt som arveberettiget i Hertugdømmerne. Monrad fik saaledes ikke Lejlighed til at tage Stilling til det prøjsiske Forslag, men man tør vel slutte, at hans Standpunkt uden videre vilde have været det samme som Kriegers.

Da den østrigske Regering saaledes ikke kunde komme frem ad Personalunionens Vej, skiftede den resolut Politik og gik over til

Augustenborgeren for derved at faa det tyske Forbund paa sin Side mod Prøjsen. Men Bismarck fulgte ligesaa resolut med — i Forvisning om, at »Friedrich der Ahtes« Tronkandidatur vilde have ligesaa ringe Muligheder for sig paa Konferencen som Personalunionen. Det slog til. Forslaget fremsattes paa Konferencens Møde den 28. Maj samtidig med, at Russell kom med *sit første Delingsforslag*, der ganske trængte den augustenborgske Løsning i Baggrunden. Den gav næsten ikke Anledning til Debat.

Allerede den 19. Maj havde Russell overfor de danske Forhandlere antydet en Løsning, der gik ud paa en Deling af Slesvig ved Sli—Dannevirke. De udskilte Landsdele, det sydligste Slesvig, Holsten og Lauenborg, skulde selv beslutte, hvordan de fremtidig vilde ordne sig. Tyskland skulde give Afkald paa enhver Indblanding i Danmarks indre Anliggender, og Danmarks Uafhængighed skulde garanteres af Stormagterne.

Krieger greb straks til. Han og Quaade forlangte Regeringens Bemyndigelse til at gaa ind paa Forslaget, og Vestmagternes Gesandter, Paget og Dotezac, fik Ordre til at paavirke Kongen og Monrad til Gunst for Forslaget. Man havde nu i København nogle Dages pinlige og oprivende Forhandlinger. Kongen var i allerhøjeste Grad utilbøjelig til at acceptere Delingen. Den betød en Sprængning af den Helstat, for hvis Bevarelse han kæmpede. Desuden spillede det en Rolle for ham, at hans Barndomshjem, Louisenlund paa Halvøen Svans, efter Forslaget vilde blive afskaaret.

For Monrad kom det nu atter til nogle Døgns nerveopslidende Grublerier. Han var paa denne Tid umiskendeligt ved at segne under Anstrengelsernes uhyre Pres. Man sporede Tegn til, at hans psykiske Ligevægt var røkket: mærkelige Udtalelser, der opfattedes som kyniske eller pjankede, løb Byen rundt og øgede Mistilliden til ham. Bekendt er Fru Tschernings Optegnelse om, at Monrad nogle Dage efter Dybbøls Fald søgte Tscherning for at høre hans Mening om, hvorvidt Als vilde kunne holdes. Fru Tscherning fortæller, at han var smilende og lattermild i sit Væsen, og hun irriteredes af »den lette Maade, hvorpaa han behandlede alle disse for vort ulykkelige Land saa skæbnsvangre Spørgsmaal«. De Bekymringer, Tscherning gav Udtryk for med Hensyn til Als, afviste Monrad. Fru Tscherning,

der, som hun siger, var »grædefærdig af Harmen over Monrads Op-træden«, spurgte ham da, om det var Meningen, at Hæren skulde blive staaende paa Als og lade sig slagte dør som ved Dybbøl. Monrad kom saa skoggerleende hen til hende, tog hende med begge Hænder om Skuldrene og spøjte med hendes »afgjorte Meninger og militære Kundskaber«, som han gav Tscherning Ansvar for. Til stor Moro for Tscherning udbød da Fruen: »Nej, jeg kan næsten ikke være i Stue med Dem, uagtet jeg dog ret godt kan lide Dem«.

Fru Tschernings temperamentsfulde Opfattelse af Monrad stod ikke ene. Den bekræftes af en mere nøgtern og velvillig Iagttagelse som P. Vedel. I de Dage, da Russells Delingsforslag blev kendt i København, skrev Vedel til Krieger, at Monrad satte svært af: »Jeg tror, at han ikke ret har Brugten af sit Hoved«. Tilstanden i Ministeriet var saa slet, at Vedel maatte være til Stede i næsten hvert Ministermøde og sige Ministrene, hvad de skulde gøre — f. Eks. med Hensyn til Forholdene i det okkuperede Jylland. »Monrad sagde som Undskyldning forleden, at »hans Hoved i disse Dage var saa forstumlet«, og »deri har han Ret«, føjede Vedel til.

Hovedvanskeligheden for Monrad var Forholdet til Kongen. I Virkeligheden bestod der i hele hans Tid som Konsejlspræsident en latent Ministerkrise. Kongen beholdt ham kun, fordi han var ude af Stand til at stable et andet Ministerium paa Benene. Men han tog ikke mere Hensyn til ham end højst nødvendigt og tilsidesatte ham endog paa demonstrativ Maade — bl. a. ved uden om ham at kalde Vedel til privat Raadslagning, hver Gang der skulde træffes en vigtig Afgørelse. Monrad fandt sig deri, og han fik ikke andet ud deraf, end at der skabtes ham Vanskeligheder i hans egen Kreds. Som Ploug senere skrev, saa man i ham ikke længere Konsejlspræsidenten, men »Hs. Maj. Kongens politiske Kammerherre«. I sit tilfældigt sammenskrabede Ministerium havde han ingen Støtte. Vedel giver i et Brev til Krieger en pudsigt Skildring af de Forhandlinger, der blev ført i Ministermøderne om Russells Delingsforslag. Ministeren for Slesvig Johannsen »er af den Mening, at han synes *næsten*, som om den foreslaaede Ordning ikke *ganske* stemmer med det *strikteste* Begreb om Integriteten«. Johannsen er, notabene, ikke Ironiker, bemærker Vedel, »men han har endnu ikke ganske grebet alle Pointerne i Sagen«. Det samme var aabenbart Tilfældet med de

øvrigte Ministre. Marineminister Lütken lovede sig de største Virkninger af »en alvorlig Samtale med Russell og Palmerston, hvori Kommissarierne skulde tale lige ud af Posen og spørge England, om det virkelig vilde berøve os Holsten«. Casse vender forfærdelig Øjnene ud og ind, og Carlsen snøfter som en Hvalfisk og »vilde have, at vi skulde stille det Amendement, at ogsaa hele den sydlige Del af Slesvig inkorporeres frit og kvit i Kongeriget«. Den eneste Fordel, Monrad havde af disse Ministre, var den, at han til syvende og sidst kunde trække dem med sig derhen, hvor han vilde have dem.

Monrad har, maa man slutte, straks været klar over, at han vilde gaa ind paa det Russell'ske Forslag. Det var sikkert for ikke at ægge Kongens Modstand, han til at begynde med lod tvivlraadig. Til Kongens Fortrolige, Kammerherre Oxholm, sagde han, at han ikke vidste, hvad han skulde raade til, eller hvad han skulde ønske. Men han henviste dog i samme Aandedræt til Kriegers og Quaades Stilling, der for ham maatte være »et uigendriveligt Bevis« paa, hvad der var at gøre. Det røber ogsaa hans Opfattelse af Situationen — og belyser samtidig det Forhold, han stod i til Kongen —, at han foranledigede en Samtale mellem Kongen og den franske Gesandt Dotezac. Hensigten var, at Dotezac skulde omstemme Kongen. »De er«, sagde Vedel smilende til ham, »den eneste, der er i Stand til at overbevise Hans Majestæt«. Den belevne Franskmand havde forstaaet at skjule sine sande, meget uvenlige Følelser overfor Christian IX. I sine Indberetninger til Quai d'Orsay skjulte han dem ikke. Han behøvede ikke at frygte for, at de der skulde blive taget ham ilde op, thi Napoleon III delte dem. Kong Christian havde engang som Tronfølger været i Paris uden at have gjort Kejseren sin Opvartning, hvad ingen Sinde blev glemt ham.

Efter Indbydelse mødte Dotezac i Det gule Palæ. »Jeg var i Kjole for ikke at give denne Samtale nogen højtidelig Karakter«, skriver han. Kongen bød ham til Sæde, gav ham en Cigar og begyndte straks i en ophidset Tone at beklage sig over, at Frankrig, som Danmark havde vist Trofasthed og derved mistet Norge, nu vilde foreslaa Monarkiets Sønderlemmelse. »De ved«, sagde Kongen, »at jeg lige fra Begyndelsen har været Modstander af Krigen, men hellere end i Dag at finde mig i en Sønderlemmelse vil jeg føre Krig til den bitre Ende«. Samtalen bevægede sig derefter gennem alle de vante

Betragtninger for og imod Delingen. Kongen vilde holde sig til Londontraktaten, paa hvilken hans Ret til Tronen grundede sig, han vilde ikke opgive Lauenborg, der havde været trofast overfor ham, han ønskede de tyske Hertugdømmer neutraliseret, og han endte med som sædvanlig at beklage sig over Hall. Dotezac imødegik alle hans Betragtninger. Navnlig fremhævede han energisk den ene Omstændighed, som især var egnet til at afvæbne Christian IX: der var ikke levnet Danmark noget Valg, Danmark kunde ikke drive Fjenden ud af Landet eller i Længden gøre Modstand. Triumferende slutter Dotezac sin Indberetning med at sige, at Kongen lidt efter lidt faldt til Ro: de Indvendinger, han gjorde, »tillod hans Intelligens' Mangler ham ikke at forsvare«.

Inden Audiensen hos Kongen havde Dotezac haft en Samtale med Monrad, der ogsaa have foreholdt ham alle de Betænkeligheder, man fra dansk Side maatte nære ved Delingen. Monrad havde til sidst erklæret, at han ikke vilde acceptere denne Løsning; men Dotezac havde alligevel, som han skrev til Drouyn de Lhuys, det Indtryk, at »Konsejlspræsidenten inderst inde, jeg vil ikke sige lykønsker sig til denne Løsning, thi det er altid haardt at staa overfor Landet og Efterslægten som Sønderlemmelsens Minister, men tager imod den i hvert Fald med saa megen Tilfredshed, at Sorgen snart vil vige Pladsen for fuld Tilfredshed«. Dotezac minder om, at Monrad i 1848 havde været inde paa Tanken om Slesvigs Deling, og hans nuværende Stilling forklarer Dotezac sig ved, at Monrads Ønske om »at skaane Kongen faar ham til at dele hans Klager«, og at han kun tøver med at gaa ind paa den foreslaaede Ordning, fordi han vil søge at opnaa de bedst mulige Betingelser og den bedst mulige militære Grænse.

Dette var rigtigt set. I Statsraadmøderne den 23. og 24. Maj tog Regeringen Stilling til Forslaget. Kongen hørte i det første Møde Ministrenes Opfattelser, sov paa Sagen og erklærede saa den næste Dag, at han antog Forslaget. Som Forholdene laa, mente han ikke at have andet Valg, og han gik ind paa Delingen ved Slien i Haabet om, at den Afstemning, der skulde finde Sted i de udskilte Landsdele, vilde falde ud til Gunst for Danmark.

Monrad tiltraadte ogsaa Forslaget. De Grunde, han anførte, er karakteristiske for hans Taktik. Det var ham om at gøre at over-

vinde Kongens Betænkeligheder, og ligesom Dotezac benyttede han derfor de Argumenter, der var bedst egnede til at gøre Indtryk paa Kongen. Særdeles behændigt lagde han sine Bevisligheder tilrette. I Modstrid med de Betragtninger, han senere gjorde gældende, udtalte han sig yderst pessimistisk om Udsigterne for Krigens Fortsættelse. Mulighederne for Hjælp fra Vestmagterne forekom ham tvivlsomme, og genoptog vi Fjendtlighederne, kunde Følgen blive, at »vi faar endnu daarligere Betingelser end de, der nu bydes os«. Var han vis paa, at vi ved at fortsætte Krigen ikke kunde faa noget slettere, vilde han stemme for, at vi afviste Russell. Men Sagen var netop den, at det kunde ende med Tabet af *hele* Slesvig. For at smigre Kongens Følelser føjede han til, at der jo unægtelig kunde være noget tiltalende i at afvise saa uretfærdige, ubillige og krænkende Betingelser for derefter at »holde ud og lægge alt i Guds Haand«, og »skulde Hans Majestæt bestemme sig til heller at vedblive at føre Krig, vilde han paa det alleromhyggeligste overveje med sig selv, om han dog ikke alligevel kunde fremdeles følge Allerhøjstamme«.

De øvrige Ministre følte sig, som Vedel havde forudsagt det i et Brev til Krieger, nødt til »at lystre Monrad«. Det var imidlertid kun yderst modstræbende, Kongen gik ind paa at yde det store Offer, og Monrad paatog sig derfor overfor ham den Forpligtelse, der siden fik en saa skæbnesvanger Betydning. Hvis der paa Konferencen blev stillet Anmodning til Kongen om yderligere Eftergivenhed, gav Monrad Kongen Tilsagn om ikke at ville »udøve noget Tryk for at bevæge ham til Antagelsen af et saadant yderligere gaaende Forslag«.

I Princippet gik Bismarck — og med ham Østrig og Forbundet — ind paa Delingen. Men det var hans Hensigt, at kun de nordligste absolut dansksindede Distrikter i Slesvig skulde indlemmes i Danmark. Han lod derfor sin Afsending stille det Modforslag, at Grænsen skulde drages efter Linien Aabenraa—Tønder, men under den Debat, der udspandt sig, antydede Prøjseren, at han eventuelt vilde være villig til at anbefale sin Regering en Delingslinie fra Nord for Flensborg til Nord for Tønder, hvorved altsaa Sundeved og Als forblev ved Danmark.

Delingsforslaget fik i Offentligheden herhjemme en noget blandet

Modtagelse. »Dagbladet« gik skarpt imod det, medens »Fædrelandet« indtog en mere velvillig Holdning. Ploug gav vistnok her Udtryk for de Stemninger, der overvejende beherskede Folket. En Dannevirke-Grænse tiltalte den historiske Følelse og fyldestgjorde de rigspolitiske og militære Hensyn. Men paa den anden Side var man praktisk talt i alle Lejre enige om, at videre Indrømmelser ikke kunde tolereres. Det gjaldt Nationalliberale og Helstatsfolk samt ikke mindst de danske Slesvigere, der i det hele taget betragtede en Deling af deres Land, hvor som helst den blev foretaget, med Uvilje. I den danske Offentlighed ansaa man det derfor som en given Ting, at Regeringen fastholdt Russells Forslag som Danmarks Ultimatum til Konferencen og de tyske Magter.

Disse Stemninger maatte Monrad regne med. Han har ogsaa selv delt dem og haabet paa at kunne sætte den Russell'ske Løsning igennem. Man maa i saa Henseende tage i Betragtning, hvor skæbnesvangert de engelske Toryer, i Særdeleshed Sir *Augustus Paget*, gækkede baade vore Afsendinge i London og Regeringen i København. Det danske Spørgsmaal spillede en stadig større Rolle i indre engelsk Politik, Torypartiets Ledere, Lord Derby, Disraëli og Robert Cecil, rettede de heftigste Angreb paa Whigministeriet, fordi det ved sin vage og vaklende Optræden i den danske Sag havde forkludret denne og sat Englands Prestige som Stormagt over Styr. Folkestemningen i England stod mer og mer udpræget paa dansk Side, og Toryerne benyttede sig energisk heraf. Det kraftige Sprog, der privat og offentligt blev brugt, maatte nødvendigvis gøre Indtryk paa vore Politikere. Paget opholdt sig paa Grund af Familieanliggender en Maanedstid i London, mens Konferencen stod paa. Gennem Breve til Legationssekretæren kom det til den danske Regerings Kundskab, at han overordentlig ihærdigt bearbejdede saavel Palmerston og Russell som Derby og Disraëli i danskvenlig Retning. Han opfordrede Ministeriet til ikke blot at sende en engelsk Flaade til Østersøen, men ligefrem at sikre sig Frankrigs Hjælp i en Krig med Tyskland ved at tilsige Napoleon Rhingrænsen. Hans Virksomhed vakte Dronningens Mishag. Hun undlod at indbyde ham og hans Frue til en Hof-fest, men han lod sig ikke afskrække heraf. Han arbejdede »som en Hest«, skrev han til København, og naar han skulde aflægge sit Afskedsbesøg paa Windsor, vilde han sige Dronningen sin Mening,

»om han saa skulde sendes til Tower derfor«. Han kom til København netop i de Dage, da Regeringen skulde træffe sin Beslutning, og han var da, skriver Vedel til Krieger, »meget *highspirited*«. Af en Samtale, han straks havde med Monrad, fik han det Indtryk, at vi vilde afvise Forslaget, i det højeste gøre et Modforslag. »*Its ne céderont pas, et j'en suis content*«, sagde han til Legationssekretæren, der refererede denne Ytring videre til Vedel. Den Ordre, han havde faaet til at anbefale Delingsforslaget i København, har han, tør man slutte, kun udført yderst lunkent.

Paget førte naturligvis kun sin egen personlige Politik. Monrad var, siger han i sin Redegørelse, paa det rene hermed, og følgelig søgte han bedst muligt at frigøre sig for Paavirkningen heraf, naar han skulde tage sine Beslutninger. Han fulgte jo heller ikke Paget i Spørgsmaalet om Delingen. Men Bevægelsen i England maatte styrke hans Indtryk af, at vi under Sagens videre Forløb kunde have Haab om Hjælp derovre fra. Pagets Oplysninger og Tilskyndelser stemte jo ganske overens med, hvad han gennem Krieger erfor fra London. Krieger blev mer og mer sikker i sine Forudsigelser af, at hvis Konferencen sprængtes, vilde Toryerne indlede deres Hovedangreb og vælte Ministeriet. Det er indlysende, at et saa betydningsfuldt Moment har spillet en Rolle for Monrad. Den 23. Maj tilskrev Vedel Krieger et Brev, hvori han efter en meget skarpsindig Udredning af Situationens spegede Traade tilraadte Delingen, men iøvrigt hævdede den Opfattelse, at vi under de videre Forhandlinger vilde kunne »holde temmelig tæt op til Vinden uden at behøve at befrygte at landløbe«. Denne Bedømmelse af Stillingen var — sikkert ogsaa for Monrad — Resultatet af Pagets personlige Politik.

Imidlertid indtraf en Begivenhed, som beredte Monrad nye, svære Vanskeligheder i hans Forhold til Kongen.

Den 31. Maj bragte »Dagbladet« en ledende Artikel om Russells Delingsforslag. Det fastsloges heri, at Kong Christian i sin Tid blev udset til Tronfølger alene af den Grund, at det viste sig lettest og bekvemmest at samle alle Rettigheder til den dansk-tyske Helstat paa hans Haand. Forudsætningen for hans Kandidatur var, at han kunde holde Helstaten sammen. Men naar nu Europa brød med London-aftalerne af 1851—52 og opløste Monarkiet, »saa styrter dermed

den hele Bygning sammen. Renunciationerne af de nærmere Arveberettigede gælder ikke mere, Tronfølgeoven af 31. Juli 1853 staar ikke længere ved Magt, og Kong Christian IX taber den Adkomst, med hvilken han den 16. November f. A. besteg Tronen, ikke i Kongeriget, men i det danske Monarki«. Skulde nu Holstenerne have Ret til selv at bestemme, hvem de vilde regeres af, maatte den samme Ret tilkomme Monarkiets øvrige Befolkning, sluttede Bille.

Artiklen vakte uhyre Opsigt. Men den blev dog ikke, selv i de Kredse, hvor man offentlig og især privat spottede Kongen, modtaget med ublandet Begejstring. Det officieuse »Berlingske Tidende« troede at burde opfatte den som en »ubetimelig og ilde anbragt Spøg«. Det vilde være Oprør, om man for Alvor vilde følge Billes Anvisning, skrev Bladet. Maaske mindre behændigt føjede »Berlingske Tidende« til: »Skulde vi paa denne Maade lønne en Konge, som, hvor ung han end er paa Tronen, dog allerede har haft rig Lejlighed til at vise, at han ikke agter at svigte sit Folk i skæbnsvangre Tider, en Konge, i hvis Magt det maaske havde staaet at vinde Sympati hos det danske Folks Fjender, hvis han ikke havde foretrukket at være en ærlig Mand«. Bille svarede, at hans Artikel kun skulde forstaas som et nyt Angreb paa Delingsplanen. Han havde kun haft til Hensigt at vise, hvilke Konsekvenser Delingen kunde føre med sig, og hvorfor Regeringen burde afvise den.

Eet Sted faldt Artiklen som en Bombe: i Det gule Palæ. Den rev op i Kongens og Dronningens lønlige Bekymringer og bekræftede en Frygt, som Kongen selv havde næret. Allerede i sin ovenfor omtalte Samtale med Dotezac havde Kongen gjort gældende, at dersom han gik ind paa Delingen, maatte han afstaa Tronen til sin Svoger, Prins Frederik af Hessen, der kun havde givet Afkald paa sine Rettigheder til Fordel for Dronningen paa Betingelse af, at Monarkiets Integritet blev opretholdt. Kongen imødesaa med Ængstelse Følgerne af, at Spørgsmaalet nu blev hvirvlet ud i den offentlige Diskussion, og antagelig paa hans Foranledning blev Sagen rejst i Statsraadet den 7. Juni. Kongen forlangte her, at Bille blev sat under Tiltale. Justitsminister Casse, der iøvrigt ligesom de andre Ministre fandt Artiklen harmelig og nederdrægtig, erklærede imidlertid, at Sagsanlæg efter hans Opfattelse ikke vilde føre til Domfældelse, og han ansaa det for politisk urigtigt at foretage noget retsligt Skridt. Rører

man ikke ved Artiklen, kommer det hele til at sove hen, argumenterede han. Monrad søgte ligeledes at afværge, at det kom til Sagsanlæg. Han prøvede at berolige Kongen med, at Artiklen højst rimeligt kun var skrevet for at paavirke Udlandet, og han kunde heller ikke se, at »Dagbladet« i det hele var fjendtlig stemt overfor Kongen. Tværtimod, mente Kongen, gaar en saadan fjendtlig Stemning daglig gennem Bladets Artikler, hvortil Monrad bemærkede, at mod *Ministeriet*, men ikke mod Kongen røbede Bladet sit fjendtlige Sindelag. Han mente ligesom Justitsministeren, at det af Hensyn til de politiske Forhold vilde være farligt at anlægge Sag.

Kongen maatte da indtil videre afstaa fra sit Krav. Men da Bille i Oktober — efter Ministeriet Monrads Fald — paany i tre Artikler kom tilbage til Spørgsmaalet, rejste Justitsminister Heltzen Tiltale mod ham. I Maj 1866 dømte Kriminal- og Politiretten ham til et Aars Statsfængsel. Han appellerede derefter til Højesteret, der i Februar 1867, efter at Sensationen omkring Artiklerne forlængst var dampet af, frifandt ham.

Men i selve Øjeblikket voldte Artiklerne megen Forstyrrelse, og de blev Monrad en ny Fortrædelighed til de mange, der i Forvejen hode sig op om ham. I sit Forsvar for Højesteret gjorde Bille gældende, at han ikke havde villet omstyrte den bestaaende Statsorden, men kun paavise, at den under de forandrede Forhold maatte underbygges med nye Statsakter. Det var altsaa nærmest, paastod han, en videnskabelig Undersøgelse, han havde villet anstille. Dette sluttede Højesteret sig til. Monrad vil ikke, siger han i sin Redegørelse, bestride Rigtigheden af Højesterets Opfattelse, men kun bemærke, at »den videnskabelige Undersøgelse i dette Tilfælde kom til at øve en stor politisk Indflydelse«. Nu var det klart for Alverden, hed det blandt Ministeriets Modstandere, hvad Monrads og Kriegers Politik gik ud paa. Man vilde lokke Kongen i et Baghold. Man vilde bevæge ham til at gaa ind paa en Ordning, ved hvilken han skulde have forspildt sin Ret til Tronen. Det var med andre Ord den revolutionære Skandinavisme, man sporede. Bille havde imidlertid aldrig, som Ploug, været nogen særlig hidsig Skandinav, og Monrad tror ikke, han havde saadanne Bevæggrunde. Snarere har Bille villet bane Vejen for Prins Frederik af Hessen, der var giftet ind i det prøjsiske Kongehus, og som derfor efter Billes Opfattelse vilde have bedre

Betingelser end Christian IX for at skaffe Danmark gunstige Fredsvilkaar.

Det var netop ogsaa dette, Kongen lagde ind i Billes Artikler. Han fortrød nu levende, at han var gaaet ind paa Delingen. Særlig medvirkende hertil var det ogsaa, at Kejseren af Rusland — i Tilknytning til sin Fraternisering med Prøjsen og Østrig — pludselig tog de Rettigheder til Dele af Holsten, han i sin Tid havde afstaaet til Christian IX, tilbage og gav dem videre til Peter af Oldenburg! Kongen saa sin Trone vakle under sig, og det kom ham da for saa vidt godt tilpas, at Tyskerne blankt afviste Sli-Dannevirke-Linien og opstillede Modforslag, som hans Ministerium ikke kunde gaa ind paa. Da Sli-Dannevirke-Grænsen ikke kunde gennemføres, følte han sig ikke længere bundet til den, men søgte i Stedet tilbage til Personalunion-Projektet.

Dermed blev den Ministerkrise, som længe havde luret, nu med eet akut.

Efter Kriegers Tilskyndelse lagde Monrad sig nemlig i disse Dage fast paa Sli-Dannevirke som den danske Regerings Ultimatum. Man nærmede sig Vaabenhvilens Udløb den 12. Juni, og Krieger troede at burde benytte dette til at sætte Russell Stolen for Døren. Han sporede en stadig kraftigere Torybevægelse i Danmarks Favør. Toryerne havde imidlertid valgt ikke at indlede noget parlamentarisk Stormløb, før Konferencen var sprængt — uden at, vel at mærke, Sprængningen skyldtes et Fejlgreb fra dansk Side, og Toryerne betragtede det ikke som et Fejlgreb, at vi fastholdt Russells eget Delingsforslag. Denne Situation spillede Krieger paa. Da Russell som Følge af Tyskernes Modstand mod Sli-Dannevirke-Grænsen var paa Gled bort fra denne, forlangte Krieger af Monrad en Bemyndigelse til at erklære, at den danske Regering betragtede Delingsforslaget af 28. Maj som sit Ultimatum, og at den ikke vilde være villig til at forlænge Vaabenhvilen, medmindre Russell gav Tilsagn om ikke at ville stille nye, for Danmark ugunstigere Mæglingsforslag. Monrad afgav straks telegrafisk denne Bemyndigelse, og med den i Lommen opsøgte Krieger og Quaade Søndag den 5. Juni Russell paa hans Landsted i Richmond. Russell ønskede at sove paa det, men den følgende Dag paa-tog han sig den Forpligtelse, de danske Befuldmægtigede havde kræ-

vet af ham. Vaabenhvilen blev derefter forlænget til den 26. Juni. »Der kan I se, hvad I formaar, naar I er faste«, sagde Sir Seymour Fitzzeager, en af de Torypolitikere de danske Forhandlere plejede Omgang med, til Krieger. Episoden skulde ikke tjene til at kølne Kriegers Mod. Den undlod heller ikke at gøre sin Virkning i København.

Det er et nyt Vidnesbyrd om den russiske Regerings tvetydige Politik, at det var den, der ansporede Kong Christian til at tage Personalunion-Projektet frem igen. Den russiske Kansler, Fyrst Gortschakoff, og den danske Gesandt i St. Petersborg, *Otto Plessen*, en loyal Holstener, Broder til Carl Scheel-Plessen, havde indbyrdes drøftet Ønskeligheden af at faa en Personalunion mellem Kongeriget og Hertugdømmerne i Stand, og Plessens Indberetning om disse Samtaler kastede en Brand i Kongens Sjæl. I Statsraadet den 7. Juni udviklede han, at man fremfor alt maatte undgaa Krigens Fortsættelse, men søge Underhandlinger paa Grundlag af en Personalunion. Monrad afviste bestemt sin Medvirken ved saadanne Underhandlinger. Han erklærede, at vor Modstandskraft ikke var brudt, og hellere end at tage mod en daarlig Fred maatte man fortsætte Krigen og »stole paa Begivenhedernes Gang«. Hvis ikke alle Efterretninger skuffer, føjede han til, vil en Genoptagelse af Fjendtlighederne bevirke, at det engelske Ministerium styrtes, og »muligt kunde vel dette føre til noget for os«. Kongens Krav om en længere Vaabenhvile modsatte han sig ud fra den Betragtning, at det gjaldt om at fremkalde en hurtig Afgørelse. Han fremhævede, at Vaabenhvilen var »den mest tærende Tilstand for Landet«: vore finansielle Hjælpekilder udtømtes, medens der slet ikke tilføjedes Fjenden noget Tryk.

Men Dagen efter, den 8. Juni, befalede Kongen Monrad at kalde Plessen hjem. Monrad efterkom Befalingen. Det blev bebrejdet ham, at han gjorde det, fordi det kun kunde berede Ministeriet nye Vanskeligheder. Men han mente, at Kongen under de faretruende Omstændigheder altid maatte have Lejlighed til at raadføre sig med de Mænd, til hvem han havde Tillid. For imidlertid selv at have et Rygstød under de mangehaande Forviklinger forlangte han Rigsraadet indkaldt. Kongen var først utilbøjelig til at gaa ind herpaa, men efter nogle Dages Forløb føjede han sig. Rigsraadet indkaldtes til den 25. Juni.

Personalunion-Projektet var naturligvis paa Forhaand dødsdømt. Holstenerne afviste det med Foragt, og det vilde have været umuligt at faa Konferencen til at beskæftige sig med det. Russell brast i Latter, da han hørte, at man i København atter syslede med Tanken og oven i Købet etablerede Ministerkrise paa den. Om muligt endnu mere fantastisk var en Plan, som Plessen paastod beskæftigede Fyrst Gortschakoff, og som gik ud paa, at hele Monarkiet, Kongeriget og Slesvig sammen med de tyske Hertugdømmer, skulde træde ind i det tyske Forbund for derigennem at redde Integriteten! Manderström fik Nys om, at saadanne Planer var udklækkede, og han slog gennem de svenske Gesandtskaber Alarm Europa over. Midt i den tragiske og kaotiske Situation fik derved Monrad og Vedel Lejlighed til en lille Spøg. I første Øjeblik blev nemlig London og, navnlig, Paris opskræmte. Dotezac blev sendt til Monrad, der gravalvorligt forklarede ham, at den Fare, Kejsereis Regering frygtede, i givet Fald ikke var ganske udelukket. Der var, udviklede han, i Danmark to politiske Retninger: en, der trak mod Nord, og en, der trak mod Syd. Hvis Danmark mistede Størstedelen af Slesvig, vilde denne sidste Retning faa Overvægten, og »hellere end uigenkaldeligt at miste Slesvig, til hvilket Landets politiske Eksistens og historiske Minder er knyttet, vilde vi foretrække at følge Slesvig lige til Helvede, d. v. s. ind i det tyske Forbund«. Selv vilde han ikke være med dertil, men Muligheden for, at det kunde ske, var altsaa til Stede. Dotezac var nu nok klar over, at Monrad kun »forstærkede Argumentet« for at forskrække England og Frankrig, og i Løbet af et Par Dage forsvandt da ogsaa dette Mellemspil af Dagsordenen.

Samtidig med, at Kongen genoptog Personalunionspolitikken, var Situationen paa Konferencen gledet ind i en ny Fase. Russell, der indsaa Umuligheden af at fastholde Sli-Dannevirke-Linien, svigtede nu pludselig sit faa Dage gamle Løfte til de danske Befuldmægtigede. I et Møde den 11. Juni med de danske og neutrale Afsendinge skitserede han det Voldgiftsforslag, han senere fremsatte officielt. Det gik ud paa, at Grænsen skulde drages ved Voldgift, ikke nordligere end Aabenraa-Tønder og ikke sydligere end Eckernførde-Frederiksstad. Hvis Forslaget blev antaget af de Danske, men afvist af Tyskerne, vilde han stille *material assistance* til Danmark i Udsigt.

Quaade og Krieger vægrede sig ved at give noget Raad om, hvor-

vidt Forslaget burde accepteres eller ej. Krieger, der, som Sagerne stod, efterhaanden var begyndt at vakle med Hensyn til Sli-Dannevirke, synes at have været stemt for at slaa til, saafremt det sikkert kunde forudses, at Flensborg og dets Opland blev tilkendt Danmark. Men hans og Quaades Indberetning maatte dog samtidig læses saaledes, at dersom man vilde sikre Toryerne en god Angrebsbasis overfor Ministeriet Palmerston og fremkalde dettes Fald, maatte man i København afvise Forslaget.

Dette var i første Øjeblik ogsaa Monrads faste Beslutning. Men alt tyder iøvrigt paa, at han nu var udmarvet indtil aandelig Afmagt af sine Grublerier og ikke længere i Stand til at samle Traadene i sin Haand. Han søgte i Pinsen ud til Hummeltofte og tilskrev herfra Krieger et Brev, der røber en mærkelig Blanding af Dagdrømme og realpolitisk Vurdering af Situationen. Han anser det for sandsynligt, at Konferencen sprænges, og i saa Fald vil, tror han, Ministeriet Palmerston blive styrtet. Imidlertid har han ikke under sin omhyggelige Gennemgang af Parlamentsforhandlingerne fundet Spor af, at Toryerne vil hjælpe os materielt, og han anser det for overordentlig ønskeligt, om Quaade og Krieger, inden de forlader London, kunde komme til Klarhed over dette Spørgsmaal. De kunde jo nok trække Opholdet derovre lidt ud: »Kammerherre Quaade har jo sine Øjne og kan konsulere en engelsk Øjenlæge, og Etatsraad Krieger kan vel nok finde et eller andet Paaskud«.

Men for det Tilfælde, at England ikke vil hjælpe os, hedder det videre i Brevet, vil han anse det for rigtigst, at vi aabner Underhandlinger i Berlin. Han bemærker træffende, at mellem Berlin, Wien og Frankfurt er der kun Enighed, naar det gælder at stille Fordringer til os, som vi ikke kan opfylde, og han siger ligesaa træffende om de neutrale Magter, at for dem er Prøjsens Ikke-Gevinst langt vigtigere end vort Tab. Men derefter forvilder han sig ud i rent glansbilledagtige Syner med Hensyn til, hvad der kunde bringes ud af en saadan direkte Forhandling med Prøjsen: »Skulde det nu ikke være muligt at beholde hele Slesvig, ja, maaske Broderparten af Holsten ved at gøre en territorial Afstaaelse til Prøjsen? Kunde der ikke tænkes en Samvirken mellem Frankrig, Prøjsen, Sverige og os, hvorved alle Parter vandt, og ingen tabte? Jeg anser nemlig ikke Holstens Tab for at være et virkeligt Tab, naar man opnaaede Nordens politiske En-

hed, selvfølgelig ved fri Overenskomst mellem Dynastierne. Jeg er overbevist om, at Kongen ikke vil lægge Hindringer i Vejen derfor, saafremt Overenskomsten virkelig var billig og retfærdig«. Han beder Krieger overveje disse Tanker og foreslaar, at Quaade, naar Konferencen er sprængt, lægger Hjemvejen over Berlin for at sondere Terrænet: »Det var dog ret naturligt, om han saa til sine Møbler, hvis han ikke kunde finde et bedre Paaskud«. Monrad sluttede Brevet med at sige, at han ikke vilde vige en Tomme fra Siliinien!

Men heller ikke Kongen mægtede at lede Begivenhedernes Gang, hvad hans udsigtsløse Fastholden af Personalunion-Projektet noksom viste. Der var maaske nogen Realitet i, hvad Dotezac i en Indberetning til Paris hadefuldt formulerer saaledes, at Kongen omtumlet af de forskelligste Tilskyndelser ikke vidste, hvad han skulde gøre, eller hvad han skulde beslutte sig til, og at han derfor »svækket i Sjælen mister den Smule Intelligens, som Gud har givet ham«. Forholdet mellem ham og Monrad blev yderlig slet. Brevet til Krieger viser, at Monrad paa dette Tidspunkt atter var inde paa de skandinaviske Planer, der mer end noget andet tirrede Kongen. Krieger fortæller, at Monrad selv efter Kongens Tronbestigelse har talt til Grev Hamilton om Carl XV og Prins Oscar som danske Kongsemner — og gjort det paa en saadan Maade, at Hamilton maatte standse ham og true med at underrette Kong Christian. Imidlertid stak Monrad heller ikke noget under Stolen overfor Kongen selv. »Hvad vil De?« skal Kongen en Dag have sagt til ham. »Vil De have mig til at abdicere? Sig det ligefrem!« Krieger bebrejder ogsaa Monrad en »Mangel paa Delikatesse« i Spørgsmaalet om Prinsesse Dagsmars Giftermaal. Kongen og Dronningen arbejdede paa at faa hende gift med den russiske Storfyrstronfølger, men da samtidig det italienske Gesandtskab ventilerede et Frieri paa en italiensk Prins' Vegne, skal Monrad have optraadt »meget plumpt« overfor Kongehuset: han søgte at friste Prinsessen selv, skønt Kongen udtrykkelig havde afvist Frieriet.

Disse personlige Rivninger mellem Kongen og Monrad skulde ikke gøre det lettere for dem at komme overens om de politiske Tvistemaal. Da *Otto Plessen* den 14. Juni indfandt sig i København, var Kongen stærkt opsat paa at faa hidført et Ministerskifte. »Jeg tvivler ikke om, at Allerhøjeste slikker sig om Munden«, skrev Monrad til Krieger. I Statsraadet Torsdag den 16. afviste Kongen derfor kategorisk det

Russell'ske Voldgiftsforslag og forlangte, at vore Underhandlere i London fik Befaling til at føre Personalunion-Projektet frem. Monrad fandt ogsaa Voldgiftsforslaget »i højeste Grad uantageligt«. Han følte sig bundet af sit tidligere Løfte til Kongen om ikke at ville forlange yderligere Indrømmelser af ham, og for hans eget Vedkommende spillede det maaske ogsaa en Rolle, at han — som han siden bemærkede til Dotezac — vanskeligt kunde træde frem for Offentligheden som »mindre dansk« end Kongen, der jo under alle Omstændigheder ikke vilde gaa længere end til Sllinien. Afgørende for ham blev det imidlertid, at Krieger, som nævnt, mellem Linierne i sin Indberetning tilraadete Forkastelse, fordi Toryerne derigennem blev sat i Stand til at revoltere. I sine Udtalelser i Statsraadet argumenterede Monrad nøje paa Linie med disse Kriegers Forestillinger: Ministeriet Palmerston-Russell søgte kun at trække Forhandlingerne saa langt ud, at Torypartiet efterhaanden ikke længere kunde holde sine Medlemmer samlede i London. Man kunde nemlig ikke vente, at Toryerne, endnu mens Konferencen stod paa, skulde skride til Aktion, da dette vilde stride mod engelsk Praksis. Hvis derimod Konferencen sluttede uden Resultat, troede han, at »der er en ikke ubetydelig Chance for, at det nuværende engelske Ministerium vil blive styrtet, og dette vil da muligt bringe vor Sag i en gunstigere Stilling«.

Bag Statsraadsprotokollens tørre, nøgterne Tilførsler aner man den voldsomme Spænding, Atmosfæren har været ladet med. Kongen udtalte det som »sin bestemte Vilje«, at hvis Sllinien ikke kunde gennemføres, maatte han fastholde Integriteten og kræve Personalunion mellem Kongeriget og de tre Hertugdømmer: »I Overensstemmelse hermed vilde derfor de Befuldmægtigede i London være at instruere«. Monrad paa sin Side erklærede ligesaa afgjort, at en saadan Instruction vilde han ikke være i Stand til at udstede. Herpaa stod det da. Ved Mødets Slutning erklærede Kongen, at han den følgende Dag vilde tilkendegive Konsejlspræsidenten sin endelige Beslutning.

Plessen havde allerede da indledet sine Undersøgelser med Hensyn til, om det vilde være muligt for ham at danne et Ministerium med Personalunionen som Program. Uundgaeligt fik Pressen fat i Rygterne om den verserende Ministerkrise, og de nationalliberale Blade rykkede øjeblikkeligt sværtbevæbnede i Felten. »De dynastiske Interesser kan i et frit og konstitutionelt Land ikke længere raade over

Folket som over en Flok Livegne, der købes og sælges«, skrev Bille. Ploug mente, at Kongens Plan vil kunne »beskrives saaledes: det danske Folks Ære, Ret og Fremtid opofret for at vedligeholde et tomt Skin af Magt og en stor Civilliste«. Og da Krisen var ovre, slog Ploug endnu et drønende Slag paa sin Krigstromme: »Naar en konstitutionel Konge omgiver sig med Absolutismens Drabanter, naar en dansk Konge synes at sætte mest Pris paa et udansk Sindelag, vil han aldrig kunne overtøye sit Folk om, at han mener det ærligt med Forfatningen eller elsker det Land, han er sat til at styre«.

For denne Storm veg Helstatsmændene tilbage. Da Monrad Dagen efter Statsraadet, Fredag den 17., kom til Kongen med Ministeriets Afskedsbegæring, mente Kongen, at det nye Ministerium vilde kunne dannes i Løbet af nogle Timer. Monrad bemærkede hertil, at Forsøget maatte gøres grundigt. »Ja, saa skal jeg sige Dem Besked i Morgen«, sagde Kongen. Monrad indvendte: »Nej, det er for knap Tid; jeg vil ikke komme til Deres Majestæt før paa Mandag. Forsøget maa gøres grundigt; det kan ikke gentages hvert Øjeblik. Der som Deres Majestæt finder en anden Konsejlspræsident, skal jeg lykønske mig selv, hvis jeg ikke vil lykønske Landet«. Endnu samme Dag lod Kongen Andræ kalde; men hos ham fik han ingen Støtte. Andræ mente ikke, man burde føre Krig for Sliliniens Skyld. Han skal tværtimod have tilraadet Kongen at tale med Monrad om en nordligere Delingslinie. Iøvrigt var det hans Opfattelse, at Monrad burde blive siddende.

Søndag den 19. afholdt da Kongen et Raad med sine nærmeste Meningsfæller. Han lod *Bluhme* og *David*, der boede paa Landet mellem Vedbæk og Rungsted, afhente i Ekvipage til Bernstorff. Efter Tilsigelse indfandt sig ligeledes *Tscherning*, og endelig var ogsaa *Otto Plessen* til Stede. Men baade Bluhme og David udtalte sig mod et Regeringsskifte i anti-nationalliberal Retning, hvad Kongen tog dem meget ilde op. »Han talte om utidige Betæneligheder og sygelig Angst«, beretter David. Da Monrad om Mandagen kom ud paa Bernstorff, kunde Kongen kun sige ham, at Bestræbelserne var strandede. »De saakaldte Konservativer er nogle gamle Kællinger,« sagde Monrad. »Deri har De Ret«, svarede Kongen. I Statsraadet senere paa Dagen opgav Kongen officielt at faa et nyt Ministerium dannet, idet han nægtede at modtage Monrads Afskedsbegæring.

Monrad havde i de Dage, Ministerkrisen stod paa, været under kraftig Paavirkning af sine politiske Venner. Stemningen i ledende nationalliberale Kredse var nu slaaet om i Retning af Slesvigs Deling. I hvert Fald arbejdede Monrads tidligere Ministerkolleger, Hall, Lehmann og Fenger, ivrigt for, at man skulde søge denne Løsning. Gennem Lehmann, der, som Krieger bemærker, gerne vilde betragtes som en Slags konsultativ Statsraad i det Monrad'ske Ministerium, lod Hall Monrad vide, at han burde antage Voldgiften. Hall udtalte sig i disse Dage med den største Bitterhed om Monrads Ledelse. I en Erindring om Hall har Hother Ploug meddelt følgende Træk: En smuk Sommermorgen i de bevægede Junidage i 1864 saa de faa Mennesker, der spadserede i Frederiksberg Allé, et ejendommeligt Syn. Under de gamle Lindetræer gik en af Danmarks berømteste Mænd i et fuldkomment Sindsoprør og raabte saa højt, at Folk kunde høre det, og ved hans Side gik en af Danmarks ældste Kvinder, holdende ham i Haanden og forgæves søgende at berolige ham. Det var Hall og hans kære Veninde, Laura Grundtvig, Svend Grundtvigs Hustru. Halls Ophidselse gjaldt Monrad. »Han gør det gale«, raabte Hall. »De skal se, han gør det gale; jeg kender ham. Hvis jeg var ved Roret nu, det danske Folk skulde komme til at velsigne mig nu og i Tusinde Aar. Jeg vilde kunne skaffe det den Løsning, som i Virkeligheden er den bedste«. Dette er højst rimeligt. Selv vilde Hall, som han erklærede overfor Krieger, straks efter Dannevirkes Rømning være gaaet Forhandlingsvejen med Vaabenstilstand og Konference. Nu besvor han Monrad at redde, hvad reddes kunde. Betegnende for Forholdet mellem de to Venner er det kun, at Anraabelserne maatte gaa gennem Trediemand. Direkte bearbejdedes Monrad af Lehmann og Fenger, og de gjorde ham til sidst saa usikker, at han, efter hvad de siden fortalte Krieger, udbød: »Ja, man kan tælle paa Knapperne om, hvad der er rigtigst«.

Vist er det, at Monrad efterhaanden blev mer og mer tilbøjelig til at forhandle paa det nye Grundlag. Han hævder selv dette i sin Redegørelse og henviser til P. Vedel som Vidne. Men noget afgjort Standpunkt turde han ikke tage. Krieger, der maa have tvivlet om, at Voldgiften vilde bringe os Flensborg, og som fremfor alt satte sin Lid til Følgerne af et indre engelsk Opgør, sendte den 16. Juni Monrad et Telegram, hvori han truede med at forlade Konferencen,

dersom Voldgiften antoges. Paget tilraadede energisk baade Kongen og Monrad at forkaste Forslaget. Endelig mente Monrad at være bundet af det Løfte, han tidligere havde givet Kongen om ikke at ville presse ham til yderligere Indrømmelser. Han var under disse Omstændigheder ude af Stand til at fatte en Beslutning. I Statsraadet den 20. Juni indtog han det parlamentarisk og konstitutionelt uhorste Standpunkt at overlade Afgørelsen til Kongen!

Forhandlingerne i dette Statsraad vidner tydeligt om, at det var trætte, omtaagede og raadløse Mænd, i hvis Hænder Landets Skæbne laa. Man gik mærkeligt leddeløst udenom Situationens faktiske Problemer og fortabte sig i Diskussioner om Muligheder og Ønsker. Monrad afstod for sit Vedkommende fra ethvert Forsøg paa at tage Ledelsen. Efter at Kongen paany havde maattet ty til ham, vilde han have haft Situationen suverænt i sin Haand, hvis han havde mægtet at gribe den. Men Forholdene havde overmandet ham. Han saa instinktivt, hvad der var det rigtige, men han blev stikkende i sine Grublerier. Han oplevede denne Dag samtidig sin politiske Løbebanes Højdepunkt og — dens uhyre Forlis.

Heller ikke Kongen formaaede at lede Forhandlingerne til et Resultat. Hans Svoger, Baron Blixen-Finecke, fortalte siden i politiske Kredse, at Dronningen ikke ansaa Kongen for at være Situationen voksen; men hvis den letbevægelige Baron ikke selv har lagt noget til, maa Dronningens Misfornøjelse have hidrørt fra, at det viste sig umuligt for Kongen at faa gennemført den Personalunion, som sikkert hun særlig attraaede. Iøvrigt havde Vanskelighederne ogsaa udtrættet Kongen. Da Protokollen over Statsraadet skulde vedtages, kom det til Scener i Anledning af, at Kongen ikke vilde have forstaaet Udtalelserne om Voldgiftsforslaget saaledes, som de var faldet. Kronprinsen skal have sagt hjemme, at Kongen ikke kunde huske, hvad der var hændt. Men hvis Protokollatet svarer til, hvad der virkelig var foregaaet, kan Kongen maaske i nogen Grad undskyldes. Monrad udtalte sig ikke helt klart. Han udviklede vidt og bredt, hvad der talte for det ene, og hvad der talte for det andet, antydede Muligheden af engelsk Hjælp, hvilken Mulighed dog maaske vilde glippe, og sluttede med at erklære, at det overvejende Fler-tal af Ministeriets Medlemmer holdt paa Sllinien, og hvis Kongen bestemte sig til at staa fast paa den, vilde han, Monrad, »med Glæde

følge Allerhøjstsamme, men man maa saa være beredt paa at føre Krigen med godt Mod og Haab«. Senere under Debatten præciserede han noget tydeligere, at Valget stod mellem at forhandle paa Grundlag af Voldgiftsforslaget eller at fastholde Sliliniën. Valgte man det sidste, maatte man optage Fjendtlighederne igen »og se, hvad Begivenhederne kunde føre med sig«. Da Monrad bagefter skildrede Statsraadets Forløb for Lehmann og forsikrede, at han havde fremstillet begge Alternativer ganske upartisk, bemærkede Lehmann, at det troede han nok. »Hvorfor?« spurgte Monrad. »Fordi du ikke selv vidste, hvad du foretrak«, svarede Lehmann. »Det kan nok være«, indrømmede Monrad.

Kongen afviste uden videre Voldgiftsforslaget, men han vilde heller ikke have Krigen genoptaget, og han krævede derfor, at de Befuldmægtigede fik Ordre til at foreslaa Vaabenhvilen forlænget i 14 Dage, saa der kunde blive Tid til nye Forhandlinger. Herom kom Diskussionen til udelukkende at dreje sig. De Programmer, Kongen sysslede med, havde i hvert Fald paa dette Tidspunkt ingen som helst Chancer for sig — Sliliniën saa lidt som Personalunionen. Men Kongen erklærede, at han havde »sikre Efterretninger fra London«, som gik ud paa, at vi fremfor alt maatte staa fast paa Sliliniën, men endelig ogsaa sørge for at faa Vaabenhvilen forlænget i 14 Dage. Det skal være *Prinsen af Wales*, den senere Edward VII, der har givet ham dette Raad. I sin Samtale med Andræ indrømmede Kongen, at han jo ikke kunde lægge videre Vægt paa, hvad en saa ung Mand som Prinsen af Wales skrev til ham. Men ved Siden af Pagets Forestillinger havde dog Svigersønnens Brev gjort et saadant Indtryk paa ham, at han lod det hele springe paa sine udsigtsløse Krav om Sliliniën og Vaabenhvilens Forlængelse.

Dette blev nemlig Resultatet. Monrad vidste, at intet af disse to Krav kunde gennemføres, og at Kongens Standpunkt uvægerligt vilde medføre Krigens Genoptagelse. Han nøjedes imidlertid med at argumentere mod Kongens Betragtninger, og da Kongen haardnakket insisterede paa at faa et Forslag om Vaabenhvilens Forlængelse ført frem, bøjede Monrad sig saa vidt, at han gik ind paa at telegrafere til de Befuldmægtigede, om de troede, en Forlængelse kunde opnaas, og om de ansaa den for tilraadelig. Samtidig skulde det saa meddeles dem, at Kongen fastholdt Sliliniën. Dette bifaldt

Kongen, og dermed sluttede dette Statsraad, der stod overfor en af de mest skæbnetunge Afgørelser i Danmarks Historie, men som kun havde beskæftiget sig med Illusioner, og som derfor til sidst tumlede ud i en tilfældig Beslutning — en Beslutning, som ingen af Parterne inderst inde var tilfreds med, og hvis Holdbarhed ingen stolede paa.

Svaret fra Quaade og Krieger blev det ventede. En Forlængelse af Vaabenhvilen ansaa de hverken for opnaelig eller tilraadelig, og de havde da i Konferencens Møde den 22. Juni kun at afgive den Erklæring, at Danmark maatte forkaste Voldgiften og fastholde Slilinen. Paa denne Erklæring sprængtes Konferencen. Den opløste sig i et Møde den 25. Juni, og den følgende Dag brød Krigen ud paany.

Et Par Døgn senere, Natten til den 29. Juni, forcerede Prøjerne det smalle Vand mellem Storskoven og Arnkilsøre og erobrede Als.

»Det synes, som alting skal gaa galt. Nu Als!« skrev Krieger til Vedel. Han føjede til, at den engelske Opposition forberedte et »alvorligt, meget alvorligt« Angreb paa Ministeriet: »Men dets Betydning for os svækkes jo i højeste Grad, hvis vi aldeles ikke kan hjælpe os selv. Det er meget trist«.

XVIII. SAMMENBRUDET

Tabet af Als skyldes Dygtighed og Dristighed paa tysk Side, paa dansk Side et enkelt næsten usandsynligt Uheld — »Rolf Krake«s Malkonduite — og en næsten ligesaa usandsynligt konfus politisk Ledelse.

Medens Monrad ellers i sin Redegørelse er mild i sin Dom over dem, han har samarbejdet med, fastholder han meget bestemt Krigsminister Lundbyes Ansvar for, at Forsvaret af Als var utilstrækkeligt forberedt. Han fremhæver, at Ministeriet som saadant tillagde Besiddelsen af Als den største politiske Betydning. Alligevel udarbejdede Lundbye efter Dybbøls Fald uden det samlede Ministeriums Vidende en Rettesnor for den fremtidige Krigsførelse, hvori det hed, at »Øen Als har tilvisse sin politiske Betydning, men dog ikke større, end at

Ministeriet anser de derværende Troppers Konservation og rolige Overgang til Fyn for at være mere vigtig for Landet end Bevarelsen af Stillingen«.

Hvis Lundbye havde forelagt Skrivelsen til Overkommandoen for sine Kolleger, vilde Monrad have forlangt de paagældende Sætninger forandret til: »Øen Als har saa stor politisk Betydning, at man maa ønske den bevaret, om det end kun kan ske med Opofrelsen af mere end Halvdelen af de derværende Tropper. Derfor maa Styrken kun formindskes saa meget, som Als's Divisionsgeneral anser for ønskeligt«. Monrad betragtede det saaledes som en Hovedsag, at Besiddelsen af Als blev hævdet, og det stemmer ganske med hans Politik baade før og under Londonkonferencen. Men han skaffede sig intet Indseende med, at der militært blev disponeret derefter. Han vidste ikke, at der under Vaabenhvilen gentagne Gange blev ført Tropper bort fra Als. Han vidste heller ikke, at Divisionschefen paa Als, Generalmajor *Steinmann*, heftigt protesterede derimod og overfor Overkommandoen gjorde Krav paa ved Vaabenhvilens Udlob at faa tildelt »i det mindste eet godt og paalideligt Infanteriregiment« til de Styrker, han alt havde. Monrad paastaar, at dersom han havde kendt General Steinmanns Ønsker, vilde han have sørget for, at de blev opfyldt, selv om han havde maattet fjerne baade Lundbye og Overgeneralen, ja selv om Ministeriets egen Bestaaen vilde være blevet truet.

Naar han ikke holdt Øje med, at de militære Dispositioner lededes i Overensstemmelse med Ministeriets Politik, var Aarsagen den, forklarer han, at hans uheldige Indgriben ved Dybbøl havde tilføjet ham »et Knæk«, som skadede og lammede hans senere Virksomhed. Det var en af Grundene til, at han lod Lundbye falde og i Stedet optog Reich, hvem han oprindelig tiltroede den rette ildfulde Foretagsomhed. Han maa dog hurtigt have opdaget, at Reich — sikkert under Paavirkning af Andræ — nærrede det samme Sortsyn som Lundbye. Ikke desto mindre lod Monrad de militære Spørgsmaal sejle i deres egen Sø. Han beholdt ikke det samlede Overblik over Situationen.

Hvad mere er: han havde efterhaanden mistet Kontakten med Folkestemningen. Tabet af Als bragte som ved et Trylleslag det

totale Omslag i denne — tilsyneladende, kan man sige, en Forvandling i Bund og Grund af vort Folks Psyke. Hvis der ikke var Syn for Sagen, vilde man vægre sig ved at tro paa den fabelagtige Kontrast mellem Foraarets og Sommerens Heroisme, der krævede Kamp til sidste Mand, og den dumpe Resignation, den Stemning af træt Haabløshed, som nu greb Sindene. Det er, som om det danske Folk i Løbet af de faa Morgentimer, da der kæmpedes paa Als, blev et helt andet. De nationale Draperier fra Treaarskrigens Dage faldt. Ejderpolitikens Gudebillede styrtede ned. Folket saa pludselig sin Situation i Hverdagens graa Lys, og som det saa ofte gaar, slog de maleriske Drømmebilleder om i deres Modsætning og blev til en Stemning af Panik. Dette gjaldt ikke mindst den københavnske Befolkning, der — da Fjenden havde vist, at han var i Stand til at overskride et Vandløb — nu næsten saa Hannibal foran Portene. I sin Harme laster Ploug sine Bysbørn for Frygt og Fejghed: »Ølhusene afsagde Dødsdom over de nedrige Sjæle, som skulde have forvoldt Krigen; Tjenestepiger og Haandværkssvende styrtede til Sparekasserne for at udtage deres Oplagspenge; de smaa Kapitalister solgte deres Papirer, ikke for Sølv, men for Guld, som de kunde bære paa sig, og da saa ogsaa Blade, som hidtil kun havde aandet Mod og Udholdenhed, slog om efter Stemningen og raabte »*sauve qui peut*« — saa var det forbi endog med mange agtværdige og fædrelandssindede Medborgere, endsige da med Børsen«. Da Monrad var gaet af, skrev Ploug, at hans Fald skyldtes »den københavnske Befolknings paniske Skræk, som Børsmatadorer og Generalprokuratorer delte lige med Kokkepiger og Rende-kællinger. Det var København, det ægte københavnske København, Hr. Sørensen *in optima forma*, der tabte Hovedet — Hjertet sidder dybt i ham, som man ved, og taler derfor sjældent med — og indsatte det nuværende Ministerium«.

En tilsvarende Forklaring, holdt i mere afdæmpede Udtryk, giver Monrad i sin Redegørelse. Han var bagefter meget vel klar over, at han havde mistydet Folkestemningen og ikke vilde have været i Stand til at beherske den. Men i selve Øjeblikket saa han anderledes paa det. Allerede da Dotezac indfandt sig hos ham for at raade ham til at gaa ind paa Voldgiften, havde han udviklet sit Lyssyn paa vor militære Situation. Vi har ført Krig i fem Maaneder, sagde

han. Men hvad var fem Maaneder for Danmark? Han forudsaa, at Fjenden ogsaa vilde besætte Vendsyssel. Men Wallenstein havde i sin Tid holdt Jylland okkuperet i tre Aar, og man havde dog givet os det tilbage. Nu vilde Tyskerne maaske tage Als og, selv om det vilde blive meget vanskeligt, Fyn. Men paa Sjælland var vi usaarlige, og der vilde vi afvente Begivenhedernes videre Udvikling. Danmarks Fremtid tegnede sig ikke saa truende for ham: »Hvad der end sker, vil vi ikke miste hele Slesvig«, hævdede han.

Det kunde i det givne Øjeblik have været en diplomatisk Skinfægtning, han her førte. Men som Stillingen var — Hæren intakt, Øerne og Hovedstaden udenfor Fjendens Rækkevidde —, beherskedes han faktisk af den Forestilling, at vi maatte holde ud militært og ikke søge Fred for enhver Pris. Krieger, der vendte hjem den 4. Juli, gik straks til ham for at lodde hans Stemning. Skønt Jordan skred under Monrad, skønt alle andre, fra Kongehus og Finansverden over bondevenlige, nationalliberale og konservative Partiførere til Manden paa Gaden, raabte paa Fred, var Monrad, skriver Krieger, »ikke forknyt«. Han vilde fortsætte Krigen, hvad dog naturligtvis ikke betød, at han ikke vedblivende vilde bestræbe sig for ad diplomatisk Vej at hidføre en hæderlig Fred. I de første Dage af Juli kom han ind paa Tanken om, at man maaske kunde bevæge Kejser Napoleon til at paatage sig Hvervet som Mægler. I Statsraadet den 6. Juli foreslog han, at der herom blev rettet en Henvendelse til Kejseren. Han var paa det rene med, at det kun gjaldt om at redde den danske Del af Slesvig, og da Kejser Napoleon under alle Forhandlinger konsekvent havde hævdet Nationalitetsprincippet, var han overbevist om, at en kejserlig Mægling i hvert Fald kun vilde berøve os de tyske Hertugdømmer og den tyske Del af Slesvig.

Kongen afviste dette Forslag. Han fandt det franske Kabinetts hele Holdning overfor Danmark saa lidet tillidindgydende, at han ikke kunde føle sig tilskyndet til nu at henvende sig til Kejseren. Han vilde straks have gjort Skridt til, at Freden nu kunde blive sluttet. Han ønskede derfor, at man satte sig i Forbindelse med de fjendtlige Magter gennem Kongen af Belgien, og at General Steinmann fik Ordre til at henvende sig til den fjendtlige Overkommando med Forslag om Vaabenhvile.

Monrad modsatte sig dette, og dermed var Konflikten mellem ham og Kongen naaet til Bristepunktet. Forholdet mellem dem var nu saa slet, som det vel kunde blive. Faa Dage før Monrad fik sin Afsked, udæste han sit Hjerte for Dotezac. Han skildrede for ham de Vanskeligheder, han havde med Kongen, og han ytrede i denne Forbindelse: »Jeg gør mig ingen Illusioner; hvis jeg endnu er Konsejlspræsident, er det, fordi det hidtil har været umuligt at finde mig en Efterfølger, hvilket tydeligt er bevist. Jeg bliver tolereret, ikke mere. Kongen, Dronningen og deres Omgivelser er mig fjendtligt sindede. Kronprinsen er rasende paa mig. Prins Hans taler ikke til mig. Jeg bliver, thi det vilde være uværdigt at gaa under de nuværende Forhold. Det vilde se ud, som om jeg flygtede fra Ansaret og fordømte mine egne Handlinger. Men hvilket pinligt Hverv at møde Hindringer der, hvor jeg skulde finde Støtte, ustandseligt at skulle bede Kongen om at være solidarisk med Landet og i Stedet se ham holde fast ved sine tyske Tilbøjeligheder. Jeg har gjort alt for at dække Kongen, som ved sin Tronbestigelse var Danmark mistænkelig, derfor er min Samvittighed rolig. Det var ogsaa delvis lykkedes for mig, men man maa stadig begynde forfra«. I Dotezacs Redaktion er Monrads Ytringer jo næppe ligefrem blevet affarvede. Men Realiteten i dem kan ikke betvivles, og man kan skønne sig til hans Sindsstemning deraf, at det var en fremmed, Christian IX uvenligt sindet Gesandt, han blottede sig overfor.

Monrad havde længe vidst, at han kun »levede fra Dag til Dag«, og at Kongen stadig — aabenlyst saavel som bag hans Ryg — pønsede paa at skaffe sig et Ministerium efter sit helstatsligt-konservative Hjerte. C. N. David beretter en Episode herom. Den 8. Juni aabnedes Jernbanen til Helsingør i Nærværelse af Kongen og Dronningen. Da man efter Festmiddagen i Helsingør vendte tilbage til København, havde Monrad og David Plads i den kongelige Salonvogn. Kongen tog David med ind i Vognens Rygekupé for atter at tale med ham om Nødvendigheden af et Ministerskifte. Han talte »temmelig højt«, og David maatte derfor gøre ham opmærksom paa, at Monrad sad inde i Waggonen hos Dronningen. David, der den Gang endnu helst undgik det pinlige Emne, bemærkede desuden, at Monrad maaske vilde tage Anstød af, at Kongen ikke ogsaa havde indbudt ham til Rygekupéen — »saa meget mere, som Monrad

ogsaa gerne røg en Cigar efter Bordet«. Kongen lod derefter Monrad bede ind i Kupéen.

Stemningsomslaget efter Tabet af Als indgød imidlertid Helstatsmændene Mod til atter at vove sig frem, og Kongen besluttede sig herefter til at afskedige Ministeriet Monrad. Den 7. Juli var Monrad, Quaade og Reich kaldt til Kongen, der forlangte af dem, at der straks blev givet Steinmann Ordre til at søge en tre Dages Vaabenhvile. Ministrene modsatte sig dette, fordi det vilde krydse Planerne om en Henvendelse til Kejser Napoleon. Kongen berammede nu Statsraad til den følgende Formiddag, den 8. Juli, og om Morgen, før dette Statsraad tog sin Begyndelse, stævnedes Kongen Monrad til sig og bad ham indgive Ministeriets Afskedsbegæring.

Monrad gik da ind til de forsamlede Ministre og udfærdigede Afskedsansøgningen, som de alle underskrev. Kongen kom derefter til Stede og satte Statsraadet. Et halvtaarigt, bevæget, disharmonisk, af gensidig Mistillid og Uvilje fyldt Samvær mellem ham og Ministeriet afsluttedes i ophøjet konventionel Harmoni. Kongen takkede Konsejlspræsidenten og de øvrige Ministre for »den Iver og Dygtighed, de havde lagt for Dagen«, og han erklærede, at det ikke var af personlige Hensyn, han nu skiftede Ministerium, men paa Grund af Landets farefulde Stilling troede han at burde forsøge, »om der ikke ved en Veksels af Personer vil kunne opnaas noget«. Monrad takkede paa Ministeriets Vegne for »den Naade og Tillid, som Hans Majestæt havde vist det«. Han sagde, at intet vilde være ham og hans Kolleger kærere, end om det Forsøg, Kongen havde besluttet sig til, maatte lykkes, og at deres Efterfølgere maatte være heldigere, end de selv havde været. Sluttelig udtrykte han sin og Ministrenes Taknemmelighed i Anledning af, at Kongen allernaadigst havde fritaget dem for den Byrde, der havde hvilet paa deres Skuldre. Dette sidste var maaske Ceremoniens eneste fine Stæk af Ironi.

Medens Monrad skrev Ansøgningen, undrede Ministrene sig over, om Kongen nu ogsaa havde et nyt Ministerium rede. Monrad var overbevist om, at han ikke havde det. Dette viste sig at være Tilfældet. Mærkeligt nok havde Kongen anset det for muligt at afskedige Monrad alene paa et Tilsagn, den gamle Carl Moltke havde givet ham om at danne et Ministerium. Da *David*, der var udset til Finansminister, paa Kongens Begæring henvendte sig til Moltke,

forefandt han en lallende, »snarere aandelig end legemlig afkræftet Olding«, som det vilde være Afsind at sætte i Spidsen for Regeringen. David gik derfor straks til Kongen og insisterede paa, at man søgte at overtale *C. A. Bluhme* til at tage Ledelsen. Heri indvilgede Kongen.

Bluhme holdt i disse Dage Sengen. Hans Helbred var rystet, plaget som han var af Gigt i Hænder og Fødder, og han havde sikkert allerede da gjort sine Interesser for denne Verdens Anliggender op. Bluhme afviste da ogsaa enhver Tanke om, at han skulde kunne træde ind i det nye Ministerium, endsige overtage Ledelsen. End ikke da Enkedronning Caroline Amalie kom til ham, lod han sig overtale. Det blev — saa ejendommeligt det kan synes — Monrad, der overvandt hans Betænkeligheder og fik det nye Ministerium bragt i Stand! Monrad var af den Opfattelse, at man maatte se at faa saa mange dygtige Folk ind i Ministeriet som muligt, og han stillede sig loyalt til Raadighed for Bestræbelserne i den Retning: »Jeg skylder ham den Retfærdighed at komme det ihu«, skriver David. Efter Samraad med Quaade tog Monrad Lørdag Eftermiddag den 9. Juli ud til Bluhmes Bopæl, Hendriksholm ved Rungsted, og »bed sig fast paa Bluhme som en Igle«. Hvad hverken Kongen, David eller Enkedronningen havde formaaet, det udvirkede Monrad. Bluhme meddelte om Aftenen Kongen, at han var villig til at danne Ministeriet. David fortalte senere Krieger, at det var »Monrad og ingen anden«, der havde omstemt Bluhme.

Monrad omtaler selv i sin Redegørelse denne Episode. Han forlanger ikke, at den skal regnes ham til Fortjeneste. Men han mener, det maa være ham »tilladt at bemærke, at naar jeg ser tilbage paa de Dage og lægger Pligten i den ene og dens Opfyldelse i den anden Vægtskaal, saa staar det for mig, som om der var Balance«.

Monrads Optræden røber under alle Omstændigheder hans mærkelige Evne til personlig Resignation — selv i Øjeblikke, hvor han maatte føle sig dybest saaret. Tilmed fik han i selve Øjeblikket kun Utak af, at han havde været Kongen behjælpelig. Ved Hove var man, sluttede Bille, der her maaske nærmest sigtede til Dronningen, glade for at være sluppet af med »Kardinalen«, i hvem man haabede at have set »den sidste Gademinister«. Paa Børsen steg Papirerne, da

det rygtedes, at Monrad var afskediget, og Kurserne sprang yderligere i Vejret, efterhaanden som det sivede ud, hvem der skulde have Sæde i Bluhmes Ministerium. I politiske Kredse og i Offentligheden skumlede man om, at Monrad selv vilde have været med, og at det var derfor, han havde gjort sig saa store Anstrengelser. Det er den Slags, en ledende Politiker altid faar paaduttet sig. Krieger, der nævner Rygterne, tror ikke paa dem. Monrads Motiv har været dette, at Bluhme og den Retning, han repræsenterede, efter alle Solemærker at dømme vilde kunne skaffe en gunstigere Fred end han selv. Men ogsaa her skuffede han sig. Han forudsaa ikke, at Bluhme — med Folkestemningen i Ryggen — vilde gaa ind i en saa betingelsesløs Freds- og Kapitulationspolitik, som Tilfældet blev. I Overensstemmelse med Planer, Monrad selv havde næret, kom han derfor hurtigt i Opposition til det Ministerium, han havde faaet stillet paa Benene.

Endnu før Ministeriet Monrads Afgang var der baade i Folketinget og Landstinget af forskellige Medlemmer, bl. a. Højesteretsadvokat Liebe og de senere Ministre Estrup og Rosenørn-Lehn, indbragt en Adresse til Kongen, hvori det billigedes, at Kongen hellere havde villet opgive noget af Kronens Ret end indvilge i et Slesvig-Holsten. »Dette er os en Borgen for, at Formaalet for enhver fremtidig Underhandling vil være en af Tyskland uafhængig Statstilværelse«, hed det med Brod mod Kongens Personalunionsplaner. Adressen kom til Behandling i Folketinget den 18. Juli, og her tog Monrad Ordet fra sin Plads i Salen.

Han gennemgik Begivenhederne, som de var forløbet, og som de havde tegnet sig for ham. Han havde, sagde han, aldrig forstaaet Kampene om Helstat og Ejderstat: »Hvis vi paa noget Tidspunkt i den forløbne Tid havde kunnet faa Helstaten, vilde jeg have takket Gud og taget imod den, og hvis vi i samme Tid havde kunnet faa et Danmark til Ejderen med Holsten knyttet dertil i et unioneret Forhold, vilde jeg have takket Gud og taget imod det«. Men der havde ikke været Mulighed for nogen af Delene. Man havde aldrig kunnet faa Slesvigholstenerne til at sige, hvilken Helstatsordning de vilde have været tilfreds med. »Hvem der end havde ført Statens Ror i de forbigangne Aar, hvem der end havde haft Ledelsen, vilde vi ikke have undgaaet denne Kamp, der saa at sige har ligget i Luften«.

Med Hensyn til sin egen Stilling — baade da han efter Kongens Anmodning overtog Magten og siden, da han paatog sig Ansvar for Kongens Standpunkt til Begivenhederne paa Londonkonferencen — fremhævede han det særlig eftertrykkeligt som et af sine Formaal »som Kongens tro Tjener at arbejde paa, at Kongen og hans Dynasti kunde smelte sammen med det danske Folk«. Disse Sætninger rummer i Virkeligheden en ikke ringe Del af Forklaringen paa det slingrende og svajende i hans Politik. Denne »Tak for sidst« ønskede han nu at bringe Kongen. I en blid Form omskrev han, hvad han aabent og usminket havde betroet Dotezac.

Af Ministeriet Bluhme krævede han en aktiv Politik. Han kunde ikke indrømme, at Landets Stilling skulde være fortvivlet. Naturligvis burde Ministeriet søge at komme til en fredelig Forstaaelse med Fjenden. Men vi behøvede ikke at søge Fred for enhver Pris. Det var, troede han, heller ikke Bluhmes Mening. Først »naar Landet er erobret og Hovedstaden indtaget, maa man finde sig i en hvilken som helst Fred — det er givet —, men før den Tid er kommet, maa man kunne tale med om Fredsbetingelserne«. Han sluttede med den mærkelige Udtalelse om »Folkets Integritet«. Det helligste for ham var, at alt, hvad der er dansk, kunde blive sammen. Han havde stedse arbejdet for den konstitutionelle Frihed, og intet var, sagde han, bitrere for en Mand, end naar han skulde udslutte hele sit Livs Gerning. Men dersom han »havde Valget imellem enten at bevare det danske Folk eller bevare vor politiske Frihed, saa vilde jeg ikke betænke mig paa at vælge det første og lade ethvert Spor af politisk Frihed gaa til Grunde her i Landet, og dersom det skulde være saa, at det danske Slesvig skulde gaa bort fra os og ind i det tyske Rige, og Valget beroede paa mig, hvad der skulde gøres, da siger jeg, at jeg vilde følge Slesvig med Kongeriget; jeg vilde ikke slippe, ikke forlade det. Folkets Integritet er det første og vigtigste for mig; alt andet, hvad enten det hedder Frihed, eller hvad andet Navn det har, er for mig af underordnet Betydning«.

Det var i en stærkt bevæget Stemning, Monrad ytrede dette. Tilhørerne bemærkede, at han overvældedes af sine Følelser. Der kunde naturligvis ikke for nogen, heller ikke for ham selv, være nogen egentlig politisk Realitet i disse Betragtninger. En Maanedstid tilbage havde han brugt dem i det diplomatiske Spil mod Sverige og Vest-

magterne. Nu udtrykte de hans Angst for, at ogsaa det danske Slesvig skulde gaa tabt. De kom som et uvilkaarligt Stemningsudbrud, en lidenskabelig Anraabelse af Ministeriet Bluhme, en Opfordring til det om for enhver Pris at søge det danske Slesvig bevaret.

Senere i Debatten tog *Hall* Ordet. I slebne Vendinger rettede han et overordentligt skarpt Angreb paa Monrad. Han hilste Minister-skiftet med Tilfredshed og sagde, at han, allerede da hans eget Ministerium gik af, havde gjort, hvad der stod i hans Magt for at faa tilvejebragt et Ministerium, der havde Kongens fulde Tillid. Han troede vel ikke, at noget Ministerium havde kunnet afværge Krigen, men havde vi haft et konservativt-helstatsligt Ministerium, vilde der have været en mere udelt Overbevisning om Krigen's Nødvendighed, og »der vilde ikke have fundet en vis vaklende Usikkerhed Sted i den øverste Ledelse og en vis om sig snigende og mere og mere om sig gribende og sig udbredende Mistillid og Mistænksomhed, som er en af de væsentligste Grunde til den ulykkelige Gang, Krigen har haft«. Monrad indskrænkede sig til at bemærke, at Hall burde give en nærmere Begrundelse af de Anker, han havde rejst mod det afgaaede Ministerium og dets Virksomhed, eftersom det først da vilde være muligt at imødegaa ham. Herpaa svarede Hall ikke.

Fire Dage senere stod det klart for Monrad, hvilken uhyre Skuffelse han havde beredt sig selv ved at skaffe Bluhme til Magten. Den Dag modtog man i København Efterretningen om, at den danske Regering havde tiltraadt de Fredspræliminærer, *Bismarck* i Wien havde foreskrevet: fuld og betingelsesløs Afstaaelse af de tre Hertugdømmer, det danske Nordslesvig indbefattet.

Det er ikke nødvendigt her i Enkeltheder at skildre, hvad denne Efterretning afstedkom af Følger herhjemme. Man havde haabet, at Ministeriet Bluhme vilde have været i Stand til at skaffe bedre Fredsbetingelser end et nationalliberalt Ministerium. Dette Haab brast. Virkningerne var i første Øjeblik Lammelse, dernæst Forsagthed og Modløshed, til sidst en Græmmelse, der »slog ind« og forgiftede det offentlige Liv. Partierne vendte sig mod hverandre med hadefulde Beskyldninger, og indenfor Partierne slog personligt Nid og Nag ud i lys Lue. Kun eet kunde man enes om: at vælte den sidste og sværeste Syndebyrde paa Monrads Skuldre. Hans Person blev Stormcentret i disse Timer af Oprørthed og Fortvivlelse, og

det var da først og fremmest i Bitterhed og Selvforsvar, han nu traadte i skarp Opposition til Ministeriet for at kræve Fredsbetingelserne afvist og Krigen genoptaget.

Den 2. August afholdtes et privat Møde af ledende Nationalliberale og enkelte Rigsdagsmænd af andre Partier, bl. a. Estrup og J. A. Hansen. Hall udtalte sig her for at gaa ind paa Bismarcks Betingelser. Han fandt det umuligt at genoptage Kampen, naar Ministeriet var derimod. Monrad, der iøvrigt i denne Kreds kun fandt Tilslutning hos H. Hage, udviklede sine tidligere Betragtninger om, at Kampen burde fortsættes til det sidste. Han høstede kun Spot derfor. »Hvad skulde der vindes ved at lade Fjenden komme til København?« spørger Krieger, og i Kredsen omkring Hall lignede man Monrad ved »den lidenskabelige Spiller, hvis Fantasi idelig udmaler lokkende Billeder om, at endnu en dristig Indsats kunde vinde alt det tabte tilbage, men som ender med at tilsætte alt«.

Under de Forhandlinger, der i Løbet af August førtes i Rigsraadet, maatte Monrad gentagne Gange staa for Skud. Men de Grublerier frem og tilbage, han senere fortabte sig i, mærker man paa dette Tidspunkt intet til. Han havde sine Synspunkter paa det rene, og han havde sit gamle Kampmod i Behold. Tydeligt nok var han inderst inde dybere rystet end de fleste, og han pønsede tidligt og sent paa Udveje til at afvende Katastrofen. Bl. a. henvendte han sig til Bluhme og foreslog ham at tilbyde Bismarck de vestindiske Øer eller Island (!) i Bytte mod det danske Nordslesvig. Men udadtil bevarede han sin Ro, og han bed eftertrykkeligt fra sig, naar han blev angrebet. Fru Monrad havde, skrev hun fra Hummeltofte til Svogeren Chr. Winther, i »denne pinagtige Tid« især Lejlighed til at beundre sin Mand.

Dagen efter Ministeriet Bluhmes Tiltræden nedsatte Rigsraadets Folketing et Udvalg, der skulde undersøge Spørgsmaalet om Krigens Forberedelse og Førelse. Udvalget afgav den 18. August en Betænkning, hvori det tog Krigsførelsen under skarp Kritik og foreslog, at der ved Regeringens Foranstaltning blev nedsat en Kommission til Klarlæggelse af de tidligere Ministeriers, navnlig jo Ministeriet Monrads Forhold i denne Henseende. Betænkningen gav Anledning til en voldsomt bevæget Debat, i hvilken Monrad var Midtpunktet. Han forsvarede sig offensivt ved at anklage Officerskorpset, i hvilket

der, som han sagde, havde raadet en slet Aand. Dybt ned i Office-
rernes Rækker havde man drøftet, om Novemberforfatningen, »dette
Stykke Papir«, og de københavnske Blade var værd at udgyde Blod
for.

Selve Forslaget om Nedsættelse af en Kommission afviste Monrad
i indignerede Vendinger. Det var et af de faa Tilfælde blandt hans
Taler, hvor Vreden gjorde Vers: »Tror De, at jeg vil møde for en
Undersøgelseskommission, som mine Efterfølgere har nedsat? Tror
De, at jeg vil afgive nogen Forklaring for en saadan Kommission
paa noget eneste Spørgsmaal over nogen af mig foretagen Regerings-
handling? Ingen Magt paa Jorden skal kunne tvinge mig til at afgive
et eneste Ord i saa Henseende. Jeg er i den Sag, her foreligger,
ansvarlig for Rigsretten og for ingen anden Ret. Finder De, mine
Herrer, at Krigsminister Lundbye eller nogen anden af det Ministe-
rium, hvis Chef jeg har været, har forsømt sin Pligt, saa hav Mod
til at gaa denne Vej. Derved krænker De ikke nogens Ret og berøver
os ikke den Retfærdighed, som tilkommer os, men kast os ikke hen
for vore Efterfølgere, giv ikke et saadant Eksempel! Tro ikke fra
mig at opnaa en Tøddel eller et Ord lige overfor saadanne Dom-
mere; jeg har mine Dommere, givne mig ved Landets Forfatning,
og det maa være tilstrækkeligt for alle«. Han sluttede med at erklære,
at han ikke vilde »blive et Minut i den Forsamling«, der kunde
krænke Retfærdighedsfølelsen ved at nedsætte en Undersøgelseskom-
mission. Der blev heller ingen Kommission nedsat.

I Konsekvens af den Politik, han havde fulgt siden sin Afgang,
stemte Monrad Nej til Wienfreden af 30. Oktober. I Mødet den
9. November behandlede Folketinget Fredstraktaten, og det var ved
denne Lejlighed, han holdt sin bekendte Tale om »Vanvidets Ret«.
»Jeg anerkender ikke, at vi er bagbundne i denne Sag«, sagde han.
»Jeg anerkender ikke, at vor Modstandskraft er brudt. Man har
nævnt Prøjsen; men hvor sluttede Prøjsen den sidste Fred, da den
afstod Halvdelen af Riget? I Berlin! Man siger, at det vilde være
»Vanvid« nu at gøre Modstand; men har da ikke Vanvidet udført
det største i Historien? Var det ikke Vanvid, da Grækerne gjorde
Opstand? Var det ikke Vanvid, da Schweitz modsatte sig Østrig?
Var det ikke Vanvid, da Holland modsatte sig Spanien? Var det
ikke Vanvid, da Frankrig modsatte sig det hele forenede Europa, og

var det ikke Vanvid, da Napoleon gav sig i Kamp med de store østrigske Hære?« Han nedlagde Indsigelse mod den Maade, hvorpaa Bluhme havde fremstillet Sagen, som om der kun var Valget mellem at tabe Slesvig eller at tabe alt. »Jeg siger, dersom vi virkelig vil gøre en kraftig og energisk Modstand, dersom vi vil optage Kampen paany, og dersom vi holder ud, da ved ingen, hvorledes Strømningen vil gaa i Europa«. En Afbrydelse, der gik ud paa, at Kampen var ført slet, besvarede han med, at saa maatte vi lære at kæmpe bedre.

Man har ogsaa i denne Tale det første Udbrud af den Fortvivlelse paa Fædrelandets Vegne, der siden fik saa lidenskabelige Udtryk. Dødsstemplet vilde i den europæiske Bevidsthed være sat paa den danske Folkelighed, naar 2—300.000 danske Nordslesvigere gaves hen til deres værste Fjender, hævdede han. »Jeg frygter for, at det vil være umuligt for dette lille Land, der bliver tilbage, at bevare sin politiske Selvstændighed; jeg frygter for, at man, i sine Bestræbelser for at bevare sin politiske Selvstændighed og derved undgaa en Ulykke, skal styrte Landet i en endnu langt, langt større Ulykke, nemlig en Deling efter Storebælt. Dersom noget skulde kunne siges at ligge for, eftersom Begivenhederne gaar, da siger jeg, at dette vil staa som det sandsynligste«.

Af Tingets Medlemmer stemte 75 Ja til Traktaten, medens 20 fulgte Monrad. Blandt dem var hans gamle Venner Fr. Barfod, Vilh. Birkedal, Hother Hage og Fr. Hammerich samt endvidere Lars Dinesen, den senere Indenrigsminister Finsen, Sofus Høgsbro og N. J. Termansen.

1864 blev for Monrad den store »Jordrystelse«. De, der stod ham nærmest, tror at vide, at Katastrofeaaet, dets Begivenheder og hans egen Andel i dem sjældent var ude af hans Tanker. »Monrad drejede og vendte i sin Tanke alle de enkelte Begivenheder, drøftede de forskellige Synspunkter og Omstændigheder pro et contra — med det meget morsomme Resultat, at han vidste at fremstille sine Modstanderes Mening meget mere tiltalende, end nogen af dem selv nogen Sinde havde forstaaet —, gennemgik i sin Erindring de forskellige Personligheders Opførsel, dømte og fordømte dem, og det sidste da med den Lidenskab, som skjulte sig under hans tilsyne-

ladende Ro, men gik især i Rette med sig selv om, hvorvidt han havde valgt det rette og ladet sig lede af de rette Motiver. Alt dette udgjorde et Aandsarbejde, som næppe nogen anden kan opvise Mage til, og som adskiller Monrad saa bestemt fra vore andre Politikere, der ikke tog Fortiden saa tragisk«, skrev i 1893 P. Vedel til Viggo Monrad.

Men udadtil skulde ingen faa Indtrykket af andet end uforstyrrelig Ro og Ligevægt. Kun sparsomme Glimt i hans senere Skrifter røber hans virkelige Stemninger. Saa aaben og udadvendt, saa talende, agerende og paagaende han var, naar det gjaldt Arbejde og Planer, ligesaa tillukket, ligesaa uigennemtrængeligt maskeret førte han sig, naar han pintes af personlige Lidelser. Det var blevet hans Vane at indkapsle sig overfor Omgivelserne, skjule sine dybeste Følelser og søge ind i Ensomheden med sin Kummer. »Faa Mennesker har i den Grad som Monrad levet et dobbelt Liv, det, der saas, og det, der ikke saas, og som hverken Ansigt eller Tale forraadte for Omverdenen«, skriver P. Vedel. Til Tider forsvarede han sin »sjælelige Integritet« med en Bryskhed eller en Kaadhed, bag hvilken kun den fine Iagttager anede det oprevne Sind. Det var dette, der gav Anledning til Paastandene om hans Kynisme. I de Omvæltninger, der efter 1864 fandt Sted i hans Væsen og Tankegang, især den intensive Fordybelse i det religiøse Liv, sporer Eftertiden de voldsomme indre Kampe, han maatte udstaa.

Det er vistnok det nødvendige Særkende for en ledende Politiker, at han har Evnen til at »hvile i sig selv« og forholde sig roligt afbalanceret, selvsikker og ufølsom overfor Angreb. Monrad havde ikke denne Egenskab. Skuffelserne og Nederlaget i 1864 maatte derfor træffe ham næsten som et Ulivssaar. I en Artikel, Ploug skrev nogle Dage, efter at Monrad var afrejst til Ny Zealand, drøfter han, om Monrad kan have haft Grund til at tage sig Miskendelsen saa nær: »Ganske vist har han været udsat for ubillige offentlige Domme og ingen Sinde for haardere end efter hans sidste Ministerium, og maaske har han lidt nok saa meget af privat Bagtale; men det kan dog ikke indrømmes, at han har maattet døje mere heraf, end hvad enhver offentlig Mand maa være forberedt paa og maa kunne taale, især i et saa snakkesaligt og kritisk Samfund som vort«. Naar Monrad ikke nød den faste og ubetingede Tillid, som han med sine store

Evner og redelige Hensigter kunde gøre Krav paa, skyldtes dette til dels hans egne personlige Egenskaber, hans stærke Selvfølelse, der var »forbunden med stor Pirrelighed«, og hans Ulyst til selv at vise Fortrolighed. Alligevel savnede Monrad »hverken en snævrere Kreds af Venner eller i meget vidt Omfang Anseelse og Paaskønnelse, og det er langt fra, at der har været ham paalagt noget Martyrium, som kunde give ham nogen Grund til at vende sit Fædreland Ryggen«.

Selv følte Monrad det, som al Skammen, al Nationens Fortrydelse og Fortvivlelse dængedes paa ham, og han krympede sig voldsomt derunder. Hist og her i hans Prædikener skimter man, hvad han maatte opleve. Et Sted skildrer han, hvor haardt det falder at række Haanden ud, uden at den bliver modtaget, eller at nærme sig en Klynge Mennesker, »og saa gaar Samtalen straks i Staa, og den ene gaar bort efter den anden, og du lades ene tilbage«. Ensomheden kan, siger han, være kærkommen for ethvert alvorligt Menneske; »men den Ensomhed, som Foragten skaber omkring et Menneske, maa i Sandhed være haard at bære«. Især har han i en Prædiken 2. Juledag over Evangeliet om Stefanus' Martyrium øst af sine egne Erfaringer: »Har du nogen Sinde hørt en hujende, larmende Hobs vilde, forbitrede Raab? Det er dig, Raabene gælder; det er dig, de forbander; det er dig, som de beskylder for at have forraadt det Fædreland, du maaske dog elsker saa højt som nogen«. Han hen tyder her til Scenerne paa Brogade Søndag den 7. Februar 1864. Og hvad der efter Katastrofen kunde møde ham, aabner han i den samme Prædiken et gribende Indblik i: »Stundom kan et Menneske, der bærer paa en stor Sorg, i enkelte Øjeblikke ligesom glemme, hvad der tynger ham, og hengive sig selv til Glæden. Og saa kan der være den, der ikke har Hjertelag nok til at unde ham disse flygtige glade Øjeblikke, men finder det rigtigt at bringe ham i Erin dring den Sorg, hvorpaa han bærer. Da kan du pludselig se Solskin net svinde bort fra hans Ansigt. Den onskabsfulde har naaet sit Maal: at forbitre den bekymrede hans saa glade Øjeblik«. Samtiden har kendt hans Saarbarhed, naar Talen var om 1864. I sin Skildring i »Det forjættede Land« har Henrik Pontoppidan et Træk, der er som bygget over disse Ytringer fra Prædikenen.

Af nogle personlige Optegnelser fra Rejsen til Ny Zeeland ses det, hvor nær Monrad har været den fuldkomne Selvopgivelse og Livs-

lede. Man maa ikke forveksle Sorg med Livslede, skriver han: »Den livslede vilde glæde sig, om han kunde sørge. Sorgen er Glædens Tvillingsøster, de har samme Moder: Kærligheden. Kun naar du elsker, kan du sørge og glædes. Det er med Misundelse, at den livslede ser et Menneske vride sine Hænder i Fortvivelse og udgyde Taarer, saa ej engang Nattens Søvn standser Graaden«. For den livslede er der ingen Hjælp: »Hører du, at en kær Søn ligger dødelig syg, da fælder du ingen Taarer, men det er, som din Sjæl lettedes ved Tanken om, at han bliver befriet for Livets Tryk. Erfarer du, at din Datter har Haab om at blive Moder, da sukker du uvilkaarligt, thi din Hu fæstes ved Livets tunge Byrder, der venter paa den ufødte, og sejler du over Havet med, hvad der er dig kært, og rejser et Uvejr sig, og mærker du, at dit Skib har at bestaa en Kamp paa Liv og Død, da gyser du ikke, men tænker: oh, gid en Bølge vilde rulle hen over os alle og Havet gemme os i sit Dyb. Ja, da er du ensom, du forstaar ingen, du fristes næsten til at ønske dig en fiks Idés Trylleverden for at slippe ud af Vanskelighedernes Tryk«. Det er den samme stivnede, følelseløse Sindstilstand, han skildrer i sin Prædiken 2. Juledag: »Naar et Menneske tæller mange Dage og har sørget meget, fældet mange Taarer, da hænder det saare ofte, at et saadant Menneskes Sjæl bliver træt, og at han eller hun siger til sig selv: »jeg kan ikke mere; jeg har grædt saa meget, at nu kan mit Øje ikke mere blive vaadt; nu vil jeg have Ro de faa Dage, som Gud endnu maatte forunde mig at leve; jeg vil ikke mere sørge, men nyde uforstyrret de Goder, som endnu maatte gives mig. Og saa ender et saadant Menneske Livet med Ligeegyldighed endog for deres Smerte, som staar ham nærmest. Intet er maaske mere almindeligt, end Menneskene efter i et langt Liv at have været kastede om mellem Glæde og Sorg, ender med en saadan dorsk Sløvhed, der saa staar som en Visdom, der er Frugten af et langt Livs Erfaring«.

Følelsen af saaledes at være kainsmærket herhjemme kaldte igen paa de Tilskyndelser til den store, overraskende Gestus, det dramatiske Omslag, der paa en saa mærkelig Maade var blandet med Maadeholdet og det rolige Overlæg hos ham: han kom ind paa Tanken om at udvandre — ikke til andre civiliserede Egne, men til

nye, primitive Forhold under helt andre Himmelstrøg, til Australien eller Ny Zeeland. Han havde søgt at kæmpe sig gennem sin sjælelige Krise ved at oversætte Dele af det gamle Testamente, karakteristisk nok Esajas, Job og Salmerne. Men Arbejdet hermed maatte standses, da Udgivelsen var forbundet med Tab. En Tid tænkte han paa at flytte over til Slesvig og deltagte i Nationalitetskampen der. Men Strømmen gik den Gang bort fra Slesvig, og det havde den offentlige Menings Bifald: »Den Præst blev anset som den mest patriotiske, der hurtigst tog sin Afsked og søgte tilbage til Kongeriget«, skriver han.

Derimod talte praktiske Grunde for en Udvandring til et oversøisk Sted. Hans økonomiske Stilling var ikke god. Han vilde blive nødt til at foretage Indskrænkninger, hvilket vilde falde lettere, naar han kom ud af sin daglige Omgang.. Helbredshensyn var ogsaa medvirkende. Selv havde han, siger han, i den ene Haand »Fornemmelser, der antydede en ved Overanstrengelse fremkaldt apoplektisk Tilbøjelighed«. Fru Monrad, der allerede da var begyndt at skrante, trængte til et varmere og sundere Klima og nye Omgivelser. Især ønskede han dog at bringe Sønnerne i Vej under gunstigere Forhold i det fremmede. Viggo Monrads Helbred var siden Feltoget rokket. Desuden havde han »tabt hele sin Ungdomsfrejdighed og sine Illusioner«, og de juridiske Studier, han før Krigen havde paabegyndt, havde han faaet Afsmag for. Den yngste Søn, Johannes Monrad, havde haft Planer om at blive Søofficer, men det var »tvivlsomt, om Danmark havde Brug for Søofficerer, og den private Søfart var hos os hverken en anset eller lønnende Livsstilling«. Han burde derfor, mente Monrad, bringes »ind i en Virksomhed, hvortil hans Tilbøjelighed og usædvanlig store praktiske Begavelse syntes at egne sig«.

Sin Beslutning om at udvandre traf han allerede tidligt efter Sammenbruddet. Han valgte Ny Zeeland, fordi Forholdene der — klimatisk og i anden Henseende — forekom ham mest tillokkende. Fru Monrad og Sønnerne gik gerne ind paa Planerne; men i Offentligheden og Vennekredsen vakte de den mest levende Uvilje. Høyen foreholdt ham i meget skarpe Udtryk det urigtige i at forlade Landet i dets Ulykke. Lehmann gengiver en Samtale, han i Efteraaret 1865 havde med Monrad, og i hvilken han endnu i sidste Øjeblik søgte at gøre Monrad begribeligt, at det var hans Pligt at blive

hjemme. Lehmann forstod ikke »saa ekscentriske Planer« som at udvandre til Australien. Han saa i dem et Udslag af »den dæmoniske Higen«, som stedse havde jaget Monrad fra det ene til det andet. Vilde han endelig for en Tid trække sig ud af det offentlige Liv, saa havde han jo i Hummeltofte »et yndigt Aftægtshus«, eller han kunde leje sig en Villa ved Genfersøen eller Middelhavet. »I hans Alder og Livsstilling at drage paa saadanne Eventyr var«, ivrede Lehmann, »at overskære sin Livsrod, svigte sin Pligt og berede sig en Fremtid fuld af Savn, Skuffelser og Anger. Ved at blive paa Hummeltofte og pløje sin Jord var han en Cincinnatus, ved at skjule sig ved Genfersøen en Voltaire, ved at drage til Australien — en Micawber, og dertil var han sandelig for god«.

Den Motivering, Monrad selv offentlig fremsatte, gik kort og godt ud paa, at han følte sig træt. Men gennem hans Udtalelser til de Venner, der bestormede ham, faar man en mere usminket Fremstilling af hans Bevæggrunde. Navnlig ses det, at det ikke var nogen personlig Skyldfølelse, heller ingen Erkendelse af egne Fejlgreb, men *Bitterhed*, der drev ham i Landflygtighed. »Det danske Folk er et raadent Folk, og ingen kan forlange, at jeg og mine skal staa Last og Brast med et raadent Folk«, sagde han til Birkedal. I Samtalen med Lehmann forklarede han, at han saa ingen Fremtid for Danmark og det danske Folk. Blev det ikke skandinavisk, var det fortabt, og vilde det være skandinavisk, var det ogsaa fortabt. I al Fald vidste han ikke, hvad der var at gøre, og uden Maal kunde et Menneske ikke være. Han var en *outworn*, og han havde tabt al Tillid til sig selv; men man maatte tro paa sig selv, hvis andre skulde tro paa en, og uden Tro kunde man intet udrette. Han havde troet, at det danske Folk vilde slaas til det yderste for Dannevirke og — hvis det skulde gaa under — da gaa under med Ære; men han var blevet bittert skuffet og følte den dybeste Afsmag for det hele. Han maatte derfor bort, saa langt som muligt.

Den samme Følelse af at have op- og afgjort sit Mellemværende med det danske Folk og dets Anliggender aander ud af et Brev, han skrev hjem kort efter Ankomsten til Ny Zeeland: »Jeg føler bestandig mere levende, at jeg er færdig med Politik, hvad mig selv angaar. Et Udgang søgs Rettigheder respekteres, naar det styrter, og jeg skal

ikke have Lov til at sige: Nu kan jeg ikke mere, og dog har jeg i over 25 Aar slidt og slæbt som en Møllehest«.

Sine Forpligtelser overfor Landet i dets, forfatningspolitisk set, forviklede og umulige Situation efter Hertugdømmernes Afstaaelse svigtede han dog ikke i højere Grad, end at han forinden Afrejsen tog livligt Del i Forhandlingerne om Grundlovsrevisionen af 1866. Som J. C. Christensen 50 Aar senere bestræbte han sig for at naa et Resultat, der kunde samle alle betydende Kredse i Folket. Han siger selv, at den Understøttelse, han i saa Henseende ydede Forhandlingens Hovedparter, Konsejlspræsident Grev *C. E. Frijs* og *J. A. Hansen*, var »temmelig betydningsløs«, og at man godt kunde have undværet den: »Jeg stod paa en Maade Fadder til Overenskomsten mellem Frijs og J. A. Hansen, men Barnet var blevet døbt, om der end havde været en anden Fadder«. Det er maaske rigtigt; men Situationen var overordentlig broget, og den indebar saa mange Muligheder, at kun en fingernem evnede at knytte Traadene. Han vilde ikke have Forbindelsen bagud til Junigrundloven brudt. »Vi ved jo dog«, sagde han, »at det ofte er saa, at en gammel klinket Lerpotte kan være mere dyrebar for et Menneske end det allerkostbareste forgyldte Porcellænsstykke. Hvis der i den gamle Lerpotte har hvilet en Thyra Dannebods eller en Ansgars Aske, vil man langt foretrække at beholde den i den Skikkelse, den har, fremfor i den moderne Dragt«. Men som de andre Nationalliberale havde han siden 1849 gjort sine Erfaringer med Hensyn til Junigrundlovens Landsting: socialt og erhvervspolitisk betydningsfulde Samfundsinteresser kom forfatningsmæssigt ikke til deres Ret, og han enedes derfor i Sommeren 1865 med *H. R. Carlsen* og *J. A. Hansen* om en Valgbarhedscensus, der skulde raade Bod herpaa. Med dette Forslag tabte han i nogen Grad Fodfæstet indenfor sin egen Kreds, men det bidrog til at holde visse oppositionelle Venstrekredse fast under de fortsatte Forhandlinger, og det kom paa en Maade til at danne Udgangspunkt for den senere *Estrup'ske* Løsning, hvorved Landstingets Vælgerkorps deltes i en almindelig og en højstbeskattet Klasse.

Denne Løsning, som blev vedtaget af Rigsdagen den 7. November 1865, sluttede Monrad sig til. Inderst inde var han veltilfreds med den: den tiltalte ham i høj Grad, skrev han siden, og det Forsøg,

Grundtvig og Tscherning gjorde paa at faa Kongen til at nægte sin Sanktion, fandt han latterligt. Men af taktiske Grunde — formodentlig for at berolige de oppositionelle Kredse i Venstre — udtalte han sig i Mødet den 7. November noget forbeholdent om Løsningen. Han satte sin Lid til, sagde han, at det nye Landsting vilde »komme til at indeholde saa mange Elementer, der er ensartede med Folketinget, at begge Ting vil kunne samvirke«. Ogsaa heri skulde han blive skuffet.

Forhandlingerne om Grundlovsrevisionen bestyrkede ham kun i hans Forsæt om at trække sig ud af det politiske Liv. »Alt er saa fuldt af Vrede og Partihad, saa det er modbydeligt«, skrev han i September 1865 til H. R. Carlsen. »Jeg tilstaar, at jeg er bundtræt af at se, hvorledes den bløde, geléagtige Overbevisning berøver en alle Midler til en forstandig Kalkule«. Han ansaa nu ogsaa sin Position i Nykøbingkredsen for rokket. I sin Redegørelse anfører han et Brev, som han umiddelbart efter Dannevirkes Rømning modtog fra en navngiven Vælger i Byen, og som efter alt at dømme har gjort et voldsomt Indtryk paa ham. Det hed heri: »Her, hvor De forhen, da man ikke tiltroede Dem at ville række Haand til og byde det danske Folk det, som sket er, tidligere nød Agtelse og Tillid, vækker Deres Navn nu Harmen, og derfor fjerner fædrelandssindede, ærekære danske Mænd Deres uhyggelige Billede, der ikke mere kan betragtes som en Prydelse i en Stue, men kun vækker bitre og sørgelige Minder. Den almægtige Gud give, at Hævnens Time snart maa slaa for al den Ulykke, indre og ydre Fjender ved jesuitiske Hyklerier og ved Forræderi har bragt over vort kære gamle Danmark og det danske Folk«. Stemningen, der gik gennem dette Brev, deltes i nogen Grad af Vælgerne i Kredsen. Endnu ved de to Valg i 1864 kaaredes han uden Modkandidat, men der var stærke Kræfter i Bevægelse mod ham. Ved Opløsningsvalget den 30. Maj 1865 havde han for første Gang en Modkandidat, Skolelærer A. C. Hansen fra Gunslev, der sluttede sig til Venstre. Monrad valgtes med 462 Stemmer, medens Lærer Hansen samlede ikke mindre end 335 Stemmer. Monrad forudsaa med Sikkerhed, at at han ved det følgende Valg vilde falde. »Det vilde have været mig smerteligt«, føjer han til, »at forkastes af en Valgkreds, som jeg havde repræsenteret i en Række Aar, og som var mig inderlig kær«.

Een Korporation var der dog, som her ved Afskeden følte Trang til at bevidne Monrad sin Taknemmelighed: Lærerstanden. Den store landbrugsvidenskabelige Forsker *N. J. Fjord*, der var »Monradist«, og hvem Monrad havde hjulpet frem til Studierne i Matematik og Kemi paa Polyteknisk Lærestalt — der kom i det hele til at bestaa det næreste Forhold mellem de to Mænd —, tog Initiativet til, at der blandt Landets Lærere samledes ind til en Hædersgave til Monrad. Der indkom 1200 Rdl. fra ca. 600 Bidragsydere Landet over. En Komité, bestaaende af Overlærer Kraiberg, Aarhus, og Lærerne Andersen, Saxild, og Torup, Nykøbing, overrakte den 27. November Monrad et Guldchronometer med Inskriptionen: »Til Biskop Monrad fra danske Lærere 1865«. Med en »solid Guld-kæde« havde det kostet 510 Rdl. Resten af Beløbet blev anvendt til et Legat i Monrads Navn.

Samme Dag, som Grundlovssagen var bragt i Havn, den 7. November 1865, traadte Monrad ud af Folketinget. I »Lolland-Falsters Stiftstidende« bekendtgjorde han, at han »paa Grund af en i Tid og Rum længere Rejse« havde nedlagt sit Mandat. Han bragte Kredsen en oprigtig Tak for den trofaste Tillid, »som det overvejende Antal af Vælgere i en længere Aarrække har vist mig«. I Forvejen havde han gjort alt rede til Afrejsen. Landbruget ved Hummeltofte havde Svigersønnen, Professor *N. C. Frederiksen*, som den 1. Maj 1865 var blevet gift med Monrads ældste Datter, *Ada Marie*, haft i Forpagtning. Han overtog nu Gaarden for 50.000 Rdl. Sine store Samlinger af Bøger, Malerier og Kobberstik lod Monrad bortsælge ved Auktion.

Den 29. November afholdtes paa Skydebanen en Afskedsfest, hvori et stort Antal Rigsdagskolleger deltog. Især var Venstres Rigsdagsgruppe stærkt repræsenteret. Blandt Deltagerne var *Tscherning*, der skal have været »synlig bevæget« ved Afskeden med sin gamle Kollega fra Martsministeriet. Men Festen fik dog maaske sin særlige Karakter derved, at hverken Hall, Lehmann eller Krieger havde givet Møde. Festtalen blev holdt af *J. A. Hansen*, der fremhævede, hvorledes Monrad havde været »blandt de første, der plantede Frihedens spæde Frøkorn« i Danmark, og som ved sin dybe, mangesidige Indsigt, sin rastløse Flid og sin Forhandlingsevne havde vidst at fremme dets Vækst. Stærkt bevæget svarede Monrad, at naar han

nu drog i Udlændighed, var Aarsagen den, at han ikke havde kunnet udholde Synet af de Ulykker, der Slag i Slag havde ramt hans Fædreland. »Hans Blik blev usikkert, hans Forhaabning formørkedes, hans Ro forsvandt«, og han kunde for Tiden ikke tage en Gerning op til Gavn for Landet. Men han haabede, at hvorledes man end bedømte hans politiske Virksomhed, vilde man indrømme ham, at han kun havde haft Landets Vel for Øje. Han sluttede med at sige, at Mindet om denne Aften skulde følge ham til det fjerne Land og staa levende for ham, naar han der vandrede ad den ensomme Sti.

Den følgende Dag tiltraadte han og hans Familie Rejsen til Ny Zeeland.

XIX. NY ZEELAND

Foruden Monrad og hans Hustru bestod Rejseselskabet af den ældste Søn, *Viggo Monrad*, der et Par Dage før, den 27. November, var blevet gift med *Olga Marie Berg*, Datter af Sognepræst Peter Chr. Berg i Sværdborg, den 16-aarige Søn *Johannes Monrad* samt den yngste 8-aarige Datter *Karen Monrad*. En norsk Tjenestepige og en ung lollandsk Landmand *Heie*, hvem Monrad havde antaget som Forvalter, fulgte med, og desuden havde tre Præstesønner, Rørdam, Kornerup og Bloch, der ønskede at udvandre, sluttet sig til Selskabet.

Færden gik over London, hvorfra man midt i December ombord paa Sejskibet »Victory« tiltraadte den tre-fire Maaneder lange Sørejse sønden om Afrika til Ny Zeeland. Interiøret var det sædvanlige ved et Udvandrerkskibs Afgang. »Tæt og tung laa Taagen over Floden, og Skibsdækket var ufremkommeligt for Udvandrerne Kister og Kasser. Det vrimlede af Dyr som i en Noahs Ark, af Høns og Ænder, Faar, Svin og Grise, thi Skibet var forsynet for hele Rejsen, og det myldrede ombord af Mennesker. Skibsmandskabet talte ikke mindre end 40 Mand, og saa var der 170 Passagerer, Børn af alle Aldre, fra Pattebørn og opad, unge og gamle Mænd og Kvinder af forskellige Samfundsklasser, udtærede og kraftige, fattige og velhavende — alt i en kaotisk Forvirring«. Skildringen, der vel skyldes

Monrad selv, viser, i hvilken Grad de brogede Omgivelser interesserede ham og virkede tankeafledende. Under Indtrykket af dette livfulde, malerisk afvekslende Udvandrerensamfund, fjernt fra den regelbundne, stillestaaende Borgerlighed i København, slog det ham, hedder det, »hvor ensidig vor sædvanlige Dannelse er, hvor overvejende den beskæftiger sig med Abstraktioner og Ideer og hvor lidet med Realiteter og de naturlige Fænomener«. Der var her en ny og særegen Verden at kaste sig ud i, og Monrad forsømte ikke Lejligheden. Skibets Kaptajn, der var ivrig Katolik, holdt sig til at begynde med paa Afstand af den lutherske høje Gejstlige; men det lykkedes Monrad at vinde ham for sig — med det Formaal, betegnende nok, at skaffe sig et Indblik i Navigationen! Iøvrigt var hans Dag paa Skibet ingeniørlunde viet til Lediggang. Han holdt Skole for den lille Karen, læste Engelsk med Sønnerne og de unge Rejseledsagere og studerede for sit eget Vedkommende engelske astronomiske og geologiske Værker. Selv lavede han op under Sørejsen. Det eneste ængstende ved den var, at Fru Monrad næppe taalte den saa godt. Hun bar allerede da paa Spiren til den Sygdom, der faa Aar senere skulde lægge hende i Graven.

Monrads Ry var gaaet forud for ham til Ny Zeeland. I Koloniens Hovedstad Wellington blev han modtaget med al Honnør af Guvernøren, Sir *George Grey*, i hvem han fandt en virksom Støtte. Sir George indbød ham til, saa ofte han besøgte Byen, at bo i Guvernementsboligen, og her stiftede han Bekendtskab med Premierministeren, Parlamentets Formand, Biskoppen og andre af Koloniens fremtrædende Mænd. Paa Dronningens Fødselsdag og ved andre højtidelige Lejligheder var Monrad indbudt som fremmed Æresgæst. Guvernøren tilbød ham Bolig i et Landsted, han ejede udenfor Wellington; men Monrad afslog Tilbudet, da han ønskede snarest muligt at paabegynde sit Nybyggerliv. Han havde oprindelig tænkt at bosætte sig paa Sydøen, og han havde derfor en Overgang taget Ophold i Byen Nelson paa Sydøens Nordspids. Men den Regeringsjord, der her var til Raadighed, stod efter Heies Vurdering ikke Maal med, hvad han var vant til hjemme paa Lolland, og Monrad bestemte sig derfor til at købe Jord paa Nordøen. Mellem Wellington og Byen Wanganui paa Vestkysten ejede Regeringen $\frac{1}{2}$ Million Acres Land, bestemt til Udstykning mellem lysthavende Kolonister. I dette Land-

skab, ved den lille Sø Carere, der havde Forbindelse med Floden Manavatu, udpegte Heie nogle Lodder, der var lige ved at kunne tage det op i Bonitet med det hjemlige Lolland. Her besluttede Monrad at slaa sig ned.

Det skete imidlertid ikke lige straks. Opsat paa at lette Monrad Vejen fandt Sir George Grey ud af, at dersom Sønnerne Viggo og Johannes indtraadte som Officerer i Koloniens Milit, vilde der tilkomme dem hver 200 Acres Jord, som de efter at have beboet og opdyrket i fem Aar vilde have til fri Raadighed. Den Jord, som saaledes blev tilbudt dem, laa ved Patea, Nord paa fra Wanganui. Da det for Monrad først og fremmest gjaldt om at faa Sønnerne i Vej, modtog han med Tak dette Regeringens Tilbud; men da hans Pengemidler ikke var tilstrækkelige til, at han kunde kolonisere baade ved Carere og Patea — forsyne begge Ejendomme med Bygninger, Indhegninger og Besætninger — valgte han at opgive Carere, og for at være Sønnernes Ejendom nærmere flyttede Familien fra Nelson til Wanganui. I Anledning af hele dette Arrangement tilskrev Monrad fra Nelson Kong Christian IX et Brev, hvori han underrettede Kongen om, at han, da en Beslutning ikke kunde opsættes, havde ladet Sønnerne indtræde i den stedlige Milit. Det var, ses det, mere for, at der ikke skulde blive draget forkerte Slutninger af det skete, han foretog denne Henvendelse til Kongen: Viggo Monrad var jo dansk Officer. »Eftersom det kun er i Militen, og det kun som surnummerære Officerer, de indtræder, og da de derhos kan frigøre sig for deres Stilling, hvad Øjeblik det maatte forlanges, saa tør det vel anses for tvivlsomt, om nogen Tilladelse selv for min ældste Søn var fornøden«, skrev han, »men da dog ogsaa muligvis det modsatte kunde være Tilfældet, og da Sagen ved at forebringes Deres Majestæt muligvis kunde blive sat i et falskt Lys, saa tillader jeg mig at udbede mig Deres Majestæts naadige Tilgivelse. Det vilde være mig en stor Beroligelse, skønt Beskedenheden forbyder mig at haabe det, om Deres Majestæt kunde lade mig tilflyde et Ord om, at De allernaadigst tilstod mig min Begæring«. Det er ubekendt, om Kongen har svaret; men i hvert Fald fik Sønnerne deres Udnævnelse.

Der kom imidlertid intet ud af Patea-Planerne. Der udbrød Uroligheder mellem de Indfødte i Distriktet, og Militen maatte gribe ind. Skønt Viggo og Johannes Monrad som surnummerære Officerer

ikke blev indkaldt, forhindrede dog disse Forviklinger, at Kolonisationen ved Patea kunde paabegyndes. Tiden trak under disse Omstændigheder ud. Først paa Sommeren 1866 var Familien flyttet fra Nelson til Wanganui, og Maori-Spektaklerne bevirkede endnu nogen Ventetid. Monrad tabte til sidst Taalmodigheden, og han bestemte sig til at vende tilbage til Carere-Planen. Medens Viggo Monrad havde taget Arbejde hos Distriktets Landvæsenskommissær i den Hensigt at uddanne sig til Landmaaler, sendtes Johannes Monrad og Heie den 27. August 1866 til Carere for at paabegynde Rydningen af Grunden. De medførte en Kærre, belæsset med et Telt og andre Fornødenheder.

Hvor primitive Forholdene var, ses deraf, at skønt Afstanden mellem Wanganui og Carere kun er et halvt Hundrede Kilometer, tog Rejsen otte Dage. En halv Snes Kilometer fra Wanganui slap Vejen op, Egnen var ubeboet, man maatte trænge frem gennem uberørt Urskov, vade over Vandløb o. s. v. Jorden, man havde valgt, havde før været beboet af Maorier, og fra den Tid stod endnu tilbage en Grenehytte og en Kvægfold, men der var fremdeles megen Skov at rydde, før Ejendommen var i brugbar Stand. For Johannes Monrad og Heie var Arbejdet uvant, og de Maorier, de lejede til Hjælp, udmærkede sig ikke ved Arbejdsomhed. Det gik derfor langsomt med Rydningen. Den 1. Oktober tog Monrad selv paa Hesteryg ud til Carere. Ene Mand tilbagelagde han den uvejsomme Strækning, og vel ankommet til Stedet tog han selv sin Del af Sliddet. P. Vedel anfører herom et Brev fra Heie: »Biskoppen deltager i enhver Ting, om Dagen gaar han med paa Arbejdet, og han er meget udholdende, om Aftenen læser han for os et Stykke i det nye Testamente — hvor ganske anderledes forstaar man det da og kan følge med, end naar man læser det alene! — naar vi har skudt en And eller en Vandhøne, hjælper han med at plukke den, er en Strømpe itu, og man ikke ret forstaar at behandle den, siger han: »Kom her, din Klodrian, og lad mig vise dig, hvorledes du skal bære dig ad«.« Monrad gik saaledes med Liv og Sjæl ind i Nybyggerens Tilværelse. Han »sov i Telt med de andre og levede som de af, hvad de kunde skyde eller fiske, og hvis Jagten og Fiskeriet slog fejl, af Flæsk og Kartoffler«, oplyser Vedel efter de Breve, der blev sendt hjem.

Mere end tre Uger varede dette hans første Ophold i Carere dog

ikke. Hans Hænder blev angrebne af Sandfluer, saa han ikke længere kunde arbejde. Men henimod Aarets Slutning maatte han tage fast Ophold i Carere, da han i Wanganui modtog den Jobspost, at Heie, der havde været ham en saa fortrinlig Medhjælper, var druknet, da han vilde føre nogle Kreaturer over Manavatu.

I November 1866 var Monrad blevet Ejer af Lodderne i Carere. Han fik sig paa en Auktion i Wellington tilslaaet 482 Acres for £ 529, og han stræbte nu at indrette sig mere varigt paa Stedet. Efter Heies Død var han tvunget til selv at forestaa Arbejdet. Familien tog da i April 1867 Ophold i Warengi ved Manavatus Munding, et halvt Hundrede Kilometer fra Carere. Monrad tænkte at dele sig mellem Familien og Carere paa den Maade, at han med Dags Mellemrum red frem og tilbage mellem de to Steder. Det blev imidlertid hurtigt for besværligt for ham, og Familien, der var blevet forøget derved, at den næstældste, 21-aarige Datter *Louise Dorthea*, først paa Aaret 1867 var ankommet fra Danmark, flyttede da i Slutningen af Maj fra Warengi til Carere, skønt der endnu ikke var opført beboelige Bygninger. Damerne maatte bo i et Telt, der var overbygget med et Grenehus, medens Monrad og Sønnen sov i en Jordhytte. Trods Vanskelighederne ved at fremskaffe egnede Materialer lykkedes det dog efterhaanden at faa opført et Beboelseshus, der af Hensyn til Faren for Jordskælv maatte bygges af Træ paa Pæle. Herind flyttede man da med de medbragte Møbler, Piano, Malerier og Bøger. Fru Monrad gav sig straks i Lag med at anlægge en Have ved Huset. Den tilplantedes med Køkkenurter og Blomster, som en Mand i Wanganui havde foræret hende. »Naar hun har Blomster, er hun glad«, skrev Monrad hjem. Monrad, der elskede sin Cigar og sin Pibe, forsøgte sig med Tobaksdyrkning, men Udfaldet skal ikke have været en Sukces. Viggo Monrad fandt senere ud af, at den nyttigste Anvendelse, man kunde gøre af de fædrene Tobaksblade, var at fugte dem og lægge dem paa Gløder: »Menneskene maatte da redde sig ved en skyndsom Flugt, men Moskitoerne i Værelset faldt flokkelvis døde ned«. Huset, Monrad byggede, eksisterer ikke mere. Sønnesønnerne har opført et andet i dets Sted. Men et Elmetræ, som Fru Monrad lod plante paa en Høj i Haven, og som i Tidens Løb voksede sig stort og skønt, staar fremdeles tilbage som et Minde om den danske Biskop og hans Nybyggervirksomhed. Ogsaa Ejendommens

Udenværker blev bragt i Orden. I August 1867 var Haven og Gaarden hegnet, »Grisene lukket ude, Saaningen begyndt. Faarevangen er hegnet; Faarene kan ikke længere løbe bort. Om fjorten Dage vil Kvægvangen ogsaa være hegnet«.

I et Brev til Tscherning, skrevet i Februar 1868, hedder det: »Vi har det i det hele taget ret godt; det kunde gaa mig meget bedre, men det kunde ogsaa have gaaet mig meget værre. Held har været blandet med Uheld, Dumheder med rigtige Beregninger, Sløsevornhed med Paapasselighed, Besværligheder med Nydelser, Livets Skaal har haft en passende Blanding af bittert og sødt«. Dagen var regelmæssigt inddelt. »Hver Dag jeg slaar Øjnene op, er du den første, jeg tænker paa«, skrev Monrad til Chr. Winther. »Du er mit Ur. Sagen er, at dit Portræt hænger lige over min Seng, og naar det er saa lyst, at jeg kan kende dit Ansigt, saa er det Daggy. Da vore Ure ikke vil gaa herude, saa kan Maaneskinnet let forveksles med Morgengry . . . Jeg ved, at det er Morgenrøde, naar jeg kan skelne Rosen paa din Hat«. Paa dette Tidspunkt, Kl. 4 à 5, stod Monrad op, gik ud i Kanoen for at trække Aalenettet op, hænge det til Tørring og bringe Fangsten hjem. Han tændte derefter op i Køkkenet, og medens Datteren gjorde Morgenmaaltidet rede, fuldendte han sit Toilette. Kl. 7 var Theen drukket, og derefter studerede han til Kl. 8 Latin eller Maorisk med Datteren. Formiddagen og Eftermiddagen gik med Arbejde i Bedriften, og ind imellem underviste han den yngste Datter Karen. Ved 10-Tiden gik han og Louise ud med Kanoen for at sætte Aalegarnet. Han mindedes disse Aftener i den Brudetale, han nogle Aar senere holdt til Datteren, da hun ægtede *Otto Bache*: »Saare meget har du været for mig; vi har levet sammen hjemme og ude, paa de store ensomme Have og i de dybe, ensomme Skove. Hvor mangan Aften har vi ej været i Kanoen sammen og sat Garnet, medens Floden bruste, og Solen sendte sine sidste Straaler fra de fjerne snedækte Bjerge«. Aftentimerne tilbragtes inden Døre med Oplæsning og Samtale.

Selv tog Monrad saa godt som nogen arbejdsvant Mand Del i den daglige Dont. Han haandterede trods nogen Landarbejder eller Skovhugger baade Skovl, Spade og Økse, malkede Kreaturer og var jævnsides med Sønnerne og Tjenestefolkene med i alt det grovere

Arbejde. Selv om Nybyggerlivet ikke formaaede at udslette det gejstlige Præg hos ham — endog til daglig gik han klædt i sin lange sorte Frakke, hedder det —, skaanede han sig aldrig, og intet Arbejde forekom ham uværdigt. Det kunde paa dette Punkt undertiden komme til en Konflikt med Tjenestefolkene. En af hans største Vanskeligheder bestod i det hele taget i at skaffe sig egnede og arbejdsvillige Tjenestefolk. Med indtagende Galgenhumor fortæller han i sine Breve om de Kvaler, han havde med udygtige og efterladende Medhjælpere. Men fra Tid til anden høstede han ogsaa i den Retning glædelige Erfaringer. Hans Eksil havde henledt unge, udvandringslystne Dantes Opmærksomhed paa Ny Zeeland, og det var adskillige Landsmænd, der søgte ham for at faa Raad af ham eller gaa i hans Tjeneste. En yngre Dansk, der en Tid opholdt sig paa Ny Zeeland, har fortalt Forfatteren Th. Graae, at han kort efter sin Ankomst til Landet begav sig til Carere: »Jeg havde ikke før set Biskoppen, og da jeg udenfor en højst primitiv Bolig traf en middelhøj Mand, der var iført en gammel Sommeroverfrakke og havde en bredskygget Filthat paa Hovedet, ivrigt beskæftiget med at tildanne Gærdestaver, kløve Pindebrænde, eller hvad det nu var, spurgte jeg en passant: »Hvor bor den danske Biskop? ...« — »Jeg er Biskop Monrad«, svarede den Tiltalte og betragtede mig med et skarpt, gennemtrængende Blik, som vilde han undersøge, hvad for en Person jeg vel kunde være. Undersøgelsen — maaske i Forbindelse med en Anbefalingsskrivelse — maa dog være falden ud til min Fordel, thi snart sad jeg bænket ved et velforsynet Bord, afvekslende spisende og lyttende til de gode Raad, som Danmarks forhenværende Konsejlspræsident var saa venlig at give mig«.

Til de nærboende, venligtsindede Maoriestammer havde han i det hele et godt Forhold. Det skete, at de stjal hans Heste: et Udslag af ubefæstede Proselytters Skrøbelighed. I Teorien var de vundne for Kristendommen, og han havde efterhaanden lært sig saa meget af deres Sprog, at han kunde forrette kirkelige Handlinger som Daab og Begravelse i Maorie-pah'en. I sit Brev til Chr. Winther fortæller han, at medens han skrev det, kom Maorieerne og forstyrrede ham: »De vil have, at jeg skal døbe et Barn. Sagen er, at jeg for en tre Uger siden holdt en engelsk *service* over et Barn, der døde. Saa vilde de have, at jeg skulde gøre det samme over et udøbt Barn, der døde.

Det nægtede jeg, men holdt en Bøn ved Graven og skændte ved samme Lejlighed paa dem, fordi de lod deres Børn henligge udøbte, og lovede at døbe deres Børn«.

Hvad Monrad havde tilsigtet med dette primitive Nybyggerliv: sjælelig og legemlig Genrejsning, opnaaede han. Sundheden og Kræfterne vendte tilbage, og under hele Opholdet paa Ny Zeeland havde han kun et Par Dages Sygeleje. De praktiske Sysler — hvad enten de nu bestod i at rydde Urskov, mure en Skorsten, fodre Kvæg og Svin eller hugge Brænde — hjalp til om ikke ligefrem at aflede Tankerne, saa dog at jage alt sygeligt Grubleri paa Flugt. Hvis ikke en uefterrettelig Tjenestekarl ærgrede ham, hvis ikke hans Kvægbestand hærgedes af Sygdom, hvis ikke Maoriernes Hunde forcerede Indhegningerne om hans Jord og dræbte eller forjog hans Faar, var der talløse andre Forretninger at tage Vare paa. Hans Naturglæde bevirkede ogsaa, at det nyzeelandske Landskabs stemningsrige Oprindelighed bjergtog ham. I de Forelæsninger, betitlet »Politiske Drømmerier«, han holdt efter Hjemkomsten, indfletter han en livfuld Skildring af, hvad der havde grebet ham af Syner og Følelser i Urskoven — den, der havde »ligget urørt hen siden Skabelsens Dage«. Færdedes han her med Sav og Økse, digtede han videre paa det storslaaede Natursceneris »ejendommeligt fortryllende« Stemninger. Han kunde høre »en underlig Lyd« som af en Mand, der rømmede sig, og han kom uvilkaarligt til at tænke paa den store Pan, der nedlagde Indsigelse mod, at hans Skov fældedes.

Lykkedes det ham nu ogsaa at overvinde den sjælelige Lammelse, som Skibbrudet i 1864 og den hjemlige Miskendelse havde tilføjet ham? Man har kun faa, men i en vis Forstand tilstrækkeligt oplysende Vidnesbyrd om, hvad der beskæftigede ham af Tanker i Udlandigheden. Kontakten med Danmark var svag og tilfældig. Han fik »Fædrelandet« sendt ud til sig, og bortset fra Familien derhjemme korresponderede han kun lejlighedsvis med Venner som Chr. Winther, Allen og Tscherning. Et Indblik i hans Tankeverden faar man egentlig kun gennem de ovenfor omtalte, endnu bevarede Optegnelser fra Rejsen. Men de siger os ogsaa adskilligt.

Politik er bandlyst fra disse Optegnelser. Som Dr. Nyholm paapeger, er der intet Tegn til, at Monrad allerede paa Ny Zeeland har

paabegyndt det indre Opgør om 1864, der siden saa vedholdende sysselsatte ham. Det er dog næppe tænkeligt andet, end at han ogsaa derude atter og atter har gennemlevet Begivenhederne i Erindringen og søgt at klare sig, hvor hans egen og andres Skyld laa. Men han har endnu ikke haft dem i den Grad paa Afstand, at han ligesom har kunnet »træde ud af sig selv« og se uheldet paa dem. De Betragtninger, han umiddelbart efter Hjemkomsten — provokeret af Angreb, der rettedes mod ham — gjorde gældende, tyder ikke paa, at han ude i det fremmede er kommet til at se stort anderledes paa Tingene, end da han i Rigsraadet forsvarede sin Politik. I et Brev til Allen priser han denne, der nu som aldrende Mand kunde glæde sig over at have udført et stort og interessant Livsværk, medens han selv kun havde »en Virksomhed at se tilbage paa, om hvilken, naar man vil holde sig til Sandheden, man ikke kan vide, om den har været mere til Skade end til Gavn«. Men om nogen egentlig Anger eller Selvanklage, nogen Erkendelse af begaaede Fejlgreb, er der aabenbart endnu ikke Tale.

Monrads personlige Problem var et helt andet. Han følte sig skuffet og bitter, svigtet af dem, han troede at kunne stole paa. Hans Hensigter havde været de redeligste og uegennyttigste, og Anklagerne traf ham derfor helt uforberedt. Med sin hele særprægede sjælelige »Lægning«, saa hudløs overfor Angreb, saa dybt saaret i sin Ærgerrighed han var, blev hans Fristelse den at børe indtil det ulidelige i Miskendelsen og Forurettelserne. Han løb Faren for at fortabe sig i et afmægtigt Had til dem, der havde tillagt ham falske Motiver eller snigløbet ham.

Det er her, hans Karakters Storhed røber sig. Han forstod selv, hvor det var, det sjælelige Sammenbrud truede ham, og han havde Midler til at afværge det. Hans ejendommelige Evne til Selvransagelse og Selvtugt bragte ham Opfejningen. Han vidste ligesom at »narre« de nedbrydende Kræfter. Livsleden, der havde haft Tag i ham, saa han paa som en Guds Tilskikkelse i Lighed med Pest og Hungersnød: »Tag imod Livsleden, red Leje for den, naar du lægger dig til at sove, giv den en Plads ved din Side, naar du sætter dig til Bords, og byd den Armen paa dine Vandringer. Hvem ved, om den ikke kan forbarme sig over dig og forlade dig. Intet forøger Smerten saa meget som at vaande sig. Siger du til en skærende Smerte: lad

mig nu ret mærke, hvor ondt det kan gøre, saa vil du straks fornemme en Lindring. Saaledes er Trøsten paa Veje til dit Hus, naar du tænker: Nu vel, saa vil jeg sige Farvel til Glæden og tage mit Kors paa mig og gaa min Gang«. Det er den samme Tanke, han paa en mere burschikos Maade giver Udtryk i Brevet til Allen. Bad han sit Fadervor, skrev han, formede han den sjette Bøn saaledes: »Og fri mig fra alt ondt, i Særdeleshed fra Gnavenhed!« Det gnavne og pirrelige var for ham Spiren til sygelige Sindstilstande.

Hans skarpe psykologiske Sans hjalp ham gennem Krisen. Men den Kilde, hvoraf han særlig øste Kræfterne, var Kristendommen. Er det rigtigt, hvad Birkedal siger, at det rastløse politiske Virke i Aarene fra 1854 til 1864 sugede Kraften af hans Kristenliv, saa har til Gengæld Selvfordybelsen efter Katastrofen bevirket, at det religiøse Instinkt hos ham brød frem med overvældende Styrke. Dr. Hauge har vist, at Elementerne i hans særlige Kristendomsopfattelse har været til Stede allerede længe før 1864. De typiske Træk i hans Forkyndelse var de samme før som efter. Men der er ingen Tvivl om, at hans religiøse Liv mangfoldigt intensiveredes og afklaredes under Indvirkning af Ulykkesaarets smertelige Oplevelser, og at især hans Syn paa *Tilgivelsen* som den Kristnes første og fornemste Pligt fæstnede sig. Som hans personlige Problem laa, var der for ham kun Fred at vinde deri, at han rensede al Bitterhed ud af sit Sind og tilgav dem, der havde forurettet ham, og denne Fred var kun at hente i Kristi Fodspor. Oprejsningen laa i, at den saarede Sjæl tilgav sine Fjender, som Frelseren havde gjort det. Vreden vilde vedblive at ulme i Sindet, hvis man ideligt fordybede sig i Krænkelens hele Bitterhed og opriskede »alle de smaa Biomstændigheder, som gjorde den endnu bitrere«. Fristelsen hertil skulde man jage fra sig: »Lader du derimod Tanken slaa ind paa en anden Vej, prøver du med Oprigtighed dit Liv, om ikke ogsaa du har forset dig, vel vidende, at sjældent er der Fjendskab uden Skyld paa begge Sider; søger du at se din Skyld i dens rette Belysning og sande Størrelse, idet dit Hjertes Oprigtighed spreder al den Taage, der skjuler Sjælen for sig selv; leder du, som en Guldgraver efter Guld, om alt, hvad der kan tjene til din Fjendes Undskyldning, kommende ihu, at det ej blev givet dig at se Tankerne i et andet Menneskes Hjerte, og at tilfældige Omstændigheder ofte kan stille en Handling i en usand Belysning, an-

vender du, for at være kort, paa at undskylde din Fjende hele den skarpsindige Kløgt, al den Sindrigheid, som din Sjæl udfolder — du ved det —, med saa megen Behændighed og Begavelse, naar det gælder om at undskylde din egen Gerning: da er du paa det rette Spor i Forbønnen, og dersom Gud giver dig sin Naade, vil du gaa sejrrig ud af Bønnens Kamp og sige af et oprigtigt Hjerter: Forlad ham!»

Fjernt fra det hjemlige Milieu med dets afledende og forstyrrende Indflydelser naaede han frem til — indenfor det menneskeligt mulige — at mestre sit personlige Problem. Tilgivelsens Imperativ blev, som vi skal se, ikke blot Ledemotivet i hans rige kristelige Forkyndelse, men i videre Forstand ogsaa Bindeleddet mellem hans politiske og religiøse Virksomhed.

Efterhaanden som han da genvandt sin sjælelige Ligevægt, begyndte han at længes hjem efter Civilisationen, de intellektuelle Omgivelser og de aandelige Sysler. Allerede i Februar 1868 skrev han hjem, at Livet derude gjorde ham »mere og mere aandelig fattig«. Han havde en Følelse af, at han aandeligt gik tilbage. Til Gengæld haabede han, at han til sin Tid kunde vende hjem med en Konstitution, der var styrket ved legemligt Arbejde, »og med et friere, skønt ikke glædeligere Blik paa Forholdene i Verden«. De Vanskeligheder, der mødte ham i Bedriften, gik ham ogsaa paa Nerverne: »Jeg er for gammel og har for lidt Forstand paa *farming*, jeg overfaldes undertiden af en uendelig Kedsommelighed ved det hele *Wirtschaft*, og Tabet med Faarene har frembragt en Modbydelighed for det hele, som jeg forgæves søger at overvinde«, skrev han paa samme Tid til Sønnen.

Han havde paa intet Tidspunkt tænkt sig at emigrere for bestandigt, og da nu Spørgsmaalet om Sønnernes Fremtid i det nye Land var bragt i Orden, besluttede han at rejse hjem. Oprindeligt havde han tænkt sig at tiltræde Tilbagerejsen hen paa Aaret 1869; men den store Opstand, som de fjendtligsindede Maori-Stammer paa Østlandet — *Huhu*'erne kaldet efter deres Krigsraab — i Slutningen af 1868 iværksatte, fremskyndede Monrads Afrejse med et halvt Aars Tid. Koloniregeringen raadede kun over en tilfældigt sammenskrabet, uøvet Militæ, der — skønt den kunde møde Stenalderens Bue og

Spyd med moderne Ildvaaben — i første Omgang led Nederlag overfor de kampglade Maorier. Huhu'erne trængte hurtigt frem mod Vestlandet, hvor de ogsaa truede Manawatu-Omraadet. I en Smædeartikel om Monrad hed det sig siden, at han var blevet »jaget ud af Landet af de Vilde«. Alle Beretninger gaar dog ud paa, at han tog Situationen med stort personligt Mod. Paa et vist Tidspunkt havde Høvdingen for de venligtsindede Maorier i Nabolaget sprængt to Heste for i Tide at faa Monrad underrettet om, at Huhu'erne nærmede sig. Om Aftenen oplæste han i Familiens Kreds, »ikke Brøndstedts Oversættelse af Æschylos«, men »Fædrelandet«s Artikler om Slavekrigen i 1848! Efter at han var gaaet til Ro, hørte han pludselig Hunden gø og pibe, som om den havde faaet et Slag. I et Nu var han ude af Sengen, men han kunde hurtigt berolige sig: et af Kreaturerne var sluppet ud i Gaarden og havde givet Hunden et Puf.

Efterretningerne om, hvordan Opstanden bredte sig, blev imidlertid af en saadan Karakter, at Regeringen i Wellington opfordrede Monrad og hans Familie til at følge de øvrige Nybyggeres Eksempel og bringe sig i Sikkerhed i den nærmest liggende By Foxtown. Rejsen derind foretoges i en Baad paa Manawatu-Floden, saa man kun kunde medføre det nødtørftigste. For sit eget Vedkommende bestemte Monrad sig nu for det endelige Opbrud fra Nybyggerlivet. Han vilde dog, fortæller P. Vedel, endnu en sidste Gang se de Steder, hvor han havde tilbragt saa indholdsrige Stunder. Ene Mand red han tilbage til Carere, skønt Rejsen ikke kunde være uden Fare. Der hændte ham ikke andet, end at en Flok Maorier, han mødte, søgte at skræmme ham med at istemme Krigsraabet og danse Krigsdanse for ham. Ejendommen i Carere stod endnu, som han havde forladt den, og de nærboende Maorier forholdt sig rolige.

Bladenes Beretninger om Opstanden bevirkede, at man hjemme i Danmark ængstedes for den Monrad'ske Families Skæbne. Fra Paris skrev Chr. Winther, skummende af Raseri, til Constantin Hansen: »Maorierne er *alle* (selv de halv-kristne) raa, vilde — Menneskeædere. I flere Artikler i den nyzeelandske Avis forekommer Tanken *ofte* om Udryddelse (extermination) af den dyriske, *grusomme* Race. Jeg nægter ikke, at jeg hælder til denne Side. *Alle* disse *Racer* er af Naturen bestemte til Undergang. Sker det ikke ved Grumhed og Vold, saa sker det langsomt, men først efter at de har øvet meget

ondt, af sig selv, *af en Naturnødvendighed*. Hvorfor skulde ogsaa disse ufuldkomne Slægter mere have Lov til at være til end Drager, Serpenter, Mastodonter og — Dronter? Plesiosaurer og Ichtyosaurer? — Væk med dem! og lad saa de engelske og danske Missionsdamer og de engelske Skomagervende, som vil prædike Evangelium for disse Dyr, græde længe nok! — — Var det dog ikke afskyeligt, hvis Viggo, der ikke faldt for sit Fædreland, nu skulde lade Livet for at forsvare Kræmmerfolkets Biland?«

Da dette Brev blev skrevet, var imidlertid Opstanden allerede slaaet ned, og samtidig havde ogsaa Monrad, hans Hustru samt de to Døtre Louise Dorthea og Karen — den 10. Januar 1869 — indskibet sig i Wellington for Syd om Kap Horn at sejle til London. Forholdene i Kolonien var nu saa rolige, at Monrad kunde se sine Sønners Fremtid betrygget. Sørejsen varede tre Maaneder, og den forløb ikke uden Genvordigheder. Fru Monrad maatte holde Sengen det meste af Tiden, og hendes Tilstand bedredes først, da Skibet nærmede sig England. Den 15. April naaede man London, og efter halvtredie Aars Fravær betraadte Monrad den 28. April atter den hjemlige Jord. Han tog foreløbig Ophold paa Hummeltofte.

XX. PRÆST OG POLITIKER

Monrads Tilbagekomst vakte adskilligt Røre i politiske Kredse herhjemme. Man fortabte sig i Gisninger om, hvad han nu kunde ville tage sig for, om han muligt agtede at genoptage sin politiske Virksomhed og i saa Fald under hvilke Former. Nede i hans gamle By Nykøbing F. var der — endnu mens han befandt sig paa Søen — Planer fremme om at faa udskudt Besættelsen af Byens ledige Borgmesterembede, saa det kunde blive ham tilbudt, naar han kom hjem. »Fædrelandet« fandt dog, at det vilde være en »for en Mand af hans Betydning mindre tiltalende Virksomhed«, og der kom da heller ikke mere ud deraf.

I de ledende Kredse ventede man, at Monrad vilde stille højere end som saa. P. Vedel, der, som han sagde, altid havde »en hel Del tilovers for Monrad«, bemærkede i et Brev til Quaade, at den hjem-

vendte havde forekommet ham at være »meget flink«, og at han vistnok ikke vilde »undlade ved første Lejlighed at komme frem paany«. Vedel kunde tænke sig, at naar Frijs og Estrup forsvandt, vilde Monrad træde til, og han vilde kun hilse dette med et *quod felix faustumque sit*.

Betegnende er det, at Konsejlspræsidenten selv, Greve *C. E. Frijs-Frijsenborg*, efter sine Breve til Vedel at dømme har omfattet Monrads Hjemkomst med nogen Uro. Sindene var paa det Tidspunkt optaget af de Forhandlinger, der paa Grundlag af Pragfredens Paragraf 5 var ført med Bismarck om en Tilbagegivelse af det danske Nordslesvig. Saa svær Opgaven var for den danske Regering — den maatte afvise Bismarcks fuldkommen urimelige Fordringer om Garantier for Nordslesvigs tyske Befolkningselementer, men samtidig sørge for, at det ikke blev Danmark, der afbrød Forhandlingerne —, ledede Frijs og Vedel Noteudvekslingen med en overordentlig Grad af Kløgt og Takt, saa Bismarck til sidst maatte tage sin Tilflugt til et Kneb for at faa udvirket, at Forhandlingerne løb ud i Sandet. Frijs havde sine egne Meninger om, hvordan et Land som Danmark skulde føre sig i den store Politik. Som Type var han den fuldkomne Modsætning til Monrad, inderst inde en Bonde med Bondens Instinkter, »snarere plump end fin, uden Principper med adskillig Bonsens«, som Kriegers Vurdering af ham lød. Trods sin Uvilje mod alt tysk og sin Foragt for Bismarck var han af den Opfattelse, at Danmark i egen Interesse maatte tilstræbe et godt Forhold til Tyskland. Medens han da i private Breve og Udtalelser ytrede sig om Bismarck og hans Politik i de groveste Vendinger, traadte han officielt yderst forsigtigt i Gulvet, og han var overbevist om, at fik Monrad de kildne Spørgsmaal i Hænde, vilde der kun ske Ulykker. Fra Marienbad, hvor Frijs ved Monrads Hjemkomst opholdt sig, tilskrev han Vedel et Par Breve, hvori han gjorde sit bedste for at rokke Vedels gode Mening om Monrad. Frijs frygtede, at Monrad igen vilde være i Stand til at skaffe sig en Position. Han beklagede, at hans nære Ven og Raadgiver *Andræ*, der kunde være »en i høj Grad ønskelig Modvægt eller Modkraft imod Monrad«, ganske vist havde de rigtige Meninger, men aldrig var at formaa til i Handling at drage Konsekvensen af dem. *Andræ* havde efterhaanden næsten »fuldstændig isoleret sig«, men »nu til Dags maa der dog bag ved hver

Personlighed være en lille Hale, og Andræ er næsten blevet haleløs, hvorimod den anden (Monrad) efter sin Natur altid vil skaffe sig en af en betydelig Længde, omend ikke af nogen meget kompakt Sammensætning«.

De Udtalelser om Danmarks Situation og sine egne Anskuelser, som Monrad fremsatte umiddelbart efter sin Hjemkomst, og som ad forskellige Kanaler naaede ned til Frijs i Marienbad, maatte for dem, der havde Øjeblikkets praktiske Problemer at tumle med, tage sig ud som Udslag af Monrads sædvanlige Eksperimenteringslyst. De foreligger kun i Frijs' og Kriegers knappe, utvivlsomt let karikerede Referat, men Tendensen i dem ses af hans egne senere offentlige Erklæringer. Straks efter sin Hjemkomst besøgte han Kongen. Dagen efter, den 30. April, traf han Krieger, der noterede, at han saa »alvorligere, men flink ud«. Monrad udtalte sig ikke overfor Krieger om sine Fremtidsplaner, men Krieger har skaffet sig lidt at vide om, hvilket Forløb Samtalen mellem Kongen og Monrad havde faaet. Monrad havde udtalt sig yderst pessimistisk om Danmarks Situation og betonet Prøjsens Magtstilling i højere Grad, »end det behagede Kongen«. Under stor Forbitrelse fortalte Kongen senere til Andræ, at Monrad havde raadet ham til at anlægge noget af Civillisten sikkert i Udlandet, da ingen kunde vide, hvortil længe det kunde holde her i Danmark. »Har jeg fortjent et saadant Raad?« spurgte Kongen. Ogsaa Kronprinsen udtalte sig nedsættende om Monrad. Han havde, skriver Krieger, »ikke glemt den Tilrettevisning, han fik af Monrad, da han i Statsraadet kom med den Paastand, at naar Kongen havde udtalt sin Vilje, kunde der da ikke være Tvivl om, at den vilde blive udført«. Uviljen mellem Kronprinsen og Monrad var gensidig. Monrad ønskede ikke at aflægge Kronprinsen noget Besøg.

I Samtaler med sine politiske Venner fremhævede Monrad stærkt, at Danmark nu i sit Forhold til Prøjsen maatte slaa ind paa den fredelige og føjelige Linie. Til H. R. Carlsen udtalte han sig i »prøjsisk-sindet Retning«, og overfor Lehmann gjorde han gældende, at Pragfredens Paragraf 5 var en Ulykke for os. Havde den ikke været, vilde vi have fundet os i vor Skæbne, og der kunde i saa Fald have været Tale om at komme paa en god Fod med Prøjsen. Nu derimod vedligeholdtes Illusionerne, og ved første Lejlighed vilde Prøjsen besætte Jylland og aldrig mere slippe det. Det var tilsvarende Anskuel-

ser, han fremsatte overfor Grev Frijs, da han den 26. Juni efter Grevens Hjemkomst besøgte denne. I Brevet til Quaae skildrede Frijs, hvorledes Monrad syntes at have udviklet sig til Pessimist ovre paa Ny Zeeland. Monrad burde »hellere være blevet hos Maorierne, thi han fortvivlede om alt, vilde kysse Støvet af Bismarcks Tøffel etc.« Det var hans Overbevisning, at vi for enhver Pris maatte se at komme paa en god Fod med Prøjsen, hvortil Grev Frijs havde svaret, at det var Hovedgenstanden for Regeringens Bestræbelser, men at hertil hørte to Viljer, og hidindtil havde vi ikke herhjemme mærket noget til, at den prøjsiske Regering var interesseret i det samme gode Forhold til os, som vi ønskede at staa i til den. »Det glædede mig at kunne skænke ham aldeles ren Vin«, skriver Frijs, »da jeg intet havde at fortie, ejheller troede det nyttigt at fortie noget som helst«.

Den eneste af sine gamle politiske Venner, Monrad ikke opsøgte, var betegnende nok *Hall*. Gensynet mellem de to Mænd kom til at bero paa en Tilfældighed. Enkedronning Caroline Amalie fortæller i et Brev til P. Rørdam, at hun havde haft Besøg af Monrad. Ifølge Krieger var det den 27. Juni. Det fremgaar af Brevet, at hun kun har følt sig bestyrket i sin gode Mening om Monrad. Besøget havde været hende meget kært, skriver hun, og det har glædet hende, at Rørdam i et Brev til hende har betegnet Monrad som »et ædelt Menneske«. »Han forekommer mig ogsaa at være forædlet ved alt, hvad han aandelig maa have lidt!« føjer hun til. Medens han var hos hende, blev *Hall* meldt. Det voldte hende et Øjeblikks Overvejelse, fordi hun havde hørt Rygter om, at der bestod en Spænding mellem Monrad og *Hall*. Hun besluttede sig imidlertid til at modtage *Hall*. »Derfor hedder det nu, at jeg har stiftet Forlig mellem disse«, skriver hun. Der skete nemlig dette, at *Hall* efter Besøget hos Enkedronningen fulgte med Monrad til Hummeltofte og blev hos ham i tre Timer.

Selvom de saaledes igen kom paa Talefod med hinanden, tyder intet paa, at det fortrolige Venskabsforhold fra Ungdomsaarene nogen Sinde senere blev genoprettet.

De, der havde ængstet sig for, at Monrad skulde have til Hensigt straks at træde ind som aktiv Politiker, kunde foreløbig berolige sig. Han ønskede først at orientere sig til Bunds i den Udvikling, der havde fundet Sted under hans Fraværelse, og da heller ikke Kongen

i den Samtale, de havde haft, opfordrede ham til at genoptage sin politiske Virksomhed, besluttede han sig til at søge Præsteembede. Men ganske vist ønskede han et Kald i Hovedstadens Omegn, saa han kunde være Begivenhedernes Brændpunkt saa nær som muligt. En Lejlighed i saa Henseende frembød sig, da Embedet som Sognepræst i Brøndbyerne ved Gunni Buscks Død blev ledigt. Monrad søgte og fik det.

Der var delte Meninger om hans Beslutning. Grev Frijs drog et Lettelsens Suk. Han fandt det »meget hæderligt«, at Monrad stadig vilde bruge sine Evner »og ikke ørkesløst tære paa sin Pension«. Senere kunde han altid optage en politisk Virksomhed. Havde Greven været Monrads Ven, havde han aldrig kunnet give ham andet Raad end netop at gøre det, han havde gjort. Ploug derimod var misfornøjet. Han skrev i »Fædrelandet«, at Monrad igen burde være traadt ind i det politiske Liv: som Politiker vilde han altid være en Storhed, men som Landsbypræst kun »en — Besynderlighed«. P. Vedel var af samme Opfattelse. I et Brev til Quaade beklager han Monrads Beslutning: »Jeg synes, at »Fædrelandet« har Ret i at sige, at han kunde hjælpe til at hæve Niveauet lidt i Folketinget, og det ved Gud, at det kunde trænge dertil«. Fra forskellig Side fik Monrad Opfordringer til at stille sig ved de forstaaende Folketingsvalg. Han afslog dem alle.

Sidst i Juni foretog han en Rejse til Paris for at skaffe sig Føling med Strømningerne i den store Politik. Han lagde Vejen over Ems, hvor han traf sammen med Prins Oscar (II) af Sverige, og i Paris havde han en Sammenkomst bl. a. med Thiers. Efterretningen herom foruroligede igen Grev Frijs. Monrad forekom ham at være »en ubegribelig Størrelse«. Thi naar han alligevel kastede sig ind i Politiken, hvorfor havde han da søgt Præstekald. »For mig maa han med største Fornøjelse overtage Affærerne, men jeg kan hverken tilraade Kongen dette Valg, ej heller tror jeg det tjenligt for Landet«, skrev Grev Frijs til Quaade. Da Monrad først i Juli kom tilbage, søgte han en Samtale med Frijs. »Han har udfundet«, noterer Krieger, »at Fred er Løsenet«, og han vilde »afvæbne«. Desuden burde der istandbringes et *Pactum confraternitatis* med Sverige. Begge disse Idéer udviklede han for Frijs, der, siger Krieger, »lo ad ham«.

Den 2. Juli udnævntes han til Sognepræst i Brøndbyerne, og Søn-

dag den 1. August blev han indsat i Embedet. I sin Tiltrædelsesprædiken, som han holdt over Ordet: »Vidste du dog paa denne din Dag, hvad der tjener til din Fred«, spores Dønningerne fra de Tvivl om det danske Folks Fremtidsskæbne, som havde grebet ham. Da Jerusalem ikke »kendte sin Besøgelsestid«, »blev der fældet en stille Dom af Himlens og Jordens Gud, og denne Dom var Jerusalems Ødelæggelse og det jødiske Folks Adsplittelse over Jorden«. En hel Menneskealder gik hen, før Frelserens Ord blev til Virkelighed. »Det er forfærdeligt i Folkenes Historie at betragte denne Tid, der ligger mellem Afsigelsen af den stille Dom og Dommens Fuldbyrdelse. Tusinder og atter Tusinder lever hen, sorgløse, ubekymrede, nydende Øjeblikket, og dog gaar de med Dommens Mærke paa deres Pande«. Med sin Gerning i Menigheden vilde han da tilstræbe, at den og dens enkelte Medlemmer folkeligt og kristeligt lærte deres Besøgelsestid at kende. Han nævnede i stor Ærbødighed Forgængerens Virksomhed og føjede til: »Det siger jeg eder i Oprigtighed, at jeg ej kommer til eder med store Tanker om, at jeg vil kunne gøre det bedre end min Forgænger, og at jeg vil være glad ved, om I, naar det engang forundes mig at stedes til Hvile efter Livets mange Kampe, kan give mig i min Grav det samme Vidnesbyrd, som I giver, og som I skal give ham, at han var en tro Tjener«.

Den forhenværende Biskop og Konsejlspræsident gik med sin sædvanlige og utrættelige Flid og Omhu for Embedsgerningens Detailler op i sin Virksomhed som Sognepræst. Chr. Richardt mindes, at han en Søndag, da der rasede en frygtelig Snestorm, fulgtes med Monrad i Slæden til Kirken og hørte ham holde en af sine bedste Prædikener for syv-otte Tilhørere. Det skortede ham heller ikke paa rent praktiske Initiativer. Han valgtes hurtigt til Sogneraadformand, et Hverv, han satte Pris paa. I sit Arbejde for Sognets og Menighedens Bedste støttedes han af sin Hustru, der, skønt stadig skrantende, ufortrødent gjorde en Præstekones Gerning. Det var vistnok paa hendes Forslag, man i Sognet fik oprettet et Asyl for Børn, hvis Mødre om Dagen gik paa Arbejde. Pengene tilvejebragtes paa den Maade, at Monrad selv tilskød en Sum svarende til den, Sognet bevilgede. Da Asylet i 1895 fejrede sin 25 Aars Dag, blev Fru Monrads Billede ophængt i Lokalet.

Størst Betydning fik Monrad dog i Sognet selv — og langt ud

over dets Grænser — som Prædikant. Man havde til at begynde med lidt ondt ved at forlige sig med hans spidse, noget skrattende Røst, der, som det er sagt af en af hans Tilhørere, »passede ligesom bedre til en politisk Forhandling i Rigsdagen end til en Forkyndelse fra Prædikestolen«. Men hurtigt glemte man det afstikkende ved Monrads Stemmemidler for hans Prædikens omhyggeligt udarbejdede Form og dens Indhold, dens dybe kristelige Grebthed. I 1871 udsendte han — tilegnende den Menighederne i Brøndbyerne »med Tak for den Velvilje, hvormed de have fredet om mit Liv i deres Midte« — en Samling af de Prædikener, han holdt gennem de halvandet Aar, han var Præst derude. Et overordentlig stort aandeligt og manuelt Arbejde er nedlagt i disse Prædikener. I Juni 1870 blev han angrebet af en Hæshed, der forhindrede ham i at prædike og først fortog sig efter et Par Maaneders Forløb. Tscherning, der besøgte ham en af de første Dage i Maaneden, skrev til sit Faktotum i Holbæk Amt, Jens Gregersen, at Monrad syntes »at være sygelig, han klagede over Brystet, brugte Brøndkure, holdt Hjælpepræst«, men at han iøvrigt var »ved godt Mod«. Da Krieger sidst i Juli var derude, fandt han ham paa Vej til Helbredelsen. Trods denne langvarige Afbrydelse indeholder Samlingen en Prædiken, somme Tider to, til hver Søndag i Aaret og desuden enkelte, holdt ved særlige Lejligheder. De skaffede ham Tilhørere ogsaa udensogns fra. Provst N. Nørregaard har i »Nationaltidende« (1916) fortalt, at man sad og lyttede anspændt til hans Ord, »baade gamle og unge. Det glemmes ikke let, naar man har overværet en af hans Konfirmationsdage derude, hvorledes Konfirmanderne, medens han gik frem og tilbage mellem dem, stadig flokkedes om ham, hvor han stod, og saaledes idelig var i Bevægelse for ikke at miste noget af hans Ord«. Provst Nørregaard oplyser videre, at der i København var en Kreds af unge Teologer — bl. a. den senere Biskop Peder Madsen, Stiftsprovst Jacobi, Sognepræsterne Thygesen i Odder og Lohmann i Skive, Rektor O. Bache m. f. —, der i al Slags Vejr for det meste vandrede de 1½ Mil derud for at overvære Monrads Gudstjeneste. »Vi hjalp hinanden paa Hjemvejen med at komme alle de enkelte Led i Prædikenen i Hu, og vi kunde trøstigt sige, at de Helligdage blev rige for os paa Velsignelse og Sundhed paa baade Sjæl og Legeme«. Det var et Savn for disse Unge, da Monrad udnævntes til Biskop, og en Aften,

de var samlede, besluttede de at henvende sig til ham gennem Svigersønnen Bache og tilbyde ham, at dersom han vilde udgive sine Prædikener, vilde de læse de to første Korrekture paa dem. Monrad takkede dem for Tilbudet, men oplyste, at den tredie Korrektur allerede var læst!

Prædikensamlingen blev ud over Landet modtaget med megen Paaskønnelse, og den udkom i flere Oplag. Grundtvigianeren Høgsbro savnede vel en Betoning af Trosordet i Monrads Forkyndelse, men fandt »at ikke mange Vidnesbyrd i den danske Folkekirke er bleven aflagt med mere Indhold, Kraft og Tankefylde end det, som er gengivet i disse Prædikener«. »Fædrelandet«s Anmelder spørger sig selv: »Men er det ogsaa denne samme Mand, som vi kender saa godt fra Folketinget, hvor vi jævnlig hørte ham strides med J. A. Hansen, G. Winther og andre? Er det virkelig den samme Mand, som i Sommer attraaede i det mindste for en Tid at henlægge den nylig anlagte Bispekaabe og Bispestav for at optræde imod eller stille sig ved Siden af hine Herrer?« Anmelderen berømmer i det hele Samlingen, men mener ogsaa, at den har »ikke ubetydelige Mangler«. Han anker bl. a. over, at Monrad bruger et Udtryk som Stratenvøver, og at der forekommer Vendinger som: »Ingen Zigøjner er en værre Landstryger end Tanken«, »naar du begynder at kro dig«, »man passer paa sin Stads, og regner det, saa slaar man Paraplyen op«. »Saadanne og lignende Udtryk, som stundom endog kommer dumpende ned paa Steder, hvor Tanken har hævet sig til høj Flugt, gør i det mindste paa dannede Læsere ikke nogen god Virkning«, skriver Anmelderen. De stemte aabenbart ikke overens med Konviniensen i hin Tids gejstlige Talekunst. Een »dannet Læser« var der imidlertid, paa hvem Prædikenerne gjorde Indtryk. Nogen Tid efter at Postillen var udkommet, paalagde Fru Heiberg Krieger at sige Monrad, at hun havde haft meget Udbytte af den. Senere skrev hun selv til ham og takkede ham for de Timer, hun havde tilbragt den foregaaende Vinter, da hun »laa i Sengen i Rom, betaget af Klimafeber, og fandt Trøst, Opmuntring og Glæde ved at læse i Deres Prædikener«. Monrad takkede hende for den Glæde, hun havde beredt ham med Brevet: »Særlig glad bliver man naturligvis, naar Ordene finder Genklang hos en Person, til hvem man staaer i et Skyldnerforhold for megen aandelig Nydelse og Belæring«.

»Jeg er nu engang anlagt saaledes, at jeg meget godt kan være uvirksom, men naar jeg kommer i Virksomhed, saa bliver denne dels politisk, dels religiøs. Du kunde udrette langt mere, naar du nu, da du er 60 Aar gammel, gjorde et Valg. Det er fuldkommen rigtigt; men hvor kan Elektriciteten gøre for, at den, naar den kaldes til Live, altid er baade positiv og negativ?« Saaledes vurderede Monrad selv sine Anlæg. Han føjede til: »Her i Brøndby, hvor en Prædiken og en Artikel er gaaet Haand i Haand, har min Tilstand været normal«.

Umiddelbart efter at han var kommet hjem fra Ny Zeeland, traf han Aftale med »Berlingske Tidende«s Redaktion om, at han skulde levere Bladet en ugentlig politisk Artikel. Krieger har hørt, at han havde forpligtet sig til at levere Artikler for et Beløb af ialt 2000 Rdl. Paa et vist Tidspunkt omgikkes Monrad endog med Planer om at overtage Redaktionen af »Berlingske Tidende«. Arbejdet hermed kunde han godt besørge ved Siden af Præstegerningen, mente han; han behøvede blot at staa lidt tidligere op om Morgenen! Saa vidt kom det nu ikke. Men i lige ved to Aar, fra Maj 1869 til April 1871, offentliggjorde han hver Tirsdag under Mærket D — d en Artikel, handlende om et af Døgnets inden- eller udenrigspolitiske Spørgsmaal. En Del af Artiklerne er sagligt overlæsedede indtil det tunge og trælse, men mange af dem — særlig dem, der bringer Skildringer af politiske Personligheder eller Betragtninger over den aktuelle politiske Situation, bl. a. ved Ministerskiftet 1870, ved Dannelsen af Det forenede Venstre og de »nationalliberale Grundtvigianeres« Undsigelse af dette m. m. — vidner om, at Monrads Stilkunst hverken havde tabt i Farve eller Fylde. De rummer talrige fine Iagttagelser, og de kan læses den Dag i Dag som vægtige Dokumenter om Tidens politiske Liv.

Krieger har fra »meget forskellige Sider« erfaret, at det vakte Forargelse, at Monrad saaledes gav sig til at skrive i et Dagblad mod Honorar. Man ansaa det for upassende, at han paa den Maade bragte sig i en underordnet Stilling i Forhold til Bladet, fandt sig i Redaktionen Censur og dens Inkquisition vedrørende hans Anskuelser. Paa liberalt Hold gjaldt Fortrydelsen dog nok nærmest den Omstændighed, at han gik til det officiøse »Berlingske Tidende« med sine Artikler. Dette Valg af Forum kom da ogsaa hurtigt til at volde ham en Del Genvordigheder.

Hans første Artikel, der dannede Indledningen til en Oversigt over den forløbne Valgperiodes Resultater, løb ud i en smuk og træfsikker Hyldest til Tscherning. Monrad er overbevist om, at Historien vil kalde en af Tidens Perioder for den Tscherningske. »Hvor ofte har ikke hans Tale lydt i Folketingssalen buldrende, drønende, skumrende som en vild Fos, altid fuld af nye Tanker og rig paa Idéer. Vel stod Tankerne nu paa Hovedet og nu paa Benene, og vel kom Idéerne snart paa Kryds og snart paa tværs, men altid blev Foredraget vægtigt ved et friskt, nyt og ejendommeligt Blik paa enhver Sag. Forfatteren af disse Linier har ikke været nogen Tilhænger af Tscherning, men ofte hans Modstander; men han tilstaar, at han meget ofte har udsat at danne sig sin endelige Mening om en Sag, indtil han havde hørt Tscherning udtale sig om den«. Monrad oplyser, at det var en Aftale mellem Tschernings Modstandere, at de ikke maatte afbryde ham; »thi enhver Afbrydelse gav hans Tankegang fornyet Kraft og Flugt; derfor var en Afbrydelse ham ogsaa overordentlig kærkommen; han formelig lurede paa den, og hans Øjne løb om i Forsamlingen med et udfordrende Blik, og ned slog han med hele sin Kraft i det svageste Kny, der kom fra den fjerneste Krog af Salen«. Hans Taler i Tinget var dog kun den halve Side af hans Virksomhed. »Udenfor Salen, i Udvalgene blev den stride Fos til en rolig, stærk, jævnt arbejdende Strøm, der drev Savskærrer, Smedier o. s. v.« Med sin Flid forenede han »en mærkelig Takt for Samarbejden, og da han var fri for den Paastaelighed, der har sin Rod i Forfængelighed, saa vidste han at lempe sig og skelne mellem det væsentlige og det uvæsentlige«.

Denne Artikel forurolegede Grev Frijs. Den stod i Bladet den 15. Maj. Den 19. Maj skrev Greven fra Marienbad til Vedel og bad ham henstille til Etatsraad *Knudsen*, »Berlingske Tidende«s Redaktør, om »det ikke egentlig var hensigtsmæssigere«, at Monrads Artikler fremkom i et andet Blad. Han ængstedes for, at Artiklerne skulde blive optaget som et Udtryk for Regeringens Opfattelse. Bladets Censur blev herefter strammet. Monrad blev spurgt, hvordan han stillede sig til Bondevennerne, og han svarede i Overensstemmelse med sit dialektiske Anlæg, at han vilde rose de enkelte, som Tscherning og J. A. Hansen, men samtidig stærkt angribe det hele Parti. Dette Standpunkt faldt jo bedre i Bladets Smag, men Mon-

rad maatte dog, meddeler Krieger, finde sig i, at der blev rettet i hans Artikler.

Hen paa Sommeren kom det til en aaben Konflikt mellem Monrad og Frijs om Medarbejderskabet ved »Berlingske Tidende«. Monrad havde sendt Bladet en Artikel, som — efter hvad der kan skønnes af, hvad Krieger i en knap Dagbogsnotits antyder om dens Indhold — var skrevet i den pacifistiske Aand, der i den nærmeste Tid efter Hjemkomsten besjælede Monrad. Den 31. August havde Bladet optaget en Artikel, der i sin Bedømmelse af Danmarks forsvarspolitiske Situation næsten foregreb, hvad der 70 Aar senere skulde komme. »Danmark vil ikke nogen Sinde kunne forsvare sig saaledes, som det havde formaaet at gøre det 1864, dersom Folket alvorligt havde villet det. Stille og ubemærket foregaar der en Forandring, der har endnu større Betydning for Danmarks Forsvar end det uhyre Landetab af Hertugdømmerne. Dersom vi atter nogen Sinde skulde blive udsatte for et Overfald som det, vi fristede 1864, da vil Fjenden have en aldeles afgjort Overvægt ikke alene til Lands, men ogsaa til Søs. Medens Forbindelsen mellem Landsdelene vil blive gjort vanskeligere, saa vil Adgangen til Landgang blive gjort Fjenden lettere«. Det maa antages, at det var disse Betragtninger, Monrad nærmere uddybede i den Artikel, som foranledigede Konflikten. Etatsraad Knudsen fik Betænkeligheder ved at optage den og forelagde den for Frijs, der »i stor Forbitrelse« erklærede, at hvis Artiklen blev optaget, vilde dette betyde et Brud mellem Regeringen og Bladet, hvilket straks vilde blive offentligt konstateret. Monrad tog selv Artiklen tilbage.

Et Par Uger efter var det galt igen. Der var udstedt en foreløbig Lov om Regeringens Førelse i Kongens Fraværelse. Monrad optog Spørgsmaalet om Grundlovsmedholdeligheden af denne Lov til Drøftelse i en Artikel, som Etatsraad Knudsen paa Frijs' Forlangende afviste. Det kom i den Anledning til en i Formen høflig, i Realiteten skarp Brevveksling mellem Monrad og Frijs. Monrad sendte Frijs et Brev, hvori han sagde, at han opfattede Frijs som »for storslaaet« til, at han skulde ville modsætte sig Artiklens Optagelse. Frijs blev opbragt. Overfor Vedel og Andræ, hvem han raadførte sig med om Svaret, betegnede han denne Monrad'ske omgaaende Bevægelse som »perfid«, men da han ikke ønskede at støde Monrad, besluttede han

at svare »saa roligt som muligt«. Hans Svar gik ud paa, at naar der optoges Artikler i Bladet, »der enten dadler eller sætter under Diskussion de væsentligste Lovgivningssager, der har fundet deres Afgørelse i de sidste forløbne Aar, da vil jeg anse mig forpligtet til at søge konstateret, at »Berlingske« ikke staar i nogen som helst Forbindelse med Regeringen, ikke er officios, men maa betragtes som et antiministerielt Organ«. Der veksledes herefter endnu et Par Breve. Monrad ses at have bebrejdet Frijs, at han vilde begrænse hans, Monrads, Ytringsfrihed, hvad Frijs meget bestemt fralagde sig. Det var kun *Stedet*, hvor Monrads Betragtninger fremkom, der efter Frijs' Opfattelse kunde afstedkomme en Forvirring, som han troede sig nødsaget til at forebygge. Af en Ytring, Frijs fremsatte overfor Andræ, skønnes det imidlertid, at det ogsaa var *Forfatteren* og hans Indflydelse, Frijs frygtede. Naar Frijs tog saa kraftigt fat, var det, fordi der for ham laa »ikke liden Vægt« paa, at D—d »anses og agtes for en af de vigtigste Personer i Landet«.

Ogsaa til liberal Side havde Monrad Vanskeligheder med sin Skribentvirksomhed. I Anledning af, at »Fædrelandet« og Nord-slesvigernes Rigsdagsmand i Berlin, H. A. Krüger, krævede af Regeringen, at den officielt skulde proklamere de dansk-tyske Forhandlinger om Nordslesvigs Tilbagegivelse som afbrudte, for at man derefter kunde henvende sig til Frankrig og de øvrige Magter med Opfordring til dem om at gaa løs paa Bismarck, skrev Monrad en Artikel, hvori han nærmest tiltraadte Regeringens Vægring ved at efterkomme Kravet. Artiklen indbragte ham et af Plougs Højrehaandssving. Monrad havde nu, skrev Ploug, »stillet sit publicistiske og politiske Talent til mere ubetinget Raadighed for Regeringen«. Monrad svarede: »Vi staar ikke i nogen som helst Forbindelse med Regeringen; det er over fire Maaneder siden, at vort Øje er blevet kvæget ved Synet af en Minister. Vi faar hverken umiddelbart eller paa anden Haand nogen Oplysning, noget Vink eller nogen Anmodning fra Ministeriet. Ja, det er sørgeligt saaledes med egen Haand at maatte slukke den Glorie, som »Fædrelandet« vil lade lyse over os, men saaledes er det. Vi skriver ikke i Ministeriets, ikke i Folkets, ikke i noget Partis, men i vort eget fattige Navn, i to, eller hvis ogsaa det skulde findes for anmassende, i eet Bogstavs Navn«.

Dyrlæge *Jensen* i Stubbekøbing havde det Held, at han ved i en Avisartikel at rette et voldsomt Angreb paa Monrad fik sit Navn hængende i en Fodnote til Danmarkshistorien. Til selve Dyrlægens Anbringender — de drejede sig om Monrads Politik paa Londonkonferencen — knytter der sig ingen anden Interesse end den, at Monrad benyttede dem som en Anledning til selv at udtale sig.

Tilsyneladende desavouerer han blankt sig selv fra Rigsraadsdebat-terne i Eftersommeren 1864. »Man begik en stor Fejl og ydede Konge og Fædreland en slet Tjeneste ved at lade Londonkonferencen opløses uden nogen fredelig Afslutning«, siger han. Ansvar for dette store Fejlgreb er Monrads eget. »Ansvaret falder paa Ministeriet Monrad og da navnlig paa den Mand, hvis Navn Ministeriet bar. Det gaar hverken højere eller lavere eller til nogen af Siderne, men hviler udelukkende paa ham«. Han nævner i denne Forbindelse, at Hall og Lehmann havde opfordret ham til at lade Londonkonferencen munde ud i en Deling af Slesvig efter Sindelag, og at Lehmann, hvis denne Politik havde ført til en Sprængning af Ministeriet, vilde have været Monrad behjælpelig med at danne et nyt. Han siger videre, at han burde være traadt tilbage under den Krise, der indtraf, da Kongen søgte Otto Plessens Hjælp til at faa Personalunionsprojektet ført frem paa Konferencen. Sandsynligvis havde dette ført til, at Hall var vendt tilbage for at gennemføre Slesvigs Deling. Ingen, der har levet med i 1864, vil kunne nægte, fortsætter han, »at der var den mest afgjorte, vi fristes til at sige paniske Stemning for Fred«. Denne Stemning formaaede Ministeriet Bluhme ligesaa lidt som Ministeriet Monrad at ændre, og det var derfor, erklærer han, rigtigt af Bluhme at slutte Fred.

Det er i denne Paavisning af, at der i 1864 herskede en »panisk Stemning« for Fred, Artiklernes polemiske Kernepunkt er at søge. Til syvende og sidst lægger Monrad Ansvar over paa Folket, og der falder derfor, som Dr. Nyholm med Rette paapeger, et noget ironisk Skær over hans Indrømmelser og Tilstaaelser. Hans Fejl er alene den, at han har miskendt Folkestemningen, og, siger han, »det er en stor Fejl ikke at forstaa sig paa, hvad der er Folkets Vilje«. Det var denne Fejl, der drog alle de følgende efter sig. Han havde ment at kunne gaa ud fra, at det danske Folk vilde have vovet en Kamp til det yderste, ikke for Dannevirke eller de blandede Distrik-

ter, men for det rent danske Nordslesvig. Dette var Forudsætningen for, hvad der under hans Ledelse blev besluttet og handlet, og under den Forudsætning var hans Politik rigtig, og Bluhme havde gjort galt i at slutte Fred. Men denne Forudsætning glippede. Han havde ladet sig føre bag Lyset af de Stemningstilkendegivelser, der tydede paa, at der var en virkelig Vilje til at kæmpe. Det var der ikke, og alene derfor brast hans Politik mellem Hænderne paa ham.

Brodden i hans Betragtninger forblev ikke ubemærket. Man fandt det forargeligt, at han saaledes krænkede Folket ved at paastaa, at det savnede Vilje til at kæmpe for sin Ret. Monrad svarede, at han paa Grund af sin »Forkærlighed for det Monrad'ske Ministerium« gerne havde villet se anderledes paa det. Thi i saa Fald havde han jo haft Ret og Bluhme Uret. Men Sandheden var ham kærere end Personer og Ministerier, og »hvad er da den almindelige Overbevisning?« spørger han. »Er det den, at Ministeriet Monrad begik et Misgreb ved at lade Londonkonferencen gaa fra hinanden uden en fredelig Afslutning, eller er det den, at Ministeriet Bluhme begik et Misgreb ved at slutte Fred? Vi tror i Sandhed ikke, at Svaret kan være tvivlsomt«.

Det er den samme Mistvivl om Folkets Vilje og Evne til at hævde sin Selvstændighed, der er Emnet for de to berømte eller berygtede Forelæsninger, betitlet »Politiske Drømmerier«, Monrad i December 1869 holdt paa Universitetet, og hvori vel en af Spirerne til de følgende Aartiers Kamp om Forsvarssagen blev nedlagt.

Formen er, svarende til Titlen, svulmende og svævende. Forelæsningerne er et Digtværk, snarere end et politisk Indlæg. Der veksles under bratte Overgange mellem fine Stemningsbilleder, skarpsindige Analyser, løse Antydninger og kaade, maaske ikke altid lige smagfulde Indfald. Ideerne pensles ud i de skarpeste Ekstremer, men de opløser sig samtidig i en drømmeagtig Taage: man faar intet Hold paa dem, og man faar intet at vide om, hvad Monrad personlig vil staa inde for. Umiskendeligt er det imidlertid, at hele Tankerækken bæres af den ømme Omhu, den næsten fysiske Angst for Fædrelandets Skæbne, der efter 1864 overhovedet var et Ledemotiv for ham.

Monrad stiller i disse Forelæsninger det danske Folk overfor Valget mellem to Yderligheder: Kamp til det yderste eller fuldstændig

Afvæbning. Disse »Tvillingtanker«, som han kalder dem, har stridt om Herredømmet i hans Bevidsthed. »Naar den ene Tanke har udført sin Sag, og Sjælen er lige ved at give sig hen til den, saa tager den anden Tanke Ordet og drager den til den modsatte Side«. Forgæves har han »opfordret dem til gensidige Indrømmelser«, men intet Kompromis mellem dem er muligt.

I den Maade, hvorpaa Tanken om Kamp til det yderste »forsvarer sin Sag overfor ham«, sporer man endnu tydeligere end i Striden om Dyrslæge Jensens Angreb de bitre personlige og politiske Skuffelser fra 1864. Der er noget spottende og vrængende over hans Fremstilling af denne Tanke. I halvvaagen Tilstand har han, hedder det, levet sig ind i en Scene, hvor Kræfterne i Folket droges indbyrdes med hinanden om, hvorvidt der burde kæmpes til det yderste. Een Stemme repræsenterede Tvivlen. Men en anden raabte, at han vilde vække Fortvivlelsens Kraft i Folket, saa at hvis Fjenden skulde arve Danmark, vilde han kun forefinde en eneste stor Brandtomt. »Da hørte vi en Latter, en udslukkelig Latter, og da vi saa os om, saa vi en utallig Skare af Mænd og Kvinder, Unge og Gamle, der holdt paa hverandre for ikke at falde om af Latter«. Sidder man ved et godt Bord, spotter han, falder det let at være heroisk. »I vore festlige Forsamlinger, naar Lysene er tændte, og Vinen har gjort Hjerterne varme, der gider vi gerne synge Viser og høre Taler om en Kamp til det yderste og endogsaa drikke et Glas paa en saadan Kamp. Men i det virkelige og ædruelige Liv forholder Sagen sig ganske anderledes«. Hvad vil det nemlig sige at føre en Kamp til det yderste? »Her stikker Manden hellere sin Gaard i Brand, end at den skulde give Fjenden Ly; her kaster han hellere Føden i Brønden, end at den skulde stille Fjendens Hunger, og naar saa Sønnerne er dræbte og Døtrene skændede, saa tager han Konen i Haanden og Tiggerposen paa Nakken og er nøjet med at dø i en Grøft, nynnende »Danmark dejligst Vang og Vænge«.« Monrad tør imidlertid heller ikke skjule for sig selv, at et Opbud af Folkets sidste Kræfter kan være en Nødvendighed og føre til Maalet, og at det ogsaa for det danske Folk — som for andre, der har kæmpet en Fortvivlelsens Kamp for deres Frihed — kan være Alvor med Viljen til at ofre for Fædrelandet. »Bøjer det danske Folk selv roligt Nakken, da vil Europa se til med Ligegyldighed og sige, at det var et lille Folk, der

opfyldte sin Skæbne, thi det var viet til Undergang. Men endnu er der Genlyd i Europa for det fortvivlede Mod, der kæmper med Udholdenhed. Hjælp dig selv, og andre vil hjælpe dig, opgiv dig selv, og du vil blive forladt af alle«.

Mod denne Tankerække stiller han da i den anden Forelæsning Afvæbningens Ideal. Det er paafaldende, at denne Forelæsning — i Modsætning til den første — er holdt i en nøgtern, klar og skarp Form. Tanken om Danmarks militære Afmagt var vel ikke egentlig ny. Dens Spirer kan spores helt tilbage til Tabet af Norge i 1814. Men Monrad er den første, der har givet den et klart, samlet og logisk Udtryk. Man finder i hans anden Forelæsning hele det Arsenal af Grunde, som Hørup og hans Skole senere tog op. Efter at Tyskland har lagt Haand paa de holstenske Havne og skaffet sig en Flaade, der er vor overlegen, kan vi ikke længere trække os tilbage i Sikkerhed til vore Øer, og vi vil ikke have større Muligheder for at forsvare os overfor Tyskland, end Amager vilde have for at modstaa et graadigt Sjælland. »Naar Fjenden er Herre til Søs, da er derved Forbindelsen mellem Landets Dele gjort langt vanskeligere, og vi er paa een Gang udsatte for Angreb fra mange forskellige Punkter«. Vor Soldateruddannelse kan aldrig blive saa omfattende og vort Krigsmateriel aldrig saa tidssvarende som Stormagternes. En Folkerejsning vil ikke være mulig. Vor Hær er hurtigt nedkæmpet og vort Territorium hurtigt besat. »Vor rolige Folkekarakter, der kun i kort Tid kan holde sig i Lidenskab, vor Vane til et stille Livs jævne Arbejdsomhed, vort Had til alle Overdrivelser egner sig ikke for en vild og eventyrlig Kamp. Kulsviernaturen er ikke dansk«. Alliancer skal vi ikke stole paa. De har hidtil kun været os »et Gøglespil, der opløste sig i Taage«, naar vi strakte Haanden ud efter dem. Et nordisk Forsvarsforbund tror han ikke paa.

Alt i alt maa han tvivle paa, om ikke »Forsvarsløshed er et bedre Værn end et utilstrækkeligt Forsvar«. Kommer den mægtige Nabo-stat i Krig med en anden Stormagt, kan »selv en lille fjendtlig Magt bag hans Ryg være ham fortrædigende«, og han vil derfor »med et rask Slag afvæbne sin lille Modstander, bemægtige sig alt Krigsmateriellet og gøre ham uskadelig«. Er det omvendt givet, at »den lille Nabo er uskadelig i krigerisk Henseende, saa vil han blive betragtet, som om han ikke var til. Hans fuldstændige Betydnings-

løshed vil være hans Værn«. Landet vil vokse i Velstand, hvis vi kaster Forsvarsbyrden af os. Der vil »aabne sig en smilende Udsigt til at faa et Fædreland, frit for Statsgæld, Told og Værnepligt. Man vilde midt i det haardt betyngede Europa kunne »skabe en lille Oase, hvor det var frit og let at leve, og det tør ikke anses for umuligt, at Danmark ad denne Vej kan naa en Styrke, der langt overgaar, hvad der nu kan være Tale om«.

Spurgte man ham nu, om han da personlig vilde træde ind for en saadan Afvæbningspolitik, saa maatte han svare Nej, og det samme maatte han svare, hvis man spurgte ham, om han vilde vie sit Liv til Gennemførelsen af den første Tanke, »Folkets Rejsning til en fortvivlet Kamp«. Han kunde ikke tage Standpunkt til nogen af Delene. Han havde søgt Sandheden i denne Sag »vaagen og drømmende, jeg har arbejdet med Fantasien og Forstanden, med alle Sjælens Kræfter, men jeg fandt den ikke, jeg fandt Tvivlen«. Men, lagde han til, »dersom jeg skal være ganske oprigtig, saa begynder den sidste Tanke ligesom at faa Overvægten«.

Det kan ikke undre, at disse Forelæsninger i en Tid, da Saarene fra 1864 endnu var friske, og da Revanchetanken i vide Kredse var den fremherskende, i høj Grad maatte oprøre Sindene. »Det vil næppe kunne undgaas«, skrev Krieger i sin Dagbog, »at Monrad nu bliver Genstand for skarp Bedømmelse«. Det er maaske snarest en udsmykkende Betegnelse for det Uvejr, den Storm af Harne og Forargelse, Monrad pludselig fik over sig.

Det kan tages som et Kuriosum, at en af dem, der uden Forbehold sluttede sig til ham, var hans Svoger og trofaste Beundrer, Chr. Winther. »Saavidt jeg kan forstaa og læse mellem Linierne, er han af samme mishaabende Mening som jeg, nemlig at Danmark er viet til Undergang. Det varer ikke længe, inden det er forbi«, mente Digteren. Et mere træffende Udtryk for Opfattelsen i intellektuelle Kredse finder man i et Brev, som E. Collin i Februar 1870 skrev til H. C. Andersen, og hvori det hedder: »Man ser, hvilken uhyre Sorg, der siden hin ulykkelige Tid har gnavet paa ham; Eneboerlivet i Ny Zeeland har ikke kvalt Erindringen; denne bryder nu frem i Fortvivlelsens uhyggeligste Form: den fjasende«.

For de mange Tilhørere, der overværede Forelæsningerne, forstærkedes Uhyggeindtrykket af det næsten makabert-drømmeagtige In-

teriør. P. Vedel skildrer det saaledes: »Det var en mørk og raakold December-Eftermiddag, at man samledes i Solennitetssalen, der med dens dengang endnu nøgne Vægge og kun oplyst ved de to Lys oppe paa Katederet virkede ret trist og nedtrykkende. Monrad besteg Katederet og ved Lysenes flakkende Skin gensaa man det mægtige Hovede, men Haaret var blevet hvidt og Ansigtet furet af Tanker og Sorger, kun Øjnene havde bevaret deres skarpe, næsten dæmonisk gennemtrængende Blik. Saa begyndte han sit Foredrag, hvert Ord lød ind i Salens fjerneste Krog og paahørtes i dyb Tavshed, og alt som det skred frem, blev Stilheden dybere, Tusmørket sænkede sig tættere ned over Tilhørerne, og de følte sig mere og mere uhyggelige«. Det var den samme Dysterhed, Bille heftede sig ved i sin Kommentar i »Dagbladet«: »Bogstavelig som figurlig mørknedes det bestandig mere under Foredraget, og da til Slutningen de usikre, flimrende Lys kun lod de lyttende Ansigter træde svagt frem af den dunkle Masse og kastede Talerens store, fortrukne Skygge hen over Væg og Loft, svarede Situationen ganske til Indholdet: alt var Drøm og Eventyr, Fantasi og Stemning, Viljesløshed og onde Anelser«.

Grev Frijs fandt Stof til ny Spot over Monrad, der nu, sagde han, vilde »fede Kapunen til en forsulten Nabo«. Men det var især Ploug og Bille, der rejste Stormen omkring »Drømmerierne«. Billes Artikel formede sig som et helt igennem usagligt, stærkt tilspidset personligt Angreb paa Monrad. »Det er jo netop det ejendommelige, det fortvivlende, det demoraliserende ved Monrads Optræden, at han intet mener og intet vil«, skrev Bille. Og da der ogsaa her i Landet fandtes en »stærkt repræsenteret materialistisk Retning, for hvilken det væsentlige er Jordens Afgroeder og Pengepungens fyldige Indhold«, saa har det kun kunnet gøre Skade, at »den fortærende, ætsende Tvivl finder Næring, at den pessimistiske Betragtning af alle Forhold vinder Udbredelse og Understøttelse«. Forelæsningerne har for Bille været et Bidrag til Forstaaelse af Monrads Personlighed: »Denne gennemgaaende Scepticisme, denne fortærende Tvivl har ikke altid været udviklet hos Monrad til den Højde, hvormed den nu fremtræder; men den har altid spiret i hans Indre, og den har i afgørende Øjeblikke lammet hans Kraft«.

Angrebet ramte Monrad paa det Punkt, hvor han selv følte sig mest saarbar: hans Grubleritilbøjeligheder og Mangel paa Handle-

kraft netop, naar det gjaldt. Han svarede med selv at »anmelde« Forelæsningerne og i denne »Anmeldelse« at imødegaa Bille og Ploug. Som Motto for Artiklerne valgte han Bibelstedet fra 1. Mosebog 16, 12: »Hans Haand skal være mod alle, og alles mod ham, og han skal bo Østen for alle sine Brødre«. Men det er ogsaa det eneste direkte Vidnesbyrd om, hvor dybt han har følt sig saaret. Bille affærdiger han med en vittig Persiflage over hans Vane at angribe sine Modstandere paa deres Person og Motiver — noget, Monrad selv aldrig tror at have gjort sig skyldig i. Af de Bemærkninger, han gør, dels til Ploug, dels til en Indsender i »Dags-Telegraphen«, ses det dog, at han er skræmt noget tilbage af det Røre, Forelæsningerne har vakt. De var, siger han, efter hele deres Anlæg »en Overture, der skulde prøve paa, om de anslaaede Strengte vilde give Lyd og i bekræftende Fald tjene til Indledning for paafølgende Forhandlinger«. Han optager derefter med sine Angribere en udførlig Drøftelse af Spørgsmaalet om, hvorvidt vi bør have en staaende Hær eller et Militarsystem. I Samklang med nogle Planer, som Tscherning i 1848 havde udkastet, hælder han til dette sidste.

Hans Tvivl med Hensyn til, om Danmark skulde tage en militær Opgave op, blev da heller ikke af lang Varighed.

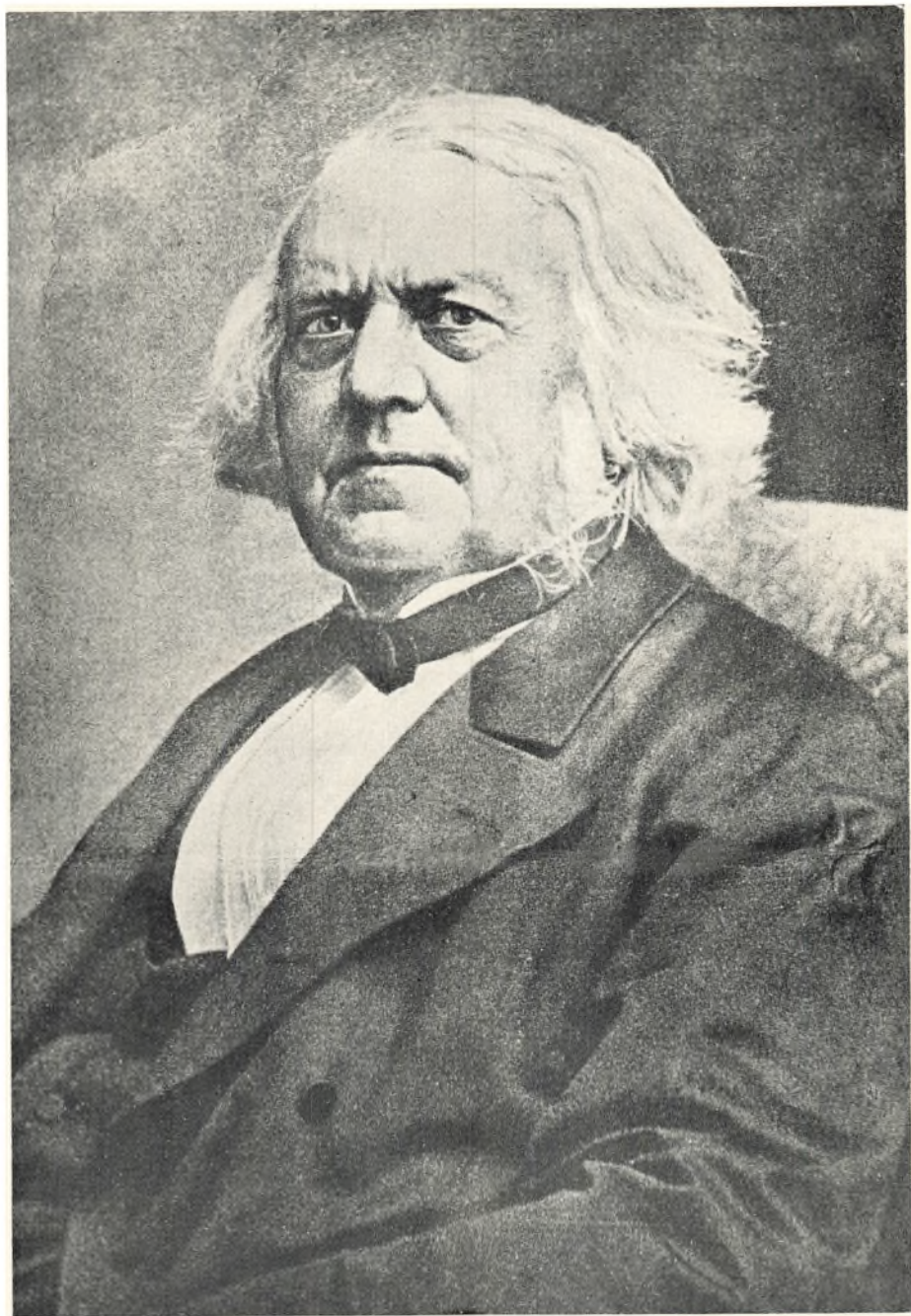
Den 15. Juli 1870 brød den fransk-tyske Krig ud, og store Dele af det danske Folk troede nu Øjeblikket inde for en Oprejsning efter Nederlaget i 1864. Ogsaa blandt de ledende Politikere var der Talsmænd for denne Opfattelse. Ministeriet Frijs var i Foraaret blevet afløst af Ministeriet *Holstein-Holsteinborg*, hvori bl. a. *Hall* og *Krieger* havde Sæde. Hall var, hedder det, »Fyr og Flamme« for, at Danmark skulde gaa ind i Krigen paa fransk Side, medens Holstein, Udenrigsminister Rosenørn-Lehn og tildels ogsaa Krieger holdt igen. Kongen var fra første Færd fast besluttet paa, at vi burde bevare Neutraliteten.

Den 24. Juli sendte Monrad Krieger et Brev, holdt i en knap Kommandostil: »De bør indkalde Rigsdagen; De bør væbne og være beredt; De bør tage Raasløff til Krigsminister. Det gør Indtryk paa mig, som man sov«. Han fortsætter: »Jeg er desværre Invalid. Und mig Deres Søgning. Bestil Artikler. Jeg skal levere propert Arbejde. Giv mig Maalet. Jeg kan saa i enkelte Øjeblikke bilde mig ind, at

jeg gør noget Gavn. De kan saa syne det færdige Arbejde, vælge, vrage, forandre. Ønsker De det, kan jeg komme og faa mundtlig Instruks. Skulde jeg finde den forkastelig, hvad der staar for mig som utroligt, er jo Ulykken ikke større«. I disse energiske Sætninger spores intet af Stemningen fra »Drømmerierne«. Da Napoleon III.s Afsending, Hertugen af Cadore, umiddelbart efter Krigsudbrudet kom til København med et fransk Alliancetilbud, var Monrad ligesom Hall nærmest stemt for, at der skulde gives ham et positivt Svar.

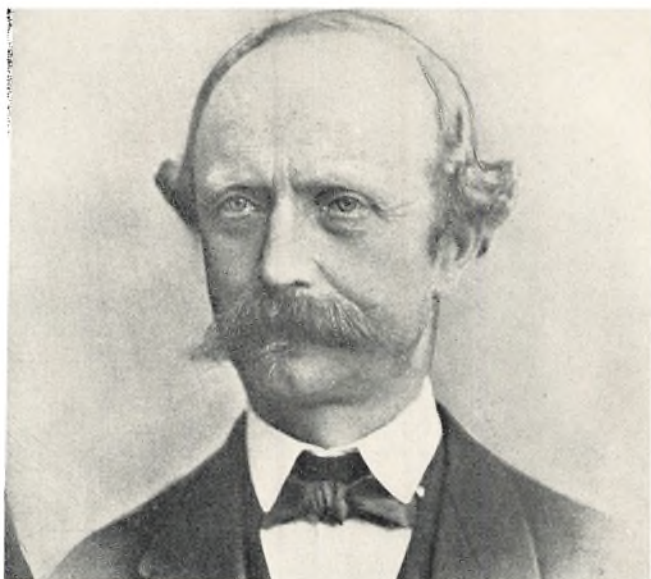
I sine Artikler i »Berlingske Tidende« lod han skinne igennem, hvad der bevægede ham. Han maatte imidlertid her optræde mere afdæmpet, fordi Udenrigsministeriet blandede sig i, hvad han skrev. Kammerherre Berling, der selv havde truffet Aftalerne med Monrad om Medarbejderskabet, var vistnok vel tilfreds med den Tendens, der kunde spores i Monrads Artikler om Krigen. Da P. Vedel bebrejdede Etatsraad Knudsen, at Bladets Neutralitet var »altfor trefarvet«, svarede Knudsen, at Berling vilde, »at man ikke ødelagde Bladet ved at gøre det upopulært«. I et Brev til Quaade bemærkede Vedel nedladende: »Det er virkelig vanskeligt, hvad man skal gøre med disse Mennesker. Jeg har allerede kasseret et Par Artikler af D—d, da jeg er blevet Censor over min stakkels gamle Chef, nu da han har slaaet sig paa Avissskriveriet«.

Et og andet slap imidlertid igennem. Dagen efter at Monrad havde afsendt det ovenfor anførte Brev til Krieger, stod der i »Berlingske Tidende« under hans Mærke en Artikel, hvori det hed, at hvis Prøjsen havde opfyldt Pragfredens Bestemmelser, vilde her i Landet Ønsket om at bevare Neutraliteten have været enstemmigt. Nu maatte det ikke overses, at »Neutraliteten kan være forbunden med større Farer end en Deltagelse i Kampen«. Dog maatte det overlades til Regeringen at træffe den afgørende Beslutning, fordi den bedre vilde kunne bedømme Situationen end nogen udenforstaaende, og »bliver Udfaldet heldigt, vil den blive anset som viis, i modsat Fald som uforstandig«. Den 9. August skrev han, at Forholdene er »saa spændte og truende, saa store Stridskræfter er i Bevægelse ved vore Grænser og i vore Farvande, at det vilde være Uforstand, om Regeringen ej tog Hensyn dertil og ved sine militære Foranstaltninger traadte i de andre neutrale Staters Fodspor«.

D. G. MONRAD

Fot. S. P. Andrew,
Wellington

Konsejlspræsident J. B. S. ESTRUP
Efter Fotografi fra Slutningen af 1870'erne

VIGGO HØRUP
Efter Fotografi ca. 1880

CHRISTEN BERG
Efter Litografi

Naar Monrad var tilbøjelig til at mene, at Danmark burde gaa ind i Krigen paa fransk Side, var — efter hvad Vedel mente at faa ud af ham i de Samtaler, de førte med hinanden — hans Motiv ikke i og for sig dette, at han nærede en ubetinget Tillid til Frankrigs Styrke. Men han stod fremdeles fast ved de Betragtninger, ud fra hvilke han i November 1864 afviste Wienfreden. Han mente ikke, at Danmark kunde bestaa, medmindre vi blev genforenede med det danske Nordslesvig. Kunde vi faa dette tilbage gennem en Krig, var det godt. Skulde det gaa saaledes, at hele Danmark indlemmedes i Prøjsen, vilde et samlet dansk Folk bedre kunne modstaa Fortrykningsbestræbelserne, end hvis det stod delt.

Sedandagen den 2. September knuste ethvert dansk Revanchehaab. Den gjorde ogsaa Ende paa Monrads Tvivl. Faa Dage senere skrev han i »Fædrelandet« en Artikel, hvori han erkendte det fornuftige i, at Regeringen havde fastholdt den neutrale Linie. Men, hed det i et Brev til Sønnen i det fremmede: »I dette Øjeblik kunde jeg ønske at bo i Ny Zeeland, thi Aandedraget vil blive tungt i Danmark under prøjsisk Overvælde«.

Sidst i Januar 1871 døde Biskop over Lolland-Falsters Stift S. C. W. Bindesbøll. Det faldt naturligt, at Hall, der da var Kultusminister, tilbød Monrad Embedet; men der gik svære Overvejelser forud, før Monrad — en Maanedstid senere — indgav sin Ansøgning. Han var begyndt at »komme i Groning« i Brøndbyerne, skrev han til Viggo Monrad. Der var kommet lidt Orden i hans økonomiske Forhold, og de vilde ikke blive saa gunstige paa Lolland; thi ganske vist vilde han faa større Indtægter, men ogsaa større Udgifter. Desuden tiltalte det ham mere at være Præst end Biskop, fordi han i denne sidste Stilling ikke havde Konfirmandundervisningen og Sakramenternes Forvaltning. At prædike hver Søndag var ham ikke til Besvær, men til Glæde, og som Præst og Sogneraadshoved stod han i en blandet gejstlig-verdslig Virksomhed, der tiltalte hans Natur. Paa den anden Side vilde jo Virkefeltet blive større paa Lolland-Falster. »Resultatet er, at jeg bliver ked af det, naar man byder mig, og tager det meget ilde op, naar man ikke byder mig det ledige Embede. *Nous verrons*«. Den Lidelse, der en Tid havde forhindret ham i at prædike — han betegner den som en af sit Livs haardeste

Prøvelser —, bevirkede, at han ikke turde fortsætte med at betjene to Kirker. »Jeg er kastet frem og tilbage mellem to Tanker; den ene: ved at tage bort viser du Mangel paa Tillid til Gud, den anden: ved at blive frister du Gud. Og saa er da Enden paa det blevet, at jeg tager herfra med Taarer i Øjnene og siger: Forlad os vor Skyld«.

Efter at Udnævnelsen den 25. Februar 1871 havde fundet Sted, var han til Taffels hos Kongen og Dronningen, der begge lod ham forståa, at de ventede, han nu ophørte med sin politiske Virksomhed. Han svarede, at han netop overfor Hall havde forbeholdt sig sin fulde politiske Frihed. Den 19. April tiltraadte han Embedet, og samtidig afsluttede han sin Virksomhed som »Berlingske Tidende«s Tirsdags-Politiker«, hvilket dog, som han skrev i sin Afskedsartikel, ikke maatte »opfattes som et Afkald paa fremtidig politisk Virksomhed under en eller anden Form, under den samme eller en anden eller uden al Maske«.

XXI. KIRKELIGT STADE

Det var ved et Vendepunkt i Landets Historie, saa at sige i det moderne Danmarks Fødselstime, Monrad overtog sit gamle Embede.

Politisk, religiøst og folkelig-kulturelt brød Udviklingen sig i Aarene omkring 1870 nye Veje. I Foraaret 1870 sluttede Folketingets tre Venstregrupper — J. A. Hansens Tilhængere, Bjørnbakkerne og det grundtvigske Venstre — sig sammen i *Det forenede Venstre*, som, efter at det ved Valget i 1872 mønstrede et ret sikkert Flertal i Folketinget, rejste det folketingsparlamentariske Krav. Under Indtrykket af Pariserkommunen og Lasalles Agitation begyndte ogsaa herhjemme »Fjerde Stand«, Arbejderklassen, som den liberalistiske Højkonjunktur havde trykket ned i en trist og trøstesløs Pauperisme, med »Stormester« *Louis Pio* som Ordfører at sætte Samfundet under socialistisk Anklage. »Slaget paa Fælled« den 5. Maj 1872 viser, at saa tilfældigt sammenløben og tilsyneladende uanselig, som den første socialistiske Bevægelse var, spredte den dog Nervøsitet i Magthavernes Kreds. Magthaverne var stadig den gamle Tids Mænd, en Opblan-

ding af Godsejere og Nationalliberale. Under Indvirkning af de oppositionelle Rørelser fra venstre havde de to Partier nærmet sig hinanden. Nationalt var Embeds- og Borgerstandens Politik gaaet under med det andet Kejserdømme: Haabet om en Oprejsning for Nederlaget i 1864 maatte skrinlægges. Men Godsejerne havde Brug for de Nationalliberales politiske Erfaring og for — deres Stemmer. Den fælles Interesse i at holde Opkomlingerne til venstre Stangen drev de fordums Fjender sammen i et *Højre*, der fra 1875 med *Estrup* som Leder satte Kongens Ret til frit at vælge sine Ministre op mod Venstres Krav om Folketingets Overhøjhed.

I Efteraaret 1871 holdt *Georg Brandes* den første af de Forelæsninger, med hvilke han indledede Angrebet paa den herskende Aandsretning, hævdede »den frie Tanke og den frie Humanitet« og erstattede Hegel og Schleiermacher som Dannelseskilder med Taine, Renan og Stuart Mill. I selve sin Nerve var Angrebet rettet mod Kristendommen. Efter at Rationalismen gennem Aarhundredets første Halvdel — mere maaske i Kraft af Mynsters end af Grundtvigs Indflydelse — var trængt tilbage, blev Ortodoksien den raadende Aandsmagt. Den ledende Intelligens tilegnede sig den næppe i Almindelighed som en rent personlig Værdi. De fleste af Monrads mere fremtrædende politiske Fæller havde intet personligt Forhold til Kristendommen. Fru Hall bebrejdede saaledes sin Mand, at han troede at kunne slippe ind i Himmerige ved Hjælp af en Vits! Men Ortodoksien blev en Slags kirkelig og social Konvientiens, der indgik som en uadskillelig Bestanddel af den nationalliberale Kultur og Dannelselse. Den studerende Ungdom fra Aarhundredets Midte og et Par Aartier fremefter tænkte, som Hans Jensen har paavist det, næsten helt igennem »mere eller mindre ortodokst kristeligt og var paa Vagt mod Vantro overfor Bibelen som Aabenbaringsens Skrift«. I sin Kamp for at rydde den nationalliberale Aandsretning til Side og bryde Vejen for nye literære Strømninger maatte Brandes da i første Række rette sine Vaaben mod Kristendommen.

Hans Optræden vakte da ogsaa det livligste Røre indenfor den studerende Ungdom. Men ude i de store Masser tog Udviklingen en helt anden Retning. Netop i Aarene omkring *Grundtvigs Død* (1872) stod Grundtvigianismen som folkelig, religiøs og politisk Bevægelse paa sit Højdepunkt. Den havde sine egne Folk paa Rigsda-

gen. Den havde faaet gennemført Sognebaandsløsning og Oprettelse af Valgmenigheder indenfor Folkekirken, og efter 1864 var Højskolerne begyndt at skyde frem Landet over. Men den Sluttethed, der havde kendetegnet den første grundtvigske Vækkelse, var der samtidig begyndt at gaa Opløsning i. Umiddelbart før Grundtvigs Død rejste de »nationalliberale Grundtvigianere«, som Birkedal, P. Rørdam, Fr. Hammerich o. fl., en voldsom Opposition imod, at Grundtvigianerne paa Rigsdagen traadte i Gruppe med »Jætter og Rimturer« i Det forenede Venstre, og som Tiden gik, udviklede Grundtvigianismen sig til at blive en Flerhed af Strømninger, politisk og folkelig-kulturelt, tildels ogsaa religiøst.

Reaktionen herimod kom i den anden store religiøse Bevægelse, Den indre Mission, der omkring 1870 fik sit afgørende Gennembrud. Den benægtede den Sammenhæng mellem det menneskelige og det kristelige, som var Kernen i Grundtvigianismen. I sine snævreste Former kastede den Vrag paa al »verdslig« Syssel, hvad enten det drejede sig om Politik eller Kunsten i dens forskellige Afarter. I *Vilh. Beck* fik denne Bevægelse en Fører, der var lige fremragende som Vækkelsesprædikant og Organisator. Under de voldsomme politiske Kampe, der efterhaanden udspandt sig, frygtede han, at Politiken, som han i opstemte Øjeblikke udtrykte sig, skulde blive »et Middel i Djævelens Haand til at kvæle det Trosliv, som Herren gennem Den indre Mission havde vakt«. Med en Hentydning til, at han var tunghør paa det venstre Øre og svagsynet paa højre Øje, skildrede han sit eget politiske Standpunkt saaledes: »Jeg hører til Højre, men ser til Venstre«. Selv gav han sig ikke af med Politik, stemte ikke ved Valgene og raadede sine Venner fra overhovedet at have noget med det politiske Liv at gøre. Det skyldes hans kraftige og frodige Personlighed, at Den indre Mission slap gennem Provisoriekampene med sit Tilhold og sin religiøse Ideologi i Behold. Det er hans Fortjeneste, at han organiserede sin Bevægelse paa klar folkekirkelig Grund, og at han overfor spredte Tilløb til mer eller mindre sekteriske Lægmandsbevægelser indenfor Missionen diktatorisk fastholdt denne Linie. Det siger sig selv, at han derfor ogsaa var en erklæret Modstander af Grundtvigianismens kirkepolitiske Frihedskrav.

Den tredie Retning indenfor Folkekirken var *den højkirkelige*, en Slags »kirkeligt Højre« efter Mynstersk og Martensensk Forbillede.

Den tilstræbte ikke nogen Vækkelse i grundtvigiansk eller indremissionsk Forstand. Konfessionelt stod den paa et tro luthersk Stade, og kirkepolitisk bekendte den sig til Folkekirken som Begreb og Institution. Den var paa Vagt overfor alle opløsende Tendenser indenfor Folkekirken, og dens Polemik var derfor særlig rettet mod Grundtvigianismen, der i Højkiirkens Øjne stod som den store Urostifter. Den indre Mission frembød i saa Henseende ikke nogen egentlig Fare. Modsætningen mellem den og Højkiirken bestod vel nærmest i, at de højkiirkelige Kredse, der havde en Personlighed af *H. L. Martensens* intellektuelle Standard og »verdensmandsmæssige« Rummelighed som Fører, frastødtes af Ensiddigheden i den indremissionske Bevægelse.

Den politiske og kirkelige Situation var da i 1871 en ganske anden end den, hvori Monrad forefandt sit Stift, da han i 1849 første Gang tiltraadte Bispeembedet. Men det var paa den anden Side en Situation, der med sine Forviklinger og Modsætninger ret egnede sig for en Natur som hans. Han greb da ogsaa kraftigt ind i Tidens politiske og religiøse Bevægelser og udfoldede det flittige Forfatterskab, der fik en ikke ringe samtidig Betydning, og af hvilket adskilligt har blivende Værdi. Mærkbart er det, at ogsaa i hans Egenskab af Stridsmand er der siden 1864 sat Skel i hans Liv. Han kan endnu lejlighedsvis falde tilbage paa den ætsende Ironi og kaade Spot, der før kendetegnede hans Stil. Men Tonen er i det hele blevet mildere og forsonligere, mindre selvsikker, men i Virkeligheden saa meget mere myndig, som den er uden Pretensioner for ham selv. Ærgærrigheden er erstattet af en personlig Fordringsløshed. Han skriver oftest ikke for at strække en Modpart til Jorden. Hans polemiske Indlæg former sig snarere som en Tankeudveksling, en velvillig Drøftelse, hvorunder han ligesom søgende og famlende baner sig Vej til Sandheden. Sin egen Begrænsning, sine egne Fejl og Vildfarelser sparer han ikke.

Saa heftige Brydningerne blev, og saa skarpt Linierne blev trukket op baade i Politiken og i Kirken, kom han da mere end nogen Sinde til at staa som en Ener i det offentlige Liv.

Man har heftet sig ved det mærkelige i, at medens Monrad har haft et personligt Forhold til de tre af Tidens fire store religiøse Skikkelser, Mynster, Martensen og Grundtvig, synes der ikke at have været noget virkeligt Berøringspunkt mellem ham og den fjerde,

Søren Kierkegaard. Han omtaler ham aldrig, hverken i sine opbyggelige, teologiske eller profane Skrifter.

Monrad og Søren Kierkegaard begyndte deres teologiske Studium samtidig, og de har kendt hinanden personligt. Som før nævnt deltog de sammen i latinske Disputereøvelser hos Kierkegaards ældre Broder, den senere Biskop. Forholdet mellem dem maa imidlertid have udviklet sig til en dyb og gensidig personlig Uvilje. Fra Kierkegaards »løsslupne Periode« i Sommeren 1836 haves i hans Papirer en dunkel Optegnelse, der tyder paa, at det er kommet til et ubehageligt Sammenstød mellem dem. »Min Situation, da jeg laante Penge af Rask og Monrad kom . . .«, hedder det. Der foreligger antagelig en Episode, som Monrad ikke har kunnet forvinde Indtrykket af. Medens Kierkegaard endnu interesserede sig noget for Politik, var hans og Monrads Anskuelser saa vidt forskellige som vel muligt. I Hertz's »Stemninger og Tilstande« optræder Kierkegaard under Pseudonymet »Translateuren« med en overordentlig heftig Kritik af den liberale Presse, særlig »Kjøbenhavnsposten«, hvis Redaktør, Liunge, faar læst og paaskrevet i de voldsomste Vendinger. Siden afsvor jo Kierkegaard alt, hvad der havde med Politik at gøre, hvad ikke skulde bringe ham og Monrad nærmere til hinanden. Da Monrad var Præst i V. Ulslev, havde Krieger i Opdrag at holde ham à jour med den nye Literatur. I Marts 1847 skriver han til Vennen dernede: »Søren K., tror jeg, De har forsvoret at læse, men Deres Frue, til hvem jeg anbefaler mig, er jo ikke, saavidt jeg mindes, af samme Mening«. Først under Opholdet paa Ny Zeeland fattede han nogen Interesse for det Kierkegaard'ske Forfatterskab. Han havde da læst »Stadier paa Livets Vej« og skrev hjem, at han skammede sig over »ikke at være nøjere bekendt med denne Forfatter, der unægtelig er en af vore største«. Helt kan han dog ikke forlige sig med ham: »Jeg lærer altid meget af ham, uagtet meget er mig uklart og dunkelt, og uagtet — og det er det mest irriterende — , jeg ikke kan blive rigtig klog paa, om det dunkle er forskruet eller dybsindigt eller noget af begge Dele. Det vilde være et meget stort Arbejde at komme til fuldstændig Klarhed over denne Forfatter, men jeg er overbevist om, at det rigeligt vil lønne Umagen«.

Det ejendommelige, i Virkeligheden paradoksale, er, at skønt Monrads Forkyndelse, som vi skal se, ogsaa fortrinsvis var rettet til »den

Enkelte« og tog Form af en »Uro i Retning af Inderlighed«, var der kristeligt set ingen Mulighed for at slaa Bro mellem hans og Kierkegaards Meninger. Kierkegaard lagde sin Kristendomsopfattelse op i et højt spekulativt Plan, hvor de absolute Fordringer herskede. Monrad gik ud i et praktisk, saa at sige jordbundet Arbejde for at vinde Mennesker, saa lidet helstøbte, saa sammensatte, ukonsekvente, ufuldkomne og fejlende, de var, for kristen Tro og Livsførelse. Monrad kom mere og mere til at staa som en virksom Tjener i den Kirke, der for Kierkegaard blev selve Vederstyggeligheden, kristeligt set. En af Kierkegaards Hovedanker mod Mynster var da netop ogsaa den, at han havde ordineret Monrad som Biskop.

Kierkegaards Forfatterskab er blevet betegnet som Skillevejen, hvis ene Forgrening fører til Fornægtelse, den anden til Pietisme. Georg Brandes valgte den første, Vilh. Beck den sidste. Vi vil faa at se, hvorledes Monrad bedømte de Konsekvenser, Brandes drog. Mindre udførligt belyst er hans Forhold til Vilh. Beck og Den indre Mission. Meget tyder imidlertid paa, at han satte større Pris paa denne nye folkelig-religiøse Bevægelse end den paa ham. Paa afgørende Punkter stod dens Virkeform i Modsætning til hans. Han var Politiker, han prædikede ikke Vækkelse paa samme Maade som Missionens Mænd, og som en af Kirkens Øverste nægtede han at tage Stade i en bestemt kirkelig Retning, søgte tværtimod at hjælpe dem frem hver efter sine Ejendommeligheder. Den senere saa kendte indremissionske Præst *C. Asschenfeldt-Hansen*, der 1880 blev ansat som Kapellan i Halsted-Aunede hos gamle Pastor Wegener, Rødding Højskoles første Forstander, ordineredes i Maribo Domkirke af Monrad. Han skriver i sin Erindringsbog, at Monrad »talte godt og indtrængende til os om at bede som Elias først om *Ild fra Himlen* over vort Vidnesbyrd og saa ligeledes som Elias at forvente Regnen fra det høje, de *levende Vandstrømme* over den tørre Jord«. Han bemærker: »Prædike kunde den gamle Biskop, og han vilde ikke være med til at kvæle Liv, det erfarede jeg selv tydeligt nok i denne min Kapellantid«. Ubetinget tilfreds med ham var Asschenfeldt-Hansen dog ikke. Han forstod ikke, at Monrad kunde tale om, »hvor lunt man sad i det her-nede paa Lolland-Falster«, hvor dog »den gamle Rationalisme sad saa fast i Hjerterne, dette, at man skulde frelses ved sin egen Dyd og sine gode Gerninger«. Han fortæller: »Der var i min Kapellantid en

Præst paa Vestlolland, som jeg selv har hørt prædike saaledes: »Naar vi ikke bedrager nogen (særlig ikke i Hestehandel, plejede han at føje til) og ellers lever skikkeligt, saa kan vi være vis paa at blive salige«. Det sad Biskop Monrad og hørte paa, og da han tog fat, begyndte han rigtignok med at tale om, at de selvretfærdige, skikkelige Folk ofte var meget længere fra Guds Rige end de aabenbare Syndere, men Monrad endte saa med at rose »den gamle, trofaste Sjælehyrde« (Præsten). Saa der blev ikke noget til Vækkelse«. Det var ikke noget enestaaende Tilfælde. Om Præsten i Stokkemarke skrev Monrad 1873 i sin Indberetning, at han gennem en Række af Aar havde forkyndt Kristendommen »ved sit hele Liv og sin i stor Maalestok opofrende Kærlighed, og han er herved saa sammenvokset med Menigheden, at det ikke kan komme i Betragtning, at han synes at være en Mand af den gamle rationalistiske Skole«. Denne Indstilling huede ikke Missionen, særlig jo ikke Asschenfeldt-Hansen. Det ses dog, at Monrad i en kritisk Situation holdt sin Haand over den unge, nidkære Kapellan. Da Asschenfeldt-Hansen skulde begrave en Mand, der havde været hengiven til Drik, holdt han en Ligtale, som den Dødes Slægtninge følte sig ilde berørt af. Bølgerne gik højt i Sognet, og der blev klaget til Biskoppen, som dog »viste en hel Del Forstaaelse af Stillingen«. Hans Afgørelse faldt ud til, at hverken Kapellanen eller Klagerne fik Medhold, hvad Klagerne var misfornøjede med.

Da Grev Holstein-Ledreborg engang i Folketinget havde sluttet en timelang Tale, og Monrad derefter fik Ordet, bragte han Greven sin Kompliment. Han havde, sagde han, tidligere kun oplevet een Taler, som han saaledes havde kunnet høre paa i to Timer og stadig finde lige underholdende, nemlig Pastor Vilh. Beck. Morten Pontoppidan, der anfører denne Ytring, mener, at Monrad har villet have Holstein-Ledreborg til bedste ved at sammenligne ham med Vilh. Beck — og omvendt ogsaa ved denne Sammenligning udsat Vilh. Beck for et Stenk af Ironi. Det vilde ligne Monrad. Hans Beundring for Becks klare, djærve og fængslende Prædiken var dog sikkert ægte nok. Han skal ogsaa i en Kreds af lollandske Præster have ytret sig anerkendende om den. Der foreligger ikke i hans Skrifter noget Vidnesbyrd om, at han er traadt i nærmere Forbindelse med Beck og Missionen. Men han har ikke lagt denne kirkelige Retnings Vækkelsesarbejde nogen Hindring i Vejen.

Adskilligt mere forviklet var hans Forhold til Grundtvigianismen. Det er tydeligt, at han i sine første Aar som Præst, Kultusminister og Biskop har iagttaget en kølig Holdning overfor den grundtvigske Bevægelse. Bekendt er det, at da *Kr. Kold* kom til ham for at vinde ham for Højskoletanken, opnaaede han kun et Skuldertræk. Monrad vilde vide, hvad der egentlig skulde bibringes de Unge paa disse Højskoler, og Kold svarede, at han vilde sætte »Guds Kærlighed og Danmarks Lykke« som Motto over sin Gerning. »Ja, det er jo et meget godt Formaal«, bemærkede Monrad tørt. Efter at han i 1854 havde taget Ophold paa Hummeltofte og her var kommet i Forbindelse med P. Rørdam og Kredsen omkring ham, ændredes i nogen Grad hans Syn paa Grundtvigianerne. Men stadig vægrede han sig ved at lade sig inkorporere. Han havde ligesom Martensen lært at se Grundtvigianerne som et gavnligt Ferment i Folkekirken, men han vilde, da han blev Minister, ikke give dem nogen foretrukken Stilling. I Marts 1859 klager Enkedronning Caroline Amalie til Rørdam: »Hvor det smerter mig, at vi har mistet vor troende Nabopræst! Hvem vi mon faar dør igen, da Monrad ikke ynder, at Grundtvigianerne bor i Klynge, men han vil sprede dem over hele Landet! Han frygter, de bliver ham ellers for mægtige!«

Grundtvig selv ydede han al skyldig Hyldest. Navnlig havde han fattet Geniet i Grundtvigs Salmedigtning. Oprindelig delte han aabenbart Mynsters og Martensens Opfattelse af denne. Mynster havde i Salmebogen kun optaget een af Grundtvigs Salmer — som Grundtvig sarkastisk bemærkede, med den ovenover anbragte Melodi-angivelse: »Herre, jeg har handlet ilde«. Selv syslede Monrad i sin første Bispeperiode med et Salmebogsforslag, der ligeledes kun medtog en af Grundtvigs Salmer. Men medens han var Præst i Brøndbyerne, udgav han et lille Tillæg til Konventsalmebogen, indeholdende 37 Salmer, blandt hvilke de 31 var af Grundtvig, saaledes de uforlignelige »I al sin Glans nu straalr Solen«, »Sin Vogn gør han af Skyer blaa«, »Du, som gaar ud fra den levende Gud« m. fl.

Da Grundtvig i 1861 holdt »Jubelaarsfest«, udvirkede Monrad, at der ogsaa fra Kongens Side blev ham en Hædersbevisning til Del. Der knytter sig til Historien herom en Smule ministeriel Selvtægt, en lille Tilsnigelse, som Monrad gjorde sig skyldig i, og som han da heller ikke undgik at blive angrebet for. Efter Enkedronningens

Ønske indstillede han til Frederik VII, at Grundtvig fik Rang og Titel som Biskop, hvad Kongen imidlertid nægtede at gaa med til. Han vilde kun give Grundtvig *Rang* med Sjællands Biskop, ikke Titlen. Men Monrad satte sig ud over denne kongelige Resolution, idet han personlig kom til Stede ved Jubilæumsfesten og i sin Tale erklærede, at det var Kongens Ønske, at Grundtvig ligesom vore to ældre store Salmedigtere, Kingo og Brorson, skulde være Biskop. Skønt Dokumentet, han afleverede, ikke gik saa vidt, fik Grundtvig — og Samtiden med ham — faktisk den Opfattelse, at Biskoptitlen var ham tillagt. Martensen blev rasende. I et Brev til sin Ven, Domprovst Gude, skrev han om Monrads »svigagtige« Tale og bemærkede, at Monrad egentlig fortjente en offentlig Tilrettevisning, »men hvo skal give ham den?« Ved Festen udspandt der sig iøvrigt et Intermezzo, som viser, at Monrad og Grundtvig stadig kredsede noget forsigtigt om hinanden. Monrad, der ikke satte Grundtvig højt som praktisk Politiker, mindedes i den Tale, hvormed han udbragte Grundtvigs Skaal, Episoden fra Folketinget, da han havde betegnet Grundtvig og Tscherning som to *Fyrtaarne*, der markerede de Farvande, i hvilke Rigsdagen *ikke* skulde komme. I et Brev til sin Søn Svend siger Grundtvig, at den Ære, Monrad havde vist ham ved at udnævne ham til Biskop, kunde han vel siges at have gengældt grovt, idet han, da Monrad fremdrog Fyrtaarnet, saa ogsaa nødtes til at minde om Lygtemanden. Han kunde, skriver han, »umulig ved nogen Vending betrygge dem, der *fulgte ham*, som han stræbte at betrygge dem, der ankrede op under *Fyrtaarnet*«. Det er dog aabenbart Grundtvig en Tilfredsstillelse at kunne tilføje, at Monrad blev til ud paa Aftenen og trods alt var »meget omgængelig«.

Nærede Monrad Skepsis med Henblik paa Grundtvigs Deltagelse i Døgnets Politik, savnede han til Gengæld ikke Blik for det intuitive, det »profetiske« hos Grundtvig. I en af de Artikler i »Berlingske Tidende«, som Dyrslæge Jensens Angreb havde fremkaldt, skrev han, at det var Grundtvig »og de saakaldte Klosterbrødre«, der sluttede sig til ham, som først fik det Syn paa Sagen, at Danmark maatte være nøjet med den Del af Slesvig, hvis Hjertelag var dansk, og han gjorde denne Anskuelse gældende, medens den offentlige Meningsstride Strøm gik i den modsatte Retning. Fik han dette Syn ved den underlige Forstaaelse, der fra hans Ungdom af har været mellem

ham og Nordens Aand? Eller fik han det, fordi hans kristelige Aandsliv var saa stærkt, at han magtede at overføre de kristelige Grundsatninger paa det politiske Omraade? Eller samvirkede begge Grunde?»

Men nogen fuld og hel Meningsfælle, endsige Discipel af Grundtvig blev Monrad ikke, kirkepolitisk jo slet ikke, men heller ikke i Henseende til Kristendomsopfattelsen. Saa højt han end agtede Grundtvig som Aand, var han ikke blind for det mindre vel funderede i den gamle Bardes og Bogorms Tankeverden. Da *Chr. Richardt* havde skrevet sit Digt om Grundtvig (i Digtsamlingen »Vaar og Høst«, 1884), sendte han det til Monrad og bad ham sige sin Mening om det. Monrad fandt det godt: »Af Digtet om Grundtvig vilde jeg have to Digte, et begejstret, et kritisk. Begge med en hel, fuld, udelst Stemning. Retfærdighed og »Menner«, Indskrænkninger og Begrænsninger passer ikke til Lyriken. Det ene: »Du er en af Verdens store Mænd«; det andet: »Du er en Vindbeutel«. Vil De have begge Bedømmelser samlet, saa lav en Dialog. Jeg er irriteret over 1), at han fremhæver det almenkristelige og saa kommer med en ny Aabenbaring, hvorved det bliver partikularistisk; 2) at han kan fælde saadanne Domme over det Sprog, der taltes af Augustin, Ambrosius, Hieronimus etc. og over det store Verdensfolk Romerne«. Historikeren Monrad forligtes ikke med Grundtvigs hjemmelavede Teorier, og Latineren i Monrad forargedes af Grundtvigs folkeligt-overlegne Syn paa, hvad »den sorte Skole« havde at bringe.

Det blev da ogsaa Grundtvigianerne, med hvem Monrad særlig kom til at udfægte en Strid om religiøse og kirkepolitiske Spørgsmaal.

I Prædikensamlingen og i det Skrift, der vel længst vil blive staaende efter ham, det geniale »Fra Bønnens Verden« (1876), finder vi Monrads Kristendomssyn sammenfattet.

Ogsaa i sin Prædiken var Monrad noget for sig selv. Skønt han, den rutinerede Taler, sikkert kunde have bestegit Prædikestolen uden Forberedelse, lagde han et stort og omhyggeligt Arbejde i sin Forkyndelses Indhold og Form. Til en lollandsk Præst, der forklarede, at han skrev den første Halvdel af sin Prædiken og derefter lod Aanden om Resten, skal Monrad have bemærket: »Saa maa jeg kom-

plimentere Dem. De prædiker bedre end den Helligaand«. Selv mente han, at Præstens Arbejde med Prædikenen var Forudsætningen for Aandens Bistand. Det spores tydeligt, hvor omsorgsfuldt han vælger sine Udtryk eller ciserer en Tankegang ud. Hans Sprog er letflydende og velplejet, men jævnt, uden saadanne Zirater, der i deres Kunstlethed skal lade skinne igennem, hvor højt Prædikanten staar hævet over sine Tilhørere. Skønt Monrad i visse Øjeblikke kunde bevæge sig i den højeste Patos, var han fri for den olierede og klæbrige Foreteelse, man kalder gejstlig Salvelse. Fra den politiske Talerstol overførte han til Prædikestolen en friskt argumenterende Form, en Evne til at finde Tilhøreren i hans egen Forestillingskreds og ramme ham med hans egne Tanker. Monrad kan her fra Tid til anden falde ind i en næsten kauserende Stil. Han nævner saaledes et Sted, at naar Luther i sin Forklaring til den fjerde Bøn nævner Ting som fromme Ægtefæller, fromme Børn, godt Vejrlig m. m., lægger han for meget ind i denne Bøn. »Om din Mand ogsaa er lidt gnaven og hidsig, lidt knarvorren og vredladen, vil man saa ikke le ad dig, naar du, uagtet du maaske sidder i Velstand, vilde sige: »Jeg har ikke det daglige Brød«. Om ogsaa dine Børn er som vilde Foler og slaar i Vejret som Kalve, saa kan du derfor ikke nægte, at du jo har det daglige Brød. Det er smukt Vejr i Dag, men hvis det nu var et afskyeligt Vejr, en forrygende Storm, en Regn, saa stærk, at den nederste Del af Byen atter blev oversvømmet, skulde vi saa, naar vi lægger os til Hvile, uagtet vi hverken føler Tørst eller Hunger, kunne sige med Sandhed: »I Dag har vi ikke haft det daglige Brød«.« Et andet Sted indskærper han, at man skal være langsom til Vrede: »Jeg stiller ikke store Fordringer til dig; naar du mærker, at du vil blive vred, saa tag dit Ur op og se paa det, og alt eftersom du har i Sinde at sætte dig i en lille eller stor Vrede, saa tag dig en kortere eller længere Tid til Overvejelse«. Oftest spores dog den politiske Taler i den knappe, energiske Stil, hvori han paa epigrammatisk Vis hamrer sine Sætninger fast: »Und ikke noget Menneske paa Jorden den Glæde at bringe dig til at hade. Krænkelsen er som et skarpt Sværd, der holdes for dit Bryst. Ej er der Mand paa Jord saa stærk, at han kan støde det i dit Hjerte. Selv gør du det, idet du giver Hadet Rum hos dig. Krænkelsen er et Bæger med Gift, der holdes til dine Læber. Ej er der Mand paa Jord saa stærk,

at han kan vriste din Mund op og nøde dig til at drikke den. Dit Had ene formaar det«.

Men hvad enten han nu tager de lettere Virkemidler i Brug, eller han tiltaler sin Menighed i den gribende Patos, der var ham egen, hvad enten han saa at sige driller eller formaner Synden ud af Sindene, føler man bag hans Ord en Varme og Inderlighed, en Overbevisningens Vælde, der faar Stilen til at skælve og ligesom truer med at sprænge den. I al dens Maadehold og dens bundne Varme er hans Prædiken et flammende Baal.

Med de personlige Særstandpunkter, han paa mere periferiske Punkter gjorde gældende, er Monrads Kristendomsopfattelse ortodoks luthersk. Skønt han vel kunde have haft videnskabelige — med sit splittede Sind maaske ogsaa personlige — Forudsætninger derfor, gav han sig ikke af med nogen Bibelkritik. Han tog baade de gammel- og nytestamentlige Fortællinger, som de efter deres Bogstav er, betragtede dem ikke som Symboler og forkastede de rationalistiske Forestillinger om den syndefri Undfangelse, Jomfrufødslen, Jesu Undere o. s. v. Træffer vi paa et Guds Ord, vi ikke forstaar, skal vi ikke derfor kaste det bort, men — saaledes som Jomfru Maria efter Evangeliet gjorde det — gemme det i vort Hjerte. Vi skal heller ikke lade os forurolige af de Uoverensstemmelser, der findes i Skriften. De er kun Udslag af, at de hellige Skribenter hver især har bevaret deres Frihed og Ejendommelighed, og de bekræfter for saa vidt kun Skriftens Sandhed, som de viser, at der ikke har været nogen Aftale mellem Evangelisterne om, hvordan Vidnesbyrdene skulde affattes. Men til en Inspiration i den Forstand, »at intet er gaaet tabt, og intet forblevet uklart, som er fornødent til Sjælenes Salighed«, kan vi efter Monrads Opfattelse have den fulde Fortrøstning. Det var da i luthersk Aand Synd og Naade, Frelsen ved Kristi Kors, Frelsen ved Troen alene, han prædikede. Betegnende for hans Ortodoksi, hans kirkelige »Konservatisme«, er det ogsaa, at han holdt strengt fast ved de nedarvede Kirkeskikke. Der laa for ham »en dyb Betydning i det af Kirken anordnede og bestemte, og Kirkens Lærere gør derfor vel i ej at gaa efter deres eget Hjertes Paafund, men med Alvor arbejde paa, at deres Sind og deres Fornuft gennemtrænges af den Aand, der gaar gennem Kirkens Lærdomme og Bestemmelser«. Grundtvigianerne tog noget lettere paa denne Side af Sagen.

Kirkehistorikeren *L. Koch*, der en Tid i Monrads sidste Bispeperiode var Kapellan i Nykøbing F., fortæller, at ved en Visitats i en lollandsk Kirke gik Præsten, en Grundtvigianer, ikke op og knælede ved Alteret under Kirkebønnen. Monrad gjorde det da i hans Sted, og da han bag efter sagde til Præsten, at det var en Kirkeskik, som ikke burde forsømmes, fik han det Svar, at han, Præsten, ikke kunde lide saadant Komediespil. Det var kendeligt nok, tilføjer Koch, at Monrad var forarget.

Den Enkeltes personlige Tilegnelse af Evangeliet — med andre Ord *Vækkelse* — var Grundbestanddelen i Monrads Prædiken. Men han søgte ikke at skræmme Folk til Troen. Han truede ikke med de evige Helvedesstraffe i den Form, den folkelige Fantasi havde givet dem. Fortabelsen var for ham ikke en korporlig Afstraffelse: »Ej behøver Gud at bortstøde de fortabte Sjæle; thi de flyr hans Nærhed som den største Marter. For de fortabte vilde Himmerig være mere pinefuld end Helvede. Se dig om! Det daglige Livs Erfaring vidner, at saa forholder det sig. Er det maaske ikke en Kval for et Verdens Barn at overvære den offentlige Gudstjeneste, at høre Ordets Forkyndelse og Menighedens Lovsang? Saa stødes du ved Billederne, hvorved den hellige Skrift søger at bringe de usaliges Tilstand nærmere til den menneskelige Forestilling, men hæng dig ikke i Billederne, hold dig til Sagen! Sagen er en evig Død, der dog ikke er Tilintetgørelse, men Liv. Hvad er dette vel andet end en evig Døen, der dog aldrig naar Døden? Skabt i Guds Billede har Sjælen et Liv for Evigheden, men løsreven fra Gud, der er Livets Kilde, stræber den hen mod Tilintetgørelsen, men finder den aldrig«. I skarp Modstrid med den pietistiske Opfattelse hævdede han endog, at selv om et Menneske i levende Live forsømte Naadens Stund, var der endnu i de Dødes Rige en Mulighed for Frelse. »Dette er«, sagde han, »Velsignelsen, som udgaar fra Troen paa Kristi Nedfart til Helvede«. Han prædikede heller ikke Askese: »Kommer der til jer Mennesker, der vil oprette en Hellighed og Retfærdighed udenfor Guds Bud, der fordømmer Livets uskyldige Glæder og Nydelser og endogsaa gør Kærligheden til Fædrelandet mistænkt som ukristelig, da hør dem ikke, thi de er paa Afveje og vil være mere hellige end Frelseren«. Dette er vistnok det eneste Sted, hvor han vender Brodden direkte

mod den strengeste indremissionske Observans, hvilken Vilh. Beck selv næppe billigede, men heller ikke tog Afstand fra.

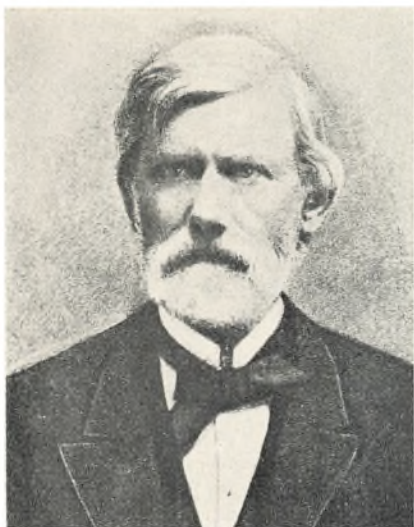
Nærmere stod Monrad vel den grundtvigske Livsopfattelse. Men ogsaa fra Grundtvigianernes særlige Forkyndelsesform skilte han sig ud, og den Gudsdyrkelse, der har sit Centrum, man kunde sige sit Vehikel, i *Menigheden*, havde han ingen Sans for. Han forstod vel Forsamlingens Betydning for den enkeltes Religionsøvelse: »Har du ikke erfaret, at det er lettere at opbygges, naar mange end naar faa er til Stede, og er det ikke, som om den ene ved sin blotte Nærværelse løftede den anden?» Men det afsondrede grundtvigske Menighedsliv opfattede han som en Fare for *Kirken* som Begreb, som samlende Institution. Det var bl. a. derfor, han ikke ønskede de grundtvigske Præster samlet i Klynge, men spredt over Landet. Han henvendte ikke sin Forkyndelse særlig til *Menigheden* som saadan, men til det enkelte Menneske. Det behøver ikke at være en Paavirkning fra Søren Kierkegaard. Det laa i Monrads egen Individualitet, hans uafbrudte Tumlen med egne kristelige og menneskelige Problemer, at hans Forkyndelse tog Form af en Henvendelse fra Menneske til Menneske. Han taler, som om han sad i sit Studereværelse med den enkelte foran sig og drøftede med ham hans — og sine egne — Mangler og Vanskeligheder.

I en af sine Prædikener fortæller han om en Præsteven, der, da han engang gik ud af Kirken efter i en Prædiken at have berørt en eller anden Last eller Svaghed, der gik i Svang i den paagældende Menighed, kom til at gaa bag to af Tilhørerne, og han hørte da den ene sige til den anden: »Man skal da heller aldrig kunne komme i Guds Hus uden at faa en Skamflikker«. Det er troligt, at Sognefolkene i Brøndbyerne jævnligen har istemmet denne Beklagelse. *Syn-*den er et saa væsentligt Element i hans Prædiken, at man ved løseligt at gennemlæse hans Postille vilde kunne faa det Indtryk, at det er Gerningskristendom, han forkynder. Det er det for saa vidt kun, som han vil kende Troen af Gerningerne: »Troen er ikke en Højtdragt, hvormed du skal smykke din Sjæl ved festlige Lejligheder, nej, den skal være din Sjæls daglige Arbejdsdragt. Det skal kendes paa din Gerning, paa hele dit indvortes og udvortes Væsen, at du er Genfødelsens Barn«. Men det er her, den Kristnes Ufuldkommenhed røber sig. Med et Glimt af Sarkasmen fra den politiske Talerstol

siger han: »Menneskene ønsker helst at være noget ubestemt, noget uafgjort, ikke ganske Hvede, ikke heller ganske Klinte, men saadan en Mellemting mellem Hvede og Klinte. De vil ikke være saa hovmodige at paastaa, at de er helt friske Fisk, de tror heller ikke at træde Beskedenheden for nær ved at formene, at de heller ikke er helt raadne Fisk. De vil helst være Fisk, som har en Tanke«.

Det er hans stadige Omkvæd, at Synden døver Troen, og at det derfor gælder at være paa Vagt overfor den. Det er ikke fortrinsvis de grove, haandgribelige Synder, han vender sig mod. Det er de mere umærkelige, snigende, man kunde sige: de mere »psykologiske« Synder som Forfængelighed, Hovmod, Menneskefrygt, Misundelse, Bagvaskelse, Haardhjertethed, det gnavne, utilfredse Sind o. s. fr., hans Advarsler gælder. Uden at man egentlig ved af det, kan disse Ufuldkommenheder forgifte hele Sjælelivet og lamme Troen. Med dyb psykologisk Forstaaelse skildrer han denne Proces. Han trænger den enkelte ind paa Livet, krænger Vrangside ud og stiller ham blot for ham selv. Han bliver ikke træt af at indskærpe, at den menneskelige Sjæl er et dunkelt Dyb, som den enkelte ikke kender og aldrig bliver færdig med at kende til Bunds, men som det gælder bestandig at udforske og beherske, saa at man ikke overraskes af de fordærvelige Indskydelser, der kan dukke op fra dens mørke Kroge. »Hjertet er en stor, sammensat Verden, i dets forskellige Egne hersker der forskellige, ja tildels modsatte Magter«.

Det er let at se, at det er sine egne personlige Vanskeligheder, Monrad her kæmper med. Hans særlige Psyke bevirkede, at Udslagene til den ene eller den anden Side — til Glæde eller Sorg, til Bitterhed eller Velvilje, til Selvhævdelse eller Ydmyghed — blev saa meget voldsommere end hos Folk, som de er flest. Han kunde derfor med en saa indtrængende Forstaaelse skildre dem for andre. Det er da ogsaa denne Redelighedssans og Trang til Selvfordybelse, til Selvransagelse og Selvtugt, der til syvende og sidst bestemmer hans personlige kristelige Problem og ligesom gør den femte Bøn i Fadervor til den Akse, hvorom hans Kristenliv drejede sig. Det ligger lige for, at saa indelukket og selvbeskuende han var, saa ensomt han udkæmpede sine aandelige Kampe, maatte *Bønnen*, Lønkammerets Samtaler med Gud, for ham blive det centrale i al kristen Religionsøvelse. Naar det kommer til Stykket, stod hans skarpe Forstand i Følelsens

Geheimelegationsraad
P. VEDEL

Kultusminister
CHR. FISCHER

MIDDAG EFTER EN BISPEVISITATS (for Bordenden) Danmarks Historie Online

Malet af Carl Thomsen

Danske Slægtsforskere Bibliotek

D. G. og EMILIE MONRADS GRAVMÆLE
paa Nykøbing F. Kirkegaard

BISPEGAARDEN I NYKØBING F.
opført af D. G. Monrad. Første Etage er dog tilbygget af hans Efterfølger.

Tjeneste. Hos Shakespeare og Beethoven, den dybe Menneskekundskabs og de ubændigt brusende Følelsers Universalgenier, søgte han sin største aandelige Berigelse. Han henrykkedes i lige Grad af Brorsons milde Inderlighed og det vældige Vejr over Kingos og Grundtvigs Salmer. I Bønnen kom dette rige Følelsesliv til sin højeste Udfoldelse. »Af alle aandelige Nydelser er der ingen, som i fjerneste Maade kan sættes ved Siden af den Glæde, som Bønnen skænker Sjælen«, siger han selv. I sin Bog om Bønnen, der vel paa de religiøse Skrifters Omraade hører til Verdenslitteraturens skønneste og dybeste, har han uden noget som helst Tilløb til »lærde« Udredninger, tilgængeligt for den jævne Læser, skildret, hvad man kunde kalde Bønslivets psykologiske Proces, dets »Teknik«. Hans Evne til Indlevelse i sjælelige Tilstande naar her de sublime Højder. Hvad der endnu i Prædikensamlingen forelaa som et Raamateriale, er her fortættet til en Sum af religiøse Erfaringer og menneskelig Livskunst, hvis Ægthed og Almengyldighed Bogens store Udbredelse hjemme og ude er Vidne om.

Efterdønningerne fra hans eget store Forlis gaar som en Understrøm gennem alle Bogens Betragtninger, og det er ogsaa dem, der fører Monrad ind paa den Særopfattelse af den femte Bøn, der blev Tidens store religiøse Stridsspørgsmaal. Overalt i hans Skrifter faar man et Indtryk af, i hvilken Grad han har krympet sig under Angrebene. Han har kæmpet for at komme fri af det Nag, de var ham. Han har prøvet paa at ryste dem af sig, og han har søgt at uddrage af dem, hvad der kunde blive til Gavn for ham selv og hans Livsførelse. Ideligt kommer han tilbage til, at man skal mane Krænkelser, Forurettelser, Miskendelse og Bagvaskelse ned i den Grav, hvor de hører hjemme, at de ikke skal fylde Sjælen med Bitterhed. Men saa tyndhudet han selv var, maatte han paa dette Punkt stride sin haardeste Kamp, og Tilgivelsen overfor dem, der havde forurettet ham, kom derfor til at staa for ham som hans egen store Vanskelighed. Det blev hans Overbevisning, at først naar han i denne Kamp havde besejret sig selv, kunde han være vis paa, at Gud vilde tilgive ham hans egne Synder.

Dette blev da hans kristelige *Prætereæ censeo*, den atter og atter tilbagevendende Betragtning, der gentoges saa hyppigt og understregedes saa energisk, at man maa slutte, den som i en Hovedsum

rummer Monrads Kristendomsopfattelse. Gud vil ikke forlade os vore Synder, hvis vi ikke tilgiver vor Næste, hvad han har forbrudt sig mod os. Med Tilføjelsen til den femte Bøn: »som og vi forlader vore Skyldnere« har, siger han, Gud slaaet en Vold op om sin Syndsforladelse, »saa at vi ej kan komme til den uden at storme Volden«.

Det var en Betragtning, der stod i Modstrid med Tidens almindelige, og ogsaa paa et andet Punkt lagde han sig ud med gængse Meninger. Gennem de Erfaringer, der høstes i Bønnen, faar Mennesket den Vished om Guds Tilværelse og Aabenbarings Sandhed, der ikke kan naas ad Fornuftens Vej. Det gjaldt derfor om at føre Mennesker ind i Bønnens Verden, og hertil var, hævdede han, Fader-vor Midlet. Denne Bøn stiller saa ringe Fordringer til Troen — der er i den ikke Tale om »den enbaarne Søns Forhold til Faderen, om noget Under eller noget overnaturligt« —, at selv den ikke-troende, selv den, der forkaster de Ting i Evangeliet, der er utilgængelige for Fornuften, kan bede den.

Dermed brød den kirkelige Polemiks Uvejrløs. Angrebene førtes særlig fra grundtvigsk Side. I »Dansk Kirketidende« skrev Pastor A. F. Brandt en Række Artikler — senere samlet i Pjeceform under Titlen »Biskop Monrad som Vejleder i Kristendom« —, hvori han anviste Monrad Plads paa Sekterismens Overdrev. Evnen til at bede faar man kun gennem Troen, mente han, og naar Monrad paastod det modsatte, maatte han opfattes som Tilhænger af den udflydende Bredkirkelighed, som en nylig opstaaet engelsk Sekt, Latitudinarierne, forkyndte. Særlig Modstand mødte Monrads Opfattelse af den femte Bøn. Man gjorde gældende, at Monrad skruede Fordringerne saa højt op, at intet Menneske kunde opfylde dem, og iøvrigt kunde den heller ikke være gyldig for alle. Der gaves milde og forsonlige Karakterer, hvem det faldt lettere at glemme en Krænkelser, men som maa-ske havde deres Vanskeligheder paa helt andre Omraader. Alt i alt troede Pastor Brandt at kunne indordne Monrad i den semipelagianske Skole, der lærte, at Arvesynden ikke havde fordærvet den menneskelige Vilje mere, end at Mennesket selv kunde bidrage til sin Frelse.

Angrebene førte til, at Monrad for at godtgøre sin Opfattelses Rigtighed optog en Række omfattende kirkehistoriske Studier. Den første Frugt heraf var det mere kortfattede Skrift »Tro, Daab, Ger-

ning, Tilgivelse« (1879), hvori han hævdede, at den første kristne Kirkes Vidnesbyrd laa paa Linie med hans. Han lod det imidlertid ikke blive herved. Det lykkedes ham fra Paris at skaffe sig en komplet Samling af Oldkirkens og den middelalderlige Kirkes Bekendelsesskrifter — »de 13½ Aalen Kirkefædre«, som hans Døtre kaldte den —, og et fleraarigt Studium af disse Værker gav det digre Bind »Den femte Bøn og dens Liv i Kirken indtil Luther« (1883) til Resultat. Denne Bog er egentlig en videre Udarbejdelse af Skriftet fra 1879, og den fremtræder for saa vidt kun som en uhyre omfattende og temmelig træls Materialesamling til Underbyggelse af hans Anskuelse. Citaterne viste, at Kirkefædrene havde ment som han, og til Overleveringen fra dem vilde han holde sig; thi han troede, at »i det overleverede brænder Pinsens hellige Ild«.

Hvad Monrad da standsede ved i sin Kristendomsopfattelse, var Paradokset om *Guds Almagt og Menneskets frie Vilje*. Er Gud almægtig, og bestemmer hans Vilje alt, hvorledes kan da Mennesket have en fri Vilje, og hvorledes kan da Synden være til? Ingen har løst »denne Tilværelsens dybe Gaade«, og selv drister han sig heller ikke til at gøre noget Forsøg derpaa. Men »fredelig ligger i Bevidstheden Forvisningen om Guds Almagt ved Siden af Forvisningen om Menneskets Frihed, thi Bønnen giver Forvisning om, at vi har en almægtig himmelsk Fader, og Samvittighedens Stemme sikrer os, at vor Vilje er fri«. Menneskets frie Vilje er »en Afbildning af Guds Skabermagt«, men den lægger ogsaa Ansvar paa Mennesket selv. Det er dette, der giver Bønnen dens Betydning. Mennesket kan i Kraft af sin frie Vilje belejre og bestorme den almægtige Gud med sine Bønner. »Det kan være«, hedder det i en Prædiken, »som om Gud slet ikke hører dine Bønner, som om de vender tomme tilbage til dig, uden Fred, uden Glæde, det kan være, som om han afviser dig, ja at han, naar du beder om Lettelse i dit Kors, svarer dig med at lægge et nyt Kors paa dine Skuldre, saa at det er, som om din Bøn blev spottet af Himlens Gud. Alt dette siger jeg dig, fordi jeg har erfaret det, og jeg siger det forud, for at du ej skal forarges, om noget saadant hændes dig. Men jeg siger ogsaa: Giv ej tabt! Vær stærk, vær udholdende! Her er Mundheldet om at kæmpe til sidste Mand en Sandhed! Lad dine Bønners Skare rykke frem, lad dem slagne og atter slagne forny Kampen! Lad dem kæmpe til sidste

Mand! Og Gud skal lade sig overvinde, og naaderig skal hans Ord lyde til dig: »O Menneske, din Tro er stor, dig ske, som du vil«.

Bønnen var da for Monrad ikke blot et Arbejde, en Anstrengelse, en Kamp, der — »udholdende, indtrængende, paatrængende«, som den maatte være — skulde tjene til den bedendes Selvopdragelse, til den »Sindets Bearbejdelse«, der stemmer hans Tanke og Handling efter Guds Vilje. Bønnen har, siger Monrad, ikke blot denne subjektive Betydning for Mennesket selv, men den kan ogsaa objektivt indvirke paa hans Skæbne, den kan bringe ham det, han beder om. Den kan indvirke paa Guds Almagt. Gud kan »finde det tjenligt for os at opfylde et Ønske, naar vi beder ham derom, og derimod ikke tjenligt for os, naar vi ikke henvender vor Bøn til ham, thi han kan finde det gavnligt for vor Sjæl, at den lærer at ydmyge sig for ham i Bønnen«. Men Bønnen kan ogsaa »gøre et Ønskes Opfyldelse, der ellers vilde være os skadelig, til Velsignelse, og det kan derfor helt vel stemme overens med Guds vise Kærlighed at give os, naar vi beder, og ikke at give os, naar vi ikke beder, eller med andre Ord, at Bønnen har Kraft til at nedkalde det, hvorom vi beder, at der er Bønhørelse«.

XXII. I DØGNETS STRID

Med Det forenede Venstres Manifest af 30. Juni 1870, hvori det hed, at Regeringen til enhver Tid burde repræsentere de Anskuelser, der deltes af Folketingets Flertal, var det Spørgsmaal rejst, der skulde dele Vandene Aarhundredet ud. Det er interessant at følge, hvorledes Monrad — som den, der søgte Junigrundlovens Frihedsværk forankret i Bevidsthederne, men først og fremmest ogsaa som den, der vilde mægle mellem Samfundsklasserne — skiftede Standpunkt i denne Strid, alt efter det Forløb, den fik.

Dels af Mistillid til, at Venstre vilde kunne stille et sagligt repræsentabelt Ministerium paa Benene, dels ogsaa ud fra den Betragtning, at Udviklingen burde have sin rolige, gnidningsfri Gang, tog Monrad i Aarene nærmest efter 1870 Afstand fra det folketingsparlamentariske Krav. Allerede i en af sine Artikler i »Berlingske Tidende«

(27. Juli 1869) havde han været inde paa Spørgsmaalet. Han foretrak, skrev han, en parlamentarisk Regering fremfor de bestaaende, flydende Tilstande. »Farligt og fordærveligt vilde det imidlertid være at fremtvinge den, naar ikke Forholdenes naturlige Udvikling medfører den af sig selv«. Og om Det forenede Venstres Manifest skrev han (12. Juli 1870), at det byggede paa en skæv Opfattelse af vore konstitutionelle Forhold: »Folkets Selvstyrelse kan paa ingen Maade siges at være Grundtanken i Grundloven. Med ligesaa megen eller maaske med større Føje kunde man sige, at Kongen er Ihænde­haver af hele Statsmagten, og at hans Myndighed kun er indskrænket ved Rigsdagens grundlovmæssige Særrettigheder«. Man kunde ikke, fortsatte han, reservere Folketinget en særlig Myndighed til at afsætte og indsætte Ministerier: »Landstinget kan ligesaa fuldt som Folketinget umuliggøre enhver Regering, der ikke behager det«, og hvis da hvert Ting holder paa sit, »saa kommer Kaos, saa er der Fare for, at Folkets grundlovmæssige Frihed kan gaa til Grunde«. Det var hans Opfattelse, at Rigsdagen med Tillid og Velvilje skulde modtage ethvert af Kongen udnævnt Ministerium og samarbejde sagligt med det.

Af hans Breve til Sønnerne paa Ny Zeeland fremgaar det, at Bispegerningen straks havde taget ham helt, og at den aktive Politik egentlig ikke længere havde nogen Tiltrækningskraft for ham. Men her spillede hans naturlige Tilbøjeligheder ham dog et Puds. Efter at vor parlamentariske Udvikling som Følge af Venstres Holdning truede med at tage, hvad han ansaa for et forkert Spor, mente han, at han som Grundlovens Koncipist vilde have Pligt til, saafremt han blev opfordret, at »yde sit Bidrag til at bringe Klarhed ind i Opfattelsen af de store politiske Spørgsmaal«. Opfordringen kom ret om­gaaende. Der skulde den 2. August 1871 afholdes et Udfyldningsvalg i Helsingørkredsen, og en Kreds af Vælgere i Byen bad Monrad stille sig, hvad han da gjorde. Hans Kandidatur gav Anledning til stor Opstandelse i den nationalliberale Lejr. Ikke blot »Dagbladet«, men ogsaa »Fædrelandet« modarbejdede hans Valg. Det hjalp ikke, at han havde forkastet det folketingsparlamentariske Krav. Det hjalp heller ikke, at han paa Prøvevalget i Juli — maaske dog lidt for løst og kursorisk — afsvor de Tvivl om Landets Forsvar, som havde fundet Udtryk i »Politiske Drømmerier«. De Nationalliberale glemte ham

ikke disse Tvivl, og i det hele taget var de utilfredse med, at han ikke tog et bestemt Partistade, men — med Plougs Udtryk — som »den gamle Kokette« snart gav den ene, snart den anden Part Medhold. Selv følte Monrad sig yderst ilde berørt af den Modstand, han saaledes mødte. I sin Valgtale ytrede han sig ret ubehersket om den. Han betegnede sine Kritikere som Josefs »ondskabsfulde og misundelige Brødre«, sammenlignede sig med den, der »overspyttes af en gal Mand« og omtalte Billes og Plougs Avisangreb som snigende Bagvaskelser, der ikke kunde taale Dagens Lys. Hele Røret om hans Kandidatur førte med sig, at medens »den fine Portion« i Kredsen sluttede op om ham, samlede den smaaborgerlige Konservatisme — vistnok ogsaa tilsat de Venstreelementer, der hadede Nationalliberalismen og Embedsmandspartiet — sig om Monrads Modkandidat, Konsul R. L. Ulstrup, en stedlig politisk Nullitet, hvis Valgtaler skal have været latterligt ubehjælpsomme. Han blev ikke desto mindre valgt med en overvældende Majoritet: 380 Stemmer mod Monrads 165. Gik Resultatet Monrad nær til Hjerte, saa er det ligesaa umiskendeligt, at baade Bille og Ploug sad tilbage med flove Følelser. De havde ikke villet bringe ham til Fald, erklærede de, og de havde ikke regnet med, at deres Kritik af ham kunde give dette Resultat. Naar Monrad endelig havde stillet sig, saa kunde der dog, skrev Bille, »ikke ret vel være Tale om andet end at vælge ham«.

Det var i første Øjeblik Monrads Beslutning, at han ikke oftere vilde søge Valg. »Jeg har nu den Fordel, at jeg med rolig Samvittighed kan nyde min politiske Uvirksomhed«, skrev han til Viggo Monrad. »Dermed er det for mit Vedkommende afgjort, at jeg ikke stiller mig til Folketinget«. Situationen paa Rigsdagen tog imidlertid en saadan Vending, at han ændrede denne Beslutning. Det ordinære Folketingsvalg i Efteraaret 1872 kom i udpræget Grad til at staa i Folketingsparlamentarismens Tegn, og Monrad bestemte sig da til paany at stille sig. Han fik en Opfordring baade fra Slagelse og Roskilde, og han valgte denne sidste Kreds. Hans Situation var her en anden end Aaret forud i Helsingør. Højre var enstemmigt ivrig for at faa ham valgt, medens Venstre ligesaa ihærdigt modarbejdede ham. Selve Balthazar Christensen fór Kredsen rundt og agiterede mod ham. Monrad havde, oplyser Høgsbro, skrevet til J. A. Hansen og bedt ham støtte sit Valg. Det gjorde J. A. Hansen ikke. Det kom

tværtimod til et Sammenstød mellem dem paa et Møde i Hedehusene. Ogsaa Høgsbro mobiliseredes. Paa et Møde i Sengeløse optraadte han mod Monrads Valg, idet han navnlig angreb ham for hans Stilling paa Londonkonferencen. Monrad var ikke selv til Stede paa dette Møde, men Overlærer Fritsche fra Roskilde, den senere Rektor i Ribe, forsvarede hans Sag. Kampens Udfald var uvis. Valget fandt Sted den 20. September. Paa Plankeværket bag Valgtribunen red en 12 Aars Dreng, der her høstede sit første og eneste politiske Barndomsminde. Det var Vilh. Lassen. Faderen, Møller L. C. Lassen, stemte paa Monrad, som da vel ogsaa har været Drengens Kandidat. Vilh. Lassen husker, at en af Byens Gadesælgere stillede sin øvede Røst i Modkandidatens Tjeneste. Han drog Gade op og Gade ned og raabte: »Monrad solgte os til Tyskerne i 1864«. Resultatet blev, at Monrad faldt, men dog blødt. Han opnaaede 741 Stemmer mod Venstremanden, Gaardejer Ole Larsens 785. »Dagbladet« havde denne Gang helt skiftet Sind. Det betegnede Valgudfaldet som en »General-Skandale« og skrev, at »naar man ikke vilde have Monrad i Tinget, er det, fordi han er for stor, han gaar gennem den Hytte af Ler og Straa, i hvilken man vil have Folketinget hensat«. Tydeligt nok nagede det Monrad, at han paany var blevet kasseret, og han opgav indtil videre at søge Valg til Folketinget. Saaledes afslog han i de følgende Aar Opfordringer fra Randers og Viborg om at stille sig. I et Brev til Datteren, Fru Ada Frederiksen, siger han, at han var »ret vel fornøjet« med ikke at skulle deltage i de politiske Kampe, der maaske vilde antage saadanne Former, at en gejstlig Mand helst burde holde sig borte fra dem: »Det staar for mig som ikke stemmende med Bispeembedets Værdighed at stille sig og deltage i alle disse Prøvevalg«. Til Sønnen skrev han: »Jeg har faaet en Modbydelighed for at stille mig efter to Gange at være faldet. Dermed er min Borgerpligt opfyldt. Desuden vilde jeg ikke kunne udrette noget, saaledes som Forholdene er i Folketinget«. Men han føjede til: »Derimod antager jeg nok, at jeg kunde gøre nogen Gavn i Landstinget«.

Han var paa det Tidspunkt optaget af de Studier vedrørende den apostolske Trosbekendelses Historie, som vi skal høre om. Det vilde derfor være belejligt for ham, om han kunde tilbringe en Del af Tiden i København, saa han kunde benytte Bibliotekerne og raad-

føre sig med Eksperterne. Da saa sidst paa Aaret 1873 to Mandater blandt de kongevalgte Landstingsmænd blev ledige, henvendte han sig baade til Krieger og Kongen for at meddele dem, at han var rede til at modtage en Udnævnelse. Han var imidlertid for sent paa Færde. Samme Dag, hans Brev kom, havde Nyudnævnelserne fundet Sted. De blandede Følelser, der greb hans gamle politiske Venner ved Tanken om atter at faa ham paa nært Hold i Rigsdagen, røber sig i en Brevveksling, han havde med Krieger om Sagen. Krieger foreslog ham for mulige fremtidige Tilfældes Skyld at tale med Konsejlspræsidenten, Grev Holstein, idet han selv mente at burde være »tilbageholdende« i Sager, der ikke vedkom ham som Finansminister. »Jeg er, kære Krieger, misfornøjet med Deres Brev«, svarede Monrad; »efter mit Skøn burde De enten have sagt, at De ikke ønskede mig ind som kongevalgt Medlem, eller ogsaa burde De have paataget Dem at tale til Grev Holstein derom«. »Saa De er misfornøjet med mit Svar«, riposterede Krieger. »Jeg kan ikke hjælpe Dem. Jeg svarer oprigtigt, hvad enten det er det Svar, der fornøjer eller ikke . . . Sandheden er, at hvis jeg *nu* foreslog Dem, stemte alle, undtagen jeg, imod Dem; den eneste Tvivl kunde være med Hall; især hvis han troede, det var ligegyldigt, om han sagde Ja«. Med denne Oplysning erklærede Monrad sig »fuldstændig tilfredsstillet«. Kongen besvarede Monrads Henvendelse paa den venligste Maade. Han saa gerne Monrad i Landstinget, skrev han. Monrad vilde her kunne gøre Gavn i Spørgsmaal om Folkekirken. Der vilde antagelig snart igen blive en Plads ledig i Landstinget, og Kongen lovede da at bringe Monrad paa Bane. Men han vidste ikke, om han kunde gennemføre hans Udnævnelse, »da, som De ved, den konstitutionelle Konge ofte maa bøje sig for sit ansvarlige Ministerium«. Efter hjertelige Nytaarslykønskninger endte Brevet: »Deres hengivne Christian R.«

Et Par Aar senere havde Ministeriet Estrup kunnet udnævne Monrad til kongevalgt Landstingsmand, men gjorde det ikke. P. Vedel bemærker, at alle disse Afslag krænkede Monrad mere, end han vilde tilstaa. »Saaledes var da han«, hedder det i en af Monrads egne Optegnelser, »den eneste tilbageblevne Martsminister, Forfatter af Grundloven, bleven vraget i Helsingør af Højre, i Roskilde af Venstre og ved alle Kongevalg af alle Ministerier«.

Politiken og Teologien droges stadig om hans Sind. Snart havde den ene Interesse Overtaget, snart den anden. Efter de forgæves Forsøg paa at komme ind i Rigsdagen, kastede han sig ud i Studierne og den praktiske Bispegerning. »Det er underligt, hvorledes min Sjæl efterhaanden glider ud af Politiken, næsten uden at jeg selv ved af det«, skriver han. »Jeg bliver mere og mere en rolig Tilskuer«. Han var »meget glad ved at staa udenfor det hele og at kunne leve med hele min Sjæl i Religionens og Teologiens stille Verden«.

Men disse Stemninger holdt som sædvanlig kun en Overgang. Da Deltagelse i den aktive Politik var spærret for ham, skaffede han sig Afløb ved at gribe til Pennen. I Aarene fra 1874 til 1882 udsendte han med Mellemlum sine berømte »Politiske Breve«, der — tidsbestemte, som de vel er, men dog ved deres indtrængende Analyser af Folkestyrets Kaar og Væsen i mangt og meget almengyldige — altid vil blive staaende som et Hovedværk i dansk politisk Literatur. Monrad udfolder i disse Breve hele sin yppige Stilkunst: den blide Ironi, de indsmigrende Elskværdigheder, i hvilke Samtiden af og til anede et Stænk af Gift, det træffende Billedvalg, de kapriciøse Afstikkere fra Emnet. Argumentationen er mejslet ud med den største Omhyggelighed, den staar blankt og skarpt, uden Slinger i Opbygningen og uovertræffeligt bestikkende. Brevene vakte da ogsaa, saa ofte de forelaa, stor Opsigt. Deres Fremkomst opfattedes næsten som en literær Begivenhed. Der spurgtes paa Forhaand efter dem — blandt Venner og Fjender henholdsvis med opstemte Forventninger og bange Anelser. Kongen led ikke, at Monrad »skrev saa meget«, og i de Kredse, der stod Regeringen nær, yndede man langt fra hans Virksomhed som politisk Publicist. Da det første Sæt Breve, Nr. 1—4, i Juli 1874 var udkommet, skrev Grev Frijs til P. Vedel, at som Aftenlekture kunde Brevene være gode. Men naar man betænkte, at Monrad sad inde med saa store Gaver, at Sorgen over Nederlaget sikkert havde grebet Monrad fuldt saa dybt som nogen anden, og endelig, at Brevenes Forfatter var 60 Aar gammel og Biskop, gjorde det ham ondt, at Monrad kunde holde af at spøge med saa alvorlige Ting. Saadan Spøg kunde have sin naturlige Plads »under en Bord-samtale, hvor der fandtes flere tykhudede Personer«, men ikke i en politisk Brochure. I Spøgen over Landets Undergang kunde der »ligge baade noget dæmonisk og noget yderst letsindigt«.

Grev Frijs hentyder her til Brev Nr. 4, i hvilket Monrad imødegaar et Skrift af General *Cai Hegermann-Lindenchrone* om Krigsaarets politiske og militære Begivenheder. Monrad slaar ganske rigtigt her en lystig Tone an, men den maa dog siges at være begrundet, set som Retorsion. Hegermann retter et heftigt Angreb paa Monrad og bygger det, dels paa Misforstaaelser, dels paa Ukendskab til de faktiske Forhold. Monrad sønderlemmer totalt Generalens hele Bevisførelse, og han nægter sig i denne Forbindelse heller ikke lidt Spot over Generalens egen Optræden som Arméfører i Krigen. En af Krigsaarets fantastiske Planer gik ud paa, at Hegermann med sin Kavalleridivision, suppleret med 1½ Batteri Artilleri, skulde foretage en Diversion ned langs den jydsk Vestkyst og falde Prøjserne foran Dybbøl i Ryggen. Han omtaler denne Plan i sit Skrift. »Jeg tilstaaer«, skriver Monrad, »at jeg blev noget ængstelig ved at læse denne Beslutning; jeg kom uvilkaarligt til at frygte for, at han ikke vilde blive staaende her, men gaa videre, maaske til Berlin og udraabe Christian den Niende til Prøjsernes Konge«.

Der er ikke i Svaret til Hegermann noget Tegn til, at Monrad har skiftet Syn paa sin egen Holdning under Krigsaarets Begivenheder. Det er et stejlt, tildels bidende Selvforsvar, han fører. Navnlig gælder dette det Punkt, som ogsaa Eftertiden særlig henviser til, naar der tales om Monrads Upaalidelighed og Jesuitisme: Afskedigelsen af General de Meza. Som de politiske Forhold laa, maatte Monrad selvsagt lade Meza falde fremfor at se Ministeriet opløse sig, og han holder fast ved, at han i saa Henseende valgte rigtigt: »Kan man sige, at General Meza var et Offer?« spørger han. »Jeg tror, at det vilde være et Misbrug af denne Benævnelse at kalde ham saa. Man tjener Fædrelandet, saa længe dette har Brug for ens Kræfter, og man bliver ikke noget Offer, fordi der indtræffer et Tidspunkt, hvor Brugen af andre Kræfter synes mere hensigtsmæssig«. Om Dybbøl udtaler han sig som tidligere. Alt i alt har saavel Hegermanns Skrift som Monrads Imødegaaelse Karakteren af en almindelig politisk Polemik om Ting, der i alt væsentligt var velkendte gennem de offentliggjorte Aktstykker. Hegermann fortsatte imidlertid sit Angreb. Han udsendte det følgende Aar et nyt Skrift, »Betragtninger i Anledning af D. G. Monrads politiske Breve«, som Monrad nægtede at læse, endsige at besvare.

De tre første Breve handlede om den øjeblikkelige politiske Situation. For at tvinge det folketingsparlamentariske Krav igennem nægtede Folketinget i Oktober 1873 med 53 Stemmer mod 45 Finansloven Overgang til 2. Behandling. Ministeriet svarede med at opløse Tinget. Ved Valget den 14. November kom Venstre atter ind med et Flertal, men de Udtalelser, der var faldet under Valgkampen, røbede, at der i Partiet herskede stor Usikkerhed med Hensyn til Betimeligheden af den Politik, man var slaæet ind paa. Saaledes havde J. A. Hansen paa et Vælgermøde udtalt, at »Eksperimentet (nemlig Finanslovnægtelsen) ikke vilde blive gentaget«. Da Rigsdagen i December paany var samlet, erklærede han, at der nu maatte bringes andre Midler i Anvendelse. Den 11. December vedtog Tinget Finanslovens Overgang til 2. Behandling, men umiddelbart derefter indbragtes en Adresse til Kongen, hvori man androg om Ministeriets Afgang. Kongen svarede med en kgl. Haandskrivelse, der ikke var medunderskrevet af nogen Minister, og hvori det hed: »Vi har ikke kunnet vinde anden Overbevisning, end at Vort nuværende Ministerium uforandret bør vedblive sin Gerning, idet det bestaar af Mænd, som Vi anser for at høre til Landets bedste og dygtigste, der besidder Vor fuldkomne Tillid«.

Monrad misbilligede i yderlig Grad Venstres Holdning, og hvad han havde af Anker mod Ministeriet, gik nærmest ud paa, at det ikke var konservativt nok. Det havde i visse Detailspørgsmaal røbet »en radikal Fiskehale«. Han var bl. a. misfornøjet med, at Estrup havde »smidt Præsterne ud af Sogneraadene«, og at Hall havde erklæret sig villig til at løsnethvert Baand mellem Folkeskole og Folkekirke. Men ogsaa Ministeriets almindelige Holdning fandt han for svag. Han gik her til en Yderlighed, der skulde synes lidet stemmende med hans hele øvrige Indstilling: »Afsæt alle Embedsmænd og Skolelærere, der gør principiel Opposition, indskrænk Rigsdagens Virksomhed til tre Maaneder. Kan og vil I ikke forbedre jer, saa gaa, og lad os slaa Hul paa en anden Tønde«, skrev han til Krieger. Det, der beredte de største Vanskeligheder, var, mente han, »Blandingen af Demokratisme og vild Grundtvigianisme«. Ogaven for den politiske Kunst maatte være at faa disse Elementer skilt ud fra hinanden.

Især var han, baade ud fra konstitutionelle og politiske Synspunk-

ter, misfornøjet med den Maade, hvorpaa Ministeriet havde behandlet Adressesagen. Søndag Morgen den 11. Januar 1874 lidt over Kl. 9 fik daværende Overretssagfører i Nykøbing, den senere saa fremtrædende Højesteretssagfører og Højrepolitiker P. G. C. Jensen Besøg af Monrad, der skulde have et Laan ordnet. Monrad, der, som han bemærkede, mente at kunne bestemme Folks Naturel ved at overraske dem i deres Morgengerning, havde troet at antræffe Overretssagføreren i Sengen, men fandt ham læsende. Til alt Held for P. G. C. Jensen var det Pastor Johannes Kochs Prædiken ved Rigsdagens Aabning, han læste. Talen faldt hurtigt paa den politiske Situation, og Monrad vilde have at vide, hvad Overretssagførerens juridiske Samvittighed sagde om Kongens Haandskrivelse til Konsejlspræsidenten. Selv fandt han det aldeles ukonstitutionelt, at den var blevet optaget i Ministerialtidende: »Kongens Forhold til Ministeriet er saa fint, at det ikke taaler at drages offentligt frem; det er et Mysterium som Samlejet«. P. G. C. Jensen bemærkede, at kun Regeringshandlingerne krævede Kontrasignatur, og at det ikke var en Regeringshandling af Kongen blot at sige, at han vilde beholde Ministeriet. »Jø,« svarede Monrad, »*quam maxime* en Regeringshandling«. Derefter tog hans Fantasi Fart. Det kunde volde Skade saaledes at drage Kongen ind i Striden. Saafremt der var et virkeligt republikansk Element i Venstre, vilde det høste Næring af Kongens Inddragelse i Kævlerierne. Det var slet ikke saa vanskeligt at fremkalde en Revolution. Det gjaldt kun at vinde Hærens Menige. Hvis man f. Eks. sendte en stor Deputation fra alle Landets Egne til København og bragte dens Medlemmer i saa nær Berøring som muligt med Garnisonens Menige, kunde man i Løbet af otte Dage have Stemningen hos dem i sin Magt.

Det var Anelser af den Art, der inspirerede hans første politiske Breve. Han vendte sig skarpt mod Venstres Ledere, hvis »kærlighedsfulde Længsel efter Magten og efter at tjene Kongen lægger sig for Dagen paa en altfor paafaldende Maade, inden det endnu er afgjort, at Kongen ønsker deres Tjeneste«. »Friheden gaar næsten altid til Grunde ved sine egne Udskejelser, og det forenede Venstres Fordringer var saa opskruede, tog saa lidet Hensyn til Kongens og Landstingets Rettigheder, at deres Tilfredsstillelse vilde have været en Udskjelse, der efterhaanden vilde have haft andre endnu langt farligere

Udskejelser til Følge«. Man kunde ikke lade »Konge og Landsting gaa under i Folketingets Magtfulde, saa Majestæten kun blev Folketingets Forretningsfører og Landstinget dets Jaboroder«.

Men hvor stærkt Monrad end gik i Rette med Venstre, mente han heller ikke, at Kongen og Ministeriet bar sig rigtigt ad. Efter at Venstre havde maattet give Køb og lade Finansloven gaa til 2. Behandling, havde han i December 1873 — et halvt Aar før de politiske Breves Fremkomst — skrevet til Krieger, at Ministeriet oven paa denne »afgjorte Sejr« burde trække sig tilbage. Ved at blive gjorde man det vanskeligt for Venstre at »vende tilbage til sund Fornuft« og opgive det parlamentariske Krav. I de politiske Breve lufter han, omend noget mindre aabenlyst, den samme Tankegang.

Ministeriet fulgte ikke dette kloge Raad, og Venstre vedblev da hele Samlingen igennem at fortrædige det saaledes, at det i Juli 1874 kørte fast. Holstein forsøgte en Rekonstruktion, og Monrad kunde nu igen være blevet Minister, om han havde villet det. Holstein nævnede overfor Kongen, at han havde tænkt sig at anmode Monrad om at overtage Finansministerens Portefølje. »Finansminister!« udbrød Kongen. »Hvad forstaar han sig paa det? Havde det endda været Kultusminister«. Da Holstein refererede denne Ytring i Ministeraadet, følte Hall sig saa ilde berørt af den, at han erklærede ikke at ville være med mere. Han havde dog ikke behøvet at frygte for, at Monrad skulde fortrænge ham. De politiske Breve udkom, som nævnt, den 7. Juli. Dagen derefter var Monrad i København, og Holstein søgte da en Samtale med ham. Monrad begyndte med at henvise til Brochuren, hvori han jo havde udviklet sine Tanker om Ministeriet og Situationen. Ja, bemærkede Holstein, det var netop Brochuren, der havde foranlediget Henvendelsen. Monrad afslog da at træde til, idet han erklærede, at han ikke kunde bekvemme sig til paany at kaste sig ind i det politiske Livs Kampe.

Ministeriet *Fonnesbech*, der efterfulgte Ministeriet Holstein, stod politisk og personligt saa svagt, at der kun levnedes det et Aars Levetid. Den 11. Juni 1875 dannede da *J. B. S. Estrup* sit Ministerium, og som det skulde vise sig, gik dansk Politik den Dag ind til en nitten-aarig Kampperiode, der rejste Lidenskaberne til en Vælde og en Stejlhed som hverken før eller siden.

Det er ikke ofte, Monrad har udtalt sig om Estrup som Menneske. Han taler et Sted om Konsejlspræsidentens »kraftige, storslaaede Karakter«, og i en anden Forbindelse nævner han, at han som Over-skoledirektør har truffet Estrup i et Amsraad og senere som Minister i Landstinget, og altid havde han glædet sig over »den Lethed og Livlighed, den Klarhed og Overbevisningens Inderlighed«, hvormed Estrup talte. Det er imidlertid den Slags Elskværdigheder, Monrad strøede ud med rund Haand, naar han i samme Øjeblik skulde have en Antitese anbragt. Udover den lidenskabelige saglige Interesse har de to Mænd ikke haft noget som helst til fælles.

Men som Monrad i det hele saa paa de konstitutionelle og parlamentariske Forhold, maatte han til at begynde med hilse Estrup velkommen. Det gjaldt for Monrad om, at man holdt Venstres Paastand paa Folketingets Overhøjhed Stangen, og hertil ansaa han Estrup for at være Manden. Des dybere blev da hans Skuffelse, da det hurtigt viste sig, at Estrup med en Ensidighed, svarende til Venstreførernes, baserede sin Magtstilling paa Landstinget. Der var ikke løbet meget Vand i Stranden, før Estrup havde vist, hvem han var, og hvad han vilde. Ved Opløsningsvalget den 25. April 1876, der drejede sig om Københavns Befæstning, kom Venstre ind med de tre Fjerdedele af Mandaterne. Estrup lod uanfægtet heraf, idet han erklærede, at han var Kongens og ikke Folketingets Minister. I den følgende Samling kom det til en Konflikt paa Finansloven. Det var temmelig uvæsentlige Bevillinger, man var uenig om, men de to Ting vedtog Loven i hver sin Skikkelse, og heller ikke et Fællesudvalg formaaede at tilvejebringe Enighed. Estrup sendte da Rigsdagen hjem og udstedte den 12. April 1877 sin *første provisoriske Finanslov*, der dog kun medtog de Udgiftsposter, hvorom begge Ting var enige. Men i den politiske Udtalelse, hvormed Ministeriet ledsagede Provisoriet, hed det, at naar man begrænsede sig hertil, vilde man ikke dermed have draget »i Tvivl Deres Majestæts Ret til, dersom Omstændighederne havde fordret det, at gaa videre«.

Ministeriets Handlemaade betød en saadan Trusel mod Monrads politiske Totalanskuelse, at han følte sig opfordret til igen at gaa i Brechen. Han gjorde det først underhaanden, dernæst ogsaa offentligt. I de Aar, da *J. C. H. Fischer* var Kultusminister i det Estrup'ske Ministerium, udspandt der sig mellem ham og Monrad en livlig Brev-

veksling, der vel oftest angik tjenstlige Forhold, men som jævnlige ogsaa omfattede politiske Meningsudvekslinger. Det ses klart, at der bestod et gensidigt Sympati- og Tillidsforhold mellem de to Mænd, saa forskellige de iøvrigt var. L. Koch fortæller, at da han, anbefalet af Monrad, søgte Fischer for at opnaa en Ansættelse, han ønskede sig, blev han særlig velvilligt modtaget af Ministeren, der, forstod han, gerne vilde vise Monrad en Opmærksomhed ved at gaa efter hans Anbefaling. Naar Koch siden kom til København, fandt han gerne en Anledning til at gaa op til Fischer, og han blev altid godt modtaget. Især vilde Ministeren gerne tale om Monrad og høre alt, hvad Koch kunde fortælle om ham. Det er den samme Interesse for Monrad, hans Liv og Færden og hans Meninger, der gaar gennem Fischers Breve. Monrad paa sin Side er ikke trykket af, at det er en Minister, han skriver til. Skik og Brug foreskrev ellers en vis Stilighed i de Former, hvormed en Embedsmand nærmede sig sin Minister, men selv hvor Monrad iagttager disse ydre Former, har man Indtrykket af, at det snarere er Personligheden end Ekscellencen, han yder sin Hyldest. Hans Høflighedsytringer er ligefremme og ukunstlede, de kommer som fra Mand til Mand. Undertiden kan han endog anslaa en vis kaad Tone. Et Nytaarsbrev fra 1876 lyder: »Ekscellence! vaagn! Friis Skjelby-Gjedesby. — Jeg har Deres mundtlige Løfte, at De vil støtte hans Entledigelse. Glædeligt Nytaar! Deres Navn under mange nye Love og mangen ny Fugl til Deres Skabe!« Et senere Brev indledes saaledes: »Hvis Deres Ekscellence skulde have travlt eller være træt eller gnaven, naar De aabner dette Brev, da bedes De henlægge det til et friskt, glad, ledigt Øjeblik, thi det gør særligt Krav paa Deres Taalmodighed«.

Da det trak op til Finanslovkonflikten i Marts 1877, skrev Monrad til Fischer og foreslog ham, at man forlængede den gældende Finanslovs Gyldighed til 1. November og forelagde Rigsdagen en Grundlovsændring, hvorefter Rigsdagens Myndighed i Tilfælde af en Finanslovkonflikt skulde gaa over til et Udvalg, bestaaende af 50 Medlemmer, hvoraf hvert af Tingene valgte Halvdelen efter Forholdstal. Hofjægermester Tutein, Marienborg paa Møen, forelagde — antageligt efter Monrads Tilskyndelse — det samme Forslag for Estrup, der imidlertid afviste det. Han mente, at en Ordning af den Karakter vilde udlevere Ministeriet med Hud og Haar til Venstre.

Efter at Provisoriet var udstedt, kom Monrad ind i svære Overvejelser over, hvorvidt han skulde udtale sig offentligt derom eller ej. Han kunde, som han skrev til Fischer, ikke ofre sin Ungdomskærlighed til Forfatningen. Paa den anden Side kunde han heller ikke ønske, at der i Tilfælde af Opløsning og Valg blev tilføjet Ministeriet et Nederlag. Han besluttede derfor indtil videre at se Tiden an. Han vidste, at Krieger, Hall og Klein — de Mænd, han politisk nærmest følte sig knyttet til — saa anderledes paa Sagen end han selv. »Min Overbevisning gaar som en Perpendikel mellem to Modsætninger«, skrev han. »Snart siger jeg: »Du maa være gal, da du finder, at alle andre er gale«. Snart siger jeg: »Nu gaar den hellige Antonius' Spaadom i Opfyldelse«. Han har nemlig spaaet: »Tid vil komme, da alle Mennesker vil være gale paa een nær; og de vil alle sige til denne ene: du er gal«.«

Sagen var, at Monrad ganske anderledes klart og skarpt end Meningsfællerne paa Rigsdagen opfattede, hvad der inderst inde laa til Grund for Modsætningerne. Hverken i 1877 eller senere var der Tale om blot et simpelt partipolitisk Spørgsmaal om Ministeriet Estrups Forbliven eller Ikke-Forbliven. Monrad saa rigtigt, at Stridighederne paa Rigsdagen kun var Dønninger af den dybe, sociale Konflikt mellem »Blankstøvlerne og Transtøvlerne«, Eftervirkninger fra de Dage, da »stumprumpede Drengene paa Skriverstuen sagde du til den hvidhaarede Selvejrbonde«, en Kamp for Bondestandens politiske, sociale og kulturelle Rejsning. Her følte Monrad sig efter sin Natur og hele Livserfaring kaldet til at mægle. »Vi ser ned paa Bondestanden«, hedder det i et Brev til Fischer. »Det er ikke paa Grund af Dannelsen; har en Baron samme Dannelse, ser vi ikke ned paa ham. Kun ved at behandle Gaardmændene som vore Jævninge, kan vi faa dem til at gaa til Højre. Nu gør vi ikke en Gaardmand til Ridder, men Dannebrogsmænd. Vi behandler dem som hørende til Almuen, og saa undrer vi os over, at de slutter sig til Almuen«.

Fischer forstod aabenbart ikke et Ord heraf. Hans Ministerkollega Skeel havde, skrev han, en gammel Kakkellovn, hvorpaa stod at læse: *Prudens respicit finem*, den kloge ser hen til Enden. Dette var han oftere kommet til at tænke paa ved at læse Monrads politiske Betragtninger. Han vidste ikke, hvorhen Monrad stiledede, eller hvad hans *finis* var. Til Monrads Bemærkninger om den sociale Ringeagt, der

vistes Bondestanden, havde han ikke andet at svare, end at paa hans Forestilling var for første Gang en Skolelærer blevet Ridder: »Det kan vel en Gaardmand ogsaa blive, hvis det er det afgørende«. Monrad gav igen: »Da den provisoriske Finanslov var udkommen, mødte jeg Stiftamtmanden, der sprang af Glæde. Jeg sagde: *Respice finem*. Saaledes er der skøn Enighed mellem Deres Ekscellence, mig og Deres Vens gamle Kakkelovn. *Finis* er for mig: Fædrelandets Vel, Kongens Tarv, Grundlovens Opretholdelse. Jeg, Martsministeriets sidste Rest, forsikrer Dem, at disse Maal ej naas ved en fortsat fjendtlig Holdning mod Folketingets Flertal.

Den videre Brevveksling indeholder ligesom *in nuce* alle de Standpunkter og Betragtninger, der henholdsvis fra Estrup'sk og Anti-Estrup'sk Side blev ført i Marken gennem de følgende to Aartiers Forfatningskamp. Fischer gjorde gældende, at det var Folketingsflertallets Umedgørlighed, dets ublu Magtstræb, der umuliggjorde det saglige Arbejde, og hvis Højre her gav efter, vilde det ikke blot have prisgivet Forsvarssagen og hvad der ellers laa det paa Sinde, men det vilde ogsaa have »forladt Grundlovens faste Stade: Kongen udnævner og afskediger Ministrene«. Monrad svarede: »Det er efter mit Skøn Ministeriets Pligt at træde af, naar det efter at have brugt i fuldt Maal ethvert konstitutionelt Middel, een provisorisk Finanslov og to Opløsninger, ej formaar at sætte noget igennem. Det gaar ikke an at blive ved at marchere paa Stedet. En konstitutionel Konges Visdom bestaar i at sige: Højre, Venstre, Højre, Venstre, og at sige disse Kommandoord i rette Tid. Det vilde faldt haardt at finde sig i et Ministerium af Det forenede Venstre, men man maa finde sig i saadant som i en Naturnødvendighed. Tiderne skifter; inden lang Tid vil det atter hedde: »Højre«.«

Monrad ønskede, som nævnt, ikke at foretage sig noget, der kunde volde Ministeriet Vanskeligheder. Han forstod, at hvis han offentligt tilkendegav sin Opfattelse, vilde dette kunne »holde de tvivlraadige og vaklende fast i Det forenede Venstres Rækker«, og saalænge det endnu var uklart, om man kunde undgaa en ny Opløsning af Folketinget og naa frem til et Forlig om en normal Finanslov, afstod han fra at udtale sig. Situationen modnede sig imidlertid i Sommerens Løb henimod et Forlig. Venstre var i Maj Maaned blevet ramt af et meget haardt Slag, idet den Kasseangel, *J. A. Hansen* havde i sine

Assuranceselskaber, da var kommet for en Dag. Hans Ulykke gjorde et voldsomt Indtryk paa Opinionen. »Var jeg rig, betalte jeg hans Deficit, i den Grad ruster ej gammel Kærlighed«, skrev Monrad til Fischer. Den gamle Venstreførers Skæbne skulde jo ikke tjene til at underbygge Venstres Krav om at faa Regeringsmagten overdraget, og den moderate Fløj af Partiet blev da ogsaa i stadig højere Grad stemt for et Forlig. Estrup kunde under disse Omstændigheder sætte haardt imod haardt, og det kom til et Skisma i Venstre, hvis forhandlingsvillige Gruppe under Holstein-Ledreborg og F. Bojsen den 8. November skaffede Estrup lovlig Grund under Fødderne, medens en radikal Fløj under Berg og Hørup skilte sig ud fra Partiet og op-tog en heftig Kampagne mod de tidligere Gruppefæller.

Efter som det klarede sig, at Situationen bar hen mod et Forlig, besluttede Monrad sig til at tale. Han havde paa Forhaand bedt Fischer om at gennemse Manuskriptet. Han var paa det rene med, at Fischer ikke vilde billige Indholdet, men han vilde opnaa, at »alle stødende Udtryk fjernedes. Velviljesforholdet mellem to Mænd forstyrres i Reglen ikke derved, at de er af forskellig Mening, men ved den Maa-de, hvorpaa Meningen er udtrykt, og jeg sætter stor Pris paa at be-vare Deres Ekscellences Velvilje«. Fischer nægtede naturligvis at mod-tage Pjecen til Gennemsyn. Det kunde »let fordunde ud i Verden« og blive misforstaaet, at en Brochure mod Ministeriet havde været fore-lagt ham. Hvad Udtryksformen angik, var han ikke forvænt, og den vilde ikke kunne »forstyrre det Velviljesforhold, der i Sandhed ikke er mig mindre kært end Deres Højærværdighed«.

Monrad havde fra sine tidlige Aar lidt af et Hjerteonde, der efter-haanden udviklede sig saaledes, at han i 1877 lod sig undersøge af to Læger. Deres Erklæringer gik ud paa, at han vel endnu kunde leve mange Aar, men ogsaa pludselig gaa bort. Han følte det da som »en hellig Pligt«, at han, den eneste tilbageværende Martsminister, For-fatteren af det første Udkast til Grundloven, udtalte sig frit og aa-bent om, hvorledes dens Bestemmelser rettelig skulde forstaaes. Efter at have gjort dette vilde han føle sig fritaget for videre Deltagelse i Striden.

Mægtige Kræfter blev imidlertid sat i Bevægelse for at afholde ham fra at udtale sig. Kongen skrev til ham og opfordrede ham til at holde Pjecen tilbage. Efter hvad Krieger oplyser, svarede Monrad, at

han ikke kunde tie, om han end skulde miste sit Embede, ja Kongens Naade. Han skal have tilføjet, at han fældede Taarer ved Tanken om det gamle Dynastis mulige Fald. »Denne Trusel synes dog mere at irritere end at skræmme Kongen«, bemærker Krieger. Selv har Krieger i et Brev af 28. Oktober advaret Monrad mod at udsende et Skrift mod Ministeriet, saafremt han ikke selv stod rede til eventuelt at danne et nyt Ministerium. Det ser ud til, at Krieger har tilbudt Monrad at besøge ham, for at de kunde tale ud om Sagen. Monrads Afslag fik en meget bestemt, næsten barsk Form: »Vi staar — det fremgaar af Deres kortfattede Brev — paa et saa forskelligt Standpunkt, at en Samtale ikke vilde kunne give nogen af os noget Udbytte. Det forekommer mig, at De forener den fineste Overparlamentarisme med den groveste Antiparlamentarisme. En Mand gaar ind i et Taarn og slaar et Skrald med, hvad De vil, og Taarnet styrter, er han saa forpligtet til at genopbygge det? En Mand udgiver en Pjece, Ministeriet falder, er han saa forpligtet til at danne et Ministerium? Det er Overparlamentarisme. Aabent at udtale mig om, hvorledes jeg forstaar Grundloven, det staar for mig som en mig af min Fortid paa-lagt hellig Forpligtelse. Jeg vilde komme til at staa for mig selv som foragtelig, hvis jeg af noget som helst Hensyn undlod at opfylde den. Min Beslutning er taget efter lang og moden Overvejelse. Brevene er trykte. Derfor vilde Deres Besøg være mig meget kært, naar De vilde lade være at tale om en af mig uigenkaldelig besluttet Sag«.

Den 12. November udkom da Politiske Breve Nr. 9—13, i hvilke Monrad nærmere udviklede de Tanker om 1877-Propositoriet, som han havde gjort sig til Talsmand for i Brevvekslingen med Fischer. Han leverede her et første Bidrag til den Klump Uglegylp af Grundlovsfortolkninger, der gennem Forfatningskampens Aar samlede sig sammen. Naar to Paragraffer i Grundloven synes at være i Strid med hinanden, begrænser den ene den anden, hævdede han. Paragraf 2, der bestemmer, at den lovgivende Magt er hos Kongen og Rigsdagen i Forening, og Paragraf 49, der siger, at forinden Finansloven er vedtaget, maa Skatterne ikke opkræves og ingen Udgift afholdes, begrænses af Paragraf 25, der giver Kongen Ret til at udstede provisoriske Finanslove. Men hvor vidt tør han i saa Henseende gaa? Kan han i Henhold til Paragraf 13, der bestemmer, at Kongen udnævner og afskediger sine Ministre, i alle Tilfælde udnævne Ministre, der er

villige til at tage Ansvaret for et hvilket som helst Finansprovisorium? Skal Paragraf 13 forstaas strikte efter Bogstaven? Nej, siger Monrad. Paragraf 13 begrænses ogsaa af andre Paragraffer i Grundloven. Monrad mener ikke, at et Ministerium skal lade sig »blæse om af ethvert Folketings- eller Landstings-Pust«. Men i Reglen vil Statens Vel fordre, at Ministerium og Rigsdag samvirker.

Hans statsretlige Fortolkning af Grundlovens Bestemmelser glider her, som det vil ses, pludselig over i en Betragtning af, hvad der maa anses for at være politisk opportunt. Han ser Grundlovens Bogstav i Lys af, hvad der politisk og socialt er Kampens Genstand. Det er hans Opfattelse, at en fortsat Kamp mellem Ministeriet og Folketinget »vil lægge Aristokratiet for Had og vanskeliggøre i Fremtiden dets Adgang til Magten«, hvad han oprigtigt vil beklage. »Den, der har gjort historiske Studier, vil vide, at der i folkevalgte Kamre er noget, der ligner Elementerne, Naturkræfterne, Vejrliget. Man hersker ikke over Naturkræfterne ved at trodse dem, men ved at lede dem. Fortsætter man Modstanden og trøster sig med: »Ja, hvorfor giver Folketinget ikke efter?« saa kommer man til at ligne hin Forvalter, der kørte Høet vaadt hjem og sagde: »Ja, hvorfor blev det ikke godt Vejr?« Det bør være Ministeriets Opgave at tilvejebringe Samling og Samvirke af de parlamentariske Kræfter.

Meget præcist er her forudsagt de Følger af Højres Vedhængen ved Magten, som faktisk indtraf. Men i Højre forstod man dengang intet deraf. Ministeriet og dets Presse modtog Brevene med Uvilje. Til Gengæld begyndte man indenfor Venstre at fatte Interesse for Monrad og den Udvikling, han politisk var inde i.

Det livlige politiske Forfatterskab viser, at det — med Monrads egne Ord — ikke lykkedes ham at drukne den Mængde af politiske Tanker, han var omsværet af, i det kirkefaderlige Ocean. Det er dog umiskendeligt, at hans Embedsgerning, hans kirkehistoriske Studier og Striden for hans kristne Livsanskuelse efter Hjemkomsten lagde fuldt saa stærkt Beslag paa hans Interesse som Politiken. Jævn- sides med de politiske Skrifter leverede han i 70erne en Række betydningsfulde Indlæg saavel i de indre kirkelige Brydninger som i Debatten om de nye, »realistiske«, naturvidenskabeligt betonedede Strømninger, der i dette Tidehverv søgtes ledet ind over Landet.

Da *J. P. Jacobsen* i 1871 offentliggjorde sine Afhandlinger om Darwinismen i »Nyt dansk Maanedsskrift« og samtidig paabegyndte Udsendelsen af en Oversættelse af »Arternes Oprindelse«, brød ogsaa herhjemme Striden om Udviklingslæren løs. Monrad følte sig tilskyn-det til at gribe ind i Striden.

Det kan ikke siges, at han var heldig. I en Artikel i »Nyt dansk Maanedsskrift«, December 1871, betegnede han Darwinismen som »et stort Tilbageskridt i Naturvidenskaben«. Man havde hidtil indenfor denne Videnskab skarpt skelnet mellem, hvad man vidste, og hvad man ikke vidste. Den Erobring, Darwin havde gjort for den menneskelige Viden, var »en luftig Erobring«, thi den hvilede kun paa en Hypotese. Monrad forlangte et eksperimentelt Bevis for, at det var muligt at forvandle en Dyrart til en anden, og han fremsatte i denne Forbindelse sit mærkelige Forslag om Oprettelse af et »Abe-Akademi«. Som sædvanlig benyttede han Brevstilen, idet han henvendte sig til en fingeret Ven, der havde erklæret sig for Darwinismen, og bad ham godtgøre sine Anskuelser ved at forvandle en Abekat til et Menneske: »Darwins mange Tilhængere maatte dog kunne blive enige om at foranstalte et saadant Eksperiment. Vælger den kløgtigste Han- og Hunabe, som I kan faa fat paa, og bringer dem ind under den hensigtsmæssigste psykologiske og fysiske Behandling! Jeg gør ikke store Fordringer, jeg forlanger blot, at du skal bringe dem et lillebitte, men dog kendeligt Skridt henimod Menneskeheden«. Vore Efterkommere vilde saa kunne arbejde videre med deres Efterkommere!

J. P. Jacobsen havde let Spil. Det var, som det ses, nærmest Häckel, Darwinismens Udløbere og de vulgære Misforstaaelser af Darwins Teorier, Monrad polemiserede imod. Jacobsen benyttede sig heraf til polemisk behændigt at stille sig paa Monrads Side mod den finge-rede Ven. Det er højst usandsynligt, skrev han, at Mennesket nedstammer fra nogen af de nulevende Abeformer, og om »Abe-Akade-miet« bemærkede han, at det »vilde komme til at afslutte sin Virksomhed, ikke med Buskmænd eller Australnegere, men med syge Abekatte«.

Da den aldrende *Georg Brandes* skrev sit »Levned« og saa tilbage paa det Røre, som hans første Forelæsninger om Emigrantlitteraturen

afstedkom, mindedes han det Angreb, Monrad rettede mod ham, som et af de farligste, han maatte udholde. Det var, siger han, »sofistisk, men værdigt som alt, hvad der skreves af denne betydelige Mand, hvis stærke Aand desværre var omtaaget af Teologi«.

Under Mærket 44 offentliggjorde Monrad 1872 i »Fædrelandet« en Række Artikler, hvori han tog Emigrantlitteraturen under Kritik. Indledningsvis fremdrager han et Par Enkeltheder, som han har fundet særlig anstødelige. Brandes har et Sted en Bemærkning om Frelseren, »den lidende Kristus, der vrider sig paa sit Kors«. Monrad hævdede, at der ikke eksisterer noget betydeligt kunstnerisk Arbejde, der fremstiller Frelseren som vridende sig paa Korset, og Brandes kan med denne Ytring kun have haft til Hensigt at saare deres Følelser, som tror paa Frelseren. Et andet Sted skriver Brandes: »En kaster sig paa den Rolle at være Guddommens Profet, lader sig dyrke som en Pave og lader endnu som Olding unge Kvinder komme til sig for at kysse hans rystende Hænder«. Det kunde ikke være andre end Grundtvig, han sigtede til. Skønt Monrad, som han bemærker, ikke hørte til »denne Mands ubetingede Tilhængere«, havde dog Brandes' Ytringer gjort »et højst modbydeligt Indtryk« paa ham: »Ved en saadan Dom dømmer Dr. Brandes sig selv som en Mand, der mangler Øje for det aandelige Livs Bevægelser i forskellige Retninger, ja som i den Grad er forblændet af sin Lidenskab, at han ikke tager i Betænkning at tage ud af en Oldings Hjerte den rene og stærke Overbevisning, hvorpaa hans hele Liv har været bygget, og i dens Sted sætter lave og urene Bevæggrunde for saaledes at tilvejebringe en Karikatur, der kunde bringe Tilhørerne til at le«.

Brandes havde allerede i sine første Forelæsninger uddannet den Formel, som med Variationer gik igen i hans senere Forfatterskab: »En Part af Menneskeheden maa betragtes som vilde Dyr, en anden Part som sande Aber og den aldeles overvejende Majoritet som Dosmere og Ignoranter«. Monrad bemærkede hertil, at hvis andet ikke kunde være, vilde han for sit Vedkommende foretrække at blive henregnet til Dosmerne og Ignoranterne. Det er i hele Skriftet det eneste Tilløb til Ironi. Hans Angreb er, saa energisk det end gennemføres, præget af stor saglig Ro. Det har en Understrøm af den Velvilje, den Respekt og de Forventninger, man oprindelig i nationalliberale Kredse nærrede overfor Brandes. I Skriftet »Forklaring og Forsvar«,

som Brandes udsendte til Besværgelse af den Storm, hans Forelæsninger havde vakt, gør han Gengæld overfor Monrad. Han fremhæver bl. a. Forskellen mellem den Tone, i hvilken Personligheder som Historikeren C. Paludan-Müller »og den udmærkede Mand, der skjuler sig under Mærket 44«, tiltalte ham, og den, der anvendtes navnlig af Rudolf Schmidt. Han indleder ogsaa sit Svar til Monrad med en Bemærkning om »den af mig saa højt som af nogen agtede Forfatter« — en Ytring, der bekræfter sig gennem det polemiske Maadehold og den Anstand, der kendetegner hans Imødegaelse af Monrads Angreb. Hvad angaar de Enkeltheder, Monrad har fremdraget, vil han ikke gøre sig skyldig i »smaaligt Rethaveri«. Han erkender, at Bemærkningen om Frelseren, der vrider sig paa Korset, »kunde være forsigtigere valgt«, og med Ytringerne om Grundtvig havde han kun villet paatale det uberettigede i, at den Gamle havde villet spille en Paves Rolle. »Jeg beklager«, skriver Brandes, »at jeg her ved at bruge Udtryk, som kunde misforstaas, har skadet en god Sag og givet mine Modstandere Vaaben i Hænde«.

Men paa Hovedpunktet — det, Brandes betegner ved »den frie Forsknings Ret og den frie Tankes endelige Sejr« — er der intet Forlig muligt mellem de to Modstandere. Monrad antager ganske vist, at »saa godt som alle« kan være enige om den fri Forsknings og den fri Tankes Ret. Men, siger han, »ikke ethvert Lune og Indfald kan vi give den frie Tankes ædle Navn«. Tanken maa være under Nødvendighedens Herredømme, og den maa derigennem være under Tvang. »Den frie Tanke maa opgive alle de kaade Krumspring, alle individuelle Luner og Indfald, den maa underkaste sig Tænkningsens Love og den af dem betingede indre Nødvendighed; den maa have klare Begreber, den maa ikke fælde disse overilede, halsbrækkende Domme eller gøre disse løse, usammenhængende Slutninger, hvori falskt og sandt er blevet sammenblandede paa en modbydelig Maade«. Den frie Tanke, siger han videre, »er nødt til at antage meget paa Tro og Love og bøje sig i meget under andres Myndighed, thi ej er den Mand født, der ved egen Kraft kan udføre hele Menneskeslægtens Arbejde«. »Hvor er dog ikke den Fordring pudsig, at Individet skulde stilles udenfor Paavirkning af Samfundet for at danne sig sin selvstændige Religion og Sædelære! Den samme Fordring maatte jo gøres med Hensyn til Kunst og Videnskab for at bevare

Individets originale Produktivitet. Hvert enkelt Menneske skulde begynde forfra Menneskeslægten uhyre Arbejde, og hvad vilde man opnaa ved disse Bestræbelser uden at standse den aandelige Udvikling og forvandle Menneskenes Børn til en Flok Vilde?» Den frie Tanke maa bygge videre paa det overleverede, og den maa ikke standse ved nogle enkelte, tilfældigt sammenplukkede ydre Kendsgerninger og udelukke andre Dele af Sjælelivet. Brandes fremhæver selv, at »nu som før raver Menneskeheden i det uendelige Mørke og begriber intet af sin Tilværelses Hemmelighed. Hvortil fødes vi, og hvorfor lever vi, hvad fører det hele til?» Det er netop overfor disse Spørgsmaal, Brandes' Ensidighed og Kortsynethed røber sig, hævder Monrad. »Der er ikke alene en ydre, men ogsaa en indre Verden af Kendsgerninger, der er Samvittighedens, Bønnens, det hele Troslivs Verden«, og den frie Tanke har ikke fuldført sin Vandring, før den har fordybet sig i hele denne indre Verden, »hvor Lyset straalere os i Møde, og hvor der gives os Svar paa de opkastede Spørgsmaal«. De sædelige Begreber, som hyldedes af Tiden, finder Monrad forankret i denne indre Verden, og han angriber derfor den »lette og flagrende Maade«, hvorpaa Brandes omtaler, hvad han kalder Moralisternes Opfattelse af f. Eks. Selvmord, Skilsmisse og Hjemliv.

Brandes' Svar laa paa Linie med de Tanker, han havde udviklet i Emigrantlitteraturen. Han hævdede, at det netop var Menneskets »skønne og store Privilegium« at begynde forfra. Det ubegavede Individ overtog uden videre Omgivelsernes Anskuelse. Det fremragende Individ kunde derimod i det aandelige Samfund, han lever i, omgaaes Goethe og Heine, Hegel og Feuerbach, Comte og Littré, Lord Byron og Stuart Mill, og jo mere han ved Omgangen med disse store Aander dannede sig sin egen Overbevisning, i des højere Grad vilde Samfundet betragte ham som en Oprører. Efter de Begrænsninger, Monrad foreskrev den frie Tanke, vilde, siger Brandes, »endog en Katolik, en Jesuit, ja selv en Præses ved Inkquisitionen kunne underskrive Anerkendelsen af Tankens Frihed«.

Ved Siden af Rudolf Schmidts rent literært indstillede Angreb, som Brandes kun med Selvovertindelse indlod sig paa, var Monrads det, der samlede den største, for Brandes farligste Opmærksomhed om sig. I den literære Verden skiltes Kommentarerne til Striden af det Svælg, der bestod mellem den yngre og den ældre Slægt. Drachmann

rasede over, at Topsøe, Rudolf Schmidt og Monrad »og enhver obskur og beskidt Neger i Smaabladene« kunde »udskælde og fortie det, vi bringer i Lyset i Form af Foredrag, Artikler, Digte etc.« Fra Paris skrev Chr. Winther til Constantin Hansen: »Monrad — thi ham er det — vedbliver, som vi ser, at turnere elegant og kækt med den frie Tankes Ridder . . . Hr. Brandes lader til at være en af de *sædvanlige* halvbegavede, spirituelle Israeliter, som med Vold og Magt vil gøre sig berømte, skønt Kræfterne ikke slaar til«.

Ved Universitetets Reformationstest i 1875 holdt Professor *Adolph Steen* en Tale, hvori han drøftede Udviklingslæren i dens Forhold til Religionen og drog i Tvivl, om Teologien kunde kaldes en Videnskab. Teologien maatte ikke hvile paa noget givet, for i saa Fald var Forskningen ikke fri. Teologien maatte blive en »virkelig Videnskab, som kan foredrages ved Universitetet i Overensstemmelse med alle andre; kan den ikke det, saa har den ikke hjemme paa en videnskabelig Højskole«.

Steen, der politisk var begyndt som Bondeven, gik senere over til Nationalliberalismen. Han var i og for sig ikke fjendtlig stemt mod Kirke og Kristendom, men han afskyede den »Folkelighed«, der kom til Udtryk i den grundtvigske Højskoles Oplysningsarbejde, og i sit Angreb paa Teologien var det nærmest den videnskabelige Stringens' Interesser, han varetog. Georg Brandes kunde derfor heller ikke være fuldt tilfreds med ham: »Steen var jo meget velmenende, men saa trivielt, at det gjorde en ganske ondt for ham, og saa spag og saa kristelig og saa værdig — puh!« skrev Brandes til J. P. Jacobsen.

Da Steens Tale var blevet aftrykt i Brødrene Brandes' Tidsskrift »Det nittende Aarhundrede«, udspandt der sig i »Fædrelandet« en længere Fejde mellem ham og Kirkehistorikeren, Professor *Fr. Hammerich*. I denne Fejde greb Monrad ind paa Hammerichs Side. Hans Indlæg har Interesse ved, at han her udførligere skildrer sin Opfattelse af Underet. »Er Underet ikke et Brud paa Naturens Orden og Love?« spørger han, og han svarer: »Det behøver man ikke at antage. Underet er — jeg anfører Sibberns Tanke, om end ikke hans Ord — et Frembrud af en højere Naturens Orden og Love i den sanselige Verden«. Videnskaben kan principmæssigt ikke benægte Underet, thi overalt, hvor den arbejder, vil den til sidst komme til at standse ved Mysteriet som en Kendsgerning, der ikke kan betvivles,

men ganske vist heller ikke fattes af den menneskelige Tanke. Kan vi gennemskue Rummets Uendelighed? Formaar Fysiologien at trænge ind i Livsprocessens Hemmelighed, og maa ikke Psykologien standse overfor Jegets inderste Kerne som et Mysterium? Overalt støder vi paa en Løndom, som ikke vil oplade sig. »Anerkender saaledes Videnskaben Mysteriet, saa stiller den sig ikke fjendtlig mod Underet, om den end lader det staa hen som liggende udenfor sit Omraade«.

»Jeg holder mer og mer af Monrad og er overbevist om, at han i de sidste Aar ved et overordentlig indvortes Arbejde er naaet op til et aandeligt Punkt, han ikke tidligere har staaet paa«, skrev Fru Heiberg til Krieger. I et Brev til Monrad selv bevidnede hun ham sin Tak for hans Indgriben i Striden: »Hvor herligt, at der sidder en Mand som Biskop Monrad ude i Landet, der kan og vil hæve sin klare, overbevisende Røst til Lærdom og Advarsel — ikke for de blindfødte — men for dem, der kun er altfor tilbøjelige til at se en Fandens Karl i en saadan ny Apostel, der har Mod til at rive de Gamle ned af deres Pjdestaler«.

Da Folkekirken afløste Statskirken med dens strikte normerede Lære, aabnedes Sluserne for den individualiserede og retningsbetonede Kristendomsopfattelse. Aarhundredets sidste Halvdel blev teologiske Stridigheders Guldalder. Den udenforstaaende kunde ofte have Lejlighed til at undre sig over den Lidenskab, hvormed man vekslede Hug om Symboler og Formuleringer, der vel tog sig ud som rent Ordkløveri, en Slags konfessionelt Vinkelskriveri, men bag hvilke der ikke desto mindre røbede sig de dybeste Modsætninger og den inderligste Kristentro. Især stod Striden om Grundtvigianernes »kirkelige Anskuelse«, Grundtvigs »mageløse Opdagelse«, der gik ud paa, at den apostolske Trosbekendelse var Ordet af Herrens egen Mund, meddelt Disciplene i de fyrretyve Dage, der gik hen mellem Korsfæstelsen og Himmelfarten. Det var ogsaa paa dette Punkt, Konflikten mellem Monrad og Grundtvigs Lærlinge særlig kom til Udførelse.

Den grundtvigske Præst *P. A. Fenger* paa Christianshavn havde besørget en Udgave af Luthers Katekismus og her foretaget nogle Ændringer i Teksten, sigtende til at bringe denne nærmere til den

grundtvigske Lære. Naar f. Eks. Luther forklarer Daaben som Vand, »indbefattet i Guds Befaling og forbundet med Guds Ord« og i saa Henseende kun henviser til Daabsbefalingen i Matthæus det sidste Kapitel, indføjer Fenger, at ved »Guds Ord« skal forstaas »Daabsordet paa den kristne Tro i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn«. Det var vistnok — ogsaa i grundtvigske Kredse — den almindelige Mening, at Fenger var gaaet for vidt. I al Fald blev hans Katekismus Udgangspunktet for en heftig Kamp om Trosbekendelsens Væsen og Betydning. Den indremissionske Præst *N. G. Blædel* gjorde Katekismen til Genstand for et voldsomt Angreb, og adskillige Præster og Lægfolk meldte sig som Deltagere i Striden. I dette Afsnit af, hvad han kalder »den danske Folkekirkes Krigshistorie«, greb ogsaa Monrad ind med en Pjece: »Om Slaget ved Katekismen« (1874). Han optræder med dette Skrift nærmest i Fredsstifterens Rolle. Kun en i teologiske Distinktioner trænet Hjerne formaar at skelne mellem de Nuancer, der var Fenger og Blædel imellem, og som i denne sidstes Øjne aabenbart kun tjente til at lede Mennesker vild i deres Salighedshaab. Medens Luther begrunder sin Opfattelse af Nadveren ved at anføre Evangelisternes Beretninger om Indstiftelsen, siger Fenger, at disse Beretninger *stadfæster*, hvad Sakramentet er. I dette *stadfæster* vil Blædel se en grundtvigiensk Tilsnigelse, en Tilsidesættelse af Skriften til Fordel for Trosbekendelsen. Ordet skal, mener han, antyde, at Nadverens Sakramentord ikke findes i Skriften, »men at de er »Herrens Mundsord« til Menigheden, aldeles i Lighed med den apostolske Trosbekendelse«. Monrad følger ikke Blædel ud i disse Spidsfindigheder. Han stiller sig i alt væsentligt paa Fengers Side, men ønsker dog ikke dennes Forklaringer »optagne i en ny autoriseret Katekismus, da vi derved kun vilde faa nyt Stof til Kiv, hvoraf vi har mere end nok i enhver Henseende«.

Brydningerne omkring »den kirkelige Anskuelse« førte imidlertid Monrad ind paa omfattende Studier vedrørende Trosbekendelsens Oprindelse. Det var hans Opfattelse, at hele det kristne Trogrundlag fandtes sammenfattet i det apostolske Symbol, og den Tanke, at det skulde kunne føres tilbage til Herren selv, tiltalte ham levende. Men han vilde, om det var muligt, se et historisk Bevis derfor, og i dette Øjemed fordybede han sig i Oldkirkens og den middelalderlige Kirkes Vidnesbyrd om Spørgsmaalet.

Den første Frugt af disse Studier blev det straalende Skrift om den italienske Humanist *Laurentius Valla* og det Røre, han foranledigede om Trosbekendelsens Oprindelse. I dette Skrift, der udkom 1875, oprulles et mangfoldigt afvekslende Tidsbillede omkring det romersk-konstantinopolitanske Unions-Koncil i Florens 1439. Talrige spegede Traade løb sammen i dette Koncil. De italienske Fyrstehuse laa midt oppe i en indbyrdes Strid om Halvøens politiske Konsolidering. Den østerlandske Kirke, hvis Hovedsæde var Konstantinopel, følte sig truet af Tyrkernes Aggression og søgte derfor Støtte hos Vesterlandene, hvis Kirke stræbte efter at vinde et fast Stade paany efter den forargelige indre Strid, der var fulgt med Pavemagtens Eksil i Avignon. Det Materiale, Monrad havde at arbejde med, var i sig selv ikke uden Kolorit. En Tid bevæget af hede Sind og voldsomme Lidenskaber, moralsk Letfærdighed, magtpolitisk Brutalitet og religiøs Fanatisme byder altid Historieskriveren et taknemmeligt Stof. Men ifølge Bogens Anlæg og Formaal skulde Begivenhederne rulles op paa Baggrund af Tidens endeløse, sejtglydende Strøm af teologiske Diskussioner. Ogsaa dette trælse Stof mestrer Monrad. Intrigerne redes behændigt ud, og Begivenhederne formeres i en næsten eksplosiv dramatisk Opsætning. Med Rette er det sagt, at Monrad vel havde bedre Betingelser end de fleste for at leve sig ind i denne fjerne Fortids Rørelser. Det er saa langt fra Studerekammerets Støv, der hviler over Bogens Blade, som det netop er Monrads egen Erfaringskreds i Politikens Krogveje og Smuthuller, der giver Fremstillingen Farve og Nerve. Ved Siden af de videnskabelige Udredninger af Trosbekendelsens Skæbne er det især dette, der gør Bogen værdifuld.

Laurentius Valla var en af Tidens Penneknægte, en Stilens Mester og et skarpsindigt Hovede, men en Mand uden Overbevisning, uden Sans for andet end et Standpunkts dialektiske Kvaliteter og uden andre Tilskyndelser end dem, der havde Relation til hans egen Karriere. Han tjente som Sekretær hos Kong Alfons i Neapel, der laa i Krig med Pave Eugen. Det var i denne Egenskab, han udsendte sit Skrift om det berømte og berygtede kirkelige Falskneri, Kejser Konstantins Gavebrev. Da Konstantin den Store i sin Tid forlagde sin Residens til Konstantinopel, skal han — efter hvad Pavestolen nogle Aarhundreder senere paastod — i Erkendelse af, at Pavevær-

digheden stod over Kejserværdigheden, have »skænket« Paven i Rom den verdslige Magt over hele Occidenten. I sin Kamp med de verdslige Fyrster pukkede Pavestolen stedse paa dette »Gavebrev«, men nu godtgjorde Valla i sit Flyveskrift, at der kun var Tale om et oplagt Falsum. Da Luther et halvt Aarhundrede senere i flere Henseender støttede sig til Vallas hele Forfatterskab i sine Anklager mod Pavekirken, betragter Monrad Flyveskriftet — »det fineste, fortrinligste, der nogen Sinde er skrevet« — som skelsættende, baade kirkeligt og politisk. Men han føjer til, at det var og blev en Lakaj-tjeneste, Valla ydede sin Arbejdsgiver. Da Valla nogle Aar senere søgte ind i Pavens Tjeneste, henviste han i et Brev, skrevet med den finest beregnende Kløgt, til, at han havde være nødt til at forfatte Flyveskriftet, men at den Skade, han havde gjort med det, kunde han mere end udbedre, hvis han fik Lov at træde i Pavens Tjeneste. Under Kong Alfons spillede han, skriver Monrad, med de Kort, han den Gang havde paa Haanden. »Siden fik han andre Kort, saa spillede han anderledes, saa forandredes hans Overbevisning«. Det er bl. a. her, Monrad paa en saa interessant Vis øser af sine egne politiske Erfaringer. »Saaledes gør altid en rent praktisk Politiker«, bemærker han. »Thiers var en oprigtig Ven af det konstitutionelle Monarki, men da han saa, at dets Genoprettelse var en Umulighed, saa arbejdede han for den konservative Republik. For en rent praktisk Politiker staar det som den største Daarlighed ikke at rette sig efter de forandrede Forhold. Gjorde han ikke det, vilde han staa i sine egne Øjne som en ligesaa stor Daare som Manden, der kører sit Korn hjem, fordi han har bestemt det, uagtet det er blevet Regnvejrs, efter at han har bestemt det. Verdensmaskineriet vilde arbejde langt tungere, om der ej fandtes mange Mænd med denne Natur. Paa den anden Side vilde der komme større Fæsthed ind i dets Gang, naar der var flere Overbevisninger, der ikke rettede sig efter Tid og Omstændigheder, men stod faste og urokkelige, og som trak sig tilbage i sig selv, ventende paa bedre Tider, naar deres Ønskers Maal paa Grund af Forholdene var blevet uopnaeligt. For saadanne Karakterer har selv deres Modstandere ofte en større Ærbødighed; det er dem, der ej sjældent vender Tidens Strøm. Valla hørte ikke til disse Karakterer«.

Paa Konciliet i Florens, hvis Formaal var en Sammenslutning

mellem den occidentalske og den orientalske Kirke, oplystes det, at denne sidste ikke havde det apostolske Symbol og aldrig havde kendt det. Valla greb denne Oplysning og drog den Slutning, at det ikke kunde være rigtigt, hvad den romerske Kirke lærte, at Symbolet stammede fra Apostlene selv. Han henvendte sig baade til højere og lavere Gejstlige for at høre, hvorpaa de grundede denne Lære, og da ingen af dem kunde sige andet, end at saadan var det, og saadan havde man altid ment, fremsatte han den Opfattelse, at Symbolet ikke kunde føres tilbage til Apostlene, men maatte være blevet til senere end det, der blev vedtaget paa Kirkemødet i Nicæa 325.

Monrad fremsætter ikke i Bogen om Laurentius Valla, der vistnok især var Anledningen til, at Universitetet 1879 kreerede ham som Dr. theol. h. c., nogen selvstændig Opfattelse vedrørende Trosbekendelsens Oprindelse. Han fremlægger kun Kendsgerningerne. Han sværmer noget for Tanken om, at Trosbekendelsen er udformet af Apostlene selv, men et vægtigt Argument herimod er det, erkender han, at Apostlenes Gerninger intet som helst nævner derom. Selv om han imidlertid standser ved den Betragtning, at Menigheden maa nøjes med »de Kaar, Gud selv har beredt sit Ord«, fortsatte han sine Studier i Emnet. I en Dagbogstilførsel fra Maj 1878 priser Krieger det Held, Estrup har, at Monrad, i hvem det kribler efter at kaste sig ud i den politiske Kamp, forhindres deri af sine Kirkefædre. Han har, oplyser Krieger, allerede da anvendt fem Aar paa Arbejdet med Trosbekendelsen, og Udbyttet heraf vil han ikke forspilde. Han behøver tværtimod endnu fem Aar, før han bliver færdig.

Det kom nogenlunde til at passe. Et Par Aar før sin Død udsendte han Værket »Et Bidrag til den apostolske Trosbekendelses Historie«. Han gennemgaar her overordentlig minutøst de ældre Kirkefædres Skrifter og paaviser, at Trosbekendelsen i Tidernes Løb er undergaaet Ændringer og har faaet nogle Tilføjelser, som dog ikke har rokket ved dens Indhold og Betydning, men som har skullet tjene til at klargøre den for Menigmand. Hvis det var rigtigt, at den stammede fra Apostlene selv, vilde Kirken dog næppe have dristet sig til at gøre Forandringer i den, hævder Monrad. Men Paastanden om, at Apostlene har overleveret den til den ældste Kirke som Ordet af Herrens egen Mund, er aldrig hørt i Kirken, før Grundtvig nu

fremSATte den. »Vi skal altsaa her have en ny Aabenbarelse, der enten har været skjult for alle Fortidens hellige Mænd eller ladet uomtalt af dem, uagtet de kendte den. Dette er utroligt«. Den har op gennem Tiderne — baade i sin oprindelige Skikkelse og i den Udformning, den efterhaanden fik — været en Grundpille i Kirken. Det var derfor paa ingen Maade noget nyt, at Grundtvig fremhævede dens Betydning, men hans »mageløse Opdagelse« savner enhver historisk Hjemmel.

Men kunde Monrad saaledes ikke slutte sig til den grundtvigske Lære om Trosbekendelsens Oprindelse, vilde han ikke derfor paa nogen Maade underkende, at »denne Læres Ophavsmand hører til vor Kirkes største Lys. Det kan, og det skal aldrig glemmes, at Grundtvig i en lidettroende Tid, da man ved kunstige Skriftfortolkninger mere og mere udtyndede de evige Sandheder for at bringe dem til at samstemme med, hvad man i sin Visdom ansaa for at være Fornuftens Krav, frimodigt og kækt, trods al Spot og Forhaanelse rejste Kirkens ældgamle Banner og fremhævede det, der til alle Tider og i alle Kirker har været anset for Kristendommens Kærnepunkter«.

I Oktober 1878 udsendte Monrad et nyt Sæt politiske Breve, Nr. 14—18: »Liberalismens Genmæle til Biskop Martensens sociale Etik«. Hans polemiske Oplagthed lider her stadig ikke af nogen Brist, og Skriftet indeholder talrige træffende Betragtninger. Det maa dog nok siges at høre til hans svagere Arbejder, for saa vidt som det viser, at han er stivnet i sin Samfundsopfattelse, uden egentlig Bøjelighed og Modtagelighed overfor den ny Tid og dens Problemer. Det var ogsaa det Skrift, der indbragte ham de største Ubehageligheder i den Kreds, hvis Omdømme han særlig satte Pris paa.

Biskop *H. L. Martensen* havde i 1878 afsluttet sin kristelige Etik med to svære Bind, omfattende den individuelle og den sociale Etik. Det var dette sidste, Monrad tog under Behandling. Det redegør for den aldrende kristne Tænkens Syn paa Samfundslivet i dets vidt forskellige Ytringer. Stort og smaat, virkeligt og uvirkeligt, det forældede med det fremsynede veksler i broget Mangfoldighed, og Martensens afgjorte Domme, hans til Tider barske og massive polemiske Tone, forlener Fremstillingen med en Glød, som forklarer den overraskende vide Udbredelse, Værket fik. Liberalismen er for Martensen Sam-

funds-dramaets Skurk. Den har foraarsaget et Nedbrud af Samfunds-
autoriteten, undermineret Kongedømmet, løsnet Forbindelsen mellem
Kirke og Stat, givet Kirken i Hænderne paa en bekendelsesløs Rigs-
dag og med sit falske Tolerancebegreb og sin »optimistiske Tro paa
Oplysningens og Civilisationens Magt« skabt fri Bane for baade
religiøs Indifferentisme og alskens sekterisk Propaganda. Overalt —
og ikke mindst paa det sociale Omraade — har den vist sine oplø-
sende Virkninger. Særlig med Henviſning til Tilstandene efter Kapi-
talismens Frembrud i England hævder han, at den fri Konkurrence
savner en virkelig moralsk Begrundelse. Den er »en indirekte Næve-
ret, en Krig af alle mod alle«, som vi ser den i Dyreriget, hvor den
svagere Skabning undertrykkes af den stærkere. Der er herigennem
skabt et nyt Monopol, *Kapitalens*, hvorved »fjerde Stand«, Arbejder-
klassen, er trykket ned i den sørgeligste Pauperisme. Det er, hævder
Martensen, fortrinsvis den internationale Jødedom, der har draget
Fordel heraf. Jøderne gør Fordring paa, siger han, at være »den
kongelige Nationalitet, til hvilken alle andre Nationaliteter skal staa
i et Slags Vasalforhold«. Men man maa — med et Udtryk af
Luther — »give Fuggerne en Tømme i Munden«. Den økonomiske
Liberalisme maa begrænses ved Foranstaltninger, der sikrer den sva-
gere Parts Velfærd. Han kræver saaledes, at Staten fastsætter Rente-
foden, og at Arbejdstid og Arbejds løn fastsættes ved Lov.

Paa Monrad maatte Martensens Værk virke som en voldsom
Udæskning. Det var hele hans Samfundssyn, der her blev angrebet,
og da — som Fru Heiberg skrev til Krieger — »alle nu læser Mar-
tensens Etik, unge og gamle, med Glæde«, fandt Monrad at burde
tage til Genmæle. Hans Modangreb er indsukret i næsten servile
Komplimenter til Martensen for den Tankerigdom, der udfolder sig
i Værket, og de »mange nydelsesrige Timer«, Læsningen har bragt
ham. Men Understrømmen er en skarp, lejlighedsvis haanlig Afvis-
ning. Han indleder med at fremdrage en Række Detailspørgsmaal,
i hvilke Martensen efter hans Opfattelse har givet sine private Me-
ninger ud for at være den kristelige Etiks. Monrad vilde have ønsket,
at Martensen »ved to Tegn gjorde det tydeligt, naar han taler i den
kristelige Etiks, og naar han taler i sit eget, H. Martensens, Navn.
Han kan f. Eks. sætte et Kors ved det, han udtaler i Etikens, en Pil
ved det, han ytrer i sit eget Navn. I sidstnævnte Ytringer er der

gerne en polemisk Braad«. Monrad har saaledes vanskeligt ved at se det for den kristelige Etik anstødelige i, at man gik over til at skrive »Teologi« for »Theologie« og foretog andre lignende Forenklinger i Retskrivningen. Han er ikke enig med Martensen i dennes moralske Fordømmelse af Klasselotteriet, han kan ikke se det hedske i Ligbrændingen, og han imødegaar den Opfattelse, at Ansættelsen af et særligt Tilsyn med Skolen uden videre skulde betyde et Skridt henimod en Afkristning af denne og af Folk og Stat.

Han vil ikke, som Martensen, berøve Jøderne deres politiske Rettigheder. De tilhører et andet religiøst Samfund, men de er med os andre Medlemmer af det samme borgerlige Samfund, og han vil ikke unddrage Landet den Fordel, det kunde have af, at en Mand, selv om han er Jøde, gør sine Evner gældende i det offentlige Liv. Han nævner i denne Forbindelse sit Samarbejde med C. N. David. Udtrykket »den kongelige Nationalitet« accepterer han blankt. Man maa »anerkende den jødiske Nationalitets Overlegenhed«. Skønt den er spredt over hele Verden, bestaar den fremdeles. Det er i hans Øjne et Under. Det var ingen Tilfældighed, at da Guds enbaarne Søn iførte sig Menneskenatur, valgte han sig den jødiske Nationalitet, og opretholdt i en Udlændighed under alle Himmelstrøg afgiver denne Nationalitet alene ved sin Tilværelse et »Vidnesbyrd om Aabenbaringens Sandhed«. »Naar jeg taler om den jødiske Nationalitet, da hverken kan eller vil jeg glemme, at min Frelser fødtes i Jødeland, fødtes af en jødisk Kvinde«.

Hovedslaget udkæmper han imidlertid om Liberalismen. Martensen skildrer et Sted i en enkel og skarp Formulering Modsætningen mellem hans egen og Tidens ledende politiske Tankegang: »Det politiske Spørgsmaal er: hvem skal regere over mig? Det sociale Spørgsmaal er: hvad skal jeg leve af i Morgen?« Forskellen mellem Monrad og Martensen er da ogsaa denne, at Monrad mest var optaget af det første Spørgsmaal, Martensen særlig af det andet. Monrad var saa stærkt hildet i sine gamle forfatningspolitiske Spekulationer, at han ikke ret havde Blik for de sociale Tilstande, som den fri Næring og Industrialismen stod i Begreb med at udvikle. »Jeg ved ikke, hvorfra den højtagtede Forfatter har faaet disse blege, huløjede, forsultne Børneskikkelser, som han omtaler, hvor han forhandler Spørgsmaalet, om en Børneflok er en Velsignelse; om han er

truffet paa dem enten i Skoler eller i socialistiske Skrifter. Jeg antager, at det sidste er Tilfældet, thi ogsaa i Sjællands Stift er dog uden Tvivl Børnene i Reglen rødmussede, tykkindede, fulde af Livslyst og Livsglæde«, skriver han. Man har i denne Bemærkning egentlig den Tap, hvorom hele hans Skrift drejer sig. Han har kun Foragt tilovers for de Bevægelser, der er ved at rejse sig i Arbejderstanden. »Den radikale Socialisme, i det mindste saaledes som vi kender den her, er et Kødets og Misundelsens Evangelium«, siger han. Han lever endnu i de Dage, da Byernes Proletariat — i ophøjet Ringeagt for Bondestanden — stemte nationalliberal. Han miskender, at Lavvæsenets Ophævelse og den fri Konkurrence har skabt en helt ny social Problemstilling. Martensen forstod, hvad der her laa i Svøb, Monrad ikke.

Det var Monrad en let Sag at paavise det virkelighedsfjerne i Martensens politiske og økonomiske Tankefostre. Martensen ligesom anede, hvad der skulde komme, omend han med de praktiske Foranstaltninger, han bragte i Forslag, unægtelig ikke har indlagt sig Fortjeneste som politisk og økonomisk Tænkner. Men Monrads — iøvrigt saa blændende klart og bestikkende gennemførte — Paavisning af, at man ikke bør og ikke med Held *kan* gribe afledende og mildnende ind i de økonomiske Naturlove, har heller ikke stadfæstet sig. Hvor Monrad kun saa et politisk, nærmere bestemt et forfatningspolitisk Problem, henviste med Rette Martensen til de sociale Tilstande som dem, der særlig burde paakalde Opmærksomheden.

Interessant nok var Krieger paa dette Punkt snarere enig med Martensen end med Monrad. Han havde ingen Tro til Martensens økonomiske Arkana, men han forstod, at Tiden ikke havde staaet stille. I et Brev til Monrad gjorde han den slaaende Bemærkning, at Pjecen kunde være skrevet i 1848. Monrad tog det som en Kompliment: »Det er en af Livets største Velsignelser i sin Ungdom at være kommet til en Opfattelse af Tilværelsen, som man, Sandheden tro, kan fastholde i sin Alderdom. Jeg erkender naturligvis, at man kan gøre Fremskridt ved at slaa Kolbøtter, men den Rejsemaade har altid forekommet mig at være for besværlig«. Sin virkelige Mening om »Genmælet« betror Krieger Dagbogen. Han bemærker, at Monrad indtil 1848 havde studeret Politik, men siden næppe i synderligt

Omfang. Han vilde ellers have forstaaet noget mere af »Martensens Opposition imod den økonomiske Individualisme«.

Det var iøvrigt Skriftets skarpe Udfald, Monrads — og Martensens — Venner særlig tog Anstød af. Kultusminister Fischer mente, at ogsaa Monrad hist og her burde have anbragt en Pil ved sine Bemærkninger. Tilsvarende skrev Krieger i sin Dagbog: »Adskillige af hans Strøbemærkninger synes mig at være holdt i en mindre god Tone«. Ogsaa Fru Heiberg irriteredes paa Martensens Vegne. I en Artikel i det norske »Morgenbladet« var det sagt, at de Vaaben, Monrad havde brugt overfor Martensen, var »blanke og fintsløbne«. Det kunde Fru Heiberg ikke gaa ind paa, »thi mig synes, at det fintsløbne er temmelig groft i Slibningen«.

Martensen selv følte sig stærkt ilde berørt af »Genmælet«. Forholdet mellem ham og Monrad havde ikke nogen Sinde været helt godt. Det var dog efter alt at dømme ikke paa Monrads Side, Uviljen var til Stede. Han anmeldte i 1869 Martensens Prædikensamling med en sand Strøm af rosende Superlativer. Men Martensen var paa sin Side ikke tilsvarende sympatisk stemt overfor Monrad. Han forstod ikke en Mand, der »om Aftenen omsætter Profeterne og om Formiddagen intrigerer i Rigsraadet«, og i den Periode, da Monrad var Kultusminister, fandt Martensen det modbydeligt at forhandle med ham. I et Brev til sin Ven Domprovst Gude beklager han sig over Monrads Væv af Sofismer, hans Selvillid, Indbildskhed og Plump-hed. Martensen havde under sit Besøg i Ministeriet »snarere Indtryk- ket af »Fædrelandet«s Kontor eller en Kafé end af en Ministers Bureau. Cigarrygning fik jeg dog afværget i Ministeriet«. Det var for ikke at blive beskyldt for Fornemhed, at han havde indvilget i at indfinde sig i Ministeriet. Ellers syntes han nok, at Monrad burde være kommet til ham!

»Genmælet« besvarede Martensen ikke. I sine Erindringer udtaler han sig — uden at nævne Monrads Navn — med megen Skarphed om Liberalismens Tilhængere, der var ude af Stand til at »hæve sig til et højere Standpunkt«. Han fandt, siger han, ikke »Anledning til nærmere at indlade mig paa deres Angreb, der forekom mig at være ufrugtbare«. Derimod udsendte en af hans Disciple, Johannes Kok, under Pseudonymet »Petræus« 1878 et Skrift, hvori han tog Martensen i Forsvar overfor Monrad. Herover blev Monrad kræn-

ket. »Det gør mig ondt, at Biskop Martensen føler sig fornærmet«, skrev han til Fischer. »Jeg er imidlertid overbevist om, at han om et Aarstid vil forbavses over, at han har kunnet føle sig fornærmet ved et Skrift, der yder ham saa stor Anerkendelse, og at han ikke vil kunne undgaa at føle Undseelse over at have tilstedet sin lille Moppe at fare i Benene paa samme Skrifts Forfatter«.

Men da Martensen den 15. April 1879 fejrede sit 25 Aars Jubilæum som Sjællands Biskop, og en Kreds af hans Venner i den Anledning indsamlede en Hædersgave til ham, henvendte de sig ogsaa til Monrad. Han takkede dem derfor og betragtede Henvendelsen som et Vidnesbyrd om, at de ikke havde set noget saarende for Martensen i »Liberalismens Gemæle«.

XXIII. BISKOPPEN

Fru Emilie Nathalie Monrad havde gennem flere Aar været svagelig. Som Præstekone i Brøndbyerne gav hun sig ikke des mindre livligt af med Sognets og Menighedens Anliggender. Oprettelsen af det tidligere omtalte Børneasyl skyldtes hendes Initiativ. Mod Slutningen af Opholdet i Brøndbyerne forværredes dog hendes Tilstand pludseligt saaledes, at hun i Hast maatte bringes til København. Et alvorligt operativt Indgreb reddede hendes Liv, men sine sidste Aar maatte hun udholde svære Lidelser. Det var hende en stor Glæde, at hun kunde vende tilbage til det gamle Hjem i Nykøbing Bispegaard. Endnu først paa Aaret 1871 kunde Monrad skrive til Krieger, at hun havde det »ret godt«. Naar Lidelserne undte hende et Pusterum, fik hun sin »gamle Elasticitet tilbage«. Fristen blev dog kun stakket. Hun døde den 9. September 1871.

Ligesom Georg Brandes havde Biskop Martensen taget Anstød af det Ægteskab, Grundtvig i sin Oldingealder indgik. En Bemærkning herom i Etiken gav Monrad Anledning til at drøfte Spørgsmaalet om, hvorvidt det kunde siges at være en Vanhelligelse af det første Ægteskab, at en Enkemand giftede sig igen. Han benægtede, at der

kunde være Tale om noget saadant. Naar Smerten over Tabet var stilnet af, blev Hustruen »en kær Veninde«, og selv om Manden indgik et nyt Ægteskab, var der intet til Hinder for, at han — med Martensens Udtryk — kunde vedblive »at leve i Erindringsens sjælelige Samfund med den bortgangne«. Der er Vidnesbyrd om, at i dette Lys vedblev Monrad at se sin første Hustru. Hans lange og lykkelige Ægteskab havde imidlertid, skriver P. Vedel, »i den Grad vænnet ham til at have en begavet Kvinde om sig, der delte hans Sorg og hans Glæde, og hvem han kunde betro sine inderste Tanker, at Savnet deraf efterhaanden blev ham svært at bære«.

I denne »det erotiske Tabu«s Tidsalder maatte det ikke des mindre give Anledning til Skumlerier, at Monrad den 19. Februar 1875 giftede sig med sin gamle politiske Ven Hother Hages Enke, *Emmy Hage*, Datter af Godsejer *P. Tutein*, Marienborg paa Møen. Privat udlod Vedel sig med, at han følte sig lidt ilde berørt. I et Brev til Quaade omtaler han, at »stakkels Monrad« afvigte Sommer havde friet ivrigt til Frøken Marie Neergaard paa Fuglsang, »en meget rig Pige«, men at han altsaa nu havde giftet sig med Emmy Hage: »Det gør mig ondt«, skriver han, »thi jeg har altid bevaret en oprigtig Godhed for min gamle Chef, men jeg kan dog ikke forsone mig med, at han i sin nuværende Alder og Stilling gifter sig«. Vedel udtrykte sikkert her »Selskabet«s Opfattelse, men han føjer dog til: »Jeg er vis paa, at hvorledes dette end tager sig ud for os andre, saa har han for sig selv acceptable og hæderlige Grunde til dette Skridt«.

I sin pamfletagtige Skildring af Monrad hefter Erik Skram sig ogsaa ved dette Ægteskab, i hvilket, siger han, Emmy Hage paa forbløffende kort Tid forvandlede fra »en sengeliggende overnervøs Patient til en sund og glad Kvinde«. Efter alle Kendinges Udsagn blev det et lykkeligt Ægteskab, bemærker Skram. Selv oplevede Monrad en ny Vaar. I sine Breve til Børnene priser han sin Hustru for hendes Ro, Forstandighed og Sindsligevægt, og det var ham en særlig Glæde, at hun ogsaa vandt Børnenes Hengivenhed. Da han den 22. September 1876 viede Datteren Louise Dortha til Otto Bache, takkede han hende i Brudetalen for al den Kærlighed, hun havde vist ham: »Din Kærlighed var stærk nok til at dele den Glæde, der kun var min, idet du undte mig den Velsignelse, der blev beredt mit Livs Aften«.

Bispegaarden vedblev at være Slægtens Samlingssted under dens stærkt omskiftelige Tilværelse. Ikke uden Grund skrev Monrad i Januar 1878 til Krieger: »Jeg har et lykkeligt, fredeligt Hjem, men kunde nok ønske mine Børn en blidere Skæbne«. Børn og Svigerbørn spredtes efterhaanden viden om, og enkelte af dem var ude for megen Modgang. Datteren *Louise Dorthea* (1845—1921) fulgte efter Brylluppet sin Mand, den senere Rektor paa Herlufsholm, Professor *Otto Frederik Bache* (1845—1943), til Vestindien, hvor han tiltraadte en Stilling som Skoleinspektør paa St. Thomas. Hendes Bryst var svagt, men hun rettede sig under det otteaarige Ophold i Tropeklimate. I August 1877 rejste hendes yngre Søster *Karen Birgitte* (1858—1927) over til hende for at være hende til Hjælp. Efter et længere Besøg derovre vendte hun hjem for at tage Ophold hos Faderen i hans sidste Aar. Efter hans Død giftede hun sig med Grosserer Carl Frederiksen.

Den ældste Søn *Viggo Monrad* (1842—1923) blev paa Ny Zeeland, da Forældrene vendte tilbage til Danmark. Han var, som nævnt, i 1865 blevet gift med *Olga Marie Berg*. Hun døde 1884 i Carere efter at have født ham syv Børn. Aaret efter rejste han hjem. Sammen med nogle af Børnene havde han en Tid Ophold hos Faderen. 1890 giftede han sig med *Doris Johanne Garde*, Datter af Guvernør i Vestindien, Kammerherre Garde. Han virkede som Assistent ved Statsbanerne. To af hans Sønner tog tilbage til Ny Zeeland, hvor deres Slægt endnu lever.

Den næstældste Søn, *Johannes Henrik Monrad* (1849—1915), var uden Sammenligning den betydeligste af Monrads Børn. Han havde arvet ikke blot Faderens urolige Sind, men i flere Henseender ogsaa hans Begavelse. Han talte og skrev godt for sig, og han forstod at omgaas Mennesker. Ogsaa han blev i 1869 paa Ny Zeeland, men han holdt foreløbig kun kort ud i Nybyggerlivet. Allerede Aaret efter rejste han hjem til Danmark. Han prøvede her lidt af hvert, uden at det førte til noget. 1872 giftede han sig med *Anna Maria Louisa Frederiksen*, Datter af Proprietær J. D. Friderichsen. 1878 tog han atter til Ny Zeeland, men fik stadig ikke noget ud af Nybyggervirksomheden. Først i 1885 kom han ind paa det rigtige Spor. Han drog da som Agent for Chr. Hansens Laboratorium til De forenede Stater for her at indarbejde den danske Opfindelse, Centrifugen.

Det blev dog ikke først og fremmest som Forretningsmand, han kom til at gøre sin Indsats. Med sand Monrad'sk Energi og Snilde kastede han sig over Studiet af Mejeribruget og drev det her til det ypperlige. Han udgav Mejeriblade, og han var en søgt Foredragsholder i Mejerikredse Staterne over. Desuden skrev han en Række Haandbøger i Faget. Særlig Udbredelse vandt »*A. B. C. in Cheesemaking*«. Størst Betydning fik hans Medarbejderskab ved »*New York Produce Review*«, til hvilket Blad han gennem en lang Aarrække leverede en ugentlig Artikel. »Ved sin dybe Indsigt i Mejerivæsenets baade praktiske og teoretiske Sider og sin brændende Interesse for Fagets Udvikling, ved sit Retsind, sin Ubestikkelighed og sin Hjælpsomhed skabte han sig et anset Navn i Amerika, og hans Virksomhed har sat dybe Spor i det amerikanske Mejeribrug«. (A. Kamp). Ret tidligt havde han slidt sig op. 1907 opgav han af Helbredshensyn sin Virksomhed derovre og drog hjem til Danmark, hvor han tilbragte sine sidste Aar.

Monrad kom ikke til at opleve Sønnens smukke Løbebane, og Bemærkningen i Brevet til Krieger er da sikkert møntet ogsaa paa ham. Sine største Skuffelser havde Monrad dog af den ældste Datters Ægteskab. Her fik Familien Monrad sit »Skelet i Skabet«. I Maj 1865 var *Ada Maria Monrad* (1841—1915) blevet gift med den kendte Politiker og nationaløkonomiske Professor *N. C. Frederiksen* (1840—1905). Som ovenfor omtalt havde Frederiksen haft Hummeltofte i Forpagtning, medens Monrad beboede Gaarden. Han købte den 1865, da Monrad emigrerede, og samme Aar blev han Docent i Nationaløkonomi ved Universitetet. 1867 udnævntes han til Professor. Han udfoldede i sine Forelæsninger en livfuld Fremstillingskunst. Han var inspirerende og inciterende, og hans Bøger sprudler af friske, selvstændige Tanker. Men Sagkundskaben frakender ham virkelig Originalitet. Hans Undervisning var — i Overensstemmelse med hans hele Naturel — springende, umetodisk og unøjagtig. Den grundige, taalmodige Syslen med Stoffet laa ikke for ham. Hans flygtige Interesser og rastløse Foretagsomhed anviste ham Virkefelter langt ud over Universitetsgerningen. 1866 valgtes han i en lollandsk Kreds til Folketinget, hvor han sluttede sig til Nationalliberalismens venstre Fløj, det saakaldte Mellemparti, der under Ministerierne Frijs, Holstein og Fonnesbech spillede en vis

Rolle. Da dette Parti opløstes, gik han over til Venstre. Matzens spidsfindige Grundlovsfortolkning betegnede han som værende »uden sund Sans«.

Imidlertid indlod han sig ogsaa paa Erhvervsforetagender af storstilet Karakter, og her led han sit Skibbrud. Han indkøbte i Sverige store Arealer — efterhaanden ca. 12.000 Tdr. Land —, som han lagde ud til Land- og Skovbrug med tilhørende Savmøller og Værksteder m. v. 1872 kom hans Broder *J. D. Frederiksen* hjem fra Tyskland, hvor han havde studeret Roesukkerindustri. Sammen med en tredje Broder, *Erhard Frederiksen*, anlagde han Sukkerfabriken »Lolland«, i hvilken ogsaa N. C. Frederiksen med sine svenske Virksomheder engagerede sig. De fornødne Kreditter havde han opnaaet i Industribanken, der efterhaanden var inde med ca. 2 Mill. Kr. For yderligere at skaffe sig Penge stiftede Frederiksen Centralbanken, i hvilken han selv praktisk talt var eneste Aktionær og Kunde. Industribanken trak sig herefter tilbage, hvilket medførte, at samtlige de Frederiksen'ske Foretagender, »Lolland« indbefattet, brød sammen, og de tre Brødre mistede alt, hvad de ejede, samtidig med at Industribanken led store Tab. Det er med Henblik paa disse tvivlsomme Transaktioner, Marcus Rubin i sine Erindringer betegner N. C. Frederiksen som Svindler og Plattenslager. Selv var han fuldstændig fremmed for den Tanke, at han skulde have begaaet noget ulovligt. Der blev heller ikke rejst nogen retslig Tiltale mod ham, men da han samtidig rantes af en alvorlig Sygdom, tog han sin Afsked som Professor. Der bevilgedes ham Pension. Efter at han var blevet rask, tog Hustruen og Børnene Ophold i Nykøbing Bispegaard, medens han selv drog til Amerika for her at bryde sig en ny Bane. Han overtog Fritz Frantzens Bog- og Tobakshandel i Chicago — et Virkefelt, han imidlertid hurtigt fandt for trangt. Han indlod sig i vældige Jordspekulationer i de vestlige Stater, men byggede atter her paa Flyvesand, idet han solgte Land til Nybyggerne uden at have sikret sig den Kapital, hvormed han skulde have betalt Jorden. For anden Gang knyttedes hans Navn til et Kæmpekrak, der ruinerede ham selv og bragte mange andre store Tab. Han forlod derefter Amerika, søgte en Tid at opholde Livet ved litterær Virksomhed i London og Paris, men vendte i 90'erne hjem til København, hvor han levede sine sidste Aar, overset og tilsidesat.

Monrad havde fra første Færd interesseret sig stærkt for Roesukkerindustrien. Det samme kan ikke siges om Datidens politisk ledende Kredse. Samtidig med, at Grundstenen til Fabrikken »Lolland« blev nedlagt, indbragte Finansminister Krieger i Folketinget et Forslag om Beskatning af indenlandsk Roesukker. Monrad skrev i den Anledning til ham og anraabte ham om ikke »at være saa grusom, men at se med mildt Blik« paa denne vigtige Industrigren. Han hævdede, at »Lolland«, Landets første Sukkerfabrik, lededes »med stor Dygtighed af tvende ligesaa retsindige som begavede Mænd«, og navnlig fremhævede han, at Fabrikken allerede havde højnet Arbejdslønnen paa Egnen, saa den kunde ventes at ville bidrage til at formindske Udvandningsstrømmen. Hans Henvendelse hjalp imidlertid ikke. Regeringen ønskede det indenlandske Sukker belagt med samme Skat som det indførte Raasukker. Kriegers Forslag blev vedtaget, og Loven stadfæstedes 3. Maj 1873. Skatten tyngede »Lolland« haardt, og da de lollandske Landmænd endnu tøvede med i større Stil at kaste sig over Sukkerroedyrkingen, blev Produktionen for lille, og Omkostningerne følgelig for store. Fra Sukkerindustriens Side arbejdede man for en virksommere Toldbeskyttelse, en Tanke, som ogsaa Monrad — noget i Strid med hans liberale Principper, maa man synes — interesserede sig for. Da Spørgsmaalet i Januar 1875 forhandlede i Folketinget, skrev han til Krieger: »Alt Sukker forvandle sig til Malurt i Deres Mund, hvis De er mod »Lolland«!« Ogsaa Fischer bearbejdedes af Monrad. Da det i Efteraaret 1876 trak op til en Krise, bad han Ministeren sætte sig ind i »Lolland«s Affærer og virke for Hjælp fra Staten. Personlig var Fischer stemt for en midlertidig og moderat Beskyttelse, men han havde paa det Punkt ikke haft Kriegers Øre, og heller ikke hos Landmændene i Landstinget sporede han nogen Interesse for Sukkerfabrikationen her i Landet.

Da »Lolland«s Krise i Januar 1877 blev akut, rejste Monrad til København for at bistaa ved Bestræbelserne for at skaffe Svigersønnen Penge. Krieger har hørt, at der kunde rejses engelske Penge mod sikker Kaution og under Forudsætning af, at Staten traadte til med et Laan paa 400.000 Kr. Sumpen har imidlertid været for bundløs til, at den lod sig dræne ud. Falitten indtraf.

Monrad var selv tydeligt nok pinligt berørt af, hvad han erfarede om Svigersønnens Transaktioner. »Professor Frederiksen er efter min

fulde Overbevisning en ren og ædel Karakter, en blød og kærlig Sjæl«, skrev han i Maj 1877 til Fischer, »men ikke desto mindre faar jeg det Indtryk, at der i flere Henseender falder ham til Last en Fremgangsmaade, der, i det mindste saaledes som Forholdene nu stiller sig, er i Strid hermed. Denne besynderlige Modsigelse forklarer jeg saaledes: Han har manglet saavel juridisk Dannelse som den Takt, et langt Liv i Forretninger giver; han er blevet grebet af den underlige Svimmelhed, der næsten altid griber dem, der staar ved Randen af en Fallit«. Tidligere havde Monrad bedt Fischer om at maatte blive underrettet, før der blev taget nogen Beslutning om Frederiksen og hans Embedsstilling. Fischer svarede, at Ministeriet ikke mente at kunne afskedige Frederiksen paa Grund af Sygdom, hvad Afskedsansøgningen havde lydt paa. Man fandt det rigtigst at motivere Afskeden med, at Frederiksens, »for Resten Universitetet uvedkommende, Privatforhold maa anses for i saa høj Grad at have vanskeliggjort hans Stilling ved Universitetet som Docent i Nationaløkonomi, at det ikke kan anses for heldigt, at han efter sin eventuelle Tilbagekomst genindtræder i sin Stilling som Professor«. Monrad akkvieserede herved.

Endnu en Fortrædelighed afstedkom Affæren. Da Frederiksen rejste til Amerika og efterlod Familien i Svigerfaderens Varetægt, meddelte Monrad ham, at han paatog sig Forsørgelsen af Datteren og hendes Børn, men at han iøvrigt ikke kunde gøre noget for ham. Monrads Forudsætning var altsaa, at Frederiksen selv maatte disponere over sin Pension. Ministeriet havde imidlertid ønsket Sagen ordnet saaledes, at Pensionen blev udbetalt til Fru Ada Frederiksen, og det var jo sikkert nok udelukkende af Hensyn til hende, man havde bevilget Frederiksen Pension. Da Frederiksen købte Forretningen i Chicago, traf han med Frantzen det Arrangement, at Købesummen rejstes ved Hjælp af Pensionen fra Danmark, og oven i Købet udtalte han sig til et Blad derovre om, at han havde ordnet sig paa denne Maade. Fischer blev vred. Han beklagede sig til Monrad over Frederiksens »utidige Snaksomhed«, der havde voldt ham lidt Ulejlighed. Frederiksen maatte dog vide, at Arrangementet var af »en højst tvivlsom Beskaffenhed«. Ministeren havde nu givet Kvæstor Ordre til ikke at inklade sig paa Sagen, men som hidtil at udbetale Pensionen til Fru Frederiksen. Monrad forsøgte at faa Fischer

fra denne Beslutning. Hans Datter vilde ikke vinde en Øre ved, at hun fik Pengene tilsendt. Det vilde blot være til Ulejlighed for hende, og hun frygtede, at Ministeriets Afgørelse vilde skade hendes Mands Stilling i Amerika. »For min Datter falder Menneskeslægten i to Dele«, skrev Monrad til Fischer, »dem, der spørger om, hvorledes hendes Mand har det, og dem, der ikke spørger derom. Hun har været farlig syg, men er nu i Bedring. Hvis det skulde være saavel nødvendigt som nyttigt, vil hun indgive et Andragende til Ministeriet«. Fischer blev imidlertid ved sit. »Jeg er bedrøvet over«, skrev Monrad, »at De ikke kunde opfylde mit Ønske med Hensyn til Professor Frederiksen, men er overbevist om, at De havde gjort det, hvis De havde kunnet. Han har en god, kærlig, hæderlig Karakter, — men jo ældre jeg bliver, des mere gaadefuld bliver den menneskelige Natur mig«.

Monrad førte de første Aar, efter at han havde genovertaget sit gamle Embede, et stort Hus med adskillig Selskabelighed. Krieger, der synes at være den eneste af hans gamle politiske Venner, han — trods forekommende Uoverensstemmelser — vedligeholdte en stadig personlig Forbindelse med, besøgte ham lejlighedsvis i Bispegaarden. I tidligere Dage havde han knyttet et nært Venskab til den tyve Aar yngre Digter *Chr. Richardt*, der hjalp ham med at affile Sproget i Oversættelserne af *Esaias*, *Job* og *Salmerne*. Efter at *Richardt* havde gjort forskellige mislykkede Forsøg paa at skaffe sig et Levebrød, var han i 1872 endt som Kapellan pro loco i Storehedinge, hvor han — det blide Sind, han var — vistnok led under en myndig Overordnetes Herskertrang. Det skyldtes utvivlsomt Monrads Indgriben, at han blev befordret. Monrad lagde i September 1876 et godt Ord ind for ham hos Kultusminister Fischer. Med fuld Føje kunde Monrad hævde, at *Richardt* for Tiden var »Danmarks største religiøse Digter«. Han nævner ham ogsaa som en særdeles begavet Taler, der fik *ad modum laudabilis* for sin Prædiken. Monrads Henvendelse virkede. I Oktober 1876 blev *Chr. Richardt* Sognepræst i Ørsted paa Fyn og senere Stiftspræst ved Vemmetofte.

Ogsaa de stedlige Honoratiores blandt Embedsmænd og Godsejere søgte Monrad Tilknytning til. Men her blev efterhaanden hans politiske Standpunkter en Anstødssten. Stiftamtmand Baron *Holsten* var

uddannet i Enevældens Skole, og han blev følgelig paa den Tid, der her er Tale om, en nidkær Estrupper. Matadoren blandt Falsters Godsejere var den tyskfødte, fremragende landøkonomiske Foregangsmand *Edward Tesdorpf* paa Ourupgaard. Han interesserede sig stærkt baade for det kirkelige Liv og for Folkeskolens Arbejde. Men han og Monrad kunde slet ikke komme ud af det sammen — maaske, skriver *L. Koch*, fordi to Store i en Sæk kan ingenlunde rummes, maaske ogsaa fordi *Tesdorpf* som Tysker ikke ret forstod sig paa Spøg, og *Monrad* kunde have en ret nærgaaende Maade at spøge paa. Et nærmere Forhold havde *Monrad* bl. a. til *Neergaards* paa *Fuglsang*.

Oftest var det Stiftets Gejstlighed, han samlede om sig. Han var en flittig Deltager i Præsternes Sammenkomster, og han gjorde i det hele, hvad han kunde for at anspre dem i deres Gerning. Hans Brevveksling med Kultusminister *Fischer* er et Vidnesbyrd om, at han omhyggeligt plejede ogsaa deres embedsmæssige Interesser, anbefalede dem til Befordring, naar de fortjente det, eller sørgede for, at de fik det Ridderkors, der tilkom dem. Ved en enkelt Lejlighed, hvor *Korset* lod vente saa længe paa sig, at den vedkommende Præst døde, før det naaede frem, gav *Monrad* i et Brev Ministeren Ansvar for, at Præsten nu maatte møde »udekoreret i Evigheden«. Den senere saa kendte Kirkehistoriker *L. Koch*, der fra *Barnsben* var kommet i det *Monrad'ske* Hjem, havde vundet *Monrads* særlige Yndest. Da *Koch* søgte Statens Understøttelse til sine Arkivstudier, anbefalede *Monrad* ham varmt til *Fischers* Bevaagenhed, og *Koch* paa sin Side nærede en stor Veneration for *Monrad*.

I Modsætning til, hvad ofte er Tilfældet i det politiske Liv, holdt *Monrad* af at omgive sig med betydelige Mænd. Det var Grunden til, at han i 1879 fik Sognepræsten i *Toreby* paa *Lolland*, den ansete filosofiske og skønliterære Forfatter *H. P. Kofoed-Hansen*, udnævnt til Stiftsprovst for *Lolland-Falsters* Stift. Et Par Gange har han i sine Breve til *Fischer* nævnt *Kofoed-Hansen* som et Bispeemne. De samarbejdede om en Udgave af *Biskop Bindsbølls* efterladte Papirer, og *Monrad* kom til at sætte ham meget højt. Efter hvad *Fru Louise Bache* har oplyst, syntes *Monrad* dog ikke ret om *Kofoed-Hansens* Virksomhed som Romanforfatter; han kunde ikke faa den til at samstemme med Præstegerningen. Det gjorde imidlertid intet

Skaar i deres Samkvem. Kofoed-Hansen og hans Familie kom ofte paa Besøg i Bispegaarden, og Monrad nærrede venskabelige Følelser for ham. Efter en anden Kilde var disse Følelser ikke ubetinget gengældt. Kofoed-Hansen anerkendte Monrads overlegne Begavelse og var glad for den Velvilje, Biskoppen viste ham. Men som Monrad ikke forstod Kofoed-Hansens Romaner, saaledes forstod Kofoed-Hansen ikke Monrads politiske Virksomhed, og han skal have udtalt sig meget skarpt om den, da Monrad i 1882 ved C. Bergs Hjælp valgtes til Folketinget. Desuden skal det have vakt Kofoed-Hansens Uvilje, at Monrad kunde optræde »yderst hensynsløst og taktløst i Selskabslivet« og bl. a. more sig med at ironisere over unge Piger og deres Kærlighedshandeler. Det er ogsaa dette, Erik Skram i sin Pamflet holder sig op over. Selv om fælles Interesser som Studiet af den patristiske Literatur førte dem sammen, viste Kofoed-Hansen næppe Monrad nogen egentlig Fortrolighed, og der var meget i Monrads sammensatte Natur, der frastødte ham.

Saare karakteristiske er i det hele de modstridende, anerkendende, forbeholdne eller rent ud nedsættende Domme, Monrads Omgivelser fældede over ham. For enhver, der kom i Berøring med ham, blev han et Problem, som der paa den ene eller den anden Maade maatte tages Stilling til. Der var over hans Personlighed en Aura, som umiddelbart paatvang sig dem, han var i Stue med. Rektor Bache har fortalt, at da han som ung Mand i Begyndelsen af 60erne første Gang — i et Selskab hos Martin Hammerich — traf Monrad og blev præsenteret for ham, kom bagefter Hammerichs Søn hen til ham og spurgte: »Hvordan følte du det, da Monrad talte til dig?« Det overvældende Indtryk, Monrad umiddelbart gjorde, svækkedes ikke med Aarene, tværtimod. »Det strenge, alvorlige og mørke Udtryk, som i tidligere Tid gav hans Ansigt et frastødende og til sine Tider næsten skummelt Præg, havde efterhaanden forandret sig til et Anstrøg af aandelig Overlegenhed og imponerende Værdighed, der især fremtraadte ved repræsentative Lejligheder«, skriver P. Vedel. »Naar han saaledes, da han var inde paa Rigsdagen, en Gang imellem efter mange Aars Forløb atter viste sig ved en Hoffest, vakte han, som han stod der i Salen, rolig og hvilende i sig selv, almindelig Opmærksomhed blandt de fremmede Diplomater, som ikke tidligere havde set ham, og overrasket spurgte de, hvem denne kraftige og

imposante Skikkelse var«. Det var et lignende Indtryk, han gjorde i hjemlige Kredse. En af de Højskoleforstandere, Jakob Knudsen i sine Romaner forfølger med sit Had, havde, naar han i Talens Hede fik »en Tangke«, tilegnet sig Monrads Vane at læne sig ud over Talerstolen, omfatte Hagen med Haanden, strække Pegefingern op ad Kinden og anlægge et tankeføddende Udtryk. Det er betegnende, at dette Træk har fundet Vej til et Tidsbillede fra den folkelige og religiøse Brydningsperiode. Fascinerende Personligheder stifter Skole med Gestus og Tonefald.

Monrad mødte Agtelse og Beundring, men i Almindelighed næppe nogen egentlig Hengivenhed blandt dem, han havde med at gøre. Det kan vistnok gælde som den almengyldige Indstilling overfor ham, hvad Provst *Mynster*, der i 1878 var kaldet til Fuglse, skrev til sin tidligere Biskop, P. C. Kierkegaard. Han var blevet venligt modtaget af Monrad, der dog lod ham vide, at han burde have været Provst et Aar endnu, før han blev befordret. En Visitats umiddelbart efter Mynsters Tiltræden var faldet heldigt ud. »Der- som imidlertid Deres Højærværdighed vilde spørge mig om, hvorledes jeg syntes om ham, vilde jeg ikke gerne svare derpaa, da jeg meget nødig vilde gøre denne meget prøvede Mand og min nuværende Biskop Uret. Han er jo temmelig afholdt og meget agtet som Biskop, en lærd og meget begavet Mand, og naar han ikke har gjort det Indtryk paa mig, som jeg kunde ønske, ligger Skylden derfor maaske hos mig selv«. Tilsvarende siger den sprænglærde og aandfulde falsterske Præst, Forfatteren *Johannes Fibiger*, at Monrad ikke altid var let at omgaas; men han føjer til, at naar det ikke ganske gik, som det skulde, var det snarest hans egen Skyld. »Den Egenskab, jeg af alle hans mærkelige Egenskaber satte mest Pris paa, men som var mindst bekendt af dem, der kun saa ham paa den politiske Kampplads, var«, fortsætter han, »den, at han ikke blot var mild i sin Dom og ikke kunde lide, at der taltes ilde om nogen, men saa streng mod sig selv, at naar han havde noget ubehageligt Sammenstød med nogen, kunde man være vis paa næste Gang at finde ham saa meget mere venlig. Grunden var, at han i Dybet var en virkelig from og derfor kærlig Sjæl. Den klare og skarpe Jurist, som han var, var der inderst i ham en dyb Tro til Mennesker. I Politiken troede han at kunne faa dem til, hvad der for ham stod som det rette, og blev

skuffet deri. I Teologien fandt han sig mest fortrolig med sine Kirkefædre, dem han altid sad fordybet i, men var desuagtet strengt konfessionel. Han var et rigtigt Pligtmenneske.

Gejstlighedens Beundring for ham kom til Udtryk paa hans 70 Aars Dag den 24. November 1881, da Stiftets Provster bad ham om Tilladelse til at lade en Buste af ham opstille i Landemodesalen i Maribo. »Der er noget flovt og ubehageligt ved at faa Behagelighed sagt lige i Synet, og derfor blander der sig i min Glæde en Følelse af Tilfredshed med, at alt nu er vel overstaet«, skrev han nogle Dage senere til Datteren.

Sin Tilsynsvirksomhed opfattede han ikke som en Formalitet, hvis *clou* var den Kylling og de Jordbær, Visitatsmiddagen bød paa, skønt ogsaa her kunde han folde sig ud. Hans Bordtaler kunde, hedder det, være »mere flabede end biskoppelige«, og hans Konversation kunde være »en kaad, ung Students«. Der var dem, der tog Anstød af hans Optræden; men de, der kendte ham bedst, troede at vide, at han i saadanne Øjeblikke var Bytte for mørke og tunge Stemninger, som han søgte at vejre hen.

Omend han var forstaaende i sine Domme, forlangte han af Præsterne og Lærerne, at de gjorde deres yderste. Det kunde give Anledning til Rivninger ham og dem imellem, især da Forholdene i Stiftet godt kunde friste Præsterne til at tage sig Tingene let. »Hos Menighederne er det religiøse Liv ikke meget bevæget«, skrev han i sin første Indberetning til Ministeriet, »selv troende og begavede Præster klager ofte over, at deres Virksomhed bærer saa liden Frugt«. Det virker næsten som et Varsel om en senere bevæget Episode i dansk Kirkehistorie, naar han i en følgende Indberetning taler om »den dybe nordfalsterske Ligegyldighed« og nævner »de særlige Vanskeligheder i Vaalse«. For Monrad selv var Vanskelighederne kun en Spore til yderligere Anstrengelser. En Bispevisitats, som man ellers oplevede den, var forud anmeldt. Præsten forberedte sig særlig omhyggelig til sin Prædiken, Sognets Beboere strømmede til Kirken, der for en Gangs Skyld var fyldt, og Biskoppen selv kom standsmæssigt kørende i Wiernervogn med Kusk og Tjener. Det hele nærmede sig til et stilfuldt iscenesat kirkeligt Galla-Skue. Monrad foretog sig ogsaa saadanne forud anmeldte Visitatser. Men han tillagde dem ikke

større Betydning. Han vilde hellere se, hvorledes Præsten under almindelige Forhold forrettede sin Tjeneste, og derfor tog han i Perioder saa at sige Søndag efter Søndag ud paa de uanmeldte Visitatser, hvorom der hurtigt gik Frasagn Landet over. Han ankom — før de lolland-falsterske Jernbaner blev bygget — i en Enspænderbefordring, som han selv kørte. Iført en gul Støvfrakke og rygende paa en kort Træpibe lignede han mere en Landhandler eller en Slagter end en Biskop, sagde man. Helst udsøgte han sig en ubemærket Plads blandt Kirkegængerne, men hændte det, at Præsten paa Prædikestolen fik Øje paa ham, hvor han sad, virkede han, som det er sagt, »paa den ulykkelige som den mægtige Boa constrictor paa Fuglen i Tropernes Plantemylder«. Der er flere Historier om, hvordan han paa den Maade overraskede en efterladende Præst. Det hændte saaledes, at han kom til en Kirke, hvor ingen af Menigheden, langt om længe Degnen, men ikke Præsten var mødt. Den næste Søndag kom Monrad igen, og da Præsten ogsaa denne Gang var udebleven, gik Monrad selv paa Prædikestolen og prædikede for de tre-fire Mennesker, der var kommet til Stede. Bagefter opfordrede Monrad Præsten til at indgive sin Afskedsansøgning. Søgte han ikke selv sin Afsked, vilde han faa den alligevel.

Fra disse Visitatsrejser har Lærer *J. C. Freudendal* i Utterslev ved Nakskov samlet to Hundrede Smaatræk, der blev udgivet efter Monrads Død. De fleste af dem er temmelig ferske. Har de gjort noget Indtryk paa Øjen- eller Ørenvidnerne, maa det have været Situationen og Personligheden, der har gjort Udslaget. I Fortællerens Gengivelse virker de overvejende afblegede. Men lejlighedsvis faar man gennem disse Smaatræk et ganske godt Billede af Monrads Visitatsvirksomhed. Hans hensynsløse Brud med de embedsmæssige Traditioner stødte Præsterne. Enspænderkøretøjet, Støvfrakken og Tobakspiben hørte i deres Øjne ikke med til Bispeembedets Insignier. Han var for ligefrem. Til sine personlige Bekvemmeligheder paa Visitatsrejserne stillede han ikke store Krav. Det var at gøre for meget ud af »en gammel Student« at stille en Chaiselongue ind i Gæsteværelset til ham. Havde han to Stole, en til at sidde paa og en til at lægge Benene op paa, var det nok. »Han var fri for alle Fordringer paa, at der skulde vises ham udvortes Ærbødighed for hans Embedes Skyld«, skriver L. Koch. »En Gang blev jeg pludselig syg en Fredag,

og det var umuligt at faa en Vikar til om Søndagen. Saa gik min Kone ud til Biskoppen og bad ham, om han ikke vilde prædike for mig, og han lovede det straks. Jeg tror ikke, der har været mange Biskopper, der ikke vilde have fundet det nærmest upassende at blive anmodet om at vikariere for Kapellanen. — En anden Gang skulde jeg rejse et Par Dage til København; men da jeg ikke vilde blive en Søndag borte, havde jeg ikke anset det for nødvendigt at søge Rejsetilladelse. Saa hørte jeg, at Biskoppen ogsaa skulde rejse samme Dag og med samme Tog som jeg, og jeg fandt det da passende at gaa ud og meddele ham, hvorfor jeg ikke havde søgt om Tilladelse. Han svarede da: »Det var kedeligt, at De kom. Jeg har hørt, at De vilde rejse, og jeg har glædet mig til, at naar vi kom til Orhoved, vilde jeg sige: »Hertil og ikke videre!« Nu har De spoleret mig den Fornøjelse«.«

Den Interesse, Monrad fra første Færd havde næret for Folkeskolen, drev ham til at lægge særlig Vægt paa Skolevisitatserne. Lærerne stod ham politisk nærmere end Præsterne, og de kom hurtigt til at mærke, at de i ham havde en Ven og Fortaler. Han stod altid paa Lærernes Parti, siger Freudendal, og han gjorde, hvad han kunde for at forøge deres Indtægter og hævde deres Anseelse i Skolekredsen. Naar Lejlighed gaves, bød han dem ogsaa hjem til sig, og hos Monrad og hele hans venlige og gæstfri Familie følte Lærerne sig aldrig som de ringere stillede, hvor mange store bekendte literære og politiske Kapaciteter der end var til Stede. Monrad forstod altid at drage Lærerne ind i Samtalen, og han saa helst, at alle i hans Hjem omgikkes som Ligemænd ved slige selskabelige Sammenkomster. Det var ham ogsaa om at gøre at anspore Lærerne i deres Arbejde, og han gjorde det baade med Ris og Ros. Ved en Visitats hos en ældre Lærer befandtes Retskrivningen at være saa slet, at Monrad nægtede at give Karakter for den. Katekisationen forløb derimod til hans fulde Tilfredshed. Under Visitatsen i Kirken den følgende Dag fik Læreren, der havde taget sig Monrads skarpe Bemærkninger om Retskrivningen meget nær, fuld Oprejsning. Monrad talte med Børnene om, hvor Guds Ord findes, bl. a. i Kirken og Skolen, og han tilføjede: »Saaledes hørte jeg i Gaar den gamle Lærer tale varmt og inderligt til Børnene om Guds Naade og Kærlighed«. Læreren

blev saa bevæget over denne uventede Ros, at han bøjede sig ned i Degnestolen og græd.

Monrad skyede ingen personlig Ulejlighed for at faa Lærerebederne hensigtsmæssigt besat. Da et Embede paa Falster var ledigt, havde Monrad udset sig den Ansøger, han mente Sognet vilde være bedst tjent med. Beboerne ønskede derimod en anden kaldet. Monrad samlede da Sogneraadets Medlemmer og kørte selv med dem paa Visitats hos begge Kandidaterne. Han overbeviste dem herved om, at han havde haft Ret i sit Skøn. Overfor uefterrettelige Lærere var han streng. Han havde en ubehagelig satirisk eller ironisk Maade at revse paa, og han tog ikke altid Hensyn til, at Revselsen, naar den faldt i Børnenes og de voksne Tilhøreres Nærværelse, kunde føles særlig saarende. Til en Lærer, der erklærede, at han ikke vidste, hvordan han skulde faa Børnene lært at sætte Tegn i deres Retskrivninger, sagde han: »Naar De vil have et Par nye Støvler, gaar de til en Skomager, ikke?« — »Jo vel, Deres Højærværdighed«. — »Men hvis nu Skomageren siger, at han ikke ved, hvordan han skal bære sig ad med at sy Støvler, vil De vist indrømme, at han er en daarlig Skomager«. Under en Visitats hos en drikkældig Lærer forlangte Monrad en Svamp til at tørre Vægtavlen af med. »Jeg bruger en Klud«, sagde Læreren. »De mener nok, at een Slags Svamp i Skolen er nok«, bemærkede Monrad. En iøvrigt meget dygtig Lærer, hvis Skole Monrad fremhævede som særlig god, havde den Uvane, at Tampen sad vel løst i Baglommen paa ham. Monrad havde sin egen Maade at lade ham det vide paa. »Der er noget, I har glemmt hjemme; kan I sige mig, hvad det er?« spurgte han Børnene. Ingen svarede. »Saa skal jeg sige jer det: det er jeres glade Ansigter!«

Herhen hører ogsaa den berømte Historie om den røde Næse. Ved Skolevisitaterne plejede Monrad at samle Omegnens Lærere — ogsaa dem, hvis Skoler han senere i samme Omgang vilde besøge. Naar Børnene skulde prøves i Genfortælling, havde han for Skik at forlyste dem med en Historie, han selv opfandt. Det kunde da hænde, at en og anden af de tilstedeværende Lærere skyndte sig hjem for at forberede sine Skolebørn paa, hvad Biskoppen vilde forlange genfortalt. Da Monrad havde opdaget dette, morede han sig med at lade en Synder gaa i Fælden. Under Formiddagsvisitatsen i en Skole fortalte han Børnene en Historie, hvori der forekom en Mand med

en ualmindelig lang og rød Næse. For yderligere at fremhæve dette Træk tilføjede han: »Glem nu ikke at faa Næsen med! Den sætter jeg særlig Pris paa«. Læreren, der skulde have Visitats om Eftermiddagen ilede hjem og gjorde sine Elever bekendt med Historien, idet han indskærpede dem at faa Næsen med, for den satte Biskoppen særlig Pris paa. Monrad fortalte ganske rigtigt den samme Historie, men udelod denne Gang Næsen. Ikke des mindre figurerede den stadig i Genfortællingerne. »Hvor har du faaet den Næse fra?« spurgte Monrad, da han første Gang stødte paa den. Tavshed. Spørgsmaalet — med den paafølgende forlegne Tavshed — gentog sig, hver Gang en ny Tavle blev forelagt Biskoppen, hvorefter Monrad til sidst vendte sig til Læreren: »Den Næse vil jeg skænke Dem!«

Spændingen knyttede sig paa Forhaand til, hvilken Sindsstemning Monrad mødte i. Han kunde være tvær og gnaven, og det var i saa Fald uberegneligt, hvad han kunde tillade sig af saarende Bemærkninger, og hvilke Hensyn han forlangte. To Komtesser fra et nærliggende Herresæde kom kørende til en Skole, hvor Monrad visiterede. Læreren løb ud, hjalp dem af Vognen og fik dem bragt til Sæde i Skolestuen. Monrad kastede Katekismen, han holdt i Haanden, hen ad Gulvet og sagde vredt: »Naar jeg er paa Visitats i Deres Skole, saa skal De have Deres Opmærksomhed hos mig!« En mere ironisk snertende Behandling gav han to Sogneraadsmedlemmer, der ikke modtog ham ved Skolens Indgang, men var blevet siddende i Skolestuen: »Man kan just ikke sige, De kommer mig i Møde!« Men han kunde ogsaa være oprømt, til Tider overgiven. Det var i saadanne Tilfælde heller ikke let at forudse, hvad han kunde finde paa. Mild Overbærenhed vekslede med barske Tilrettevisninger. Bedømmelsen af ham maatte derfor blive saa forskellig, som den blev. Den eneste Reaktion, han ikke vakte, var Ligegyldighed. Overalt i sine Omgivelser, paa Visitatsrejserne og i privat Samvær foretog han sig noget, som vakte Opmærksomhed og blev husket.

Thomas Graae, hvis Fader var Præst paa Lolland, har fortalt en Historie, der rummer typiske Træk af Monrads Fysiognomi, og som kunde gøre det ud for et Øjebliksbillede af Monrad i Tøfler. Han havde Lørdag før Paaske 1872 modtaget et Telegram fra København om, at hans Mormoder var syg og ønskede at tale med hans Fader. Han gik derfor straks ud til Monrad for at opnaa hans Til-

ladelse til, at der ingen Gudstjeneste afholdtes i Faderens Kirke i Idestrup de to Paaskehelligdage. Monrad tog til at begynde med ret vrippent imod ham og erklærede, at der ikke uden absolut tvingende Grund kunde være Tale om Messesald to Helligdage i Træk. »Ja, saa kan min Fader altsaa ikke rejse«, bemærkede Graae. »Saa, saa ikke saa hastig, unge Mand. Lad mig se Telegrammet. — Naa, lad mig tænke mig lidt om. — Ryger De? — Der er en Cigar. Tænd den og sæt Dem saa derhen i det Hjørne af Sofaen«. Saa lænede Monrad sig tilbage, medens jeg noget forbløffet kom til Sæde i det modsatte Sofahjørne. Monrad slog Armene over Kors, rynkede de tætte Bryn og stirrede ud i Værelset, der var svagt oplyst af en lille Studerelampe. Der gik fem Minutter, ti Minutter, et Kvarter. Ikke en Lyd hørtes. Stilheden blev uhyggelig. Af og til skottede jeg hen til Bispen; han sad fremdeles ubevægelig, tavs som en Statue. Jeg vovede knap at drage Aande, glemte at ryge. Det var klart, at Monrad tænkte, men hvad tænkte han paa? Saa, nu gjorde han en Haandbevægelse, som talte han til en Forsamling, bevægede Lærerne, men ingen Lyd trængte ud over Tændernes Gærde. Jeg kunde ikke lade være med at se derhen og betragte dette Tænkerhovede, hvis forstørrede Slagskygge aftegnede sig paa Væggen. Naar den mægtige Pande rynkedes, var det, som saa jeg det Hjernearbejde, der udførtes. Jeg listede mig til at se paa Uret. Der var gaaet tyve Minutter. Saa rettede Monrad sig op, strøg med den venstre Haand hen over Panden og sagde, idet han sendte mig et halvt skælmisk, halvt ironisk Blik: »Er De Kunstner?« Befippet og forbavset fremstammede jeg: »Nej, Deres Højvelbaarenhed, jeg er juridisk Student«. — »Hm! De vilde sige Højærværdighed. — Naa! Ja, det var det lange, flagrende Slips. — Ved De for Resten, hvad jeg tænkte paa?« — »Næh!« — »Ser De, jeg tænkte paa min Prædiken, den Prædiken, jeg i Morgen vil holde i Idestrup Kirke. Ja, De tror naturligvis, at man laver saadan en Prædiken paa et Par Aftentimer, men jeg skal fortælle Dem noget. Naar jeg skal prædike, saa begynder jeg paa Prædiken om Mandagen og bliver først færdig Lørdag Aften. Derfor sad jeg og overvejede, om jeg kunde holde en Prædiken i Morgen. Nu har jeg faaet fat i Hovedpunkterne«. Saa rejste han sig op og sagde i den elskværdigste og mest ligefremme Tone, idet han dog samtidig blinkede skælmisk i de kloge, graagule Øjne, som godtede han sig over min

øjensynlige Befippelse: »De kan sige til Deres Fader, at han godt kan rejse i Morgen tidlig. Første Paaskedag skal jeg prædike i Idestrup og anden Paaskedag kan der være Messefald. Og saa sig til Deres Moder, at der skal være varmt i Studereværelset. Jeg kommer en Times Tid før Gudstjenesten. Farvel«. Jeg vilde fjerne mig, men saa greb Monrad mig i Frakkekraven og fremlæspede med et Smil, der lyste af Skælmeri: »Og naar jeg kommer, skal De tage imod mig, for De skal med i Kirke. Der kommer De vist ikke saa tit, naar De er i København«. Saa tøfledede jeg af, og jeg, der den Gang var — og den Dag i Dag er — hvad man kalder for en fræk, gudsforgaaende Krop, uden synderlig Respekt for noget mellem Himmel og Jord og lidet tilbøjelig til at lade mig imponere af de saakaldte Aandens Stormænd — ja, jeg følte mig saa lille, for jeg havde staaet overfor en virkelig Stormand — overværet et Genis Tankearbejde«.

I et mødtes de, der satte Pris paa Monrad, og de, der frygtede ham. Man glemmer vanskeligt nogen Sinde, er det sagt, »det ejendommeligt betagende ved det dybe gennemtrængende Blik i de smukke blaagraa Øjne under den furede Pande. Det geniale Løvehovede med den kraftige graa Haarvækst gjorde hans lavstammede Skikkelse imponerende, og den stemningsfulde Veltalenhed gjorde, at man aldeles ikke tænkte paa det noget læspende i hans Stemmeklang«.

XXIV. DE SIDSTE SKUFFELSER

Den politiske Literatur kender intet Sidestykke til det Opgør, Monrad sluttelig foretog med sig selv og andre om Begivenhederne i 1864.

Offentlig havde han kun beskæftiget sig med Dyrslæge Jensens og General Hegermann-Lindencrones Indlæg i Striden. De mange, ofte yderst nærgaaende Angreb, der ellers efterhaanden fremkom, lod han ubesvarede. Men i hans eget Sind brødes Dønningerne fra Katastrofeaaaret voldsomt og vedholdende. Gennem hans offentlige Udtalelser — fra Rigsraadstalerne i Efteraaret 1864 over Besvareelserne af Dyrslægens og Generalens Angreb til den *Redegørelse*, som han

udarbejdede i 1880—81 og lod henligge utrykt (den udgaves 1914 af Professor Aage Friis) — kan det spores, hvorledes Gæringen omsider førte til en Afklaring. En politisk Advokatur, som den almindeligt forekommer, vilde — navnlig naar den havde at gøre med saa svære Anklager som dem, Monrad var udsat for — have vendt sig skarpt og uforsonligt mod Angriberne, afstøvet enhver Krog og vendt ethvert Stykke Papir, som kunde have frembudt gode Grunde for den procederendes egne Handlinger og væltet Ansvar over paa andre. Det er ikke med saadanne Midler, Monrad fører sin Sag. Han opregner vel alt, hvad der kan tjene til at forklare, at han handlede, som han gjorde, og han paapeger ogsaa, hvad andre har gjort sig skyldig i af Forsømmelser og Fejlgreb. Men overfor dem er han mild i sin Dom. Han søger først og fremmest Fejlene hos sig selv.

Hvad angaar den Politik, der blev ført af den danske Regering i Aarene op til 1864, havde det været ham den letteste Sag af Verden at lade Hall i Stikken. Det gør han ikke. Han berømmer Hall for den Dygtighed, hvormed Notefelttoget blev ført igennem; men han ser nu, at Ejderpolitiken var et Misgreb, og han erkender sit eget Medansvar for den. Han forstaar, at Novemberforfatningen aldrig burde være trumfet igennem. »At lade det komme til Krig med to Stormagter under Frankrigs Ligegyldighed og mod Ruslands og Englands Raad, det var uforstandigt«, siger han, og han paaberaaber sig ikke her, at det dog var Hall, der havde Ledelsen. Han tager *sin* Del af Skylden: »Jeg skulde have stemt og talt i Statsraadet for Eftergivenhed, taget min Afsked, hvis jeg ikke kunde sætte min Mening igennem, stillet Forslag i Rigsraadet til, at dette bifaldt, at Hans Majestæt udsatte Approbationen af den nye Forfatning«. Men end ikke Tanken paa at gøre noget saadant var opstaet hos ham, indrømmer han.

Militært kunde han have betonet Krigsministrene Lundbyes og Reichs Ansvar langt skarpere, end han gør det. I yderst skaansomme Vendinger bebrejder han Reich, at han — skønt han vidste, at Ministeriet tillagde Besiddelsen af Als den største politiske Betydning, og skønt han kendte eller burde have kendt General Steinmanns Klager over kun at have utilstrækkelige Styrker til sin Raadighed — lod Overkommandoen skalte og valte med Tingene, som den vilde. Men Monrad fritager heller ikke her sig selv for Ansvar. Maaske burde

han, siger han, allerede have taget sin Afsked, efter at han paa saa skæbnsvanger Maade havde grebet ind i Spørgsmaalet om Dybbøls Forsvar, og senere maa han bebrejde sig det utilstedelige i, at han ikke havde skaffet sig Kendskab til de Instrukser om Krigsførelsen, der tilgik Overkommandoen, eller til de Divergenser, der bestod mellem Overkommandoen og General Steinmann.

Han fastholder Berettigelsen — eller rettere Nødvendigheden — af General de Mezas Afskedigelse. Han fremhæver de Vanskeligheder, Redaktør Billes »videnskabelige Undersøgelser« beredte ham i Forholdet til Kongen, og han ser intet parlamentarisk uholdbart i Statsraadets alternative Indstilling af 20. Juni: den betød blot, at han var villig til at bære Ansvar for den Del af Alternativet, Kongen bestemte sig for. Iøvrigt skaaner han ikke sin egen Politik. Hans Grundbetragtning er ganske vist, som Dr. Nyholm paapeger, den, at han havde paataget sig en Opgave, som med Prøjsens Erobringslyst og Europas Foragt for indgaaede Traktater in mente efter al Rimelighed ikke lod sig løse, men som han dog maatte paatage sig, hvis han ikke med sig selv skulde føle, at han havde svigtet sit Ansvar overfor Landet. Dette forhindrer imidlertid ikke, at han nu bagefter kan overveje, om der ikke paa et eller andet Punkt kunde være handlet anderledes, saa Følgerne ikke var blevet saa ulykkelige. Han dvæler i saa Henseende navnlig ved det Plessen'ske Personalunion-projekt. Teoretisk havde Plessen Ret i, at denne Løsning var at foretrække; men Plessen havde Uret, naar han troede, at den i Praksis lod sig udføre. Monrad erkender, at han i den paagældende Situation burde være traadt tilbage eller i det mindste have sendt Plessen til London, saa han selv kunde overbevise sig om det umulige i at faa Projektet gennemført.

Særlig karakteristisk er det, at den Foragt og Spot, han tidligere udøste over det Folk, der pludselig mistede Viljen til at kæmpe, nu er helt forsvundet. Han anklager her ikke længere det danske Folk, men sig selv. Politikeren, siger han, »maa forstaa den store Kunst, naar han staar i Spidsen for Styret, at forvandle sin Overbevisning til en hele Ministeriet, hele Folket besjælende Aand. I denne Henseende, jeg anerkender det, var min Virksomhed saare skrøbelig og ufuldkommen og rammes med Rette af grundede Bebrejdelser«. Det er ikke let at se, hvorledes han vilde have baaret sig ad med eller

overhovedet skulde have haft Muligheder for at gøre sig til Herre over Folketstemningen. Men hans Bemærkninger maa da ogsaa forstaaes som en Erkendelse af, hvad der var den dybeste Brist i Danmarks Politik i Ulykkesaaret — den, at *han* udelukkende stolende paa sin egen Evne til at rede spegede Traade ud og føje Tingene efter sin Vilje, overtog Ledelsen. Det er ikke her tilstrækkeligt for ham at henvise til, hvad han følte som sin Pligt overfor Landet. Havde han ikke været besjælet af sin den Gang legendariske Selvtillid, der sikkert ogsaa har været isprængt et lille ærgerrigt Haab om, at han skulde vise sig at være Manden, vilde han ikke være traadt til.

Hvad han derimod ikke behøver at bebrejde sig, er, at han under Krigsaarets svære Belastninger skulde have ladet det blinde Tilfælde raade og skudt sig ind under, at hvad der skete, det skete, fordi det var Guds Vilje. Det laa baade i hans Natur og i hans kristne Livsanskuelse, at Mennesket maa være Guds Medarbejder i Udformningen af dets egen Skæbne. Mennesket maa se Tingene ud fra dets eget jordbundne, fornuftbestemte Standpunkt og derefter overlade Resten til Gud. Selv en løselig Gennemgang af hans Politik i 1864 viser derfor ogsaa, at han syslede med Situationens Realiteter og søgte sig sine taktiske Udveje, ganske som en ikke-troende Politiker vilde have gjort det. Det var for saa vidt intet specielt »kristeligt« i hans Tankegang og Handlemaade. Han indrettede sig i Politik ud fra de rent »verdslige« Forudsætninger, som nu engang var til Stede. Men det forhindrer ikke, at han, da Udfaldet blev, som det blev, maa skønne, at hans Vilje ikke har været Guds.

Han kan derfor ogsaa som kristen Mand, og uden at føle sit Ansvar lettet, lade sin Redegørelse klinge ud i en Bøn om Tilgivelse: »Hvis man nu vilde spørge mig: »Anerkender du da, at du ej har været Stillingen voksen«, saa svarer jeg: »Ja, jeg anerkender det«, og jeg føjer endogsaa til: »Jeg har været i mange Stillinger, høje og lave, og jeg anerkender det samme med Hensyn til dem alle, ikke mindst med Hensyn til Landsbypræstens. Naar jeg har lagt Pligten i den ene Vægtskaal og deres Opfyldelse i den anden, saa er Pligternes Vægtskaal sunket dybt. Men saa siger jeg paa den anden Side til mig selv, at ogsaa Uvirksomhed medfører Ansvar, og at nedgrave sit Pund, det være stort eller lille, er en Brøde; jeg har ingenlunde

trængt mig frem, jeg er blevet søgt, er blevet kaldet. Jeg har kun søgt Vester Ulslevs og Brøndbyernes Præstekald. Og saa — ja, hvorfor skulde jeg ikke sige det, hvorfor skulde jeg skamme mig — saa søger jeg min Trøst i det store, det gamle, det uforgængelige Verdensraab: Gud, vær mig naadig«.

I Februar 1882 udsendte Monrad sit sidste — og maaske berømteste — politiske Brev, Nr. 19, »Den stille Magt«.

Estrup havde i 1881 opløst Folketinget to Gange med et Par Maaneders Mellemlum. Ved begge Valgene var Venstregrupperne kommet styrkede ind, og som hele Situationen laa, blev de radikale Strømninger de fremherskende. Dette manifesterede sig i den saakaldte »Visnepolitik«, som *Berg* proklamerede i Samlingen efter det andet Valg i 1881, da han erklærede: »Landet vil kræve af dette Folketing, at det lader alting visne i Hænderne paa et Ministerium, der trods den almindelige Valgret«. Den politiske Konflikt havde i Virkeligheden udviklet sig til en Kulturkamp over alle folkelige, literære og sociale Omraader. Dr. Hakon Stangerup har paa fortjenstfuld Maade udredet dens Elementer. I Kampen mod den skrantende nationalliberale »Enhedskultur« havde Venstrepolitikens radikale Kredse Brug for de nye literære Strømninger, den saakaldte Brandesianisme. Det paradoksale var, at de, samtidig med at de var henvist til politisk at alliere sig ogsaa med Grundtvigianismen, var dennes hemmelige Fjende. Religiøst stod Brandesianisme og Grundtvigianisme til hinanden som Ild til Vand. Som Aandsaristokrati var Brandesianismen en Sildefødning af Nationalliberalismen; den var alt andet end »folkelig«. Paa sin Side havde Grundtvigianismen nationalt set overtaget og vel endda særlig accentueret Nationalliberalismens Idealer. Bestanddelene i hele dette Blandingsprodukt tiltrak og frastødte hverandre over saa talrige krydsende Linier, at de faktisk kun blev holdt nødtørfigt sammen af den fælles Interesse for aandelig og politisk Frihed. Den tidstypiske Begivenhed blev *Edvard Brandes'* Valg paa Langeland 1880. En Fløj af Grundtvigianerne bekæmpede hans Valg ud fra det Motiv, at han var Fritænkter, medens *Berg* og andre Grundtvigianere med ham i Aandsfrihedens Navn ydede Brandes deres Støtte.

Overfor de Bevægelser, der saaledes blev den politiske Strids Bag-

grund og Udgangspunkt, Opgøret mellem det gamle og det nye, forholdt Monrad sig tavs. I ydre Forstand trak han en skarp Skillelinie mellem Politik og Kristendom. Den kristne Tro skulde efter hans Opfattelse præge en kristen Politikers Handlinger og alene derved gøre sig gældende. Principielt var han enig med Berg i, at ved politiske Valg skulde der vælges ud fra politiske, ikke religiøse eller racemæssige Hensyn. Forfatningspolitisk havde han desuden nu sine Sympatier hos Venstre. Det var ham saa meget om at gøre at indskærpe Grundlovens Aand og Mening, som han forstod den, at han næppe ret kunde interessere sig for den Kamp om Livssyn og kulturel Nyorientering, som foregik i Ly af de politiske Brydninger.

»Den stille Magt« er da et rent politisk Indlæg. Monrad tager her Skridtet over i Parlamentarismen. Han erkender, at som Udviklingen nu har formet sig, er Ministeriet Estrups »Landstingsparlamentarisme« eller »Anti-Folketingsparlamentarisme« forfejlet. Med sin bekendte Definition af Begrebet »den stille Magt« paaviser han, hvor umuligt det er at stampe mod Brodden: »Hvor mange Magter er der i Staten? Den lovgivende, styrende, dømmende. Ja, og saa den fjerde: den stille Magt. Den stille Magt kommer lønligt, ubemærket som Himlens Dug. Den hader høje Raab og Spektakel, den bruger ikke Formulering og Lovbestemmelser, den kommer hviskende som en sagte Susen, den lister sig ind i Øjnene, saa at Genstandene kommer til at staa for dem i en anden Belysning, den sniger sig ind i Sjælene, saa at Tænkemaaden forandres, uden at man mærker det. Og farende saaledes med Lempe og ganske stilfærdigt omdanner den efterhaanden Verden og viser sig stærkere end det stærkeste, end Love og de helligste Traktater«.

Parlamentarismen er en Datter af den stille Magt. Den kan ikke forceres frem, før Tiden er moden til den. Venstre havde tidligere taget paa den med »altfor rappe Hænder«, og derfor kom Tilbageslaget: »Da Venstre i Folketinget saa, at det havde Flertallet, blev det utaalmodigt, hejsede frimodigt i Utide Parlamentarismens Banner, stormede frem og styrtede det ene Ministerium efter det andet. Da kaldte den stille Magt paa Estrup, og Estrup kom«. Men nu har Opfattelsen af Grundlovsparagrafferne 25 og 49 ændret sig. Monrad tilstaar, at det nye Syn paa dem ikke tiltaler ham, men han nødes til at indrømme, at det er fremkommet »ved den stille Magts uimod-

staaelige Indflydelse«. Parlamentarismen har sine Ulemper, men dog ogsaa sine Fordele. »Det er saare gavnligt, at Oppositionen har været ved Magten, har smagt dens Sødme og lært at kende de med den forbundne Vanskeligheder. Herved bliver den mere medgørlig; dens vilde, dristige Planer bliver mere tæmmede og civiliserede; den lærer at indse, at det er langt lettere at kritisere en Regering end selv at regere. De store Folke-Heroer, der ragede saa højt i Vejret, og til hvem der knyttedes saa store Forhaabninger, saa glimrende Udsigter, synker noget sammen, faar en mere naturlig Skikkelse, bliver mere lig andre Dødelige«. Derfor bør Regeringsmagten skifte Indehavere: »Højre, Venstre, Højre, Venstre er et Udtryk for den forstandige, rolige Udvikling. Ved at blive ved at sige Højre, Højre eller Venstre, Venstre bliver Udviklingen let altfor ensidig«. Kan en Minister ikke sætte sin Vilje igennem, maa »en finere politisk Æresfølelse« tilsige ham at træde tilbage. Tillidsforholdet mellem Ministerium og Rigsdag er saa overordentlig vigtigt, at det endog kan volde stor Skade, om et Ministerium, til hvilket der med Rette eller Urette næres Mistillid, fremsætter gode og forstandige Lovforslag. I den aktuelle Situation har da Estrup efter Monrads Opfattelse begaaet den Fejl ikke at tage, hvad Folketinget vilde give ham. De to Opløsninger fandt Monrad beklagelige, fordi det kunde forudses, at Vælgerne ikke vilde give Ministeriet Medhold. Og hvad skulde da Landstinget gøre, hvis Folketinget fastholder sin Mening? »Det skal give efter«, siger Monrad. »Der er ingen Tvivl om, at dette er den rette og den eneste Udvej«. Og hvis Landstinget ikke vil det, bør det opløses. Landstinget bør ikke overse, at det er »et Kunstprodukt, indrettet for at sikre og ikke for at lamme den rolige Udvikling«.

Det vakte almindeligt Opsigt — i kirkelige Kredse Uvilje — at Monrad kort efter Udsendelsen af denne Pjece besluttede sig til paany at træde ind i aktiv Politik.

I April 1882 døde gamle Balthazar Christensen, hvis Kreds, Middelfartkredsen, saaledes blev ledig. Uden nogen Foranledning fra Monrads Side — ikke »saa meget, som der kan ligge paa en Negl« — modtog han en indtrængende Opfordring fra Vælgere i Kredsen til at stille sig, og han efterkom den. Hans Avindsmænd var straks paa det rene med, at han nu igen tragtede efter at komme til at

spille en førende Rolle. Men det har den indre Sandsynlighed for sig, naar han i et Brev til Datteren skriver, at han helst havde forholdt sig passiv, men at han i den tilspidsede Situation følte sig forpligtet til et Forsøg paa at stifte Fred. Han haabede, skrev han, at Vorherre ligesom de tidligere Gange vilde forhindre hans Valg. Men hvis han ikke havde stillet sig, vilde han ikke med rigtig god Samvittighed kunne sidde og studere: »Det er derfor ikke noget Selvbedrag, naar jeg mener, at jeg ikke blot med Ro vilde finde mig i ikke at blive valgt, men at jeg endog vilde blive meget glad derover«.

Det var temmelig spegede Traade, der løb sammen i denne Valgsituation. Det Standpunkt, Monrad havde gjort gældende i »Den stille Magt«, bevirkede, at Berg blev den drivende Kraft i Bestræbelserne for at faa ham valgt. I Tilfælde af, at der ikke — nu mod Slutningen af Rigsdagssamlingen — opnaaedes Enighed om en Finanslov, saa ogsaa de moderate gerne hans Valg. Ellers ønskede de en af deres egne. Saa længe der endnu herskede Uvished om, hvordan det gik paa Rigsdagen, støttede de Monrads Kandidatur. Men da Finansloven midt under Valgkampen blev vedtaget, slog de om og opstillede Skolelærer i Skrillinge Niels Thomsen som Monrads Modkandidat. Han havde indtil da virket for Monrads Valg. Noget som helst personligt Modsætningsforhold afstedkom denne Sceneforandring ikke. Monrad og Thomsen aftalte, at de skulde mødes ved en festlig Sammenkomst efter Valget, og at den, der valgtes, skulde udbringe den andens Skaal. Ubetinget tilfredse med Monrad kunde de radikale heller ikke være. De havde oprindelig forlangt af ham, at han skulde stille sig som Modstander af Estrups indre Politik. Monrad afviste denne Haandfæstning og erklærede, at han enten vilde stille sig uden Betingelser eller paa den Betingelse, at han blev sin Fortid tro. Med dette Tilsagn maatte de radikale lade sig nøje, og det gjorde heller ikke noget Skaar i deres Iver for at faa ham valgt. *Jens Busk* — »en mærkelig begavet Mand«, siger Monrad — berejste Kredsen og agiterede for Monrads Valg, medens »Fyns Tidende«s Redaktør, den senere saa fremtrædende Venstrepolitiker *Jørgen Pedersen* støttede Thomsen. Monrad selv ønskede kun at deltage i eet Vælgermøde. Det afholdtes i Middelfart Dagen før Valget, og her kom Berg til Stede for at lægge sit tunge Lod i Vægtskaalen. Høgsbro havde forud betroet Berg, at han ønskede Monrad valgt.

Berg havde da spurgt ham, om han overfor Jørgen Pedersen maatte paaberaabe sig dette. Men af Hensyn til sine nærmeste politiske Venner, Bojsen og Holstein — »især var Holstein som altid ivrig mod Monrad« — tillod Høgsbro det ikke.

Valget fandt Sted den 16. Maj. Med et noget søgt Billede skildrede Monrad i sin Valgtale den Rolle, han agtede at spille paa Rigsdagen. »Han vilde helst«, refererer »Middelfart Avis«, »staa saaledes, at Højre og Venstre dannede en Cirkel udenom ham, saa han var Midtpunktet, at han ligesom med en Frakkeknep kunde knappe Højre og Venstre sammen til Samvirken fra begge Sider, paa anden Maade vilde han ikke vælges«. Afstemningen gav 756 Stemmer for Monrad og 492 for Thomsen. Det var Middelfart Bys Højrevælgere, der gjorde Udslaget til Gunst for Monrad. Om Aftenen afholdtes en Fællesspisning, hvor de to Kandidater talte smukt om og til hinanden, ligesom ogsaa Berg, Jens Busk og Højskoleforstander Viggo Bjørnbak fra Viby havde Ordet.

Valget fik et Efterspil. I »Den stille Magt« havde Monrad udtalt sig positivt for Københavns Befæstning til Lands og til Vands. Hensigtsmæssigheden heraf forekom ham saa indlysende, skrev han, at han fandt det uforstaaeligt, at man ikke gik ind derpaa. I sin Valgtale i Middelfart sagde han, at vi i det mindste maatte have eet befæstet Punkt her i Landet, men om det skulde være København eller et andet Punkt, f. Eks. Fredericia, var han ikke saa sikker paa som tidligere, efter at han havde hørt indsigtfulde Mænd rejse store Betænkeligheder ved Københavns Befæstning. I Højres Blade insinueredes det nu, at han havde udtalt sig saaledes for at kunne blive valgt. Særlig drog »Dagbladet« til Felts mod ham. I en Artikel i »Middelfart Avis« svarede han: »Med Hensyn til Københavns Befæstning er Deres Anke velbegrundet. Jeg er selv meget fortrædelig over, at min militære Ven, hvis Sagkundskab jeg sætter meget højt, ved et langt Brev kastede Tvivl i min Sjæl. Da Tvivlen var der, var jeg nødt til at udtale den; at komme ud af den paa den ene eller den anden Maade skal være Maalet for min alvorlige Stræben«. Det var Kaptajn *C. Th. Sørensen*, der havde bragt Monrad til at tvivle om Betimeligheden af Københavns Befæstning. Saa tilgængelig Monrad var for alle saglige Argumenter, lod han sig en Overgang paavirke af Sørensens Betragtninger. Men som vi skal se, vendte han hurtigt

igen tilbage til Standpunktet fra »Den stille Magt«. Da en Højretaler siden under en Debat i Tinget betegnede Monrads Tvivl som en Valgmanøvre, afviste Monrad ham skarpt.

Monrads Valg i Middelfart var Aarets store politiske Begivenhed. »Mine Venner venter, at jeg skal gøre noget stort og betydningsfuldt, mine Fjender glæder sig til, at jeg skal gøre Fiasco. Jeg beder Gud om Naade til at gøre min Pligt og er saa temmelig ligegyldig for Udfaldet. Det er mærkeligt, hvorledes Verdens Sager taber i Betydning, naar man nærmer sig Stunden, da man skal sige Verdens Sorger og Herligheder Farvel«, skrev han til Datteren, umiddelbart før han ved Aabningen af Rigsdagssamlingen 1882—83 rejste til København for at indtage sit Sæde i Tinget.

Sommeren havde han brugt til Forberedelser. *Berg* havde sat hans Valg igennem, men det blev ikke desto mindre ikke *Berg*, han valgte at støtte sig til i sine Bestræbelser for at faa Højre og Venstre ført sammen i et sagligt Arbejde. *Berg* havde ikke taget i Betænkning at skaffe Monrad valgt, skønt Monrad jo tydeligt nok undsagde Visnepolitiken. *Berg* har ræsonneret som saa, at naar Monrad, en af de førende Nationalliberale, med det Ry, han stadig nød, gjorde sig til Talsmand for Folketingsparlamentarismen, vilde hans Nærværelse i Tinget virke som Skedevand i Højres Rækker. Trods Valgalliancen i Middelfart har de to Mænd indbyrdes været paa det rene med, hvor de havde hinanden, og det kan derfor heller ikke have været *Berg* en Overraskelse, at Monrad straks gjorde en Tilmærmelse til — *Bojsen!*

Bojsen har senere fortalt Fr. Nørgaard, under hvilke Former dette skete. Monrad havde som Svigersøn af Tutein paa Marienborg jævnligt Ærinde paa Møen, og ved en af disse Lejligheder søgte han *Bojsen* paa Rødkilde. »Da han havde taget Plads i *Bojsens* Stue, sagde han: »Ja, det undrer Dem vel, at jeg kommer til Dem. Vi stod jo mod hinanden i Middelfart«. »De skal være velkommen«, sagde den altid gæstfri *Bojsen*. »Ja«, fortsatte Monrad, »jeg har visse Planer om nogle Lovforslag, men jeg er en gammel Mand, vil De ikke hjælpe mig med at give disse Planer Lovforslags Form?« Dette lovede *Bojsen*. Og Monrad sagde, at han vilde sende nogle Udkast til Lovforslag«. I et Brev af 7. Juni 1882 har *Bojsen* fortalt Høgsbro om Besøget. Han bemærker her, at »Monrad aabenbart

ønskede at knytte Forbindelse med os«, men at han selv havde taget noget køligt paa Sagen: »Han (Monrad) nærer vistnok altfor store Illusioner om, hvad han kan udrette under den »saglige« Forhandling«.

Lidt efter fik Bojsen et nyt, forstærket Indtryk af, at det virkelig var Monrads Hensigt at opnaa Forstaaelse med de moderate. Valget havde efterladt kraftige Dønninger i Middelfartkredsen, hvor de moderate syslede med Planer om at starte et nyt Blad i Konkurrence med »Middelfart Avis«, der havde støttet Monrad. I et Brev af 29. Juni henvendte Monrad sig til Bojsen og bad ham standse denne Aktion: »De maa dog uden Tvivl være overbevist om, at jeg ikke nærer et mod de moderate fjendtligt Sindelag«. Bojsen tog straks Affære. Fra Norge, hvor han paa det Tidspunkt opholdt sig, skrev han til Jørgen Pedersen og henstillede til ham at »holde inde med Skydningen« og navnlig erklære, at Angrebene ikke skulde opfattes som rettede mod Monrad. Jørgen Pedersen havde da ogsaa været enig med Bojsen og Høgsbro om, at da Monrad nu engang var blevet valgt, skulde man se at drage sig ham mest muligt til Nytte.

Der er om Monrads sidste Rigsdagsperiode lidet andet at sige, end at hans Indsats blev forgæves, og at han tog Afsked med det offentlige Liv som en Mand, der maatte tro sit politiske Arbejde og dets Frugter lagt øde.

I sin Egenskab af Aldersformand ledede han Folketingets konstituerende Møde. Han benyttede her Lejligheden til at holde den berømte Tale, hvori han opfordrede Partierne til efter middelalderligt Mønster at indgaa en *treuga dei*, d. v. s. en Fædrelandets Vaabenhvile, hvorunder »man glemte al Lidenskab, alt gammelt Had og Vrede og saa ganske simpelt og jævnt paa Fædrelandets Anliggender«. Han fik ikke andet ud deraf end Bebrejdelser, fordi han havde brudt den parlamentariske Sædvane.

Forhandlingerne med Bojsen havde ført til, at han ved Samlingens Begyndelse i Fællesskab med Bojsen, Berg og Hørup indbragte fem Lovforslag. De to første angik Indførelse af en Indkomst- og Formueskat i Kommunerne samt Valg af Borgmestre i Købstæderne. De tre sidste tog Sigte paa Jordfordelingen, bl. a. ved Statens Overtagelse af Fæstegods under Len og Stamhuse. Regeringen nægtede

at forhandle disse Forslag, saa længe Folketinget for sit Vedkommende fastholdt Visnepolitikken og vægrede sig ved at tage de ministerielle Forslag op til Behandling. Estrup vilde, som Monrad udtrykte det, putte de privat indbragte Forslag i sin Gryde for paa dem at koge »en Gengældelsens Visnesuppe«. Forslaget om den kommunale Beskatning vedtoges af Folketinget, men standsedes af Landstinget, hvorefter man opgav at føre de andre fire videre.

I Partiernes Kamp om Magten i Staten brugte man fra begge Sider Forsvarssagen som Brækjern. Højre sluttede enigt op om Københavns Befæstning, medens man indenfor Venstre delte sig mellem det Hørup'ske »Hvad skal det nytte?« og det Berg-Bojsen'ske forsvarspolitiske Standpunkt, der tog Retning af »det levende Værn«. Sagligt set vilde det utvivlsomt have været muligt at samle den langt overvejende Del af Rigsdagen og Folket om en Ordning, hvis ikke Magtkampen var kommet imellem. Det var dette, Monrad saa. Inderst inde var hans sidste Indgriben som aktiv Politiker et nyt Udslag af Grublerierne over eget Ansvar for Ulykken i 1864. Det var Angsten for Fædrelandets Skæbne, som den under hans Hænder havde formet sig, han dreves af. Atter kan der paapeges ligesom en rød Traad gennem hans offentlige Udtalelser siden Sammenbruddet — i Rigsraads-talerne som i »Politiske Drømmerier«, de politiske Breve og Redegørelsen, glimtvis ogsaa i Prædikenerne og de religiøse Skrifter: Skrækken for, hvad der ved Landets Lemlæstelse kunde være forvoldt. Leden ved det Folk, der ikke vilde kæmpe, har forvandlet sig til en dyb Frygt for, om dette amputerede Land vilde kunne opret-holde en fri Tilværelse. Sit mærkeligste og uhyggeligste Udtryk fandt denne Frygt sig i Historien »Var R . . . gal?«, som Monrad indflettede i sin Redegørelse. Efter hans Tilbøjelighed tager Historien sig Form af blodige, makabre Syner. Danmark stinker ham som et Lig, og han ser for sig de blaa Pletter, der viser, at det er gaaet i Forraad-nelse. Da Synet changerer, ser han en Kvinde med tre Børn i en Slæde, der forfulgt af en Flok Ulve jager hen over Sletten. Slæden er mærket med et Dannebrog. Et for et kaster Kvinden de tre Børn — Skaane, Norge og Nordalbingien — for Ulvene. »I Mørket forsvandt Kone og Slæde og Ulve, men kort efter lød der et saadant Skrig, et saadant fortvivlet Hvin«, at R . . . kom til at græde bitterligt, »thi det var for ham, som det var Danmarks Dødsraab«. Med

Forsæt afskildrer Monrad sine Syner i de groveste, mest raa Farver for derved at give et Indtryk af de forvredne Tvangsforestillinger, han har at kæmpe med, og den Dødsangst paa Danmarks Vegne, der har grebet ham.

Det var den samme Angst for Fædrelandets Skæbne, han søgte at indgyde Partierne, saa de lagde deres indbyrdes Stridigheder til Side og samlede sig om at skaffe Landet et Forsvar. Alle hans Bestræbelser gik til syvende og sidst ud paa at afbøde Striden om Forsvarssagen. Han bad og besvor Regeringen at nøjes med »mindre end det mindste« af, hvad den kunde ønske sig, og han tryglede Venstre om at give »mere end det meste af«, hvad Partiet kunde tænke sig at gaa med til. Det var ham blot om at gøre at faa Forhandlingerne ind i en positiv Gænge, saa man til at begynde med fik gennemført, hvad man fra begge Sider var enig om, bl. a. Søbefæstningen. De voldsomme Lidenskaber, som Kampene om Forsvarssagen i 8oerne udløste, frygtede han som et Varsel om, at Landet skulde gaa til Grunde, oprevet og spaltet af indre Strid.

Hans Standpunkt blev da ligesaa lidt nu som tidligere Partigængere. Han kunde, som han skrev i et Brev, ikke finde sig i at være Menig og rette sig efter Flertallet. Men han vilde heller ikke stræbe efter at blive Fører, da i saa Fald Berg og Hørup vilde se skævt til ham. Det var hans »Ideal at være Kit«. Vedrørende Forsvarsbevillingerne og den øvrige almindelige Politik stemte han i Reglen med Højre og Regeringen, ligesom han angreb Visnepolitiken skarpt. Men i det folketingsparlamentariske Krav støttede han Venstre, og det var her, betegnende nok, en rent politisk Betragtning i Højres egen Interesse, han gjorde gældende. Klart fremgaar dette bl. a. af en Anmeldelse, han skrev i »Morgenbladet« af den bekendte Gylling-Præst *Otto Møllers* Skrift »Om Flertalsregimente«. Otto Møller hævdede, at »hvad Flertallet vil, naar det er blevet klog paa, at det har Magten, og ophidset til at rejse sig og gøre Brug af denne sin Flertals Magt, det er altid Uret, har altid været og vil herefter vedblive at være raa, voldsom, brutal Uret, indbyrdes Selvoprivelse og Selvødelæggelse«. Der har sikkert i disse Betragtninger været noget, der rørte ved Strenge i Monrads eget Sind. Men som den Politiker han er, lægger han Vægten paa, hvad der i Mindretallets Interesse maa anses for at være politisk opportunt. »Den politiske Visdom bestaar i,

skriver han, »at man ved, hvad man vil, og at man forstaar Bevægelsen og dens Kræfter, saa at man forstaar i rette Tid at holde igen og give efter. Holder man for længe igen, kommer man til at arbejde for det, som man vil bekæmpe, og man kommer senere til at gøre langt større Indrømmelser, end man havde behøvet, om man havde givet efter i det rette Øjeblik. Fremskynder man Bevægelsen for stærkt, fremkalder man en Bevægelse i modsat Retning, der lægger Hindringer i Vejen for, hvad man ønsker. At finde Rede i dette Virvar, at hale og at fire i rette Tid, deri bestaar hele den politiske Kunst«. Det Højre, der gik ud af Forfatningskampen, knust og splittet, opslidt som politisk Kampenhed, skulde paa sin egen Hud komme til at erfare, at det burde have lyttet til hans Raad.

Matzens og Nellemanns Grundlovsfortolkning, der gik ud paa, at Regeringen kunde nøjes med Landstingets Tilslutning, fejede han da til Side som det, den var: et juridisk Vinkelskriveri og en politisk Taabelighed. Han fortrød nu, at han i 1866 havde været med til at gennemføre Grundlovsrevisionen. Som før omtalt fandt han det Forsøg, som Grundtvig og Tscherning den Gang gjorde paa at faa Kongen til at nægte Forfatningsændringen sin Sanktion, latterligt. »Jeg maa imidlertid nu indrømme«, skriver han i sin Redegørelse, »at disse to Mænd havde Ret. Landstinget blev saa stærkt, at det tilrev sig Magten i Stedet for at indskrænke sig til at være dæmpende og regulerende«. Med en Cliché, han indtil det trættende gjorde Brug af, talte han om Estrups »hoppende Parlamentarisme«. Estrup hoppede paa eet Ben, sagde han. Naar Konsejlspræsidenten »gaar, bruger han begge Benene, men i Politiken bruger han kun det ene Ben, det højre«. Den rette Fortolkning af Grundloven var, at naar blot een af de Faktorer, der samvirker i Lovgivningsarbejdet, siger Nej til et Forslag, vilde det dermed være faldet: »Nej er den stærkeste, Nej styrter Overenskomsten, Nej forebygger, at der kan blive Lov, Nej forebygger, at der bliver Bevilling . . . Nejet har altid Ret«.

For Højres egen Skyld tilraadede han Regeringen at træde tilbage, og for Forsvarssagens Skyld anraabte han Partierne om at finde hinanden. »Og hvis nu disse bedende Ord ikke slaar an«, hedder det i et af hans første Indlæg i Debatten om Københavns Befæstning, »nu vel, saa bliv ved, I magtesløse Magthavere, bliv ved det ene Aar efter det andet at komme med Forslag og se dem gaa til Grunde. I, der

sætter Folkeviljens Kraft i, at der intet udrettes, bliv ved, bliv ved at lade ethvert Forslag visne hen; lad os se kun saavel Regeringen som Folkerepræsentationen synke, dybere og dybere i Ringeagt i Indlandet og Udlandet; lad os synke saa dybt, som det er muligt, men vid, at ingen vil have Interesse for det Folk, som intet kan udrette, og som ikke forstaar at leve. Det Folk, som ikke forstaar at leve, det dør, og det fortjener at dø«.

Monrad slog saaledes baade til Højre og Venstre. Han angreb Taburetklæberiet paa den ene Side og Visnepolitikken paa den anden. Populær blev han derfor ikke i noget af Partierne.

Han havde i Folketingssalen sin Plads mellem *Hørup* og *Edvard Brandes*. Som han sad der, mindede han, er det sagt, »om en gammel Fregat med smukke hvide Sejl, liggende omgivet af moderne Panserbatterier«. Personlig kom han godt ud af det med de to radikale Stormænd. Oprindelig huede hans Genoptræden paa den politiske Scene dem ikke. Efter at han var blevet valgt i Middelfart, skrev Edvard Brandes til Broderen i Berlin: »Synes du ikke, Monrads Taler var væmmelige, den Rasmus Nielsenske Aandrigthed sammen med den huleste Affektation«. Georg Brandes svarede: »Vi er enige om hans Taler. Noget ublandet væmmeligere har jeg sjælden læst. Det er den rene Præstepræk og saa utroligt *plumpt* forhykket«. Oscar Geismar meddeler nogle Erindringer, der tyder paa, at Edvard Brandes siden fattede Følelser, der ligner Ærbødighed, for Monrad. De fik hos ham den Form, at han ikke begreb, en Intelligens af Monrads Standard kunde være kristen. Hørups dybe Veneration for Monrad kom til Udtryk i den artistisk blændende, fint nuancerede Mindetale, han holdt paa et Møde i Nykøbing F. et Par Dage efter Monrads Død. Nationalliberalismens Fjende Nr. 1 skelnede altid, siger P. Munch, mellem Monrad og de øvrige Nationalliberale.

Men politisk fik Monrad ingen Indflydelse paa Venstre. Saa dybe Skel den politiske Kamp skar, var Forholdene ham for overmægtige. Det var et fint taktisk Aktiv for Venstre, at Grundlovens Koncipist, den eneste tilbageværende Martsminister, var Tilhænger af Folketingsparlamentarismen. Men derud over havde Venstre ingen Brug for ham. Den største Skuffelse, han til den Side maatte lide, var, at Partiet ikke satte ham ind i Finansudvalget eller andre Udvalg, og

at det i det hele taget kun havde en Smule Overbærenhed tilovers for hans Opfordringer til det om at opgive Visnepolitikken. Ved Slutningen af Samlingen 1882—83 ytrede han i en Tale i Folketinget: »Danmark har med venstre Haand stødt mig tilbage med et Smil, hvori Velviljen var blandet med Spot, som om man vilde sige: Vi forstaar os dog bedre paa de Ting«. Han føjede til: »Danmark har stødt mig fra sig med højre Haand med et af Harme og Vrede optændt Blik«.

Det var et træffende Udtryk for hans Situation. Indenfor Højre interesserede hans Omsorg for Forsvarssagen ikke, ligesaa lidt som man fæstede sig ved, at han i den saglige Politik som Regel stemte med Regeringen. Man var meget mere optaget af, at han støttede det folketingsparlamentariske Krav, og han var derfor i Højrepressen Genstand for idelige saarende og smædende Angreb. De naaede et Lavpunkt f. Eks. i Godske Nielsens Artikelrække i »Dagbladet«, hvor endog et Øjebliksbillede fra Monrads Samvær med Hørup og Brandes i Folketingssalen maatte gøre Tjeneste som et Vidnesbyrd om Monrads Kynisme og Hykleri. Godske Nielsen troede at have iagttaget, at de to radikale Fritænkere underholdt sig bramfrit med »Hans Snakkesalighed«, og »korresponderende Blink fra de tvende Augurers Øjenkroge«, hedder det videre, forraader jævnligt »Forbavselsen over, hvad en Biskop dog lader sig byde, og hvor mange Oktaver han kan komme ned, inden han naar til Amen«. Iøvrigt insinuerede man, at han var skinsyg paa Estrup og kun stræbte efter selv at komme til Magten. Selv hævder han at have været helt uberørt af disse Angreb og Beskyldninger. Han var, sagde han, rykket saa langt frem i Ligegyldighed for den Slags Fornærmelser, at Følelsen af, hvor lidt han tog sig dem nær, endog voldte ham en vis Glæde.

Ogsaa hjemme i Stiftet slog Uviljen ham i Møde. Han var her omgivet af »arrige Højremænd«. En Dag i 1885 fik han Besøg af Godsejer *Tesdorpf*, der efter i en hel Time at have pint ham med »sit uendelige, stammende Vrøvl« endelig kom frem med, hvad han vilde. Han opfordrede Monrad til at opgive sin politiske Virksomhed, da den skadede hans Embedsgerning. Han sagde, at han talte paa fleres Vegne, og han forelagde Monrad en Adresse, der gik ud paa det samme, men som ganske vist ikke var underskrevet med noget Navn. Monrad svarede ham, at hvis et større Antal Præster eller

Menigheder delte den Anskuelse, der var udtrykt i Adressen, vilde han søge sin Afsked som Biskop. »Hvad Sagen selv angaar«, skrev Monrad til sin Datter, »da tror jeg, at det er godt, at nogle af Kristendommens Forkyndere under den nuværende Kamp slutter sig til Venstre. Sluttede de sig alle til Højre, kunde Kristendommen let blive betragtet som en Højresag. Hvor maa dog ikke Tesdorpf have store Tanker om sig selv! Saa uforskammet kan kun en Tysker være«.

Efter de første forgæves Forsøg paa at nærme de stridende Parter til hinanden havde det været Monrads Tanke ikke at stille sig ved Valget i Sommeren 1884. En Deputation fra Valgkredsen opfordrede ham imidlertid indtrængende til at gøre det, og han gav efter. Livet paa Rigsdagen og i Hovedstaden havde paany faaet Tag i ham. »Jeg bliver efterhaanden københavneriseret og finder Behag i at omgaas gamle Venner«, skrev han. Han havde ogsaa mærket sig »den overvættens Glæde, der uvilkaarligt fremstraalede hos de Højremænd, hvem jeg meddelte, at jeg sandsynligvis ikke vilde stille mig ved det forestaaende Valg. Den var mig nemlig det stærkeste Bevis for, at min Nærværelse paa Rigsdagen dog ikke kunde være ganske betydningsløs«.

Det, der gjorde Udslaget, var de Strømninger i Retning af en Tilnærmelse, som i Samlingen 1883—84 kunde spores i begge Lejre. Bergs Brud med Hørup efter Edvard Brandes' famøse Grundtvig-Artikel i »Morgenbladet« den 10. September 1883 samt visse Tegn til, at Dele af Højre tilstræbte en forsonligere Kurs, bevirkede, at Monrad atter saa en Chance for sin Politik. Den skulde hurtigt vise sig at bero paa en Illusion. Valget i 1884 formede sig som et knusende Nederlag for Højre, hvad dog kun yderligere æggede Estrups Kampvilje. Han optog Bahnsen i Ministeriet og stilede fra nu af direkte mod Provisoriet. Da Rigsdagen den 1. April 1885 var hjemsendt, uden at man var naaet til Enighed om en Finanslov, udstedte Estrup sit første egentlige Finansprovisorium, ved hvilket han lod Regeringen bemyndige til at afholde de »til Statsstyrelsens forsvarlige Førelse nødvendige Udgifter« — ogsaa de Udgifter, der var nægtede af Folketinget. Hermed indlededes den lidenskabeligst bevægede Kamptid i vor parlamentariske Historie. Modsætningerne skærpedes indtil Bristepunktet efter Attentatet paa Estrup i Oktober 1885 og

Bergs Fængsling i Januar 1886. Landet sydede af Ophidselse, og Slag i Slag fulgte de provisoriske Foranstaltninger, hvorved Regeringen søgte at holde Opinionen i Tømme.

Det er om Monrads Holdning under disse Kampe nok at nævne, at han indtog et fast og klart Stade paa Venstres Side, samtidig med at han spejdede efter enhver Udvej til at faa Kampen afblæst. Men han gjorde det uden noget Haab om, at det skulde lykkes. Han havde søgt at afværge Provisoriet. Han havde udtalt sin Forvisning om, at Estrup ikke vilde lade sig daare af »en provisorisk Tøjtes smiskende Øjne«, men vise sig »trofast mod sin Ægtehustru i politisk Henseende«. Da Provisoriet alligevel kom, mistvivlede han om, at Skaden lod sig udbedre.

I Samlingen 1885—86 gjorde han han sammen med Bojsen og en af de »blødere« Højremænd et forgæves Forsøg paa at faa optaget en Forhandling om en ordinær Finanslov, og han støttede et Regeringsforslag om Bevillinger til Nødhjælpsarbejder under den økonomiske Krise, som da hærgede Landet. Han fandt Forslaget sagligt velbegrundet, men han saa ogsaa de politiske Muligheder ved, at det kom til et Samarbejde paa det sociale Omraade. »Det gør det Indtryk paa mig«, udtalte han, »at vi allesammen, baade Højre og Venstre og de, der ligger midt imellem, er nogle stivsindede, stivnakkede, haardhuedede, haardmuede og umedgørlige Mennesker, og det med den højtagtede Konsejlspræsident i Spidsen som Fører; thi i den Henseende er han vor sande Fører. Hvad det kommer an paa, er at udrette noget«.

Hans Besværgelser nyttede intet. I Januar 1886 forkastede Folketinget den provisoriske Finanslov, hvorefter Regeringen igen ved kgl. Resolution lod sig bemyndige til at afholde de løbende Statsudgifter. Folketinget stemplede denne Resolution som et nyt Grundlovsbrud, og under Forhandlingen den 30. Januar — faa Dage før Rigsdagen hjemsendtes — udtalte Monrad: »For mig staar det, som om der ikke længere kan være Tvivl om, at Grundloven ligger knust, og at en ny Absolutisme er indført. Paa den, der for 46 Aar siden begyndte at arbejde for den konstitutionelle Frihed, kan det ikke andet end gøre et dybt og smerteligt Indtryk at se den nærværende Tingenes Tilstand. Jeg tilstaar, at jeg priser dem som lykkelige, hvis Øjne er lukkede, inden de saa den Ødelæggelse, der er kommet over vor Frihed«.

Dette blev noget nær Monrads sidste Ord i Rigsdagen og samtidig hans Afsked med det politiske Liv. Den 10. August nedlagde han sit Mandat, og for Offentligheden at se var derefter Politiken udslettet af hans Liv.

Selv forudsaa han sin snarlige Død. Den rastløse Virksomhed havde nedbrudt hans Helbred. Hjerteondet voldte ham Aandedrætsbesværigheder, saa det faldt ham vanskeligt at færdes til Fods. Han vedblev ikke desto mindre at passe sin Embedsgerning til det sidste. Endnu i Efteraaret 1886 gav han sig ud paa Visitatsrejser, men nu dog ledsaget af sin yngste Datter, Karen. Hvor han før havde sat et Semikolon efter sine Tilførsler i Præsternes Embedsbøger, satte han paa denne sidste Rejse et Punktum. Det betød, at han ikke ventede at komme igen.

Hans Strid var endt — ogsaa den aarelange, haarde og martrende Strid, han havde ført med Magterne i sit eget Sind. En Morgen kort før sin Død sagde han til Datteren : »I Nat har jeg gennemgaaet Rækken af alle dem, som jeg mindes har forset sig imod mig, og jeg har kunnet forvise mig om, at jeg har tilgivet dem af mit fulde Hjerte, saa nu kan jeg trygt stole paa, at mine Synder ogsaa vil blive mig forladt«.

Den fjerde Søndag i Advent 1886 prædikede han i Nykøbing Kirke. Det blev sidste Gang, han skulde bestige en Prædikestol. I det nye Aar gik det hurtigt ned ad Bakke med Helbredet. Septuagesima Søndag var han sammen med Bispinden og Datteren til Alters i Nykøbing. Pastor Fr. Helms, der besørgede Altertjenesten, erindrer sig denne Dag : »Hvor tydelig jeg dog husker ham, som han den Søndag Morgen sad i sin Bispekjole overfor Alteret, hvorfra Skriftetalen holdtes ! Alle Ordenstegn havde han ladet blive hjemme : de hørte ikke til ved en saadan Lejlighed ! Senere paa Dagen gik jeg ud i Bispegaarden. Vejret var smukt, og Biskoppen gik en lille Tur i sin Have ; han var meget glad over, at »Skridtmaaleren« udviste, at han den Dag havde været særlig flink til at bruge sine Ben«.

Søndag den 19. Marts kom Lægen for at tilse ham. Da Monrad fik at vide, at der efter Lægens Mening nu ikke kunde være langt igen, straalende hans Ansigt af Glæde, og han udbød : »At tænke sig, at jeg snart skal se min Frelser, og han vil ikke forskyde mig, for jeg

har elsket ham«. Sønnen Viggo Monrad var den Dag hjemme paa Besøg. Da han om Aftenen tog Afsked, sagde Monrad til ham: »Ja, jeg ser dig jo næppe mere, min Dreng«. Den følgende Søndag modtog Bispinden et Telegram om, at hendes Moder laa for Døden. Hun besluttede derfor at rejse til Møen. »Ja, saa bliver du ikke vred paa mig, hvis jeg lister af, mens du er borte«, sagde Monrad til hende.

Om Monrads sidste Døgn skriver Karen Monrad, at da hun Mandag Eftermiddag bragte ham hans The, sagde han til hende: »Ja, Karen, nu skal jeg snart paa en lang Rejse«. Til Aftensangen valgte hun hans Yndlingssalme: »Bryd frem mit Hjertes Trang at lindre«. »Jeg mærkede, at hans Stemme var underlig brudt, da han bad Fadervor og sagde Trosbekendelsen; men da han lyste Velsignelsen over os, var det borte, og Stemmen havde sin fulde Kraft«.

Den følgende Morgen, Tirsdag den 28. Marts 1887, drak Monrad, Karen Monrad og Elise Konstantin-Hansen, der var paa Besøg, The sammen Kl. 8. Monrad gik derefter ind i sit Værelse. Da Datteren en Times Tid senere kom ind til ham med hans Medicin, var han døende. Han trak Vejret tungt og kendte hende næppe. Et Par Minutter senere drog han det sidste Suk.

Pastor Helms, der blev tilkaldt, skriver: »Da jeg kom derud, blev jeg vist ind i Studereværelset. Der sad den gamle hvidhaarede Mand i sin Lænestol, fuldt paaklædt og med Fløjlskalotten paa Hovedet. Men Hovedet var sunket ned til Siden, som om han sov. Det nye Testamente, hvori han havde læst, var gledet ud af hans Haand«.

XXV. EFTERMÆLE

En Lov- og Retsforsvarer! En Raadgiver
for Drot og Folk! En Rest endnu af Styrken,
der gerne, medens det er Tid, udriver
sit Land af Faren — skønt en Røst i Ørken!

Emil Aarestrup.

Hvilket Liv i Bølgegang
fra hans første Frihedssang!
Snart i Magtens gyldne Sal,
snart i Afmagts Skyggedal!
Snart til Havs mod Hyttetaget —
altid dog med Kors i Flaget!

Chr. Richardt.

Samme Aar som H. N. Clausen døde, 1877, udsendtes hans Erindringsværk. Monrad kunde her læse om sig selv, at Clausen ikke havde kunnet »finde Bund« i ham: »Det vilde ikke lykkes mig at opdage noget, der stod saa ubetinget fast for ham, at han ikke skulde kunne findes villig til at gaa paa Akkord«. Monrad har øjensynligt taget sig disse Bemærkninger nær. Det er ikke mindst med Henblik paa dem, han indleder sine Politiske Breve Nr. 9—13 med nogle springske Betragtninger om Begrebet »Svimmelhed«. Det *bundløse* tiltalte ikke Clausen, hedder det. Det gjorde ham *svimmel*. »Der var stor Klarhed i hans Tanker, men de marcherede lige ud ad Landevejen som vel dresserede Soldater . . . I det jævnt forstandige laa hans store Styrke. Det høje og det dybe maatte iføre sig det jævnt forstandiges Dragt for at tiltale ham. Fred være med den ædle Sjæl!«

Man har her en Slags Selvkararakteristik. Monrad ved om sig selv, at han gaar baade i Højden og i Dybden. Han har Perspektiver, den »jævnt forstandige« ikke har. Men det fører ogsaa med sig, at hans Tanker ikke er »vel dresserede Soldater«. Mellemløse Perioder af Havblik gaar der voldsomme Storme i hans Sind. Naar han i sine religiøse Skrifter saa vedholdende maner til en Bearbejdelse af Sjælen, saa er det næppe alene et Vagthold overfor onde og syndige Indskydelser, han indskærper. Han har ogsaa i almindelig, »profan« Forstand stræbt at holde sine Tanker under Disciplin, tvinge dem »ud ad Landevejen«. Han har ikke altid stolet paa sine egne Indfald, han

har ikke været sikker paa, om de var sunde, han har — med Arven fra Faderen i Erindring — vidst, at det kunde komme til en Kortslutning i hans Sind.

I Sammenhæng hermed staar de paradoksale Modsætninger i hans Optræden. Saa tilknapet han var, naar det drejede sig om hans rent personlige Rørelser, kunde han være yderst aabenmundet om sit politiske Tankearbejde. Grundtrækket hos ham var det medierende; men i spændte politiske Situationer kunde han gaa til Yderligheder, dramatisere sin Politik og smide om sig med vidt forskellige, tilspidsede, jævnlige selvmodsigende Idéer. Nogen Uvederheftighed eller anden Brist i Karakteren røber dette imidlertid ikke, snarere nogen Naivitet i Henseende til, hvordan en saadan Maade at være paa maatte virke paa Omgivelserne. Den Vaklen mellem forskellige Udveje, som enhver Politiker kender, men som ogsaa enhver forsigtig Politiker reserverer sit Lønkammer, demonstrerede Monrad i fuldt Rampelys. Han grublede saa at sige for aabent Tæppe. Lykkedes det ham ikke paa anden Maade at komme til et Standpunkt, tog han sin Tilflugt til en Meddelsomhed, en Udkrammen af egne Tanker og en Lytten til andres Indvendinger, den Konfluks med ligedannede Intelligenser, der bringer en Tankevirksomhed over et dødt Punkt. Flere af hans Samtidige, fra C. E. Bardenfleth til Grev Frijs, har gisnet, at naar han fremsatte sine afstikkende Standpunkter, var hans Hensigt i Virkeligheden kun den at sondere andres Meninger.

Det er her, Samtiden anklager ham for hans Uberegnelighed, hans »Bundløshed«, og det er ogsaa her — i hans egen indre Usikkerhed — man har Aarsagen til, at han med sine rige Evner og sin rene, storslaaede Karakter dog mødtes med saa megen Mistillid. Det er intet Under, at *Hall* med sit jævne, nøgterne Omdømme, sit varme Lune og sit bredt samlende Væsen maatte blive Tidens ledende Skikkelse. Monrad havde ikke blot sin Form imod sig. Det er atter et Udslag af det spaltede i hans Natur, at han, hvis hele Digten og Tragten gik ud paa at ene og samle, med Forkærlighed anvendte den hakkende, ætsende Ironis Vaaben. Men Samtiden saa ogsaa hurtigt, at til denne ydre, blændende Selvtillid og Selvsikkerhed svarede ingen indre Ro og Konstans. Et Folk vil føres af en Personlighed, der hviler i sig selv. Monrads skiftende Stemninger — det kølige, undertiden barskt afvisende, med det venlige og indsmigrende — og hans po-

litisk eksperimenterende Væsen dækker over en indre Mangel paa Stabilitet.

Overhovedet vil vel den sidste Gaade i Monrads Psyke aldrig blive løst. Det er let at paavise Væsen og Virkemidler hos Mænd som Hall, Estrup, J. C. Christensen og Stauning. Hos Monrad staar altid tilbage den ubekendte Faktor, der ogsaa — for at blive i vor nordiske Kulturkreds — kendetegnede en Grundtvig, en H. C. Andersen, en Kierkegaard, en Tegnér, en Strindberg. Ligesaa fuldt som nogen af dem vilde Monrad være et Studieobjekt for den moderne Psykiatri. Pirreligheden, der vekslede med Opstemtheden, hans Trang til at indtage sin egen »ejendommelige Stilling« til Sager og Situationer, hans pludselige, for en normal Betragtning umotiverede Omslag i Livsførelse og Interesser — alt dette røber et Sjæleliv med ualmindelige Træk.

Overlæge, Dr. med. H. J. Schou — vistnok den eneste moderne Psykiater, der mere indgaaende har beskæftiget sig med Problemet — opstiller som en »Arbejdshypotese«, at Monrad med de Anlæg, han havde taget i Arv, var et »usædvanligt sammensat, disharmonisk Menneske med et splittet Sind«. Han var ikke sindssyg eller Psykopat, men han havde nogle sindssyge Perioder. Dr. Schou har konstateret i alt Fald fem saadanne Perioder og henviser her navnlig til Sygdomsanfaldet i Sommeren 1832, der ikke blot bestod i en kraftig Depression, men i en langt alvorligere psykisk Lidelse, og som samme Efteraar fulgtes af »en ret eksalteret, let manisk Tilstand«. Ud herfra kunde man slutte, at det alene drejede sig om en manio-depressiv Psykose. Men Forholdet har ikke været saa enkelt. Dr. Schou har dannet sig det Billede af Monrad, at han var »en ironisk, kold, indeluttet, udfrittende og aldrig aaben Natur«, med »Mangel paa Interesse for Personer« og uden »Evne til at knytte dybe Venskaber«. Hermed er endda næppe Sagen udtømt. De, der har kendt Monrad bedst — fra Westengaard til P. Vedel og Johannes Fibiger — fremhæver samstemmende det bløde, kærlige, inderligt fromme hos ham. Paa Baggrund af dette *Dobbeltliv*, som Monrad saaledes, ogsaa efter Vedels Udsagn, levede, finder Dr. Schou hos ham alle de Momenter, der er typiske for den Schizofrene. Der var i hans Sind »to modstridende sjælelige Anlæg, det manio-depressive og det schizoide«. Det

er en sjælden Kombination, »men findes den, medfører den altid voldsomme indre Kamp«, og parres disse Anlæg med en enestaaende Begavelse og en dyb Religiositet, saa er, slutter Dr. Schou, »alle Betingelser til Stede, for at der kan opstaa en saa stor og mærkelig Personlighed som Monrad«.

I Historien »Var R... gal?« i Redegørelsen har vi ikke blot det sikreste Vidnesbyrd om, at Monrad selv har været klar over sin Tilstand. Men vi skønner ogsaa, hvordan han bar sig ad med at bringe de indbyrdes stridende Magter i sit Sind under Tugt. Han havde i saa Henseende sin egen »Teknik«. Paa en mærkelig snedig eller drilagtig Maade kunde han føre sig selv — eller sine egne nedbrydende Indflydelser — bag Lyset. F. Eks. nævner han andet Steds i Redegørelsen, at Stillingen som Konsejlspræsident ikke havde bedaaret ham: »Medens jeg var i den, sagde jeg ofte til mig selv: »Hvordan mon du kunde finde dig i at være Skopudser?«. Og saa sneget jeg mig ofte til at børste mine egne Støvler, naar jeg kunde gøre det uset. Der er virkelig noget højst tilfredsstillende ved at faa et Par smudsige Støvler blanke«. Om R... fortæller han, at han raadførte sig med en gammel Læge, der mente, at R... aldrig havde været virkelig af-sindig, men kun paa Vej til det, og Lægen beundrede den Aandskraft, hvormed R... havde staaet imod: »Den inderste Kerne i Sjælen var vedblevet at være sund«, og R... havde selv været sig bevidst, at hans Syner beroede paa et Sansbedrag. Det lykkedes da Lægen at helbrede R... ved at genoplive hans ornitologiske Interesse, der under Sygdommen var gaaet tabt for ham. Han fik sig igen »en aandelig Lidenskab«, hvorved han genvandt sin sjælelige Sundhed. Typisk for Monrads Evne til at narre det vrangt ud af sit Sind er Enden paa Historien: »En Dag fortalte han mig, at han virkelig havde set Ulvinden og de tre Ulveunger sidde paa Slæden og en Flok gamle Koner forfølge dem, og at han var bristet ud i Latter ved dette Syn«.

Naar Monrad vælger Ornitologien som Helbredelsesmiddel, hænger det maaske sammen med, at hans Ven fra disse Aar, Kultusminister Fischer, var en interesseret Ornitolog. Men han har sikkert ogsaa ad fonetisk Vej villet fremkalde en Tankeforbindelse til det, der fremfor alt andet blev hans eget personlige Helbredelsesmiddel: Teolo-

gien, Kirkefædrene, Embedsgerningen — i videre Forstand hans lidenskabelige Religiositet og kristne Livssyn.

Da P. Vedel samlede Stof til sine Afhandlinger om Monrad, var Professor O. Bache hans Hovedkilde. Under en af de to Herrers Samtaler udbrød Vedel: »Hvad jeg ikke faar i mit Hoved, er, at der paa een Gang kunde være en forslagen Politiker og en virkelig from Kristen, men begge Dele var der«. Vedel sammenfatter her det Problem, der for Samtiden knyttede sig til Monrads Personlighed, og som ogsaa Eftertiden har maattet beskæftige sig med. Som Arnestedet for Klassernes Interessekampe og som Tumleplads for personlige Ærgerligheder med deres indbyrdes Skinsyge forudsætter Politiken ofte Anvendelse af Midler, der ikke netop staar i Samklang med Bjergprædikenens Grundsætninger. Betjente Monrad sig af saadanne Midler? Gjorde han det i bekræftende Fald fuldt bevidst? Og var endelig dette Tilfældet, hvorledes forenede han da sin politiske Virksomhed med sit religiøse Fromhedsliv?

Der er intet Tegn til, at Monrad paa dette særlige Punkt har følt, at han havde et personligt Problem. Hverken i sine politiske eller religiøse Skrifter har han direkte omtalt, at Foreningen af Politik og Kristendom for ham kunde frembyde en Vanskelighed — ligesaa lidt som han vilde erkende, at der overhovedet kunde bestaa en Konflikt mellem det borgerlige og det kristelige. Det var for ham to Sider af den samme Sag: Menneskets moralske Opdragelse, dets timelige og aandelige Højnelse. I sin egen Natur forenede han det politiske og det religiøse Instinkt. Det kom af, sagde han, at hans Fader og Farfader havde været Jurister, medens de forudgaaende seks Generationer havde bestaaet af gejstlige Mænd. Kristendom og Politik havde i hans Øjne intet — og *alt* med hinanden at gøre. Kristendommen staar ligegyldig overfor de forskellige Regeringsformer og politiske Bevægelser, siger han i en Prædiken: »Den træder ikke i Tjeneste hos noget Parti og holder sig udenfor de politiske Partikampe. Og dog staar den ikke udenfor og er ikke ligegyldig; thi Kristendommen vil beaande alle jordiske Forhold, og derefter vil den ogsaa som en Sandhedens, Retfærdighedens og Kærlighedens Aand gennemtrænge alle de politiske Partier. Hvilke Ulykker, hvilken Ødslen med Blod og Gods, hvor meget Had, Bitterhed og gensidige Forfølgelser vilde Men-

neskeslægten ikke undgaa, hvis Kristendommens Aand kunde faa Raaderum i Staternes Styrelse og de politiske Partiers Kamp!»

Historikeren vil erkende, at Monrad selv stræbte at virkeliggøre dette Program i sin Politik. Han gjorde det ikke ved at prædike Kristendom i sine politiske Indlæg. Mente han at maatte trække et politisk Kort ud af Ærmet, gjorde han det i hvert Fald ikke i Guds Navn. Politisk tænkte og handlede han rent »dennesidigt«, efter det politiske Livs egne Love, dets egne iboende Faktorer. Hvis han saaledes — for at tage et særligt omstridt Punkt fra de Maaneder, da han stod i Spidsen for Ministeriet — vilde have handlet kristeligt, skulde han have holdt sit Løfte til Overkommandoen. Men vilde han handle *politisk*, kunde han ikke gøre andet, end hvad han gjorde, og man finder, som vi har set, ikke i hans senere Udtalelser om denne Episode det ringeste Spor af, at der efter hans Mening her skulde være noget, der trængte til et Forsvar. Kristendommen stillede ikke under alle Omstændigheder Politikerens overfor et kategorisk Imperativ. I det politiske Liv var der, sagde han, Spørgsmaal, som Troen overlader til Forstanden. Det var ikke sikkert, at Guds og Menneskets Planer faldt sammen; men Mennesket maatte handle ud fra sine egne fornuftmæssige Forudsætninger, og hertil hørte, at Taktik blev mødt med Taktik. Det maatte derefter blive Guds Sag at føje Tingene efter sin Vilje.

Men Kristendommen skulde gennemtrænge Politiken med sin Varme. Den skulde formidle Modsætningerne og bringe Harmoni til Stede. Nyttigt og fredeligt Samarbejde blev for Monrad den Generalnævner, hvori Politik og Religion gik op. For at kunne fremme dette Samarbejde, for at kunne staa fri og ubunden af alle Hensyn valgte han sig stedse sit »arkimediske Punkt« udenfor Partierne. Men han drev ikke om for Vind og Vove. Midt i al den Flimmer og Taage, der staar om Monrads Personlighed, midt i alle hans døgnpolitisk skiftende Standpunkter, gaar der en fast og klar Hovedlinie: *politisk* er det de borgerlige Frihedsrettigheder, han konsekvent forfægter, *religiøst* er det de Enkeltes Lighed for Gud, Menneskets frie Vilje, Guds-billedets Afglans i Sjælen, han, atter og atter indskærpende det ansvarsfulde Valg mellem Frelse og Fortabelse, forkynder. Nogen indre Aarsagssammenhæng mellem hans politiske og religiøse Syn har der næppe været. Den politiske Liberalisme laa i Tiden, og Monrad var

sikkert blevet Liberalist, selv om han ikke havde været Kristen. Men for ham selv har dette Sammentræf betydet en vis Harmoni, en Ro og Fasthed i Livsanskuelsens store Linier.

Hvor sikkert end disse store Linier laa trukket op, tegner Detailerne sig udviskede og uklare. Den enkelte Sag eller Situation mødte han uden noget »Program«, uden nogen forudfattet Mening om, hvordan den skulde behandles. Det var ikke hans Ærgerrighed i og for sig at være samfundsmæssig Banebryder. »En Politiker svømmer ikke om for Dagens tilfældige Strømninger«, skriver han et Sted, »men at være Bedstefader til en Bevægelse forekommer ham heller ikke at være nogen misundelsesværdig Lod«. Han vilde være Tidens Fødselshjælper. »En Sværmer og en praktisk Arbejdskraft som faa, Poeten blandt Politikerne, en pønsende Aand«, sagde Hørup om ham. »Han var ingen Storm, der rev Mængden med sig, men en snild Troldmand, der forstod at bøje og binde, tyst og med Lempe«, hed det ved hans Død i de dannede Hjemms Dagligstuepryd, »Illustreret Tidende«: »Han vendte og drejede Tingene, indtil han havde formet dem efter Ønske; en Tusindkunstner kunde ikke tumle smukkere med sine Marionetter end han med Menneskene og i sin Alderdom med Idéerne«. Han vilde opspore og forløse, hvad der laa i Tiden, virke mildnende og mæglende, afslibe Kanterne, hjælpe det nye frem, men bevare Forbindelsen til det nedarvede.

Naar disse Bestræbelser egentlig kun ret lykkedes for ham i hans berømte Indenrigsministerperiode, hænger dette sammen med, at han ogsaa som kristen Mand havde et arkimedisk Punkt udenfor Politiken og herfra delvis betjente sig af andre Midler end de gængse. Han skelnede, hvad ogsaa Dr. Schou har iagttaget, skarpt mellem Personen og Sagen. Han manglede Interesse for Personer, før ham gjaldt kun Sagen, siger Dr. Schou. Det betyder ikke, at han savnede Menneskekundskab. Selv følte han sig meget ilde berørt af, at Ploug i sin Artikel efter Afrejsen til Ny Zeeland frakendte ham denne Egenkab. En ledende Politiker gennemfører da heller ikke sin *metier*, uden at han har Evnen til at iagttage Mennesker og gøre sig klart, hvorledes de skal behandles. Det gælder ogsaa om hans Prædikekunst, der i saa høj Grad spiller paa Kendskab til menneskelige Instinkter og Rørelser, at den aldrig vilde have vundet den Paaskønnelse, den vandt, hvis den ikke havde truffet noget almengyldigt.

Alligevel er der over hans Menneskekundskab noget abstrakt. Den kunde svigte ham i afgørende Øjeblikke. Han erkendte det selv som en Mangel ved sin politiske Virksomhed, at han ofte havde ladet sig føre bag Lyset: »Man har ofte intrigeret bag min Ryg, uden at jeg har lagt Mærke til det«, siger han. Med alt det »kunstlede, beregnende, kløgtige og forfinede«, man tillagde ham, kom han til kort overfor Bevæggrunde og Fremgangsmaader, der var ham selv fremmede. Det blev ikke sagt om ham som om hans Ven C. E. Fenger, at han var for *sand* til at være Politiker. Men i en vis Forstand kunde det være sagt om Monrad ogsaa. Han raadede ikke over dette fulde Register af Stemninger og Tilskyndelser — fra den rene Idealisme helt ned til de tarveligste Karrierehensyn —, der bestemmer det politiske Liv. Hans Skelnen mellem Personer og Sag bestod i, at medens han kunde bekæmpe en Sag med de grummeste Vaaben, har han aldrig villet nogen Person noget ondt. Han tror at kunne give sig selv det Vidnesbyrd, at han aldrig har angrebet sin Modstanders Karakter, aldrig hans Hensigter, aldrig hans Hjertelag, men altid holdt sig til hans Meninger og Udtalelser. Det er en Paastand, der vel objektivt næppe helt igennem kan holde. Men den har været subjektiv Sandhed for ham, og han har umiskendeligt bestræbt sig for at leve op til den.

Herved forklares det ogsaa, at han kunde forene sin Optræden paa den politiske Skueplads med sin Kristendom og sin gejstlige Virksomhed. »Underfundighed« i Behandlingen af en *Sag* var ikke det samme som »Underfundighed« eller Snigløb overfor en *Person*. Han kunde f. Eks. ikke selv se noget paafaldende i, at han i Middelfart, da hans Kandidatur afgang deraf, udtalte nogle vage Tvivl om Betimeligheden af Københavns Befæstning — det, Henrik Pontoppidan i sin Skildring konverterer til en Antydning af, at han for at blive valgt støtter den folkelig-religiøse Bevægelse i Kredsen mod den stedlige højresindede Provst. *Sagerne* følte han paa den Maade ingen Forpligtelser overfor: de kunde være Genstand for Grublerier frem og tilbage. Har han fejlet overfor *Personer*, skyldtes det den menneskelige Ufuldkommenhed, som han selv havde et saa klart Blik for, og mod hvilken han oprigtigt stræbte at være paa Vagt.

Man læser da heller ikke Monrads religiøse Skrifter — især »Fra Bønnens Verden« — uden at faa et betagende Indtryk af en Sjæl i

Strid, et Sind, der ud fra sine egne indre Modsætninger og sine egne smertende Oplevelser kæmper sin dødsens alvorlige Jakobskamp. Den Lidenskab og indtrængende Viden, hvormed den troende Kristens Konflikter med sig selv er skildret, er for ægte til, at der ikke skulde være Tale om hans egne Erfaringer og Kampe. Men de Selvbekjendelser, han kan gøre sig, hidrører ikke fra, at han har deltaget i det politiske Liv med de Midler, dette nu engang forudsætter. Har han her syndet mod Gud og Mennesker, søger han Ro i et »Forlad os vor Skyld«, og har han paataget sig noget, der slog fejl, fordi han stolede for meget paa sig selv — Ansvar for, hvad der skete i 1864, var aldrig ude af hans Tanker —, ender han i et »Ske din Vilje«, en dybt ydmyg Erkendelse af, at Guds Vilje har været en anden end hans. Ikke uforstaaeligt har disse Reflektioner, denne Sammenblanding af politiske og religiøse Overvejelser, givet Anledning til Kritik. Harald Nielsen, hvis Angreb bygger paa Redegørelsen, slutter, at Monrad lader Kristendommen, saaledes som den har taget Skikkelse i ham, løfte Ansvar af hans Skuldre: »Vi venter at træffe ham som Politiker i Timeligheden og befinder os pludselig som Guds Børn sammen med ham i Evigheden . . . Den timelige Monrad letter paa Hatten efter at have bragt tilstrækkelig Forvirring og overlader Resten til Evigheden og Gud«. Dette er jo efter Bogstaven rigtigt nok. Men Redegørelsen er Monrads eget Tilbageblik paa en Politik, som i selve Øjeblikket blev ført ud fra helt andre, strengt timelige Forudsætninger. Han søger i 1880—81 at komme til Klarhed over, hvad der rettelig burde have været gjort i 1864. Han erkender sin Skyld og søger Trøsten i sin Gudstro. Redegørelsen er i sig selv det mest gribende Vidnesbyrd om, at han, omend han »overlader Resten til Evigheden og Gud«, ingenlunde er færdig med at græmme sig over sit Ansvar.

Den virkelige Vanskelighed var, at en Mand med Monrads Anlæg ogsaa fik et politisk Instinkt i Vuggegave og blev Politiker. Sjælelige Spaltninger kan drive en Skønaand, en Digter, en Tænker, i visse Tilfælde ogsaa en Videnskabsmand frem til at yde det ypperste. Politiken kræver ligeledes Fantasi af sin Udøver; men den kræver først og fremmest realpolitisk Omdømme og sikker Handlekraft. Hos Monrad indgik disse Egenskaber ingen Harmoni; de holdt hans Sind i en uligevægtig Spænding. Han har selv følt og forstaaet dette, og han har kæmpet sine voldsomme indre Kampe for at befri sig for Spæn-

dingen. Man kan maaske sige, at han flygtede for sig selv — ind i sin kristne Livsanskuelse. Det utrættelige, »timegerrige og minutkarrige« Arbejde var ingen tilstrækkelig Tilflugt for ham. Han var sine Omgivelser i Politikens og Kirkens Verden aandeligt overlegen, men dette gav ham ingen Tryghed og ingen Lykke, siger Povl Engelstoft i sin intuitivt fine og medvidende Karakteristik af ham: »I Kraft af sine Anlæg og sin splittende Analyseren var Monrad en uforløst Aand. Kun i enkelte Øjeblikke, naar Magt eller Arbejde bar ham frem paa Stormvinger, kunde han for en kort Tid glemme det. Inderst inde vidste han det altid. Men det var hans Tro, at han delte Skæbne med hele Menneskeheden, der sukkede efter Forløsning, og her, ved Kristi Kors, begynder og ender Monrads Saga. Den, der vil skrive den til Bunds og trænge ind til hans Hjertes og Hjernes inderste Celler, maa selv have følt Korset tyngte sine Skuldre og Naglegabene brænde sine Hænder«. Gennem den Kristnes Kamp for Freden med Gud bevarede han sig selv. Hans rige Liv i Bønnens Verden bar ham hen over det Martyrium, hans Slægtsarv havde skabt ham. »Kristendommen var det, der holdt sammen paa hans splittede Natur, som gav ham hans faa Glæder her i Livet og til sidst Freden«, siger Dr. Schou.

Et enormt Aandsarbejde har denne Kamp med Magterne i hans Sind været ham. Den blev ham en uophørlig Lidelse, men ogsaa en Kilde til Oprensning. Det var den, der furede, men ogsaa forædlede hans Træk.

Udover *Monrads* egne Skrifter, Tidsskildringer som *Hans Jønsen*: »De danske Stænderforsamlingers Historie«, *N. Neergaard*: »Under Junigrundloven«, *J. A. Hansen*: »Vor Forfatnings Historie« m. fl. samt ældre Kilder som *P. Vedel*: »Bidrag til Monrads Biografi« (i »Tilskueren«, 1904—05) og Dagbøger, Breve og efterladte Optegnelser af *Andr. Fr. Krieger*, *Orla Lehmann*, *Anton Fr. Tschering*, *Gehejmeraadinde Andræ*, *C. E. Bardenfleth*, *Fr. Barfod*, *Vilh. Birkedal*, *Fru Heiberg*, *Jens Just Holten*, *Sofus Høgsbro*, *Peter Rørdam*, *L. Koch*, *Johannes Fibiger* m. fl. bygger nærværende Fremstilling særlig paa Publikationer af *Aage Friis*: »Statsraadets Forhandlinger om Danmarks Udenrigspolitik 1863—70« (1936), »Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—1879. Aktstykker og Breve til Belysning af den danske Regerings Politik«, Bd. II (1925), »Skandinavismens Kulmination« (i »Historisk Tidsskrift«, 10, III), »Orla Lehmanns Beretning om Ministerskiftet i November—December 1863« (i »Historisk Tidsskrift«, 10, IV), og »A. F. Kriegers, D. G. Monrads og P. Vedels indbyrdes Brevveksling 1846—1888« (i »Danske Magazin«, 7, III), *Bjørn Kornerup*: »Bispebreve til Kultusminister J. C. H. Fischer« (i »Kirkehistoriske Samlinger«, 6. Bd. III, 2. Hefte), den franske Dokumentsamling »*Les Origines Diplomatiques de la Guerre 1870—1871*« samt de senere Aars tre Monrad-Disputatser, *Poul Bagge*: »Studier over D. G. Monrads Statstanker« (1936), *Svend Hauge*: »Studier over D. G. Monrad som religiøs Personlighed« (1944) og *Ager Nyholm*: »Religion og Politik. En Monrad-Studie« (1947).

Personalhistorikeren *Sejer Kühle* har overladt mig Resultaterne af en Række Arkivstudier, særlig vedrørende Monrads Barndom og Ungdom, hvorfor jeg takker ham.

Forf.

